APPIAN

Războaiele civile

ES

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

APPIAN

Războaiele civile

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ

Bucureşti

1957

Textul „Războaielor civile" de Appian a fost tradus în cadrul catedrei de filologie clasică, de la Universitatea „C. I. Parhon" din București, de către următorii tovarăși:

Cartea I	cap.	I-CXXI	Mihai Paraschivescu
„ II	”	I-XCIV	Radu Hîncu
„ II	”	XCV-CXXXV	Adelina Piatkowski
„ II	”	CXXXVI-CXL	Traian Costa
„ II		CXLI-CLIV	Eugen Dobroiu
„ III	"	I-XCVIII	Adelina Piatkowski
„ IV	„	I-XCIX	Maria Marinescu-Himu
„ IV	”	C-CXXXVill	Virgil Popescu
„ V		I-XCII	Nicolae Marinescu |
V	”	XCIIl--C	Felicia Vant
" V		CI-CX	Traian Costa
„ V	”	CXI-CXX	Petre Creția
„ V	”	CXXI-CXXX	Cicerone Poghirc
„ V		CXXXI-CXL	Florica Demetrescu
„V		CXLI-CXLV	Nicolae I. Barbu

Revizuirea întregii traduceri a fost făcută de A. Frenkian, iar studiul introductiv și notele explicative de N. I. Barbu.

Scurtă privire asupra imperiului roman în sec. II e. n.

Studiu introductiv

Appian este unul dintre istoriografii greci care au scris despre romani. Opera sa este cu atît mai interesantă cu cît nu numai istoriografia greacă, ci și cea latină atinseseră culmea înfloririi, iar în redactarea operei, el a folosit și izvoare grecești și izvoare latinești. Faptul merită cu atît mai multă atenție cu cît punctele de vedere din care priveau istoricii greci și romani trecutul Romei erau, de cele mai multe ori, diferite.

Pentru a ne da mai bine seama de valoarea și însemnătatea operei lui Appian, socotim că este nevoie să reamintim succint atmosfera socială, politică și culturală în care și-a desfășurat activitatea și și-a scris opera istoricul din Alexandria.

În secolul al doilea al erei noastre imperiul roman atinge punctul culminant al dezvoltării sale, fapt pentru care a și fost numit de istoriografi „secolul de aur". Imperiul roman, care însemna acum totalitatea teritoriului peste care se întindea puterea romană, era numit adesea orbis terrarum, „globul pămîntesc". Noțiunea își capătă întreaga ei semnificație, dacă ne gîndim numai la două puncte din frămîntata istorie a Romei: timpul cînd Roma, puterea Romei, se întindea doar peste cele șapte coline și peste cîteva mici teritorii învecinate și timpul cînd, după lupte de secole, în timpul cărora Roma a supus popor după popor, în 270 î.e.n., izbutise să cucerească întreaga ltalie. Acum, după alte sute de ani, Roma avea sub stăpînire aproape întreaga lume cunoscută în antichitate. Dar, pe măsură ce se întindetu teritoriile cucerite, se înmulțeau și grelele probleme economice, sociale și politice care trebuiau rezolvate.

Sîntem firește tot în orînduirea sclavagistă. Dar sclavagismul intrase în epoca declinului. Se, constatase că munca forțată a sclavilor nu mai dă roade. Numărul sclavilor cumpărați se redusese la o treime, pe cînd al celor născuți și crescuți pe marile latifundii se redusese la două treimi.

Sclavii, asupriți de stăpîni, prost hrăniți; prost cazați, n-aveau nici un interes să muncească și de multe ori porniseră răscoale ca aceea a lui Spartacus, în care Roma a simțit fiorii primejdiei de pe vremea războiului cu Hannibal. Aceasta ne arată că principalele izvoare de aprovizionare ale tîrgului de sclavi, războiul și pirateria, începuseră să sece. Un sclav născut în casă nu vedea lucrurile întocmai ca un sirian proaspăt adus pe cine știe ce moșie.

Pe vremea războaielor civile din epoca de destrămare a republicii, o treime erau sclavi crescuți în casă, în timp ce restul erau cumpărați. Aceste realități s-au reflectat în felul în care erau priviți și chiar în legislația referitoare la sclavi. Seneca spune răspicat că și sclavii sînt oameni și trebuie tratați ca atare. Împăratul Claudius a decretat că sclavii care se vindeau pe insula lui Esculap să fie eliberați. Împăratul Hadrian interzice uciderea sclavilor. Sîntem destul de departe de mentalitatea lui Cato cel bătrîn, după care sclavii erau niște simple unelte de muncă înzestrate cu grai.

Se dezvoltă raporturile de colonat. Colonatul, arendarea de pămînturi unor plugari liberi, în schimbul unor sume de bani sau produse în natură, luase ființă ca un mijloc de a se ieși din impasul în care-i adusese pe proprietari mîna de lucru servilă. Fenomenul apare la finele sec. I î.e.n. Colonatul luase o atît de mare extindere în sec. I e.n., în cît pe moșiile imperiale din Orient și în special din Africa se introdusese o legislație specială privind raporturile dintre coloni, care luau în arendă, și împărat, proprietarul care da în arendă.

Marile moșii sînt, în general, date în arendă și munca unor armate de, sclavi de altă dată este înlocuită de numeroși coloni. Atît de mari fuseseră neajunsurile folosirii mîinii de lucru servile forțate, încît acum se dau parcele de pămînt, spre a fi cultivate, chiar unor sclavi, care, prin aceasta, ajung să fie un fel de semicoloni. Ruinarea proprietarilor mici și mijlocii, în Italia, ajunsese să fie un fenomen atît de grav, încît fondul alimentar instituit în scopul de a se împiedica ruinarea proprietarilor de pămînturi mici și mijlocii,. precum și a populației sărace – și răspîndirea lui sub Antonini, a fost necesar spre a se înlătura urmări și mai neplăcute.

În general, în tabloul economic al imperiului, Italia își pierde din însemnătate și nu deține locul de frunte.

Meşteşugurile, sub forma de mari ateliere, se dezvoltaseră mai ales în regiunile de răsărit. Centrele meşteşugăreşti, cu un faimos trecut, precum Miletul, Efesul, Pergamul, continuau să înflorească şi acum. Tirul împrăştia în toate centrele imperiului renumitele sale pînzeturi, iar din Sidon se procurau obiecte din sticlă colorată, lucrată cu multă artă. În schimb, din acest punct de vedere, oraşele din Grecia sînt în decadenţă. În provinciile din apus meşteşugurile erau slab dezvoltate.

Nu înseamnează însă că provinciile în care meşteşugurile nu atinseseră gradul de dezvoltare al centrelor menţionate mai sus nu aveau o mare însemnătate în economia imperiului. Dimpotrivă, dacă din provinciile situate în Africa de Nord nu porneau corăbii încărcate cu pînzeturi fine, cu obiecte de lux, cu farduri ca din oraşele de pe ţărmul Asiei Mici, apoi grîul şi uleiul de măsline produs în aceste provincii ajunsese de mult faimos şi o bună parte din consumul Romei era asigurat de mari cantităţi cumpărate de aici. Spania furniza mai ales metale: aur, argint, aramă, fier. Vinul din Spania ţinea piept cu succes concurenţei vinului din alte provincii. Britania dădea fier şi cositor. Gallia producea grîu, vin de calitate, iar în oraşele de pe malurile fluviilor gallice se dezvoltaseră asociaţiile armatorilor de vase. Din ţinuturile dunărene se cumpăra griu şi din unele regiuni de aici metale.

Datorită liniştei relative, care se aşezase, îndeobşte, în imperiu, se dezvoltă un puternic schimb de mărfuri. Nu toate centrele producătoare de mărfuri luau parte la schimbul dintre diferite regiuni îndepărtate. Unele oraşe aprovizionau cu produsele lor numai regiunea din care făceau parte. Erau totuşi destule centre de unde, ca sîngele în artere, pulsau mărfuri spre diferite centre din imperiu. Din Milet porneau pe mare corăbii încărcate cu pînzeturi fine spre Atena, Corint, Roma, Marsilia. De pe domeniile imperiale din Siria, marii proprietari din toate colţurile imperiului îşi aduceau lemn de cedru şi chiparos, din Spania metale, din Gallia griu şi vase plutitoare, din Italia vin şi chiar untdelemn. În orice caz, minereurile din Spania şi din Britania ajungeau în centrele meşteşugăreşti din Asia Mică şi din Egipt, unde erau prelucrate, iar din aceste centre porneau în apus.

Structura societăţii romane era, fireşte, în general, aceeaşi ca pe vremea republicii, dar, aşa cum am şi spus cînd a fost vorba de coloni, unele simptome arată prefaceri care aveau să ducă, mai tîrziu, la o nouă orînduire socială. Am menţionat, mai sus, faptul că unii stăpîni dădeau anumitor sclavi parcele de pămînt spre a fi cultivate, în condiţii asemănătoare cu ale colonilor. Trebuie să pomenim acum de creşterea numărului şi însemnătăţii liberţilor (sclavi eliberaţi). Sub Claudius, liberţii aveau o mare trecere chiar la curtea imperială. Sporirea importanţei liberţilor se explică prin aceea că, de cele mai multe ori, prin intermediul lor, persoane din aristocraţie luau parte la afaceri comerciale sau cămătăreşti. Pe de altă parte, mulţi dintre ei ajungeau stăpînii unor averi fabuloase. Personajul Trimalhio, din romanul Satyricon de Petroniu, reprezintă prototipul acestei categorii de liberţi. În rîndul cavalerilor intră acum membrii din aristocraţia municipiilor italice şi provinciale, precum şi unii comandanţi de oşti şi unii funcţionari din cancelariile imperiale, ori liberi profesionişti care se distingeau în ocupaţia lor: retori, jurişti, gramatici. Se vede lămurit ce progres se făcuse, din acest punct de vedere, de pe vremea cînd rangul de cavaler se moştenea prin naştere şi cînd ordinul cavalerilor era considerat ca o categorie specială specifică a Romei. Aristocraţia senatorială se înnoieşte continuu. Ginţile patriciene dispăruseră aproape cu totul. Însuşi Iuliu Cezar ridicase în rîndurile patricienilor cîteva familii de senatori care se distinseseră prin anumite merite. Era un patriciat de dată recentă, care n-avea comun cu vechiul patriciat decît numele. Acelaşi lucru se întîmplă şi cu membrii senatului, care erau în neîncetată primenire. În senat intrau mai ales reprezentanţi ai aristocraţiei municipale din Italia şi din provincii. În epoca Antoninilor, 58% dintre senatori erau recrutaţi din municipiile din Italia, restul proveneau din provincii şi în special din provinciile de răsărit.

În administraţie, Antoninii au dat o mare atenţie provinciilor. Corespondenţa purtată de împăratul Traian cu Plinius, pe cînd acesta era guvernator al Pontului şi Bithyniei este un document nespus de preţios, care pune într-o lumină cît se poate de vie grija pe care o avea Traian de provincii. Exemplul lui Traian a fost urmat, cu diferenţele fireşti, şi de ceilalţi împăraţi. Problemele asupra cărora se apleca atenţia împăraţilor erau cît se poate de felurite: economia, dreptul, paza civilă, drumurile. Ca o urmare a intensificării schimbu-

lui de mărfuri interprovincial se produce o înviorare a vieții economice în general.

Spre a se documenta și mai bine asupra problemelor pe care le ridica administrarea unui imperiu atît de vast, Hadrian a vizitat aproape toate provinciile.

Și cultura, firește, s-a dezvoltat în aceste relative condiții de pace politică și prosperitate economică a provinciilor. Pentru a ne da mai bine seama de starea culturii în acest secol, este bine să urmărim cîteva puncte în dezvoltarea paralelă și influențarea celor două culturi de bază ale imperiului: cultura latină și cultura greacă. Pe la 270 î.e.n., cînd Roma, ducînd războaie de secole, abia izbutise să termine cucerirea Italiei, cultura greacă dăduse toate capodoperile nepieritoare, care-i constituie măreția, și intrase în faza alexandrină. După anul 240 î.e.n. influența culturii grecești se exercita masiv la Roma și în Italia și, două secole și jumătate mai tîrziu, veacul lui August constituise „epoca de aur" a dezvoltării literaturii latinei Scriitorii acestei epoci, luînd și idei și forme literare din cultura greacă, izbutesc totuși să dea opere originale, care rivalizează cu cele mai desăvîrșite capodopere grecești similare. Dar în secolul I e.n. și literatura latină intrase pe drumul declinului. Cu Vergilius, epopeea atinsese culmea desăvîrșirii artistice. Cu Lucanus, Valerius Flaccus, Silius Italicus, acest gen literar se transformase într-un greoi convoi de exagerate procedee literare perimate, în care mașinăria mitologică și retorismul țineau locul de frunte. Oratoria, care atinsese culmea cu Cicero, decăzuse la nivelul unor simple exerciții de școală sau cuvîntări asupra unor subiecte rupte de viață și rostite în reuniuni special organizate. Artificialitatea subiectelor nu era întrecută decît de aceea a exageratelor înfloriri stilistice.

Autorii de opere istorice, în timpul dinastiei iulio-claudice, falsificaseră adevărul istoric, din lingușire sau din ură. În timpul Antoninilor se poate rosti adevărul cu ceva mai multă libertate.

În general se poate afirma că datorită lipsei de libertate politică, de la instituirea imperiului, toate genurile literare care nu puteau înflori decît într-o atmosferă de libertate intră în decadență sau dispar.

În secolul II e.n., în care trăiește Appian, și în special între anii 138-180, nu se cunoaște nici un autor dramatic, nici un poet satiric, nici un autor de poeme didactice sau de epopee. Numai retorica, erudiția – filologică și juridică –, istoria și filozofia cunosc cîțiva autori fără prea mare însemnătate. Singur Apuleius, prin multilateralitatea geniului său – elocință, filozofie, roman de aventuri, erudiție – strălucește, ca un far singuratic, într-un mare pustiu literar.

În general în manualele de istoria literaturii latine și eline nu se tratează numai literatura beletristică, ci se face un fel de istorie a culturii respective.

Începînd cu Flavienii, dar mai ales cu Antoninii, asistăm parcă la un fel de renaștere a strălucirii grecești în filozofie, în istorie, în retorică, în diferitele ramuri ale erudiției. Bineînțeles, scriitorii care dau această nouă strălucire culturii elenice reflectă în operele lor noile condiții sociale și politice. Se înțelege că nu mai poate fi vorba acum nici de capodoperele care înfloriseră în atmosfera polisului grec de pe vremea lui Pericle, în care patriotismul și dorul de libertate înaripaseră inspirația unui Eshil și Sofocle, Fidias etc., nici de rafinata cultură alexandrină erudită și galantă.

Dar, în noile condiții în care se produce această nouă înflorire a culturii grecești, scriitorii, luînd de model marile capodopere ale trecutului, izbutesc să dea opere de o vigoare și valoare remarcabilă.

Astfel, Plutarh scriind viețile unor oameni politici, nu mai poate adopta față de Pericle sau Cezar atitudinea unui grec din sec. V î.e.n., sau a unui roman din sec. I î.e.n., dar punînd în paralelă pe un grec cu un roman, el dispune de o perspectivă pe care n-au avut-o înaintașii săi. Filozofia reprezentată prin Epictet, Plutarh, Dion Chrysostomul ne mai putînd ataca probleme politice din lipsă de libertate, se concentrează asupra moralei, dar problemele discutate de ei au fost mult adîncite. Numai retorica, așa-zisă a doua sofistică, își îngăduie, în excesele ei, atacuri împotriva tiranilor, dar se ferește, cu cea mai mare băgare de seamă, să critice vreun puternic personaj al zilei.

Viața lui Appian

În această atmosferă economică, socială și politică s-a născut, a crescut, a învățat, a activat și a scris Appian.

Să cercetăm acum în ce măsură epoca în care a trăit și-a pus pecetea asupra vieții și operei lui și în ce constau particularitățile și valoarea acestei opere.

Așa cum am spus la început, Appian s-a născut la Alexandria, pe la începutul secolului II e.n. Posedăm foarte puține date cu privire la viața lui. Astfel, Appian își amintește de răscoala iudeilor din anul 116 e.n. A obținut mai multe slujbe în administrația alexandrină. A căpătat, cel mai de vreme sub Hadrian, cetățenia romană, rangul de cavaler și a plecat apoi la Roma, spre a-și începe cariera la care îi dădea dreptul rangul de curînd dobîndit.

Așa cum mărturisește el însuși, la sfîrșitul prefeței operei sale, a fost procurator imperial: „Cine a scris această operă, mulți o știu și eu însumi am arătat-o mai sus. Dar pentru a spune mai lămurit: sînt Appian din Alexandria, care am deținut o slujbă de frunte în patria mea și am pledat procese la Roma în fața scaunului de judecată al împăraților, întrucît m-au socotit vrednic să le fiu procurator". Această slujbă a dobîndit-o în urma stăruințelor depuse de prietenul său Fronto pe lîngă Antoninus Pius. Slujba a îndeplinit-o între 161–169 e.n., pe vremea lui L. și M. Velieius.

Acestea sînt prea puținele date pe care le avem asupra vieții lui Appian. Dar cu cît informațiile noastre sînt mai sărăcăcioase, cu atît mai necesar apare efortul de a vedea în ce măsură condițiile economice, sociale, politice și culturale, amintite mai sus, în care s-a format și a scris Appian, i-au influențat viața și opera.

Din nefericire, nu cunoaștem ce studii a făcut istoricul din Alexandria și ce profesori a avut. Un lucru se poate afirma cu certitudine: ostilitatea lui pentru filozofia meschină din vremea sa. Astfel în Mithridatica după ce arată faptele săvîrșite de filozoful Aristion la Atena, în timpul războiului purtat de romani împotriva lui Mithridate, subliniind că mulți filozofi, cînd au pus mîna pe putere, au instituit tirania, Appian continuă: „în acest fel, ei [filozofii care au instituit tirania] au trezit îndoiala şi întrebarea următoare: oare și ceilalţi filozofi și-au făcut din filozofie o mîngîiere a vieții numai datorită virtuții sau din pricina sărăciei și a lipsei lor de activitate? Într-adevăr, și astăzi mulți filozofi, fiind simpli particulari și ducînd o viață de sărăcie și împopoțonîndu-se cu înțelepciune de nevoie, aruncă batjocuri pline de venin împotriva bogaților și slujbașilor. Dar, prin asta, ei nu-și cîștigă faima că aceste insulte împotriva bogaților pornesc din disprețul lor față de avere sau de putere, ci lasă să se creadă că izvoresc din ură că nu le au și ei".

Din acest punct de vedere Appian este întru totul de acord cu Lucian din Samosata, contemporan cu el, după care filozofii vremii sale sînt „leneși, gîlcevitori, gata de ceartă, lacomi de glorie deșartă, mînioși la culme, fără bun simț, mîndri, gata să insulte pe toată lumea, și ca să mă servesc de o expresie a lui Homer, o inutilă povară pe pămînt".

Appian, nesimțindu-se atras de o atare filozofie, s-a dedat studiului retoricii. Am amintit mai sus despre așa-zisa „a doua sofistică", și care nu era altceva decît „arta vorbirii într-o nouă etapă de dezvoltare". „A doua sofistică" se caracterizează prin aceea că cei care se dedicaseră acestei arte, numiți „sofiști", ajunseseră la un fel de virtuozitate a cuvîntului și a improvizației, încît fiind stăpîni pe anumite idei care se potriveau cu orice temă ei se declarau gata să vorbească oricînd, despre orice. Neputînd să-și ia subiecte politice din actualitate, de vreme ce ar fi trebuit să atace pe puternicii zilei, ei își luau teme din trecut și supuneau unor atacuri extrem de violente tirani vechi sau imaginari. Stilul lor era nespus de înflorit. Exces de cuvinte neobișnuite, de figuri de stil, de fraze pompoase și, mai ales, de mimică și gesticulație. Lucian, care și-a început cariera ca sofist, și-a dat repede seama de deșertăciunea acestei profesii și ne-a lăsat, în cîteva trăsături, o imagine vie a excese lor la care se ajunsese în acest domeniu.

Printre sfaturile pe care le dă Lucian, în ironie, unui începător în arta retoricii, figurează și cele cuprinse în pasajul următor: „Ei bine, adu, în primul rînd, ignoranța, apoi îndrăzneala și nerușinarea, iar rușinea și cuviința și cumpătarea lasă-le acasă, căci sînt nefolositoare sau chiar păgubitoare pentru lucrul acesta. Mai adu, apoi, și o voce cît mai tare și o muzicalitate în frază cît mai lipsită de măsură și un mers ca al meu".

Îmbrăcămintea, îi spune mai departe autorul, să fie cît mai asemănătoare cu a femeilor, cît mai scumpă.

În discurs să întrebuinţeze cît mai multe figuri de stil. De pe buzele lui să fie gata să-şi ia zborul oricînd cincisprezece–douăzeci de cuvinte atice şi cît mai mulţi „oarecum", „să fie oare", şi „într-un fel oarecare" şi „prea preţiosule". De celelalte cuvinte şi expresii să nu-i pese de se potrivesc sau nu. Numai purpura să fie strălucitoare şi înfloritoare. Apoi, ca dintr-un arc întins, să dea drumul la cuvinte străine, folosite rar chiar de cei vechi şi să-i facă praf pe auditori. Cîteodată să scornească el însuşi cuvinte noi, iar pentru solecisme şi barbarisme să n-aibă decît un singur leac: neruşinarea. La îndemînă să aibă gata un cuvînt care n-a mai fost întrebuinţat de nici un autor, poet sau istoric, să nu citească pe Socrate, pe Plato sau pe Demostene, ci numai cîteva din exerciţiile de la şcoala de retorică. Din discursurile lui să nu lipsească Marathonul, Hellespontul trecut de pedestraşi, soarele întunecat de săgeţile persane; Xerxes să fugă, Leonida să fie admirat; cît mai des să revină în vorbire Salamina, Artemison, Plateea.

Subiectele rupte de viaţă, excesele de figuri de stil şi de acţiune, lipsa de fond serios de idei, iată ce le imput[ă] Lucian oratorilor vremii sale.

Sînt necesare unele sublinieri. Lucian, criticînd violent, exagerează. Nu toţi filozofii, fără excepţie, sufereau de gravele lipsuri arătate mai sus. Probabil, de asemenea, că se mai găseau şi oratori cu bun simţ şi măsură. Se poate totuşi afirma cu certitudine că, în marea majoritate a cazurilor, regula era aceea arătată de Lucian. Prin urmare, şi Appian a putut frecventa vreun „sofist", din categoria celor atît de virulent ironizaţi de Lucian. Faptul este cu atît mai vrednic de luat în seamă, cu cît în opera istoricului din Alexandria se întîlnesc şi unele discursuri.

În ceea ce priveşte istoriografia timpului său, şi aci se exercită critica tăioasă a lui Lucian. El dojeneşte pe istoricii care au transformat istoria într-un procedeu encomiastic, în care realitatea era înlocuită prin basme, legende, fantezii. Discursurile ţinute de diferitele personalităţi o transformau într-o tribună de retorică. Lucian cere ca istoricul să cunoască trebile publice, să expună faptele aşa cum s-au petrecut, să nu insiste asupra amănuntelor inutile, să nu fie înserate prea multe discursuri, să nu se aticipeze în chip exagerat, stilul să fie uniform, lungimea operei să fie proporţională cu importanţa suhiectului.

Dacă n-am putut stabili cu precizie studiile pe care le-a făcut Appian, am încercat să descriem cel puţin stadiul în care se găseau filozofia, retorica şi istoriografia, domenii asupra cărora, fără îndoială, Appian a avut prilejul să reflecteze în tinereţea lui.

Dar, în afară de şcoală, viaţa a putut să-i dea lui Appian o nesfîrşită serie de lecţii. Dacă a avut ochii deschişi, Appian a putut învăţa din experienţa propriei vieţi mai mult decît din toate cursurile ex cathedra la care trebuie să fi asistat. Grec din Alexandria, slujbaş în administraţi a de stat a acestui mare centru economic şi cultural, Appian a avut prilejul să cunoască multe probleme din administraţia romană centrală şi provincială. Fiind grec, el aducea poate cu sine şi felul de viaţă, relativ sobru al grecilor. Lucian ne arată ce neplăcut a fost impresionat de modul de viaţă pe care i l-a pus Roma sub ochi. După autorul Dialogurilor morţilor, atenienii îşi duceau viaţa în sărăcie, iar filozofia era o parte integrantă a vieţii lor. Duşmani ai luxului şi ai vieţii de petrecere, ei cultivau libertatea ca pe bunul cel mai de preţ. Viaţa lor se scurgea tihnită. Dimpotrivă, la Roma momelile luxului şi numeroase oficine ale plăcerii întindeau curse la tot pasul. Priveliştea societăţii era dezgustătoare pentru: Lucian: bogaţi care se făleau în hainele lor scumpe, căzînd în extaz de fericire cînd vedeau că mulţimi de oameni se închină cu respect în faţa lor sau cînd cei mai servili se apropiau plecaţi şi le sărutau mîna sau pieptul; clienţi ridicoli, care se sculau cu noaptea în cap şi, zice Lucian, «cutreieră prin oraş şi cărora sclavii le închid uşa-n nas, zicîndu-le „cîini" şi „linguşitori", iar răsplata acestei colindări pline de amărăciune este un prînz de nesuferit, pricină de multe alte nenorociri, la care, după ce au mîncat prea mult, au băut peste măsură, au flecărit ceea ce n-ar fi trebuit, pleacă, în fine, supăraţi sau nemulţumiţi, fie înjurînd prînzul, fie criticînd bădărănia sau zgîrcenia celui care i-a poftit la masă; vălmăşag de lume pornită după plăceri, în teatre, hipodromuri, băi; excese de cheltuieli la înmormîntare, abuzuri cu zadarnice monumente funerare; oameni bogaţi, sprijiniţi de sclavii lor, ca şi cînd n-ar fi avut picioare să se poarte singuri». Iată ce tablou a pus Roma sub ochii lui Lucian. Appian a văzut, desigur şi el, realităţile pe care le zugrăveşte Lucian. Şi oricît de intensă era viaţa la Alexandria, Roma prezenta totuşi

aspecte particulare.

Cum a reacționat el? Răspunsul îl vom da cînd vom trece la analizarea operei lui Appian.

Trebuie să menționăm și faptul că Appian a purtat corespondență cu Fronto, cu care era prieten. Iată ce-i spune, între altele, Appian într-o scrisoare, singura care ni s-a păstrat: „Nici astăzi n-am putut să te văd, căci, tulburat de o durere de stomac în timpul nopții, am stat în pat pînă acum, iar gîndurile care m-au frămîntat, cît am fost treaz, nici nu le-am reținut pe toate, nici n-am căutat să le alung, ci, din multe cîte au fost, îți scriu numai cîteva. Tu, dacă găsești că aceste gînduri sînt drepte, ia-le ca drepte, iar dacă sînt de prisos, gîndește-te că sînt sincere, iar dacă nu ți se par sincere, dă-mi crezare avînd în vedere că sînt suferind și fă-mi pe plac. Este potrivit să comparăm cele ce se întîmplă în viața particulară cu cele ce se petrec în viața publică...

Cum deci nu șovăie cetățile să primească ofrande și bani de la cei care le dau, fie ei cetățeni sau străini, iar un prieten stă la îndoialăsă primească de la un prieten? Înșiși zeii, potrivit unei legi care are putere în cetăți, nu primesc ei daruri de la oameni, așa cum arată tezaurele lor! Chiar și prietenii nu șovăie să primească ofrandele prevăzute în testamente. Și de ce s-ar învoi cineva să primească ceea ce este prevăzut într-un testament, dar n-ar voi să primească de la moștenitorii celui dispărut, cu atît mai mult cu cît în acest fel se arată și mai bine afecțiunea ce-i poartă? Căci cei care fac testamentul preferă fiecare pe altcineva, pe cînd moștenitorii pun înaintea lor înșiși pe prieteni. Și este plăcut să primești de la urmașul unui dispărut, cu atît mai mult, cu cît el poate și să-și arate afecțiunea lui și să-ți răspundă la afecțiunea pe care i-o arăți. Deoarece prietenii nu au curajul să-și mărturisească afecțiunea, ci și-o ascund din sfială, ți-am trimis aceste daruri, mai înainte de a dobîndi încuviințarea ta".

Am dat această scrisoare, aproape în întregime, spre a arăta că Appian era în stare să facă unele reflecții destul de nuanțate asupra unor situații delicate. Faptul își capătă adevărata lui valoare dacă ne gîndim că, în general, cei care au studiat opera istoricului din Alexandria l-au socotit adeseori un simplu copist, care transcrie fără nici o socoteală și discernămînt paginile valoroase adesea, scrise de înaintași talentați.

I. Opera în general

Cuprinsul

Appian, la bătrînețe, a scris o "Proioc:xti „Istoria romanilor", începută, după toate probabilitățile, înainte de 165 e.n. În loc să expună faptele an cu an, așa cum se procedase, în general, pînă atunci, Appian grupează materia într-un chip original. Astfel, el expune cucerirea diferitelor populații în monografii speciale, fără să se mai preocupe de celelalte evenimente petrecute în același timp la Roma sau în altă parte. Gruparea materiei este făcută așadar etnografic. S-a născut, astfel, un corpus alcătuit din 24 de cărți, din care excerptorii de pe vremea lui Constantin cel Mare nu mai aveau decît 9 cărți. Iată cum era grupată materia în acest corpus:

1. B xot"Atx – „Epoca regilor".
2. h-2.Atx – „Cucerirea Italiei".
3. Sauvtttx – „Războaiele cu samniții".
4. KsX'ttx – „Războaiele cu gallii".
5. StxsAtx xal V'1lotamx – „Cucerirea Siciliei și a celorlalte insule".
6. 'l£sp:x – „Războaiele din Spania".
7. ’AvvtȘatx^ – „Războaiele cu Hannibal".
8. ^βυκή (Kcxpx'JSovtxtJ xacl Noμcxaixή) – „Cucerirea Libiei (Războaiele cu Carthagina și cu numizii)".
9. 'Mcxxe3oviXtJ x0tl 'D.l.uptxή – „Cucerirea Macedoniei și a Illiriei".

10–11. I:uptaxή – „Războaiele din Siria".

12. MtOptSî't'EtO' – „Războaiele cu Mithridate".

13–17. Εμφύλια –,.Războaiele civile··.

18–21. 'Aiyun:tt«xlXCucerirea Egiptului".

23 Δcxxtxή – „Luptele cu dacii".

24. 'Ap:XpiO' – „Evenimentele din Arabia".

Trebuia să urmeze o lla:pθtxή – „Războaiele cu parții" și opera să se încheie cu o revedere asupra administrației romane. N-a fost adus însă tot planul la îndeplinire. Nu ni s-au păstrat decît cărțile: 6–8, din car-

tea a 9-a numai 'Il.Auptx^ apoi 11–17, unele bucăți din 2–5, și mici fragmente la Suidas și la lexicografi.

De ce și-a ales Appian să scrie tocmai istoria romanilor și nu istoria lui Alexandru cel Mare sau a grecilor sau a perșilor? Și după ce s-a hotărît să scrie această operă, ce scop a urmărit? Iată două întrebări ce se cer lămurite aici, înainte de a trece la problema „Războaielor civile".

Imboldul care l-a determinat pe Appian să scrie istoria romanilor a fost sentimentul de adîncă admiraţie de care s-a simțit pătruns în fața vastității și complexității acestui imperiu. În prefața la întreaga operă, istoricul din Alexandria exprimă cît se poate de clar acest lucru. Vom cita cîteva pasaje din care reiese limpede această mare admirație pentru vastul edificiu rezultat din cuceririle de secole ale romanilor. „Începînd să scriu istoria romanilor, am socotit că este necesar să arăt mai întîi hotarele neamurilor pe care le stăpînesc romanii. Hotarele sînt deci următoarele: ..." Appian le dă amănunțit în primele cinci capitole ale prefeței. În capitolul VI, el spune: „Cînd atît de mare este mulțimea neamurilor cucerite și atît de întinsă stăpînirea lor, este vrednic de luat aminte că Italia însăși a fost supusă de Roma cu multe și grele strădanii și suferințe în timp de cinci sute de ani"...„Nici o împărăție pînă acum nu s-a întins atît de mult în spațiu și în timp. Căci nici puterea grecilor, – dacă cineva ar pune la un loc și pe atenieni și pe spartani și pe tebani, care au fost pe rînd stăpînii Greciei, începînd de la expediția lui Darius, de cînd puterea grecilor a început mai ales să strălucească, și pînă cînd Filip, fiul lui Amyntas a ajuns stăpîn în Hellada – n-ar părea atît de strălucitoare. „Iar împărăția Asiei, în ceea ce privește faptele săvîrșite și virtuțile cu care s-au săvîrșit, nu se pot compara nici cu cele mai mici fapte săvîrșite în Europa din pricina slăbiciunii și lipsei de curaj a popoarelor. Și lucrul acesta se va vedea și în cursul acestei lucrări". „Iar faptele săvîrșite de macedoneni înainte de Filip, fiul lui Amyntas, au fost foarte neînsemnate, iar faptele lui Filip însuși au fost săvîrșite cu mari încordări și suferințe, dar și ele s-au mărginit la Grecia și la împrejurimi. Sub Alexandru însă, puterea macedonenilor, strălucind prin măreția și mulțimea și norocul și iuțeala cu care se întindea și aproape atingînd culmi nemărginite și de neuitat, din pricina scurtimii duratei s-a asemănat cu un fulger strălucitor. Desfăcîndu-se în mai multe părți, aceste părți au avut O strălucire mai îndelungată".

„Împărăția romană se deosebește de toate prin mărimea și norocul care a apărat-o, datorită chibzuinței și a timpului în care a fost zidită. Pentru a dobîndi această împărăție, romanii i-au întrecut pe toți prin vitejie, prin răbdare la munci și hărnicie și nici nu și-au ieșit din fire în vremuri de izbîndă, pînă cînd n-au temeinicit bine cele cucerite, nici nu s-au lăsat abătuți de vitregiile soartei. Astfel, o dată ei au pierdut douăzeci de mii de oameni într-o singură zi, și în alta patruzeci de mii, și în alta cincizeci de mii, și însăși Roma a fost adesea în primejdie și deseori s-a abătut asupra lor foametea și ciuma și răscoala și toate au căzut deodată asupra lor și totuși nu le-au înfrînt ambiția, pînă cînd, suferind și înfruntînd primejdii timp de șapte sute de ani, înaintînd mereu, și-au dus stăpînirea pînă la starea de acum și s-au bucurat de favorurile soartei prin buna lor chibzuință".

Vastitatea și trăinicia imperiului roman față de alte stăpîniri trecute cu care îl compară Appian era o realitate și sentimentul de admirație al istoricului, dacă nu este îndreptățit, este totuși explicabil.

Scopul operei

Dar ce voiește să arate, în esență, istoricul pornind să istorisească în ce fel s-a ajuns la acest imperiu? Voiește el să expună numai faptele sau să arate și cauzele sau, poate în primul rînd să arate cauzele, iar faptele să nu fie decît o ilustrare a concluziilor la care a ajuns el cu privire la aceste cauze?

Răspunsul la aceste întrebări este firesc să-l căutăm în aceeași prefață. La începutul capitolului XII al prefeței, citim: „Și această istorie [a romanilor] este cu mult mai mare decît a macedonenilor, deși aceasta este cea mai mare dintre cele anterioare. Dar citind eu [autorii care au scris istoria romanilor] și dorind să cunosc ce a făcut desăvîrșita virtute [a romanilor] cu fiecare neam pe care l-a cucerit, istorisirea m-a dus adesea din Carthagina în Spania..." Appian continuă să arate cum a fost dus să adopte metoda expunerii faptelor pe neamuri cucerite și nu în ordine cronologică. Capitolul se încheie cu următoarea frază: „Astfel am procedat eu cînd a fost vorba de fiecare neam, dorind să aflu faptele săvîrșite de romani la cucerirea

acelui neam, pentru ca să-mi dau seama de slăbiciunea sau de rezistența și de vitejia sau norocul popoarelor cucerite sau de orice alt eveniment întîmplat". Apoi imediat în cap. XIII continuă: „socotind însă că și altcineva ar dori să cunoască istoria romanilor în acest fel, sau istoria romanilor pe neamuri ..."' .

În Capitolul XV citim: „Se cade ca cel care vorbește despre virtutea romanilor, să înceapă cu neamul lor".

Citatele sînt categorice. Ele ne arată că Appian pornește să scrie istoria poporului roman pentru a arăta ce au putut face virtuțile lor[1], deci nu spre a ilustra anumite cauze care au dus la cucerirea atîtor popoare. În această privință, nu se deosebește întru nimic de Titus Livius, de pildă, care, în fond, nu face din istoria sa decît o ilustrare a virtuților romane. În acest fel, scopul operei este acela de a pune în fața ochilor celor dornici de mari spectacole să vadă la ce a dus virtutea romanilor, este deci de ordin contemplativ, și nu filozofic explicativ.

Idei asupra cauzalității istorice în opera lui Appian

Chiar fără să fi avut în mod special intenția de a o face, Appian ia în această prefață, atitudine față de cauzele care au contribuit, în cele din urmă, la cucerirea atîtor neamuri și la făurirea unui imperiu atît de vast. Aceste cauze sînt, după Appian, tocmai ceea ce constituie obiectul admirației sale și anume virtuțile romane, despre care se vorbește în cap. X al prefeței, citat mai sus: răbdare la munci, hărnicie, calm, chibzuință, rezistență la vitregiile soartei. În această prefață Appian nu pomenește însă nimic despre cauzele economice, sociale, politice și militare care au fost factorii hotărîtori în cuceririle romanilor.

II. "Războaiele civile"

Perioada războaielor civile este, fără nici o îndoială, cea mai dramatică din istoria republicii romane. Faptul s-a impus și atenției istoricului din Alexandria, care a consacrat războaielor civile o secțiune a istoriei sale.

Înainte de a cerceta cum a înțeles Appian să prezinte și să explice evenimentele acestei perioade, este necesar să stăruim cîteva clipe asupra războaielor civile, schițînd în cîteva linii structura societății romane în acea vreme și menționînd cîteva din cauzele care le-au generat.

Scurtă privire asupra epocii războaielor civile

Societatea romană, pe vremea Gracchilor, de cînd consideră Appian că au început frămîntările, era alcătuită din sclavi, stăpîni de sclavi și oameni liberi. Greul muncii pe ogoare, în ateliere, în întreprinderile comerciale, în gospodăriile orășenești, în mine etc., îl duceau sclavii. Prost hrăniți, prost cazați, rău tratați, biciuiți de multe ori și chiar omorîți de stăpînii lor pentru cea mai mică abatere, ei nu nutreau decît un singur gînd: eliberarea. Răscoalele din Sicilia și răscoala lui Spartacus au fost consecințele directe ale exploatării crunte a sclavilor.

Pe lîngă sclavi, în sînul societății romane se distingeau mai multe categorii sociale: marii latifundiari proprietari de sclavi constituiau, în general, aristocrația senatorială, în sînul căreia se distingeau nobilii, descendenții unor familii care purtaseră o magistratură curulă; cavalerii, în mîna cărora erau, îndeobște, marile întreprinderi comerciale și operații financiare; dintre ei se recrutau de obicei publicanii, cei care luau în arendă de la statul roman încasarea impozitelor în provincii. Plebea, la rîndul ei, era constituită din negustori, meseriași, mici antreprenori etc., agricultori mici și mijlocii.

Pe vremea fraților Gracchi, plebea, care se destrăma repede, fiind și pe ogoare și în ateliere și în prăvălii concurată de mîna de lucru a sclavilor, avea o situație foarte grea. Plebeii de pe ogoare, ruinați, se îndreptau la Roma spre a găsi de lucru. Aci găseau alți plebei ruinați, din meșteșuguri și comerț, și împreună constituiau o masă de oameni fără lucru, care trăind din venituri aleatorii constituiau masa de manevră a diferitelor

[1] Prin Tj dps't'lj – se" subînțelege un complex de virtuți, nu numai vitejia sau înțelepciunea.

grupări politice. Plebeii săraci de pe ogoare însă constituiau pentru statul roman problema cea mai gravă, cu atît mai mult cu cît dintre ei se recrutau soldații care trebuiau să-și verse sîngele pe diferitele cîmpuri de bătaie. Astfel încercarea de a rezolva problema împroprietăririi plebeilor țărani ruinați, problema împărțirii de pămînt a fost cauza acțiunii Gracchilor și a evenimentelor petrecute în timpul tribunatului lor și a continuat să fie mereu una dintre cauzele permanente ale frămîntărilor sociale de după Gracchi. Ruinîndu-se în acest fel plebea, se creaseră două mari categorii sociale: marii latifundiari, marii negustori, marii antreprenori, marii deținători de capital uzurier – bogați peste măsură pe de o parte – și plebea săracă, care n-avea nici după ce bea apă. Lucrurile se complicau și mai mult prin aceea că pe fundalul crîncenelor lupte dintre sclavi și stăpînii de sclavi, se întețește conflictul din sînul clasei dominante: marii bogătași, îndatorîndu-se peste măsură spre a-și întinde latifundiile sau spre a-și mări și înmulți acareturile sau întreprinderile, sau spre a duce o viață de lux și de petreceri, erau la rîndul lor strînși în clește de grava problemă a datoriilor.

Astfel că statul roman trebuia să facă față în același timp: marilor mase de sclavi, izvor de permanente și grave amenințări și de primejdioase răscoale; marilor mase de plebei ruinați de pe ogoare, care cereau pămînt; numeroasei categorii a înglodaților în datorii, în care se găseau oameni din toate straturile sociale. Grupările politice se constituiau în jurul unor personalități care își propuneau să rezolve aceste probleme sau să se opună rezolvării lor. Partizanii Gracchilor voiau să împartă pămînt plebeilor ruinați. Aristocrația senatorială se opunea. Deci, în momentul politic al fraților Gracchi, poporul roman s-a împărțit în două grupări politice ostile, pe chestia agrară: gruparea celor care doreau împărțirea de pămînturi și gruparea celor care se opuneau. Ulterior, în cursul desfășurării evenimentelor, prima grupare politică a căpătat denumirea de populari, iar cea de-a doua de optimați.

Trebuie subliniat însă că în gruparea politică a partizanilor lui T. Gracchus, de pildă, nu erau numai plebei, așa cum în gruparea adversă nu erau numai oameni din aristocrație: Tiberius Gracchus a întîlnit opoziția unui tribun al poporului, care, teoretic, ar fi trebuit să se găsească alături de Gracchus. Lozinca de bază care a cristalizat conjurația lui Catilina a fost: anularea datoriilor și împărțirea pămînturilor. Consecință: aristocrația senatorială (marii latifundiari) s-au unit cu cavalerii (oamenii negoțului și ai capitalului financiar) și l-au ales consul pe Cicero. Majoritatea în adunarea în care au fost aleși consuli Cicero cu Antonius și respins Catilina, era constituită, desigur, din plebei. Dar plebeii erau legați de oameni din aristocrație și de cavaleri prin relații de clientelă. Astfel că grupările politice se constituiau în jurul unor personalități politice, ținînd seamă de felul cum înțelegeau acele personalități să rezolve anumite probleme, dar și pe baza unor interese de clientelă. Lucrurile s-au complicat și mai mult cînd în arena politică romană a apărut omul politic comandant de oști, precum au fost: Marius, Sylla, Pompei, Cezar. Ei s-au pus în fruntea unor grupări politice ale căror interese erau atît de opuse și pentru apărarea cărora recurgeau la mijloace atît de violente, încît s-a ajuns, în cele din urmă, la drama de la Pharsalus. În orice caz, toate categoriile oamenilor liberi care s-au bătut în războaiele civile erau de acord asupra unui singur punct: menținerea sclavajului.

Care este atitudinea lui Appian față de cele expuse mai sus? Care sînt după el cauzele care au dus la conflicte, încăierări și războaie civile?

Cauzele războaielor civile la Appian

Am văzut că Appian, scriind istoria romanilor, își propune să arate mai ales cum s-au desfășurat „uimitoarele" fapte care au dus, în cele din urmă, la făurirea imperiului roman. El voiește deci mai mult să expună decît să explice. Cu toate acestea, am amintit de pasaje din care se vede că istoricul din Alexandria, poate chiar fără să vrea, amintește de cauzele care au dus la construirea unui atît de vast imperiu și că aceste cauze sînt, după el, de ordin moral.

Cînd este însă vorba de războaiele civile, Appian este silit de mersul expunerii, mai mult decît în oricare secțiune a operei lui, să amintească de cauzele războaielor civile. Spre a pune mai mult în lumină chipul cum se prezintă în textul său cauzele războaielor civile, este necesar să ne oprim cîteva clipe asupra lui Polybiu, pe care, fără nici o îndoială, l-a citit și din care s-a și inspirat.

Polybiu socotește că menirea istoriei este, în primul rînd, aceea de a arăta cauzele faptelor. Firește, și el înțelege că istoricul trebuie să stabilească chipul în care s-au petrecut faptele, dar, după expunerea corectă a faptelor, istoricul trebuie să explice de ce s-au petrecut aceste fapte. El face o distincție netă între „cauză" (ah:lx), „pretext" (np6:paotQ} și „punct de plecare" (dpX^). Cauza este legată strîns și în mod necesar de efect, pe cînd pretextul și punctul de plecare pot varia. Polybiu a făcut o deosebire netă între voința indivizilor care contează, firește, în declanșarea unor evenimente, dar care nu este esențială, și între cauzele generale permanente și profunde care acționează în mod necesar în producerea evenimentelor. După Polybiu, aceste cauze sînt: obiceiurile, tradițiile, organizația militară și instituțiile politice ale cetăților[2].

Așadar Poiybiu face o ierarhie între cauze. Potrivit concepției sale, obiceiurile, tradițiile, organizația militară, sînt cauze, de vreme ce acționează permanent și duc necesar la producerea evenimentelor. Indivizii se schimbă, ca și pretextele și punctele de plecare ale evenimentelor, pe cînd cauzele continuă să acționeze neîncetat. Distincția lui Polybiu este cît se poate de justă, deși el n-a întrevăzut cauzele economice care stau la baza evenimentelor politice.

La Appian nu întîlnim nicăieri un pasaj în care să se discute în chip special despre diferitele cauze ale evenimentelor istorice. Citind opera sa se capătă impresia că pe el nu l-au interesat de loc distincțiile făcute de Polybiu între diferitele cauze ale faptelor istorisite. Sînt totuși pasaje în opera sa pe baza cărora se pot formula constatări cu privire la această problemă esențială pentru un istoric.

Spre a dobîndi o idee justă asupra cauzalității istorice la Appian, trebuie făcută o distincție netă între: expunerea proceselor care au constituit cauzele războaielor civile și generalizările cu privire la aceste cauze. După ce în primele 6 capitole face o scurtă schiță a istoriei politice a Romei de la origini și pînă în vremea sa, Appian, începînd cu capitolul VII, trece să expună procesele economice care au dus la războaiele civile. Expunerea sa este atît de corectă, limpede și prețioasă, încît pasajele respective constituie meritul esențial al operei sale. Iată cîteva pasaje care ilustrează această afirmație.

„Pe vremuri, romanii, punînd treptat stăpînire pe Italia prin război, ocupau o porțiune din teritoriu și fondau cetăți, iar în cetățile cucerite trimiteau coloniști din propriile lor rînduri și le foloseau drept fortărețe. De fiecare dată cînd un teritoriu cucerit cu arma intra în stăpînirea lor, pămîntul cultivat era împărțit de ei între coloniști, vîndut sau arendat. În schimb, în privința pămînturilor necultivate din cauza războiului și care creşteau tot mai mult în suprafață, întrucît nu aveau timp să și le împartă, au proclamat că oricine vrea – le poate lucra în schimbul unui impozit pe recolta anuală de o zecime pentru semănături și o cincime pentru pomii fructiferi. Chiar și cei care se îndeletniceau cu creşterea vitelor, aveau impozite de plătit în animale mari și mici. Romanii procedau astfel pentru a mări numărul populației bărbătești de neam italic, pe care îl socoteau drept cel mai rezistent la muncă și pentru ca, datorită acestui fapt, să aibă conaționali drept aliați. În realitate se întîmpla tocmai contrariul. Căci cei bogați puneau stăpînire pe o mare parte a acestui teren, neîmpărțit încă, și erau convinși că trecînd timpul, nimeni nu le va mai lua proprietățile. În ce privește terenurile învecinate și terenurile mici ale săracilor, unele dintre ele le cumpărau prin persuasiune, iar altele le luau prin forță. Ei cultivau proprietăți mari preferîndu-le ogoarelor mici și făceau uz de sclavi, plugari și ciobani cumpărați pentru ca ogoarele să nu rămînă necultivate, prin înrolarea în armată a oamenilor liberi. Totodată, această proprietate le aducea un cîștig bun datorită marelui număr de copii ai sclavilor lor, care se înmulțeau în securitate, întrucît ei nu luau parte la expediții militare. De pe urma acestor împrejurări, cei puternici se îmbogățeau peste măsură de mult, în timp ce clasa sclavilor creștea în număr în întreaga țară. Italicii scădeau mereu în număr, iar lipsa de bărbați se accentua tot mai mult, ca la unii care erau secătuiți de sărăcie, impozite și serviciu militar. Și chiar dacă erau scutiți de aceste poveri, ei erau înclinați să trîndăvească, deoarece pămîntul era stăpînit de cei bogați, care se foloseau pentru munca pămîntului de sclavi, iar nu de cetățeni liberi".

Nici nu se poate închipui, pentru vremea lui Appian, o mai exactă și mai clară expunere a procesului de

[2] A se vedea, în special, I 3-4; IX 2, 5; VI 9, 19, 5

creștere a marilor latifundii, de sporire a numărului sclavilor și de sărăcire și destrămare a proprietății micilor cultivatori italici.

Cu aceeași exactitate este narată și lupta dusă de T. Gracchus pentru înfăptuirea proiectelor sale agrare, în care sînt prezentate cu o luminoasă precizie categoriile sociale în conflict. După ce amintește de legea agrară propusă de T. Gracchus, Appian continuă: „Un lucru îi supăra cel mai mult pe cetățenii bogați, și anume faptul că din cauza celor care împărțeau pămîntul nu mai puteau să încalce legea, cum o făcuseră mai înainte, nici să cumpere pămînt de la aceia care primeau loturi. Căci Gracchus, prevăzînd acest lucru, oprise prin lege vînzarea de terenuri. Unindu-se în grupuri, cei bogați se plîngeau și prezentau noilor proprietari săraci socoteala muncilor străvechi, socoteala însămînțărilor și a clădirilor ridicate pe aceste loturi. Continuînd să arate și alte plîngeri ale celor bogați precum: faptul că pe aceste loturi aveau mormintele părinților sau că terenul fusese cumpărat cu zestrea soției lor, Appian spune: „Creditorii obiectau și ei că li se datorează bani pentru aceste terenuri. În general, nu auzeai decît plînsete și strigăte nesfîrșite de supărare. Dar și cei săraci, la rîndul lor, se tînguiau că din belșugul de mai înainte sînt aduși în starea de cea mai cumplită sărăcie, din care pricină nu mai pot avea copii, deoarece nu sînt în stare să-i crească. Ei înșirau expedițiile militare pe care le întreprinseseră pentru a pune stăpînire pe acest pămînt și erau mîniați la gîndul că vor fi lipsiți de bunurile obștești. Totodată, se ridicau împotriva acelora care, în loc de oameni de condiție liberă – cetățeni și ostași –, preferau să țină în serviciul lor sclavi, întotdeauna necredincioși și dușmănoși și, din această cauză, inutilizabili pentru serviciul militar". Nici nu se poate face un tablou mai veridic al contradictiilor economice care au dus la încăierările și la moartea lui Tiberius Gracchus.

Nu tot atît de exact și de limpede sînt formulate generalizările lui Appian cu privire la cauzele războaielor civile. Astfel, în primul capitol al cărții întîi, Appian observă că dezbinarea între popor și senat provenea „fie cu privire la instituirea de legi, la iertarea datoriilor, fie la împărțirea pămîntului și la alegerile de magistrați”. Din însuși modul cum înșiruie motivele conflictelor se vede că Appian nu și-a propus să facă o distincție și o ierarhie între „iertarea datoriilor", „împărțirea pămîntului", „instituirea de legi" și „alegerile de magistrați". El le pune pe aceeași treaptă și nu-și propune să facă o distincție între cauzele economice și politice ale diferitelor fapte istorice. Cît de confuz se amestecau, în mintea lui Appian, cînd generalizează, cauzele economice, politice și psihologice ale dezbinării senatului de popor, ne-o arată următoarea frază: „Din această pricină [instituirea tribunatului plebei n.n.] mai ales magistrații au devenit mai dușmănoși și mai porniți unii împotriva altora, iar senatul și poporul s-au dezbinat în partide potrivnice în dorința de a se înstăpîni unii pe alții pentru a trage astfel foloase mai mari". Cu alte cuvinte dacă nu s-ar fi instituit tribunii plebei, lupta dintre popor și senat n-ar fi izbucnit atît de violent și cele două fronturi adverse n-ar fi fost atît de ahtiate după avantaje materiale. Lucrurile, bineînțeles, stau invers, și anume tocmai pentru că luptau pentru avantaje materiale, plebeii și senatul au intrat în conflict și au creat tribunatul plebei.

Oricît de defectuoase sînt generalizările lui Appian – lucru firesc pentru vremea lui – cu privire la cauzele războaielor civile, faptul că el a arătat exact și limpede procesele economice și de cele mai multe ori, a distins just diferitele categorii sociale în luptă, constituie prețioasa sa însușire. De aceea a și fost apreciat în chip deosebit de Marx și Engels, care au arătat marea însemnătate pe care o reprezintă textul lui Appian pentru istoria războaielor civile. În scrisoarea sa către Engels din 26 februarie 1861, Marx scria următoarele: „… seara, pentru a mă odihni, mă distram cu lectura „Războaielor civile din Roma" de Appian, în originalul grec. E o carte foarte valoroasă. El e egiptean de origine. Schlosser spune că autorul „n-are suflet". Probabil din cauză că încearcă să descopere substratul material al acestor războaie civile"[3]. Engels a scris: „Dintre istoriografii din antichitate care au descris luptele interne din republica romană, numai Appian ne spune limpede despre ce era vorba în ultimă analiză și anume despre proprietatea funciară"[4].

[3] K. Marx și F. Engels, Opere, ed. rusă, vol. XXIII, pag. 15, citat după N. A. Mașkin, Istoria Romei antice, p. 19.
[4] K. Marx și F. Engels, Opere alese, vol. II, E.S.P.L.P. ed. II, 1955, p. 430.

Faptul istoric în expunerea lui Appian

Appian, îmbrățișînd în opera sa o epocă istorică atît de lungă, a trebuit, de cele mai multe ori, să prezinte pe scurt fapte care în izvoarele sale erau arătate cu mult mai multe amănunte. Cum a procedat Appian cînd în chip necesar a făcut o alegere între diferitele amănunte ale unui fapt? A ales el pe cele esențiale? Care au fost criteriile de alegere? Iată întrebări la care vom încerca să dăm un răspuns în acest paragraf.

Spre a arăta modul în care a înțeles Appian să se comporte față de faptul istoric, vom lua cîteva exemple din cartea a II-a, unde este vorba despre războiul civil dintre Cezar și Pompei.

Unul dintre cele mai de seamă fapte în istoria războaielor civile a fost, fără nici o îndoială, înțelegerea secretă dintre Cezar, Crassus și Pompei, survenită în anul 60 î.e.n. și cunoscută, în istorie, sub numele de „primul triumvirat".

Bazîndu-ne pe informațiile pe care ni le dau textele vechi, se poate spune că faptele care au dus la această înțelegere sînt, în esență, cele ce urmează[5]:

În anul 62 î.e.n., Cezar a fost praetor. În 61, el a plecat în Spania în calitate de guvernator, cu titlul de propraetor. El ar fi trebuit să pornească în Spania din primele zile ale anului 61, dar tragerea la sorți a provinciilor care reveneau praetorilor s-a amînat pînă în martie. Timp de două luni și mai bine, înainte de a se trage provinciile la sorți, Cezar era un simplu particular și numeroșii săi creditori deveniseră amenințători. Trăgîndu-se provinciile la sorți, lui Cezar i-a căzut Spania. După tragerea la sorți n-a mai așteptat să se facă ceea ce se numea „înzestrarea provinciei", adică prevederea banilor și trupelor și celorlalte lucruri necesare administrării, ci, ohținînd girul lui Crassus, pentru cinci milioane de denari datoria lui se ridica la aproximativ 25 de milioane de denari a pornit în Spania. Spre a se afirma ca general iscusit și bun administrator și spre a-și reface situația financiară dezastruoasă, Cezar a recrutat zece cohorte și, cu cele douăzeci pe care le avea, a pornit împotriva unui trib de lusitani, care se cuibăriseră pe muntele Herminius, la sud de fluviul Durius, și de acolo făceau numeroase incursiuni. Mai întîi le-a poruncit să coboare de pe munte și să se stabilească în cîmpie. Lusitanii au refuzat. Cezar a pornit războiul și i-a înfrînt. Unii dintre ei s-au refugiat pe o insulă. Cezar a încercat să ajungă la ei cu plute. Neizbutind, a chemat în ajutor flota de la Gades și i-a constrîns să se supună. A pornit apoi cu flota pînă la Brigantium, oraș în nord-vestul Spaniei, ai cărui locuitori, calaicii, la vederea flotei s-au predat fără zăbavă. Soldații l-au aclamat imperator. Cezar, din prăzile luate, și-a refăcut finanțele, a dat și soldaților și a trimis mari sume de bani și la Roma. În timpul iernii, s-a ocupat cu administrarea provinciei. A intervenit la senat pentru micșorarea despăgubirilor de război pe care trebuiau să le plătească unele comunități încă de pe vremea lui Sertorius. În Gades și în alte localități a intervenit în certurile dintre creditori și datornici. A micșorat datoriile și a stabilit ca datornicul să plătească creditorului o treime din venituri, pînă la stingerea datoriei. Toate aceste fapte i-au adus: triumful, pe care senatul, deși-i era ostil, l-a votat totuși; bani; prestigiu în fața soldaților; simpatia provincialilor care beneficiau de pe urma măsurilor sale.

Sosind, la începutul lui iunie 60 î.e.n., lîngă zidurile Romei, urma să-și pregătească triumful[6]. Dar, pînă să intre el în triumf, aveau să se țină alegerile de consuli. Cezar cere să i se îngăduie să candideze în absență. Senatul se opune. Cezar renunță la triumf și intră în Roma. Aci găsește pe Crassus unit cu Lucullus, în mare dușmănie cu Pompei. Profitînd de faptul că era în buni termeni și cu Crassus și cu Pompei, Cezar pune la cale împăcarea lor și-și asigură astfel alegerea la consulat pentru anul 59 î.e.n.

Iată ce spune Appian în „Războaiele civile" cu privire la evenimentele expuse de noi mai sus: „Cezar, fiind ales guvernator al Spaniei, era oprit să plece din Roma de creditorii săi, deoarece, din pricina setei sale de glorie, el se îndatorase mai mult decît îi îngăduia averea sa. Cu acel prilej se zice că Cezar ar fi spus: „îmi lipsesc douăzeci și cinci de milioane pentru a nu poseda nimic". Dar izbutind să facă o înțelegere cu creditorii săi, el plecă în Spania. Acolo nu se ocupă de administrarea cetăților, împărțirea dreptății și alte lucruri

[5] Plutarh, Cezar, XII; Suetonius, Cezar, XVIII; Dio Cassius, XXXVII, 52; Appian, Războ. civ. II, 8.
[6] Plutarh, Pompei, XLVII; Cezar, XIV; Crassus, XIV; T. Livius, Periocha CIII; Cicero, Ad Atticum, II 5. 2.

asemănătoare, deoarece acestea nu puteau fi de folos planurilor lui. În schimb, Cezar strînse o armată și atacă rînd pe rînd pe acei iberi care mai rămăseseră încă liberi, pînă ce făcu întreaga Spanie tributară romanilor. El trimise importante sume la Roma, pentru tezaurul public, și obținu din partea senatului triumful. Cezar se pregătea în suburbiile Romei, pentru ca alaiul să fie cît se poate de strălucit. Era tocmai timpul cînd trebuiau prezentate candidaturile la consulat, candidații avînd obligația de a fi de față. Dar, odată intrat în Roma, Cezar nu putea să se mai întoarcă pentru a reveni în triumf. Dorind foarte mult să obțină funcția de consul, dar procesiunea triumfală nefiind încă pusă la punct, el ceru senatului să-i îngăduie să candideze în absență prin mijlocirea unor prieteni ai săi. El știa că legea nu prevede lucrul acesta, dar excepție se făcuse și pentru alții. Deoarece Cato[7] se opunea și încerca prin cuvîntările sale să facă să treacă ultima zi ce fusese fixată pentru prezentarea candidaturii, Cezar intră în mare grabă în Roma – nemai preo-cupîndu-se de triumf – și depunîndu-și candidatura, așteptă alegerea poporului.

IX. În vremea aceasta, Pompei, care cîștigase multă faimă și trecere mulțumită victoriei în războiul împotriva lui Mithridate, cerea de la senat aprobarea numeroaselor concesiuni făcute de dînsul regilor, unor potentați și cetăților. Mulți dintre senatori i se opuneau din invidie, și mai ales Lucullus; acesta, deoarece îl precedase în conducerea războiului contra lui Mithridate, susținea că regele Pontului fusese lăsat de el foarte slăbit și făcu să se vadă astfel pretenția sa asupra înfrîngerii lui Mithridate. Lucullus era ajutat de Crassus. Din pricina acestor nemulțumiri, Pompei se împrieteni cu Cezar, făgăduindu-i prin jurămînt că-i va da sprijin ca să obțină consulatul. Iar Cezar cîștigă de partea lui Pompei, pe Crassus. Acești trei oameni, care aveau pe atunci cea mai mare putere, își veneau unul altuia în ajutor. Despre înțelegerea acestora un scriitor, Varro, a scris o carte întreagă, pe care a intitulat-o „Monstrul cu trei capete" (cu aluzia la Cerber). Fiindcă senatul îi vedea cu ochi răi, fu ales al doilea consul, Lucius Bibulus, pentru a fi opus lui Cezar"[8]

Să încercăm să facem o critică a textului lui Appian pe baza expunerii noastre de mai sus. Prima constatare care se impune este scurtimea textului și, relativ, sărăcia datelor lui Appian față de expunerea noastră care, firește, este făcută pe baza mai multor texte și completată mai ales cu amănunte din Dio Cassius. Se ridică în chip firesc următoarea întrebare: Appian a cunoscut amănuntele care lipsesc din expu-nerea sa sau nu? Răspunsul care trebuie dat fără nici un fel de șovăială este următorul: izvorul sau izvoarele pe care le-a folosit Appian conțineau multe amănunte. Dovadă:

1) textul citat conține o scurtă anecdotă, care nu figurează de obicei într-un text expunînd pe scurt evenimente istorice;

2) sînt și alte amănunte, în textele care se referă la aceleași evenimente, dovedind același lucru. Așadar, Appian a consultat un izvor sau mai multe care-i ofereau nenumărate amănunte. Cum a procedat în alegerea faptelor și amănuntelor? Nu întotdeauna fericit: trece sub tăcere pe girantul principal (dacă nu singurul) al lui Cezar; nu spune care iberi mai rămăseseră liberi; nu arată acțiunea militară a lui Cezar și motivele reale pentru care senatul i-a acordat triumful, deoarece simpla trimitere de mari sume de bani la Roma nu poate să justifice această acțiune a senatului, atît de ostil guvernatorului Spaniei; rolul politic atribuit lui Cato pune în umbră acțiunea senatului; nu Pompei a căutat prietenia lui Cezar, ci invers; nu se pomenește nimic despre uriașa însemnătate pe care a avut-o triumviratul asupra vieții politice romane și, în cele din urmă, asupra formei de guvernămînt romane. În acest fel, Appian, căutînd să fie cît mai concis, n-a aruncat destulă lumină asupra unor amănunte prețioase și n-a pătruns, în adînc, nici cauzele, nici consecințele evenimentelor expuse. În linii mari, narația sa este justă și esențialul factic este redat.

Să continuăm analiza noastră și asupra textului în care Appian istorisește faptele petrecute în timpul consulatului lui Cezar. Dăm mai întîi expunerea noastră, stabilită pe baza textelor latinești și grecești esențiale[9]

---

7 Atragem atenția că numele de Cato, în această perioadă, arată pe Cato cel tînăr.

8 Cartea a II-a, 8 și 9.

9 Suetonius, Cezar, XX; Plutarh, Pompei, XLVIII și Cezar, XIV; Dio Cassius, XXXVIII, 6-7; Appian, II 10-14; Cicero, Ad Atticum, II 6, 2; 7, 4; 12, l; 19, 3.

Ajuns consul, Cezar a întrebuințat intreaga-i energie de care dispunea spre a aduce la îndeplinire programul pus la punct împreună cu Crassus și Pompei și, bineînțeles, spre a recolta cît mai multe beneficii personale. El a început prin a mări responsabilitatea celor care vorbeau în senat și în adunarea poporului, punînd să se publice procesele-verbale ale ședințelor senatului și ale adunării poporului. Apoi a trecut la o serie de măsuri care aveau să-i atragă simpatia cît mai multor categorii sociale. Printre aceste măsuri, cităm pe cele ce urmează. Legea lui Fufius Calenus, propusă din îndemnul lui, hotăra ca în completele de judecată să se voteze pe categorii sociale senatori, cavaleri, tribuni ai tezaurului ceea ce demasca pe prietenii și adversarii politici ai împricinatilor. Interzicînd funcţionarilor romani de a încasa – indiferent de formă – mai mult de zece mii de sesterți din partea provincialilor, decretînd nule sentințele judecătorești obținute prin mită și interzicînd intrarea în posesia bunurilor cuiva pe baza unei simple detențiuni mai îndelungate, Cezar a secătuit o serie întreagă de venituri ilicite ale aristocrației senatoriale. Recunoscînd pe Ptolemeu Auletul, regele Egiptului, ca prieten și aliat al poporului roman, Cezar a cîștigat, dintr-o dată, considerabila sumă de șase mii talanți și posibilitatea de a se amesteca oricînd în afacerile interne ale Egiptului. Ohținînd votarea a două legi agrare, prin care se distribuiau pămînturi veteranilor lui Pompei și cetățenilor cu cel puțin trei copii. Cezar și-a atras recunoştința lui Pompei, a veteranilor lui și a unei întregi pături de oameni săraci. Înlesnind trecerea lui Publius Clodius la plebe, el obține un admirabil instrument de luptă împotriva lui Cicero, omul aristocrației senatoriale. Dînd în căsătorie lui Pompei pe Iulia, fiica sa, iar el căsătorindu-se cu Calpurnia, fiica lui Calpurnius Piso, care avea să fie consul în anul următor, Cezar își consolidează situa-ția politică și prin legături de sînge. Ohținînd, apoi, guvernarea Galliei cisalpine și a Illiriei pe timp de cinci ani și, apoi, și a Galliei transalpine, Cezar dobîndește infinite posibilități de a cîștiga așa cum a declarat el însuși, „bani cu ajutorul oamenilor și oameni cu ajutorul banilor". Senatul a încercat violent să i se împotrivească, dar s-a dovedit neputincios de vreme ce masa electorală era la dispoziția celor trei asociați politici.

Acestea sînt cele mai de seamă fapte săvîrșite de Cezar în timpul consulatului său. Este greu de crezut că Appian nu le cunoștea pe toate, și sînt motive puternice de a presupune că le cunoștea chiar în amănunt. Ce amintește el din toate acestea? Nu pomenește nimic de publicarea proceselor verbale ale ședințelor senatului și ale adunării poporului, nici de legea cu privire la mituirea judecătorilor, nici despre hotărîrea cu privire la încasările funcționarilor romani în provincie, nici despre Ptolemeu Auletul. S-ar putea spune că aceste măsuri ale lui Cezar pot, în definitiv, lipsi dintr-o expunere succintă, așa cum este aceea a lui Appian, de vreme ce el menționează faptele esențiale care pun îndeajuns în lumină activitatea politică a lui Cezar, precum: legile agrare, reducerea taxei de arendare a impozitelor, trecerea lui Clodius la plebe, căsătoriile, provinciile. Obiecția este numai pe jumătate întemeiată, de vreme ce Appian are un stil atît de concis, încît într-o frază concentrată ar fi expus foarte ușor amănuntele trecute sub tăcere. Realitatea este că el nu le-a dat o prea mare importanță.

În ceea ce privește exactitatea faptelor menționate, se observă unele greșeli și confuzii. Astfel, relatînd conflictul iscat între Cezar și Bibulus pe tema legilor agrare, Appian spune că, de cum au intrat în funcția de consuli, „Curînd se iscară certuri între cei doi consuli și fiecare din ei se pregătea pe cont propriu să ridice armele unul împotriva celuilalt. Cezar, care știa cu multă iscusință să se prefacă, i-a ținut o cuvîntare în senat lui Bibulus despre înțelegere, spunînd că dezbinarea lor va păgubi interesul obștesc". Appian observă mai departe că Bibulus s-a lăsat amăgit și că, în acest fel, Cezar a putut să introducă legile agrare, fără ca Bibulus să-și dea seama de ceea ce se pregătea în realitate. Nici un autor antic, dintre cei care au expus faptul[10], nu pomenește nimic despre o ceartă violentă izbucnită, aproape fără motiv, la intrarea celor doi consuli în funcție, și apoi de o bruscă împăcare, obținută numai prin cuvintele mieroase și prefăcute ale lui Cezar. Era, de altfel, și cu neputință. Oricît de redus ar fi fost Bibulus, erau destui senatori care să-l pună în curent cu adevăratele intenții ale lui Cezar. În realitate, Cezar, după ce a redactat textul de lege, l-a citit în senat, adăugînd că este gata la orice modificare judicioasă. Dar cum nimeni nu-i obiecta nimic, senatul a încercat, mai

[10] Plutarh, Cezar, XIV; Dio Cassius, XXXVIII 1–8; Suetonius. Cezar XX.

ales cu ajutorul lui Cato, tactica discursurilor dilatorii. Atunci Cezar s-a adresat poporului. Aci, din nou cu vorbe blînde, s-a adresat lui Bibulus, care a spus că nu va îngădui să se aducă o astfel de lege în timpul consulatului său. Iată, dar, o eroare, datorată unei confuzii. Există și altă neverosimilitate: în capitolul X, Appian afirmă, așa cum se poate vedea din citatul făcut mai sus, că Cezar, odată obținută împăcarea cu Bibulus, a putut introduce fără neplăceri legile agrare, pentru ca în capitolul următor să vorbească despre brusca mînie a lui Bibulus, trezită de insistențele senatului. Deci Bibulus era un fel de fantoșă care, la injoncțiunile senatului, își dezvelea grumazul, chemînd oamenii lui Cezar să-l taie. Tot atît de lipsită de temei este și afirmația lui Appian potrivit căreia, după votarea legilor, Cezar a amenințat cu moartea pe cei care n-o vor respecta. Însuși modul cum dispune materia este, într-un anumit punct, defectuos. Astfel, în capitolul X, el vorbește despre hotărîrea lui Cezar de a nu mai convoca senatul, care n-a mai activat de loc în restul anului. Dar, în capitolul următor, asistăm la o vie activitate a senatului, care se reunește în casa lui Bibulus și-l îndeamnă la rezistență; iar pe colegul lui Cezar îl vedem rezistînd eroic și provocînd scene dramatice, care puteau să ia chiar o întorsătură tragică.

Cu toate acestea, textul lui Appian este prețios prin amănuntele pe care le menționează și prin unele observații asupra calculelor politice ale lui Cezar, precum: „Prevăzînd că lipsa lui va fi îndelungată și dîndu-și seama că invidia crește pe măsura favorurilor acordate de popor, Cezar mărită pe fiica sa cu Pompei… „Astfel știa Cezar să-și ascundă gîndurile, cînd interesul său o cerea, și să copleșească cu binefaceri pe un dușman, spre a se apăra de altul".

Dacă recapitulăm constatările cu privire la atitudinea lui Appian față de Cezar, începînd cu anul 61 î.e.n., se poate spune, fără ezitare, că istoricul din Alexandria este nefavorabil viitorului dictator. Această atitudine explică trecerea sub tăcere a unor amănunte prețioase, precum este activitatea administrativă a lui Cezar în Spania. Socotim că aceleiași atitudini se datorește și neverosimilitatea conduitei lui Bibulus la intrarea în funcția de consul.

O sensibilă schimbare se observă însă în atitudinea pe care o adoptă Appian față de evenimentele anilor 58-56 î.e.n. și, în special, față de întrevederea de la Luca, în care s-a consolidat din nou triumviratul. Adevărul este că după plecarea lui Cezar în Gallia, pe la sfîrșitul lui martie 58, Clodius era stăpînul străzii la Roma. Consulii Piso și Gabinius nu interveneau cu nimic spre a-i tempera excesele, dimpotrivă au luat parte la împărțirea prăzii realizate din jefuirea casei și vilelor lui Cicero. Îndrăzneala agitatului tribun a mers atît de departe, încît l-a amenințat pe Pompei însuși, care s-a văzut nevoit spun izvoarele antice să ia măsuri spre a-și apăra propria-i persoană. În aceste condiții, Pompei, care, așa cum mărturisește Cicero într-o scrisoare către Atticus[11], dădea semne de nemulțumire că se asociase cu Cezar, se apropie de aristocrația senatorială și luptă pentru rechemarea lui Cicero din exil. Oratorul intră triumfător în Roma în septembrie 57. El crede că s-au întors vremile anilor 63-60, cînd consul, apoi consular, Cicero se socotea unul dintre fruntașii aristocrației senatoriale. În februarie 56, oratorul pronunță descursul *Pro Sestio* – Sestius luptase împotriva bandelor lui Clodius, în 57, și militase cu ardoare pentru rechemarea lui Cicero – care-i un adevărat manifest politic: Cicero lasă să se înțeleagă că triumviratul este, de fapt, destrămat, de vreme ce Pompei a trecut de partea aristocrației senatoriale. Cezar nu putea, firește, rămîne nepăsător în fața unor astfel de manifestări politice și, de aceea, convoacă în aprilie 56, la Luca, pe Crassus și pe Pompei. Întrevederea a fost de o însemnătate covîrșitoare, de vreme ce triumviratul a ieșit din nou întărit, iar aristocrația senatorială s-a văzut din nou asistînd neputincioasă la hotărîrile celor trei asociați politici.

Appian săvîrșește, mai întîi, o eroare de fapt, afirmînd că „Cicero, care fusese exilat de către Pompei, a fost rechemat tot de către Pompei" Nu Pompei a cauzat, în primă instanță, exilul lui Cicero, ci Cezar în urma refuzului lui Cicero de a-i fi legatus în Gallia. În a doua instanță, a fost și Pompei, prin faptul că nu s-a ținut de făgăduielile solemne pe care i le făcuse lui Cicero de nenumărate ori, în cursul anului 59, că-l va apăra de furia lui Clodius. Într-adevăr, cînd Clodius a publicat proiectul de lege prin care se prevedea pedepsirea

[11] Ad Atticum, II 19,2.

acelora care condamnaseră la moarte cetățeni romani nejudecați – era vorba de Cicero, care obținuse din partea senatului, la 5 decembrie 63, decretul de executare a partizanilor lui Catilina rămași la Roma – și cînd Cicero înțelegînd gravitatea faptului, intrase în panică, Pompei n-a mai dat nici un semn de viață.

Atitudinea lui Appian față de comportarea lui Cicero este aspră. Astfel el spune: „într-o haină proastă, plină de praf și murdară, cerea îndurarea tuturor celor pe care-i întîlnea pe stradă, chiar necunoscuți, fără să-i fie rușine că-i plictisește. Și astfel, conduita lui nedemnă stîrnea, în locul compătimirii, rîsul". Cînd este vorba de Cezar însă, atitudinea lui Appian nu mai este atît de critică, așa cum era cînd a fost vorba de acțiunile militare în Spania și despre constituirea primului triumvirat. Iată cîteva pasaje: „Cezar, după ce a săvîrșit multe fapte strălucite la celți și britani .. încărcat de bogății a sosit în acea parte a Galliei care se învecinează cu Italia ... voind să-i dea armatei sale un scurt răgaz după luptele neîncetate pe care le purtase. De acolo, Cezar trimise multor cetățeni de vază, la Roma, mari sume de bani . . . La un moment dat se aflau în jurul lui Cezar vreo sută și douăzeci de fascii și mai mult de două sute de senatori, unii veniți să-i mulțumească pentru cele primite, alții să-i ceară bani, iar alții ca să smulgă vreun alt avantaj de la el. Într-adevăr, orice lucru se făcea prin Cezar, deoarece el avea o armată numeroasă și mari posibilități bănești, fiind gata întotdeauna să-și arate bunăvoința față de oameni". Cît de departe este tonul acestor pasaje față de acela în care era vorba despre „Monstrul cu trei capete".

Judecînd numai după atitudinea pe care o are Appian față de Cezar, ar fi cu neputință de determinat poziția istoricului față de instituirea monarhiei militare. Deci nu putem explica schimbarea de atitudine față de Cezar prin concepțiile lui despre republică și monarhie. Nu cumva atunci schimbarea de atitudine se datorește deosebirii de izvoare consultate? Dacă ar fi așa, lucrul ar fi grav pentru Appian, întrucît s-ar dovedi că el n-are absolut nici o concepție în această privință și este la discreția surselor. Nu se poate face însă nici o afirmație valabilă în această privință, deoarece este cu neputință de precizat ce anume izvoare a consultat. Să ne oprim atent cîteva clipe asupra izvoarelor lui Appian.

Izvoarele lui Appian

Ar fi trebuit, desigur, să începem cercetarea noastră prin stabilirea izvoarelor istoricului din Alexandria. Adevărul este că cea mai mare parte din operele pe care ar fi putut să le consulte, și dintre care pe unele le-a și consultat, s-au pierdut. Fragmentele neînsemnate și aprecierile tîrzii despre aceste izvoare nu îndreptățesc construirea nici unei ipoteze temeinice. Dovada peremptorie o constituie concluziile variate și, de cele mai multe ori, contradictorii, la care au ajuns cercetătorii pe baza acelorași texte. În special, filologii și istoricii germani din secolul XIX au depus un uriaș efort în această privință, dar rezultatele cercetărilor lor nu pot constitui temeiul unor concluzii valabile asupra izvoarelor lui Appian[12], pur și simplu pentru că textele nu îngăduie formularea unor astfel de concluzii.

Poziția lui Appian față de formele de guvernămînt roman

Se poate spune că Appian era partizanul formei de guvernămînt a monarhiei, așa cum se vede foarte limpede din capitolul VII al prefeței la întreaga operă.

Într-adevăr, după ce în primele șase capitole face o scurtă schiță a istoriei politice romane, în acest capitol Appian spune: „Și această formă de guvernămînt [monarhia] o dețin pînă acum acești împărați, de aproape două sute de ani. În acești ani, Roma a fost foarte frumos împodobită și veniturile imperiului au crescut foarte mult și toate lucrurile, datorită unei păci lungi și trainice, au ajuns la stabilă prosperitate. Și acești împărați au mai luat și alte neamuri în stăpînirea lor și au ținut în frîu pe cele care voiau să se răscoale. Îndeobște încă, stăpînind cele mai bune părți ale lumii pe uscat și pe mare ei doresc, ca prin bună chibzuință, să sporească mai mult resursele provinciilor decît să-și întindă marginile imperiului la nesfîrșit, cucerind

[12] A se vedea, în această privință, E. Schwartz, articolul asupra lui Appian în Pau1y Wissowa, Real-Encyklopadie der kl. Altertumswissenschaft (1896), II 216–237, și lucrarea noastră, „Les sources et l'originalite d'Appien dans le deuxieme livre des „Guerres civiles", Paris, 1933, unde se găsește mai amănunțit bibliografia problemei izvoarelor lui Appian.

popoare străine sărace și fără de nici un folos". Appian își continuă expunerea spunînd cum el însuși a văzut la Roma solii trimise din partea acestor popoare, cu rugămintea de a fi primite în stăpînirea romană, și cum împărații au refuzat. Împărații, spune el mai departe, instituie regi pe tronurile altor popoare, pe care nu le socotesc de folos să le primească în imperiu. Statul roman învestește în tmele provincii cheltuili mai mari decît foloasele pe care le trage Imperiul – încheie el capitolul – este ca o fortăreață bine păzită de garnizoane.

Appian s-a identificat cu punctul de vedere al stăpînitorilor romani. Admirația lui pentru împărați era atît de mare, încît el nu mai vedea exploatarea provinciilor care continua totuși, oricît de mari erau unele îmbunătățiri aduse, în comparație cu vremurile republicii.

Simpatia lui Appian se îndreaptă și spre o anumită perioadă a republicii romane, aceea în care nu erau războaie civile. Astfel, începînd să scrie istoria războaielor civile, Appian face, între altele, următoarea observație: „Totuși, în aceste împrejurări [cînd poporul și senatul roman intrau în conflict] nu se ajungea la încăierări, ci aveau loc numai neînțelegeri și certuri în marginea legilor; și chiar astfel de ciocniri erau rezolvate prin bună înțelegere, pornind din amîndouă părțile".

Despre dictatura lui Sylla, Appian spune că „a curmat un rău prin altul". Ceea ce îl impresionează pe istoric la Sylla, în această scurtă trecere în revistă a conflictelor sociale la Roma, este faptul că dictatorul a renunțat singur la putere și s-a dus apoi fără teamă în for, în văzul tuturor. Appian nu face nici o apreciere asupra constituției și regimului instaurat de el.

Despre Cezar, Appian observă că a fost „omul de stat cel mai iubit de popor și cel mai destoinic în treburile conducerii", fără să facă vreo apreciere asupra justeței acțiunii lui, iar Brutus și Cassius, după el, l-au ucis „din invidie pentru marea putere a lui Cezar și din dorul după forma de guvernămînt republicană" fără să arate dacă această formă de guvernămînt era superioară dictaturii lui Cezar sau invers. Pe Augustus îl socotește „superior celorlalți prin inteligența și experiența sa în chestiunile politice. Meritul lui este că „imperiul său devenind durabil și puternic"… „după conflicte de tot felul, statul roman a dăinuit mai departe în bună înțelegere și sub o conducere unică".

Arta literară la Appian

Este necesar să stăruim cîteva clipe și asupra acestei probleme, de vreme ce, în antichitate, atît de mari erau preocupările de efecte literare în speță retorice – ale istoriografilor, încît Titus Livius a conceput istoria ca un *opus oratorium* – „operă de retorică" – iar pe vremea lui Appian, așa cum ne spune Lucian în opera citată mai sus, dorința istoricilor de a impresiona pe cititor prin tot felul de mijloace dusese la părăsirea menirii principale a istoricului, care, după autorul din Samosata, constă în arătarea fidelă a felului cum s-au petrecut faptele. Istoricii, de dragul efectelor retorice, treceau sub tăcere evenimente esențiale, deformau pe cele expuse, născoceau amănunte incontrolabile, dădeau expunerii un ton de declamare umflată.

Nu aceasta este însă cazul lui Appian. Discursurile, fragmentele de dialog și alte mijloace retorice comune și poeziei, sînt folosite cu foarte mare băgare de seamă de Appian, și numai pentru a da mai mult relief unor situații, persoane, idei.

Mijloacele retorice întîlnite în opera lui Appian sînt: citări de cuvinte ale unor personalități politice în anumite împrejurări, fragmente de dialog, discursuri.

Citările de cuvinte și fraze ale unor oameni care iau parte la marea dramă a războaielor civile nu depășesc cifra de treizeci, ceea ce este foarte puțin dacă le raportăm la cele peste cinci sute de pagini cîte numără lucrarea. Relatînd uciderea lui Lucretius Ofella de către Sylla, istoricul pune în gura dictatorului următoarele cuvinte: „Să știți, oameni buni, și aflați de la mine că eu l-am ucis pe Lucretius, fiindcă n-a voit să asculte de mine". Apoi le spune următoarea poveste: „Un țăran a fost mușcat de păduchi, în timp ce ara. El s-a oprit de două ori din arat și își curăți cămașa de paraziți. Dar, deoarece fu iarăși mușcat, pentru a nu mai fi oprit din lucru, scoase cămașa și o arse". Aceste citate din vorbirea lui Sylla îi servesc lui Appian spre a ilustra că „Sylla era cumplit în toate acțiunile sale și aprig la mînie". Pentru a ilustra afirmația că „semeția și norocul erau neasemuit de mari la acest bărbat de stat", Appian povestește că, după depunerea dictaturii, pe cînd

Sylla se întorcea acasă, un tînăr se ținea de el și-l înjura. Sylla a suportat pînă acasă, iar cînd a intrat pe poartă, a spus: „Acest tînăr va face ca nici un dictator să nu mai abdice din funcțiunea sa". Arătînd cu ce violență s-a năpustit Bibulus împotriva lui Cezar în anul 59, cînd colegul său vorbea în for, în sprijinul legii agrare, Appian relatează că „atunci Bibulus, nelăsîndu-se înfricoșat, își dezveli gîtul și ceru, prin strigăte, prietenilor lui Cezar să-l ucidă. „Dacă nu pot să-l conving pe Cezar – zise el – să facă lucruri drepte, cel puțin, murind astfel, voi arunca asupra lui vina acestei crime fioroase”. De asemenea, despre Cezar spune: „Aflînd că succesorul la consulat al lui Pompei, Marcellus, i s-ar fi opus [să i se prelungească mandatul în provincie, n.n.], se zice că Cezar,. bătînd în mînerul sabiei, ar fi spus celui care îi aducea vestea: „Iată cine îmi va da ceea ce vreau".

Un moment dramatic l-au constituit firește și deliberările senatului cu privire la trimiterea unui succesor lui Cezar. Cînd Curio a propus ca Cezar și Pompei să-și depună în același timp puterile, douăzeci și doi de senatori au fost împotrivă, dar trei sute șaptezeci au fost pentru adoptarea propunerii. Atunci consulul Claudius a dizolvat adunarea senatului strigînd: „Învingeți, ca să-l aveți pe Cezar stăpîn”. Curio, Antonius și Cassius, neizbutind să obțină din partea senatului aprobarea cererii lui Cezar, au fugit noaptea la el, cu o căruță închiriată, deghizați în haine de sclavi. Cezar, spre a-i îndîrji pe soldați, i-a prezentat în fața armatei, spunînd: „Voi, după fapte atît de mari, sînteți socotiți drept dușmani. Iar oameni de o atare valoare ca aceștia se văd alungați într-un chip atît de rușinos, cînd se încumetă să dea sfaturi sincere". Iată cum relatează Appian trecerea Rubiconului: „Ajungînd [Cezar] în grabă la fluviul Rubicon, care desparte Gallia de Italia, el se opri din cursa ce o făcea. Privi curgerea apei și stătu la îndoială, gîndindu-se la toate nenorocirile ce aveau să vină în cazul cînd el ar trece înarmat fluviul. Apoi, după ce s-a recules, a spus celor care erau de față: „Amînarea trecerii acestui rîu îmi va aduce mie nenorociri mari; trecerea lui, însă, tuturor oamenilor". Spunînd aceste cuvinte a trecut rîul ca un posedat. Atunci rosti el vorbele celebre: „Sorții s-au aruncat”.

Iuțeala cu care Cezar a înfrînt pe Pharnaces nu putea să nu aducă și sub pana lui Appian cuvintele pronunțate de învingătorul lui Pompei cu această ocazie: „Am venit, am văzut, am învins". Interesant de văzut este că, la uciderea lui Cezar, Appian n-a găsit de cuviință să reproducă decît cuvintele lui Tullius Cimber, care, smulgînd toga de pe umerii lui Cezar, a strigat: „Ce mai întîrziați, prieteni?" El nu menționează cuvintele „Și tu, fiule?" despre care se spunea că le-ar fi pronunțat în această împrejurare, cuvinte pe care și Suetonius le socotește pură invenție.

Este vrednic de observat că fiecare autor reproduce alte cuvinte ale lui Cezar spuse în această împrejurare. Astfel, Plutarh relatează că Cezar a spus lui Casca, cînd i-a dat prima lovitură: „Nelegiuitule Casca, ce faci?", iar Casca i-a spus fratelui său: „Sări, frate", iar Suetonius, în afară de cele menționate mai sus, afirmă că, în clipa cînd Tullius Cimber i-a tras toga de pe umeri, Cezar a strigat: „Asta-i violență!".

Înainte de bătălia de la Mutina, Decimus Brutus a trimis soli la Octavius, cerindu-i iertare că participase la conspirația împotriva lui Cezar, dar Octavius i-a răspuns: „Eu n-am venit aici ca să-l salvez de Decimus ci ca să mă războiesc cu Antonius, cu care mi-ar fi fost îngăduit cîndva chiar să mă împac. Dar întreaga mea ființă mă oprește cînd e vorba să-l văd sau să stau de vorbă cu Decimus. Din parte-mi, poate să rămînă teafăr, cît timp aceasta este pe placul celor de la Roma"[13]. Appian nu comentează aceste cuvinte, dar le-a citat, desigur, spre a pune în lumină dezgustul lui Octavius față de Decimus Brutus.

Dar nu numai în momente de mare însemnătate istorică găsește Appian cu cale să reproducă astfel de cuvinte, ci ori de cîte ori socotește că trebuie să sublinieze o anumită trăsătură a unui personaj. Astfel, vorbind de o soție care-și tăinuise soțul proscris și fusese trădată de o sclavă care cunoștea faptul, Appian reproduce cuvintele cu care femeia s-a adresat celor care urmăreau pe soțul ei, în nădejdea că va fi ucisă o dată cu el. „Eu mi-am tăinuit soțul și deci merit și eu pedeapsa ce se cuvine tăinuitorilor".

Aceste exemple sînt îndeajuns spre a ilustra cum întelege Appian să pună în relief anumite momente și gînduri din viața unor oameni.

[13] Războ. civ., III, 73.

Mult mai puțin numeroase sînt fragmentele de dialog, deși ocaziile în care ar fi putut întrebuința acest procedeu sînt fără număr. Convorbirea dintre Cassius și Brutus în care și-au dezvăluit intențiile de a-l ucide pe Cezar, în cazul cînd s-ar propune să fie proclamat rege, constituie unul dintre cele mai dramatice momente ale conspirației care a dus la uciderea dictatorului. Appian reproduce cîteva replici, așa cum le-a imaginat izvorul său, de vreme ce, dacă cei doi au fost singuri cînd au vorbit, nimeni nu putea ști ce au vorbit. Iată pasajul:

„Zvonurile despre domnie ajungînd la culme și spunîndu-se că în curînd se va ține o adunare a senatului, Cassius, apucîndu-1 de mînă pe Brutus, îi spuse: „Ce vom face în fața senatului, în cazul cînd lingușitorii lui Cezar ar depune un proiect privitor la domnie?" Brutus răspunse că nu va asista în rîndurile senatorilor. Dar Cassius reluă întrebarea: „Dar ce vom face, prietene Brutus, dacă ne vor chema în calitate de praetori?".

–„Voi apăra patria, spuse acesta, pînă la moarte". Iar Cassius, îmbrățișîndu-1, răspunse: – „Dacă gîndești astfel, pe cine oare vei atrage în conspirație dintre nobili? Ce crezi oare, micii meseriași și negustorii au scris într-ascuns pe tribuna ta sau aristocrații romani, care de la alți praetori cer organizarea de reprezentații equestre sau cu fiare, iar de la tine cer libertatea, propriul bun strămoșesc?".

Este vrednic de luat aminte că Appian care, îndeobște, este atît de concis, găsește totuși potrivit să reproducă acest dialog.

Sezisarea momentului dramatic arată că istoricul nu era un simplu copist, lipsit de orice perspectivă așa cum au afirmat unii cercetători ai izvoarelor lui.

O prețioasă lumină știe să arunce Appian și asupra clipelor cînd, după asasinarea lui Cezar, Antonius și Lepidus vorbesc poporului. Despre Lepidus, Appian spune:

„Lepidus, pregătindu-se să ia cuvîntul, cei ce se aflau mai departe îi cerură să coboare în for, pentru ca toți să-l poată auzi la fel. Acesta merse pe dată în for, socotind că mulțimea era gata convinsă. Suindu-se pe tribună, în văzul tuturor, gemu și se văită timp îndelungat. Apoi, ca și cum s-ar fi recules, grăi: „Aici am stat încă ieri cu Cezar, de unde sînt acum silit să ascult ce vreți să fac în legătură cu asasinatul lui Cezar". La strigătele multora „Să-l răzbuni pe Cezar", răspunseră strigătele mercenarilor: „Pace pentru stat". Atunci Lepidus se adresă acestora din urmă: „Vreți pace. Dar despre care pace vorbiți sau prin ce jurămînt va fi ea asigurată? Ce ne facem cu toate jurămintele despre patrie pe care le-am jurat lui Cezar și le-am călcat în picioare? Unii dintre cei care au jurat sînt considerați ca cei mai buni fii ai patriei". Apoi, întorcîndu-se spre cei care cereau răzbunare: „Cezar a plecat dintre noi, spuse, un bărbat sfînt și neprețuit; dar ne temem acuma ca cei rămași să nu vateme cumva statul. Acesta este însă un lucru luat în considerare pentru binele nostru de senatori, cît și grija: celor mai mulți". La alte noi strigăte de „treci singur la acțiune!" răspunse: „Accept. Și fac un jurămînt sincer, chiar dacă sînt singur. Dar nu trebuie ca singuri voi, împreună cu mine să vroim acest lucru, și nici nu trebuie ca singuri fiind să ne opunem celorlalți".

Mult mai des și, firește, cu mult mai mari efecte este folosită de Appian metoda înserării de discursuri pronunțate de anumiți oameni politici. Este vrednic de luat aminte că, deși cunoștea în întregime discursul lui Tiberius Gracchus, Appian îl rezumă și nu reproduce decît un pasaj foarte scurt. Nu reproduce nimic din cuvîntările lui C. Gracchus. Discursurile apar mai des începînd cu preludiile luptei de la Pharsalus. Rămîne încă un mister pentru noi de ce Appian n-a reprodus și alte discursuri. Nu se poate tăgădui că avea la îndemînă Catilinarele, și e probabil că izvoarele lui trebuie să fi reprodus ceva din discursurile lui Cezar în sprijinul legilor sale agrare. În schimb, spre a sublinia contrastul situațiilor și concepțiilor dintre Cezar și Pompei, cînd acesta părăsise Italia și înainte de luptele de la Dyrrachium, Appian pune pe Pompei să rostească un discurs în fața fruntașilor din senat și a cavalerilor care-l însoțeau. În esență, ideile exprimate de el sînt următoarele: 1) părăsirea Italiei nu însemnează și părăsirea patriei, de vreme ce acolo unde este libertatea este și patria; și grecii au făcut același lucru în fața puhoiului persan; 2) ei au numeroși aliați și provizii din abundență; 3) Cezar este dușmanul patriei și, dacă acum cînd încă nu este învingător săvîrșește fapte de tiran, ce se va întîmpla în cazul că va fi învingător? Cezar, sosind la Brundisium ține și el o cuvîntare în fața trupelor sale, în care le spune că: 1) o acțiune promptă este cel mai prețios lucru; 2) dușmanul nu se așteaptă

să fie atacat; 3) atacul prin surprindere le aduce proviziile de care duc atîta lipsă.

Ideile acestor discursuri nu sînt puse toate în antiteză; de pildă, Cezar nu vorbește nimic despre justețea cauzei sale. Cititorul rămîne cu impresia că, întradevăr, Pompei lupta pentru patrie și libertate. În antiteză sînt totuși puși Pompei, încrezut în cauza sa și, mai ales, în pregătirile sale, și Cezar, care se sprijină pe iuțeală în acțiune și pe dîrzenie în luptă. Appian nu face nici un fel de apreciere asupra acestor discursuri. Cît despre discursuri în sine ele sînt scrise, mai degrabă, în stil atic decît asianic. În orice caz, nu se simte nimic din afectarea și exagerările celei de-a doua sofistice. Singurul procedeu care revine mai des este acumularea de întrebări retorice. Astfel, în discursul ținut de Brutus pe Capitoliu, după asasinarea lui Cezar, discurs căruia Appian îi acordă un spațiu larg, se întîlnește următoarea concentrare de întrebări retorice: „Ce fel de libertate mai era și aceasta, a cărei speranță nici măcar nu se întrezărea? Ce să mai pomenesc de tribunii poporului, Caesetius și Marullus? N-au fost izgoniți cu samavolnicie cei care aveau funcții sacre și inviolabile?". Dacă ne gîndim că Cicero însuși, care în epoca de maturitate a fugit și de exagerările aticilor și de cele ale asianilor, îngrămădește cîte odată și zece întrebări retorice, atunci ne dăm bine seama că cele trei întrebări menționate mai sus constituie o concentrare destul de slabă.

În ceea ce privește planul discursurilor, trebuie observat că, știind că auditorii cunosc perfect de bine situația, vorbitorii nu mai simțeau nevoia să facă introduceri largi, să anunțe tema discursului și, în general, să pregătească îndelung pe auditor. Astfel că, în marea majoritate a cazurilor, discursurile n-au decît argumentarea și respingerea. În argumentare se menționează fapte pe baza cărora se trag concluzii. Dar nu există narații după toate regulile retoricii. Iată la ce se reduce introducerea discursului pronunțat de Antonius la deschiderea testamentului lui Cezar: „Nu se cuvine, cetățeni, ca elogiul funebru pentru un bărbat așa de mare să fie făcut de mine, unul singur, cît se cuvine să fie făcut de patria întreagă. De aceea voi da citire tuturor decretelor pe care le-ați votat întru cinstirea lui cînd era încă în viață, căci noi toți la fel, și senatul și poporul, i-am admirat calitățile. În felul acesta socot că o să vorbesc prin glasul vostru, nu al lui Antonius.". În ceea ce privește conținutul acestui scurt exordiu, trebuie subliniată extrema dibăcie a oratorului, care știe să atribuie auditoriului propriile sale idei. Este greu, firește, de precizat ce a spus atunci Antonius în realitate, dar discursul lui, chiar dacă a fost făcut de izvorul lui Appian, arată totuși capacitatea istoricului din Alexandria de a-l aprecia și de a-l însera în opera sa. Trebuie subliniat că, de cele mai multe ori, discursurile ocupă un spațiu foarte larg, în comparație cu unele fapte de o însemnătate de prim ordin, cărora Appian nu le acordă decît un loc foarte restrîns. Astfel că fără să cadă în exagerările celei de-a doua sofistici, Appian a făcut totuși din discursuri un procedeu literar de punere într-o lumină cît mai vie a unor situații, oameni, idei.

Nu trebuie să uităm nici larga comparație pe care o face Appian între Cezar și Alexandru cel Mare. Tonul encomiastic în care este făcută această comparație ni-l arată următorul pasaj: „El [Cezar] a fost un bărbat care izbîndea în toate, cu calități supraomenești și care săvîrșea fapte mărețe și, pe drept cuvînt, era în toate asemănător lui Alexandru. Căci amîndoi au fost, dintte toți oamenii, cei mai ambițioși și cei mai războinici, cei mai iuți în îndeplinirea hotărîrilor, cei mai îndrăzneți în fața primejdiilor și cei mai necruțători cu trupul lor, încrezîndu-se în însușirile lor de conducători de oști, tot atît cît și în îndrăzneală și în noroc". În paralelă, Appian arată cîte popoare au învins, ce oști supuse au avut, de ce curaj au dat dovadă, ce disprețuitori au fost față de semnele care le prevesteau moartea, dar nu se ocupă de semnificația politică a operei lor. Despre Cezar se mărginește la observația că: „Pe puterea romană, care stăpînea marea și pămîntul de la apus și pînă la fluviul Eufrat, a pus mîna prin forță, silă sau prin blîndețe, dar într-un fel cu mult mai trainic și cu mult mai hotărît decît Sylla".

După cum se vede, Appian n-a făcut un abuz din întrebuințarea procedeelor retorice menționate, dar acolo unde a făcut uz de astfel de procedee, el n-a căzut în exagerările istoriografilor criticați de Lucian. Pentru Appian faptul în sine, și nu atît forma sa literară, constituia elementul esențial al expunerii sale și, prin aceasta, el se apropie de concepția noastră despre istorie, potrivit căreia în primul rînd contează adevărul istoric, stabilit pe baza unor metode științifice și apoi forma literară în care este expus.

III. Caracterizare generală

Appian ocupă un loc de seamă printre istoriografii care au scris despre romani, în general, și despre războaiele civile, în special.

Avînd sub ochi un imperiu atît de vast și, prin călătoriile la Roma, putînd să-și dea seama de nespusa varietate de populații, obiceiuri, aşezăminte; cunoscînd, prin cultură și practică, mecanismul complicat al administrației romane şi putînd să-şi dea seama, prin intuirea realității vii, de deosebirea dintre modul de viață grec și cel roman; uimit de creşterea și de trăinicia imperiului roman, Appian a pornit să scrie o istorie a romanilor.

După cum mărturisește el însuşi, scopul urmărit prin redactarea acestei opere a fost acela de a pune sub ochii cercetătorilor, dornici să cunoască istoria imperiului roman, „uimitoarele" fapte săvîrșite de romani, care au dus, în cele din urmă, la ridicarea acestui vast și complex imperiu, denumit pe atunci „orbis terrarum", ceea ce însemna întreg ocolul lumii cunoscute în acea vreme.

Fără să-și propună să explice faptele, ca Polybiu, ci numai să le expună, Appian a înfățișat totuși corect procesele economice esențiale care au fost motorul războaielor civile. Appian n-a făcut din opera sa nici o serie de lecții morale, ca Sallustius, nici o frumoasă colecție de bucăți retorice, ca Titus Livius.

Preocupat mai ales de expunerea faptului istoric ca atare, procedeele sale literar-retorice sînt destul de restrînse şi sobre.

Deși a săvîrșit multe erori și confuzii, deși n-a știut întotdeauna să aleagă amănuntele cele mai de preț ale faptelor și deși nu le-a încadrat într-o concepție unitară superioară, totuși opera sa, în general, și „Războaiele civile", în special, sînt de un neprețuit folos pentru noi, de vreme ce Appian, uimit de faptul istoric ca atare, a izbutit să ne transmită, în marea majoritate a cazurilor, expuneri exacte și uneori și-a aplecat atenția asupra unor amănunte asupra cărora alți autori antici au trecut în grabă și care au totuși o mare valoare.

„Războaiele civile" ale lui Appian, citite cu un ochi critic, sînt de un neprețuit folos pentru cunoașterea celei mai zbuciumate perioade a republicii romane. Colectivul de specialiști, traducînd această operă, iar Editura Științifică publicînd-o, pun la dispoziția publicului romînesc dornic să cunoască istoria romană unul dintre cele mai de seamă izvoare de cunoaștere ale acestei istorii.

N. I. Barbu

Războaiele civile

Cartea I

I. Poporul și senatul roman au ajuns adeseori în conflict unul cu altul, fie cu privire la instituirea de legi, la iertarea datoriilor, fie la împărțirea pămîntului și la alegerile de magistrați. Totuși, în aceste împrejurări[1], nu se ajungea la încăierări, ci aveau loc numai neînțelegeri și certuri în marginea legilor; și chiar astfel de ciocniri erau rezolvate prin bună înțelegere, pornind din amîndouă părțile. În timpul unei campanii militare [de pildă], iscîndu-se o ciocnire de acest fel, poporul nu a folosit armele, deși le avea la îndemînă, ci s-a retras în grabă spre muntele numit, de atunci încoace, muntele „sacru"[2]. El nu s-a dedat nici atunci la acte de violență, ci a înființat, pentru propria sa ocrotire, o magistratură pe care a numit-o „tribunatul plebei"[3], cu scopul de a-i împiedica pe consuli, care erau aleși de către senat, să dețină întreaga putere în stat. Din această pricină mai ales, magistrații au devenit mai dușmănoși și mai porniți unii împotriva altora, iar senatul și poporul s-au dezbinat în partide potrivnice, în dorința de a se înstăpîni unii pe alții pentru a trage astfel foloase mai mari. Marcus Coriolanus[4], fiind pe nedrept izgonit din Roma în timpul unor asemenea lupte, s-a refugiat la volsci și a venit cu război asupra patriei sale.

II. Printre răscoalele de odinioară, aceasta este singura faptă cînd s-a ajuns la ciocniri armate și încă pusă la cale de către un transfug. Nicicînd nu s-a venit cu pumnalul în adunarea poporului și nici nu s-a pomenit să fie ucis vreun cetățean în asemenea neînțelegeri. Tiberius Gracchus[5] a fost cel dintîi care, propunînd anumite legi în calitate de tribun al plebei, a fost ucis în timpul unei răscoale și, o dată cu el, mulți alții, retrași în jurul templului de pe Capitoliu[6], au fost răpuși. După această nelegiuire, răscoalele nu au mai contenit. În toate împrejurările, cetățenii erau dezbinați și ațîțați pe față unii împotriva altora și purtau adeseori pumnale la ei. Din cînd în cînd, tribuni ai plebei, praetori sau consuli, ori candidați la aceste magistraturi, sau chiar bărbați iluștri în alte privințe, erau uciși în temple, în adunările poporului sau în for. Se făptuiau necontenit crime grave, pricinuindu-se dezordine pentru cîtăva vreme, și se arăta un dispreț rușinos legilor și dreptății. Pe cînd răul ăsta se întindea ca o plagă, aveau loc revolte fățișe împotriva statului, atacuri armate și acte de violență împotriva patriei, săvîrșite de către cetățeni exilați ori condamnați sau de către aceia care, cătînd să-nlăture pe alții, țînteau obținerea vreunei magistraturi sau comanda unei armate. Se iveau acum numeroși stăpînitori tiranici și șefi de facțiuni[7] cu puteri depline. Dintre aceștia, unii nu voiau să mai renunțe la oștile ce le fuseseră încredințate de către popor, în timp ce alții recrutau, din proprie inițiativă și fără consimțămîntul autorității de stat, trupe de mercenari. Dacă se întîmpla ca una din facțiuni să se înstăpînească din vreme în Roma, cealaltă dezlănțuia o luptă aprigă îndreptată numai cu numele împotriva adversarilor politici, dar de fapt împotriva patriei. Căci ei invadau și jefuiau pămîntul patriei ca pe un teritoriu dușman, măcelăreau necruțător pe aceia care le ieșeau în cale, întocmeau pentru ceilalți liste de proscripție cu condamnări la moarte, exilări și confiscări de bunuri. Ba chiar unii dintre cetățeni erau supuși la torturi cu totul de necrezut[8].

III. Nu a fost nici o faptă, oricît de odioasă, care să nu fi fost săvîrșită, pînă cînd, cam prin cel de-al cincizecilea an după Gracchus, unul dintre acești șefi de facțiune, Cornelius Sylla[9], curmînd un rău prin altul, s-a proclamat pe el însuși dictator pentru un timp îndelungat. Magistrații de acest fel, denumiți „dictatori" și învestiți cu puterea pe timp de șase luni cînd se iveau împrejurări deosebit de grele încetaseră de multă vreme de a exista[10]. Sylla, care numai cu numele fusese ales,[11] ajuns de fapt dictator pe timp nelimitat prin violență și constrîngere, mi se pare a fi primul dintre oamenii de stat care, după ce s-a săturat de conducere, a avut curajul să renunțe de bună voie la puterea dictatorială, făgăduind totodată că va da socoteală de faptele sale acelora care au a se plînge împotlivă-i. Ca simplu cetățean, a mers prin for, pe jos și fără alai, în văzul tuturor, o bună bucată de drum și s-a înapoiat acasă fără să pățească nimic. Teama de autoritatea lui era încă atît de puternică în ochii concetățenilor fie pricinuită de uimirea neașteptatei retrageri, fie de rușinea de a-i cere socoteală pentru faptele săvîrșite, fie poate de alte sentimente de bunăvoință trezite

atunci în mulțime, fie din socotința că dictatura luase ființă numai spre folosul obștesc.

IV. După Sylla s-au mai aprins răscoale asemănătoare, pînă cînd Caius Iulius Cezar[12], care a exercitat multă vreme în Gallia comanda supremă obținută prin vot, primind poruncă de la senat să renunțe la această comandă, a acuzat nu senatul, ci pe Pompei[13], care-i era dușman și comanda o oștire în Italia, că uneltește să-l înlăture de la comanda pe care o deținea. El a pus senatului condiția: sau să se mențină ambele armate, pentru a evita fiecăruia teama de dușmanul lui, sau ca și Pompei să concedieze armata pe care o comanda și să devină și el simplu cetățean, ocrotit numai de legile republicii. Deoarece n-a putut convinge senatul să accepte una din aceste două alternative, a pornit din Gallia spre patrie, împotriva lui Pompei. Năvălind în Italia și urmărindu-l pe Pompei, care se retrăgea, l-a învins într-o mare și strălucită bătălie în Thessalia și apoi i-a luat urma pe cînd fugea în taină spre Egipt. După ce Pompei a fost ucis de către egipteni, Cezar s-a înapoiat la Roma. Dar mai întîi el a luat unele măsuri cu privire la Egipt, unde a rămas pînă cînd a înscăunat regi[14] în această țară.

Pe cel mai mare adversar al său care, datorită măreților sale fapte de arme, era supranumit și Marele Pompei, Cezar l-a învins în chip vădit prin forța armelor în război. Apoi el a fost ales, a doua oară după Sylla, dictator pe viață, în timp ce nimeni nu mai îndrăznea să i se-mpotrivească în vreo privință. Și iarăși după aceste evenimente au încetat toate revoltele, pînă cînd, din invidie pentru marea putere a lui Cezar și din dorul după forma de guvemămînt republicană, Brutus[15] și Cassius[16] l-au ucis în senat pe Cezar, care fusese omul de stat cel mai iubit de popor și cel mai destoinic în treburile conducerii. De aceea, poporul l-a regretat pe Cezar mai mult decît pe oricare altul. Romanii au căutat pe ucigașii lui, cutreierînd orașul, i-au înmormîntat trupul în mijlocul forului, i-au construit un templu pe locul rugului și-i aduc chiar jertfe ca unui zeu[17].

V. Din această cauză, reîncepînd și aprinzîndu-se mai aprig conflictele, s-a ajuns iarăși la o situație gravă. Senatori și așa-numiții „cavaleri"[18] erau uciși, exitați, proscriși și condamnați la moarte, în număr mare, atît unii, cît și ceilalți. Membrii diferitelor facțiuni politice predau unii altora pe adversarii lor, iar pentru asta ei nu se sinchiseau nici de prieteni, nici de frații lor. Pînă într-atîta rivalitatea împotriva adversarilor politici avea întîietate asupra sentimentelor de prietenie! Mergînd mai departe pe această cale, s-a ajuns la situația că trei oameni de stat și-au împărțit între ei imperiul roman ca pe o proprietate particular. Este vorba de Antonius[20], Lepidus[21] și acela care mai înainte vreme se numea Octavius[22], însă, trăgîndu-se din neamul lui Cezar și fiind adoptat de către acesta ca fiu, prin testament, a fost denumit, datorită acestui fapt, Cezar. Din cauza acestei împărțiri a puterii între dînșii și puțin timp după aceea, intrînd în conflict unii cu alții, așa cum era și firesc, Cezar, superior celorlalți prin inteligența și experiența sa în chestiunile politice, i-a răpit mai întîi lui Lepidus provincia Libia[23], pe care acesta o obținuse prin vot, iar apoi i-a smuls și lui Antonius, după ce l-a învins în bătălia de la Actium, ținutul guvernat de el, care se întindea din Siria pînă la golful Ionic. După aceste fapte, care au părut impresionante și au stîmit tuturor uimire, Octavius a pus stăpînire și pe Egipt, navigînd spre această provincie. Acest regat, cel mai durabil dintre toate cele existente pînă atunci și cel mai puternic dintre cele de după Alexandru[24], a fost singurul care le-a lipsit romanilor, pentru a se găsi în situația de acum[25]. În acest fel Octavius, fiind încă în viață și datorită faptelor sale, a fost considerat cel dintîi de către Romani ca demn de venerat și numit de către ei „Augustus". Întocmai ca și Caius Iulius Cezar, avînd chiar o mai mare putere de cît acesta, el s-a proclamat singur conducător al patriei sale, cît și al tuturor popoarelor de sub autoritatea acesteia, iar pentru acest scop nu a avut nevoie nici de alegere, nici de vot, nici de vreun simulacru de acest fel. Imperiul său devenind durabil și puternic, iar el însuși reușind în toate și fiind temut, Octavian August a lăsat în urma sa succesori care au stăpînit după el într-un chip asemănător lui.

VI. Și astfel, după conflicte de tot felul, statul roman a dăinuit mai departe în bună înțelegere și sub o conducere unică[26]. Descrierea acestor evenimente, și cum s-au petrecut ele, am făcut-o în lucrarea de față, deoarece aceste fapte merită a fi cunoscute de către aceia care vor să-și dea seama de nemăsurata ambiție a oamenilor, de nestăvilita lor sete de putere, de neclintita lor dîrzenie, precum și de formele neslîrșite ale

nenorocirilor. Deoarece aceste evenimente preced pe cele cuprinse în lucrarea mea asupra „Istoriei Egiptului", găsindu-și acolo încheierea, se cerea ca ele să fie expuse mai întîi. Mai ales că tocmai din cauza acestui conflict a fost cucerit Egiptul, căci Cleopatra27, în timp ce se purta războiul, era în alianță cu Antonius. Din cauza marelui număr al acestor evenimente, am împărțit expunerea lor pe cărți.

În cartea de față am descris evenimentele petrecute de la Sempronius Gracchus pînă la Cornelius Sylla, în cartea următoare cele care s-au desfășurat pînă la moartea lui Caius Iulius Cezar. Celelalte cărți ale „Războaielor civile" expun acțiunile săvîrșite de triumviri unii împotriva altora și împotriva romanilor, pînă la sfîrșitul luptelor și la fapta cea mai de seamă, anume bătălia de la Actium, dată de Cezar împotriva lui Antonius și Cleopatrei, care va constitui începutul lucrării mele „Istoria Egiptului".

VII. Pe vremuri, romanii au pus treptat stăpînire pe Italia28 prin război. Mai întîi ocupau un ținut și întemeiau aci cetăți, iar în cetățile cucerite trimiteau coloniști din propriile lor rînduri și le foloseau drept fortărețe. De fiecare dată cînd un ținut cucerit cu arma intra în stăpînirea lor, pămîntul cultivat era împărțit coloniștilor, vîndut sau arendat. În schimb, în privința pămînturilor necultivate din pricina războiului și care creșteau tot mai mult în suprafață, întrucît nu aveau timp să și le împartă, au proclamat că oricine vrea le poate lucra, dînd în schimb un impozit, din recolta anuală, de o zecime pentru semănături și o cincime pentru pomii fructiferii29. Chiar și cei care se îndeletniceau cu creșterea vitelor aveau impozite de plătit în animale mari și mici. Romanii procedau astfel pentru a mări numărul populației hărhătești de neam italic, pe care îl socoteau drept cel mai rezistent la muncă și pentru ca, datorită acestui fapt, să aibă conaționali drept aliați. În realitate se întîmpla tocmai pe dos. Căci cei bogați puneau stăpînire pe o mare parte a acestui pămînt, neîmpărțit încă, încredințați fiind că, trecînd timpul, nimeni nu le va mai lua proprietățile. În ce privește terenurile învecinate și terenurile mici ale săracilor, unele dintre ele le cumpărau prin tocmeală, iar altele le luau prin silă. Ei cultivau proprietăți mari, preferîndu-le ogoarelor mici, pe care le munceau cu sclavi cumpărați, plugari și păstori, pentru ca ogoarele să nu rămînă necultivate din pricina înrolării în armată a oamenilor liberi. Totodată, această proprietate le aducea un cîștig bun datorită marelui număr de copii ai sclavilor lor, care se înmulțeau în voie, întrucît ei nu luau parte la expediții militare. De pe urma acestor împrejurări, cei puternici se îmbogățeau peste măsură de mult, în timp ce tagma sclavilor creștea în număr mare în întreaga țară. Italicii scădeau mereu la număr, iar lipsa de bărbați se simțea tot mai mult, ca la unii care erau secătuiri de sărăcie, impozite și serviciul militar. Și chiar dacă erau scutiți de aceste poveri, ei erau înclinați să trîndăvească, deoarece pămîntul era stăpînit de cei bogați, care se foloseau pentru munca pămîntului de sclavi, iar nu de cetățeni liberi.

VIII. Din aceste cauze, poporul era plin de îngrijorare la gîndul că nu va mai avea la discreție aliați în Italia, nici stăpînirea necontestată din trecut, și aceasta din pricina nu mărului așa de mare al sclavilor. Dar cetățenii nu vedeau de fel o îndreptare a acestei situații, căci de altfel nu era ușor și nici drept din toate privințele ca atîția oameni să fie alungați de pe proprietățile lor, pe care le stăpîneau de multă vreme, luîndu-li-se ogoarele, casele și acareturile. În fine, o dată și anevoie, la propunerea tribunilor, s-a luat hotărîrea ca nimeni să nu stăpînească mai mult de cinci sute iugăre30 de pămînt arabil și să nu ducă în izlaz la păscut mai mult de o sută capete de vite mari sau cinci sute mici. Pentru respectarea acestor măsuri, tribunii au hotărît să fie numiți un număr de oameni liberi care aveau rolul de a păzi aceste măsuri și a opri orice încălcare. După ce au luat aceste hotărîri pe bază de lege, au jurat pe lege și au fixat amenzi în caz de încălcare, în speranța că peste puțină vreme loturile de pămînt rămase vor fi vîndute săracilor.

Dar nimenea nu avea grijă să fie respectate aceste legi și jurăminte, iar cei care păreau că se preocupă de acestea au împărțit din loturi în mod ipocrit prietenilor lor, iar cei mai mulți nesocoteau cu totul dispozițiunile legale31.

IX. Această situație a durat pînă cînd Tiberius Sempronius Gracchus32, bărbat ilustru și strălucit prin ambiția lui, foarte talentat vorbitor și foarte cunoscut de toți prin toate aceste însușiri, a rostit, în calitate de tribun al plebei, un discurs solemn despre neamul italic, spunînd că este foarte războinic și înrudit cu romanii, dar că puțin cîte puțin piere în sărăcie și se împuținează, fără speranță de îndreptare a acestei situații.

Nemulțumit că sclavii sînt scutiți de obligații militare și nu sînt de loc devotați stăpînilor lor, el a dat în vileag ceea ce nu de mult timp suferiseră stăpînii din Sicilia din partea sclavilor, al căror număr crescuse datorită tot agriculturii. El a mai amintit de războiul romanilor împotriva acestor sclavi, război care nu fusese nici ușor, nici de scurtă durată, ci ținuse mult timp și iscase tot felul de peripeții primejdioase33. Spunînd acestea, Tiberius Sempronius Gracchus a reînnoit legea agrară, care prevedea că nimeni să nu dețină pămînt arabil mai mult de cinci sute de iugăre. Dar copiilor acestora le-a lăsat numai jumătate din această suprafață, trecînd peste prevederile vechii legi. El a mai hotărît ca restul pămîntului să fie împărțit celor săraci, de trei bărbați aleși, care se vor schimba pe rînd, cîte unul, în fiecare an.

X. Un lucru îi supăra cel mai mult pe cetățenii bogați, și anume faptul că din cauza celor care împărțeau pămîntul nu mai puteau să încalce legea, cum o făcuseră mai înainte, nici să cumpere pămînt de la aceia care primeau loturi. Căci Gracchus, prevăzînd acest lucru, oprise prin lege vînzarea de terenuri. Unindu-se în grupuri, cei bogați se plîngeau și prezentau noilor proprietari săraci socoteala muncilor de odinioară, socoteala însămînțărilor și a clădirilor ridicate pe aceste loturi. Unii mai cereau chiar restituirea sumei împrumutate vecinilor, întrebîndu-se dacă se cuvenea să o piardă și pe aceasta o dată cu pămîntul. Unii arătau că pe aceste terenuri se aflau mormintele părinților lor și că împărțirea atingea loturi ale lor și moștenite din părinți. Alții susțineau că aceste terenuri fuseseră cumpărate cu banii din zestrea soțiilor lor, sau că terenul fusese dăruit ca zestre copiilor lor. Creditorii obiectau și ei că li se datorează bani pentru aceste terenuri. În general, nu auzeai decît plînsete și strigăte nesfîrșite de supărare. Dar și cei săraci, la rîndul lor, se tînguiau că din belșugul de mai înainte sînt aduși în starea de cea mai cumplită sărăcie, din care pricină nu mai pot avea copii, deoarece nu sînt în stare să-i crească. Ei înșirau expedițiile militare pe care le întreprinseseră pentru a pune stăpînire pe acest pămînt și erau mîniați la gîndul că vor fi lipsiți de bunurile obștești. Totodată, se ridicau împotriva acelora care, în loc de oameni de condiție liberă cetățeni și ostași –, preferau să țină în serviciul lor sclavi, întotdeauna necredincioși și dușmănoși și, din, această cauză, inutilizabili pentru serviciul militar. În timp ce se jeleau și se învinuiau unii pe alții, sosi la Roma o altă mulțime de oameni, cuprinși de temeri asemănătoare și care stăpîneau pămînt în colonii, municipii34 sau aiurea. Ei s-au alăturat uneia dintre cele două părți dezbinate. Încrezători în numărul lor mare, se înverșunau și, ațîțîndu-se unii împotriva altora, așteptau ziua dezbaterii legii. Unii, fiindcă înțelegeau să nu lase cu nici un chip ca legea să intre în vigoare, ceilalți, fiindcă voiau cu orice preț să fie votată. Fiind mînați, pe lîngă nevoie, și de spiritul de gîlceavă ce se încuibase în ei, se pregăteau unii împotriva altora pentru ziua hotărîtoare.

XI. Cît despre Gracchus, țelul lui nu era să asigure bunăstarea cetățenilor, ci să dobîndească oameni capabili de luptă. Preocupat în cel mai înalt grad de folosul acțiunii sale și socotind că altfel Italia nu ar fi putut avea vreodată o soartă mai mare și mai strălucită, el nu se gîndea cîtuși de puțin la greutățile ce-i stăteau în cale. Înainte de începerea votării, într-o cuvîntare largă, Tiberius Gracchus a făcut multe considerațiuni, menite să-i cucerească pe ascultători. El i-a întrebat pe ascultători dacă e "drept ca bunurile obștești să fie administrate în comun, dacă cetățeanul are întotdeauna drepturi mai legitime decît sclavul, dacă ostașul este mai folositor pentru stat decît cel inapt serviciului militar, și dacă cetăteanul părtaș la conducerea statului este mai bine intenționat față de acesta decît cetățenii de rînd. Fără a duce prea departe această comparație, care i se părea fără noimă, Gracchus a trecut iarăși în cuvîntarea sa la speranțele și temerile patriei sale și a continuat: romanii, care stăpîneau cea mai mare parte a lumii, pe care o ocupaseră cu forța, prin război, și aveau speranța de a cuceri și restul de teritorii ale pămîntului locuit, sînt puși în fața acestor două alternative extreme: sau să pună stăpînire și pe restul lumii – prin oameni de curaj –, sau ca dușmanii să le răpească teritoriile pe care le stăpînesc acum, din pricina slăbiciunii lor și a dezbinării provocate de invidie. Preamărind gloria și bunăstarea unora, exagerind primejdiile și temerile altora, el îndemna pe cei bogați ca, meditînd asupra acestor lucruri, să dăruiască de bună voie și din popria lor inițiativă surplusul de terenuri ale lor, dacă este necesar, acelora care cresc copii, care sînt speranța într-un viitor mai bun. Îi mai îndemna să nu piardă din vedere interesele mari ale statului, certîndu-se pentru niște chestiuni mărunte. Totodată, Tiberius Gracchus îi sfătuia pe cei bogați să dăruiască fiecărui cetățean sărac o despăgubire cores-

punzătoare pentru truda depusă cu munca cîmpului, o posesiune, desprinsă fără plată din întregul lor domeniu, asigurindu-li-se, în schimb, pentru totdeauna posesiunea de cinci sute de iugăre. Cît despre copiii lor, în cazul acelora care aveau copii, Gracchus cerea să se dea fiecărui copil jumătate din amintita suprafață în iugăre. După ce Gracchus a vorbit pe larg despre aceste chestiuni și i-a îndemnat pe săraci și pe toți aceia care se lăsau conduși mai degrabă de rațiune decît de pofta de cîștig, i-a poruncit scribului[35] să dea citire legii.

XII. Marcus Octavius[36], celălalt tribun al plebei, fiind pus la cale de către cei avuți să împiedice votarea legii[37], căci la Roma tribunul care opunea veto-ul său a fost întotdeauna mai puternic[38], i-a poruncit scribului să tacă. Gracchus, după ce-i făcu multe reproșuri lui Octavius, amînă ținerea adunării comițiilor pentru ziua următoare[39]. Gracchus puse o strajă destul de puternică, pentru a-l sili pe Octavius chiar împotriva voinței lui –, și porunci scribului, sub amenințare, să citească legea înaintea poporului. Iar scribul începu să citească, dar, la împotrivirea lui Octavius, tăcu. Tribunii poporului începură să se insulte între ei, iar poporul era foarte agitat. Atunci cetățenii de vază cerură de la tribuni să se încredințeze senatului rezolvarea problemelor în litigiu. Iar Gracchus, sezisînd în grabă acest prilej și socotind că legea va fi pe placul tuturor cetățenilor bine intenționați, a alergat la senat. Insultat însă aci de către cei bogați, în cercul lor restrins, el a alergat din nou în for și a declarat că va supune la vot – în adunarea poporului de a doua zi – atît aprobarea legii agrare, cît și aceea a magistraturii lui Octavius, punînd întrebarea dacă este admisibil ca un tribun să lucreze împotriva intereselor poporului și să-și păstreze, în același timp, funcția de tribun. Acest lucru l-a și făcut. După ce Octavius, departe de a fi înfricoșat, s-a împotrivit din nou, Gracchus a pus la vot, mai întîi, chestiunea magistraturii acestuia. Și întrucît cel dintîi trib hotărîse prin vot ca Octavius să depună magistratura sa, Gracchus, adresîndu-se acestuia, îi ceru să-și schimbe atitudinea. Întrucît însă Octavius nu se supuse cererii, Gracchus puse să voteze și celelalte triburi. Existau pe atunci treizeci și cinci de triburi, din care șaptesprezece votară plini de mînie, contra lui Octavius. Cît despre cel de al optsprezecelea trib, el avea să aibă votul hotărîtor. Iar Gracchus, în văzul poporului, stărui mult pe lîngă Octavius, care era atunci în pericol, îndemnîndu-1 să nu zădărnicească înfăptuirea cea mai sacră și mai de folos pentru întreaga Italie și să nu nimicească avîntul atît de puternic al poporului. Căci, în calitate de tribun, se cuvenea ca el să cedeze de bună voie și să nu treacă cu vederea faptul că o condamnare l-ar duce la pierderea magistraturii pe care o deținea. Spunînd acestea și luînd drept martori pe zei că fără de voia sa era silit să aducă un vot de blam unui coleg, întrucît nu izbutise să-l convingă, Gracchus puse chestiunea la vot. În urma acestui fapt, Octavius, devenind un simplu particular, fugi pe ascuns din adunare[40].

XIII. În locul acestuia a fost ales tribun al plebei Quintus Mummius, iar legea agrară a fost votată și a intrat în vigoare. Pentru aplicarea ei, fură aleși cei dintîi, prin ridicarea mîinii, Gracchus însuși, propunătorul legii, și fratele său cu același nume[41], apoi Claudius Appius, socrul propunătorului legii. Căci poporul avea mare teamă ca aplicarea legii să nu fie lăsată în părăsire, dacă Gracchus, împreună cu întreaga sa familie, nu ar fi vegheat la aplicarea ei. Iar Gracchus, care se mîndrea cu acea lege, a fost purtat spre casă cu alai de către mulțime, ca un întemeietor, nu al unei singure cetăți și nici al unui singur neam, ci al tuturor popoarelor din Italia. După aceste evenimente, cei ce biruiseră se retraseră pe ogoarele de unde veniseră în vederea evenimentelor, iar cei înfrînți, suportînd cu greu această înfrîngere, rămaseră pe loc și mai discutau încă între ei, spunînd că Gracchus nu va avea de ce să se bucure cînd va deveni un simplu particular, ca unul care a pîngărit autoritatea sacră și inviolabilă a unui tribun[42] și a fost iscoditorul unei atît de mari dezbinări în Italia.

XIV. Era acum vară și urmau să aibă loc alegeri de tribuni ai plebei[43]. Deoarece ziua alegerilor se apropia, era evident și. neîndoios că cei bogați se străduiau ca tribunatul să revină celor mai mari vrăjmași ai lui Gracchus. Acesta însă, la apropierea datei hotărîtoare, temîndu-se că nu va mai fi reales tribun al poporu]ui, a convocat pe cetățenii de pe ogoare să ia parte la alegerea tribunilor. Dar aceștia erau foarte ocupați cu lucrul cîmpului, așa cum se întîmplă vara, astfel încît Gracchus, constrîns de termenul scurt care mai rămînea pînă la alegerea tribunilor, se adresă populației din oraș. Mergînd la fiecare cetățean în parte,

el îi ruga să-l aleagă și pe viitor tribun al poporului, ca pe unul care și-a pus viața în primejdie pentru cauza lor. Iar cînd a avut loc alegerea, două triburi s-au grăbit, cele dintîi să-l declare pe Gracchus tribun. Dar cei bogați se opuseră, obiectînd că nu este legal ca aceeași persoană să ocupe de două ori, în mod succesiv, aceeași magistratură. Întrucît Rubrius, tribunul poporului care fusese ales să prezideze acea adunare, nu știa ce să facă, Mummius, care fusese ales tribun al plebei în locul lui Octavius, îl îndemnă să-i încredințeze lui președinția adunării. Rubrius i-a încredințat-o. Dar ceilalţi tribuni44 ai poporului cereau să se aleagă printr-un nou vot un alt președinte al adunării. Întîmplîndu-se să fie ales tot Rubrius, care însă nu primi, votarea se făcu din nou pentru ceilalţi tribuni rămași. Cu această ocazie se iscară aprinse discuții, iar Gracchus aflîndu-se într-o poziție de inferioritate, amînă alegerea tribunilor pentru ziua următoare. Pierzînd orice speranță, Gracchus, deși mai era încă tribun, umbla îmbrăcat în haine negre. În cursul zilei, el își duse fiul în for și îl încredință în paza fiecăruia pe care îl întîlnea, convins fiind că peste puțin timp avea să fie ucis de dușmanii săi.

XV. În urma celor întîmplate, pe cetățenii săraci îi cuprinse o mare jale gîndindu-se la propria lor soarta, întrucît erau siliți în viața publică să trăiască fără drepturi depline, trebuind să fie sclavi prin forța celor bogați, și apoi, la Gracchus care trebuia să se teamă și să sufere atît de mult din cauza lor. Seara, însoțindu-l cu toții pînă acasă și jelindu-se, îl îndemnau să aibă curaj pentru ziua următoare. Recăpătîndu-și curajul, Gracchus, după ce convoca de cu noapte pe partizanii săi politici și le arata un semnal pentru cazul cînd ei ar fi fost nevoiți să recurgă la luptă, ocupa atît templul de pe Capitoliu, unde urma să aibă loc proclamarea tribunilor, cît și centrul locului adunării poporului. Hărțuit de către tribunii poporului și de către cei bogați, care nu îngăduiau să fie din nou supusă votării chestiunea alegerii sale, el a dat semnalul pentru începerea luptei. Dintr-odată cei care erau înțeleși cu dînsul au început să strige și îndată a urmat încăierarea celor două facțiuni. Dintre partizanii lui Gracchus, unii formaseră o gardă personală în juru-i, în timp ce ceilalți, sumecîndu-și veșmintele, smulseră fasciile din mîinile lictorilor, le frînseră în două și izgoniră din adunare pe cei bogați, atacîndu-i cu atîta violență, încît tribunii poporului, cuprinși de teamă, fugiră din mijlocul adunării, iar preoții închiseră porțile templului. Mulți alergau în dezordine, fu. Geau și răspîndeau fel de fel de zvonuri, unii pretinzînd că Gracchus îi destituie din funcțiune și pe ceilalți tri buni ai plebei căci nezărindu-i pe nicăieri, credeau într-adevăr acest lucru, – alții ca Gracchus se proclama el singur, pentru viii: or, tribun al poporului, fără a mai recurge la alegere.

XVI. În timp ce se petreceau aceste evenimente, senatul se întruni în templul zeiței „Buna-credință”. Și mie mi se pare demn de mirare faptul că deși în asemenea cazuri de primejdie republica se salva adesea recurgînd la dictatură45, de rîndul acesta nimeni nu s-a gîndit la așa ceva. Această instituție a dictaturii, descoperită de predecesori că foarte folositoare, n-a venit în mintea nimănui nici în această ocazie, nici mai tîrziu. După ce senatul a decretat tot ce avea de hotărît, senatorii s-au pornit să urce spre Capitoliu. În fruntea lor mergea, deschizîndu-le drum, așa numitul „marele pontif”46 Cornelius Scipio Nasica47. Acesta striga cu glas tare să-l urmeze toți aceia care voiau să salveze patria. El își trase peste cap marginea veșmîntului, fie pentru că, prin semnul distinctiv al costumului său, să atragă mai degrabă de partea sa cît mai mulți aderenți, fie pentru a prezenta acelora care îl priveau un simulacru de coif, fie pentru a ascunde de zei faptele pe care intenționa să le săvîrșească. El urca spre templu și, dînd fuga spre partizanii lui Gracchus, aceștia se retraseră, după cum se cuvenea, în fața unui bărbat așa de eminent, văzînd și faptul că era urmat de întregul senat. Oamenii lui Scipio au smuls fasciile din mîinile partizanilor lui Gracchus și sfărîmînd postamentele și celelalte lucruri pregătite pentru adunarea poporului, i-au lovit, urmărit și izgonit în rîpele Capitoliului. În această încăierare, mulți dintre partizanii lui Gracchus și Gracchus, însuși, fiind prinși în preajma templului, au fost uciși în fața porților acestuia, lîngă statuile regilor. Și toți aceștia au, fost aruncați apoi, în timpul nopții, în valurile Tibrului.

XVII. În felul acesta pieri pe Capitoliu, pe cînd era încă tribun al plebei, Tiberius Sempronius Gracchus fiul acelui Gracchus care fusese în două rînduri consul și al Corneliei, fiica lui Scipio48 care nimicise hegemo-

nia cartaginezilor fiindcă recursese la violență, deși era însuflețit de cele mai bune intenții49. Și aceasta nelegiuire, cea dintîi care fusese săvîrșită în adunarea poporului, a fost mereu urmată de altele ase-mănătoare, din răstimp în răstimp. Locuitorii Romei, după uciderea lui Gracchus, se împărțiră în două: unii îndurerați și alții care se bucurau. Unii erau întristați pentru ei înșiși, pentru Gracchus și pentru situația prezentă, socotind că republica nu mai guverna interesul general, ci dreptul pumnului și domnia violenței. În schimb, ceilalți socoteau că și-au îndeplinit tot ce au dorit. Acestea se petreceau în timpul cînd Aristonicos50 se războia cu romanii pentru stăpînirea. Asiei.

XVIII. După asasinarea lui Tiherius Gracchus și după moartea lui Appius Claudius, sunt însărcinați în locul lor să împartă pămîntul, împreună cu Gracchus cel tînăr, Fulvius Flaccus51 și Papirius Carbo52 Întrucît proprietarii nu se îngrijeau deloc de înscrierea pămînturilor în registre, acești trei bărbați au adus la cunoștință prin crainic că îi vor trage în judecată pe cei nesupuși legii. Și, îndată după aceasta proclamație, s-au iscat multe procese complicate. Căci toate celelalte terenuri învecinate cu cel în litigiu, care fuseseră vîndute sau împărțite aliaților de război, trebuiau cercetate pentru măsurătoarea celui litigios, pentru a se vedea în ce mod au fost vîndute sau împărțite. Mai ales că nu toți aveau contracte scrise de cumpărare, sau loturi de coloniști, iar cele care existau erau nelămuritoare. Cu prilejul noii măsurători a pămîntului, unii fură mutați de pe un teren cu plantații și cu acareturi pe unul necultivat, iar alții – dintr-o țarină roditoare pe un teren neproductiv sau acoperit de bălți sau de mlaștini. Dealtminteri, împărțirile de pămînt nu au fost făcute, dintru început, cu exactitate, fiind vorba de terenuri dobîndite prin război. Proclamația prin care se dispunea ca oricine voia putea cultiva pămîntul neîmpărțit încă, i-a determinat pe mulți cetățeni să lucreze țarinile învecinate și să schimbe înfățișarea acestor țarini. Dar timpul trecînd, se transformase chiar înfățișarea tuturor lucrurilor. Cît despre samavolnicia celor bogați, deși mare, era greu de dovedit. Ceea ce s-a întîmplat n-a fost nimic altceva decît o tulburare generală a tuturor acelora care au fost duși și strămutați pe pămînt străin.

XIX. Italicii, neputînd îndura toate acestea și nici graba judecătorilor în rezolvarea litigiilor, au cerut ca Cornelius Scipio53, care a distrus Carthagina, să fie apărătorul lor, socotindu-se nedreptățiți. Iar Scipio, care întrebuințase pe acești oameni, cei mai vrednici, în războaie, ezită să nu le ia părerea în seamă. De aceea, intrînd în senat „el n-a criticat pe față legea lui Gracchus, din considerație pentru popor. După ce însă a examinat nemulțumirile acestuia, a cerut ca sentințele să fie rostite nu de către împărțitorii pămîntului, fiindcă aceștia erau suspecți în ochii împricinaților, ci de către alte persoane. De această cerere el convinse pe cei mai mulți senatori, întrucît păru dreaptă. Tuditanus, care era consul, a primit sarcina rezolvării proceselor. El s-a apucat de lucru, dar lovindu-se de greutăți, a pornit într-o expediție contra ilirilor, pentru a avea un pretext să nu judece procesele agrare. Iar împărțitorii pămîntului, de vreme ce nimeni nu li se înfățișa pentru judecare, nu desfășurau nici o activitate. Din această pricină s-a dezlănțuit împotriva lui Scipio ura și indignarea oamenilor din popor. Aceștia îl iubiseră pe Scipio, stîrnind invidie, și se opuseseră celor puternici în favoarea lui, alegîndu-l de două ori consul, împotriva legii. Acum ei constatau că el li se opunea lor, în folosul italicilor. Toți dușmanii lui Scipio, văzînd aceste lucruri, strigau că, hotărîndu-se să anuleze legea lui Gracchus, el este pe punctul de a săvîrși multe omoruri cu armele pentru a-și atinge scopul.

XX. Poporul, dînd ascultare acestor zvonuri, era cuprins de teamă. Între timp Scipio, care își așezase seara, alături de el, tăblița pe care avea de gînd să scrie în timpul nopții, a fost găsit mort fără nici o rană, fie datorită Corneliei, mama lui Gracchus, ca să nu fie înlăturată legea lui Gracchus, fiind ajutată de fiica ei, Sempronia, care, deși era soția lui Scipio, totuși, din cauza urîțeniei ei și a lipsei de copii, nu era iubită și nici nu-l iubea, fie că, după cum cred unii, s-a sinucis, știind că nu va fi în stare să-și țină făgăduință. Alții susțin că sclavii lui, fiind supuși la tortură, ar fi declarat că niște străini, vîrîți în timpul nopții prin dosul casei, l-au strangulat, și că aceia care știau ceva despre autorii crimei ar fi șovăit să-i divulge din cauza poporului, care mai era încă mîniat pe Scipio și care se bucura împreună cu alții de moartea lui. Scipio murise, dar el nu a fost socotit vrednic nici măcar de o înmormîntare publică, cu toate serviciile mari pe care le adusese stăpînirii romane. În modul acesta, mînia momentului prezent învinge recunoștința datorată

pentru ceea ce a făcut în trecut. Şi acest eveniment aşa de important s-a petrecut ca un fapt divers în acelaşi timp cu răscoală lui Gracchus54.

XXI. Proprietarii însă amînau cît puteau demult împărţirea pămîntului, făcînd acest lucru sub diferite pretexte. Unii propuneau ca toţi aliaţii de război", care se certau unii cu alţii cu privire la împărţirea pămîntului, să fie înscrişi în registrele de cetăţenie romană pentru că, sub influenţa unui avantaj mai mare, să nu se mai certe pentru pămînt. Italicii au primit cu bucurie acest lucru, întrucît ei socoteau dreptul de cetăţenie romană mai preţios decît posesia de ogoare. În această privinţă i-a ajutat, cel mai mult dintre toţi, Fulvius Flaccus, care era în acelaşi timp consul şi însărcinat cu împărţirea pămîntului. Senatorii, în schimb, erau indignaţi la gîndul că vor face pe supuşii de pînă atunci cetăţeni egali în drepturi cu ei. Şi aşa a fost zădărnicită această încercare, iar poporul, care pînă atunci sperase că va dobîndi pămînt, se descuraja. Pe cînd aceştia se găseau într-o astfel de nelinişte sufletească, Caius Gracchus, fratele mai mic al lui Gracchus legiuitorul, care după nenorocirea fratelui său stătuse multă vreme liniştit, este primit cu bucurie atunci cînd s-a prezentat drept candidat la tribunatul poporului, venind din rîndurile celor care împărţeau pămîntul. Cu toate că mulţi senatori îl dispreţuiau, el îşi puse totuşi candidatura la funcţia de tribun.

După ce a fost ales cu mare succes tribun al poporului, el a uneltit împotriva senatului şi a fixat pentru fiecare om din popor o alocaţie lunară de grîu din avutul obştesc, deşi mai înainte vreme nu exista acest obicei. Astfel, printr-un singur act politic îşi atrase repede poporul de partea sa, iar în această acţiune l-a sprijinit Fulvius Flaccus. Îndată după acest act, el fu ales tribun al poporului şi pentru viitor. Căci exista mai demult o lege valabilă încă şi care statornicea că în cazul cînd, la alegerea tribunilor, lipsea un candidat, poporul îl putea alege dintre cei existenţi.

XXII. În modul acesta Caius Gracchus a fost pentru a doua oară tribun al plebei, ca şi cum ar fi avut poporul în solda sa. El mai atrase de partea sa prin următoarea măsură politică şi pe aşa numiţii cavaleri care de altfel, prin opiniile lor, ocupă locul de mijloc între senat şi poporul de jos. El lua judecătoriile, defăimate prin mituirea lor, de sub jurisdicţia senatorilor şi le dădu cavalerilor. Caius reproşa senatorilor actele din ultima vreme, ca spre exemplu faptul că Aurelius Cotta, Salinator şi, în al treilţa rînd după aceştia, Manius Aquilius56, cuceritorul Asiei, fuseseră achitaţi de către judecători, deşi fuseseră prinşi luînd mită pe faţă, iar delegaţii provinciilor, prezenţi la Roma, plini de nemulţumire proclamau peste tot sus şi tare acest lucru împotriva lor. Senatul, înspăimîntat de aceste fapte, a acceptat proiectul de lege, iar poporul l-a votat. Astfel, judecătoriile au trecut de sub autoritatea senatului sub aceea a cavalerilor. Se spune că, după promulgarea legii, Gracchus ar fi afirmat că el a învins dintr-o lovitură senatul. Adevărul vorbelor lui Gracchus a apărut şi mai limpede atunci cînd s-a trecut la aplicarea legii. Căci acuma cavalerii judecau pe romani, pe toţi italicii şi chiar pe senatori pentru orice litigiu referitor la bani, infamie şi exil. Acest lucru îi ridică pe cavaleri la rang de conducători, iar pe senatori îi cobora la situaţia de supuşi. Cavalerii, unindu-se cu tribunii pentru promulgare de legi şi primind în schimb de la aceştia tot ce doreau, băgară în mare spaimă pe senatori. S-a ajuns astfel repede la răsturnarea puterii în stat, aşa încît senatul avea numai un rang onorific, pe cînd puterea aparţinea de fapt cavalerilor. Cu trecerea timpului, aceştia nu numai că guvernau de fapt, ci chiar îi insultau făţiş pe senatori în timpul proceselor. Pretîndu-se, la rîndul lor, la mituire şi gustînd din bogăţiile acumulate, cavalerii se foloseau de acestea într-un chip şi mai neruşinat şi mai fără de măsură decît senatorii. Ei aţîţau împotriva celor bogaţi acuzatori cumpăraţi51, iar procesele de luare de mită le suprimau cu totul, unindu-se între ei şi dedîndu-se la acte de violenţă. Urmărea acestei situaţii a fost că însuşi obiceiul unei astfel de trageri la răspundere fu cu totul părăsit, iar legea judiciară a zămislit din belşug prilejul unei alte răzvrătiri, nu de mai mică proporţie decît cele de pînă atunci58.

XXIII. Iar Gracchus a pornit la construirea unor şosele lungi care străbăteau dintr-un cap în altul Italia, luînd sub comanda sa o mulţime de antreprenori şi meseriaşi, gata să execute tot ce poruncea el. Gracchus a mai fost şi iniţiatorul a numeroase acţiuni de colonizare. El a îndemnat pe latini să ceară cetăţenie deplină, socotind că senatului nu-i va veni bine să se opună unor oameni de acelaşi neam. Cît despre ceilalţi aliaţi, care nu aveau drept de vot în hotărîrile luate în adunările romanilor, Gracchus li l-a acordat începînd din

acel moment, pentru a-i avea și pe aceștia de partea sa la viitoarele votări de legi. Senatul, fiind profund tulburat de aceste hotărîri luate, porunci consulilor să proclame ca nimeni din cei care n-au drept de vot să nu locuiască în cetate și nici să nu se apropie de ea la o distanță mai mică de 50 de stadii[59] în timpul votării care urma să aibă loc în legătură cu aceste legi. Mai departe, senatul îl convinse pe Livius Drusus[60], celălalt tribun al poporului, să împiedice prin dreptul de veto votarea legilor lui Gracchus, fără însă a dezvălui poporului pricinile acestei opuneri. Căci tribunul avea dreptul de a spune veto, fără a da socoteală de motivele opoziției sale. Ba chiar, senatorii i-au acordat lui Drusus dreptul de a întemeia douăsprezece colonii, ca astfel să-și atragă poporul. Iar acesta, bucurîndu-se foarte mult de acest lucru, s-a dezinteresat de legile lui Gracchus.

XXIV. Gracchus, pierzînd favoarea poporului, a plecat pe mare spre Libia, o dată cu Fulvius Flaccus, care fusese și el ales, în împrejurările arătate, tribun al poporului, după ce avusese mai întîi funcția de consul. În acest timp se votase trimiterea unei colonii în Libia, vestită pentru fertilitatea ei, iar aceștia doi fuseseră aleși în mod intenționat conducători ai colonizării pentru ca, îndepărtîndu-i cîtva timp din Roma, senatul să scape de agitațiile demagogice ale acestora. Drept teritoriu de colonizat ei au desemnat locul pe care era odinioară Carthagina, fără să se sinchisească de faptul că Scipio, atunci cînd a spulberat cetatea, a blestemat-o să fie pentru totdeauna loc de pășune pentru oi[61]. Ei au desemnat cam șase mii de oameni drept coloniști, în loc de un număr mai mic, cum era prevăzut de lege, aceasta pentru a atrage de partea lor poporul. Întorcîndu-se la Roma, Gracchus și Flaccus i-au convocat pe cei șase mii de coloniști din întreaga Italie. Aceia însă care fixau în Libia teritoriul destinat întemeierii coloniei au vestit între timp, în scris, că lupii au răsturnat, risipindu-le, pietrele de hotar puse de Gracchus și Fulvius, iar augurii[62] considerau auspiciile acestei colonizări funeste[63]. De aceea, senatul a convocat o adunare a poporului, cu ajutorul căreia voia să suprime legea referitoare la întemeierea acestei colonii. Iar Gracchus și Fulvius Flaccus, văzînd că au pierdut și această ocazie, se înfuriară și începură să acuze senatul că a mințit cu privire la povestea cu lupii. Cei mai cutezători dintre plebei, le dădeau concursul, ducîndu-se înarmați cu pumnale pe Capitoliu, unde trebuia să aibă loc adunarea în care urma să se discute chestiunea întemeierii coloniei.

XXV. Poporul era acum adunat și Fulvius tocmai începuse să vorbească ceva despre aceste evenimente, cînd urcă Gracchus spre Capitoliu, fiind păzit de o garda de partizani ai lui. Chinuit însă de conștiința sa, ca de o voință potrivnică, Gracchus obținu amînarea ședinței adunării poporului și intrînd în portic[64], îl traversă, veghind asupra celor ce vor urma. Un om din popor, Antyllius, care tocmai atunci aducea o jertfă în portic, fie că aflase ceva, sau bănuind ceva, fie mînat de vreun alt motiv, observindu-l pe C. Gracchus în această stare de tulburare sufletească, luîndu-l de mîna îi ceru să cruțe patria. C. Gracchus însă, și mai tulburat și speriat, ca și cum ar fi fost prins în flagrant delict, îndreptă asupra lui Antyllius priviri aspre. Cineva dintre cei de față, deși nu se dăduse vreun semnal și nici nu fusese dat vreun ordin, închipuindu-și numai din privirea aspră pe care Gracchus o îndreptase asupra lui Antyllius că a sosit momentul și că va face plăcere lui Gracchus, dacă va trece el cel dintîi la fapte, trage pumnalul și îl răpune pe Antyllius. Izbucniră strigăte și văzînd în mijlocul drumului trupul celui ucis, toți fugiră din templu, temîndu-se să nu li se întîmple o nenorocire asemănătoare. Gracchus, intrînd în for, voia să le explice ceea ce s-a întîmplat. Însă nimeni nu-i da ascultare, ci toți se fereau de el ca de un blestemat. Gracchus și Flaccus nu mai știau ce să facă, pierzînd momentul prielnic pentru aducerea la îndeplinire a planurilor lor, luînd-o înainte celorlalți. Acum ei alergară la locuințele lor, urmați de partizanii lor. Restul mulțimii, încă din miezul nopjii, ocupă forul, ca după o nenorocire. Unul dintre consuli, care se găsea la Roma, anume Opimius[65], orîndui ca un număr de oameni înarmați să se adune în zori pe Capitoliu. El convoca senatul prin crainici. Iar el însuși, în mijlocul tuturor, în templul Dioscurilor[66], pîndea să vadă ce se va întîmpla.

XXVI. Aceasta era situația cînd senatul chema pe Gracchus și pe Flaccus de acasă să se prezinte înaintei pentru a se justifica. Ei însă alergau înarmați în spre colină Aventinului[67], sperînd că, ocupînd-o din timp, senatul va ceda, încheind o convenție cu ei. Alergînd peste tot, C. Gracchus și Fulvius Flaccus au adunat la un loc pe toți sclavii, promițîndu-le libertatea[68]. Dar nimeni dintre aceștia nu le dădu ascultare. Iar Gracchus

şi Flaccus, după ce au pus stăpînire pe templul Dianei cu ajutorul acelora pe care îi aveau în jurul lor, s-au fortificat acolo. Apoi au trimis la senat pe Quintus, fiul lui Flaccus, cerînd să se împace şi să trăiască în bună înţelegere. Senatorii însă le poruncіră să depună armele şi abia pe urmă să se înfăţişeze senatului şi să spună ce doresc, iar de nu, să nu mai trimită pe nimeni. Aceştia trimiţîndu-l din nou pe Quintus, consulul Opimius îl aresta ca pe unul care, în urma proclamaţiei senatoriale, nu mai era ambasador, iar împotriva lui Gracchus şi a partizanilor lui trimise trupe înarmate. Gracchus trecînd podul de lemn şi refugiindu-se pe malul celălalt a Tibrului, într-o dumbravă sfîntă, însoţit de un singur sclav, întinse acestuia gîtul spre a fi omorît, cînd era să fie prins. În ce priveşte pe Flaccus, el se refugie în atelierul unui cunoscut, iar cei care-l urmăreau, necunoscînd locuinţa acestuia, ameninţau că vor da foc întregii uliţe. Acela care îl primise pe Flaccus la el, dîndu-i ospitalitate, nu îndrăzni să-l denunţe el pe rugător[69] şi puse pe un altul să-l denunţe. Flaccus fu prins şi ucis. Capetele lui C. Gracchus şi Flaccus le aduseră cîţiva inşi lui Opimius, iar acesta le dădu în schimb aur de egală greutate cu capetele. Poporul prădă locuinţele celor ucişi. Cît despre aceia care conspiraseră împreună cu ei, Opimius, după ce îi arestă, îi aruncă în închisoare şi ordonă să fie strangulaţi. Lui Quintus, fiul lui Flaccus, i-a acordat permisiunea să moară în felul cum va voi el, iar cetatea o purifică de omorurile săvîrşite în ea. Senatul ordona ca Opimius să înalţe un templu al Concordiei în for[70].

XXVII. Astfel a luat sfîrşit răscoală celui de-al doilea Gracchus. Nu mult mai tîrziu, a fost dată o lege prin care se îngăduia ca ogoarele în litigiu să poată fi vîndute de cei care le aveau în posesie. Primul Gracchus interzisese acest lucru. Şi îndată cetăţenii bogaţi au început să cumpere pămînt de la cei nevoiaşi şi să săvîrşească acte de violenţă sub acest pretext. Situaţia celor săraci s-a înrăutăţit şi mai mult pînă cînd Spurius Borius, în calitate de tribun al plebei, a propus o lege, conform căreia să nu se mai împartă ogoarele, ci acestea să aparţină acelora care le stăpîneau în prezent. Aceşti posesori să plătească poporului impozite pentru terenurile stăpînite, iar banii să fie împărţiţi la cei săraci. Această ultimă dispoziţie a legii a constituit o consolare pentru săraci, prin faptul că prevedea împărţiri de bani, dar ea n-a fost de nici un folos pentru creşterea populaţiei. O dată ce, prin asemenea sforării, a fost suprimată legea lui Gracchus, lege care ar fi putut fi cea mai bună şi mai de folos, dacă ar fi putut fi pusă în aplicare, celălalt tribun al plebei a abrogat, nu mult mai tîrziu, chiar şi impozitele. Acum poporul pierduse toate avantajele. Din această pricină rîn-durile cetăţenilor şi ale ostaşilor se răreau tot mai mult, iar veniturile terenurilor şi distribuţiile de tot soiul scădeau mereu. Şi astfel, cam în cincisprezece ani după legiuirile lui Gracchus, procesele cu privire la terenuri au ajuns să fie complet îngropate.

XXVIII. În acelaşi timp, consulul Scipio a dărîmat teatrul pe care-l începuse Lucius Cassius şi care, în acel moment, era aproape isprăvit, gîndindu-se că acest teatru ar putea constitui un prilej pentru alte revolte sau că în genere nu era de nici un folos ca romanii să se deprindă cu desfătările greceşti. Censorul Quintus Caecilius Metellus[71] voi să destituie din funcţiile pe care le deţineau pe Glaucia[72], care era senator, şi pe Apuleius Saturninus[73], care îndeplinise mai demult funcţia de tribun al poporului, fiindcă duceau o viaţă ruşinoasă; dar nu izbuti, deoarece colegul său de magistratura nu îl susţinu. Puţin după aceea Apuleius, dorind să se răzbune pe Metellus, caută să obţină celălalt loc de tribun al poporului, pîndind momentul cînd Glaucia, fiind praetor, prezida alegerea de tribuni ai plebei. Nonius, bărbat cu vază, care vorbea fără teamă despre Apuleius şi care îl ocăra pe Glaucia, a fost desemnat tribun al poporului. Dar Glaucia şi Apuleius, temîndu-se ca nu cumva Nonius, ajuns tribun al poporului să se răzbune împotriva lor, au trimis asupra-i, în momentul în care pleca din adunarea poporului, o mulţime de oameni. Aceştia produseră un tumult, iar Nonius, care se refugiase într-un ban, fu străpuns de ei cu lovituri de pumnal. Cu toată impresia produsă de această nenorocire dureroasă şi groaznică, a doua zi, oamenii lui Glaucia îl aleg pe Apuleius ca tribun al poporului, dis-de-dimineaţă, înainte că poporul să se fi adunat. Astfel s-a trecut sub tăcere sfîrşitul tragic al lui Nonius. Din cauza alegerii lui Apuleius ca tribun, cei ce ar fi voit, s-au temut să-l pună sub acuzare de omor.

XXIX Metellus a fost şi el izgonit de către Glaucia şi Apuleius, care cîştigară de partea lor pe Caius Marius, consul pentru a şasea oară[74], un duşman ascuns al lui Metellus. Şi astfel cu toţii au pus la cale

această faptă. Apuleius propuse o lege care prevedea să fie împărțit tot teritoriul pe care îl ocupaseră cimbrii, o seminție a celților, în țara denumită actualmente de către romani Gallia[75], iar Marius, care îi izgonise de curînd pe cimbrii, făcuse ca acest teritoriu să treacă sub stăpînirea romanilor, ca unul care nu mai aparținea gallilor. Această lege mai hotăra pentru cazul cînd legea ar fi fost votată de popor, ca senatul să jure în termen de cinci zile că se va supune legii. Cel ce ar refuza să jure urma să fie înlăturat din senat și să plătească poporului o amendă de 20 talanți. În felul acesta se gîndeau ei să pedepsească pe cei nemulțumiți, și mai ales pe Metellus, care, din trufie, nu putea consimți să jure. Acesta era conținutul legii. Apuleius propuse o zi pentru consultarea comițiilor și trimise în toate părțile vestitori la cei care locuiau în țară, mai ales la cei în care avea cea mai mare încredere, adică cei care făcuseră campania sub ordinele lui Marius. Deoarece însă italicii erau avantajați de prevederile legii, poporul era supărat.

XXX. În ziua fixată pentru ținerea comițiilor, a izbucnit o revoltă, iar toți aceia dintre tribunii poporului care se opuneau în virtutea dreptului de veto la votarea de legi, find insultați de către Apuleius, au coborît de pe tribună. Mulțimea cetățenilor vocifera spunînd că, întrucît tunase în timpul adunării poporului, nu era permis romanilor să mai voteze ceva. Oamenii din jurul lui Apuleius se dedau la acte de violență, iar cetățenii din Roma, la rîndul lor, sumecîndu-și la brîu veșmintele[76], puseră mîna pe ciomege și împrăștiară pe oamenii de la țară. Aceștia însă, fiind din nou adunați de către Apuleius, înarmîndu-se și ei cu ciomege, se năpustiră asupra orășenilor și, săvîrșind acte de violență, votară legea. Imediat după votare, Marius, în calitate de consul, a propus senatului să delibereze asupra jurămîntului. Știindu-l pe Metellus că e un om încăpățînat în hotărîre și statornic în gîndire sau în ceea ce apucă să spună, Marius cu viclenie își expuse primul părerea în adunarea poporului, susținînd că nu va presta niciodată, de bună voie, acest jurămînt. Întrucît și Metellus era de acord asupra acestei chestiuni, iar ceilalți le lăudau atitudinea, Marius a întrerupt ședința senatului. Apoi, în cea de-a cincea zi, care, conform legii, era ultima hotărîtă pentru depunerea jurămîntului, convocîndu-i în grabă pe senatori, cam pe la cel de-al zecelea ceas al zilei, le-a spus că se teme de popor, deoarece acesta era foarte neliniștit de lege, și că el întrevedea următoarea ieșire din încurcătură: să depună jurămîntul că se vor supune legii, întrucît acesta este cerut de lege, și în modul acesta să răspîndească pe cei veniți de la țară. Iar după aceea nu va fi greu să se arate că o lege promulgată prin violență și împotriva voinței lui Juppiter, contrariu datinelor strămoșești, nu este o lege valabilă[77].

XXXI. După ce-a pronunțat aceste vorbe, fără a mai aștepta urmărea lor, în timp ce toți tăceau uimiți de înșelăciunea pusă la cale și de timpul irosit, Marius, nelăsîndu-le timp de gîndit, se îndrepta spre templul lui Saturn[78], unde trebuiau să jure quaestorii, și jură el primul împreună cu prietenii săi. Au jurat apoi și ceilalți, căci fiecare se temea de propria sa soarta. Metellus a fost singurul care n-a jurat, și singur a rămas neînfricat, credincios hotărîrii sale. În ziua următoare, Apuleius trimise îndată un servitor al său la Metellus care îl scoase pe acesta din senat. Și întrucît ceilalți tribuni ai poporului îl apărau pe Metellus, Glaucia și Apuleius, alergînd spre oamenii de la țară, le-au spus că nu vor mai căpăta pămînt și că legea nu va mai fi valabilă dacă Metellus nu va fi scos afară din adunare. Ei au mai propus un decret de expulzare a lui Metellus și au adăugat o dispoziție potrivit căreia consulii trebuiau să dea un decret ca nimeni să nu împartă cu Me-telus focul vetrei, apa sau acoperișul. Au mai fixat de asemenea o zi pentru luarea în considerare a acestui decret. Deoarece orășenii erau indignați peste măsură, îl escortau mereu pe Metellus înarmați cu pumnale. Metellus, după ce i-a salutat și i-a lăudat pentru hotărîrea lor, le-a spus că el nu va îngădui ca patria să fie în pericol din cauza persoanei sale. Și după ce-a spus acestea, a ieșit pe ascuns din Roma. Iar Apuleius a ratificat decretul, iar Marius a făcut cunoscut[79], prin crainici, hotărîrile cuprinse în decret.

XXXII. Astfel s-a exilat de bună voie din patrie Metellus, bărbatul cel mai de vază, și Apuleius a preluat pentru a treia oară funcțiunea de tribun al poporului. Un cetățean oarecare, considerat ca sclav fugar, a fost coleg de magistratură al acestuia, un om care pretindea că Gracchus cel bătrîn este părintele său. Iar mulțimea, amintindu-și cu drag de Gracchus, îl susținu la votare. În ziua fixată pentru alegerea consulilor, Marcus Antonius[80] a fost ales, fără nici o opoziție, pentru unul din cele două locuri. În schimb, pentru celălalt loc candidau Glaucia, despre care a fost vorba, și Memmius. Deoarece Memmius era cu mult mai renumit decît

ei, Glaucia și Apuleius, cuprinși de teamă, trimit împotriva lui oameni înarmați cu ciomege care, chiar în timpul alegerii, au tăbărît pe Memmius în văzul tuturor și l-au stîlcit în bătăi. Atunci adunarea, tulburată, și văzînd că nu mai exista respect nici de legi, nici de judecată, nici de persoană, s-a risipit. Poporul, cuprins de indignare, s-a reunit plin de mînie în ziua următoare pentru a ucide pe Apuleius. Dar acesta, după ce a adunat o altă mulțime de oameni de la țară, a pus stăpînire pe Capitoliu, împreună cu Glaucia și cu quaestorrul Caius Saufeius. Senatul decretase ca aceștia să fie uciși, iar Marius, deși copleșit de durere, a înarmat totuși un număr de oameni, însă cu ezitare. Întrucît el zăbovea, alții au întrerupt conducta de apă, care ducea spre templu. Saufeius, care murea de sete, ceru să se dea foc templului. Glaucia și Apuleius, în speranța că Marius îi va ajuta, s-au predat primii, iar după dînșii s-a predat și Saufeius. Marius, văzînd că toți cereau să-i ucidă pe loc, i-a închis în clădirea senatului, cu intenția de a proceda conform legii. Poporul însă, socotind că acțiunea aceasta ar fi doar un pretext de amînare, a smuls țiglele acoperișului senatului și i-a lovit pe Apuleius și partizanii lui, pînă cînd i-au ucis pe toți: pe quaestor, pe tribunul poporului și pe praetor, care mai erau încă investiți cu insignele distinctive ale funcțiunilor lor.

XXXIII. În această răscoală au pierit o mare mulțime de oameni, și chiar unul dintre cei doi tribuni ai poporului, cel socotit că este fiul lui Gracchus, care în acea zi îndeplinea pentru întîia oară funcția de tribun al poporului. În aceste clipe nici libertatea, nici guvernămîntul democratic, nici legile, nici demnitatea pe care o deținea, nici funcțiunea pe care o ocupa cineva nu-i erau de folos. Însăși instituția tribunatului plebei înființată pentru împiedicarea fărădelegilor și ocrotirea oamenilor din popor, deși sacră și inviolabila, servea acum la săvîrșirea de crime și era victima unor astfel de nelegiuiri. După ce partizanii lui Apuleius au fost uciși, senatul și poporul cerură, vociferînd, ca Metellus să fie rechemat din exil. Însă Publius Furius[81], tribun al poporului, coborîtor nu dintr-un părinte liber, ci dintr-un libert[82], s-a opus, plin de îndrăzneală. Nici chiar atunci cînd Metellus[83], fiul lui Metellus, l-a implorat pe P. Furius în văzul poporului, plîngînd cu lacrimi înainte-i și căzîndu-i la picioare, acesta nu s-a lăsat înduplecat. Din pricina acestei comportări, fiul lui Metellus a fost numit, de atunci încoace, „Evlaviosul”. În anul următor Caius Canuleius, tribun al poporului, l-a adus pe Furius în fața justiției din cauza purtării sale de atunci. Poporul însă, fără să mai aștepte pledoariile, l-a sfîșiat în bucăți pe Furius. În felul acesta se întîmplă, an de an, în for cîte o nelegiuire. Lui Metellus i s-a dat voie să se înapoieze în patrie. Se spune că acestuia nu i-a ajuns o zi întreagă pentru a-i saluta prietenește, în jurul porților casei lui, pe aceia care veneau în întîmpinarea lui. Această răscoală a lui Apuleius a fost a treia, după cele două ale Gracchilor, și toate acestea le-au avut de îndurat romanii.

XXXIV. În timp ce aceste lucruri se petreceau la Roma, izbucnește așa numitul război al aliaților[84] purtat de popoarele numeroase de pe întinsul Italiei. El a început pe neașteptate și dintr-odată s-a întins mai departe și a făcut să se stingă luptele din Roma din pricina spaimei pe care o inspira. Chiar cînd acest război s-a terminat, el a hrănit alte răscoale și șefi de răscoală mai puternici. Aceștia făceau uz unii împotriva altora nu de propuneri de legi, nici de cîștigarea simpatiei poporului, ci se foloseau de campanii militare dese. De aceea am adunat în acest tratat istoric aceste evenimente începînd cu răscoala de la Roma, care a degenerat într-o altă revoltă mult mai gravă. Această răscoală a început în felul următor: Fulvius Flaccus, deținînd funcția de consul, a fost primul care i-a ațîțat pe italici să rîvnească să ia și ei parte la guvernămîntul din Roma, în loc să fie niște simpli supuși. Expunîndu-și părerea și ținînd la ea cu dîrzenie, el a fost, din această cauză, trimis de senat într-o expediție militară. Întrucît între timp îi trecu termenul de consulat, Fulvius Flaccus a căutat să devină, după această funcție, tribun al plebei și a căutat să fie asociat în calitate de coleg lui Gracchus cel tînăr, care și el a promulgat alte legi în favoarea italicilor. Iar după ce ambii au fost uciși, precum am arătat mai înainte, toți italicii fură și mai mult ațîțați la război. Căci socoteau că este nedemn de ei faptul de a fi considerați ca supuși, în loc de aliați, și înfierau și asasinarea lui Flaccus și Gracchus care activaseră în folosul lor.

XXXV. După aceștia, Livius Drusus[85] fiind tribun al poporului[86], bărbat de cea mai ilustră obîrșie, la rugămintea italicilor ca să propună o nouă lege asupra formei de guvernămînt, le-a făgăduit acest lucru. Legea asta o doreau italicii mai mult ca orice, pentru că prin ea să devină stăpîni în loc de supuși. Livius

Drusus, pregătind dinainte poporul în acest scop, preluă conducerea multor colonizări din Italia și Sicilia, care fuseseră de multă vreme decretate, dar neîndeplinite pînă atunci. Fiindcă senatul și cavalerii își disputau aprig atribuțiile judecătorești, Livius Drusus caută să-i pună de acord printr-o lege de comună înțelegere. Neputînd însă să readucă pe față judecățile în sfera de atribuții ale senatului, el a recurs la următoarea stratagemă, privind ambele părți în litigiu. Întrucît, din pricina răscoalelor, rămaseră doar 300 de senatori, el a propus să fie trecuți pe lista senatorilor alți trei sute din rîndurile cavalerilor, după gradul de noblețe, iar pe viitor, tuturor acestora să le revină funcția de judecători. El a adăugat la lege dispoziția ca judecătorii să fie trași la răspundere în caz de luare de mită, acuzație neținută în seama pînă atunci din pricina obiceiului luării de mită care stăpînea fără stavilă. Drusus a plănuit toate acestea pentru a da satisfacție și unora și altora, dar rezultatul a fost contrar celui așteptat de dînsul. Căci senatul nu se putea împăca cu ideea că atît de mulți cetățeni să fie înscriși în așa mare număr pe lista membrilor săi și ca atît de mulți cavaleri să fie promovați la cea mai înaltă demnitate în stat. În adevăr, senatul nu socotea drept ceva cu neputință ca acești cetățeni, deveniți senatori, să se revolte mai puternic încă împotriva vechilor senatori. Cavalerii, pe de altă parte, se temeau că nu cumva prin această soluție locurile de judecători să fie pe viitor atribuite în mod exclusiv senatorilor. Și ca unii care realizaseră cîștiguri mari și prinseseră gustul puterii, nu puteau suporta fără durere ideea aceasta. Numărul lor mare îi punea pe cavaleri în încurcătura și îi făcea să se suspecteze unii pe alții pentru a ști care erau cei considerați mai demni de a fi înscriși în lista celor trei sute de senatori noi. Ceilalți erau cuprinși de invidie împotriva celor mai puternici dintre dînșii. Mai presus de toate, ei erau înciudați de faptul că acuzația luării de mită lua proporții, acuzație pe care o socotiseră între timp cu totul înlăturată.

XXXVI. Așadar, cavalerii și senatul, deși existau neînțelegeri între ei, erau totuși de acord în a urî pe Drusus. Numai poporul se bucura de întemeierea coloniilor. În schimb, italicii, în interesul cărora Drusus își urzea aceste planuri, se temeau și ei în legătură cu legea colonizării, că nu cumva ogorul public al romanilor care, fiind neîmpărțit, unii îl cultivau prin samavolnicie, iar alții pe ascuns, să le fie pe dată răpit și să mai aibă și alte neplăceri pe ogorul lor particular. Etruscii și umbrienii, care, avînd aceleași temeri ca și italicii, fuseseră de fapt introduși în cetate de către consuli, după cît se părea, pentru uciderea lui Drusus, – sub pretextul de a-l acuza – protestau cu strigăte pe față împotriva legii și așteptau ziua consultării comițiilor. Drusus, aflînd acestea, nu mai ieșea în public, decît foarte rar și discuta într-una afacerile publice la el acasă, într-un portic cu puțină lumină. Într-o seară, cînd trimitea pe vizitatorii săi acasă, el a strigat deodată că a fost lovit și, pe cînd vorbea încă, căzu jos mort. Iar în coapsa lui s-a găsit înfipt un cuțit de cizmar[87].

XXXVII. Astfel a fost ucis și Drusus pe cînd era tribun al poporului. Iar cavalerii, care socoteau acțiunea politică a acestuia un prilej binevenit de a defăima pe vrăjmașii lor, l-au convins pe Quintus Varius, tribun al poporului, să propună darea în judecată a acelora care ajutau pe față sau pe ascuns italicilor în treburile obștești. Ei sperau să pună de îndată sub acuzare, dictată de invidie, pe toți puternicii cetății, iar ei să fie judecătorii, pentru că, după ce aceștia vor fi fost înlăturați, să conducă ei cetatea cu mai multă vigoare. Deși ceilalți tribuni ai plebei se opuneau ca legea să fie promulgată, cavalerii stînd în jurul lor cu pumnalele scoase, au obținut aprobarea legii. Îndată după intrarea în vigoare a legii, ei s-au înscris ca acuzatori ai celor mai iluștri dintre senatori. Iar Bestia refuza să se prezinte în fața justiției și se exilă de bună voie, pentru a nu se preda în mîinile vrăjmașilor. După acesta, Cotta se prezentă în fața justiției și, ținînd un discurs plin de gravitate despre modul său de guvernare, insultă pe față pe cavaleri, iar apoi părăsi cetatea înainte de darea sentinței. Mai departe, Mummius, cel care a cucerit Grecia, atras cu viclenie în cursa de către cavaleri, care îi făgăduiseră să-l facă scăpat, a fost condamnat la exil și și-a petrecut restul zilelor la Delos[88].

XXXVIII. Poporul era foarte supărat de neomeniile la care erau supuși fruntașii săi. El se vedea lipsit dintr-odată de conducătorii cei mai valoroși, care săvîrșiseră fapte atît de strălucite. Iar italicii, aflînd despre soarta nenorocită a lui Drusus și despre pretextul invocat pentru exilarea celor mai vrednici oameni de stat, considerară că nu poate fi în găduit că acești bărbați care le apărau interesele să îndure asemenea suferințe și, nevăzînd alt mijloc pentru a obține drepturile politice la care năzuiau, au luat hotărîrea de a se revolta pe

față împotriva romanilor și de a se război cu ei din toate puterile. Ei au trimis, pe ascuns, delegați în diferite locuri, care au încheiat acorduri și și-au trimis unii altora ostateci, pentru a-și dovedi buna credință. Romanii nu aflară multă vreme despre aceste fapte, din pricina proceselor și a răscoalelor care aveau loc la Roma. Dar cînd au aflat despre acestea, au trimis din partea lor în diferitele cetăți pe cei mai capabili de a iscodi în ascuns cele ce se petreceau acolo. Unul dintre acești trimiși văzu un tînăr care era dus ca ostatec din cetatea Asculum într-o altă cetate și aduse acest fapt la cunoștință lui Servilius, proconsul în acele ținuturi. Căci, pe atunci, existau, pe cît se pare, proconsuli care guvernau diferitele regiuni ale Italiei, fiecare cîte una în parte. Mult mai tîrziu, Adrian, împăratul romanilor, a reînnoit acest obicei imitîndu-l, obicei ce a dăinuit puțin timp după el. Servilius a alergat cu înflăcărare la Asculum tocmai pe cînd locuitorii celebrau o sărbătoare și, amenințîndu-i cu brutalitate, a fost răpus de către dînșii, ca și cum ar fi fost prins în flagrant delict. O dată cu Servilius a fost ucis și Fonteius, legat al acestuia. Astfel se numesc cei din senat trimiși să ajute pe guvernatorii provinciilor. După căderea acestora, nici un roman n-a mai fost cruțat. Dimpotrivă, năpustindu-se asupra lor, locuitorii din Asculum îi străpunseră cu pumnalele pe toți aceia care se aflau în cetatea lor și, pe deasupra, le mai prădară și avuțiile90.

XXXIX. După această revoltă, toate populațiile care erau vecine cu cea din Asculum s-au pregătit de război și anume: marsii, pelignienii, vestinii și marrucinii și, după aceștia, picentinii și frentanii, hirpinii și pompeianii, venusinii și iapygii, lucanii și samniții. Toate aceste popoare erau și mai înainte dușmănoase față de romani. Tot la fel și celelalte populații de pe malul rîului Lirus, care, acum, cred că e denumit Liternus și care se afla în colțul golfului Ionic, în calea cuiva venind pe jos sau navigînd de-a lungul coastei. Aceste popoare trimiseră la Roma delegați care să acuze pe romani că, deși ele i-au ajutat să creeze imperiul, nu sunt socotite vrednice de a primi cetățenia în calitate de aliați. La acestea senatul a răspuns cu multă tărie că, dacă se căiesc de cele întîmplate, pot trimite delegați. Altminteri nu. Atunci popoarele italice, pierzînd orice speranță de înțelegere cu romanii, încep să se pregătească de război. În afară de oștirea existentă în fiecare cetate, ele mai aveau în comun o armată de călăreți și pedestrași de aproximativ 100.000 oameni. Împotriva acestora, romanii au trimis o armată avînd același număr de soldați, alcătuită din romani și din populațiile italice care le mai rămăseseră aliate.

XL. Pe aeea vreme îi conduceau pe romani consulii Sextus Iulius Cezar91 și Publius Rutilius Lupus92. Aceștia au pornit împreună un război civil înverșunat, în timp ce adversarii lor puseseră mîna pe porțile și zidurile cetăților din imediata apropiere a Romei ca și cînd aci aveau să izbucnească de îndată tulburări. Socotind că războiul va fi complicat și purtat pe multe teatre de luptă, senatul a trimis consulilor pe cei mai de seamă comandanți și anume: lui Rutilius, pe tatăl acelui Pompei supranumit „cel Mare”, apoi pe Quintus Caepio, pe Caius Perpenna93, pe Caius Marius și pe Valerius Messala; iar sub comanda lui Sextus Cezar, pe Publius Lentulus, fratele lui Cezar, pe Titus Didius, pe Licinius Crassus și pe Cornelius Sylla, iar pe lîngă aceștia pe Marcellus. După ce li s-a împărțit fiecăruia ținutul pe care îl vor avea de apărat, toți aceștia au pornit în campanie sub comanda consulilor. Iar consulii îi supravegheau pe toți. Romanii le mai trimiseseră de fiecare dată și alți comandanți, ca pentru o încăierare de importanta primordială. În schimb, italicii aveau și ei alți praetori, care comandau fiecare cîte o cetate, apoi comandanți în fruntea unor oștiri comune, investiți cu depline puteri. Iată numele acestora: Titus Lafrenius94, Caius Pontilius, Marius Egnatius, Quintus Pompaedius, Caius Papius, Marcus Lamponius, Caius Tudacilius, Erius Asinius și Vettius Cato. Aceștia, după ce și-au împărțit între ei în mod egal oștirea italică, au ocupat poziții de apărare împotriva comandanților romanilor. Ei au săvîrșit multe fapte de arme, dar au suferit și multe înfrîngeri. Dintre acestea cele mai vrednice de amintit, pe scurt, sunt următoarele95:

XLI. Vettius Cato, după ce l-a pus pe fugă pe Sextus Iulius și i-a ucis două mii de soldați, a înaintat împotriva Aesemiei, cetatecare era de partea romanilor. Cei ce aveau de organizat apărarea cetății, Lucius Scipio96 și Lucius Acilius, au îmbrăcat veșminte de sclavi și au fugit, iar ceilalți apărători, siliți de foamete, au cedat în urma asediului îndelungat. Marius Egnatius, după ce cuceri cetatea Venafrum, printr-un act de trădare, ucise acolo doua cohorte romane.

Praesentaeus Publius l-a pus pe fugă pe Perpenna[97] care comanda zece mii de ostași. El a ucis cam patru mii din ei și a luat armele de la cea mai mare parte din cei rămași. În urma celor întîmplate, consulul Rutilius l-a destituit pe Perpenna din funcția de comandant, iar partea rămasă din oștirea acestuia a pus-o sub comanda lui Caius Marius. Marcus Lamponius ucise opt sute dintre soldații de sub comanda lui Licinius Crassus, iar restul oștirii acestuia o urmări, gonind-o în spre cetatea Grumentum[98].

XLII. Caius Papius a cucerit Nola în urma unui act de trădare și a dat o proclamație romanilor din această cetate, care erau în număr de două mii, anunțîndu-i că îi va primi în oștirea lui, dacă vor trece de partea sa. Și într-adevăr, după, ce aceștia au trecut de partea sa, Papius i-a înrolat în propria-i armata. În schimb, comandanții lor, nedînd ascultare proclamației, au fost luați prizonieri de război și au fost lăsați de către Papius să moară de foame. Papius a mai cucerit Stabiae[99], Minturnae[100], precum și Salernuium[101], care era o colonie a romanilor. El i-a înrolat în oștirea sa pe prizonierii acestor cetăți și pe sclavi. Iar după ce a trecut prin foc întreg ținutul Nuceriei[102], cetățile situate în vecinătate, cuprinse de teamă, au trecut și ele de partea lui, iar la cererea sa, ele îi oferiră o armată de aproape zece mii de pedestrași și o mie de călăreți. Împreună cu aceștia, Papius se stabili în preajma orașului Acerrae, pentru a-l asedia. Iar Sextus Cezar, luînd cu sine zece mii de pedestrași galli, un oarecare număr de cavaleri și pedestrași numizi[103] și mauretani[104], se îndrepta spre Acerrae[105]. Papius însă îl aduse din Venusia[106] pe Oxyntas, – fiul lui Jugurtha, odinioară rege al numizilor – care era ținut sub pază de către romani în Venusia. Îmbrăcîndu-l pe acest Oxyntas cu haină de purpură regească, el îl arăta adeseori numizilor, care luptau sub ordinele lui Cezar. Deoarece mulți dezertau trecînd în masă la Oxyntas, ca la regele lor, Cezar i-a expediat în Libia, întrucît nu era sigur pe ei. Cînd Papius se apropie de el cu sfidare și dărîma o parte a meterezului, Cezar scoase cavaleria prin celelalte porți ale cetății și ucise circa șase mii de ostași ai lui Papius. După acestea, Cezar ridică tabăra din Acerrae. Lui Iudacilius i s-au alăturat în Iapygia[107] canusinii[108] și venusinii, precum și multe alte cetăți. Unele dintre aceste cetăți care nu i se supuneau de bună voie, el le asedia, ucigînd romanii nobili care se aflau în ele, iar pe plebei și sclavi îi înrola în armata sa[109].

XLIII. Rutilius consulul și Caius Marius construiră poduri, așezate la o mică depărtare unul de altul, peste rîul Liris, în vederea traversării lui. Vettius Cato își stabili tabăra în fața lor, foarte aproape de podul lui Marius, și noaptea, fără să fie văzut, așeză la pîndă cîteva detașamente de soldați în niște rîpe din apropierea podului lui Rutilius. La revărsarea zorilor, Vettius Cato îl lasa pe Rutilius să treacă podul, făcîn-du-se că nu-l vede; după aceea, atacîndu-l din ascunziș, pe mulți îi ucise pe loc, iar pe mulți alții îi aruncă în rîu. Chiar Rutilius, fiind rănit la cap de o săgeată în această luptă, muri puțin timp după aceea. Cît despre Marius, care se afla pe celălalt pod, închipuindu-și ceea ce se întîmplase, la vederea cadavrelor purtate de apele fluviului, i-a respins pe cei care îi stăteau în cale. După această a trecut fluviul și a cucerit întăritura lui Cato, care era păzită de puțini ostași. Iar Cato fu nevoit să-și petreacă noaptea chiar pe locul victoriei sale[110], iar la ivirea zorilor porni mai departe cu armata sa, întrucît ducea lipsă de merinde. Cadavrele lui Rutilius și ale altor numeroși aristocrați au fost aduse la Roma, pentru a fi înmormîntate. Spectacolul consulului mort și al celorlalți fruntași uciși era plin de tristețe. Ca urmare a fost decretat un doliu care a durat mai multe zile. Iar după acestea, senatul a dat un senatus-consult[111], ca cei care mureau în războaie să fie înmormîntați chiar în locul unde căzuseră. S-a luat această hotărîre pentru că la vederea lor cei rămași în viața să nu vadă cu ochi răi serviciul militar. Aceeași hotărîre au luat-o în legătură cu propria soarta și vrăjmășii atunci cînd au aflat despre această măsură.

XLIV. Rutilius nu a putut fi înlocuit la consulat în restul anului, deoarece Sextus Cezar nu avea răgazul de a veni în grabă, la Roma, pentru alegerea unui alt consul.

Senatul a poruncit ca oștirea lui Rutilius să fie comandată de către Caius Marius și Quintus Caepio. Quintus Pompaedius, comandant al oștirii vrăjmașe, prefăcîndu-se că dezertează din tabăra dușmană, s-a refugiat la acest Caepio. El îi aduse și îi încredință ca ostateci doi copii de sclavi, ca pe propriii săi fii, fiind îmbrăcați în haine tivite cu purpură. Drept chezășie de bună credință, el i-a adus și niște turte, preparate din plumb, avînd o ramă de aur și de argint. Quintus Pompaedius ceru ca Caepio să-l urmeze în grabă, îm-

preună cu armata, pentru a pune stăpînire pe tabără sa, lipsită acum de comandant. Iar Caepio, ascultîndu-l, îl urmă. Pompaedius, ajungînd în apropierea locului în care era pregătită cursă, alerga spre o colină pentru a supraveghea de aci pe dușmani și dădu un semnal pentru ostașii săi. Aceștia, ieșind din locul în care erau ascunși, îl măcelăriră pe Caepio și pe mulți din cei care îl însoțeau. Cît despre restul armatei lui Caepio, senatul îl încredința lui Marius112.

XLV. Sextus Cezar a străbătut, împreună cu treizeci de mii de pedestrași și cinci mii de călăreți, o rîpă și niște locuri prăpăstioase. Dar pe neașteptate Marius Egnatius s-a năpustit asupra lui. Fiind împins într-o rîpă, scăpă prin fugă pe o targă, întrucît era bolnav, trecînd un fluviu peste care era un singur pod. Aci, după ce pierdu cea mai mare parte a armatei sale, precum și armele celor rămași în urmă, se refugie cu greu la Teanum113, unde înarmă, în măsura în care o putea face, pe oamenii ce-i mai avea încă la dispoziție. După ce sosi în grabă și restul armatei, porni împotriva localității Acerrae, care mai era încă asediată de către Papius. Și deși ostașii acestuia și aceia ai lui Sextus Cezar și-au stabilit tabăra unii în fața celorlalți, totuși de frică, ei nu s-au mai atacat unii pe alții.

XLVI. Cornelius Sylla și Caius Marius îi urmăreau în mod viguros pe marsi, care îi atacaseră, pînă cînd dădură de niște grădini de viță de vie. Marsii trecură cu greu peste împrejmuirea de viță de vie, iar Marius și Sylla nu găsiră cu cale să-i urmărească dincolo de aceste grădini. Dar Cornelius Sylla, care își avea stabil-ită tabăra de cealaltă parte a acestei vii, aflînd ce se întîmplase, ieși în calea marsilor, care fugeau. El ucise mulți din ei, astfel încît, în acea zi, fură omorîți peste șase mii de oameni; un număr și mai mare de arme au fost capturate de către romani. Marsii, asemenea unor fiare, mîniindu-se și mai mult din cauza înfrîngerii suferite, se înarmară din nou și șe pregătiră să-i atace pe romani care nu îndrăzneau să le-o ia înainte, atacîndu-i, și nici să înceapă ei lupta. Căci marsii sunt poporul cel mai războinic și se spune că aceasta a fost singura înfrîngere a lor, iar romanii au sărbătorit chiar un triumf. Într-adevăr, mai înainte exista un proverb care spunea: „nici un triumf asupra marsilor, sau fără de marsi".

XLVII. Iudacilius, Titus Lafrenius și Publius Vettius, după ce își uniră trupele în ținutul munților Falern, îl puseră pe fugă pe Cnaeus Pompeius și îl urmăriră pînă la cetatea Firmum114. Unii dintre ei plecară în alte direcții, în schimb, Lafrenius își stabili tabăra în apropierea lui Pompei, care era împresurat în localitatea Firmum. Pompei, deși a înarmat de îndată restul ostașilor care scăpaseră cu viața, nu s-a angajat totuși în luptă. Dar cînd veni cealaltă armată, îl trimise pe Sulpicius să cadă în spatele oștirii lui Lafrenius, iar el îl atacă din față cînd bătălia era în toi și ambele părți luptau din greu. Sulpicius incendie tabăra dușmanilor. Cînd vrăjmașii văzură acest lucru fugiră în dezordine și totodată fără nici o comandă la Asculum115. Afranius căzînd în timpul luptei, Pompei porni împotriva cetății Asculum și începu asedierea ei.

XLVIII. Asculum era patria lui Iudacilius. Temîndu-se pentru soarta ei, se grăbi să-i vină într-ajutor, aducînd cu el opt cohorte116. El trimise vorba locuitorilor din Asculum și le ordonă ca, de îndată ce îl vor vedea venind de departe să se năpustească asupra asediatorilor pentru că, în felul acesta, dușmanii să aibă de luptat pe două fronturi. Dar locuitorii din Asculum șovăiră să dea atacul. Chiar și așa, însă, Iudacilius năvăli în cetate străbătînd rîndurile dușmanilor, împreună cu soldații pe care îi putu lua cu sine, și îi ocărî pe concetățenii săi pentru lașitatea și nesupunerea lor. Nemaiavînd nici o speranță în despresurarea cetății, el ucise pe toți dușmanii săi, care i se opuneau în toate ocaziile și care din invidie împiedicaseră executarea ordinelor sale. După aceea înalța un rug în templu și așeză un pat pe acest rug. Apoi dădu un ospăț la care petrecu cu prietenii săi. În timpul ospățului el bău otravă, apoi se întinse pe rug, cerînd prietenilor săi să aprindă focul. Și astfel s-a stins din viața Iudacilius, mîndru de a muri pentru patria sa. La expirarea termenului magistraturii sale, Sextus Cezar, fiind ales proconsul de către senat, a atacat douăzeci de mii de oameni, care tocmai își mutau tabăra. Ucise cam opt mii dintre ei și puse stăpînire pe armele unui număr mult mai mare de ostași dușmani. Asediul său în jurul cetății Asculum dura timp lung. El se îmbolnăvi și muri, numind mai întîi ca urmaș al său la comandă pe Caius Baehius117.

XLIX. Acestea erau evenimentele care se petreceau pe meleagurile Italiei din jurul golfului Ionic. Cînd populațiile din nordul Romei, ca etruscii, umbrienii și altele mai în vecinate aflară despre aceste evenimente

se răsculară care mai de care de teamă că nu cumva să fie luat pe neașteptate – izbucnind războiul și în aceste regiuni –, senatul a hotărît să se apere coasta mării de la Cumae118 pînă la Roma cu ajutorul unor trupe de liberți119, care, din cauza lipsei de oameni, fuseseră înrolați atunci pentru prima oară în vederea unei expediții militare. Pe aceia dintre italici care mai păstrau alianța cu romanii, senatul i-a decretat cetățeni romani120. Toți aceștia doreau acest lucru mai mult ca orice. De această hotărîre au fost înștiințați și etruscii, care acceptară cu bucurie cetățenia romană. Prin această favoare, senatul i-a făcut mai binevoitori pe cei binevoitori, iar pe aceia care șovăiau să treacă de partea romanilor, el i-a întărit în prietenia lor față de Roma. Cît despre adversarii de război, vestea i-a făcut mai blînzi, în speranța că vor obține avantagii asemănătoare. Pe cei încetățeniți de curînd, romanii nu i-au înscris în cele treizeci și cinci de triburi existente, pentru că ei să nu devină mai numeroși decît vechii cetățeni și să aibă întîietatea în alegeri, ci i-au împărțit în zece triburi care votau la urmă. Adeseori, de votul acestora nu mai era nevoie, întrucît erau chemate mai întîi la vot cele treizeci și cinci de triburi vechi care depășeau jumătatea numărului triburilor votante. La început, acest lucru sau trecu neobservat, sau italioții se complăcură în această situație. Mai tîrziu însă, observînd că sunt trași pe sfoară, ei începură o nouă răscoală121.

L. Locuitorii din preajma golfului Ionic, care nu aflaseră încă de trecerea etruscilor de partea Romei, trimiseră cincisprezece mii de oameni pe un drum nebătut și lung, înspre Etruria122, în vederea încheierii unei alianțe. Cnaeus Pompei, care încă era consul, căzînd asupra lor, ucise aproape cinci mii din ei. Iar dintre cei rămași care se îndreptau în grabă spre țara lor, printr-un ținut greu de străbătut și pe o iarnă grea, potolindu-și foamea cu ghindă, mai fură uciși jumătate. În timpul aceleiași ierni, a fost răpus, pe cînd se războia cu marsii, Porcius Cato, consul împreună cu Pompei. Iar Lucius Cluentius și-a așezat, cu foarte mult dispreț, tabăra la trei stadii depărtare de Sylla, care își avea stabilită tabăra în jurul munților Pompeieni123. Sylla, neputînd suporta sfidarea și fără a mai aștepta pe aceia care adunau nutrețul de pe proprietățile sale, îl atacă pe Cluentius. Fiind însă învins, el fugi. Apoi reveni luînd cu dînsul pe aceia care adunau nutrețul de pe domeniile sale și îl puse pe fugă pe Cluentius, iar acesta își mută îndată tabără mai la depărtare. Dar după ce îi sosi o întărire de galli, el se apropie din nou de Sylla și, în vreme ce oștirile sale făceau legătura cu acelea ale gallilor, un bărbat din Gallia, de statura înaltă, ieșind înainte, provocă la luptă pe unul dintre romani. Cînd, însă, un soldat din Mauretania, mic de statură, acceptă lupta și îl ucise, gallii, înspăimîntați, o luară la fugă. Prin aceasta, linia de bătaie fu desființată, astfel încît nici cealaltă armata a lui Cluentius nu opuse rezistență, ci fugi în dezordine la Nola124. Urmărindu-i pe aceștia, Sylla ucise cam treizeci de mii de dușmani în timpul fugii. Pe de altă parte, locuitorii din Nola îi primeau pe aceștia în lăuntrul cetății pe o singură poartă, pentru că dușmanii să nu intre și ei o dată cu fugăriții. Astfel ca Sylla mai ucise, în jurul zidurilor cetății, încă vreo douăzeci de mii dintre ei. Printre aceștia, căzu și Cluentius în timp ce se lupta.

LI. Sylla își mută tabăra pe meleagurile unui alt popor, acela al hirpinilor125 și ataca orașul Aeculanum126. Locuitorii acestei cetăți, închipuindu-și că lucanii127 vor veni chiar în aceeași zi, pentru a încheia o alianță de război, i-au cerut lui Sylla un răgaz pentru a examina situația. Bănuind scopul acestei tărăgănări, Sylla le-a acordat un răgaz de un ceas, timp în care el a înconjurat cu surcele zidul cetății, zid construit din lemn, iar după expirarea termenului a aprins focul. Cuprinși de spaimă, locuitorii au predat cetatea. Sylla a prădat aceasta cetate ca pe una care capitulase nu de bună voie, ci numai fiind constrînsă. În ce privește celelalte cetăți care i s-au predat, el le-a cruțat, pînă cînd a supus întregul popor al hirpinilor. După aceea, Sylla porni împotriva samniților128, dar nu în locul în care Mutilus, comandantul samniților, păzea trecătorile, ci pe un alt drum necunoscut, care făcea un înconjur. Căzîndu-le pe neașteptate în spate, el ucise pe mulți dintre ei, iar după ce ceilalți, fugăriți, s-au împrăștiat care încotro apucă, Mutilus, fiind rănit, se refugie la Aesernia, însoțit de cîțiva credincioși. Iar Sylla, după ce a devastat tabăra a trecut la Bovianum, unde se ținea consiliul de deliberare al popoarelor răsculate. Cetatea Bovianum avea trei întărituri, iar locuitorii ei, atacînd pe Sylla dintr-una din ele, acesta trimise un număr de trupe și le porunci să pună stăpînire pe oricare dintre celelalte două citadele pe care ar fi putut să le ocupe. Le-a mai poruncit, de asemenea, să vestească aceasta cucerire prin fum. Iar cînd s-a văzut fumul ridicîndu-se, Sylla a angajat lupta cu cei din centrul

armatei și după o bătălie dîrză de trei ore a cucerit cetatea. Acestea au fost succesele obținute de Sylla în timpul acestei veri. La venirea iernii, el s-a înapoiat la Roma, pentru a candida la consulat129.

LII. Cnaeus Pompei supuse pe marsi, pe marrucini și pe vestini. Caius Cosconius130, un alt comandant al romanilor, după ce atacă Salapia131, o incendie și puse stăpînire pe Cannae132. Apoi, el asedie cetatea Canusium, dar fiind atacat de samniți, lupta cu dîrzenie împotriva lor. Din ambele părți căzură mulți, iar Cosconius, fiind învins, se retrase la Cannae. Trebatius, căpetenia samniților, îl invită pe Cosconius, de care îl despărțea doar un fluviu, sau să treacă acest fluviu, pentru a da bătălia, sau să se retragă pentru a-l trece dînsul. Cosconius se retrase, însă atacînd pe Trebatius în momentul cînd trecea fluviul, îl învinse în luptă. În timp ce acesta fugea înapoi spre fluviu, el ucise cincisprezece mii din oamenii lui. Ceilalți samniți, împreună cu Trebatius, se refugiară la Canusium. Cît despre Cosconius, năvălind în țara larineenilor, venusinilor și asculeenilor, trecu și în țara poediculilor, unde în două zile supuse și acest popor.

LIII. Caecilius Metellus, care i-a urmat lui Cosconius în funcția de praetor, i-a atacat pe iapygi și i-a învins în luptă. Și Pompaedius, un alt comandant al răsculaților, a căzut în acea bătălie; ceilalți însă, împrăștiindu-se, se refugiară la Caecilius. Acestea sunt evenimentele care s-au petrecut în Italia cu ocazia războiului aliaților, și ele au tot crescut pînă ce locuitorii întregii Italii obținură cetățenia romană, cu excepția numai a lucanilor și samniților de atunci. Dar eu cred că și aceștia au obținut mai tîrziu ceea ce doreau. Atît unii, cît și ceilalți au fost înscriși aparte în registrul triburilor, la fel cu cei care obținuseră mai înainte acest drept. S-a procedat astfel pentru că nu cumva, fiind înscriși de-a valma cu ceilalți cetățeni, să capete greutate în alegeri, întrucît erau mai numeroși.

LIV. La Roma, în acest timp, creditorii și datornicii ajunseră în conflict unii cu alții. Unii din ei extorcau dobînzi la datorii, deși o străveche lege interzicea împrumutarea de bani pe dohîndă și prevedea ca cel care încalcă legea să plătească o amendă. Căci, după cît cred eu, vechilor romani, ca și grecilor, le era silă de împrumuturile cu dohîndă, ca fiind ceva negustoresc, împovărător pentru cei săraci și producător de certuri și dușmanii. Pentru același motiv și perșii considerau împrumutul de bani că ceva înșelător și mincinos. Deoarece o practică veche statornicea încasarea dohînzilor, creditorii reclamau plata datoriei în conformitate cu datoria, pe cînd datornicii refuzau plata, profitînd de războaiele și revoltele ce-au avut loc. Unii chiar amenințau pe creditori că vor avea de plătit amendă. Iar praetorul Asellio, în atribuțiile căruia cădeau aceste chestiuni, nereușind să-i convingă să pună capăt certurilor, le-a dat voie a se adresa justiției unii împotriva altora, trecînd astfel judecătorilor rezolvarea conflictului dintre lege și obicei. Iar creditorii, fiind supărați pe Asellio, fiindcă pusese în vigoare o lege căzută din uz, l-au ucis în următoarele împrejurări: Asellio aducea o jertfă în cinstea Dioscurilor, în for, în văzul mulțimii, care asista la sacrificiu. Unul din mulțime aruncă o piatră împotriva lui, iar el azvîrli cupă și o luă la fugă înspre templul Cestei. Ceilalți, însă, luîndu-i-o înainte, i-au tăiat drumul spre templu. Asellio încerca să se refugieze într-un ban, dar fu înjunghiat. Mulți dintre urmăritorii lui, crezînd că Asellio se refugiase la vestale, au năvălit în templul lor, deși era oprită intrarea bărbaților. Și astfel a fost ucis Asellio în calitate de praetor și în timp ce era îmbrăcat cu mantie sacră și aurită, așa cum se obișnuia la un sacrificiu, în cel de-al doilea ceas al zilei, în mijlocul forului, în timp ce aducea un sacrificiu. Senatul a dat următoarea proclamație: dacă cineva va aduce o acuzare în fața sa privind asasinarea lui Asellio, el va fi recompensat în bani, dacă e cetățean liber, și va căpăta libertatea, dacă e sclav, iar acuzatorului i se garantează imunitatea. Nimeni însă n-a denunțat pe criminali, în timp ce creditorii tăinuiau pe aceștia133.

LV. Omorurile și răscoalele arătate pînă acum erau conflicte civile cu caracter parțial. După acestea, însă, șefii de facțiuni au angajat lupta unii împotriva altora, cu oștiri mari, după toate regulile războiului, iar patria stă între ele la mijloc ca premiu pentru învingător. Acesta fu începutul și calea care a dus de-a dreptul la războiul aliaților. După ce Mithridate, regele Pontului și al altor popoare, a invadat Bithynia, Phrygia și Asia învecinată cu aceste țări, după cum am arătat în cartea dinaintea acesteia134 Sylla, în calitate de consul, a fost ales spre a comanda armata și a duce războiul în contra lui Mithridate. Sylla se găsea încă la Roma, cînd Marius, socotind că războiul este ușor de întreprins și că va aduce aur mult, dorind să ia el co-

manda, obținu prin promisiuni mari concursul tribunului Publius Sulpicius135 pentru a fi susținut în acest scop. În ce privește cetățenii din Italia, care primiseră de curînd acest drept și care erau în inferioritate la alegeri, el nădăjduia că îi va repartiza în toate triburile. El nu spuse la început nimic despre planurile sale, cu intenția de a avea în ei slujitori binevoitori din toate privințele. Și Sulpicius a propus imediat o lege asupra acestei chestiuni. Dacă această lege ar fi fost votată, ar fi urmat să se realizeze orice ar fi voit Marius sau Sulpicius, de vreme ce cetățenii de dată recentă erau cu mult mai numeroși decît cei vechi. Cît privește pe cetățenii mai vechi, dîndu-și cu toții seama de această situație, erau într-un puternic conflict cu cei de dată recentă. Ei recurgeau la bîte și pietre unii împotriva altora și, întrucît nenorocirea devenea din ce în ce mai mare, consulii, avînd temeri în legătură cu apropiata votare a legii, au proclamat o serie mare de zile de repaus, așa cum se obișnuia la sărbătorii. Au procedat astfel pentru că alegerile să sufere o amînare, iar prin aceasta primejdia să fie îndepărtată.

LVI. Sulpicius nu aștepta să treacă zilele de repaus, ci porunci partizanilor săi să vină în for înarmați cu pumnale ascunse și să înfăptuiască orice îi va îndemna el să facă și, dacă va fi nevoie, să nu-i cruțe nici chiar pe consuli. După ce a pus totul la punct, Sulpicius a început să protesteze împotriva acordării zilelor de repaus ca fiind ilegale, și a cerut consulilor Cornelius Sylla și Quintus Pompei să le anuleze de îndată, ca să se treacă apoi la consultarea comițiilor pentru votarea legilor. Atunci avu loc o ceartă, iar oamenii puși la cale de Sulpicius și-au tras din teaca pumnalele și i-au amenințat pe consuli, care li se împotriveau, că îi vor ucide. Învălmășeala a durat pînă cînd Pompei a fugit pe ascuns, iar Sylla s-a retras, ca să ia o hotărîre. În acest timp, partizanii lui Sulpicius l-au ucis pe fiul lui Pompei, care era ginerele lui Sylla, pe cînd le ținea un discurs dojenitor. La sosirea lui, Sylla a desființat zilele de repaus. După aceea s-a dus la Capua, la oștirea de acolo, cu scopul de a trece de la Capua în Asia, în vederea războiului cu Mithridate. Căci el nu și-a dat deloc seama că cele ce se întîmplaseră erau împotriva sa. Sulpicius, după desființarea zilelor de repaus și retragerea lui Sylla din cetate, a ratificat legea. Pe Marius, în favoarea căruia se petrecuseră toate acestea, Sulpicius a făcut să fie ales comandant al armatei în războiul contra lui Mithridate137, în locul lui Sylla.

LVII. Cînd află despre cele întîmplate, Sylla se hotărî să rezolve conflictul prin război. În vederea acestei expediții, el convocă într-o adunare soldații, care de altfel năzuiau să participe la expediția împotriva lui Mithridate, ca la una aducătoare de cîștig și care bănuiau că Marius va angaja pe alții în locul lor. Vorbind despre insulta ce i-a fost adusă de Sulpicius și Marius, dar nemaiaducînd în mod clar vreo altă învinuire, căci nu îndrăznea să spună ceva despre un astfel de război, Sylla i-a îndemnat să fie pregătiți pentru în-deplinirea ordinelor primite. Iar soldații, înțelegînd gîndul lui Sylla și temîndu-se pentru propria lor viață, dacă s-ar întîmpla ca el să piardă conducerea expediției, și-au dezvăluit propriul lor gînd lui Sylla și l-au îndemnat să-i dea curs și să-i conducă la Roma. Iar Sylla, plin de bucurie, porni imediat cu șase legiuni de soldați. Șefii armatei, cu excepția unui singur quaestor, l-au părăsit, fugind la Roma, deoarece nu înțelegeau să ia asupra lor răspunderea de a conduce o armată împotriva patriei. Niște delegați, întîlnindu-l pe drum, l-au întrebat pe Sylla pentru ce înaintează cu armata împotriva patriei sale? La care el a răspuns: „Pentru a o elibera de tirani”. După ce a spus acest lucru de două și de trei ori altor și altor delegați, care veniseră la el, el a făgăduit totuși că dacă ei vor voi, va convoca pe cîmpul lui Marte senatul, cît și pe Marius împreună cu Sulpicius, și el se va supune hotărîrii luate în urma deliberării. Pe cînd Sylla se apropia de Roma, a sosit la el colegul său Pompei, care îl laudă și se arătă bucuros de cele întîmplate, promițînd că îl va susține în toate.

Marius și Sulpicius, avînd nevoie de un scurt răgaz pentru a se pregăti, au trimis alți delegați, zicînd că și aceștia ar fi fost trimiși de senat; ei cereau ca Sylla să nu-și facă tabără mai aproape de patruzeci de stadii de Roma pînă cînd vor avea timpul să ia în discuție împrejurările de acum.

Sylla și Pompei, dîndu-și bine seama de înșelăciune, au făgăduit delegaților că vor face întocmai cum cereau. Dar după plecarea delegaților, au și pornit-o în urma lor.

LVIII. Sylla ocupa cu o singură legiune de ostași porțile Coeliae138 și zidul din apropjere. Pe de altă parte, Pompei ocupa poarta Collina139 cu o altă legiune; o a treia se retrase spre Pons Sublicius „Podul de lemn”, iar o a patra legiune rămase în fata zidurilor, așteptînd să primescă noi dispoziții. Cu legiunile rămase

așa cum se părea și cum și era de fapt, Sylla pornea spre Roma ca un dușman al patriei sale. Din această cauză, locuitorii din împrejurimi se apărau de dînsul, aruncînd de sus, de pe case, cu ce apucau. Aceasta a durat pînă cînd el i-a amenințat că le va da foc caselor și abia atunci ei au încetat atacurile.

Marius și Sulpicius i-au ieșit înainte în împrejurimile forului Aesquilin140 cu cîți soldați apucaseră să-i înarmeze. La Roma izbucnește o luptă între partizanii celor două tabere, cea dintîi care a avut loc în oraș, lupta care, departe de a mai avea înfățișarea unei răscoale, s-a dat, cu hotărîre, în sunet de trîmbițe și cu stindarde, după legea războiului. La așa mare grad de nenorocire îi adusese pe oameni lipsa de preocupare de a împiedica revoltele. În timp ce soldații lui Sylla o luau la fugă, el lua în mînă un stindard, se arunca primul în vîltoarea primejdiei, în credința că, din respect față de comandant și de frica dezonoarei soldatului care părăsește stindardul, ei se vor opri din fugă. Sylla retrase pe soldații recent recrutați în tabără și trimise în locul lor alții pe drumul numit Suburra141, care, mergînd repede, trebuiau să cadă pe aci în spatele dușmanilor. Soldații lui Marius, luptînd fără energie împotriva soldaților odihniți ai dușmanului care îi atacaseră și temîndu-se să nu fie împresurați de cei care veneau pe drumul de înconjur, i-au chemat în ajutor pe ceilalți cetățeni, care mai luptau încă de pe acoperișurile caselor. Pe de altă parte, ei le făgăduiau sclavilor, printr-o proclamație, că le vor dărui libertatea dacă vor lua parte la luptă alături de ei. Deoarece nimeni dintre aceștia nu sări în ajutorul lor, pierzîndu-și nădejdea, ei au fugit imediat din cetate și, la fel cu ei, au procedat toți patricienii care li se alăturaseră142.

LIX. Și atunci Sylla a înaintat spre Roma pe Calea numită „Sacră”. Pe aceia care jefuiau vreunul din bunurile pe care le întîlneau în cale, el îi pedepsea pe loc în văzul tuturor. După ce a așezat cîte o garnizoană în toate cartierele orașului, făcea el însuși de strajă noaptea. Tot astfel și Pompei alergă peste tot și la fiecare în parte, ca să nu se întîmple ceva rău din partea celor de care se temeau, sau din partea celor învingători. O dată cu ivirea zorilor, după adunarea comițiilor populare, Sylla și Pompei s-au plîns de formă de guvemămînt demult lăsată pe seama acelora care obișnuiesc să lingușească poporul, lucru de care, mărturiseau, au abuzat și ei, fiind siliți de împrejurări. Ei propuneau ca nici o chestiune să nu fie adusă la cunoștința poporului mai înainte de a nu fi fost supusă deliberării senatului. Această măsură fusese încă din vechime consacrată prin obicei, dar acest obicei de mult timp nu mai fusese respectat. Ei au mai propus ca alegerile să aibă loc nu pe triburi, ci pe centurii, așa cum rînduise regele Tullius143, socotind că, prin amîndouă aceste dispozițiuni, nu va mai putea fi adusă nici o lege înaintea poporului înainte de a fi fost supusă hotărîrii senatului și că nici alegerile nu vor mai da prilej de răscoale, dat fiind că rezultatul acestor alegeri nu ar mai depinde de oamenii nevoiași și foarte îndrăzneți, ci de cei înstăriți și chibzuiți. Pe de altă parte, toate dispozițiunile luate de Sulpicius, după proclamarea zilelor de repaus de către consuli în aceste zile, au fost în întregime anulate, ca fiind nelegale.

LX. În chipul acesta revoltele au trecut de la discordie și rivalitate la omoruri, iar de la omoruri au ajuns la războaie în toată regula. Aceasta a fost cea dintîi armata de cetățeni care s-a năpustit asupra patriei, ca asupra unui teritoriu vrăjmaș. De atunci revoltele n-au mai contenit și s-au rezolvat toate prin forță armată. Invaziile asupra Romei, luptele pe meterezuri, cît și toate celelalte acțiuni de războaie se țineau lanț, căci nimic nu mai putea opri pe cei ce comiteau acte de violență: nici rușinea de legi, nici de constituție, nici de patrie. Tot atunci fură proclamați, prin glasul crainicului, ca dușmani ai patriei Sulpicius, care era încă tribun al plebei și, o dată cu el, Marius, care fusese de șase ori consul, și fiul lui Marius, precum și Publius Cethegus, Junius Brutus144, Cnaeus și Quintus Granius, Publius Albinovanus și Marius Laetorius, precum și toți ceilalți, care, cam doisprezece la număr, fugiseră o dată cu aceștia din Roma, ca unii care provocaseră revolta, purtaseră război împotriva consulilor și anunțaseră că vor da sclavilor libertate, pentru a-i împinge la tulburări; decretul mai spunea că oricine îi va întîlni în cale poate să-i ucidă fără teamă de pedeapsă sau poate să-i aducă în fata consulilor. Averile lor fuseseră confiscate în folosul statului. Emisari alergau în toate părțile pentru a pune mîna pe ei. Unii din ei reușiră să-l prindă pe Sulpicius și îl uciseră.

LXI. Marius scăpă însă din mîna celor care-l urmăreau fugind la Minturnae, neînsoțit de nici un sclav

sau servitor. Pe cînd se odihnea într-o locuință întunecoasă, comandanții cetății, temîndu-se de o convocare a poporului și ferindu-se să devină ucigașii direcți ai unui bărbat care fusese de șase ori consul și care săvîrșise fapte multe și strălucite, trimiseră pe un gall, care-și avea reședința în orașul lor, ca să-l ucidă cu pumnalul. Se spune că acel gall, apropiindu-se în întuneric de micul pat de frunze al lui Marius, a fost cuprins de teamă, crezînd că ochii lui Marius aruncau o strălucire de foc și flăcări. Atunci cînd Marius însuși, ridicîndu-se de pe pat, a strigat cu toată puterea, adresîndu-i-se: „Îndrăznești tu să-l omori pe Caius Marius?”, gallul a zbughit-o afară asemenea unui dement, strigînd: „Nu pot să-l ucid pe Caius Marius!”. Din această pricină îi cuprinse și pe comandanți teama de zei, ca pe unii care și pînă atunci luaseră aceste hotărîri cu șovăială, – venindu-le în minte amintirea celui de-al șaptelea consulat, prezis lui Marius încă din copilărie. Într-adevăr, se spune că pe cînd era copil zburară la sînul lui șapte pui de vultur, iar prorocii prevestiră că el va fi investit de șapte ori cu cea mai înaltă magistratură.

LXII. Comandanții orașului Minturnae se gîndiră deci la toate acestea și crezînd că acel gall fusese inspirat de zei și îngrozit conform unei voințe divine, îl lăsară imediat pe Marius să plece încotro va crede el că va putea să se salveze. Iar el, înțelegînd că era căutat de Sylla și urmărit de călăreți, înainta spre mare pe drumuri neumblate. Dînd peste o colibă, el se odihni, acoperindu-și corpul cu frunziș. Auzind zgomot, se ascunse sub frunziș. Dar zgomotul apropiindu-se tot mai mult de el, sări, deși era vreme rea, în luntrea ancorată la mal, pe care a zmuls-o, cu forța, unui pescar bătrîn. După ce tăie funia bărcii și-i întinse pînză, el se lasă dus în voia sorții. Debarcă într-o insulă, de unde, după ce întîlni o corabie cu niște cunoscuți de ai săi care navigau pe lîngă mal, traversă marea trecînd spre Libia. Fiind îndepărtat ca dușman și din Libia de către Sextilius, guvernatorul provinciei, Marius iernă pe mare, puțin mai la nordul Libiei, în sus, în regiunile Numidiei. Și pe cînd el înainta pe mare în această direcție, veni și zvonul că se îndreptau pe mare spre el cei condamnați o dată cu dînsul: Cethegus, Granius, Albinovanus și Laetorius, precum și alții, împreună cu propriul său fiu. Aceștia se refugiară din Roma la Hiempsal, regele numizilor, iar de la Hiempsal fugiră în taină, bănuind că acesta ar intenționa să-i trădeze. Unii din ei, după exemplul lui Sylla, se gîndeau să întrebuințeze forța împotriva patriei, dar neavînd armată cercetau dacă nu se ivește vreo ocazie.

LXIII. În Roma, Sylla, pentru prima dată, puse stăpînire cu armele pe cetate. El putea, desigur, să ajungă stăpînitor al cetății. Dar renunță de bună voie la violență, după ce respinse pe inamicii săi. Sylla își expedie armata la Capua și continuă să guverneze Roma în calitate de consul. Partizanii politici ai celor exilați, toți bogătașii și femeile foarte înstărite, respirau ușurați de teama de armată și se străduiau să pregătească întoarcerea celor exilați. În acest scop, ei nu precupețeau nici o trudă sau cheltuiala. Totodată unelteau împotriva vieții consulilor, sub cuvînt că atît timp cît aceștia aveau conducerea, proscrișii nu aveau posibilitatea de a reveni în patrie. Cît despre Sylla, chiar după ce înceta de a mai fi consul, el avea la dispoziția sa, ca garda personală, armata al cărei comandant fusese numit ca să ducă războiul împotriva lui Mithridate. În ce privește pe Quintus Pompei, cel de-al doilea consul, poporul, compătimindu-l pentru teama pe care o avea, decretă ca el să guverneze Italia și să comande cealaltă oștire existentă, care se afla pe atunci sub ordinele lui Cnaeus Pompei. Aflînd Cnaeus despre aceasta, îl primi foarte supărat pe Quintus, care sosise în tabăra să-l anunțe. În ziua următoare, pe cînd Quintus avea treabă cu soldații, Cnaeus se retrase puțin la o parte, ca orice om de rînd, pînă cînd mai mulți inși care stăteau în jur, prefăcîndu-se că ascultă, îl uciseră pe con-sul. Ceilalți o luară la fugă, dar Cnaeus ieși înaintea criminalilor făcînd pe supăratul că au ucis pe un consul, comițînd un sacrilegiu. Și deși făcea pe indignatul, el continua să dețină pe față comandă armatelor[145].

LXIV. Îndată ce uciderea lui Pompei a fost anunțată la Roma, Sylla începu să se teamă foarte tare pentru propria sa soarta. El umbla pretutindeni însoțit de prietenii săi și îi ținea lîngă sine chiar și noaptea. Fără să mai aștepte aci multă vreme, el a plecat la Capua, la armata sa, și de acolo a trecut în Asia. Pe de altă parte, prietenii celor exilați, avînd încredere în Cinna[146], care fusese ales consul după Sylla, îi îndemnau pe noii cetățeni să accepte propunerea lui Marius de a cere să fie amestecați în triburile existente, pentru ca nu cumva, votînd cei din urmă, votul lor să nu mai aibă nici o eficacitate. Acesta era însă numai preludiul întoarcerii lui Marius și a prietenilor lui. În timp ce vechii cetățeni se împotriveau din răsputeri, Cinna îi

susținea pe noii cetățeni – se credea că, în acest scop, el primise mita trei sute de talanți. Pe vechii cetățeni îi sprijinea cel de-al doilea consul, Octavius147. Partizanii lui Cinna, după ce au ocupat forul înarmați cu pumnale ascunse sub veșminte, cereau și strigau să fie repartizați în toate triburile. Dar o mulțime și mai covîrșitoare de cetățeni, înarmată și aceasta cu pumnale, trecu de partea lui Octavius. Pe cînd Octavius, stînd acasă la dînsul, se gîndea cu îngrijorare la cele ce se vor întîmpla, i se aduse vestea că cei mai mulți tribuni opun dreptul de „veto", că noii cetățeni au început încăierările și că pe drum fac uz de pumnale împotriva tribunilor adverși, căutînd să se urce pe tribuna. Aflînd acestea, Octavius coborî pe „Calea Sacră" însoțit de o ceată numeroasă și năvăli în for, asemenea unui torent, făcîndu-și drum printre cei adunați și risipindu-i. După ce i-a înspăimîntat, el s-a îndreptat spre templul Dioscurilor, căutînd să-l ocolească pe Cinna. Toți cei care-l însoțeau se năpustiră fără nici un ordin asupra noilor cetățeni, îi uciseră pe mulți din ei și îi urmăriră pe ceilalți, care fugeau spre porțile orașului.

LXV. Cinna, însă, deși se încredea în marele număr al noilor cetățeni și se aștepta că se va ajunge la încăierări, constatînd totuși că, împotriva așteptării, îndrăzneala minorității este atotstăpînitoare, alerga de la un Capăt la altul al cetății, chemînd pe sclavi la luptă pentru libertate. Întrucît nimeni nu trecea de partea sa, el alerga spre cetățile învecinate, ai căror locuitori deveniseră nu cu mult înainte cetățeni romani și anume: Tiburul, Praeneste și toate cetățile pînă la Nola. El le îndemna la revoltă și adună bani în vederea războiului. Pe cînd Cinna făcea și punea la cale acestea, au trecut de partea lui, venind din rîndurile senatului, toți aceia care aveau gînduri asemănătoare: Caius Milonius, Quintus Sertorius148, precum și cel de-al doilea Caius Marius149. Atunci senatul a decretat că Cinna nu mai este nici consul, nici cetățean, ca unul care, consul fiind, părăsise Roma în vreme de primejdie și le acordase sclavilor libertatea printr-o proclamație; în locul lui l-au ales consul pe Lucius Merula, pontif al lui Jupiter. Se spune că acest preot flamin este singurul care poartă în permanență boneta pontificală150, pe cîtă vreme ceilalți preoți o purtau numai în timpul ceremoniilor religioase. Pe de altă parte, Cinna se îndreptă spre Capua, unde se afla o altă armată romană. El se arăta plin de atenție față de comandanții acestei armate, precum și față de senatorii aflați în oraș. Venind în calitate de consul în mijlocul adunării, își depuse fasciile și, ca un simplu particular, plîngînd, spuse: „De la voi, cetățeni, am primit eu această funcție de consul; poporul m-a învestit cu această autoritate, pe cînd senatul m-a despuiat de ea, fără să vă consulte pe voi. Deși copleșit de propriile mele nenorociri, sunt totuși mîhnit pentru soarta voastră. La ce bun să obținem favoarea triburilor pentru alegeri? Ce nevoie mai avem de voi? Unde, în ce adunări, în ce alegeri, peste ce consulate veți mai fi voi stăpîni, dacă nu temeiniciți ceea ce dați și dacă nu le retrageți atunci cînd găsiți voi de cuviință?"

LXVI. Spunînd acestea pentru a întărîta poporul și văicărindu-se îndelung de soarta sa, Cinna își sfîșie veșmîntul și, sărind de pe tribuna, se aruncă în mijlocul mulțimii unde rămase întins pe jos multă vreme, pînă cînd cei dimprejur, cuprinși de mila lui, l-au ridicat de jos, l-au instalat din nou pe tronul consular, i-au ridicat fasciile și l-au îndemnat să fie curajos, așa cum se cuvine unui consul și să-i ducă acolo unde va fi nevoie. Comandanții lor au prins imediat ocazia și au depus jurămîntul ostășesc în favoarea lui Cinna. Apoi fiecare comandant a luat jurămîntul soldaților din subordinea sa. Iar Cinna, după ce și-a consolidat situația la Capua, a alergat la cetățile aliate și i-a întărîtat și pe locuitorii acestora, ca pe unii pentru care se zbătuse și din pricina cărora s-abătuse asupra lui nenorocirea. Aceștia i-au dat bani și au contribuit și cu o armată. Au mai sosit la Cinna și mulți optimați de la Roma, carura nu le era pe plac stabilitatea guvernă-mîntului. Aceasta era situația în care se găsea Cinna. Pe de altă parte, consulii Octavius și Merula au fortificat Roma cu șanțuri și ziduri, iar deasupra acestora au așezat mașini de război. Ei au trimis armata atît în celelalte cetăți, care le erau încă supuse lor, cît și la galli vecini lor, iar pe Cnaeus Pompei, care era proconsul și comandantul armatelor din vecinătatea Mării Ionice, l-au chemat să vină de grabă în ajutorul patriei.

LXVII. Pompei veni și își stabili tabăra la porțile Colline. Tot așa și Cinna, venind împotriva lui, își stabili tabăra în apropiere. Caius Marius, aflînd acestea, a debarcat în Etruria, împreună cu exilații și cu sclavii care îi însoțeau, în număr de aproape cinci sute de inși. Fiind murdar și cu barba crescută, cutreera cetățile, jalnic la vedere. Preamărind bătăliile și triumfurile repurtate de dînsul în luptele cu cimbrii și cele șase

consulate ale sale, el făgăduia dreptul de vot la care locuitorii rîvneau cu tărie și le dădea impresia că este de bună credință. Astfel el reuși să strîngă șase mii de etrusci și trecu de partea lui Cinna, care îl primi bucuros, pentru a fi părtaș la evenimentele în curs. După ce și-au unit trupele, ei și-au stabilit tabăra pe malurile fluviului Tibru, împărțind armata în trei corpuri. Cinna, împreună cu Carbo, în fața cetății, Sertorius în partea de sus a cetății și Marius în fața mării. Aceștia doi din urmă au unit cele două maluri ale fluviului, construind un pod peste dînsul pentru a lua cetății orice posibilitate de aprovizionare cu grîne. Marius a mai cucerit și jefuit Ostia151, iar Cinna a ocupat cetatea Ariminum152, trimițînd o armată împotriva ei. Pe această cale nu mai putea intra nici o armată, care ar fi venit din Gallia subjugată, în Roma.

LXVIII. Consulii, cuprinși de teamă și avînd nevoie de o altă armată, nu puteau să-l recheme la Roma pe Sylla, care trecuse demult în Asia. Ei poruncîră lui Caecilius Metellus, care avea pregătite împotriva samniților resturile armatei care luase parte la războiul aliaților, să se împace cum o putea mai cu folos cu samniții și să vină în ajutorul patriei asediate. Metellus însă nu era de acord cu ceea ce îi cereau samniții. Marius, simțind acest lucru, se înțelese cu samniții asupra a tot ce cereau de la Metellus. Astfel samniții au luptat ca aliați alături de Marius. Claudius Appius era comandantul unui detașament de o mie de soldați care păzea zidurile colinei din Roma numită Ianiculum. El fusese bine tratat de Marius, cînd era sub ordinele lui. Marius îi aduse aminte binele pe care i-l făcuse și fu lăsat să intre în Roma, deschizîndu-i-se, în taină, o poartă în zorii zilei. Totodată fu lăsat să intre în oraș și Cinna. Ei fură însă imediat alungați, deoarece Octavius și Pompei s-au năpustit asupra lor. Dar asupra taberei lui Pompei s-au întîmplat să cadă multe trăsnete, și un număr de patricieni și Pompei însuși au pierit loviți de trăsnet.

LXIX. Marius, după ce a împiedicat aprovizionarea orașului atît de pe mare cît și de pe uscat făcută pe fluviu, s-a îndreptat în grabă împotriva cetăților din vecinătatea Roinei, în care romanii aveau depozitate grîne. Năpustindu-se pe neașteptate asupra acelora care păzeau grînele, el cuceri Antium, Aricia, Lanuvium, precum și alte cetăți; au mai fost și unele cetăți care s-au predat de bună voie. După ce a pus mîna și pe aprovizionarea de pe uscat, el s-a îndreptat imediat, plin de curaj, împotriva Romei, pe calea numită Appia, înainte ca alte aprovizionări să le fi fost aduse de aiurea. Marius, Cinna precum și comandanții de armate în subordinea lor, Carbo și Sertorius, oprind înaintarea și-au stabilit tabăra la o depărtare de o sută de stadii de oraș. În fața lor, în jurul muntelui Alban153, își aveau în acest timp stabilită tabăra Octavius, Crassus și Metellus, care vegheau la desfășurarea evenimentelor. Ei se considerau că sunt încă superiori adversarilor, atît în curaj cît și prin mulțimea soldaților și se fereau să riște în mod pripit existenta patriei într-o singură luptă. Cînd, însă, Cinna trimise crainici în toate părțile prin oraș și promise libertate sclavilor care vor trece de partea sa, aceștia începură îndată să treacă în masă în tabăra lui.

LXX. Atunci Cinna s-a și apropiat cu sfidare de zidul orașului și, oprindu-se la o aruncătură de săgeată de el, și-a stabilit acolo tabăra. În acest timp, tovarășii lui Octavius erau nehotărîți, se temeau și șovăiau să-l atace, din cauza fugarilor și parlamentarilor. Senatul era foarte încurcat și socotea ca ceva groaznic destituirea lui Lucius Merula, pontif al lui Jupiter, care deținea funcția de consul în locul lui Cinna și nu săvîrșise nici o greșeală în timpul magistraturii. Totuși, în contra voinței, silit de nenorociri, trimise din nou delegații la Cinna, în calitatea lui de consul. Nemai așteptîndu-se la nimic bun, ei au cerut această unică favoare: că Cinna să le jure că nu va săvîrși omoruri. Acesta, însă, nu a găsit de cuviință să jure, ci a făgăduit numai că nu se va face de bună voie vinovat de uciderea vreunui cetățean. Cinna a mai cerut ca Octavius, care plecase să cerceteze gărzile de prin oraș și intrase în cetate pe altă poartă, să stea departe de adunare ca să nu i se întîmple vreo nenorocire chiar fără de voia să. Toate acestea el le-a făcut cunoscrute delegaților în calitate de consul, de sus de pe o tribună înaltă. Marius, însă, stătea alături de el lîngă scaunul curul154, păstrînd tăcere; dar asprimea feții sale arăta limpede ce mai de omoruri avea să săvîrșească. Cînd în cele din urmă senatul accepta aceste condiții și chemă pe Cinna și pe Marius să intre în cetate, (căci senatorii își dădeau seama că toate acestea erau opera lui Marius, iar Cinna le susțineau numai), Marius, zîmbind cu o ironie amarnică, le-a spus că pentru niște exilați nu există acces în cetate. Și imediat tribunii plebei au făcut să se voteze desființarea decretului de exil al lui Marius și al tuturor celorlalți condamnați la exil în timpul consu-

latului lui Sylla.

LXXI. În fine, Cinna și Marius au intrat în cetate, fiind primiți cu teamă de toată lumea. Bunurile acelora care păreau a le fi potrivnici fură prădate în întregime fără nici o cruțare. Cinna și Marius îi trimiseseră lui Octavius asigurări date sub jurămînt, iar jertfitorii și prezicătorii îi preziceau că nu i se va întîmpla nici un rău. În schimb, prietenii îl îndemnau să fugă. Octavius însă spuse că nicicînd, consul fiind, nu-și va părăsi cetatea. El pleca din adunare și se retrase spre colină Ianiculum, însoțit de cei mai iluștri patricieni, precum și de o armată. Octavius se așeză pe scaunul de consul, purtînd veșmîntul funcțiunii sale, înconjurat de fascii și securi așa cum se cuvine unui consul. Cînd Censorinus alerga amenințător asupra lui însoțit de cîțiva cavaleri, prietenii lui Octavius, ca și armata pe care o avea în preajma lui, îl îndemnară iarăși ca să fugă, aducîndu-i chiar și calul. Dar Octavius nu îngădui să fie urcat pe cal, ci aștepta moartea. Censorinus, după ce i-a tăiat capul, l-a adus lui Cinna și astfel capul lui Octavius fu atîrnat în for, în fata tribunei rostrate155, primul caz de acest fel. După capul lui Octavius, au fost atîrnate și capetele celorlalți asasinați. Și aceasta nelegiuire, începută cu Octavius, n-a mai încetat, ci s-a săvîrșit față de toți cei uciși de dușmanii lor politici. Emisari fură trimiși în grabă în căutarea dușmanilor politici, atît de rang senatorial, cît și al celor denumiți cavaleri. Despre cavalerii uciși nu se mai vorbi nimic după ucidere, pe cînd capetele senatorilor fură toate expuse în faţa tribunei rostrate. Nici frica de zei, nici indignarea oamenilor, nici teama de ură, nimic din toate acestea nu mai stăvilea faptele nelegiuite comise de oamenii de stat. Dimpotrivă, aceștia se dedau la răzbunări sălbatice și, după asemenea nelegiuiri lăsate la vedere, asasinînd fără milă și tăind capetele bărbaților uciși, se făleau nesfiit cu crimele lor pentru a stîrni teamă sau uimire cu un spectacol nelegiuit.

LXXII. Astfel au fost ucjși, după ce au fost prinși pe drum, Caius Iulius și Lucius Iulius156, doi frați, precum și Atilius Serranus, Puhlius Lentulus, Caius Nemetorius și Marcus Baehius. Crassus, pe de altă parte fiind urmărit dimpreună cu copilul său, a luat-o înainte urmăritorilor, ucigîndu-l el pe fiul său, iar el a fost ucis de către aceștia. Pe retorul Marcus Antonius, care se refugiase într-un sat, l-a ascuns și găzduit un țăran. Acesta a trimis pe un sclav la cîrciumă, pentru a cumpăra un vin mai bun decît cel obișnuit. Informîndu-se bangiul de ce cere un vin mai bun, sclavul îi șopti la ureche pricina și, după ce cumpăra vinul, plecă. Hangiul alergă imediat la Marius și-i dezvălui cele aflate. Auzind acestea, Marius, bucuros, se ridică de parcă ar fi vrut el însuși să meargă să-l ucidă pe Marcus Antonius. Dar Marius fu oprit de prietenii săi. Atunci el însărcină cu acest lucru un comandant de detașament, care trimise cîțiva soldați la locuința unde era ascuns Antonius. Acesta fiind un vorbitor dibaci, îi încîntă pe soldați cu discursuri înduioșătoare, stîrnindu-le mila prin expuneri multe și felurite. Situația a durat pînă cînd comandantul, pus în încurcătură de cele întîmplate, alerga el însuși la locuința lui Antonius și găsindu-i pe soldați ascultînd discursuri, îl ucise pe Antonius în timp ce mai vorbea încă, iar capul lui îl trimise lui Marius.

LXXIII. Pe Cornutus, care stă ascuns într-o colibă, îl salvară sclavii lui credincioși printr-un vicleșug, după cum urmează: ei găsiră din întîmplare un cadavru pe care îl așezară pe un rug. Cînd au sosit niște emisari pentru a iscodi, ei deteră foc rugului și apoi spuseră că îl ardeau pe stăpînul lor, care se spînzurase. Și astfel a fost salvat de la moarte de sclavii săi. Quintus Ancharius îl pîndea pe Marius, care trebuia să aducă o jertfă pe Capitoliu, sperînd că acest sacrificiu va fi pentru el unul de împăcare. Dar cînd începu să sacrifice, Marius porunci oamenilor, cu toate că se găsea pe Capitoliu, să-l ucidă pe Ancharius, de îndată ce se va fi apropiat și îi va fi grăit primul cuvînt. Atît capul lui Ancharius, cît și acela al retorului Antonius, precum și capetele celorlalți, care fuseseră consuli sau praetori, au fost înșirate în for. Nimeni n-avea voie să înmormînteze pe unul dintre cei uciși, ci păsările de pradă și cîinii i-au sfîșiat în bucăți pe acești bărbați de seamă. Răzvrătiții au mai săvîrșit și multe alte omoruri unii împotriva altora, fără ca ucigașii să fie pedepsiți. Alții erau exilați, averile lor confiscate, ei fiind scoși din funcțiuni, iar legile date pe timpul lui Sylla erau acum înlăturate. Prietenii lui Sylla au fost cu toții uciși, casa lui distrusă, iar el declarat dușman al poporului; soția și copiii lui, fiind căutați, au scăpat cu fugă. Într-un cuvînt, n-a lipsit nici unul din sumedenia de rele de tot felul.

LXXIV. După aceste evenimente, pentru a da aparența unui guvernămînt legal, după atîtea crime neispă-

şite, au fost puşi la cale nişte acuzatori cumpăraţi care să-l învinuiască pe preotul lui Juppiter, Merula, desigur din pizmă pentru funcţiunea pe care el o primise ca urmaş al lui Cinna, fără însă că el să fi făptuit vreo nedreptate. Au mai fost puşi acuzatori şi împotriva lui Lutatius Catulus157, care fusese coleg de consulat al lui Marius pe timpul războiului cu cimbrii şi care, deşi odinioară fusese scăpat de la moarte de către Marius, se arătase nerecunoscător faţă de el şi susţinuse din răsputere exilarea lui. Aceştia doi erau păziţi într-ascuns; cînd în ziua fixată au fost citaţi în faţa justiţiei (căci trebuia ca cei chemaţi de patru ori în justiţie să fie judecaţi la intervale de timp bine hotărîte), Merula şi-a tăiat vinele, după ce însemnase pe o tăbliţă de scris, care se afla alături de dînsul, că fiind hotărît să-şi taie vinele, depusese din vreme boneta de flamin158 (căci nu era îngăduit de legea sfîntă ca un flamin dial să moară investit cu insigna funcţiunii sale). Catulus, pe de altă parte, aprinse cărbuni într-o locuinţă de curînd tencuită şi încă umedă şi se asfixie din propria-i voinţă. Astfel au murit aceştia. Cît despre sclavi, toţi aceia care au răspuns proclamaţiei lui Cinna şi-au alergat la aceasta, dobîndind libertatea, şi care pe atunci făceau campanie sub ordinele lui Cinna, se întoarseră spre casele foştilor lor stăpîni şi le jefuiră, ucigînd în acelaşi timp pe oricine întîlneau; unii dintre ei atacară mai ales pe propriii lor stăpîni. Iar Cinna, după ce încerca de mai multe ori să-i oprească, fără a reuşi însă, i-a încercuit cu o armată de galli încă de cu noapte, pe cînd ei dormeau, şi îi ucise pe toţi. Astfel sclavii au primit o pedeapsă binemeritată pentru repetata lipsa de credinţă faţă de stăpînii lor159.

LXXV. Pentru anul următor, erau aleşi consuli Cinna pentru a doua oară şi Marius pentru a şaptea oară. Acestuia din urmă, cu tot exilul şi proclamaţia dată pentru uciderea lui ca duşman al patriei, i s-a împlinit totuşi profeţia celor şapte pui de vultur. Dar pe cînd punea la cale multe măsuri groaznice împotriva lui Sylla, el a murit în cea dintîi luna a consulatului său. Cinna, după ce l-a ales în locul lui Marius pe Valerius Flaccus, l-a trimis pe acesta în Asia. Iar după ce a murit şi Flaccus l-a ales drept coleg de consulat pe Carbo.

LXXVI. Sylla, în graba întoarcerii sale împotriva duşmanilor, a zorit toate pregătirile împotriva lui Mithridate. După cum am arătat mai înainte160, în mai puţin de trei ani a ucis o sută şaizeci de mii de oameni, a adus în supunerea Romei, Grecia, Macedonia, Ionia, Asia şi multe alte populaţii, pe care le stăpînea mai înainte Mithridate. El i-a răpit regelui corăbiile şi după ce prin aceste acţiuni l-a redus numai la regatul strămoşesc161, s-a înapoiat însoţit de o armată devotată şi bine antrenată, numeroasă şi mîndră de faptele pe care le săvîrşise. Sylla mai aducea cu sine un mare număr de corăbii, bani şi un aparat de război destul de însemnat în toate privinţele, înspăimîntător pentru duşmani. Iar Carbo şi Cinna, speriaţi, au trimis în toată Italia emisari pentru a le aduna bani, armata şi grîu; pe oamenii influenţi îi cîştigau de partea lor în adunări, iar dintre cetăţi, aţîţau mai ales pe acelea care dohîndiseră de curînd cetăţenia romana, spunînd că din cauza lor se găseau ei într-o atît de mare primejdie. Echipau corăbii la repezeală şi rechemau pe acelea din Sicilia. Ei păzeau coasta mării şi cu toată teama şi grabă, n-au neglijat să se pregătească la vreme pentru acţiune.

LXXVII. În trufia sa, Sylla a scris senatului despre el însuşi, înşirînd toate faptele pe care le-a săvîrşit în calitate de quaestor în Libia împotriva lui Jugurtha162 numidul, sau în calitate de legat împotriva cimbrilor, sau ca praetor al Ciliciei, sau în războiul împotriva aliaţilor, sau în calitate ele consul. Preamărind mai ales izbînzile sale împotriva lui Mithridate, el trecea în revista numeroasele populaţii care, mai înainte aliate ale lui Mithridate, fuseseră atrase de Sylla de partea romanilor. Nu mai puţin menţiona faptul că el oferise ospitalitate cetăţenilor exilaţi de Cinna, care se refugiaseră la dînsul plini de greutăţi şi le uşurase nenorocirile. Din aceste cauze, zicea el, inamicii lui îl proscriseseră ca duşman al patriei, îi dărîmaseră casa din temelii, îi omorîseră prietenii politici, iar soţia şi copiii lui abia reuşiseră să fugă la el. Dar în curînd va sosi pentru a-i răzbuna atît pe aceştia, cît şi întreaga cetate împotriva celor care săvîrşiseră aceste crime; cît priveşte pe ceilalţi cetăţeni vechi şi noi, el le promitea că nu le va cere socoteală de nimic. După citirea acestei scrisori, toţi senatorii fură cuprinşi de teamă şi au trimis delegaţi ca să-l împace pe Sylla cu duşmanii lui şi să-i propună că, dacă ar fi nevoie de vreo asigurare, să scrie imediat senatului. Iar partizanilor lui Cinna li s-a propus să nu recruteze soldaţi pînă cînd va răspunde Sylla. Aceştia făgăduiră să facă astfel cum li s-a cerut. Dar după plecarea delegaţilor, Carbo şi Cinna s-au proclamat imediat consuli pentru anul viitor, ca să

nu fie nevoiți să se înapoieze mai devreme la Roma în vederea comițiilor. Și cutreierînd toată Italia, recrutau soldați pe care îi transportau în detașamente, pe corăbii, în Liburnia163, pentru ca de aci să-l atace pe Sylla.

LXXVIII. Întîia parte din armata adunată a străbătut marea în condițiuni favorabile, dar cealaltă a fost surprinsă de furtună și toți aceia care ajungeau pe uscat, dezertau imediat, fugind acasă, că unii care nu aveau gust să se războiască cu concetățenii lor. Ceilalți, aflînd acestea, spuneau că ei nu vor mai străbate marea în Liburnia. Cinna, însă, înfuriat, i-a convocat într-o adunare, pentru a-i mustra; iar ei veniră la adunare, plini de mînie, cu gîndul să-l respingă. Cînd unul dintre lictori, deschizîndu-i drum lui Cinna, l-a lovit pe unul dintre aceia care i se aflau în cale, un altul din armată îl lovi pe lictor. Iar cînd Cinna porunci ea acela care îl lovise pe lictor să fie arestat, izbucniră strigăte din piepturile tuturor și se aruncă cu pietre în el, iar cei care erau împotriva lui Cinna traseră pumnalele din teacă și îl străpunseră cu ele. Astfel a murit Cinna în exercițiul funcțiunii de consul. Carbo, pe de altă parte, rechema din Liburnia pe aceia care străbă-tuseră marea, dar temîndu-se de evenimentele care se petreceau, nu s-a înapoiat la Roma, cu toate că tribunii plebei îl chemau stăruitor în vederea alegerii unui coleg. Întrucît aceștia l-au amenințat că îl vor declara simplu particular, el s-a întors și a fixat o zi pentru alegerea consulului. Cum, însă, această zi fu găsită nefastă, el a fixat o alta. Dar și în această zi întîmplîndu-se să cadă un trăsnet pe templul Selenei și al Demetrei, augurii au amînat alegerile pînă după solstițiul de vară, iar Corbo a rămas singur consul.

LXXIX. Sylla a răspuns trimișilor senatului că nu va fi niciodată prieten al unor oameni care au săvîrșit fapte așa de groaznice; totuși, din iubirea ce-o poartă Romei, nu se va feri să asigure securitatea acestora. El va oferi siguranță pentru totdeauna lor și acelora care s-au refugiat la el, întrucît armata lui le este binevoitoare. De aci a devenit foarte limpede, din aceste ultime cuvinte, că Sylla nu va concedia armata, ci că are intenția să devină tiran. Sylla le cerea să i se redea demnitatea, averea și funcțiunea sacerdotală, precum și oricare alt privilegiu pe care îl avea: toate acestea să-i fie înapoiate fără nici o știrbire. El trimise, o dată cu înapoierea delegaților, împuterniciți ai săi care să trateze aceste chestiuni. Aceștia, însă, aflînd că Cinna murise și că cetatea era lipsită de conducere, s-au înapoiat imediat de la Brundisium la Sylla, fără să facă nimic. Sylla, luînd cu sine cinci legiuni din armata italică și șase mii de călăreți, precum și alte cîteva oști din Peloponez și Macedonia, ducînd cu sine în total cam patruzeci de mii oameni, traversă marea de la Pireu164 la Patrai și de la Patrai la Brundisium165, cu o mie șase sute de nave. Fiindcă brundisienii l-au primit fără luptă, el le-a acordat mai tîrziu scutire de impozite, pe care o mai au și acum, iar el, după ce își adună armată, o porni înainte.

LXXX. Caecilius Metellus „Piosul”, care fusese de mult timp ales să ducă la capăt războiul aliaților și care, din cauza lui Cinna și a lui Marius, nu se întorsese la Roma, aștepta în Liguria desfășurarea even-i-mentelor. Fiind încă proconsul, el se alătură din propriul său imbold lui Sylla ca aliat, împreună cu aliații săi. Căci este un obicei ca cei aleși într-o funcțiune să și-o mențină pînă cînd se vor fi întors la Roma. După Metellus a venit și Cnaeus Pompei, care, nu mult după aceea, fu numit „cel Mare”; el era fiul lui Pompei, cel ucis de trăsnet și socotit ca nefiindu-i binevoitor lui Sylla. El a venit totuși, vrînd să înlăture orice bănuială și a adus cu sine o legiune, pe care o recrutase din Picenum, în virtutea gloriei părintelui său, care avusese în această provincie o deosebită autoritate. Nu mult după aceea, el a mai adunat încă alte două legiuni și acest bărbat a ajuns unul dintre oamenii cei mai de folos pentru Sylla. De aceea îl și cinstea Sylla, deși era încă foarte tînăr. Se spune că Pompei era singurul om la a cărui sosire în adunare, Sylla se ridica în picioare. Cînd s-a sfîrșit războiul civil, Sylla îl trimise pe Pompei în Libia, pentru ca să-i izgonească pe prietenii lui Carbo și pentru a-l readuce la domnie pe Hiempsal167; care fusese izgonit de către numizi. În urma acestui fapt, Sylla îi îngădui lui Pompei să serbeze triumful împotriva numizilor, deși era tînăr și făcea parte din ordinul cavalerilor168. Ajungînd, datorită acestui fapt, la o situație înaltă, Pompei a fost trimis în Spania împotriva lui Sertorius, iar mai tîrziu în Pont împotriva lui Mithridate. A mai sosit la Sylla și Cethegus, care fusese împreună cu Cinna și Marius cel mai primejdios adversar al lui. Fiind izgonit din Roma împreună cu aceștia, el se prezentă la Sylla ca rugător și îi oferi serviciile sale pentru a executa orice va dori acesta.

LXXXI. Și astfel Sylla, avînd o armată foarte numeroasă și mulți prieteni dintre cetățenii cei mai iluștri,

îi folosea pe aceștia ca delegați, iar el însuși și Metellus, amîndoi în calitate de proconsuli, înaintau tot mereu; căci Sylla, după ce fusese proconsul împotriva lui Mithridate, găsea de cuviință să nu-și depună încă funcțiunea sa, chiar dacă Cinna îl proclamase, printr-un decret, inamic public. Și astfel Sylla înainta împotriva dușmanilor cu cea mai înverșunată ura, deși încă ascunsă. Cei din oraș însă, care aveau presimțiri întemeiate asupra caracterului lui Sylla și mai țineau minte prima lui invazie în orașul Roma și cucerirea Romei de către el, gîndindu-se și la hotărîrile pe care le decretase împotriva lui și văzîndu-i locuința dărîmată din temelie, averea confiscată, prietenii uciși și familia lui abia scăpată prin fugă, erau înspăimîntați. Socotind că nu mai exista nici o cale de mijloc între biruință și pieire totală, ei conspirau cu teamă alături de consuli împotriva lui Sylla. Trimițînd emisari în diferite ținuturi ale Italiei, ei adunau soldați, provizii și bani și, așa precum era firesc să se întîmple în situații extrem de grave, nu le lipseau nici rîvna, nici zelul.

LXXXII. Caius Norbanus169 și Lucius Scipio170, care atunci erau amîndoi consuli, și împreună cu ei Carbo, care fusese consul în anul precedent, avînd aceeași dușmănie împotriva lui Sylla, dar temîndu-se de faptele lor rele săvîrșite cu mult mai mari decît ale celorlalți, au adunat din cetate întreagă armată de care dispuneau și, după ce au luat-o și pe cea din Italia, au pornit împotriva lui Sylla în detașamente separate, cu două sute de cohorte de cîte cinci sute de oameni pentru început, căci, mai tîrziu, au adus un număr și mai mare de cohorte171. Bunăvoința oamenilor față de consuli era într-adevăr cu mult mai mare (decît față de invadator), căci fapta lui Sylla, care înainta împotriva patriei, îl arata ca un dușman al cetății, pe cînd aceea a consulilor, deși întreprinsă în propriul lor interes, avea ca pretext patria. Mulți, conștienți de greșelile săvîrșite în complicitate cu consulii și socotind că se cuvenea să ia și ei parte la teama lor, acționau de comun acord cu ei. Căci ei știau prea bine că ceea ce punea la cale Sylla nu era pedepsirea lor sau îndreptarea relelor sau înfricoșarea lor, ci acte de cruzime, omoruri, confiscări de bunuri și o exterminare necruțătoare. În această privință nu s-au înșelat. Războiul a distrus totul; adeseori au murit, într-o singură bătălie, și zece mii și chiar douăzeci de mii de soldați, iar în luptele din jurul orașului au murit din ambele tabere cincizeci de mii de oameni. Și împotriva celorlalți, fie individual, fie o cetate întreagă, Sylla nu s-a dat în lături să săvîrșească fapte înspăimîntătoare. Această situație a durat pînă cînd Syila s-a proclamat el însuși conducător absolut al întregului imperiu al romanilor, pe cît timp va găsi cu cale și va voi172.

LXXXIII. Și aceste fapte au fost, după credință poporului, prevestite de divinitate prin semne și min-u-ni, în timpul acestui război. Căci temeri neîntemeiate s-au răspîndit pe tot întinsul Italiei, cuprinzînd pe mulți, atît individual cît și în masă. Romanii își aminteau de profețiile unor oracole străvechi demne de temut. S-au produs și multe minuni. Astfel, un catîr a fătat, o femeie însărcinată a adus pe lume o viperă, în loc de un copil. Divinitatea a cutremurat cu putere pămîntul și a pricinuit năruirea cîtorva temple din Roma, iar romanii erau cu totul înspăimîntați de asemenea semne. Chiar Capitoliul, care fusese construit de către regi cu vreo patru sute de ani înainte, a luat foc și nimeni n-a putut afla din ce-a izbucnit focul. Toate acestea păreau semne prevestitoare a o mulțime de măceluri, a cuceririi Italiei și a subjugării romanilor, a ocupării cetății și a schimbării formei de guvernămînt.

LXXXIV. Deci, războiul a început din momentul în care Sylla a sosit la Brundisium, în olympiada a o suta șapte zeci și patra173 durata lui, datorită însemnătății evenimentelor care se succedau cu repeziciune, ca între dușmani personali, nu a fost mare în raport cu evenimente atît de importante. De aceea, datorită faptului că ei își grăbeau, pe cît puteau, unii altora suferințele, s-a întîmplat ca într-un timp scurt războiul să devină și mai mare și mai aprig. Totuși, el a durat timp de trei ani, în cuprinsul întregii Italii, pînă cînd Sylla a obținut puterea absolută. Căci în Spania războiul s-a prelungit și după Sylla încă multă vreme. În Italia au avut loc bătălii, lupte de la distanță, asediuri și tot felul de lupte atît între trupe numeroase cît și între detașamente mici, toate faimoase prin comandanții lor. Printre acestea, cele mai însemnate și mai demne de amintit într-o expunere rezumativă erau următoarele: prima a fost bătălia de la Canusium174 a proconsulilor împotriva lui Norbanus. Dintre soldații lui Norbanus au murit șase mii, iar dintre aceia ai lui Sylla șaptezeci, pe lîngă mulți răniți. Și Norbanus s-a înapoiat la Capua175.

LXXXV. Pe cînd Sylla și Metellus se aflau pe la Teanum, Lucius Scipio îi atacă cu o altă armată, care

era cu totul demoralizată și dorea să se încheie pacea. Simțind acest lucru, partizanii lui Sylla au trimis la Scipio delegați pentru încheierea păcii, nu pentru că ei o doreau sau aveau nevoie de așa ceva, ci fiindcă se așteptau ca armata lui Scipio [fiind demoralizată]176 să se revolte împotriva lui. Ceea ce s-a și întîmplat. Scipio, luînd ostateci de la adunare, s-a dus pe cîmpia unde s-au reunit, din ambele părți, cîte trei delegați. Așa s-a întîmplat că nici să nu se cunoască cuprinsul tratativelor. Se credea, însă, că Scipio, amînînd luarea unei hotărîri, l-a trimis pe Sertorius la colegul său, Norbanus, spre a i se aduce la cunoștință știri asupra celor discutate. Și atît o armată, cît și cealaltă stăteau în repaus în așteptarea răspunsurilor. Sertorius ocupă pe drum Suessa, care trecuse de partea lui Sylla. Acesta trimise delegați la Scipio acuzîndu-l de acest fapt. Scipio, însă, fie că era complice al acestei acțiuni, fie că nu știa ce răspuns să dea cu privire la cucerirea făcută de Sertorius pe cont propriu, înapoie ostatecii lui Sylla. Și imediat soldații lui Scipio, care îi socoteau răspunzători pe consuli, atît de cucerirea fără rațiune a Suessei în timpul armistițiului, cît și pentru restituirea ostatecilor care nici măcar nu fuseseră ceruți de adversar, au tratat cu Sylla pe ascuns trecerea de partea lui, dacă se vor apropia unii de alții. Sylla înaintînd, armata lui Scipio trecu în masă de partea adversarului, astfel încît Sylla prinse pe consulul Scipio și pe fiul acestuia, Lucius, în cortul lor, rămași singuri în tabără din toată armata lor, într-o stare de dezorientare. Eu cred că Scipio a pățit acest lucru, nedemn de un co-mandant de oști, fiindcă n-a știut nimic de complotul urzit de întreaga lui armată.

LXXXVI. Sylla, nereușind să convingă pe Scipio și pe fiul acestuia să-și schimbe hotărîrea, i-a trimis îndărăt teferi și nevătămați. El a mai trimes la Norbanus, la Capua, pe alți delegați pentru tratative de pace, fie că se temea că cea mai mare parte a Italiei era de partea consulilor, fie că uneltea împotriva lui Norhanus ca și împotriva lui Scipio. Deoarece nimeni nu venea la el, nici chiar pentru a-i cere un răspuns (căci Norbanus, după cît se pare, s-a temut să nu fie calomniat în mod asemănător față de propria sa armată), Sylla, ridicînd tabără, merse mai departe, prădînd toate teritoriile vrăjmașilor; același lucru îl făcu și Norbanus pe alte căi. Carho, însă, intra în grabă în Roma și decretă că Metellus și ceilalți, care făceau parte din senat și erau aliați ai lui Sylla, să fie declarați inamici ai poporului. În acele zile a fost incendiat și Capitoliul. Unii răspîndeau știrea că acest fapt ar fi fost comis de Carbo, sau de consuli, sau de oamenii trimiși de Sylla. Dar adevărul adevărat era neștiut și eu nu pot explica din ce pricina s-a întîmplat aceasta. Pe de altă parte, Sertorius, care fusese ales de mult timp comandant al Spaniei, după ocuparea Suessei a fugit în acea provincie, și fiindcă praetorii vechi nu voiau să-l primească, și el la rîndul său a pricinuit multe necazuri în aceea provincie. Armata consulilor creștea necontenit, atît cea care le venea din cea mai mare parte a Italiei cît și cea din Gallia din jurul Eridanului177. Dar nici Sylla nu stătea inactiv, ci trimițînd oameni ai săi în cît mai multe regiuni ale Italiei, aduna armate prin prietenie sau prin teamă, cu ajutorul banilor sau al făgăduințelor. Acest lucru a durat pînă cînd amîndouă taberele s-au trezit c-a trecut vara178.

LXXXVII. În anul următor, au fost numiți consuli Papirius Carbo, pentru a doua oară, și Marius, nepotul lui Marius cel vestit179, fiind în vîrstă de douăzeci și șapte de ani. Iarna și un ger cumplit au silit cele două tabere să stea departe una de alta. La începutul primăverii, între Metellus și Carrinas, ginerele lui Carbo, s-a dat o bătălie aprigă lîngă rîul Aesis, care a durat din zori pînă la amiază. Carrinas, pierzînd mulți soldați, a luat-o la fugă, iar ținuturile din vecinătate au trecut toate de partea lui Metellus, părăsind pe consuli. Carbo l-a ajuns din urmă pe Metellus și l-a ținut asediat, pînă ce află că Marius, cel de-al doilea consul, a fost înfrînt într-o mare bătălie la Praeneste și-și retrăsese tabăra la Ariminum. Iar Pompei, atacînd ariergarda acestuia, i-a pricinuit unele pierderi. În ce privește înfrîngerea de la Praeneste, ea s-a întîmplat după cum urmează. După ce Sylla a ocupat localitatea Setium, Marius, stabilindu-și tabăra în apropiere, se retrăgea puțin cîte puțin. O dată ajuns însă la Sacriportum, el își rîndui trupele în ordine de bătaie și se lupta cu avînt. Dar cînd aripa stîngă a armatei lui Marius a început să cedeze teren cinci cohorte de pedestrași și două de cavaleri nu mai opuseră rezistență, ci o luară de-abinelea la fugă; aruncînd totodată și stindardele, ei trecură de partea lui Sylla. Acesta a fost începutul dezastruoasei înfrîngeri a lui Marius. Căci înfrînți, ostașii lui Marius fugeau spre Praeneste, urmăriți în goană de Sylla. Praenestinii i-au primit în cetate pe fruntașii fugarilor, dar, întrucît Sylla îi urmărea de aproape, ei au închis porțile și l-au tras în sus pe Marius cu ajutorul

unei funii. Mulți muriră atunci în jurul zidurilor. Sylla lua o mulțime de prizonieri. Dintre aceștia el ucise pe toți samniții, ca pe unii care întotdeauna au fost potrivnici romanilor180.

LXXXVIII. Cam în același timp, Metellus învinse o altă armată a lui Carbo. Cu acest prilej, cinci cohorte se salvară, în cursul bătăliei, trecînd la Metellus. Pompei îl învinse și el pe Marius la Sena și prădă cetatea. Iar Sylla, după ce-l închise pe Marius în Praeneste, înconjura cetatea de la o mare depărtare cu un sunt și un zid și îl însărcinăpe Lucretius Ofella181 cu conducerea asediului, întrucît avea intenția de a supune pe Marius nu prin luptă, ci prin înfometare. Marius, nemai așteptîndu-se la nimic bun, se grăbi să-i ucidă mai întîi pe dușmanii săi personali. Apoi îi scrise lui Brutus, care era praetor urban182, să convoace senatul sub un pretext oarecare și să omoare pe Publius Antistius183, pe celălalt Papirius Carbo, pe Lucius Domitius184 și pe Mucius Scaevola, care era marele pontif al Romei. Doi dintre aceștia au fost uciși în senat, după cum poruncise Marius, de către asasini introduși acolo; Domitius a fost ucis în apropiere de ieșire, pe cînd fugea. Scaevola, chiar în fața clădirii senatului. Cadavrele lor au fost aruncate în Tibru, căci demult se înstăpînise obiceiul ca să nu fie înmormîntate cadavrele celor uciși. Sylla, pe de altă parte, și-a trimis armata la Roma în detașamente separate, pe diferite drumuri ocolite. El a dat ordin armatei sale să ocupe porțile cetății, dar că, în cazul cînd ar fi împiedicați, să se retragă la Ostia. Cetățile primeau cu teamă armatele care treceau și deschiseră porțile acelora care înaintau împotriva orașului, fiind încolțite și de foame și deprinse să suporte mereu nenorociri mai mari decît cele prezente.

LXXXIX. Cînd a aflat acestea, Sylla a venit îndată și și-a stabilit armata înaintea porților Romei, pe cîmpul lui Marte, iar el a intrat în cetate, în timp ce toți adversarii săi politici au luat-o la fugă. În ce privește bunurile acestora, ele fură imediat confiscate în folosul statului și vîndute la licitație. El convocă poporul în adunare și se plînse înaintea lui că fusese constrîns de necesitate să săvîrșească aceste fapte. El i-a îndemnat să aibă curaj, căci o dată cu încetarea situației excepționale, va lua și guvernămîntul forma ce se cuvine. După ce a pus ordine în toate chestiunile urgente și a așezat peste cetate drept conducători pe unii dintre ai săi, el se îndrepta spre Clusium185, unde războiul era în toi. În vremea aceasta, consulilor li s-au alăturat călăreți celtiberi, care fuseseră trimiși de către praetorii din Spania. Bătălia între călăreți se dezlănțui la rîul Glams. Sylla ucise cam cincizeci de dușmani, iar 270 de celtiberi dezertară și veniră în tabăra lui. Pe cei rămași îi ucise Carbo, fie că era înfuriat de dezertarea conaționalilor lor, fie că se temea că ei vor dezerta. În același timp, Sylla i-a înfrînt pe dușmani la Saturnia, cu o altă parte a armatei sale, iar Metellus, navigînd pe lîngă coaste spre Ravenna186, a ocupat mai întîi regiunea Uriei, ținut șes și roditor. Alți partizani ai lui Sylla, intrînd prin trădare în timpul nopții în Neapole, i-au ucis pe toți apărătorii cetății cu excepția unui mic număr dintre ei care au scăpat prin fugă, și au capturat triremele cetății. Între Sylla și Carho a avut loc, la Clusium, o bătălie îndîrjită, care a durat din zori pînă în seara. Ei se despărțiră abia la lăsarea întunericului, după ce fu limpede că ambele părți erau la fel de puternice.

XC. Pe cîmpia de la Spoletum, Pompei și Crassus, ambii comandanți de armată ai lui Sylla, au ucis aproape trei mii de partizani ai lui Carho și l-au asediat pe Carrinas, comandant al armatei dușmane, pînă cînd Carbo i-a trimis lui Carrinas o altă armată. Sylla aflînd acest lucr, se așeză la pîndă și ucise cam două mii de soldați din cei ce treceau în drum spre Carrinas, iar acesta evadă pe o noapte foarte ploioasă și întunecoasă, deși asediatorii săi aflaseră ceva despre această intenție; din cauza ploii, ei nu se sinchisiră, însă să-l împiedice. Carbo îl trimise pe Marcius, cu opt legiuni, la Praeneste, la colegul său de consulat Marius, deoarece aflase că acesta era într-o stare jalnică din cauza înfometării. Pompei năpustindu-se din locul său de pîndă asupra acestor legiuni, în defileul prin care treceau, le puse pe fugă și, după ce omori o mulțime de soldați, încercui pe cei rămași pe o colină. De pe această colină, Marcius, fără să fi stins focul cantonamen tului, fugi pe ascuns. Armata însă, acuzîndu-l ca el este singurul vinovat de cursa în care au căzut, s-a revoltat plină de îndîrjire. O întreagă legiune, cu stindardele în frunte, s-a întors fără să fi primit vreun ordin la Ariminum, iar celelalte s-au împrăștiat pe detașamente în patriile lor, astfel încît comandantului nu i-au rămas decît șapte cohorte. Și după ce acțiunea sa s-a terminat cu atîtea pierderi, Marcius s-a înapoiat la Carbo. Lui Marcus Lampronius din Lucania, Pontius Telesinus din Samnium și Gutta din Capua, care se

grăbeau să vină cu șaptezeci de mii de soldați pentru a-l despresura pe Marius, Sylla le-a închis drumul prin defileuri, singura cale prin care se putea trece. Atunci Marius, pierzînd orice speranță de ajutor din afară, a construit un meterez în spațiul destul de larg dintre cele două armate și a adus mașini de război și armata. Apoi a încercat ca prin forță să-l învingă pe Lucretius. După încercări felurite, care durară mai multe zile în șir, văzînd că nu ajunge la nici un rezultat, s-a închis iarăși în Praeneste.

XCI. Și cam în timpul acelorași zile, la Faventia, Carbo și Norbanus, abătîndu-se din drum, cu puțin înaintea serii, au pornit împotriva taberei lui Metellus. De vreme ce nu mai rămînea decît un singur ceas din zi și locul era împrejmuit cu viță de vie deasă, ei și-au așezat trupele în ordine de bătaie într-un mod cu totul nechibzuit din cauza furiei ce-i stăpînea, în speranța că îl vor înspăimînta pe Metellus printr-un atac neprevăzut. Fiind însă înfrînți – după cum era firesc să se întîmple într-un ținut și timp nepotrivit –, ei fură aruncați în plantațiile de vie, unde fură uciși în masă, astfel încît au murit aproape zece mii, iar circa șase mii au dezertat. Cei rămași fură risipiți în toate părțile. Numai o mie de soldați ajunseră în ordine la Ariminum. O altă legiune a lucanilor, comandată de Albinovanus ,aflînd despre înfrîngere, a dezertat trecînd la Metellus ,spre marea indignare a lui Albinovanus. Acesta, neputîndu-se împotrivi atunci fugii oamenilor săi, se întoarse la Norbanus. Nu mult mai tîrziu, el trată în ascuns cu Sylla și, după ce obținu asigurarea că vă rămînea nepedepsit, în cazul cînd va fi săvîrșit vreo faptă remarcabilă, el a invitat la un ospăț pe Norbanus și pe legații care îl însoțeau; Caius Antipater și Flavius Fimbria187, – frate al aceluia care se sinucisese în Asia –, precum și pe toți ceilalți, care pe atunci erau prezenți în calitate de comandanți ai partizanilor lui Carbo. După ce aceștia au sosit, cu execpţia lui Norbanus (singurul care nu a venit), Albinovanus i-a ucis pe toți în timpul ospățului și s-a refugiat la Sylla. Norbanus, aflînd că atît cetatea Ariminum cît și, după aceasta nenorocire, multe alte tabere din apropiere treceau la Sylla, socotind că nici unul dintre prietenii pe care-i avea în momentul de față nu-i mai era devotat și sigur, așa cum s-ar fi cuvenit să-i fie la nenorocire, s-a îmbarcat pe corabia unui particular și a pornit pe mare spre Rhodos. Sylla cerîndu-i extrădarea, cîtă vreme rhodienii mai ezitau încă de a-l preda, Norbanus s-a sinucis în mijlocul forului.

XCII. Carbo l-a trimis pe Damasippus pentru a-i aduce la Praeneste188 alte două legiuni de ostași, el fiind peste măsură de grăbit să-l scape pe Marius din asediu, dar nici acele legiuni nu putură străbate prin defileurile care erau păzite de către Sylla. Gallii care locuiesc ținuturile de la Ravenna pînă la Alpi au dezertat, trecînd în masă la Metelirus. Lucullus189 i-a înfrînt pe ceilalți partizani ai lui Carbo la Placentia190. Carbo, aflînd despre aceasta – deși mai avea în regiunea Clusium treizeci de mii de soldați, doua legiuni ale lui Damasippus și altele sub comanda lui Carrinas și Marcius, în vreme ce samniții înfruntau pentru el cu însuflețire o situație grea prin defileurile munților –, pierdu orice speranță și fiind sleit de puteri, fugi însoțit de prieteni din Italia în Libia, fiind consul încă, pentru a atrage de partea sa Libia, în locul Italiei. Din cei rămași în Italia, unii se angajaseră într-o luptă cu Pompei la Clusium, dar pierdură aproximativ douăzeci de mii oameni și, așa cum este firesc să se întîmple după o nenorocire mare, restul acestei armate s-a împrăștiat în detașamente separate, plecînd fiecare ostaș în patria sa. Dar Carrinas, Marcius și Damasippus, împreună cu cei pe care îi aveau în subordine, s-au retras spre trecătorile munților, forțîndu-le cu orice preț, în același timp cu samniții, voind să treacă prin ele. Neizbutind nici chiar așa, ei s-au îndreptat spre Roma, pentru a pune stăpînire pe orașul lipsit de apărători cît și de provizii și și-au așezat tabăra la o sută de stadii de oraș, în preajma ținutului albanilor.

XCIII. Sylla, îngrijorîndu-se de soarta cetății, a trimis contra lor, în grabă, trupele de cavalerie, pentru a-i hărțui pe dușmani în timpul marșului. El însuși, pășind în grabă în urma lor cu întreaga sa armată, și-a stabilit tabără, pe la amiază, la porțile Colline, în preajma templului Venerei, tocmai pe timpul cînd și vrăjmășii își așezară tabăra în jurul cetății. Între ei, pe neașteptate, către seară, izbucni o bătălie. Sylla fu victorios la aripa dreaptă, dar aripa-i stîngă fiindu-i înfrîntă, el se refugie spre porți. Veteranii, care se aflau sus pe ziduri, cum au văzut că dușmanii intră împreună cu ostașii lui Sylla în cetate, au lăsat să cadă porțile spre a le închide. Acestea, în căderea lor, au ucis mulți soldați și mulți senatori. Cei rămași, împinși de teamă și nemaiavînd ce face, s-au întors împotriva dușmanilor. Ei se luptară toată noaptea și uciseră mare mulțime

de soldați. Dintre comandanți ei uciseră pe Telesinus și Albinus și le-au cucerit taberele. Lampronius Lucanus, Marcius și Carrinas, precum și toți ceilalți comandanți ai armatelor lui Carbo, care luaseră parte la revoltă, au scăpat prin fugă. După cît se pare, numărul morților de pe urma acestei lupte a fost de 50.000 de ambele părți. Fură luați peste 8.000 prizonieri de război, iar întrucît cei mai mulți erau samniți, Sylla puse să-i străpungă cu sulițele. A doua zi Marcius și Carrinas, care fuseseră prinși, fură aduși înaintea lui. Sylla nu-i cruță nici pe aceștia, ca pe unii care erau romani, ci îi ucise pe amîndoi, iar capetele lor le trimise lui Lucretius la Praeneste, pentru a fi purtate în jurul zidurilor.

XCIV. Praenestinii, văzînd acestea și aflînd că armata lui Carbo fusese nimicită în întregime, că Norbanus însuși fugise încă mai dinainte din Italia și că Sylla supusese cu energie Italia și Roma, i-au predat cetatea lui Lucretius. În acest timp, Marius s-a ascuns în niște șanțuri subterane și, după scurtă vreme, s-a sinucis. Lucretius i-a tăiat capul lui Marius și l-a trimis lui Sylla. Acesta după ce l-a expus în mijlocul forului, înaintea tribunei rostrate, se spune că luînd în derîdere vîrstă fragedă a consulului, a rostit cuvintele următoare: „Trebuie să fii vîslaș, mai înainte de a mînui cîrma”. Lucretius, după ce a cucerit cetatea Praeneste, a ucis imediat pe unii dintre membrii senatului, care erau acolo comandanți sub ordinele lui Marius, iar pe alții i-a aruncat în închisoare. Pe aceștia Sylla i-a executat după sosirea sa acolo. Locuitorilor din Praeneste, Sylla le-a dat ordin să iasă cu toții pe cîmp, fără arme. După ce aceștia ieșiră pe cîmp, el i-a ales de o parte pe aceia care îi fuseseră de vreun folos și care erau foarte puțini la număr, pe cînd celorlalți le-a poruncit să se separe în trei grupuri: romani, samniți și praenestini. După ce aceștia s-au separat, Sylla le-a adus la cunoștință romanilor, printr-o proclamație, ca și ei au săvîrșit fapte vrednice de a fi pedepsite cu moartea, dar că le-a acordat, totuși, iertare. În privința celorlalți, a poruncit să fie toți străpunși cu sulițele. În schimb, femeilor și copiilor lor le-a dat voie să plece teferi și nevătămați. În ceea ce privește cetatea, el a pus să fie jefuită, ca una care era dintre cele mai bogate de pe vremea aceea. Astfel a fost cucerită cetatea Praeneste. În schimb, Norba, o altă cetate, a mai rezistat o vreme, pînă cînd Aemilius Lepidus191 intra în timpul nopții în ea, printr-o trădare, spre marea mîhnire a celor dinăuntru pentru actul de trădare. Unii s-au sinucis, alții s-au ucis de bună voie unii pe alții, iar alții s-au strangulat cu niște lanțuri. Ceilalți, baricadînd porțile, au dat foc cetății. Dezlănțuindu-se un vînt puternic, focul a mistuit cetatea pînă într-atîta, încît nici o pradă de război nu a mai rămas în cetate. Și astfel au murit locuitorii din Norba, cu bărbăției192.

XCV. Astfel s-a sfîrșit războiul civil din Italia, în cursul căruia au avut loc lupte, incendii și omoruri multe. Comandanții armatelor lui Sylla au atacat cetățile și au așezat garnizoane în locurile pe care le suspectau. Pompei a fost trimis în Libia, împotriva lui Carbo, și în Sicilia, împotriva partizanilor acestuia. Sylla în persoană chema pe romani la o adunare și rosti în fața lor discursuri pline de lăudăroșenie, dar vorbind și amenințător, pentru a speria pe ascultătorii săi. El adăugă că va aduce o schimbare spre fericirea poporului, dacă acesta i se va supune, iar pe dușmani nu-i va cruţa de pedeapsa capitală și îi va urmări cu perseverenţă, chiar pe praetori, quaestori și tribuni militari și pe toți cei ce au pactizat cu inamicii lui, din ziua aceea în care consulul Scipio nu și-a respectat angajamentele luate față de dînsul. După ce a pronunțat aceste cutinte, Sylla a proscris, pentru a fi executați imediat, patru zeci de senatori și cam vreo mie șase sute de așa-numiți cavaleri. Căci, după cum se pare, Sylla a fost primul care a proscris pe cei care i-a pedepsit cu moartea, și a promis daruri asasinilor celor proscriși, recompense pentru denunțători și pedepse pentru tăinuitori. Nu peste multă vreme, mai adaugă alți senatori la lista proscrișilor. Dintre aceștia, cei prinși pe neașteptate erau uciși pe loc, în case, pe ulițe, în temple. Alții erau duși pe sus în fața lui Sylla și aruncați la picioarele lui. Alții erau tîrîți și călcați în picioare, fără ca spectatorii să îndrăznească să scoată vreun cuvînt de protest la vederea acestor orori, într-atît erau de înspăimîntați. Alții erau exilați, iar altora li se confisca averea. Pe urmele fugarilor din cetate alergau emisari care îi căutau peste tot și pe cîți îi prindeau îi omorau.

XCVI. Numeroase au fost osîndirile, exilările și confiscările de bunuri ale italicilor, și anume ale acelora care au slujit într-o măsură oarecare pe Carbo, pe Norbanus, pe Marius sau pe vreunul din cei ce comandau armatele acestora. Împotriva lor au fost date în întreaga Italie osînde severe. Capetele de acuzație erau de tot soiul: pentru praetură, pentru campania militară, pentru încasare de impozite sau pentru orice alt serviciu

sau conspirație făcută împotriva lui Sylla. Acuzații grave mai erau: găzduirea cuiva, prietenie cu cineva și împrumutul pe dobîndă, fie ca cineva lua sau dădea bani193. Se obișnuia ca cineva să fie socotit ca vinovat numai pentru bunăvoința arătată cuiva sau numai dacă a călătorit în tovărășie cu cineva suspectat. Aceste osîndiri erau date mai ales împotriva celor bogați. Cînd începu să fie lipsa de pricini de osînda împotriva unor persoane izolate, Sylla porni împotriva unor cetăți întregi, pedepsindu-le și pe acestea. Unora din ele le distruse pînă în temelii acropola, le dobori zidurile sau le impuse amenzi colective, storcîndu-le biruri foarte grele. În multe din aceste cetăți Sylla a așezat, în calitate de coloniști, pe cetățenii care făcuseră serviciul militar sub comanda sa; aceasta, în scopul de a avea posturi de pază în întreaga Italie. Iar pămînturile, cît și casele locuitorilor, le trecu în stăpînirea coloniștilor și le împărți acestora, lucru care a făcut ca aceștia să fie deosebit de binevoitori față de dînsul, chiar și după moartea lui. Căci, gîndindu-se că ei nu vor avea asigurate posesiunile lor, dacă hotărîrile luate de Sylla nu vor rămînea în vigoare, au luptat pentru dînsul, chiar și după ce dînsul își schimbase părerea. Acestea se petreceau în acel timp în Italia. Pompei, trimițînd pe oamenii săi, îl prinse pe Carbo, care, însoțit de mai mulți patricieni, trecuse în taina din Libia în Sicilia și de aci în insula Cossyra. În ce privește pe însoțitorii lui, Pompei a poruncit oamenilor săi să-i ucidă fără a-i mai aduce înaintea sa. Dar pe Carbo, care fusese de trei ori consul, Pompei îl puse să stea la picioarele sale legat în lanțuri, îi adresă după aceea cuvinte de acuzare în public și apoi îl ucise, iar capul lui îl trimise lui Sylla.

XCVII. După ce s-a răfuit cu toți dușmanii săi așa cum i-a plăcut, în afară numai de Sertorius, care era departe, Sylla trimise contra acestuia în Spania pe Metellus. El statornici treburile cetății după bunul său plac, așa cum a voit. Nu putea fi însă vorba de votare prin ridicare de mîini sau prin sorți, întrucît toată lumea era îngrozită de teamă și stătea ascunsă sau tăcea. Ba chiar, cetățenii votară că tot ce statornicise Sylla în calitate de consul și proconsul să fie validat, fără dare de socoteală. Statuia lui ecvestră, aurită, fu așezată în fața tribunei rostrate, avînd inscripția: „Lui Cornelius Sylla, comandant norocos”. Căci astfel îl numeau lingușitorii, de vreme ce el era norocos împotriva dușmanilor săi, și, cu trecerea timpului, această lingușire deveni un fel de poreclă. Mai demult, am găsit undeva un document care socotea că Sylla a fost denumit prin decret „Favorit al Venerei”194, și acest lucru nu mi se pare nepotrivit, de vreme ce a mai fost numit și „Norocosul”195. În adevăr, numele de „Faustus”196 poate fi apropiat de cel de „Favorit al Venerei”. Există chiar un text al prorocirii făcute de oracol lui Sylla, care îl întreba despre viitor. Acest text confirmă cele ce am spus mai sus: „Ai încredere în mine, romane: Venus, cea care a avut grijă de neamul lui Enea, ți-a dăruit o mare putere. Iar tu să statornicești daruri anuale pentru toți zeii nemuritori. Nu uita de aceștia! Trimite daruri și zeilor de la Delfi! Există, pe povîrnișurile muntelui Taurus cel veșnic acoperit de nămeți, un loc în care se afla mult întinsul oraș al carienilor, iar locuitorii lui sălășluiesc în acest oraș, al cărui nume vine de la Afrodita. Iar tu, trimițînd ca dar o secure, vei dobîndi o putere a tot cuprinzătoare”. Oricare dintre aceste două denumiri le-au decretat romanii, ridicînd chiar și statuie lui Sylla. Eu am impresia că ei le-au dat astfel cu o ironie ascunsă mai curînd, decît pentru a-l îmblînzi. Sylla a trimis o dată cu securea, o coroană de aur pe, care înscrisese următoarea inscripție: „Această cununa, o Afrodita! Ți-am consacrat-o eu, dictatorul Sylla, după ce te-am văzut în vis. Conducînd oștirea și luptînd înarmată cu armele lui Ares!”

XCVIII. Fiind în fapt stăpîn absolut și tiran, nu prin alegere liberă, ci prin forță și violență, dar avînd nevoie să dea aparența că este ales, Sylla folosi următorul truc. Odinioară, la romani, regii erau aleși pentru meritele lor. Iar atunci cînd regele murea, rînd pe rînd, timp de cinci zile guverna cîte un senator, pînă cînd poporul alegea un rege nou. Pe cel ce guverna în timpul celor cinci zile ei îl numeau „regent”197. Căci în acest timp el era ca și rege. De asemenea, consulii, cînd erau pe punctul de a ieși din funcție, pregăteau întotdeauna din timp alegerea succesorilor. Și dacă vreodată se nimerea să nu existe consul, atunci era instituit un regent, pentru a avea grijă de alegerea consulilor. Sprijinindu-se pe acest obicei, în lipsa consulilor, întrucît Carbo murise în Sicilia, iar Marius la Praeneste, Sylla plecă pe ascuns din oraș și porunci senatului să aleagă între timp un așa numit regent. Iar senatul alese pe Valerius Flaccus, sperînd că acesta va propune alegerea noilor consuli. Dar Sylla îi scrise lui Flaccus să aducă la cunoștința poporului părerea

sa, cum că în împrejurările date, el, Sylla, consideră ca cel mai de folos cetății instituirea magistraturii denumită „dictatura”, obicei care fusese desființat de patru sute de ani. Iar cel pe care îl vor alege dictator, el ceru să-și exercite funcția, nu pe un anume timp, ci pînă cînd Roma, Italia și întregul guvernămînt zdruncinat se va fi liberat de răscoale și războaie. Era limpede că prin această propunere țintea însăși persoana lui Sylla; nu era nici o îndoială. Acest lucru nici Sylla nu l-a tăinuit ci, spre sfîrșitul scrisorii, l-a dezvăluit, spunînd că după părerea sa, el însuși va fi cel mai de folos cetății în împrejurările date.

XCIX. Aceasta era scrisoarea pe care o trimisese Sylla. Iar romanii îl proclamară stăpînitor absolut pe cît timp va voi, fără de voia lor și nici în conformitate cu legea, socotind că evenimentele nu mai sunt în puterea lor. Și au acceptat, în zăpăceala generală, falsa aparenţă a votării, ca un simulacru amăgitor al libertății. Și în vechime domnia dictatorilor era o tiranie198, deși era dată pe o scurtă durată de timp. Acum însă, pentru prima oară, tirania extinsă pe timp îndelungat deveni completă. Atît doar adăugară ei, pentru înfrumusețarea textului legii, că îl aleg pe Sylla dictator pentru stabilirea legilor pe care le va aproba el însuși și pentru restaurarea republicii. Astfel, romanii, după ce au uzat de regalitate timp de peste șaizeci de Olympiade199 și, după regi, de regimul republican și de consuli, aleși anual drept conducători, timp de alte o sută de olympiade, au ajuns din nou la regalitate200. Acum era la greci a o suta șaptezeci și cincea olympiadă, iar în Olympia nu mai era alt concurs decît acela de alergare a unui stadiu. Căci Sylla mutase la Roma pe atleți și toate celelalte spectacole pentru celebrarea faptelor mărețe săvîrșite împotriva lui Mithridate sau a italicilor. Acesta era acum numai un prilej dat poporului să răsufle și să se bucure în voie în urma încercărilor prin care trecuse.

C. Pentru a amăgi poporul că el a guvernat după constituția strămoșească, Sylla îl puse să aleagă consuli. Și astfel au fost aleși consuli Marcus Tullius și Cornelius Dolabella201. Cît despre Sylla, ca un adevărat monarh, era dictator peste consuli. Căci înaintea lui, în calitate de dictator, erau purtate douăzeci și patru de fascii202, așa cum se făcea odinioară înaintea regilor. El se mai înconjura cu o puternică garda personală, desființă legile de pînă atunci și făcu altele în locul lor. De asemenea a interzis ca cineva să îndeplinească funcția de praetor mai înainte de a o fi îndeplinit pe cea de quaestor, și pe cea de consul înainte de a o fi îndeplinit pe cea de praetor. El a mai interzis ca cineva să fie ales pentru a doua oară într-o funcție, înainte de a fi trecut un răstimp de 10 ani. Aproape că desființă funcția de tribun al plebei, după ce o aduse în situația de a fi cu totul lipsită de rost. El a oprit prin lege ca un tribun al plebei să mai îndeplinească și o altă magistratura. De aceea toţi aceia care se pretindeau a fi de neam ilustru s-au abținut de a mai exercita funcția de tribun al plebei203. Eu nu pot spune sigur dacă Sylla a fost acela care a făcut ca această magistratură, sub forma în care există ea azi, să treacă din mîinile plebeilor în acelea ale senatorilor. La lista senatorilor, al căror număr se împuținase din pricina răscoalelor și a războaielor, el a mai adăugat încă trei sute dintre cei mai de vază cavaleri, după ce a dat tribunilor dreptul ca să voteze fiecare separat. El a înscris, în rîndurile plebei, după ce i-a eliberat, pe sclavii celor asasinați, alegînd pe cei mai tineri și mai robuști, în număr de peste zece mii, și proclamîndu-i cetățeni romani. El le-a dat numele de „cornelieni”, după propriul său nume, pentru a avea la dispoziția sa zece mii de oameni din rîndurile plebei, gata să-i asculte orbește poruncile. Urmărind același scop, de a-și promova partizani în Italia, împarți numeroase loturi de pămînt, prin orașe, soldaților din legiunile care luptaseră pentru dînsul, după cum am spus mai înainte, unele din aceste loturi fiind neîmpărțite încă, altele luîndu-le, ca pedeapsă, de la cetățile cucerite204.

CI. Sylla era atît de cumplit în toate acțiunile sale și aprig la mînie, încît l-a ucis în mijlocul forului pe Quintus Lucretius Ofella. Acesta cucerise pentru Sylla cetatea Praeneste, îl silise prin asediu pe consulul Marius să depună armele și desăvîrșise victoria lui Sylla. Sylla făptui acest omor fiindcă Ofella cerea, pentru serviciile sale, să fie numit consul, pe baza obiceiului strămoșesc, deși era numai cavaler, înainte de a fi îndeplinit funcția de quaestor și pe cea de praetor și cerea, în acest scop, concursul cetățenilor. Dar Sylla, cu toate încercările și amînările, nu reuși să-l facă pe Ofella să-și schimbe hotărîrea. Apoi, aducînd mulțimea la o adunare, Sylla îi spuse: „Să știți, oameni buni, și aflați de la mine ca eu l-am ucis pe Lucretius, fiindcă n-a voit să asoolte de mine”. Și le mai spuse următoarea poveste: „Un țăran a fost mușcat de păduchi, în

timp ce ara; el s-a oprit de două ori din arat și își curăți cămașa de paraziți. Dar, deoarece fu iarăși mușcat, pentru a nu mai fi oprit din lucru, scoase cămașa și o arse. Tot astfel și eu – zise Sylla – îi fac atenți pe cei învinși de două ori, că a treia oară mă văd silit să-i ard în foc”. Cu aceste cuvinte Sylla înspăimîntă și mai mult pe adversarii săi, și guverna mai departe după bunul său plac. După războiul împotriva lui Mithridate, el își sărbători triumful. Unii numeau în bătaie de joc felul de a guverna al lui Sylla „regalitate renegată”, socotind că îi lipsește numai denumirea de „rege”. Alții, făcîndu-și o părere contrară de pe urma faptelor lui, numeau guvernămîntul lui Sylla „tiranie mărturisită”.

CII. Acest război civil i-a adus pe romani și pe toți italicii într-o stare tot atît de nenorocită, ca și pe toate popoarele din afară Italiei. Mai întîi, aceste popoare fură jefuite205 pe rînd de briganzi, de Mithridate și de Sylla. Apoi, ele fură sărăcite prin dări numeroase, vistieria statului fiind secătuită în urma războaielor civile. Căci toate popoarele și toți regii aliați romanilor, precum și cetățile – anume nu numai acelea tributare romanilor, dar și toate acelea care li se închinaseră în virtutea unor convenții încheiate sub jurămînt –, ca și acelea care erau independente și scutite de dări, în urma unei alianțe încheiate cu romanii, sau vreunui alt merit, au primit, toate, porunca de a plăti dări și de a se supune romanilor. Ba chiar, unora din aceste cetăți li se luară teritoriile și porturile care le fuseseră date lor prin tratate. Sylla a impus la votare un decret prin care Alexandru II, fiul lui Alexandru regele Egiptului, fu numit rege în Alexandria. Pe atunci domnia Egiptului era lipsită de un rege bărbat, iar femeile de familie regală aveau nevoie de un bărbat înrudit cu ele206. Sylla spera să scoată mulți bani dintr-o țară bogată în aur, cum era Egiptul. Acest Alexandru crescuse în insula Cos207 și fusese predat lui Mithridate de către locuitorii acestei insule, apoi reușisesă fugă de la Mithridate la Sylla și devenise prieten al acestuia. Dar locuitorii Alexandriei îl uciseră numai după nouăsprezece zile de domnie, pe cînd îl conduceau din palat la gimnaziu208, deoarece, ascultînd de Sylla, acest Alexandru se purta față de ei într-un mod criminal. Căci egiptenii nu se temeau de alte popoare și aceasta atît din cauza mărimii propriei lor puteri, cît și fiindcă nu fuseseră loviți pînă acuma de nenorocirile venite din afară.

CIII. În anul următor Sylla, deși era dictator, totuși, pentru a da o falsă aparență și un simulacru de cîrmuire democratică, s-a lăsat să fie ales a doua oară consul, împreună cu Metellus Pius. De atunci, poate, și pînă în ziua de azi, monarhii romani, desemnînd pe consulii patriei lor, își dau cîteodată lor înșiși acest titlu, socotind că-i o mare cinste, pe lîngă rangul suprem, să fie și consul. Iar anul următor, poporul, care pe atunci îl cinstea pe Sylla, l-a ales consul. Dar acesta n-a primit funcția, ci a numit drept consuli pe Servilius Isauricus și pe Claudius Pulcher, iar el însuși a renunțat de bunăvoie la înalta demnitate de dictator209, fără să-l fi constrîns cineva. Eu găsesc uimitor și această faptă a lui. În adevăr, primul și singurul dintre bărbații de stat de pînă atunci, Sylla a renunțat la o funcție atît de importantă fără a fi silit de cineva. Și aceasta a făcut-o nu în favoarea copiilor, cum au abdicat Ptolomeu210 în Egipt, Ariobarzanes în Capadocia și Seleucos în Siria, ci Sylla a renunțat în favoarea celor guvernați de el. Este desigur un lucru lipsit de rațiune ca cineva, care a înfruntat cu temeritate pericolele pentru a ajunge prin violență la domnie, să renunțe de bunăvoie la putere. Dar de necrezut, cum nu mai poate exista altceva, este faptul netemerii că a ucis peste zece mii de tineri în acest război civil, că a luat viața a nouăzeci de senatori dușmani ai lui, dintre care cincisprezece foști consuli, și că a omorît două mii șase sute din așa numiții cavaleri211, împreună cu exilații, a căror avere fusese confiscată, iar cadavrele multora dintre ei aruncate fără înmormîntare. Fără a se teme nici de cei de acasă, nici de cei fugiți, nici de cetățile cărora le nimicise acropolele, le prădase pămîntul și avuțiile și le suprimase scutirea de dări, Sylla se proclama pe sine un simplu particular.

CIV. Semeția și norocul erau neasemuit de mari la acest bărbat de stat. Se spune că atunci cînd și-a dat demisia din funcția de dictator, ar fi spus înaintea adunării poporului că va da socoteală de faptele sale, dacă cineva o va cere. Apoi, poruncind să se depună fasciile și securile, a concediat garda sa personală și singur, înconjurat numai de prietenii săi, a străbătut mijlocul orașului sub privirile mulțimii înspăimîntate. O dată, pe cînd Sylla se ducea acasă, un tînăr îl copleși cu mustrări și, cum nimeni nu-l împiedica, el prinse curaj și, tot înjurîndu-l, ajunse pînă la casa lui Sylla. Iar Sylla, care era aprig la mînie față chiar de cei mai de seamă

bărbați de stat și cetăți, suferi în tăcere insultele tînărului. Intrînd, el spuse doar atît, fie din înțele-gere, fie făcînd la întîmplare o profeție cu privire la viitor: „Acest tînăr va face ca nici un dictator să nu mai abdice din funcțiunea sa”. Romanii, peste puțin timp, putură constata adevărul vorbelor lui Sylla, atunci cînd Caius Cezar refuza să abdice din funcția de dictator. După părerea mea, Sylla a fost un om violent și puternic în toate privințele. El a dorit să devină dictator, pe cînd era un simplu particular și apoi, din dictator, a dorit să devină un simplu particular. După aceea, el a trăit retras la țară, pe proprietatea sa la Cumae, în Italia, iar acolo, în singurătate, se ocupa de pescuit și vînătoare. Deși părăsise felul de viață ca simplu parti-cular la oraș, nu era neputincios pentru a întreprinde din nou orice altă acțiune. El era în plină putere a vîrstei și sănătos la corp; în Italia avea o sută douăzeci de mii oameni care de curînd făcuseră campania cu el și primiseră de la el mari daruri, în loturi de pămînt. În Roma erau gata să-i asculte porunca zece mii de cor-nelieni și o mulțime de partizani ai lui, binevoitori față de Sylla și înfricoșători pentru dușmani. Ei soco-teau că siguranța lor, din cauza faptelor săvîrșite alături de Sylla, le cerea să-l sprijine. Eu însă cred că Sylla, dezgustat de războaie, dezgustat de putere și dezgustat de oraș, la sfîrșit s-a îndrăgostit de viață de la țară.

CV. Abia se retrăsese Sylla de la conducere că romanii, scăpați de ucideri și de tiranie, începură iarăși puțin cîte puțin să pună la cale răscoale. Au fost numiți consuli Quintus Catulus[212], dintre partizanii lui Sylla, și Lepidus Aemilius[213] din partidul adversarilor acestuia. Cei doi consuli erau foarte dușmănoși unul față de altul și începură de îndată să nu se-nțeleagă. Și era limpede că de aci avea să țîșnească alte nenorociri. Sylla, care se afla la țară, a avut un vis: i-a apărut divinitatea, care îl chemă la dînsa. Îndată ce se făcu ziuă, el comunică prietenilor săi visul, scrise în grabă testamentul său, făcînd toate formele în aceeași zi. După ce își puse sigiliul[214] pe testament, spre seară fu apucat de friguri iar în noaptea aceea chiar muri, în vîrstă de șaizeci de ani. El pare a fi fost omul cel mai norocos, atît cu privire la sfîrșitul său, cît și în toate celelalte privinți. El a și fost numit „Norocosul”. Și acest lucru este adevărat, dacă cineva socotește că a fi norocos înseamnă a obține[215] tot ce dorești. La Roma se iscă îndată după moartea lui o revoltă; unii socoteau cu cale ca corpul lui să fie purtat cu pompă prin toată Italia și să fie depus la Roma în for și mai cereau funeralii publice pentru el, iar Lepidus și partizanii săi se opuneau. Catulus însă și partizanii lui Sylla ieșiră învingă-tori. Corpul acestuia fu adus la Roma, străbătînd Italia pe un pat meșterit în aur și cu podoabe regești. Alaiul era urmat de o mulțime de trompeți, de călăreți și de o mare mulțime înarmată, care mergea la pas. Cei care serviseră sub ordinele lui alergară, înarmați, din toate părțile pentru a-l escorta și fiecare, de îndată ce sosea, se așeză în ordine. O altă mulțime, cum nu se mai văzuse, alerga și ea. Calea alaiului cu corpul neînsuflețit al lui Sylla era deschisă de stindarde și fascii, așa cum fusese onorat cînd trăia și deținea funcția de dictator.

CVI. Cînd s-a ajuns la Roma, trupul lui Sylla a fost purtat prin oraș cu o pompă nemaipomenită. I-au fost aduse peste două mii de coroane de aur, lucrate în grabă, ca daruri ale cetățenilor și ale legiunilor care serviseră sub ordinele lui, și ale fiecăruia dintre prietenii lui. Nu se poate spune prin cuvinte luxul acelor obiecte trimise în vederea înmormîntării. De teama armatei care sosea din toate părțile toți preoții și toate preotesele, fiecare în podoabele lor, întregul senat și toți marii demnitari, cu insignele lor, luară parte la procesiunea mortuară. Urma mulțimea așa numiților cavaleri, în costumele lor luxoase, apoi, în detașamente separate, armata care servise sub ordinele lui Sylla. Toți aceștia veniseră în grabă spre a lua parte la înmor-mîntare, purtînd insigne aurite și arme de argint, așa cum se obișnuiește a se purta și astăzi în procesiuni. Mulțimea trîmbițașilor era nesfîrșită; ei cîntau pe rînd melodii duioase și jalnice. Strigăte de aprobare por-neau mai întîi din piepturile senatorilor, apoi, rînd pe rînd, din ale cavalerilor, ale armatei și din rîndurile poporului; unii, fiindcă plîngeau sincer moartea lui Sylla, iar alții fiindcă se temeau încă de armată și de corpul lui neînsuflețit, nu mai puțin decît ca atunci cînd era în viață. Căci ei, trecînd în revistă evenimente-le întîmplate și amintindu-și de faptele săvîrșite de Sylla, erau cuprinși de teamă. Și erau de aceeași părere ca adversarii lor că acesta a fost cel mai norocos dintre oameni și se temeau de el chiar mort fiind. Cînd corpul lui fu așezat pe tribuna oratorilor în for, cel mai de seamă orator rosti cuvîntarea obișnuită la înmor-mîntare, deoarece fiul lui Sylla, Faustus, era prea tînăr. Apoi patul funerar a fost luat pe umeri de cei mai

robuști senatori și dus pe cîmpul lui Marte, unde se înmormîntează numai regii. Rugul lui fu înconjurat de cavaleri și de armată216.

CVII. Acesta a fost sfîrșitul lui Sylla. Întorcîndu-se de la incinerarea lui Sylla, cei doi consuli au în-ceput de îndată să se certe, aducîndu-și unul altuia cuvinte injurioase, iar mulțimea din oraș s-a împărțit între cele două tabere ale lor. Lepidus îi cîștiga pe italici de partea sa, promițîndu-le că le va înapoia pămîn-turile pe care li le luase Sylla. Senatul, cuprins de teamă, i-a pus pe amîndoi să jure că nu vor sfîrși neînțele-gerile lor prin război. Lepidus însă, după ce a obținut prin vot Gallia transalpină217, nu s-a mai întors la Roma pentru a asista la comiții218, avînd de gînd să pornească război în anul următor împotriva partizanilor lui Sylla, fără a avea să se teamă de jurămîntul făcut. Căci el era de părere că jurămîntul îl lega numai pentru anul de consulat. Planurile lui însă nu scăpară senatului care îl chemă la Roma. Dar și el, știind prea bine pentru ce este chemat, porni cu întreaga armată cu gîndul să intre în oraș însoțit de ea. Fiind însă împiedicat, el porunci armatei să pună mîna pe arme, iar Catulus dădu asișderea porunca ostașilor săi. Avu loc o mică încăierare între cele două tabere pe cîmpul lui Marte, în care Lepidus fu învins. Atunci, fără a continua lupta, Lepidus navigă spre Sardinia, unde, chinuit de o boală mistuitoare, a murit. Iar armata lui, după cîteva hărțuieli, s-a risipit puțin cîte puțin. Dar partea mai puternică a ei a fost dusă de Perpenna la Sertorius în Spania.

CVIII. Au rămas să fie arătate, dintre luptele purtate de partizanii lui Sylla, acelea întreprinse împotriva lui Sertorius, lupte care au durat opt ani și care nu au fost nicăieri ușoare pentru romani, întrucît erau îndreptate nu împotriva celtiberilor, ci împotriva altor romani și împotriva lui Sertorius. Acesta fusese ales comandantul Spaniei, pe timpul cînd el se luptă, alături de Carbo, împotriva lui Sylla. El pusese stăpînire pe cetatea Suessa, în timpul armistițiului. De aci el plecă pentru a prelua funcția de praetor. Avînd o armată recrutată în Italia și adunînd o alta dintre celtiberi, izgoni din Spania pe praetorii găsiți acolo, care de dragul lui Sylla refuzau să-i predea praetura. El se lupta cu bravură împotriva lui Metellus, care fusese trimis împotrivă-i de Sylla. Răspîndindu-i-se faima curajului sau, Sertorius alese un consiliu, înjghebat din trei sute de prieteni pe care îi avea lîngă el. Acest consiliu el îl declară că este consiliul romanilor și îl denumi senat, spre jignirea celui de la Roma. După moartea lui Sylla, urmată peste puțin și de moartea lui Lepidus, Sertorius, avînd o armată de italici și pe cea adusă lui de către Perpenna, generalul lui Lepidus, era de așteptat ca el să pornească asupra Italiei. Dar senatul, speriindu-se, trimise în Spania o altă armată și cu un alt comandant în persoana lui Pompei, care, deși tînăr, era vestit prin faptele de arme săvîrșite sub comanda lui Sylla în Libia și chiar în ltalia219.

CIX. Pompei a înaintat, urcînd cu curaj munții Alpi, nu pe calea urmată de măreața expediție a lui Hannibal, ci a tăiat un alt drum, pe la izvoarele Ronului220 și ale Eridanului. Acestea izvorăsc din munții Alpi, nu departe unul de altul și anume: Ronul curge prin țară gallilor transalpini vărsîndu-se în Marea Tireniană, iar celălalt fluviu, care se mai numește și Padul în loc de Eridan, curge dincoace de Alpi spre Marea Ionică. Puțin după sosirea lui Pompei în Spania, Sertorius îi distruse o legiune întreagă, care plecase după furaje, împreună cu atelajele și servanții lor. Apoi tot Sertorius prădă și nimici pînă în temelii cetatea Laurion, și aceasta sub privirile neputincioase ale lui Pompei. În timpul asediului, o femeie scoase cu degetele ochii unui soldat care o prinsese și o siluise, împotriva firii. Sertorius, aflînd cele întîmplate, a căsăpit întreaga cohortă, deși era de origine romana, socotind-o că este vinovată de această faptă221.

CX. La venirea iernii, cele două armate se îndepărtară una de alta. Dar la începutul primăverii, comandanții porniră iar cu oştile unii împotriva altora: Metellus și Pompei din munții Pirinei, unde iernaseră, iar Sertorius și Perpenna din Lusitania222. Ei se ciocniră în preajma cetății al cărei nume este Sucrum. De-s-lănţuindu-se pe un timp senin un tunet înfricoșător și fulgere neașteptate, ei nu s-au speriat de aceste fenomene atmosferice, nelăsîndu-se cuprinși de teamă, ca unii care trecuseră prin pățaniile războiului. Ei se omorîră fără crușare unii pe alții, pînă cînd Metellus puse pe fugă pe Perpenna și îi prada tabără, iar Sertorius îl învinse pe Pompei, care fu rănit grav în coapsa cu o lance. Acesta fu sfîrșitul acestei bătălii. Sertorius avea o căprioară albă domesticită și care umblă slobodă. Într-o bună zi, dispărînd căprioară, Sertorius socoti acest lucru ca un semn rău pentru dînsul. El se mîhni și nu mai întreprinse nimic, fiind batjocorit din pricina

căprioarei chiar și de dușmani. Într-o zi, văzînd căprioară trecînd în goană, prin niște desișuri, Sertorius alergă după ea și, de îndată, reîncepu ostilitățile, ca sub auspiciile căprioarei, și puse să se tragă cu săgețile în dușmani. Puțin mai tîrziu el a dat o lupta mare la Saguntum223, care a durat de la amiază și pînă la ivirea stelelor. El însuși, în fruntea cavaleriei, l-a învins pe Pompei și a ucis cam la șase mii de soldați dușmani, pierzînd aproape jumătate din ostașii săi. Cam în același timp, Metellus a nimicit aproape cinci mii de ostași ai lui Perpenna. În ziua următoare, după această luptă, Sertorius, luînd de partea sa pe mulți barbari, năvăli pe neașteptate în tabăra lui Metellus, spre înserate, plănuind să sape un sunt de apărare pentru trupele sale chiar în mijlocul taberei dușmane, acțiune plină de îndrăzneală. Abia cînd Pompei veni în ajutorul trupelor lui Metellus, Sertorius renunță la planul său de sfidare a dușmanului. Acestea au fost faptele săvîrșite de cele două părți în timpul acelei veri. Armatele se îndepărtară iarăși unele de altele, pentru a-și ocupa tabăra de iernare.

CXI. În anul următor, în timpul celei de-a o șuta șaptezeci și șasea olympiadă, popoarele a două țări au trecut de partea romanilor, în baza unor convenții, și anume: Bithynia, deoarece regele Nicomede a părăsit-o, și Cirena, părăsită de regele Ptolomeu Lagidul, supranumit Apion. Războaiele ajunseseră la culme și anume: războiul cu Sertorius în Spania și acela împotriva lui Mithridate în răsărit; mai era acela împotriva pirațiilor pe tot cuprinsul mării, un altul, purtat în ținuturile Cretei, împotriva cretanilor, iar de-a lungul întregii Italii acela împotriva gladiatorilor224, război care izbucnise și el pe neașteptate și era foarte aprig. Deși împărțiți pe atîtea teatre de război, totuși romanii au trimes în Spania două legiuni ale armatei lor. Cu aceste trupe și cu ce mai aveau ei, Metellus și Pompei coborîră din munții Pirinei în Spania, Sertorius și Perpenna le ieșiră înainte, venind din Lusitania, spre a-i înfrunta. În timpul acesta mai ales, au dezertat mulți soldați de-ai lui Sertorius, trecînd de partea lui Metellus.

CXII. Înfuriat de cele întîmplate, Sertorius a pedepsit pe mulți ostași într-un mod sălhatec și barbar, devenindu-le astfel odios. Armata sa îl învinuia mai ales de faptul că el se ducea peste tot însoțit nu de soldați romani, ci de-o gardă de celtiberi și că, înlăturînd pe romani, încredințase paza sa personală celtiberilor, și nu romanilor. Căci ei nu puteau suferi să fie jigniți pentru lipsa de credință, chiar dacă luptau sub ordinele unui dușman al romanilor. Dar ceea ce îi întărită cel mai mult era faptul că ei se făcuseră vinovați de lipsa de credință față de patria lor din cauza lui Sertorius și că acum, din pricina dezertorilor, cei rămași nu erau socotiți demni de încredere nici chiar de Sertorius. Și celtiberii le aduceau multe jigniri, folosindu-se de faptul că ei nu sunt demni de încredere. Totuși aceștia nu se îndepărtară cu totul de Sertorius, din pricina foloaselor pe care le aveau de la el. Căci nu există pe atunci un comandant mai războinic și mai norocos că acesta. De aceea, celtiberii îl numeau pe Sertorius, din cauza iuțelii lui la fapte, Hannibal, care a fost la ei comandantul cel mai aspru și cel mai viclean. Aceasta era starea sufletească a soldaților lui Sertorius. Armatele lui Metellus făceau incursiuni în multe cetăți ale acestuia și sileau pe locuitorii lor la supunere față de ei. În timp ce Pompei asedia cetatea Pallantia și pusese sub ziduri proptele de lemn, apăru Sertorius și despresură cetatea. Dar Pompei reuși să dea foc mai din vreme zidurilor și apoi se retrase la Metellus. Sertorius ridică la loc zidurile căzute, apoi, năpustindu-se asupra oștilor care erau în tabăra pe lîngă ținutul Kalagyros, ucise trei mii din ei. Acestea sunt evenimentele petrecute în acel an în Spania225.

CXIII. În anul următor, comandanții romanilor, căpătînd mai mult curaj, au atacat cetățile guvernate de Sertorius, sfidînd orice primejdie, în multe ocazii cedînd pasul, alteori atacînd și luptîndu-se cu cei pe care îi întîlneau în cale. Totuși, ei nu s-au angajat într-o bătălie mare, ci într-una luau parte la încăierări parțiale și de la distanță226 pînă cînd, în anul următor, ei au atacat din nou pe dușmani cu o și mai mare nepăsare de primejdii. Sertorius însă, a cărui minte era încă demult tulburată de divinitate, a renunțat de bună voie la truda luptelor. În schimb, el se deda unei vieți molatice, petrecîndu-și timpul cu femei, în chefuri și băutură. Din această pricină el pierdea necontenit luptele. A devenit astfel iute la mînie pentru tot felul de bănuieli, foarte crud la pedeapsă și bănuitor față de toți, astfel încît chiar Perpenna, care, după revolta lui Aemilius, trecuse de bună voie de partea lui cu o mare armată, s-a îngrijorat de propria soarta și a uneltit mai dinainte împotriva lui Sertorius, complotînd împreună cu alți zece bărbați. Cîțiva din acești bărbați, fiind denunțați

lui Sertorius, îi pedepsi pe unii cu moartea, iar alții scapară cu fugă. Perpenna, scăpînd nedovedit, într-un mod de necrezut, se grăbi și mai mult la faptă. Dar cum Sertorius nu se despărțea nicăirea de garda sa personală, el îl chemă la un ospăț și, îmbătîndu-i pe el și garda de soldați așezați de jur împrejurul lui, îl omori în timpul ospățului227.

CXIV. Atunci armata se revoltă împotriva lui Perpenna cu multă larmă și plină de mînie, soldații trecînd imediat de la supărare împotriva lui Sertorius la bunăvoință față de dînsul, așa cum oricine se leapădă de mînia sa împotriva unuia care a murit, întrucît cel mort nu mai este o piedică pentru cel supărat. Pe el, ci acesta abia acum preamărește virtuțile mortului, cu sentimente de milă și amintiri bune. Gîndind atunci în ei înșiși la starea ce s-a ivit, soldații ajunseră să-l disprețuiască pe Perpenna ca pe un simplu particular și „socotind că numai capacitatea lui Sertorius putea fi salvatoare pentru dînșii, ei erau supărați pe Perpenna, – atît soldații romani, cît și barbarii care erau cu ei, și mai ales lusitanii, de slujbele cărora Sertorius se folosea într-ales. Cînd, însă, după deschiderea testamentului lui Sertorius s-a văzut că Peranna era înscris în el ca moștenitor, i-a cuprins și mai mult pe toți mînia și ura împotriva lui Perpenna, ca împotriva unuia care a săvîrșit o crimă nu numai împotriva unui comandant și conducător, ci și împotriva unui prieten și binefăcător. Și ei ar fi trecut la acte de violență, dacă Perpenna; alergînd la ei în toată grabă, nu i-ar fi cîștigat de partea sa pe unii prin daruri, iar pe alții prin făgăduieli. Pe unii îi sperie prin amenințări, iar pe alții îi întrebuința pentru a înspăimînta pe ceilalți. Pășind în fața mulțimii, Perpenna ținu cuvîntări, liberă pe cei închiși de Sertorius, iar celtiberilor le slobozi ostatecii. Ademeniți de această purtare a lui Perpenna, soldații i se supuseră ca unui praetor (căci, după Sertorius acesta avea rangul cel mai mare), totuși, și în acel moment, nu fără un rest de dușmănie. În adevăr, Perpenna, îndată ce se simți sigur, se arătă tare crud în pedepsele date, întrucît ucise trei din patricienii fugiți din Roma o dată cu el și pe un nepot de frate al său.

XV. Metellus pleca în altă parte a Spaniei, întrucît nu-i mai părea greu să lase lichidarea lui Perpenna numai pe seama lui Pompei. Timp de cîteva zile au avut loc ciondăniri și încăierări între Pompei și Perpenna, fără să fie întrebuințată toată puterea armatelor, pînă cînd, în a zecea zi, s-a dezlănțuit o bătălie foarte mare. Ambii comandanți se hotărîră să decidă soarta războiului într-o singură bătălie. Pompei, fiindcă disprețuia capacitatea de comandant a lui Perpenna, iar Perpenna, fiindcă simțea că nu va putea să se bizuie multă vreme pe-o armată care nu-i era devotată și se aruncă în lupta aproape cu toate forțele sale. Pompei ieși repede învingător, întrucît nici comandantul advers nu era de seamă, nici armata inamică nu lupta cu tragere de inimă. Și după ce soldații lui au luat-o la fugă toți o dată, Perpenna s-a ascuns sub un tufiș de verdeață, temîndu-se mai mult de ai săi, decît de dușmani. Niște călăreți însă, prinzindu-l, l-au tîrît la Pompei, lovit de propriii săi soldați, ca asasin al lui Sertorius; în acest timp, el zbiera că va destăinui lui Pompei multe secrete cu privire la răscoală din Roma. El strigă acestea fie că spunea adevărul, fie că voia să fie dus viu înaintea lui Pompei. Dar Pompei trimise niște soldați care îl uciseră pe Perpenna înainte de a ajunge să dea ochi cu el. Desigur, Pompei se temea că nu cumva Perpenna să facă destăinuiri neașteptate, din care să țîșnească noi nenorociri pentru Roma. Și se pare că Pompei a procedat foarte cuminte și a săvîrșit acest omor spre bunul sau renume. Acesta fu sfîrșitul războiului din Spania, care a urmat sfîrșitului vieții lui Sertorius. Căci se pare că războiul nu s-ar fi încheiat nici atît de repede, nici atît de lesne, dacă Sertorius ar mai fi trăit încă.

CXVI. În acest timp, unul dintre gladiatorii care erau întreținuți în Italia, în vederea spectacolelor de la Capua, cu numele de Spartacus, de nație tracă, care slujise odinioară în armata romanilor, dar care căzînd prizonier și fiind vîndut ca sclav se număra acum printre gladiatori, a convins cam vreo șaptezeci de oameni dintre tovarășii săi să-și pună viața în primejdie pentru libertate mai degrabă decît pentru a se oferi în spectacol de circ. El, împreună cu tovarășii săi, au trecut cu forța peste paznicii lor și au fugit, iar după ce i-a înarmat pe oamenii săi cu ciomege și pumnale, pe care le-a luat de la niște călători, s-a refugiat pe muntele Vezuviu. Aci, el primi o mulțime de sclavi fugiți de la stăpîni precum și un număr de cetățeni liberi, de pe ogoare, și se apucă să prade ținuturile din apropiere, avînd ca locotenenți pe gladiatorii Oenomaus și Crixus. Datorită faptului că el împărțea cîștigurile prădăciunilor în părți egale, în scurt timp s-a adunat în jurul lui o

mare mulțime de oameni[228]. Împotriva lui a fost trimis mai întîi Varinius Glaber și mai apoi Publius Valerius. Aceștia nu comandau o armată de cetățeni, ci adunaseră trupe în grabă și pe drum, căci romanii nu socoteau acțiunea aceasta ca un război, ci ca o incursiune sau că ceva asemănător în vederea stîrpirii unor prădăciuni. Aceștia, ciocnindu-se cu Spartacus, fură învinși. Spartacus în persoană ajunse să pună mîna pe calul lui Valerius, iar comandantul romanilor fu în pericol să fie cît pe ce luat prizonier de către gladiator. După aceasta izbîndă, alergară și mai mulți oameni în rîndurile lui Spartacus. Acesta avea acum o armată de șaptezeci de mii de oameni. El puse să i se lucreze arme și-și aduna echipament[229].

CXVII. Cei din Roma însă trimiseră împotriva lui pe consuli împreună cu două legiuni. Crixus, care comanda treizeci de mii de oameni, fu învins de una din legiuni la muntele Garganus[230]. El pieri dimpreună cu două treimi din armată pe care o comandă. Spartacus se grăbea s-ajungă prin munții Apenini în Alpi, în Gallia transalpina. Unul din consuli, luîndu-i-o înainte, îi împiedica fugă, iar celălalt consul îl urmărea de aproape. Spartacus, îndreptîndu-se spre fiecare dintre consuli, îi învinse pe rînd. În urma înfrîngerii, consulii s-au retras în dezordine. Spartacus a sacrificat trei sute de prizonieri romani lui Crixus, ca unui erou, și a pornit în grabă asupra Romei în fruntea a o suta douăzeci de mii de pedestrași. Mai întîi a dar foc echipamentelor care nu-i erau de folos, a ucis pe toți prizonierii de război și a înjunghiat toate vitele de povară, spre a-și înlesni mersul. Pe drum, o mulțime de transfugi veniră la dînsul, dar el nu primi pe nimeni în rîndurile sale. Consulii iarăși îi ieșiră în cale prin împrejurimile ținutului Picenum. Urmă o altă mare bătălie, în care romanii fură iarăși învinși. Totuși Spartacus renunța la marșul asupra Romei, întrucît nu era încă pregătit de luptă, neavînd întreaga oștire înarmată, – căci el n-avea nici o cetate ca aliată, ci oamenii lui erau sclavi, transfugi și adunătură de tot soiul. Spartacus puse stăpînire pe cetatea Thurium și pe munții din jurul cetății. El împiedică pe negustori să importe în cetate aur și argint, și pe oamenii săi de a dobîndi aceste metale, ci cumpără numai fier și bronz pe preț mare și nu făcea nici un rău acelora care le aduceau. După ce au căpătat belșug de materiale, Spartacus și partizanii săi se pregătiră bine și începură să facă dese incursiuni de pradă. Ajungînd iarăși la încăierare cu romanii, ei i-au învins și s-au întors încărcați cu o pradă bogată.

CXVIII. Războiul acesta dura de trei ani și era pustiitor, deși la început fusese luat în rîs și disprețuit, ca unul purtat de gladiatori. După ce a fost hotărîtă alegerea altor comandanți de armată, i-a cuprins pe toți teama și nu s-a prezentat nici un candidat spre a fi ales. Pînă cînd Licinius Crassus, personaj ilustru printre romani, atît prin originea sa nobilă, cît și prin bogăție, a primit să preia comanda și, în fruntea a șase legiuni, a pornit împotriva lui Spartacus. Ajungînd pe tărîmul de luptă, el a preluat și comanda celor două legiuni ale consulilor. De îndată el a desemnat prin tragere la sorți, pentru a fi pedepsită, a zecea parte a acestor legiuni, deoarece fuseseră adeseori învinse, și i-a executat pe cei ieșiți la sorți. Alți istorici sunt însă de altă părere și socotesc că, atacînd cu toată armata pe Spartacus și fiind învins, a tras la sorți a zecea parte din întreaga oștire și a executat cam patru mii de soldați, fără să stea la gînduri asupra marelui număr al celor ieșiți la sorți. În oricare din aceste două feluri a acționat, Licinius Crassus a început să li se pară soldaților săi mai înfricoșător decît o înfrîngere suferită din partea dușmanilor. Astfel el învinse zece mii de partizani ai lui Spartacus, aflați undeva în propria lor tabără, și după ce a omorît două treimi din ei porni împotriva lui Spartacus însuși, ca o sfidare a dușmanului. Învingîndu-l și pe acesta într-un mod strălucit, el îl urmări în timp ce fugea spre mare, cu intenția de a trece în Sicilia. Licinius Crassus, ajungîndu-l din urmă pe Spartacuș, îl înconjura, pe el și armata lui, cu șanțuri, ziduri și palisade.

CXIX. Pe cînd Spartacus se străduia că, spărgînd zidul împresurării, să fugă spre Samnium, Crassus îi ucise la revărsatul zorilor cam șase mii de soldați, iar spre seară alți șase mii, în timp ce din partea romanilor au fost numai trei morți și șapte răniți, așa de mare schimbare se produsese în hotărîrea soldaților pentru dobîndirea victoriei, și aceasta din pricina pedepsei aplicate lor de Licinius Crassus. Spartacus, în așteptarea unor călăreți care trebuiau să-i vie de undeva, nu intră în lupta cu întreaga sa armată, ci se mulțumea să-i hărțuiască pe asediatori în cîteva locuri, căzînd asupra lor neîncetat și pe neașteptate. Astfel aruncînd grămezi de lemne în șanțuri, el le dădea foc, prilejuind astfel multă trudă romanilor. Altădată el spînzură în

spațiul dintre cele două armate vrăjmașe pe un prizonier roman, arătînd în felul acesta soldaților săi ceea ce îi așteaptă dacă nu vor ieși învingători. Cetățenii din Roma, aflînd despre asedierea lui Spartacus și socotind ca o dezonoare pentru ei dacă războiul gladiatorilor ar dura prea multă vreme, au mai ales ca comandant în acest război și pe Pompei, care tocmai sosise din Spania, socotind că doborîrea lui Spartacus va fi lucru anevoios și de mare proporție.

CXX. Crassus, aflînd despre această alegere, se grăbi din toate puterile pentru ca gloria cîștigării războiului să nu-i revină lui Pompei, și îl atacă pe Spartacus. Acesta, cu gîndul ca s-o ia înainte lui Pompei, ceru lui Crassus să încheie tratat de pace. Fiind însă respins cu dispreț de Crassus Spartacus se hotărî să înfrunte primejdia. Întrucît acum avea și cavaleria în sprijin, el atacă cu întreaga sa armată prin mijlocul zidului de fortificații și reuși să fugă spre Brundisium, urmărit fiind de Crassus. Dar Spartacus, aflînd că și Lucullus, care se întorcea după victoria asupra lui Mithridate, se îndrepta spre Brundisium, pierzînd orice speranță de scăpare, angajă lupta împotriva lui Crassus, folosind și de data aceasta o mare mulțime de oameni. Urmă o bătălie lungă și îndîrjită, cum era firesc să fie pentru zece mii de disperați. Spartacus este rănit de o suliță în coapsă și, sprijinindu-se pe un genunchi, puse scutul în față și continuă să lupte cu hotărîre împotriva acelora care îl atacau, pînă cînd atît el, cît și o mare mulțime de soldați din jurul său, fiind încercuiți, fură uciși. Iar restul armatei lui, ajuns în mare neorînduială, a fost măcelărit cu nemiluita. Este greu de socotit numărul morților din partea răsculaților. Romanii au pierdut cam o mie de oameni, iar cadavrul lui Spartacus n-a fost găsit. Au fost încă mulți partizani ai lui Spartacus care au scăpat teferi din luptă, fugind în munți. Contra acestora porni Crassus. Ei se împărțiră în patru corpuri de trupă și se luptară pînă pieriră cu toții, cu excepția a șase mii care, fiind prinși, fură spînzurați de-a lungul întregului drum care duce de la Capua la Roma231.

CXXI. Crassus a săvîrșit aceste fapte în curs de șase luni și a ajuns îndată, în urma acestor fapte, rivalul de glorie al lui Pompei. El nu dădu drumul armatei sale, întrucît nici Pompei nu făcuse la fel cu a sa. Amîndoi își puseră candidatura la consulat, Crassus după ce fusese praetor, conform legii lui Sylla; Pompei însă nu fusese nici praetor, nici quaestor și avea vîrsta de numai treizeci și patru de ani. Dar el făgădui tribunilor poporului că le va întoarce multe din drepturile funcției lor de dinainte. Și amîndoi fură aleși consuli, dar nici acum ei nu voiau să lase la vatră armatele pe care le comandau și pe care le aveau în apropierea Romei, fiecare din ei invocînd alt pretext. Astfel, Pompei zicea că așteaptă întoarcerea lui Mete-llus în vederea triumfului de serbat pentru încheierea cu succes a campaniei din Spania, iar Crassus cerea ca mai întîi Pompei să-și lase la vatră armata. Iar poporul, simțind că în această neînțelegere se află sămînța unui nou război civil, și temîndu-se de cele două armate care se aflau lîngă Roma, rugară pe cei doi consuli care prezidau în for să cadă de acord unul cu altul. La început, fiecare dintre consuli respinse propunerea. Dar întrucît niște profeți prevesteau întîmplari multe și groaznice, dacă cei doi consuli nu se înțeleg întreolaltă, poporul îi rugă din nou cu multă jale și umilință, aducîndu-le aminte de nenorocirile iscate din neînțelegerile lui Sylla cu Marius. Atunci Crassus, cedînd cel dintîi, se coborî de pe jilțul sau și păși spre Pompei, întinzîndu-i mîna spre împăcare. Iar acesta se ridică și el și alergă spre rivalul său. Ei își strînseră unul altuia mîna. Din toate părțile li se strigau tot felul de cuvinte de bună urare. Și poporul nu părăsi adu-narea mai înainte ca cei doi consuli să fi poruncit lăsarea la vatră a armatelor lor. Astfel s-a înlăturat, în liniște, primejdia unui nou război, care părea așa de mare. Cu acest episod al războaielor civile suntem, cam la aproximativ șaizeci de ani de la asasinarea lui Tiberius Gracchus.

Cartea II.

I. După dictatura lui Sylla și faptele săvîrșite după aceea de Sertorius și Perpenna în Spania, s-au ivit de altfel alte discordii civile care au avut drept urmare războiul dintre C. Cezar și Magnus Pompeius. Cezar l-a nimicit pe Pompei, dar și el a fost ucis în senat, deoarece stăpînea ca un rege. Cum s-au petrecut aceste lucruri și cum au pierit atît Pompei cît și Cezar, voi arăta în această a doua carte a „Războaielor civile". După ce au curățit marea de pirații care o împănaseră, mai cu seama atunci, peste tot, Pompei l-a nimicit apoi pe Mithridate, regele Pontului, și a făcut ordine în regatul acestuia, ca și în celelalte țări din Orient, pe care și le-a mai supus. Cezar era încă tînăr, dar iscusit atît la vorbă cît și la faptă, îndrăzneț și plin de speranțe în orice împrejurare. Spre a-și împlini pofta de glorie, el era de o dărnicie care depășea posibilitățile sale. Într-adevăr, ca edil și că praetor, el se încarcă de datorii și deveni astfel favoritul mulțimii, care lauda întotdeauna pe cei darnici.

II. Lucius Catilina era de asemenea foarte cunoscut atît prin marea sa faimă, cît și prin neamul său strălucit. Era însă un om ușuratic. Lumea spunea că și-ar fi ucis fiul, pentru a fi pe plac iubitei sale Aurelia Orestilla, care refuză să-l ia de bărbat cu un copil. Prieten al lui Sylla, a cărui politică o urmă, și ambițios peste măsură, Catilina sărăcise din pricina setei sale de glorie. Se bucura, însă, de trecere în ochii celor puternici, bărbați și femei. El candida la consulat, crezînd că pe această cale va ajunge la tiranie. Cu toată marea lui nădejde că va fi ales, Catilina nu izbuti din pricina bănuielilor care cădeau asupra-i. În locul său, magistratura consulară fu ocupată de Cicero, un om foarte plăcut la vorbă și vestit orator. Zeflemisind pe alesul poporului, Catilina îl numea pe Cicero „om nou"[1], din pricină că neamul său nu avea rădăcini străvechi. Astfel sunt numiți cei a căror reputație și-au făcut-o ei înșiși și nu au moștenit-o de la părinți. Și deoarece Cicero nu se născuse la Roma, îi zicea și „Inquilin"[2], nume prin care sunt numiți cei ce locuiesc într-o casă străină.

De atunci încolo, Catilina s-a retras cu totul din viața publică, socotind că aceasta nu-i da putință să ajungă iute la o conducere absolută, fiind pe de altă parte plină de rivalitate și pizmuire. În schimb, el adună mulți bani de la numeroase femei, care ar fi voit să-și ucidă soții la izbucnirea unei răscoale, și făcu o conjurație împreună cu vreo cîţiva dintre senatori și așa-numiţii cavaleri, aducînd totodată de partea sa plebei, peregrini[3] și sclavi. Drept comandanți ai acestora el avea pe Cornelius Lentulus[4] și Cethegus, care ocupau pe atunci funcția de praetori urbani. Catilina a dat de veste, prin toată Italia, oamenilor lui Sylla care cheltuiseră repede cele jefuite odinioară și care acum erau nerăbdători să ia parte la ocazii asemănătoare. La Fesulae, în Etruria, Catilina l-a trimis pe C. Manlius[5]. Alții au fost trimiși în Picenum și Apulia. Toți aceștia recrutau pe ascuns oameni pentru armata lui Catilina.

III. Toate aceste uneltiri, încă necunoscute, le-a destăinuit lui Cicero o femeie, care se trăgea dintr-un neam nobil, Fulvia[6] îndrăgostit de aceasta, Q. Curius – care, din pricina multelor nelegiuiri săvîrșite, fusese izgonit din senat și era socotit bun numai de conjurația lui Catilina – se lauda în chip ușuratic și cu îngîmfare, cum fac unii bărbați față de iubite, că în curînd avea să pună mîna pe putere. Tocmai se răspîndise zvonul despre cele ce se petreceau în Italia. Cicero întesa Roma cu gărzi din loc în loc și trimise mulți oameni de vază în toate punctele ce se bănuiau a fi în primejdie, să observe ceea ce se întîmplă. Nimeni nu îndrăznea încă a se atinge de Catilina, deoarece nu se știa nimic sigur. Dar acesta, temîndu-se și socotind că trecerea timpului va spori bănuiala – punîndu-și, deopotrivă, nădejdea în iuțeală – își trimise din vreme banii la Fesulae, dădu ordin complicilor săi să-l ucidă pe Cicero și să pună foc într-o noapte orașului în mai multe locuri o dată. Apoi porni spre C. Manlius. Intenția lui era să strîngă numaidecît o nouă armată și să atace cu aceasta orașul în flăcări. Pornind ca un proconsul cu fasciile și securile înainte – într-un chip cu totul nesăbuit – Catilina aduna, în drumul lui spre C. Manlius, oameni pentru armata sa. Cît privește pe Lentulus și pe ceilalți părtași, aceștia își făcură planul ca de îndată ce au să afle de sosirea lui Catilina la Fesulae, Len-tulus și Cethegus să se posteze personal în zorii zilei la ușa lui Cicero, cu pumnale ascunse sub haină. Deoarece erau siguri că vor fi primiți, grație rangului pe care îl aveau, ei își propuneau să înceapă o conversație și s-o

prelungească în afara casei, pentru a-l putea ucide pe Cicero într-un loc retras. L. Bestia[7], tribun al plebei, avea însărcinarea să cheme în adunare poporul prin glasul crainicului și să-l acuze pe Cicero că este un om laş prin felul său de-a fi, că stîrnește dezbinări, agitînd Roma fără temei. După cuvîntarea pe care Bestia trebuia s-o țină înaintea poporului, alții erau însărcinați să dea foc orașului, în noaptea imediat urmă-toaie, în douăsprezece locuri deodată, să-nceapă apoi jaful și să ucidă pe oamenii cei mai de frunte.

IV. Acestea fuseseră hotărîte de capii conjurației: Lentulus, Cethegus, Statilius și Cassius. Ei aşteptau numai clipa prielnică înfăptuirii. În timpul acesta, niște delegați ai allobrogilor[8], care veniseră la Roma ca să-i tragă în judecată pe magistrații lor, fură atrași în conjurația lui Lentulus[9], cu scopul de a-i răscula pe galli împotriva romanilor.

Lentulus îi trimisese pe aceștia la Catalina, împreună cu Volturcius, un crotoniat[10], care trebuia să-i înmîneze niște scrisori nesemnate. Allobrogii, codindu-se, s-au sfătuit cu Fabius Sanga[11], patronul cetății lor – (fiecare cetate are la Roma un patron) – iar Sanga l-a înștiințat pe Cicero; în momentul plecării lor, acesta a pus să fie arestați allobrogii împreună cu Volturcius, aducîndu-i de îndată înaintea senatului. Aceștia au mărturisit ceea ce știau de la Lentulus și au dat pe față pe complicii lui de îndată ce aceștia le erau arătați. Ei pomeniră de cuvintele lui Cornelius Lentulus, care spunea adesea că e ursit ca peste romani să domnească trei Comelii, dintre care Cinna și Sylla au și fost.

V. După ce allobrogii făcură mărturisiri, senatul îl înlătură pe Lentulus din funcția sa, iar Cicero hotărî că fiecare din conjurați să fie ținut închis în casele praetorilor. Apoi, întorcîndu-se în senat, puse chestiunea la vot. În jurul senatului era zarvă mare, deoarece nu se știa încă nimic sigur, și complicii lui Catilina erau înfricoșați. Sclavii și liberții lui Lentulus și Cethegus, atrăgînd numeroși meșteșugari, au încercat pe drumuri dosnice să înconjoare casele praetorilor, țintind să-i elibereze pe stăpînii lor. Încunoștiințat de aceste lucruri, Cicero veni repede de la senat și puse gărzi în locurile potrivite, apoi se-ntoarse și grăbi deliberarea. Primul a vorbit Silanus[12], care era ales consul pentru anul următor. La romani, cel care urmează să fie consul își exprima părerea înaintea celorlalți deoarece, cred eu, acesta avea să aducă la îndeplinire multe din cele hotărîte și el putea cere ca hotărîrile să se ia cu multă băgare de seamă. Silanus a găsit crima conjuraților demnă de pedeapsa cea mai mare. Mulți s-au alăturat părerii lui, pînă cînd, venind rîndul lui Nero ca să-și dea părerea, acesta a declarat că e drept ca răzvrătiții să fie ținuți sub pază pînă la înfrîngerea lui Catilina și pînă la cunoașterea amănunțită a lucrurilor.

VI. Asupra lui C. Cezar plutea bănuiala că are cunoștință de complotul lui Catilina, dar Cicero nu avu curajul să-l implice în această afacere, deoarece el era adoratul mulțimii. Cezar se alătura părerii lui Nero cerînd, în plus, ca Cicero să indice în Italia cîteva orașe, pe care le va crede de cuviință, unde conspiratorii să fie ținuți închiși pînă la înfrîngerea lui Catilina. Atunci ei vor trebui să fie aduși în fața judecății, iar lui Cicero nu i se va aduce astfel învinuirea de a fi săvîrșit ceva de neîndreptat față de niște cetățeni de mare vază, cărora nu li se lăsa putința de apărare. Ideea lui Cezar păru echitabilă și fu aprobată, din slăbiciune, chiar de unii care susținuseră înainte altceva. Dar în cele din urmă, Cato, vorbind deschis cu privire la bănuielile ce existau împotria lui Cezar, și apoi Cicero[13] – care se temea că nu cumva, în noaptea următoare, mulțimea care aștepta în for neliniștită și îngrijorată de soarta ei proprie și de a celor prinși, aflînd de conjurație, să nu facă vreo nebunie – îi convinseră pe senatori să-i osîndească pe vinovați fără judecată, ca pe niște tîlhari prinși asupra faptului. Și pe cînd senatul ținea încă adunare, Cicero a poruncit să fie duși conjurații, din casele în care se aflau, la închisoare, fără știrea plebei, și a asistat la executarea acelora. Mergînd apoi în for, a dat de știre celor adunați acolo ca ei au murit. Înfiorați, dar fiecare satisfăcut că a scăpat, oamenii se împrăștiară. Cetatea a respirat ușurată de povara fricii care o apăsase în acea zi[14].

VII. Catilina a adunat cam douăzeci de mii de oameni, dintre care pe un sfert i-a înarmat. El voia să treacă peste Alpi în Gallia, pentru a-și împlini pregătirile, cînd Antonius[15], celălalt consul, ajungîndu-l la poalele Alpilor, îl înfrînse[16] cu ușurință pe acest om care concepea nebunește planuri neobișnuite și se aruncă în primejdie fără pregătirea trebuincioasă, într-un chip nesăbuit. Dar nici Catilina, nici vreun alt om mai de seamă din jurul său nu au găsit cu cale să fugă, ci, dînd năvală împotriva dușmanului, și-au găsit

sfîrşitul. Astfel s-a sfîrşit răscoală prilejuită de conjuraţia lui Catilina, care era cît pe-aci să primejduiască în cel mai înalt grad statul. Cît priveşte pe Cicero cunoscut pînă atunci numai prin puterea cuvîntului său, numele lui era acum pe buzele tuturor. El apărea ca salvator al patriei, ameninţată în chip vădit cu pieirea. I s-au adus tot felul de mulţumiri şi urale în adunarea poporului. Cînd Cato17 l-a salutat cu numele de „părinte al patriei", poporul a izbucnit în strigăte de aprobare. Se pare că aceasta titulatură îşi trage obîrşia de la Cicero. Ea a trecut apoi la împăraţii de astăzi18, care se arată vrednici de această laudă19 căci nici lor – deşi sunt regi – nu le este dăruit titlul acesta de la început, împreună cu celelalte denumiri, ci abia după trecerea timpului, ca o dovadă ultimă a celor mai mari merite20.

VIII. Cezar, fiind ales guvernator al Spaniei, era oprit să plece din Roma de creditorii săi, deoarece, din pricina setei sale de glorie, el se îndatorase mai mult decît îi îngăduia averea sa. Cu acel prilej se zice că Cezar ar fi spus: „Îmi lipsesc douăzeci şi cinci de milioane21 pentru a nu poseda nimic". Dar izbutind să ajungă la înţelegere cu creditorii săi22, el pleca în Spania. Acolo nu se ocupă de administrarea cetăţilor, împărţirea dreptăţii şi alte lucruri asemănătoare, deoarece acestea nu puteau fi de folos planurilor lui. În schimb, Cezar strînse o armată şi ataca rînd pe rînd pe acei iberi care mai rămăseseră încă liberi, pînă ce făcu întreaga Spanie tributară romanilor. El trimise mari sume de bani la Roma, pentru tezaurul public, şi obţinu din partea senatului triumful23. Cezar se pregătea în suburbiile Romei, pentru ca alaiul să fie cît se poate de strălucit. Era tocmai timpul cînd trebuiau prezentate candidaturile la consulat, candidaţii avînd obligaţia de a fi de faţă. Dar, o dată intrat în Roma, Cezar nu putea să se mai întoarcă pentru a reveni în triumf. Dorind foarte mult să obţină funcţia de consul, dar procesiunea triumfală nefiind încă pusă la punct, el ceru senatului să-i îngăduie să candideze în absenţă, prin mijlocirea unor prieteni ai săi. El ştia că legea nu prevede lucrul acesta, dar excepţie se făcuse şi pentru alţii. Deoarece Cato se opunea şi încerca prin cuvîntările sale să facă să treacă ultima zi ce fusese fixată pentru prezentarea candidaturii, Cezar intră în mare grabă în Roma – nemaipreocupîndu-se de triumf – şi depunîndu-şi candidatura, aştepta alegerea poporului24.

IX. În vremea aceasta, Pompei, care cîştigase multă faimă şi trecere mulţumită victoriei în războiul lui Mithridate, cerea de la senat aprobarea numeroaselor concesiuni făcute de dînsul regilor, unor potentaţi şi cetăţilor. Mulţi dintre senatori i se opuneau din invidie, şi mai ales Lucullus; acesta, deoarece îl precedase în conducerea războiului contra lui Mithridate, susţinea că regele Pontului fusese lăsat de el foarte slăbit, şi făcu să se vadă astfel pretenţia sa asupra înfrîngerii lui Mithridate. Lucullus era ajutat de Crassus. Din pricina acestor nemulţumiri, Pompei se împrieteni cu Cezar, făgăduindu-i prin jurămînt că-i va da sprijin ca să obţină consulatul. Iar Cezar cîştigă de partea lui Pompei pe Crassus. Aceşti trei oameni, care aveau pe atunci cea mai mare putere25, îşi veneau unul altuia în ajutor. Despre înţelegerea acestora, un scriitor, Varro26, a scris o carte întreagă, pe care a numit-o „Tricefalul" (cu aluzie la cerber). Fiindcă senatul îi vedea cu ochi răi, fu ales al doilea consul Lucius Bibulus27, pentru a fi opus lui Cezar28.

X. Curînd se iscară certuri între cei doi consuli şi fiecare din ei se pregătea pe cont propriu să ridice armele unul împotriva celuilalt. Cezar, însă, care ştia cu multă iscusinţă să se prefacă, i-a ţinut o cuvîntare în senat lui Bibulus despre înţelegere, spunînd că dezbinarea lor va păgubi interesul obştesc. El convinse pe senatori că nutreşte simţăminte paşnice şi făcu pe Bibulus să renunţe la măsurile sale de prevedere şi la pregătiri, precum şi la bănuielile pe care le avea. În schimb, Cezar îşi pregătea pe ascuns o ceată numeroasă. El propuse în senat legi în favoarea celor săraci şi le distribui pămînt, iar pe cel mai fertil, şi anume cel din jurul oraşului Capua pe care îl exploata statul, îl dădu în arendă oamenilor care aveau trei copii. În chipul acesta el şi-a obligat, prin recunoştinţă, foarte mulţi oameni. Şi într-adevăr, deodată s-au prezentat douăzeci de mii, numai din cei ce aveau trei copii. Cum un mare număr de senatori se opunea părerilor sale, Cezar se prefăcu că e supărat de nedreptăţile pe care zicea el că i le fac aceştia şi părăsi în mare grabă senatul. El nu-l mai convoca în tot cursul anului, ci îşi ţinea cuvîntările suit pe tribune populare. Acolo, în public, Cezar îi întrebă pe Pompei şi pe Crassus cu privire la legile propuse de el. Aceştia le aprobau, iar poporul mergea la vot cu pumnale ascunse29.

XI. Senatul, (pe care nimeni nu-l mai convoca, deoarece unul singur din consuli nu avea acest drept), întrunindu-se în casa lui Bibulus, nu lua măsuri trebuincioase împotriva forței lui Cezar și a pregătirilor lui. Senatorii s-au gîndit totuși să-l pună pe Bibulus să se ridice împotriva legilor lui Cezar, pentru ca el să nu pară victima indiferentei lor, ci a brutalității altuia. Iar Bibulus, dîndu-le ascultare, pătrunse în for chiar în timpul cînd Cezar vorbea mulțimii. Avură loc schimburi de cuvinte, învălmășeală și lovituri. Cei înarmați cu pumnale nimiciră pe purtătorii fasciilor lui Bibulus. Chiar unii dintre tribuni, care se aflau lîngă dînsul, au fost răniți. Atunci Bibulus, nelăsîndu-se înfricoșat, își dezveli gîtul și ceru prin strigăte prietenilor lui Cezar să-l ucidă. „Dacă nu pot să-l conving pe Cezar – zise el – să facă lucruri drepte, cel puțin, murind astfel, voi arunca asupra lui vina acestei crime fioroase”. Prietenii lui Bibulus, însă, l-au dus de acolo fără voia lui în templul lui Jupiter Stator30, din apropierea forului. Apoi senatorii au trimis pe Cato, care – viguros cum era – și-a făcut loc în mulțime și a început să vorbească poporului. Prietenii lui Cezar, însă, l-au luat pe sus și l-au scos din for. Dar el a revenit pe furiș, prin altă parte și s-a urcat din nou la tribună. Deși nimeni nu-l asculta, Cato nu renunță la cuvîntare pînă cînd, ridicat iarăși, a fost alungat din for.

XII. Cezar a făcut să triumfe legile sale, punînd poporul să jure că nu le va revoca niciodată. El ceru senatului același jurămînt. La opunerea lui Cato și a multor altora, Cezar propuse pedeapsa cu moartea pentru acela care nu va jura, și poporul hotărî astfel. De teamă, au jurat și ceilalți senatori și tribunii poporului. Orice împotrivire n-ar fi fost de folos, deoarece legea intrase în vigoare, grație altora. În aceeași vreme, Vettius, un om din popor, veni în grabă în mijlocul forului, cu un pumnal scos din teacă, spunînd că este trimis de Bibulus, Cicero și Cato, pentru a-l ucide pe Cezar și pe Pompei, iar pumnalul – zicea el – i-l dăduse un lictor al lui Bibulus, numit Postumius. Întîmplarea cu toate că putea să stîrnească nedumerire, totuși Cezar a izbutit să îndîrjească mulțimea, iar anchetarea lui Vettius a fost amînată pe a doua zi. În timpul nopții, pe cînd era în închisoare sub pază, Vettius fu omorît. Acest fapt se putea interpreta diferit, dar Cezar azvîrli învinuirea tot pe adversarii săi, care s-ar fi temut de implicații. Poporul îl susținu pe Cezar, ca să vină în ajutorul celor amenințați. Atunci Bibulus renunța definitiv la conducerea treburilor obștești, și, trăind ca un simplu particular, nu mai ieși din casă tot timpul cît dură consulatul sau.

XIII. Cezar care avea acum singur conducerea statului, nu mai făcu cercetări asupra cazului lui Vettius. El propuse noi legi, pentru a cîștiga de partea sa poporul, și ratifică toate măsurile luate de Pompei, așa cum îi făgăduise. Ocupînd un rang intermediar între plebei și senat, așa-numiții cavaleri erau foarte influenți în toate, datorită averii lor și cîștigului scos din taxe și din încasările birurilor, luate în arendă de la popoarele supuse Romei și, de asemenea, datorită numărului ridicat de slujitori de mare încredere pe care îi întrebuințau la strîngerea lor. Cavalerii cereau de multă vreme senatului o scădere a prețului de arendare a dărilor, dar acesta îi tot amîna. Cezar, însă, care atunci nu recurgea în nici o chestiune la senat, ci se folosea numai de popor, a scăzut prețul cu o treime. Iar cavalerii îl ridicau în slăvi, deoarece această favoare neașteptată era mai mare decît dorința lor. Și astfel Cezar, prin acest singur act politic, a cîștigat de partea sa o altă masă de oameni, mai puternică decît plebea. El oferi în fine spectacole și lupte de animale, făcînd datorii peste orice măsură, dar întrecînd toate spectacolele date înaintea lui prin fastul și prin cheltuielile de împo-dobire și prin darurile strălucite pe care le-a făcut. De aceea, a fost ales guvernator al Galliei cisalpine31 și transalpine pe timp de cinci ani și a primit sub comanda sa patru legiuni de soldați32.

XIV. Prevăzînd că lipsa lui va fi îndelungată și dîndu-și seama că invidia crește pe măsura favorurilor acordate de popor, Cezar mărită pe fiica sa cu Pompei, deși era logodită cu Caepio33. Cu toate că Pompei îi era prieten, el se temea că acesta să nu-l pizmuiască pentru marile sale succese. Pe cei mai îndrăzneți dintre partizanii săi, Cezar i-a făcut să înainteze la înalte demnități, pentru anul următor. L-a desemnat consul pe un prieten al său, Aulus Gabinius34. Pe Calpurnia35, fiica lui Lucius Piso36 care urma să fie colegul lui Gabinius la consulat, Cezar a luat-o el însuși în căsătorie.

Atunci Cato a strigat că posturile de conducere au început să fie terfelite, fiind obținute prin nunți. Cezar manevră să fie aleși tribuni Vatinius și Clodius37, supranumit „Pulcher” Asupra acestuia din urmă plutea bănuiala rușinoasă că la o ceremonie religioasă, unde nu participau decît femei, ar fi comis un adulter chiar

cu nevasta lui Cezar[38]. Dar Cezar nu l-a dat în judecată – Clodius fiind foarte iubit de popor cu toate că se despărţi de nevastă-sa. Cicero susţinu printr-o cuvîntare pe acuzatori. Cezar, însă, chemat ca martor, nu l-a învinuit pe Clodius, ci chiar făcu să fie numit tribun, pentru a se folosi de el împotriva lui Cicero, care destăinuia că înţelegerea dintre triumviri tinde să devină dictatură. Astfel ştia Cezar să-şi ascundă gîndurile, cînd interesul său o cerea, şi să copleşească cu binefaceri pe un duşman, spre a se apăra de altul. Şi se pare că Clodius a fost primul care şi-a arătat recunoştinţa faţă de Cezar, ajutîndu-l să devină guvernator al Galliei.

XV. Acestea sunt faptele lui Cezar din timpul consulatului sau. Apoi, depunînd consulatul, a plecat de îndată în Gallia ca proconsul. La Roma, Clodius îl acuză pe Cicero de călcarea legilor, întrucît, fără judecată, a pus să fie executaţi Lentulus, Cethegus şi oamenii lor. Deşi, în acea împrejurare, Cicero păstrase o atitudine demnă, la acest proces intentat de Clodius arătă o mare slăbiciune. Într-o haină proastă, plină de praf şi murdară, cerea îndurarea tuturor celor pe care îi întîlnea pe stradă, chiar necunoscuţi, fără să-i fie ruşine că-i plictiseşte[39]. Şi astfel, conduita lui nedemnă stîrnea, în locul compătimirii, rîsul. La o asemenea descurajare ajunsese, într-un proces care-l privea personal, omul acela care în tot cursul vieţii lui se dovedise a fi plin de strălucire în procesele altora. Se spune că tot astfel Demosthene, la Atena, nu a avut curajul să se apere în procesul său şi s-a exilat înaintea judecăţii. Clodius întrerupea acum cu insulte rugăminţile de pe stradă ale lui Cicero, iar acesta pierdu orice curaj. Ca şi Demosthene, plecă şi el de bună voie în exil. O mulţime de prieteni îl însoţea. Senatul îl recomandă, prin scrisori, cetăţilor, regilor şi altor potentaţi. Clodius i-a distrus apoi casa (pe care o avea în Roma) şi proprietăţile de la ţară. Şi era atît de satisfăcut de izbîndă sa încît se compară chiar cu Pompei, care atunci avea cea mai mare putere în Roma.

XVI. Iar Pompei îi dădea speranţe pentru funcţia de consul unui om şi mai cutezător decît Clodius, lui Milo[40], care primise magistratura o dată cu Clodius. El îl îmboldi împotriva lui Clodius şi îl îndemna să obţină voturile pentru întoarcerea lui Cicero. Pompei nădăjduia că, o dată întors, Cicero nu va mai deschide gura pentru a vorbi de situaţia politică de pe atunci din Roma, amintindu-şi de cele suferite, dar că va da de lucru lui Clodius prin acuzaţiile ce i le va aduce. Astfel, Cicero, care fusese exilat de către Pompei, a fost rechemat tot de către Pompei, cam în a şaisprezecea luna a exilului său. Pompei[41] i-a reclădit şi casa din Roma şi i-a refăcut proprietăţile de la ţară pe cheltuiala statului. Toată lumea l-a primit la porţile Romei într-un chip strălucit şi se povesteşte că onorurile au ţinut – ca şi la întoarcerea lui Demosthene – o zi întreagă.

XVII. În acest timp, Cezar, după ce a săvîrşit multe fapte strălucite la celţi şi britani, care au fost descrise de mine cînd am vorbit despre celţi, şi, încărcat de bogăţii, a sosit în acea parte a Galliei care se învecinează cu Italia şi este străbătută de fluviul Eridan (Gallia cisalpina), voind să-i dea armatei sale un scurt răgaz după luptele neîncetate pe care le purtase. De acolo, Cezar trimise multor cetăţeni de vază, la Roma, mari sume de bani. Iar magistraţii acelui an veniră pe rînd la dînsul şi tot astfel, oameni vestiţi: guvernatori de provincii şi comandanţi de armate. La un moment dat se aflau în jurul lui Cezar vreo sută şi douăzeci de fascii[42] şi mai mult de două sute de senatori, unii veniţi să-i mulţumească pentru cele primite, alţii să-i ceară bani, iar alţii ca să smulgă vreun alt avantaj de la el. Într-adevăr, orice lucru se făcea prin Cezar, deoarece el avea o armată numeroasă şi mari posibilităţi băneşti, fiind gata întotdeauna să-şi arate bunăvoinţă faţă de oameni. La dînsul au venit şi Pompei şi Crassus, care împărţeau puterea cu Cezar. După ce s-au consfătuit, ei au hotărît ca Pompei şi Crassus să devină pentru a doua oară consuli, iar lui Cezar să i se prelungească guvemămîntul provincial pe încă cinci ani. Cu aceste hotărîri s-au despărţit ei. La consulat, împotriva lui Pompei, a contracandidat Domitius Ahenobarbus[43]. În ziua fixată, încă de cu noapte, amîndoi coborîră în Cîmpul lui Marte[44], pentru alegere. S-a iscat o ceartă şi apoi o încăierare între însoţitorii unuia şi ai celuilalt, pînă cînd un purtător de torţă al lui Domitius a fost străpuns cu sabia. Atunci începu fuga. Şi Domitius cu greu ajunse nevătămat acasă, iar haina lui Pompei i-a fost dusă acasă însîngerată, ceea ce arată primejdia prin care a trecut şi unul şi celălalt.

XVIII. Crassus şi Pompei au fost aleşi consuli şi – potrivit celor făgăduite – au izbutit, prin votare, să-i asigure lui Cezar guvernămîntul pe încă cinci ani. Împărţind între ei provinciile şi armatele[45], Pompei a ales Spania şi Libia. El trimise în aceste provincii prieteni de-ai săi, iar el rămase la Roma; Crassus a luat Siria

și ținuturile învecinate, fiindcă dorea să ducă război împotriva parților, socotind acest război lesne de purtat, aducător de glorie și bogății. La ieșirea din oraș, însă, i se arătară lui Crassus multe semne prevestitoare de nenorociri. Tribunii plebei îi interziceau să înceapă ostilitățile cu parții, deoarece aceștia nu făcuseră nici un răb. Și cum el nu le dădea nici o ascultare, au aruncat asupra lui blesteme în public. Nețiînd seama de ele, Crassus pieri în țara parților, dimpreună cu fiul său, care purta același nume, și cu întreaga armată. Căci dintr-o sută de mii de oameni, nici zece mii n-au izbutit să fugă în Siria. Dar despre dezastrul lui Crassus voi scrie în lucrarea mea „Despre parți". Cît privește pe romani, bîntuind atunci o foamete, îl aleseră pe Pompei ca dictator al aprovizionării, punîndu-i la dispoziție, ca și în războiul împotriva piraților, două zeci de ajutoare dintre senatori. Ca și atunci, Pompei îi repartiza în diferite provincii, alerga el însuși în toate părțile, și în scurtă vreme piața Romei s-a umplut din belșug cu alimente. În chipul acesta faima și puterea lui Pompei s-au înălțat și mai sus.

XIX. În aceeași vreme, moare fiica lui Cezar, în timp ce năștea un copil lui Pompei. Teama i-a cuprins de îndată pe toți: că nu cumva legătura aceasta, făcută prin mijlocirea înrudirii, încetînd, Cezar și Pompei să pornească cu marile lor armate lupta unul împotriva celuilalt, deoarece statul se afla încă demult în mare dezordine și într-o stare grea. Magistraturile se ocupau prin intervenția facțiunilor și prin mită, printr-un fel necinstit și uneori cu pietre sau chiar cu săbii. Pe atunci mituirea prin bani sau daruri era folosită ades și cu nerușinare. Poporul însuși se ducea să voteze pe bani. S-a găsit o dată cineva care să depună o garanție de opt sute talanți pentru magistratura consulară. Consulii fiecărui an renunțaseră la speranța de a primi o armată sau a purta un război, domnia celor trei bărbați înlăturînd această putință. Cei cu mai puține scrupule își făceau o sursa de venituri din tezaurul public, dacă nu puteau obține o comandă militară, sau primeau bani de la urmașii lor la consulat. Din aceste pricini, oamenii cinstiți s-au ferit să mai ocupe vreo demnitate în stat. S-a ajuns la o vreme atît de tulbure, încît cetatea a rămas vreme de opt luni fără consuli. Iar Pompei lăsa dinadins să se întîmple aceste lucruri, pentru ca să se facă simțită nevoia unui dictator.

XX. Din toate părțile se auzea spunîndu-se că singurul leac împotriva relelor de-acum n-ar putea fi decît încredințarea puterii în mîinile unui singur om; trebuia însă un om care să unească autoritatea cu bunăvoința. Și lumea îl indică pe Pompei, care era comandant al unei armate în deajuns de mari și părea prietenul mulțimii și se purta respectuos în senat. El ducea o viață sobră și moderată și era, sau cel puțin părea că este, gata oricînd să stea de vorbă cu oamenii. Pe față, Pompei se arăta neîncîntat de așteptările pe care oamenii și le puneau în el. De fapt însă, el făcea, pe nevăzute, toate întru realizarea acestor așteptări, lăsînd în mod voit să continue neorînduielile din stat și lipsa de autoritate care ducea la aceste neorînduieli. Cînd Milo de care se slujise împotriva lui Clodius și care era foarte popular din cauza readucerii, din exil a lui Cicero ceru consulatul, socotind lipsa de consuli ca un prilej nimerit, Pompei amînă atît de mult alegerile, încît Milo, supărat că Pompei nu-i mai arată încredere, se retrase în Lanuvium, de unde era originar. Se zice că acest oraș a fost primul din Italia, întemeiat de către Diomede[46] în rătăcirea lui după plecarea din Ilion[47]. Orașul se afla la o distanță de o sută cincizeci de stadii[48] de Roma.

XXI. Ieșind călare de pe moșia sa, Clodius se întîlni cu Milo, în apropiere de Bovillae[49]. Amîndoi se priviră cu dușmănie, trecînd însă mai departe. Dar un sclav al lui Milo se năpusti asupra lui Clodius – fie pentru că așa primise poruncă, fie că voia din propria lui dorință să-l ucidă pe dușmanul înverșunat al stăpînului său – și-l lovi în spate cu pumnalul. Îngrijitorul calului care-l însoțea pe Clodius îl duse așa însîngerat cum era la un ban din apropiere. Urmărindu-l împreună cu sclavii săi – nu se știe dacă l-a găsit pe Clodius respirînd încă sau mort Milo își desăvîrși nelegiuirea. Deși voia să apară că nu a pus la cale crima, nici nu a îndemnat la săvîrșirea ei, socoti totuși că este mai bine să nu lase lucrul neisprăvit, bănuind că nu va putea să scape în nici un chip de răspundere. Cînd vestea despre cele întîmplate ajunse la Roma, înspăimîntat, poporul petrecu întreaga noapte în for. A doua zi, cadavrul lui Clodius fu așezat pe tribuna din fața Columnei Rostrata. Dar el fu răpit de cîțiva tribuni ai plebei și de prietenii lui Clodius – avînd tot poporul cu ei – și dus în senat, fie pentru a i se da mai mari onoruri, deoarece făcea parte dintr-o familie de senatori, fie ca o ocară adusă senatului, care închidea ochii. Iar cei mai aprigi dintre acei care erau de față, îngrămădind

băncile și scaunele senatorilor, au clădit un rug și i-au dat foc. O dată cu trupul lui Clodius, au ars însă și senatul și mai multe case vecine.

XXII. Curajul lui Milo era așa de mare, încît acum el nu se temea atît de urmările crimei, cît se înciuda de onorurile acordate cadavrului lui Clodius. Adunînd o mulțime de sclavi și oameni de la țară, el trimise bani pentru a cîștiga favoarea poporului și cumpăra pe tribunul poporului M. Caelius. În chipul acesta el se întoarse plin de cutezanță la Roma. Cum intră în oraș, Caelius îl tîrî în for, înaintea celor pe care îi mituise, ca și cum aceștia ar fi reprezentat adunarea poporului. El se prefăcu că este mîniat și nu voiește să amîne judecata, nădăjduind că – dacă oamenii lui îl vor ierta – Milo va scăpa de o judecată adevărată. Milo se dezvinovăți spunînd că nu putea să fi pus la cale fapta, deoarece nu ar fi pornit la o asemenea acțiune cu bagaje și însoțit de soția sa. Apoi, înfățișă cu amănunțime acuzațiile împotriva lui Clodius, acest om nerușinat și cu prieteni atît de cutezători, încît au ars nu numai cadavrul lui, dar și senatul. Pe cînd Milo vorbea încă, ceilalți tribuni ai plebei și oamenii din popor care nu fuseseră mituiți, pătrunseră înarmați în for. Iar Caelius și Milo fugiră, îmbrăcînd hainele unor sclavi. Începură să fie uciși cei de față. Nu mai erau căutați prietenii lui Milo, ci erau măcelăriți oameni la întîmplare deopotrivă cetățeni și străini – și mai ales acei care se distingeau prin îmbrăcămintea lor bogată sau inele de aur. În starea de neorînduială care domnea în stat, furia poporului se descarcă, profitînd de acest incident. Cei mai mulți fiind sclavi înarmați, ei se apucară să prade pe niște oameni care erau fără arme. Nu s-au dat înapoi de la nici o faptă. Intrînd prin case, ei căutau de fapt lucruri pe care puteau ușor să le ia cu dînșii, sub pretextul că-i urmăresc pe prietenii lui Milo. Întîmplarea cu Milo le-a folosit timp de mai multe zile drept pretext pentru a da foc, a arunca cu pietre și a săvîrși tot felul de fapte[50].

XXIII. Iar senatul se adună înspăimîntat, îndreptîndu-și privirile spre Pompei, în care vedea pe viitorul lor dictator. Căci situația de atunci a statului, credeau senatorii, avea nevoie de un asemenea leac. La sfatul lui Cato, însă, ei l-au ales consul fără coleg, astfel încît Pompei avea puterea unui dictator, conducînd singur treburile obștești, dar avînd răspunderea unui consul. El fu primul consul care a avut la dispoziția sa doua neamuri[51] din cele mai mari, o armată, bani și, deoarece era fără coleg, o autoritate deplină în Roma. Pentru ca prin prezența sa Cato să nu-i facă neplăceri, Pompei manevră să fie ales să plece în Cipru pentru a lua această insulă din mîinile regelui Ptolemeu. În aceeași chestiune exista o lege propusă de Clodius, fiindcă odinioară, cînd Clodius fusese prins de pirați, Ptolemeu din zgîrcenie nu-i trimisese decît doi talanți pentru răscumpărare. Cato făcu ordine la Cipru. Cînd află de cele hotărîte împotrivă sa, Ptolemeu își aruncă comorile în mare și își puse capăt zilelor[52]. În acest timp, Pompei hotărî să fie cercetate prin justiție toate înșelăciunile și mai ales corupția prin daruri și mită. Căci el socotea că de aci a început dezmățul în afacerile publice și că prin lecuirea acestor plăgi vindecarea va urma. Repede el dădu un decret potrivit căruia oricine voia, putea cere socoteală tuturor celor care exercitaseră vreo magistratură, începînd din anul primului consulat al lui Pompei și pînă în prezent. Era vorba de un timp cu ceva mai puțin de douăzeci de ani, răstimp în care era cuprins și consulatul lui Cezar. Prietenii lui Cezar bănuiau că se aduce în discuție un interval de timp atît de lung tocmai pentru a-l ofensa sau compromite pe Cezar și-l îndemnau pe Pompei să îndrepte mai de grabă neajunsurile prezentului decît să isce pentru fapte din trecut neplăceri atîtor bărbați distinși, printre care îl numărau și pe Cezar. Iar Pompei se mînia la auzul numelui lui Cezar, ca și cum acesta ar fi fost în afara oricărei bănuieli. Dealtminteri, zicea el, același răstimp cuprindea și al doilea consulat al său, iar lucrurile trebuiau cercetate mai din trecut, pentru o bună îndreptare a statului, deoarece aceste plăgi existau de multă vreme.

XXIV. După ce dădu aceste lămuriri, Pompei făcu să intre în vigoare legea sa. Au urmat îndată procese de tot felul. Și pentru ca judecătorii să nu fie înfricoșați, el însuși supraveghea ședințele de judecată, așezînd soldați în jur. Primii împricinați fură condamnați în lipsă: Milo – învinuit de omorîrea lui Clodius, Gabinius – învinuit atît de călcarea legilor cît și de sacrilegiu, deoarece fără să fi avut un decret al senatului și împotriva opreliștilor cărților sibylline năvălise cu armata în Egipt. Hypsaeus, Memmius[53], Sestius[54] și mulți alții fură găsiți vinovați de luare de mită sau de mituire a poporului. Mulțimea interveni pentru Scaurus[55].

Pompei făcu însă cunoscut printr-un crainic că trebuie așteptată hotărîrea judecătorilor. Și cum poporul nu contenea să-i stingherească pe acuzatori, veniră în grabă soldații lui Pompei și uciseră cîțiva oameni. Astfel, poporul fu redus la tăcere. Scaurus fu condamnat. Toți fură exilați, iar lui Gabinius, pe lîngă exil, i s-a confiscat și averea. Senatul i-a adus lui Pompei, pentru faptele sale, o strălucită laudă și a hotărît să-i mai dea alte două legiuni și să-i prelungească durata comandei în provincii pe încă un timp. Dar Memmius, care fusese condamnat pentru mituire, recurgînd la o lege a lui Pompei în temeiul căreia scăpa de pedeapsă cel care denunța pe un altul, îi făcu socrului lui Pompei, Lucius Scipio, un proces tot cu acuzarea de a fi dat mită. De vreme ce Pompei a îmbrăcat atunci haina de acuzat, mulți judecători făcură la fel. Memmius deplîngînd felul în care ajunsese republica renunță la acțiunea sa.

XXV. Ca și cum s-ar fi îndreptat toate acele stări care necesitau conducerea unui singur om, Pompei își luă coleg la consulat pentru restul anului pe Scipio. Totuși, chiar după ce magistratura consulară fu ocupată de alții, el nu înceta de a-și exercita mai departe supravegherea sa, avînd aceeași putere în stat. Pe atunci, Pompei era totul în Roma. Întreaga simpatie a senatului se îndrepta spre Pompei, fiindcă, pe de o parte, îl urau pe Cezar, care în tot cursul consulatului sau nu apelase cu nici o ocazie la senat, iar pe de alta, pentru că Pompei a făcut ca statul, slăbit din pricina relelor stări, să se restabilească la iuțeală și nu a prilejuit niciunui senator vreo neplăcere sau jignire în timpul magistraturii sale. Cei exilați s-au dus cu toții la Cezar și l-au prevenit ca să fie atent, întrucît Pompei, prin legea sa privitoare la mituire, țintește într-însul. Cezar însă îi liniști vorbindu-l de bine pe Pompei. El îi determină apoi pe tribuni să propună o lege prin care să-i fie permis lui Cezar să candideze a doua oară la consulat în absență. Propunerea fu aprobată pe cînd Pompei era consul încă și fără ca acesta să se opună. Cezar, avînd bănuieli că senatul lucrează împotrivă-i și cuprins de teamă de a nu ajunge un simplu particular la discreția dușmanilor săi, își folosi șiretenia pentru a rămîne în fruntea trupelor pînă cînd va fi fost numit consul. El ceru senatului să-i prelungească puterea asupra Galliei pentru puțină vreme, măcar într-o parte a acestei provincii[56]. Aflînd că succesorul la consulat al lui Pompei, Marcellus[57], i s-ar fi opus, se zice că Cezar, bătind în mînerul sabiei, ar fi spus celui care îi aducea vestea: „Iată cine îmi va da ceea ce vreau"[58].

XXVI. Cezar întemeiase în Alpi orașul Novocomum[59], acordîndu-i jurisdicția romană, în virtutea căreia toți acei ce exercitau acolo vreme de un an o magistratură deveneau cetățeni romani. Căci acest lucru îl stabilise dreptul roman. Un locuitor din Novocomum fusese magistrat și de aceea era recunoscut ca cetățean roman. Marcellus, pentru a-l jigni pe Cezar, a pus ca omul să fie bătut cu vergile, pentru o vină neînsemnată. Această pedeapsă nu se putea aplica cetățenilor romani. Mînia îl făcu pe Marcellus să-și dezvăluie intenția. El spuse că loviturile sunt semnul că omul este peregrin și îl îndemnă să meargă la Cezar și să-i arate urmele loviturilor. Dar nu se mulțumi cu această insultă, ci propuse să i se trimeată în provincii lui Cezar, înainte ca să fi expirat timpul ce fusese hotărît, comandanții care aveau să-l înlocuiască. Dar Pompei se împotrivi, zicînd că procedeul nu este cuviincios și, făcînd pe binevoitorul față de Cezar, spuse că un bărbat ilustru, așa cum este Cezar și care a fost de multe ori de folos patriei, nu trebuie jignit mai ales cînd este vorba numai de un scurt interval de timp. Pompei scoase la lumină în mod limpede că i se va ridica lui Cezar comanda îndată după expirarea termenului. De aceea, au fost aleși consuli pentru anul următor cei mai mari dușmani ai acestuia: Aemilius Paulus[60] și Claudius Marcellus[61], un nepot de frate al lui Marcellus mai sus pomenit. Tribun al poporului fu ales Curio[62], și acesta un înfocat dușman al lui Cezar, om foarte iubit de popor și foarte iscusit la vorbă. Dintre acești oameni, Cezar nu a putut să-l aducă de partea sa prin bani pe Claudius; l-a cumpărat însă, cu o mie cinci sute de talanți, pe Paulus, care l-a încredințat că el nici nu va lucra pentru dînsul, dar nici nu-i va face greutăți. Cu bani și mai mulți a obținut ajutorul lui Curio, pe care-l știa înglodat în numeroase datorii. Din suma primită, Paulus a ridicat o basilică[63] pentru locuitorii Romei, numită „basilica lui Paulus”, o foarte frumoasă construcție.

XXVII. Curio, pentru ca să nu se vadă schimbarea lui bruscă, a făcut propuneri foarte greu de realizat, privind reparația și construirea unor drumuri și a cerut să i se dea lui supravegherea acestor lucrări, pe tot timpul celor cinci ani cît vor dura. El știa că nu va obține nici unul dintre aceste lucruri, spera însă că priete-

nii lui Pompei, nefiind de acord cu dînsul, el va găsi astfel pricină de ceartă cu Pompei. Lucrurile s-au întîmplat așa cum și-a închipuit Curio, iar el avu acum pretext pentru a rupe legăturile cu Pompei. Claudius a cerut să i se trimită lui Cezar comandanții care aveau să-l înlocuiască în provincii, căci îi trecuse termenul. Paulus tăcu. Curio, socotit acum adversarul atît al lui Pompei cît și al lui Cezar, aprobă părerea lui Claudius, adăugînd însă că se cere ca și Pompei, la fel ca Cezar, să depună conducerea provinciilor și a armatei. Căci, zicea el, numai în cazul acesta republica se va bucura de libertate și siguranță din toate punctele de vedere. Mulți se opuneau, sub cuvînt ca măsură ar fi nedreaptă, deoarece puterile lui Pompei nu expiraseră încă. Curio vorbea acum mai deschis și mai nestăpînit, spunînd că nu trebuie să i se trimeată înlocuitori nici lui Cezar, dacă nu se face același lucru și pentru Pompei. Într-adevăr, deoarece acești doi bărbați sunt bănuitori unul față de altul, republica nu va avea parte de o pace statornică pînă cînd Cezar și Pompei nu vor deveni simpli particulari. El spunea aceste lucruri știind că Pompei nu va lăsa conducerea din mîini și văzînd că poporul este nemulțumit de acesta, din pricina proceselor de mituire. Părerea lui Curio părea înțeleaptă și poporul îl laudă, deoarece el singur, ca un cetățean devotat, lua asupra sa atît dușmănia lui Cezar cît și a lui Pompei. O dată el fu dus pînă acasă de oameni din popor, care îi aruncau flori ca unui atlet care susține o luptă mare și grea. Căci pe vremea aceea nimic nu părea mai de temut decît dușmănia lui Pompei".

XXVIII. Pompei, care se afla bolnav undeva în Italia, a trimis senatului o scrisoare iscusită, în care lăuda faptele lui Cezar și povestea apoi de la început cele ce săvîrșise el însuși, cum a fost socotit vrednic de al treilea consulat și, pe lîngă acestea, de conducerea unei provincii și a unei armate și cum, fără ca el să fi făcut vreun demers, a fost solicitat să vină în ajutorul Romei. „Funcțiile ce le-am primit fără voia mea – adăugă el – le voi depune de bună voie, chiar fără să aștept termenul expirării lor, în mîinile acelora care vor să le accepte". Această scrisoare, întocmita iscusit, punea într-o lumină favorabilă pe Pompei și stîrnea ciuda împotriva lui Cezar, care nu renunța la puterile sale nici după ce durata lor legală expirase. Întors la Roma, Pompei continua să vorbească în același fel și făgădui din nou că va depune magistratura, afirmînd, în calitate de prieten și rudă[65], al lui Cezar, ca și acesta o va depune pe a sa foarte bucuros. Căci, zicea el, Cezar a dus o campanie îndelungată și grea împotriva unor popoare foarte războinice și, după ce a sporit teritoriul patriei, acum se va întoarce pentru a primi onoruri, a aduce jertfe și a se bucura de odihnă. Pompei spunea aceste lucruri sperînd că lui Cezar i se vor desemna înlocuitori de îndată, pe cînd el va rămîne doar în situația de a fi făcut o făgăduință. Curio îi dădu de gol însă șiretlicul, spunînd că nu este deajuns o făgăduială, ci Pompei trebuie să depună puterile sale de îndată, că nu i se poate cere lui Cezar să renunțe la armata sa înainte ca și Pompei să fi devenit un simplu particular; în sfîrșit, că nu numai Cezar pentru a face față dușmanilor săi – dar nici poporul roman nu are interesul ca o putere atît de mare să aparțină unui singur om, ci e de preferat să aibă la dispoziție pe unul împotriva celuilalt, dacă vreunul din ei încearcă să atace statul. Acum, fățiș și fără teamă, Curio îl vorbea de rău pe Pompei, învinuindu-l că tinde la tiranie și mai spunea că acesta nu a renunța niciodată la funcțiile de consul și comandant de oști, dacă nu le va depune acum de frica lui Cezar. În cele din urmă Curio propuse ca, dacă ei refuză să se supună, atît Pompei cît și Cezar să fie declarați dușmani ai statului, în cazul cînd nu vor da ascultare, și să fie adunată o armată care să fie pavăză împotriva lor. Prin această propunere, mai ales, el izbuti să țină ascuns faptul că era vîndut lui Cezar.

XXIX. Supărat și rostind amenințări împotriva lui Curio, Pompei se retrase plin de mînie în împrejurimile Romei. Iar senatul privea acum cu bănuiala și pe Cezar și pe Pompei. Pe acesta din urmă, însă, îl considera mai binevoitor, dar era cu totul împotriva lui Cezar, din pricina desconsiderării pe care Cezar i-o arătase în timpul consulatului sau. Unii credeau că este într-adevăr primejdios pentru stat ca Pompei să lase din mîinile sale armată, fără ca Cezar să fi renunțat mai înainte la comanda trupelor sale, pentru că Cezar era în afară orașului[66] și părea pornit la cele mai îndrăznețe acțiuni. Curio prezenta însă altfel lucrurile, spunînd că este nevoie de Cezar împotriva lui Pompei, în cazul cînd nu ar depune amîndoi în același timp comanda trupelor. Neizbutind să convingă senatul, Curio îl dizolvă, fără să se fi ajuns la o hotărîre. Această putere o avea el în calitate de tribun al plebei. Pompei avu atunci cele mai mari regrete că a redat vechea autoritate

tribunatului plebei, pe care Sylla îl slăbise atît de mult. Înaintea dizolvării, senatul hotărî prin vot că atît Cezar cît și Pompei să trimeată, din armatele lor, fiecare cîte o legiune în Siria, pentru paza acestei provincii, lovită în urma nenorocirii lui Crassus61. Tot atunci, Pompei, cu șiretenia să obișnuită, ceru de la Cezar legiunea pe care i-o împrumutase cu puțin înainte, după dezastrul lui Titurius și Cotta68, doi locotenenți ai lui Cezar. Cezar dărui fiecărui soldat două sute cinci zeci drahme69 și trimise apoi această legiune la Roma împreună cu o altă legiune a sa. Întrucît în Siria nu se arată nici un pericol, aceste două legiuni petrecură iarna la Capua70.

XXX. Oamenii trimiși de Pompei la Cezar, în fruntea trupelor de care am pomenit, răspîndeau tot felul de știri defăimătoare despre Cezar. Astfel, îl asigurau pe Pompei de faptul că armata lui Cezar era istovită din pricina lungilor sforțări la care a fost supusă, ca soldații doresc întoarcerea acasă, că se vor da de partea lui Pompei de îndată ce vor fi trecut Alpii. Spuneau aceste lucruri, fie pentru că nu cunoșteau situația, fie pentru că fuseseră mituiți. De fapt, însă, fiecare om al lui Cezar înfrunta plin de rîvnă toate greutățile, datorită atît deprinderii cu viața de campanie, cît și cîștigurilor pe care războiul le prilejuiește învingătorilor sau pe care le primeau de la Cezar. Iar Cezar dăruia cu dărnicie, pregătindu-i în chipul acesta pe soldați să execute planurile pe care le urmărea. Și chiar după ce îi cunoșteau planurile, ei stăruiau în devotamentul lor. Pompei, încrezîndu-se în veștile primite, nu a strîns nici o armată și nu a făcut nici o pregătire – cum cerea un conflict atît de mare. Între timp, senatul consulta pe fiecare membru al său și Claudius – separînd în mod abil întrebările – luă pe rînd părerile fiecăruia: „Dacă să-i trimeată lui Cezar înlocuitori” și „Dacă să-i ridice puterile lui Pompei”. Cei mai mulți senatori au răspuns nu la ultima întrebare, dar au hotărît să-i trimeată înlocuitori lui Cezar. Întrebați din nou de către Curio dacă nu vor ca și lui Pompei și lui Cezar să li se ia funcțiile, douăzeci și doi de oameni nu au fost de această părere, treisute și șaptezeci însă – renunțînd la neînțelegerile lor, pentru binele obștesc – s-au alăturat părerii lui Curio. Atunci Claudius dizolvă senatul strigînd: „Învingeți, ca să-l aveți pe Cezar stăpîn”71.

XXXI. Pe neașteptate se răspîndi zvonul cum că Cezar trecuse Alpii și se îndrepta spre Roma. Mare zăpăceală și teamă a cuprins atunci pe toți oamenii. Claudius făcu propunerea ca trupele ce se aflau la Capua să fie trimise în întîmpinarea lui Cezar, ca împotriva unui dușman al statului. Deoarece Curio se opunea, sub cuvînt că zvonul era neîntemeiat, Claudius zise: „Dacă sunt împiedicat să mă îngrijesc de binele statului printr-un vot public, o voi face prin propriile mele puteri în calitate de consul”. După ce rosti aceste cuvinte, ieși din senat și alergă împreună cu celălalt consul la Pompei, în afara orașului. Întinzîndu-i o sabie lui Pompei îi spuse: „Îți poruncim, și eu și colegul meu, să mergi împotriva lui Cezar, în interesul patriei. În acest scop, îți încredințăm armata care se afla acum parte la Capua, parte în restul Italiei. Ai libertatea să recrutezi și alte trupe dacă voiești”. Pompei se supuse, spunînd că trebuie să asculte de porunca consulilor. Adăugă, însă: „Dacă nu există o soluție mai bună”. El spunea acest lucru din perfidie, căutînd să pară cinstit. Curio nu avea nici o autoritate în afară incintei orașului, căci tribunilor poporului nu le este îngăduit să iasă din zidurile cetății. El se plîngea în fața poporului de cele întîmplate și a cerut consulilor să interzică tuturor a da urmare recrutării lui Pompei. Neizbutind, el era îngrijorat acum de siguranța propriei sale persoane, întrucît timpul tribunatului său era pesfîrșite. El își pierdu nădejdea că va mai putea să-l ajute pe Cezar și porni în grabă la dînsul72.

XXXII. Cezar, după ce trecuse Oceanul73, venind din Britania, străbătu ținutul celților – învecinat cu Rinul trecu apoi Alpii împreună cu cinci mii de pedestrași și trei sute de călăreți și coborî la Ravenna74, care – aproape de granița75 Italiei – este ultimul oraș de sub autoritatea. lui Cezar. Acesta l-a primit prietenește pe Curio, i-a exprimat recunoștința pentru serviciile aduse și, împreună cu dînsul, a luat în cercetare starea de atunci a lucrurilor. Curio a fost de părere ca Cezar să-și adune îndată întreaga lui armată și să pornească împotriva Romei. Cezar însă voia să încerce o soluție pașnică. El ceru prietenilor săi să înceapă tratativele în numele său, arătîndu-se gata să renunțe la celelalte provincii și legiuni, pentru a păstra în schimb numai două legiuni și Illiria dimpreună cu Gallia cisalpina, pînă cînd va fi numit consul. Pompei părea mulțumit cu aceste propuneri. Consulii, însă, se împotriviră. Atunci Cezar scrise senatului o scrisoare

care a fost înmînată noilor consuii de către Curio, care a străbătut în acest scop trei mii trei sute de stadii în trei zile. Consulii intrau tocmai în senat, la începutul noului an. Scrisoarea trimisă de Cezar cuprindea o înșiruire elogioasă a faptelor săvîrșite de el de la început, urma apoi declarația că dînsul voiește să depună o dată cu Pompei puterile sale, dar cîtă vreme acela și le păstrează, nici el nu înțelege să renunțe la aceste puteri, ba că va veni foarte repede pentru a răzbuna jignirile aduse patriei și lui însuși. La ultimele cuvinte, toți senatorii au răspuns prin strigăte, socotind că li s-a făcut o declarație de război. Pe dată au numit înlocuitor al lui Cezar pe Lucius Domitius, care și porni într-acolo cu patru mii de oameni, atunci recrutați[76].

XXXIII. Antonius și Cassius[77], tribuni ai poporului, după Curio, erau de aceeași părere cu el. Lucrul acesta întărită și mai mult pe senatori, care socoteau acum că pavăza lor este armată lui Pompei și consid-erau armata lui Cezar ca dușmană. Iar consulii Marcellus[78] și Lentulus[79] cerură lui Antonius și partizanilor lui să părăsească senatul pentru ca, deși tribuni, să nu sufere vreun neajuns. Atunci, plin de mînie, Antonius sări de pe scaunul său, strigînd cu putere. El lua ca martor pe zei că magistratura tribuniciană, pînă acum sacră și inviolabilă, este batjocorită și că oamenii ce își exprima o părere pe care o socotesc de folos sunt alungați cu ocară, deși n-au săvîrșit nici vreun omor, nici vreo altă nelegiuire. După ce grăi aceste cuvinte, el începu să alerge asemenea posedaților, prevestind războaie, măceluri, proscripții, exilări, confiscări de averi și tot soiul de nenorociri viitoare. Apoi aruncă blesteme grele asupra celor vinovați de aceste lucruri. Împreună cu Antonius, au pornit-o la fugă și Curio și Cassius. Căci se iviseră trupe din armata lui Pompei, care înconjurară senatul. Aceștia plecară în mare grabă și pe ascuns la Cezar, o dată ce se făcu noapte, cu o căruță pe care o închiriară și îmbrăcînd, pentru a nu fi recunoscuți, hainele unor sclavi. În această îmbrăcăminte i-a arătat Cezar armatei sale și, pentru a-și îndîrji oamenii, el spuse: „Voi, după fapte atît de mari, sunteți socotiți drept dușmani. Iar oameni de o atare valoare ca aceștia se văd alungați într-un chip atît de rușinos, cînd se încumetă să dea sfaturi sincere”.

XXXIV. Ambele părți deschiseră ostilitățile, războiul fiind declarat astfel în mod limpede. Senatul își făcea socoteala acum că Cezar nu se va putea folosi de trupele din Gallia decît mai tîrziu și că de aceea nu se va încumeta să înceapă o acțiune atît de importantă cu oameni puțini. Pompei primi ordinul să adune o sută treizeci de mii de oameni din Italia, preferîndu-i pe cei care mai făcuseră campanii, ca unii care aveau experiența războiului; și, de asemenea, să recruteze mercenari de la popoarele cele mai războinice din vecinătate. Printr-o altă hotărîre, și de îndată, senatorii i-au acordat lui Pompei – în vederea cheltuielilor de război – dreptul de a se folosi de întreg tezaurul statului; iar dacă ar mai fi avut nevoie și de alți bani, îi puneau la îndemîna propriile lor resurse pentru întreținerea armatei. Ei mai trimiseră prin orașe oameni plini de mînie și de zel, care să strîngă bani, fără a neglija nimic în graba lor cea mare. Cît despre Cezar, el trimisese ca să-și cheme trupele din toate părțile. Dar preferind unor pregătiri de forțe mari iuțeala înfăptuirii și îndrăzneala, care trebuiau să-l zăpăcească și să-l înspăimînte pe dușman, el hotărî să înceapă un război atît de important numai cu cinci mii de oameni, pe care-i avea lîngă el, și să ocupe acele poziții din Italia care prezentau importanță strategică.

XXXV. El își trimise înainte centurionii[80], cu trupe puține dar curajoase, ca să intre în Ariminum și să-l ocupe prin surprindere. Acest oraș este primul pe care îl întîlnești cînd vii din Gallia. Seara, Cezar – ca și cum nu s-ar fi simțit bine – se retrase de la ospățul care avea loc, lăsîndu-și la masă prietenii. El se urcă într-un car și mînă spre Ariminum, în timp ce călăreții săi îl urmau la o oarecare distanță. Ajungînd în grabă la fluviul Rubicon, care desparte Gallia de Italia, el se opri din cursa ce o făcea. Privi curgerea apei și stătu la îndoială, gîndindu-se la toate nenorocirile ce aveau să vină în cazul cînd el ar trece înarmat fluviul[81]. Apoi, după ce s-a recules, a spus celor care erau de față: „Amînarea trecerii acestui rîu îmi va aduce mie nenorociri mari; trecerea lui, însă, tuturor oamenilor”. Spunînd aceste cuvinte a trecut fluviul cu avînt, ca un apucat. Atunci rosti el vorbele vestite: „Sorții s-au aruncat”. De acolo, merse în goană la Ariminum, pe care îl ocupă în zorii zilei. Apoi merse mai departe și întări prin garnizoane pozițiile care îi conveneau. El supuse prin forță sau cu binele tot ce i se afla în cale. Din toate ținuturile fugeau oameni și porneau în pribegie, așa cum se întîmplă în vremuri de groază. Era o goană neorînduită și însoțită de vaiete. Nu se știa nimic sigur și se

credea că Cezar năvălește cu o armată tare numeroasă și puternică[82].

XXXVI. După ce au aflat cele petrecute, consulii nu-l mai lăsau pe Pompei să ia calm hotărîri pe baza experienței sale militare, ci îl zoreau să pornească în grabă să recruteze oameni în Italia, sub cuvînt că Cezar avea să pună stăpînire de îndată pe Roma. Și ceilalți senatori, care nu se așteptau la atacul neprevăzut din partea lui Cezar, erau înspăimîntați, deoarece erau încă nepregătiți. Cuprinși de panică, ei se căiau că n-au primit propunerile lui Cezar, socotindu-le îndreptățite abia acum cînd teama prefăcuse simțămintele de rivalitate într-o mai bună înțelegere a lucrurilor. Li se arătară oamenilor multe minuni și semne cerești: li s-a părut că plouă cu sînge, că statuile zeilor se acoperă de sudoare, că numeroase temple fură lovite de trăsnet, ca un catîr a fătat pui. Multe alte semne rele prevesteau nimicirea republicii și schimbarea formei de guvernămînt. Au fost decretate rugăciuni publice, ca într-o mare nenorocire. Iar poporul, aducîndu-și aminte de suferințele îndurate pe timpul lui Marius și Sylla, cerea prin strigăte retragerea puterilor lui Cezar și Pompei, în credința că numai în chipul acesta se poate pune capăt războiului. Cicero a propus să fie trimiși chiar soli de pace la Cezar[83].

XXXVII. Consulii se împotriveau tuturor inițiativelor. Atunci Favonius[84] ceru lui Pompei, în bat-jocură, să-și aducă la îndeplinire făgăduiala pe care o făcuse cîndva: „Nu voi avea decît să bat din picior și armatele vor ieși din pămînt”. – „Veți avea aceste armate, a răspuns Pompei, dacă vă înarmați și nu socotiți că este o nenorocire faptul de a părăsi Roma și, la nevoie, Italia. Căci, adăugă el, puterea sau libertatea unor oameni viteji nu sunt legate de moșiile și casele lor, ci îi însoțesc oriunde ar fi. Învingînd pe dușman, ei își redobîndesc vechile lor locuințe”. Cu aceste cuvinte și cu amenințări la adresa celor ce zăbovesc pentru a-și cruța avutul sau refuză să-i dea ajutorul în lupta pentru apărarea patriei, Pompei a ieșit din senat, apoi curînd după aceea și din Roma, mergînd la armata sa de la Capua, iar consulii îl urmară. Ceilalți senatori au rămas multă vreme nehotărîți, petrecîndu-și noaptea cu toții laolaltă în senat. La ivirea zorilor, cei mai mulți au părăsit totuși Roma, urmîndu-l pe Pompei.

XXXVIII. La Corlinium[85], Cezar dădu peste Lucius Domitius, omul trimis ca să-l înlocuiască și îl asedie înainte ca să poată avea în juru-i pe toți cei cinci mii de soldați ai săi. Locuitorii din Corlinium l-au prins pe Domitius la porțile cetății, tocmai cînd se pregătea să fugă, și l-au predat lui Cezar. Cezar primi cu bună voință armata lui Domitius, care trecu de partea sa, voind ca în felul acesta să atragă și pe alții. Iar lui Domitius îi dădu voie să plece oriunde va dori, fără să-i fi făcut vreun rău, și cu banii pe care îi avea asupra lui, sperînd că din recunoștință va rămîne, poate, la dînsul, dar fără ca să-l împiedice de a merge la Pompei[86]. Pe cînd aceste evenimente se desfășurau cu repeziciune, Pompei pornea în grabă și el de la Capua la Nuceria, și de la Nuceria la Brundisium, pentru că, străbătînd Marea Ionică, să ajungă în Epir, avînd de gînd a face acolo pregătirile de război. El scrise tuturor popoarelor, regilor, cetăților, guvernatorilor și principilor[87] pentru ca fiecare să-i trimeată în cea mai mare grabă ajutor pentru purtarea războiului. Și ajutorul îi veni din toate părțile. Armata propriu-zisă a lui Pompei se afla în Spania și era pregătită ca să pornească oriunde s-ar fi simțit nevoie. Pompei a predat consulilor o parte din legiunile care se aflau în jurul său, pentru a fi trecute mai grabnic de la Brundisium în Epir.

XXXIX. Ei traversară marea de îndată, ajungînd cu bine la Dyrrachium. Acest oraș, unii îl confundă cu Epidamnos din cauza următoarei erori: Epidamnos, un rege al barbarilor care locuiau în regiunea aceea, a construit un oraș la mare și l-a numit Epidamnos, după numele său. Un fiu al fiicei acestuia, Dyrrachos, al cărui tată se zicea că este Poseidon, a mai construit un loc de ancorat lîngă Epidamnos, Dyrrachium. Frații lui îi făcură război lui Dyrrachos. Herakle, care se întorcea din Erythea, îi veni în ajutor lui Dyrrachos, cu condiția ca să-i cedeze o parte din pămîntul acela. Așa se explică de ce locuitorii lui Dyrrachium îl dau pe Herakle, în calitate de participant la împărțirea de pămînt, drept întemeietor al cetății lor. Ei nu neagă nici calitatea de întemeietor a lui Dyrrachos, dar se arată mai mîndri de Herakle, întrucît este un zeu. Se povestește că în lupta aceea, Ionios, un fiu al lui Dyrrachos, fu ucis de Herakle, din întîmplare. Iar Herakle, după ce i-a făcut funerariile, a aruncat cadavrul lui Ionios în mare, pentru că marea să-i poarte numele. Mai tîrziu, ținutul și cetatea au fost stăpînite de brigi[88], care se întoarseră aici din Phrygia[89], iar după ei, de

taulanți, un neam illiric, și după taulanți de un alt neam illiric, liburnii, care, pe nave rapide, jefuiau ținuturile învecinate. Locuitorii din Dyrrachium, izgoniți de lihurni, au chemat în ajutorul lor pe corcyrieni[90], care aveau atunci supremația pe mare și izbutiră să-i alunge la rîndul lor pe liburni. Atunci s-au amestecat corcyrienii cu locuitorii din Dyrrachium și de aceea se pare că locul de ancorat este de origină grecească. Numele Dyrrachium, nefiind socotit de bun augur, corcyrienii îl schimbară în acela de Epidamnos, împrumutîndu-l de la cetatea care se afla ceva mai sus. Acest nume a fost folosit și de Thukidide. Astăzi, însă, a biruit vechea denumire Dyrrachium.

XL. Așadar, trupele încredințate consulilor au ajuns la Dyrrachium. Iar Pompei aduna restul armatei la Brundisium, așteptînd întoarcerea corăbiilor care transportaseră pe consuli. În timpul acesta, Cezar se ivi aci, iar Pompei se apăra de el adăpostindu-se în dosul zidurilor și înconjurînd orașul printr-un șant. Cum sosi flota, el plecă pe înserate, după ce lasă la fortificații pe oamenii cei mai curajoși. Dar și aceștia, la venirea nopții, porniră pe urmele lui, fiind ajutați de un vînt favorabil. Astfel, Pompei părăsi Italia și trecu în Epir cu toată armata sa. Cezar nu știa încotro să se îndrepte și de unde să înceapă războiul, deoarece vedea cum mulți înclină spre Pompei. Dar apoi, temîndu-se ca armata lui Pompei din Spania, numeroasă și mult încercată, să nu-i cadă în spate pe negîndite dacă el l-ar urmări pe Pompei, Cezar hotărî să sfărîme mai întîi această armată și plecă în Spania. Trupele sale le împărți în cinci. O parte o lăsă la Brundisium, alta la Hydruntum[91] și o a treia la Tarent[92], pentru ca să păzească Italia. A patra o trimise sub comanda lui Q. Valerius în Sardinia, spre a pune stăpînire pe această insulă producătoare de grîne. Ceea ce s-a și făcut. Asinius Pollio[93] fu trimis în Sicilia, unde era guvernator Cato. La întrebarea acestuia dacă o hotărîre a senatului sau a poporului l-a împuternicit să năvălească într-o provincie pe care o guvernează un altul, Asinius Pollio a răspuns: „Cel care este stăpîn pe Italia mi-a dat ordinul". Cato a răspuns că nu se opune cu forța, deoarece vrea să-i cruțepe cei supuși autorității sale. El pleca la Corcyra și de acolo la Pompei.

XLI. Cezar se grăbi mai întîi să ajungă la Roma și cîștigă de partea sa poporul, care era înfricoșat de amintirea tristelor vremi ale lui Sylla și Marius, dîndu-i multe speranțe și făcîndu-i promisiuni mari. El dovedi bunăvoințăși față de dușmanii săi, arătînd cum l-a prins pe Lucius Domitius și l-a lăsat să plece nevătămat împreună cu toți banii pe care îi avea. Apoi Cezar sfărîma zăvoarele tezaurului public, amenințîndu-l cu moartea pe unul dintre tribuni, Metellus[94], care se opunea. În acest chip, el își însuși sume de bani de care nimeni nu se putea atinge și despre care se zice că au fost depuse demult pentru a se face față gallilor[95]. Sub blestem public, nimeni nu putea să le întrebuințeze decît în cazul cînd gallii ar fi pornit un război împotriva Romei. Cezar spuse însă că, supunîndu-i în mod definitiv pe galli, a liberat cetatea de acest blestem – așa încît nu mai exista nici o primejdie. Apoi el așeză ca prefect al orașului pe Aemilius Lepidus[96], iar lui Marcus Antonius, tribun al plebei, îi dădu comanda asupra Italiei și a trupelor care se aflau în ea. În afară Italiei, îl făcu pe Curio guvernator al Siciliei, în locul lui Cato, și pe Quintus Valerius guvernator al Sardiniei. În Illiria îl trimise pe C. Antonius[97], iar Gallia cisalpină i-o încredința lui Licinius Crassus[98]. Mai dădu ordin să fie construite în grabă două flote, una care să navigheze în apele Mării Ionice și alta în acelea ale Mării Tireniene[99]. Conducerea acestor flote în construire o încredința lui Hortensius și lui Dolabella[100].

XLII. După ce a întărit astfel Italia încît să poată respinge atacurile lui Pompei, Cezar a plecat în Spania. Acolo a ieșit mai întîi învins în luptele cu Petreius[101] și Afranius[102], comandanții lui Pompei. Apoi au dat o luptă în apropierea orașului Ilerda[103], al cărei rezultat a fost nehotărît. Cezar își așezase tabăra pe un loc rîpos și se aproviziona numai trecînd o punte peste rîul Sicoris. Umflate din pricina ploilor, apele au inundat fără veste și au stricat puntea. O mulțime de oameni a rămas pe malul celălalt al fluviului și trupele lui Petreius i-au măcelărit. Cezar însuși a trecut prin greutăți mari, împreună cu tot restul armatei, din pricina poziției neprielnice pe care o ocupa, din pricina lipsei de alimente, a vremei rele și a dușmanilor. Astfel, el era redus la starea unui asediat. În cele din urmă, la sosirea verii, Afranius și Petreius se retraseră în interiorul Spaniei, pentru a strînge o nouă armată. Cezar le ieșea mereu înainte, tăindu-le drumul prin fortificațiile pe care le construia și împiedicîndu-le astfel înaintarea. O dată chiar împresură un detașament din

armata duşmană, care fusese trimis să ocupe un loc unde să poată fi aşezată o tabără. Cei încercuiţi ridicară scuturile deasupra capetelor, semnul acelora care vor să se predea. Cezar nici nu i-a luat prizonieri, nici nu i-a lovit cu suliţele, ci i-a lăsat să se întoarcă la Afranius nevătămaţi, deoarece cu orice prilej Cezar voia să şi-i cîştige pe duşmani. De atunci, cele două tabere au început să se viziteze destul de des între ele, iar în rîndurile soldaţilor se vorbea despre o înţelegere.

XLIII. Acum, Afranius şi alţi comandanţi erau de părere că să-i lase Spania lui Cezar, în schimbul încuviinţării de a pleca la Pompei. Petreius se opuse şi, alergînd prin tabără, porunci să fie ucişi toţi oamenii lui Cezar care erau găsiţi acolo. Pe unul din propriii săi ofiţeri, care i se împotrivi, îl omori cu mîna lui. Soldaţii erau astfel şi mai nemulţumiţi, din pricina cruzimii lui Petreius, pe cînd simpatia lor înclină spre purtarea omenoasă a lui Cezar. Reuşind să-i taie calea de aprovizionare cu apă, Cezar îl sili pe Petreius, care era în mare încurcătură, să intre în tratative cu el, împreună cu Afranius, în văzul ambelor armate, care se strînseseră în jur. S-a hotărît că, pe de o parte, Spania să fie lăsată lui Cezar, iar pe de alta, Cezar să-i conducă nevătămaţi, pînă la fluviul Varus, pe oamenii lui Pompei şi să le îngăduie să meargă la acesta. Ajungînd la fluviul Varus, Cezar îi convoca într-o adunare pe toţi cei care erau de la Roma şi din Italia şi le vorbi: „Duşmani (folosesc încă acest cuvînt, pentru a vă arăta limpede gîndul meu), eu nu i-am nimicit pe acei care fuseseră trimişi de voi că să ocupe un loc pentru aşezarea taberii care mi s-au predat, nici alte trupe ale voastre, cînd v-am tăiat calea de aprovizionare cu apă, deşi Petreius a făcut să piară oamenii mei care rămăseseră izolaţi dincolo de fluviul Sicoris. Dacă voi îmi purtaţi recunoştinţa pentru aceste fapte ale mele, atunci să le spuneţi tuturor soldaţilor lui Pompei aceste lucruri”. După ce rosti aceste cuvinte, Cezar le dădu drumul nevătămaţi. El numi guvernator al Spaniei pe Quintus Cassius. Iată cele întîmplate în jurul lui Cezar.

XLIV. În acest timp, în Africa, Attius Varus[104] era în fruntea armatei lui Pompei, avînd ca aliat pe Iuba, regele mauretanilor şi numizilor. Curio a plecat din Sicilia împotriva lor cu două legiuni ale lui Cezar, douăsprezece corăbii de război şi numeroase corăbii de transport. El debarca la Utica[105] şi, într-o mică lupta de cavalerie, puse pe fugă un număr de călăreţi numizi. Atunci el primi titlul de „imperator” de la armata sa care era încă sub arme. Denumirea aceasta este dăruită de soldaţi comandanţilor lor pentru a-i cinsti şi pentru a le dovedi că merită să aibă puteri depline asupra celor pe care-i comanda. Aceasta cinstire, în trecut, comandanţii o primeau după fapte cu totul extraordinare. Sunt informat[106] că astăzi o asemenea aclamaţie nu are loc decît atunci cînd au fost ucişi zece mii de duşmani. Încă din momentul în care Curio pornea din Sicilia cu corăbiile, cei care stăpîneau Africa se gîndiră că din ambiţie el îşi va aşeza tabăra la fortificaţiile lui Scipio, în dorinţa de a imita marile fapte ale acestuia. De aceea ei otrăviră apele. Şi în adevăr, nu se înşelară. Curio îşi aşeză tabăra acolo şi soldaţii lui căzură îndată bolnavi. Din pricina apei pe care o beau li se întunecă văzul, ca şi cum ar fi fost cufundaţi în ceaţă. Îi cuprindea somnul şi amorţeala, după care urmau vomitări dese şi zguduiri ale întregului corp. Din această pricină Curio şi-a mutat tabăra în apropierea Uticei. Pentru asta, el fu nevoit să străbată cu armata sa slăbită de boală un ţinut mlăştinos, întins şi greu de mers. Soldaţilor le-a revenit curajul atunci cînd au primit vestea victoriei lui Cezar din Spania. Ei s-au aşezat în ordine de bătaie într-un mic şes, pe malul mării, unde se dădu o luptă aprigă, în care Curio pierdu un singur om, iar Varus şase sute, fiind răniţi încă şi mai mulţi[107].

XLV. Apoi Iuba a sosit şi el. Dar se răspîndi un zvon cum că regele ar fi plecat de lîngă fluviul Bagrada, care nu era la o mare distanţă, întorcîndu-se la el în ţară, pentru a împiedica prădăciunile pe care vecinii le făceau în regatul său. Pe malul fluviului, Iuba ar fi lăsat un locţiitor, Suburra, cu puţine trupe. Dînd crezare acestui zvon, Curio merse împotriva lui Suburra în fruntea celei mai importante părţi din armata sa. Era pe arşiţa verii, pe la ora a treia din zi şi drumul străbătut era nisipos şi lipsit de apă. Pînă şi torentele provenite din topirea zăpezilor secaseră din cauza arşiţei soarelui. Suburra şi regele însuşi, care se afla acolo, ocupau fluviul. Atunci Curio se văzu înşelat în speranţele sale şi se retrase în grabă pe nişte dealuri, chinuit de oboseală, de căldură înăbuşitoare şi sete. Cînd duşmanii văzură starea în care se afla Curio, trecură fluviul, fiind pregătiţi de luptă. Într-un mod foarte imprudent şi dispreţuindu-şi adversarul, Curio coborî cu armata sa care era sleită de puteri. Învăluit de călăreţii numizi, el se retrase pentru cîtăva vreme şi îşi îngrămădi

trupele într-un loc strîmt. Atacat și aici, el se refugie iarăși pe dealuri. Asinius Pollio fugi cu puțini oameni în tabăra de la Utica, îndată ce situația începu să se înrăutățească. El se temea că Varus, la vestea nenorocirii lor, va da acolo un atac. Curio însă se luptă, înfruntînd primejdiile cu curaj, și muri împreună cu toți oamenii săi. Astfel, după plecarea lui Pollio, nimeni nu s-a mai întors la Utica. Acesta fu sfîrșitul bătăliei de lîngă fluviul Bagrada. Capul lui Curio fu tăiat și dus lui Iuba.

XLVI. Cînd se afla despre nenorocire în tabăra de la Utica, Flamma, comandantul flotei, fugi cu toate corăbiile sale, neluînd cu sine pe nici unul dintre soldații de pe uscat. Atunci, Asinius Pollio se urcă într-o barcă și merse la niște negustori care erau ancorați în apropiere. El îi rugă să-și aducă la țărm corăbiile și să primească în ele trupele lui. Unii au fost de acord și au venit la țărm cu corăbiile, în cursul nopții. Din cauza marelui număr al celor îmbarcați, corăbiile se scufundară. Dintre acei care au ajuns în larg, cei mai mulți au fost aruncați în mare de negustori, ca să-și însușească sumele de bani pe care le aveau soldații la ei. În vreme ce astfel de lucruri se întîmplau celor de pe mare, tot în cursul nopții cei rămași pe uscat erau loviți de o nenorocire asemănătoare. A doua zi s-au predat lui Varus. Iuba, însă, venind pe neașteptate, îi așeză în jurul cetății, la zid, și puse să-i străpungă cu sulițele. El pretindea că sunt cei scăpați de la victoria sa și nu se sinchisi de intervenția lui Varus. În chipul acesta pieriră în întregime cele două legiuni romane care fuseseră trimise în Africa, sub conducerea lui Curio, iar o dată cu ele, pieriră și călăreții, soldații ușor înarmați și oamenii de corvoadă. Iuba se întoarse acasă, socotind că Pompei va găsi deosebit de mare meritul sau.

XLVII. Cam în aceeași vreme, Antonius fu învins de către Octavian, un comandant al lui Pompei, în Illiria. O altă armată a lui Cezar, de la Placentia, se răsculă împotriva comandanților săi, plîngîndu-se că războiul este tărăgănat, iar soldații nu primesc darul de cinci mine[108] făgăduit de Cezar încă de la Brundisium. Cezar, aflînd acestea, alerga în grabă de la Massilia[109] la Placentia și sosi acolo pe cînd răscoala încă nu se terminase. El vorbi celor răsculați astfel: „Voi cunoașteți iuțeala arătată de mine cu orice prilej. Răzbboiul se tărăgănează nu din cauza noastră, ci a dușmanilor, care fug de noi. Cît vă privește, voi care ați avut mari foloase în Gallia, sub comanda mea, și care v-ați legat de mine prin jurămînt pentru întreaga durată a războiului și nu pentru o parte a lui, ne părăsiți acum în toiul lui, vă răzvrătiți împotriva comandanților și găsiți de cuviință să dați porunci acelora de la care ar trebui să le primiți. După ce v-am adus eu însumi mărturia generozității pe care v-am arătat-o pînă acum, voi aplica legea strămoșească și din cea de-a noua legiune (de aici mai cu seamă a pornit răscoală) voi alege prin tragere la sorți a zecea parte, pe care o voi ucide”. La auzul acestor cuvinte, întreagă legiune a izbucnit într-un plîns puternic, iar comandanții căzură la picioarele lui Cezar, rugîndu-l să fie iertător. Cedînd anevoie, Cezar hotărî să tragă la sorți din o sută și douăzeci de oameni (au fost socotiți capii răscoalei) doisprezece, iar pe aceștia să-i ucidă. Printre ei s-a aflat unul care nu era de față în timpul răscoalei. Iar Cezar a ucis în locul său pe centurionul care-l pîrîse[110].

XLVIII. În chipul acesta a fost potolită răscoala de la Placentia. Cezar plecă apoi la Roma, unde poporul înfricoșat îl alese dictator, fără ca să fi existat vreo hotărîre a senatului sau fără că vreun magistrat să-și fi dat aprobarea[111]. Aceasta demnitate, Cezar o păstra numai unsprezece zile (așa cred unii), renunțînd apoi la ea, fie pentru că ar fi trezit ura celorlalți, fie pentru că nu-i era trebuincioasă. În schimb, el lăsă să fie ales consul pe anul următor, împreună cu Puhlius Isauricus[112]. Numi sau schimbă guvernatori ai provinciilor, făcînd el însuși alegerea. În Spania trimise pe Marcus Lepidus; în Sicilia pe Aulus Alhinus; în Sardinia pe Sextus Peducaeus; în Gallia cea de curînd cucerită[113] pe Decimus Brutus[114]. Cezar împărți grîu poporului care suferea de foamete și îi îndeplini cererea de a rechema pe exilați, în afară de Milo. Cînd însă poporul mai ceru și iertarea datoriilor, aducînd ca motiv războaiele, tulburările dinlăuntru și, ca urmare a lor, prețurile scăzute ale mărfurilor, Cezar refuză. Numi însă cenzori care să stabilească prețul mărfurilor, debitorii trebuind să restituie creditorilor mărfuri în loc de bani. După ce făcu acestea, Cezar trimise ordin diferitelor sale trupe să-l aștepte, în jurul solstițiului de iarnă, la Brundisium, iar el părăsi Roma în luna pe care remanii o numesc decembrie. Nu se mai gîndi nici măcar la magistratura sa și nu mai aşteptă pînă la sosirea calendelor[115] anului nou. În drumul său fu însoțit de popor care îl rugă să se împace cu Pompei; era limpede că, oricare din ei ar fi fost învingătorul, acela avea să devină stăpîn absolut. Iar Cezar, nescăpînd nimic din ve-

dere, mergea cu cea mai mare grabă.

XLIX. În toată această vreme, Pompei își construia corăbii, își sporea numărul trupelor și aduna noi sume de bani. El capturase în Marea Ionică patruzeci de corăbii ale lui Cezar și-l aștepta să treacă marea. Între timp, își instruia soldații, participînd el însuși la manevrele pedestrașilor și ale călăreților. Era cel dintîi gata pentru orice efort, peste puterile vîrstei sale116. Acestea îl făcură repede foarte plăcut. Toată lumea alerga la exercițiile lui Pompei, ca și cum ar fi fost vorba de vreun spectacol. Cezar avea zece legiuni de pedestrași și zece mii de călăreți galli. Pompei avea cinci legiuni din Italia, pe care împreună cu trupele de cavalerie care țineau de aceste legiuni le trecuse peste Marea Ionică. Din Parthia117 avea două legiuni, rămășițe ale armatei lui Crassus. Mai avea apoi o parte din oamenii în fruntea cărora Gabinius pătrunsese în Egipt. Cu totul, unsprezece legiuni italice și vreo șapte mii de călăreți. La acestea se mai adăugau aliați din Ionia118 Macedonia119, Peloponez120, Beoția, arcași cretani, prăștieri traci, soldați înarmați cu sulița din regiunea pontului121, un număr de călăreți galli, alții din Galatia orientală122, apoi locuitori ai Commagenei123, trimiși de Antiochus, apoi cilicieni cappadocieni, un număr de cîțiva oameni din Armenia mică, pamphylieni124 și locuitori ai Pisydiei125. Pompei se gîndea să nu-i pună pe toți aceștia să lupte, ci să-i folosească la gărzi, săpatul șanțurilor și alte servicii de care armata italică avea nevoie, pentru că nici unul dintre soldații italici să nu fie sustras de la luptă. Iată care au fost trupele pedestre. În privința corăbiilor, Pompei avea șase sute de corăbii de război bine echipate. Dintre acestea, pe vreo sută cu echipaj roman le considera de elită. Multe altele erau corăbii de transport sau încărcate cu echipament. Comanda flotei era împărțită între mai mulți comandanți, în fruntea cărora se afla Marcus Bibulus.

L. Cînd Pompei a fost deplin pregătit, adunînd pe toți acei care aparțineau ordinului senatorial sau ecvestru și întreaga armată pe un loc de unde îl puteau auzi, el rosti următoarea cuvîntare: „Bărbați! Și atenienii și-au părăsit odinioară cetatea, luptîndu-se cu năvălitorii pentru apărarea libertății lor, socotind că nu locuințele alcătuiesc cetatea, ci bărbații. În chipul acesta, luptînd cu dîrzenie, au redobîndit-o și i-au dat strălucire și mai mare. De asemenea, strămoșii noștri și-au părăsit cetatea126 cînd au năvălit gallii, iar Roma a fost salvată de Camillus127, care a alergat de la Ardea128. Oamenii înțelepți au socotit întotdeauna că, indiferent unde s-ar afla, libertatea este patria lor. Avînd același gînd, noi am trecut marea și am venit aci. Nu ne-am părăsit astfel patria, ci am vrut să ne pregătim temeinic aci ca să o apărăm împotriva omului care multă vreme a uneltit să o subjuge și a pus mîna fără veste pe Italia, mulțumită oamenilor cumpărați de el. Printr-o hotărîre a voastră voi l-ați declarat dușmanul patriei. Dar el trimite în provinciile voastre guverna-tori și pune Roma sub ordinele unor anumiți oameni, încredințînd altora conducerea în restul Italiei. Cu o îndrăzneală fără pereche, el răpește poporului dreptul de a cîrmui. Și dacă el săvîrșește aceste lucruri cînd războiul încă nu s-a terminat, cînd are motive să se teamă și cînd, dacă va vrea divinitatea, va fi pedepsit, la ce grad de violență și cruzime trebuie să ne așteptăm dacă ar învinge. În aceste fapte împotriva patriei este ajutat de cîțiva oameni pe care i-a cumpărat cu banii storși din Gallia noastră, oameni care-s mulțumiți să fie robii lui, decît să aibă drepturi egale cu el.

LI. În ceea ce mă privește, eu nu am părăsit lupta alături de voi, și pentru voi nu o voi părăsi niciodată. Mă pun la dispoziția voastră atît ca soldat, cît și ca comandant. Și dacă am vreo pricepere în războaie sau dacă norocul mi-a fost sprijin mie, care pînă acum nu am suferit nici o înfrîngere, rog zeii ca în aceste clipe să-mi arate bunăvoința lor din trecut, spre a ajuta patria în primejdiile prin care trece, în aceeași măsură în care am ajutat la sporirea puterii ei. Noi trebuie să avem încredere în zei. Și în frumusețea și dreptatea cauzei acestui război, deoarece noi suntem preocupați de interesul patriei și al constituției sale. Pe deasupra, încrederea noastră ne este întărită și de mulțimea forțelor noastre, atît pe uscat cît și pe mare. Ele ne stau la dispoziție, sporesc cu trecerea timpului și vor deveni și mai mari, îndată ce vom porni la înfăptuirea lor. Toate popoarele din Orient și din regiunile Pontului Euxin, cîte le putem numi, fie grecești, fie barbare, sunt de partea noastră. Toți regii, prieteni ai romanilor sau ai mei, ne trimit trupe, arme, alimente și alte lucruri trebuincioase pregătirii noastre. Așadar, porniți la luptă într-un chip vrednic pe patria voastră, de voi înșivă și de mine. Nu uitați nelegiuirile lui Cezar și fiți gata să îndepliniți poruncile cu promptitudine”.

LII. Astfel a vorbit Pompei. Întreaga armată și toți senatorii care se aflau acolo, mulțime de oameni din cei mai vestiți aprobară prin urale și-i cerură să-i ducă oriunde ar fi găsit cu cale. Dar Pompei, văzînd anotimpul defavorabil și marea făcînd porturile inaccesibile, socoti că Cezar nu va sosi aici înainte de sfîrșitul iernii, fiind ocupat între timp cu magistratura de consul pe care o avea. De aceea Pompei dădu porunca comandanților flotei să vegheze pe mare și, împărțind armata pentru a ierna, o trimise parte în Thessalia, parte în Macedonia. Cu atîta lipsa de prevedere făcea Pompei presupuneri asupra viitorului. Iar Cezar, așa cum am spus mai înainte, porni în grabă spre Brundisium, cam pe la solstițiul de iarnă. El socotea că va umple de spaimă pe dușmani mai ales prin sosirea lui neașteptată. La Brundisium, el nu găsi nici provizii, nici echipament, nici toate trupele sale adunate. El chema totuși în adunare pe cei de față și le ținu următorul discurs129:

LIII. „Tovarăși de fapte mari, care mă ajutați într-o faptă atît de importantă, nici anotimpul iernii, nici întîrzierea celorlalți, nici lipsa pregătirii cuvenite nu-mi vor zdrobi avîntul. Căci după părerea mea, mai folositor decît orice alt lucru este o acțiune fulgerătoare. De aceea socotesc ca cei care ne-am grăbit să venim primii, să lăsăm aci sclavii, vitele și toate bagajele. Vom încăpea astfel în corăbiile pe care le avem la dispoziție. Îmbarcîndu-ne repede vom trece singuri marea înainte ca dușmanul să prindă de veste. Să opunem iernii norocul nostru, numărului nostru mic curajul pe care-l avem. Cît privește lipsa noastră de provizii și arme, aceasta o va împlini belșugul de la dușmani. Bogățiile de acolo vor intra în stăpînirea noastră îndată ce vom debarca, știind că nu vom avea nimic altceva decît ceea ce vom cuceri. Haideți să mergem pentru a pune stăpînire pe sclavii, bagajele și proviziile acelora, cîtă vreme ei își petrec iarna prin case; să mergem cîtă vreme Pompei socotește ca și eu mă aflu într-o tabără de iarnă sau că mă îndeletnicesc, în calitate de consul, cu cortegii și jertfe. Nu am nevoie să vă mai spun că în războaie lucrul ce1 mai înțelept este o acțiune făcută prin surprindere. Voi știți de asemenea că merită să ne dăm toată osteneala pentru a culege cei dintîi gloria izbînzii, pregătind acolo unde vom merge un loc în care cei ce vor veni îndată după noi să, pună piciorul în siguranță. Cît despre mine, aș dori ca în acest moment să fiu mai degrabă într-o corabie, decît pe înălțimea de unde vă vorbesc, pentru ca dintr-odată să-i apar lui Pompei în fața atunci cînd el și-ar închipui că eu sunt la Roma, răpit de treburile consulatului meu. Deși cunosc supunerea voastră, totuși aștept un răspuns de la voi".

LIV. Întreaga armată răspunse cu înflăcărare prin strigăte, cerîndu-i lui Cezar s-o ducă la luptă. Acesta coborî îndată de pe înălțimea de unde vorbea, ducînd la țărmul mării cinci legiuni și șase sute de călăreți de elită pentru a-i îmbarca. Din pricina frămîntării valurilor, corăbiile aruncară în larg ancora. Era vremea solstițiului și vînturile îl zăboviră pe Cezar, împotriva voinței lui, care era foarte supărat din această pricină. El trebui să rămînă pînă în prima zi a noului an la Brundisium. Între timp sosiră două noi legiuni, iar Cezar le îmbarcă și pe aceste și porni în larg în toiul iernii, folosindu-se numai de vase de transport, căci puținele corăbii de război pe care le avea vegheau asupra Sardiniei și Siciliei. Furtunile îl abătură în regiunea Munților Ceraunici. De îndată el își trimise corăbiile înapoi la Brundisium, pentru ca să transporte și restul armatei. El însuși porni în cursul nopții spre orașul Oricum130 pe o cărare pietroasă și îngustă. Acolo, din pricina ținutului prapăstios, își împărți armata în mai multe părți, încît, dacă cineva ar fi avut cunoștință de cele petrecute, Cezar ar fi fost ușor de învins. Către zorii zilei, cu greu, trupele s-au reunit. Întrucît locuitorii din Oricum spuneau că ei nu vor împiedica să intre în orașul lor pe un consul roman, guvernatorul orașului i-a predat cheile lui Cezar și rămase lîngă acesta, fiind tratat în mod onorabil. Dar Lucretius131 și Minucius, care păzeau cu optsprezece corăbii de partea cealaltă a orașului Oricum grînele destinate lui Pompei aflătoare în corăbii de transport, au scufundat aceste corăbii, pentru ca să nu cadă în mîinile lui Cezar, iar ei au fugit la Dyrrachium. De la Oricum, Cezar a mers în grabă la Apollonia132. Și locuitorii de acolo l-au lăsat să intre. Staberiusu133, guvernatorul, a părăsit însă orașul.

LV. La Apollonia, Cezar chemă într-o adunare pe toți oamenii săi și le aminti cum, mulțumită repeziciunii sale și norocului, au biruit iarna și au străbătut atîta cale pe apă, în ciuda lipsei de corăbii, au ocupat Oricum și Apollonia fără luptă și au pus stăpînire pe cele ce aparțineau dușmanului, așa cum prevestise el,

fără ca Pompei să fi aflat ceva. „Acum, spuse el, dacă vom ajunge înaintea aceluia la Dyrrachium, locul strategic al pregătirilor lui Pompei, și vom ocupa localitatea, tot ceea ce dușmanul cu trudă a agonisit în cursul întregii veri va fi al nostru". După rostirea acestor cuvinte, Cezar porni spre Dyrrachiu fără zăbavă în fruntea trupelor, străbătînd un drum lung și nefăcînd popasuri nici ziua nici noaptea. Dar Pompei fu încunoștiințat și plecă și el din Macedonia spre Dyrrachium, de asemenea foarte grăbit. El dobora copacii, distrugea punțile rîurilor și ardea merindele aflate în cale, pentru a îngreuia drumul lui Cezar. Căci Pompei socotea și el, pe bună dreptate, de cea mai mare importanță asigurarea aprovizionării. Oridecîteori una din cele două armate vedea în depărtare vreun nor de praf, foc sau fum, soldații, crezînd că acestea vin de la dușman, se luau la întrecere, ca într-un concurs, care să alerge mai repede. Ei nu își lăsau timp nici pentru hrană nici pentru somn, ci alergau cu rîvnă, strigînd și îndemnîndu-se unul pe altul, sub lumina faclelor în timpul nopții. Toate acestea pricinuiră mare tulburare și spaimă, ca și cum mereu s-ar fi apropiat dușmanii. Osteneala îi făcu pe unii să-și arunce poverile, pe alții să rămînă în urma ascunzîndu-se prin văi, deoarece la ei dorința de a se odihni era mai mare decît teama de dușmani.

LVI. Necazuri de felul acesta au suferit și unii și ceilalți. La Dyrrachium, Pompei sosi cel dintîi și își așeză tabără lîngă oraş. El trimise o flotă care lua din nou în stăpînire Oricum, orînduind o mai sigură pază a mării. Cezar și-a așezat tabăra în fața lui Pompei, de care-l despărțea rîul Alor (Apsus). Avură loc lupte izolate de cavalerie, deoarece cînd unii cînd ceilalți treceau rîul. Nu au existat însă încleștări între cele două armate întregi. Pompei își instruia soldații pe care îi recrutase de curînd, iar Cezar aștepta să-i sosească trupele de la Bundisium. El fu de părere că, dacă acele trupe vor trece marea în corăbii de transport abia la primăvară, ele nu vor rămîne neobservate de triremele134 lui Pompei, care supravegheau îndeaproape marea: încumetîndu-se însă, în timpul iernii, cînd corăbiile inamicului stau adăpostite în insule, trecerea lor ar putea să nu fie băgată de seamă sau, chiar dacă va fi surprinsă, trupele vor putea forța trecerea grație mărimii corăbiilor și vîntului. De aceea el le chema grabnic. Cum însă trupele nu porneau, Cezar hotărî să meargă el însuși pe ascuns la armată pentru că pe altul nu-l socotea în stare să o aducă așa de ușor. Tăinuindu-și planul, el trimise trei sclavi la rîu, care se afla la o depărtare de douăsprezece stadii, cu porunca să-i rostuiască o luntre iute și pe cel mai priceput cîrmaciu, spunîndu-i-se că trebuie să-l ducă pe un delegat al lui Cezar.

LVII. Prefăcîndu-se suferind, Cezar se retrase de la masa pe care o luacu prietenii săi, cerîndu-le acestora să o continue. Îmbrăcat în hainele unui om de rînd, se sui în car și merse acolo unde se afla luntrea. El se dădu drept delegatul lui Cezar. Dădu toate poruncile prin sclavi, nerecunoscut, fiindcă își ascundea fața, ajutat mai ales de noapte. În vreme ce suflau vînturile de iarnă, sclavii îi dădeau cîrmaciului îndemnuri să aibă curaj, spunîndu-i că este cea mai potrivită ocazie să treacă neobservați de dușmanul care se afla în apropiere. Acesta, prin sforțarea vîslelor, făcea să înainteze barca pe rîu în jos. Cînd au ajuns la vărsare, acolo apele rîului erau date înapoi de valurile mării furtunoase și cîrmaciul, la noile îndemnuri ale sclavilor, se sforță să înainteze, dar neizbutind, fu părăsit de puteri și își pierdu speranță. Atunci Cezar, arătîndu-se cine este, îi strigă: „Lupta curajos împotriva furtunii. Îl duci pe Cezar și norocul lui"135. Vîslașii și cîr-maciul fură cuprinși de uimire, curajul le reveni îndată tuturor, și, după încordări mari, ieșiră din apele flu-viului. Vînturile însă și valurile, ridicînd barca, o azvîrleau spre mal. În cele din urmă, pentru că se apropia ivirea zorilor, cei aflați în luntre se temură să nu fie văzuți de dușmani cînd va fi lumină. Supărat pe soartă, care, zicea el, este invidioasă, Cezar îngădui ca luntrea să se întoarcă. Aceasta urca repede rîul, mulțumită vîntului.

LVIII. Unii admirau îndrăzneala lui Cezar, alții îl dojeneau pentru ceea ce făcuse, spunînd că fapta lui este demnă de un soldat dar nu de un comandant. Cezar nu mai avea speranțe că va mai putea pleca în as-cuns. De aceea dădu porunca lui Postumius să meargă în locul lui la Gabinius și să-i spună să vină îndată cu armata la Cezar, pe mare. Dacă acesta nu va asculta porunca, trebuia să-i ceară același lucru lui Antonius și, în al treilea rînd, după Antonius, lui Calenus. În caz că nici unul din aceștia trei nu se va încumeta să îndeplinească porunca dată, Postumius avea o scrisoare către armata însăși. „Cine vă voi, scria Cezar, să-l

urmeze pe Postumius în corăbii, să pornească în larg și să debarce oriunde l-ar duce vîntul. Nu e nevoie să se cruțe corăbiile, căci lui Cezar nu-i trebuie corăbii, ci oameni”. Atît de mult se încredea Cezar nu în rationamente, ci în soartă. Pompei, gîndindu-se să nu piardă vreme, porni împotriva lui Cezar cu armata sa pregătită de luptă. Doi dintre soldații săi, căutînd în rîul care despărțea cele două armate un văd mai potrivit, fură uciși de un om al lui Cezar, care veni în goană spre ei. Pompei văzu în această întîmplare un semn rău și își duse trupele înapoi; întreaga lume însă îl învinuia că pierde cea mai bună ocazie.

LIX. În timp ce Postumius se îndrepta spre Brundisium, Gabinius nu îndeplini dispozițiile lui Cezar și conduse o armată de voluntari prin Illiria, fără să zăbovească nicăieri. Aproape toți soldații săi au fost uciși de illiri. Cezar nu se putu răzbuna, căci se afla într-un răstimp de pregătiri. Cei rămași în Italia au fost îmbarcați de Antonius. Corăbiile lor trecură pe lîngă Apollonia, mînate de un vînt favorabil. Pe la amiază, vîntul slabi. Douăzeci de corăbii ale lui Pompei, plecate pentru a cerceta marea, zăresc pe oamenii lui Cezar și pornesc în urmărirea lor. Cum vîntul încetase, se ivi o mare primejdie pentru aceștia, avînd să fie loviți de ciocurile corăbiilor de război ale urmăritorilor și să fie scufundați. Se făceau acum pregătirile de luptă cuvenite. Intrară în acțiune praștiile și porniră săgețile. Deodată începu să sufle un vînt mai puternic decît înainte, umflînd pe neașteptate pînzele mari, astfel, încît corăbiile celor urmăriți își continuară în liniște drumul. Ceilalți nu putură să înainteze, avînd de suferit din pricina furiei valurilor, a vîntului și a marii înfuriate. Cu greu abia scăpară corăbiile lor, aruncate pe un țărm fără porturi și stîncos. Au fost capturate două corăbii ale lui Cezar, care se împotmoliseră în bancuri de nisip. Cu celelalte, Antonius intra într-un port numit Nymphaeumi136.

LX. Cezar avea acum la dispoziție întreagă sa armată, la fel ca și Pompei. Taberile se aflau una în fața celeilalte, pe niște înălțimi, prevăzute cu multe întărituri. La fiecare din aceste întărituri aveau loc dese hărțuieli. Și ei căutau să se impresoare unii pe alții, construind ziduri și șanțuri, ciocnindu-se și făcîndu-și greutăți unii altora. La una din luptele de acest fel, în jurul unei întărituri unde armata lui Cezar fu învinsă, un centurion numit Scaeva, după multe și strălucite isprăvi fu rănit la ochi de o săgeată. El sări înainte, afară din rînd și făcu semn că voiește să spună ceva. Făcîndu-se tăcere el chema pe un centurion al lui Pompei, cunoscut pentru vitejia sa, strigîndu-i: „Salvează-l pe cel asemenea ție, salvează-l pe prietenul tău și trimite-mi oameni care să mă ducă de mînă, căci sunt rănit”. Crezîndu-l dezertor, doi soldați alergară la el. Pe unul, Scaeva îl ucise înainte ca acela să prindă de veste, celuilalt îi tăie umărul. El săvîrși acestea fiindcă pierduse orice speranță de a se salva pe sine și întăritura pe care o apăra. Cele întîmplate îi făcură pe ceilalți să se rușineze și le trezi avîntul. Astfel întăritura fu salvată. Comandantul acelei întărituri, Minucius, a avut și el multe de îndurat. Se spune că scutul lui fu lovit de o sută douăzeci de săgeți și că el însuși primi șase răni, pierzîndu-și și ochiul. Pe cei doi oameni Cezar i-a răsplătit cu multe daruri. Apoi i se făcu lui Cezar propunerea de către un om din Dyrrachium să ocupe acest oraș prin trădare. Conform unei învoieli, Cezar merse în timpul nopții, avînd puțini însoțitori, la porțile și templul Artemisei137…138.

Tot în aceeași iarnă, socrul lui Pompei îi aduse o nouă armată din Siria. Luptîndu-se cu acesta în Macedonia, Caius Calvisius139 fu învins și pierdu o legiune întreagă. Scăpară numai opt sute de oameni140.

LXI. Deoarece Pompei era stăpîn pe mare, Cezar nu avea putința să se aprovizioneze pe această cale. Armata lui era chinuită de foame, făcîndu-și pîine din ierburi. Dezertorii i-au adus lui Pompei pîini de felul acesta, în credința că văzîndu-le se va bucura. Nu i-au făcut însă plăcere lui Pompei. El spuse: „Cu ce fiare ne luptăm noi!”141. Ajuns la cruntă strîmtoare, Cezar își adună întreaga armată, voind să-l determine pe Pompei să dea lupta chiar împotriva voinței lui. Dar el stătea liniștit, ocupînd numai numeroase întărituri părăsite de Cezar. Acest lucru îl necăjea cel mai mult pe Cezar, care încerca o faptă îndrăzneață ce întrece orice închipuire, și anume să înconjoare întreaga tabără a lui Pompei printr-un zid, pornind de la mare și sfîrșind la mare. Chiar dacă nu ar fi reușit, credea el, cutezătoarea lui faptă trebuia să-i aducă o mare glorie. Era vorba de o mie două sute de stadii142. Cezar porni să-și înfăptuiască planul. Pompei, însă, săpa șanțuri de apărare și construia contraîntărituri. Astfel își zădărniceau unul altuia lucrările. A avut loc o singură luptă, în care Pompei cîștiga o strălucită victorie împotriva oamenilor lui Cezar, punîndu-i pe fugă și urmărindu-i

pînă în tabăra lor și în care lua o mulțime de steaguri. Aquila, cel mai însemnat drapel al romanilor, abia apuca să fie aruncată de purtătorul ei celor din tabără, pe deasupra întăriturii.

LXII. Cînd fuga-i cuprinse armată, Cezar aduse din altă parte noi trupe. Dar și acestea erau cuprinse de o spaimă așa de mare, încît, văzîndu-l de departe pe Pompei, nu putură nici măcar să stea pe loc, deși erau foarte aproape de porți, nici să intre în rînduiala înlăuntrul taberei. Fiecare, fără să asculte de porunci și fără să-și întoarcă capul, fugea încotro apuca. Nu mai ascultau nici de rușine, nici de îndemnul altuia, nici de propria lor judecată. Alergînd în toate părțile, Cezar le făcea mustrări și le arăta că Pompei este încă departe. Totuși, sub ochii lui, soldații aruncau steagurile și o luau la fugă. Alții se opriră, cu greu, nepăsători și ținînd totuși privirile spre pămînt de rușine. Atît a fost de mare tulburarea care îi stăpînea. Un soldat, întorcînd steagul, îndrepta amenințător capătul ascuțit al cozii spre Cezar, dar garda personală a acestuia îl ucise. Acei care s-au întors în tabăra nu se preocupară de asigurarea pazei. Totul era neglijat, meterezul însuși nepăzit. Dacă în acel moment Pompei ar fi intrat în tabăra împreună cu cei care fugeau, ar fi pus stăpînire pe ea mulțumită forței sale și ar fi sfîrșit întreg războiul prin aceasta singură lovitură. Dar Labienus, căruia parcă un zeu îi luase mințile, îl convinse pe Pompei să-i urmărească pe acei care fugeau. El însuși șovăia, fie bănuind că lipsa de pază a meterezului era o cursă, fie pentru că disprețuia aceasta, deoarece socotea hotărîtă acum soarta războiului. El se îndrepta deci împotriva celor din afară taberii și ucise mulți alții, capturînd în acea zi, în cele două lupte, douăzeci și opt de steaguri. Pompei a pierdut și acest al doilea prilej ca să cîștige o victorie deplină. Se povestește că Cezar însuși a spus: „Astăzi dușmanul ar fi sfîrșit acest război, dacă ar fi avut pe cineva care să știe să folosească victoria”143.

LXIII. Pompei scrise tuturor regilor și cetăților, ridicîndu-și în slăvi victoria sa. El trăgea nădejde că armata lui Cezar, chinuită de foame și înspăimîntată de înfrîngere, va trece îndată de partea lui; el credea aceasta mai ales despre comandanți, care trebuiau să-și dea seama cu frică de vinovăția lor. Aceștia însă, ca și cum un zeu le-ar fi întors gîndul, se căiau rușinîndu-se de greșeala lor. Cezar îi mustră cu blîndețe și le dădu iertare. De aceea, ei erau și mai nemulțumiți de ei înșiși. Înviorați într-un chip uimitor, cerură să se tragă la sorți, potrivit legii strămoșești, a zecea parte din ei și aceia să fie uciși. Cezar însă nu primi și astfel ei se rușinară și mai mult, recunoscînd că dînsul nu a meritat reaua lor purtare. Ei cerură apoi moartea acelora care țineau steagurile, deoarece nici ei nu ar fi luat-o la fugă dacă aceia, întorcînd steagurile, nu ar fi început fuga. Dar Cezar nu a încuviințat nici aceasta, hotărîndu-se cu greu să pedepsească numai un mic număr de oameni. Aceasta moderație a lui trezi în toți oamenii un atît de mare avînt, încît ei cerură să-i ducă îndată împotriva dușmanului. Și ei insistau cu foarte multă rîvnă în rugămintea lor, făgăduind să-și îndrepte vina printr-o victorie strălucită. Apoi se așezară în grupe, întorcîndu-se unii către alții și grupele, sub privirea lui Cezar, își jurară între ele, rînd pe rînd, să nu se întoarcă de la luptă fără victorie.

LXIV. Prietenii l-au îndemnat atunci pe Cezar să se folosească de căința și bunele intenții ale armatei, care erau atît de mari. Cezar declara în fața trupelor adunate că le va duce împotriva dușmanilor cînd va găsi un prilej mai potrivit. El le ceru să-și aducă aminte de rîvna pe care i-au arătat-o. Prietenilor săi însă le-a spus că trebuie mai întîi îndepărtată marea teamă pe care aceste trupe o au din pricina înfrîngerii și apoi trebuie micșorată neîntemeiata semeție a dușmanului. El recunoscu greșeală pe care a săvîrșit-o cînd și-a așezat tabăra la Dyrrachium, unde Pompei avea tot ce-i trebuia la îndemînă, în loc să-l atragă într-un alt ținut, care să prezinte și pentru unul și pentru celălalt aceleași greutăți. După ce a spus acestea, Cezar s-a întors fără zăbavă la Apollonia și de acolo a pornit noaptea, fără să știe nimeni, înspre Thesallia. El cuceri un oraș mic, Gomphi, care nu i-a deschis porțile, mîniindu-l prin acestea. Cezar îngădui soldaților să prade acest oraș. Oamenii săi, înfometați, mîncară din belșug și băură peste măsură vin. La beție germanii erau cei mai caraghioși. Dacă Pompei i-ar fi atacat atunci și nu ar fi neglijat, din total dispreț, urmărirea dușmanului este probabil că ar fi dobîndit o victorie strălucită. Între timp, Cezar, după șapte zile de marș încordat, își așeză tabăra în apropierea orașului Pharsalus144. Privitor la nenorocirile mai uimitoare care s-au petrecut la Gomphi, se povestește că s-ar fi găsit în casa unui medic cadavrele a douăzeci de bătrîni nobili, neavînd nici o rană. Ei erau culcați la pămînt ca pentru băutură, iar alături de ei se aflau cupele. Unul ședea pe un

scaun, desigur medicul, de la care primiseră otrava145.

LXV. După plecarea lui Cezar, Pompei a ținut sfat cu prietenii săi. Afranius era de părere ca Pompei să trimită împotriva lui Cezar flota sa, mulțumită căreia avea o mare superioritate față de el și, dominînd marea, să-i producă neplăceri aceluia care rătăcea lipsit de resurse. Armata de uscat trebuia s-o conducă însuși Pompei cît mai repede în Italia, care îi era binevoitoare și golită de trupe dușmane. Apoi, întărindu-se în Italia, în Gallia și Spania să pornească apoi iarăși din propria lui țară, devenită cheia puterii sale, împotriva lui Cezar. Acest sfat, care era cel mai bun, nu fu luat în seamă de către Pompei. El dădu ascultare acelora care îi spuneau că armata lui Cezar, silită de foame, va trece de partea sa, sau acelora care îl asigurau că nu mai rămîne mult de făcutt după izbînda obținută la Dyrrachium, că ar fi în schimb o foarte mare rușine dacă Cezar ar fi lăsat să scape cu fuga și dacă învingătorul, ca și învinsul, ar fugi. Pompei se alătură acestei din urmă păreri, mai ales pentru că se rușină de popoarele Orientului, ale căror priviri erau ațintite asupra lui și pentru că voia să-l cruțe pe Lucius Scipio ca să nu pățească vreo nenorocire în Macedonia, unde se afla. Cel mai mult însă l-a determinat gîndul de a folosi încrederea pe care trupele o aveau în luptă. El se lua după Cezar, așezîndu-și tabăra în fața lui, lîngă orașul Pharsalus: treizeci de stadii îi despărțeau pe unul de celălalt.

LXVI. Pompei era aprovizionat din toate părțile. El orînduise astfel drumurile, porturile și locurile întărite încît transportul proviziilor să curgă necontenit pe uscat, iar pe mare orice vînt să i le poată aduce. Cezar dispunea numai de ceea ce găsea cu greu, sau cucerea după multe dificultăți. Totuși, nici unul din oamenii săi nu-l părăsi, ci ei aveau o rîvnă parcă insuflată de zei de a se lupta cu dușmanul. În afară de aceasta, socoteau că în război, după o deprindere de zece ani, sunt cu mult superiori soldaților de curînd recrutați ai lui Pompei. Știau însă că la săpatul șanțurilor, construirea zidurilor și procurarea anevoioasă a merindelor sunt mai slabi, din cauza bătrîneții. Într-un cuvînt ei doreau să săvîrșească o faptă vitejească cu prețul unor oboseli, decît să piară de foame146. Pompei, simțind aceste lucruri, socotea că este o acțiune riscantă aceea de a lăsa soarta războiului să fie hotărîtă într-o singură luptă cu niște oameni exercitați, gata la orice din pricina disperării, în timp ce norocul lui Cezar era așa de mare. El găsea că este mai prețios și mai puțin primejdios ca să-i istovească prin lipsuri, deoarece ei nu ocupau un pămînt bogat, nici nu se puteau aproviziona pe mare și nici nu posedau corăbii pentru o retragere grabnică. Deci el hotărî, cu cele mai bune temeiuri, să tărăgăneze războiul și să-l treacă pe dușman de la foamete la boală.

LXVII. În jurul lui Pompei se afla un mare număr de senatori, egali în rang cu acesta și cei mai vestiți dintre cavaleri; de asemenea, mulți regi și principi. Aceștia toți îl îndemnau să dea o luptă, unii pentru că nu aveau experiența războiului, alții pentru că deveniseră tare orgolioși de pe urma succesului obținut la Dyrrachium. Au fost alții care se încredeau în faptul că numericește ei sunt superiori dușmanului. În fine, alții erau mai cu seamă obosiți din pricina războiului și decît o soluționare convenabilă a războiului, doreau una cît mai grabnică. Ei îi arătau cum Cezar, mereu gata de luptă, îi stîrnește. Pompei însă, folosind propriul său argument, le spunea că pe Cezar dificultățile în care se afla îl silesc să ofere lupta și să fie grăbit, dar că tocmai acum este pentru ei momentul cel mai prielnic ca să rămînă liniștiți. Armata însă, îmbătată de victoria de la Dyrrachium, îi cerea în mod stăruitor să primească luptă. Cei mai cu vază îl învinovățeau că se complace în situația de comandant și că înadins prelungește lucrurile, pentru a porunci atîtor oameni care sunt de același rang cu el. De aceea, i se adresau, zeflemisindu-l, cu numele de „regele regilor" și „Agamemnon" – căci și acela poruncea regilor în timpul războiului troian147. În cele din urmă, Pompei renunță la planurile sale și se supuse voinței acelora. Un zeu i-a adus această vătămare precum și altele în tot cursul războiului. Căci, împotriva firii sale, cu această ocazie el a fost greoi și zăbavnic. El s-a pregătit de luptă împotriva voinței sale, spre nenorocirea sa și a sfătuitorilor săi148.

LXVIII. În noaptea aceea, Cezar a trimis trei detașamente după aprovizionare. El se bucura de încetineală lui Pompei și, socotind că va stărui într-însa, trimise după merinde. Aflînd însă de pregătirea aceluia, s-a bucurat că Pompei, cum își închipuia, este silit la acțiune de propria lui armata. El își chemă cît putu mai repede toate trupele sale și se pregăti la rîndul său de luptă. Cu prilejul sacrificiului pe care îl făcu la miezul

nopții, îl invocă pe Marte[149] și pe străbună sa Venus[150] (el socotea că neamul Iulilor se trage din Aeneas[151] și fiul acestuia Ilos, prefăcîndu-i numele), iar lui Venus îi făgădui să-i înalte și să-i consacre drept recunoștință, dacă-i va da izbînda, un templu la Roma. Un fulger strălucitor căzu din cer, din dreptul taberii lui Cezar în spre aceea a lui Pompei, unde se stinse. Partizanii lui Pompei spuneau că dușmanii le vor prilejui o faptă strălucită. Cezar tălmacea acest semn în sensul că el se va arunca asupra armatei lui Pompei și o va nimici. În aceeași noapte Pompei făcu un sacrificiu, la care unul din animalele ce trebuiau jertfite apucă să fugă fără a putea fi prins, iar un roi de albine (vietăți greoaie în mișcările lor) se așeză pe altar. Și cu puțin înaintea zorilor, o panică grozavă cuprinse armata. Pompei se duse pe la toți în fugă și potoli pe soldați, apoi se culca și dormi un somn adînc.

LXIX. Cînd prietenii săi îl treziră, povesti că tocmai a avut un vis în care închina zeiței Venus, purtătoarea de izbîndă, un templu la Roma. Neștiind de făgăduiala solemnă a lui Cezar, prietenii lui Pompei și întreaga armată s-au bucurat cînd au aflat de acest vis. Cu un avînt nesocotit și disprețuindu-și dușmanul, ei porniră la o luptă pe care o socoteau mai dinainte cîștigată. Mulți își încununau corturile cu laur, ca semn al victoriei, iar sclavii le pregăteau un ospăț strălucit. Unii s-au certat chiar cu privire la demnitatea de mare pontif pe care o avea Cezar și pe care doreau s-o preia unul din ei. Pompei, care avea experiența războiului, era dezgustat de aceste fapte, dar își ascundea indignarea. Șovăiala și teama îl făceau să nu spună nici un cuvînt. Astfel el nu mai comanda, ci era comandat, deoarece făcea totul silit, și împotriva părerilor sale. Omul care săvîrșise atîtea fapte mari și fusese norocos în orice acțiune a sa pînă în acea zi, era cuprins de descurajare. Fie pentru că sfaturile lui folositoare nu erau luate în seamă, ci juca la noroc soarta unui mare număr de soldați și reputația sa de om pînă atunci neînvins; fie, poate, că la apropierea nenorocirii, Pompei era tulburat, deoarece presimțea că va pierde dintr-odată, în acea zi, întreaga lui putere. Singurul lucru pe care l-a spus prietenilor săi a fost ca ziua aceea, indiferent cine ar învinge, va fi pentru romani începutul unor mari nenorociri. Apoi a rînduit trupele pentru luptă. Socotind că din acest cuvînt, pe care îngrijorarea îl făcuse să-i scape, se putea vedea gîndul lui Pompei, unii credeau că dacă va fi învingător, nici el nu va renunța la puterea absolută.

LXX. Cu privire la numărul trupelor, mulți scriitori spun lucruri pe care alții le contrazic. Eu voi urma mai cu seamă pe acei romani care dau informațiile cele mai demne de crezare despre trupele din Italia. Căci romanii, avînd foarte mare încredere în aceste trupe, nu știu exact numărul aliaților și chiar nici nu-l consemnează, deoarece aceste trupe sunt străine și ajutorul pe care-l dau este mic. Cezar avea, cred eu, vreo douăzeci și două de mii oameni, dintre care călăreți erau cam o mie. Trupele lui Pompei erau mai mult decît de două ori mai numeroase, călăreții fiind vreo șapte mii. Astfel, acei care dau informațiile cele mai demne de crezare sunt de părere că pe cîmpul de luptă s-au întîlnit șaptezeci de mii soldați din Italia. Alții vorbesc despre mai puțin de șaizeci de mii. Alții[152], întrecînd orice măsură, spun că au fost patru sute de mii. După aceste păreri, Pompei ar fi avut o dată și jumătate mai mulți soldați decît Cezar. Sunt alții însă care susțin că din numărul total de trupe, două treimi erau pompeiene. Atît de deosebite și neprecise sunt informațiile pe care le avem. Oricum era, și Cezar și Pompei își puneau toată încrederea în trupele din Italia. Aliații lui Cezar erau călăreți galli și pe deasupra încă un număr de galli de dincolo de Alpi. Dintre eleni, erau pedestrași ușor înarmați: dolopi[153], acarnanieni[154], etolieni[155]. Aceștia erau aliații lui Cezar. De partea lui Pompei erau toate popoarele Orientului, în mare număr, călăreți și pedestrași: din Elada, lacedemonienii[156] sub ordinele propriilor lor regi, oameni din restul Peloponezului și, împreună cu aceștia, beoțieni. Au venit pentru a lua parte la război și atenieni, deși atît Pompei cît și Cezar anunțaseră prin crainici că atenienii, ca unii ce sunt adoratori ai zeițelor dătătoare de legi[157] nu vor fi vătămați de armate. Ei voiau totuși să aibă onoarea de a lua parte la acest război, socotind că luptă pentru domnia poporului roman.

LXXI. Alături de greci, se aflau între aliații lui Pompei aproape toate popoarele din Orient care locuiesc în jurul mării: traci, oameni din Hellespont[158], bithinieni[159], phrigieni, ionieni, lydieni[160], pamphylieni, pisydieni, paphlagonieni[161]; locuitori ai Ciliciei și Siriei, fenicieni și poporul evreilor, apoi arabii, învecinați cu aceștia; soldați din Cipru și Rhodos; prăștieri din Creta și ceilalți locuitori ai insulelor. Luau parte

și regi și principi, conducîndu-și ei înșiși trupele: Deiotarus162, tetrarh al Galatiei, Ariarathes, rege al cappadocienilor. Pe armenii dintre Tigru și Eufrat îi conducea Taxiles, pe cei de dincolo de Eufrat Megabates, legat al regelui Artopa163 dădeau ajutor la această acțiune și alți principi. Se povestește că și din partea regilor Egiptului, Cleopatra și fratele ei minor, i-au fost trimise lui Pompei șaizeci de corăbii. Acestea însă nu au luat parte la luptă și nici restul flotei, care stătea degeaba la Corcyra. Se pare că Pompei a procedat foarte nechibzuit neîntrebuinţînd corăbiile. Marea lui superioritate se datora flotei, mulțumită căreia ar fi putut oriunde să-l împiedice pe dușman ca să-și aducă provizii. Pompei dădu pe uscat lupta cu niște adversari vestiți prin puterea lor de a îndura greutățile și deveniți sălbateci la luptă. Deși la Dyrrachium se ferise de aceștia, aci el fu orbit de divinitate și adus să facă ceea ce era tocmai prielnic pentru Cezar. Din pricina aceleiași orbiri, armata fu cuprinsă de o trufie cu totul nesocotită și își impunea voința ei comandantului, pornind la acțiune fără să aibă experienţa războiului. Divinitatea însă a chibzuit astfel pentru a crea acea împărăție care în zilele noastre guvernează toate popoarele164.

LXXII. Atunci amîndoi comandanții își mișcară trupele și le făcură îndemnuri. Pompei vorbi astfel: „O voi, tovarășii mei de luptă! În această acțiune voi mai degrabă comandați, decît executați ordine. Căci voi ați stîrnit această luptă, în vreme ce eu voiam să-l aduc pe Cezar la epuizare. Întrucît voi sunteți arbitri ai luptei care vine, purtați-vă așa cum se poartă cei cu mult superiori în număr față de cei mai puțin numeroși. Disprețuiți-i, așa cum învingătorii disprețuiesc pe învinși, tinerii pe bătrîni, cei cu puteri proaspete pe cei sleiți. La dispoziția voastră stau atîtea forțe și atîtea pregătiri. Pe lîngă acestea, voi aveți conștiința că luptați pentru o cauză dreaptă. Noi luptăm pentru libertate și pentru patrie, pentru respectarea legilor, a bunei reputații și alături de un atît de mare număr de oameni din rîndurile senatului și ale cavalerilor, împotriva unui om care a vrut să smulgă puterea, ca un tîlhar, în folosul lui. Înainte deci, așa cum o cereți voi înșivă, căci speranțele noastre sunt bune. Aduceți-vă înaintea ochilor fugă dușmanilor la Dyrrachium și gîndiți-vă cîte steaguri de-ale lor am luat noi într-o singură zi”. Aceasta a fost cuvîntarea lui Pompei.

LXXIII. Cezar a vorbit trupelor sale astfel: „Prieteni, greutățile mai mari le-am învins. În locul foametei și lipsurilor, ne vom lupta cu oameni. Această zi va hotărî totul. Amintiți-vă făgăduiala voastră de la Dyrrachium și jurămîntul pe care l-ați făcut între voi, sub privirile mele, că nu vă veți mai întoarce, dacă nu veți avea izbîndă. Soldați, oamenii pe care-i vedeți sunt aceia împotriva cărora noi am venit de la coloanele lui Herakle166, acei care de teama noastră au fugit din Italia; acei care ne-au concediat fără vreo recompensă, fără triumf și celelalte daruri cuvenite, după ce noi luptasem zece ani, ducînd la bun sfîrșit atîtea războaie și cîștigînd nenumărate victorii, supunînd patriei noastre patru sute de neamuri din Spania, Gallia și Britania. Acești oameni nu au mai ascultat nici cînd le-am făcut propuneri drepte și nici nu i-am putut îndupleca prin bunăvoința mea. Voi știți la cîți am dat eu drumul nevătămați, în nădejdea că îi voi aduce la purtare mai dreaptă față de noi. Astăzi aduceți-vă aminte de toate aceste lucruri, căci voi îmi sunteți martori de bunăvoință și devotamentul meu față de voi. Aduceți-vă aminte și de generozitatea cu care v-am copleșit de daruri.

LXXIV. Nu este greu, pentru niște luptitori căliți în luptă, să învingă pe niște oameni de curînd recrutați și fără experiență războiului, mai ales cînd aceștia se dedau la dezordini, ca niște băietani ce sunt și nesupuși față decomandantul lor. Despre acesta, eu am aflat că numai de teamă și împotriva voinței sale pornește la luptă, pentru că simte amurgul norocului sau; greoi și zăbavnic cum e în toate privințele, el mai degrabă primește porunci, decît comandă. Acestea le afirm numai cu privire la soldații italici. Căci la aliații lui nici să nu vă gîndiți, nici să nu-i puneți la socoteală și să nu luptați deloc împotriva lor. Aceștia sunt sclavi din Siria, Phrygia și Lydia, gata în orice clipă să fugă și să fie robi. Eu știu foarte sigur, și voi înșivă veți vedea îndată, ca în orînduirea de luptă Pompei nu le-a încredințat nici un loc. Țineți-i din scurt numai pe italici, chiar dacă aliații acestora vor alerga în jurul vostru așa cum fac cîinii și vor căuta să facă vreo spărtură. După ce îi veți fi pus pe fugă, să-i cruțăm pe italici ca pe unii ce sunt de același neam cu noi; dar pe aliați nimiciți-i, ca să-i înspăimîntați pe italici. Mai presus de orice însă, pentru că eu să știu dacă voi mai țineți încă minte făgăduiala ce mi-ați făcut-o și că nu doriți nimic altceva decît victoria sau moartea, dărîmați

înainte de a porni la luptă zidurile pe care le-ați construit și astupați cu pămînt șanțul. Astfel, dacă nu vom învinge, nu vom avea nici unde ne refugia. Iar dușmanii, văzîndu-ne fără tabără, își vor da seama că suntem siliți să ne așezăm tabăra la ei”.

LXXV. După această cuvîntare, Cezar încredința totuși paza corturilor celor mai în vîrstă dintre oamenii săi în număr de două mii. Restul soldaților, înainte de a se așeza în linie de bătaie, dărîmară zidul în cea mai adîncă tăcere și astupară cu pămînt șanțul. Deși unii credeau că ei fac pregătiri în vederea fugii, Pompei înțelese fapta îndrăzneață de care era vorba și gemu în sine la gîndul că trebuie să dea lupta cu niște fiare, deși există împotriva lor un mijloc mai potrivit pentru fiare, anume foamea. Dar acum nu mai putea da înapoi, deoarece lucrurile erau pe muchie de cuțit. De aceea, lăsînd patru mii de soldați dintre italici ca să păzească tabără, pe ceilalți îi așeză în linie de bătaie între orașul Pharsalus și rîul Enipeus, unde, de partea lui, și Cezar își rîndui trupele. Atît Cezar, cît și, Pompei își împărțiră fiecare în trei părți armata italicilor, punînd-o în față la o mică distanță una de alta. Pe călăreți i-au așezat la aripile fiecărei diviziuni. Arcașii și prăștierii au fost astfel rînduiți. Amîndoi comandanții își puneau în aceste trupe cea mai mare încredere. Trupele aliate au fost așezate de o parte, mai mult pentru paradă. Aliații lui Pompei erau foarte gălăgioși și făceau să se audă nenumărate limbi. Dintre aceștia, Pompei lua pe macedonieni, peloponezieni, beoțieni și atenieni și îi așeză deoparte pentru a-i pune în ordine și a-i face să tacă, alături de falanga167 italică. Celorlalți (așa cum își închipuise Cezar) le porunci să rămînă în afară ordinei de bătaie și să pîndească, așezați pe neamuri, clipa cînd lupta va fi în toi pentru a-i împresura pe dușmani, a-i urmări, aducîndu-le cît mai mari pagube și a prăda tabăra lui Cezar, lipsită de întărituri.

LXXVI. Mijlocul liniei de bătaie a lui Pompei îl conducea Scipio, socrul sau; aripa stîngă, L. Domitius; cea dreaptă, Lentulus. Afranius și Pompei păzeau tabăra. În armata lui Cezar erau comandanți: Sylla, Antonius și Cn. Domitius168. Iar Cezar se așeză într-o aripă, la a zecea legiune, așa cum îi era obiceiul. Dușmanii, observînd aceasta, au adus împotriva acestei legiuni pe cei mai buni călăreți ai lor pentru că, dacă va fi cu putință, să-l împresoare pe Cezar, deoarece aveau superioritatea numerică. Dar acesta, înțelegînd planul lor, așeză la spatele său pe ascuns trei mii dintre cei mai îndrăzneți pedestrași, cărora le dădu ordinul ca îndată ce vor simți că dușmanul aleargă să-i încercuiască, ei să-și ia avînt și să-l atace ținînd lăncile ridi-cate la înălțimea feței soldaților inamici, deoarece niște tineri neexperimentați și care prețuiesc încă fru-mu-sețea nu se vor încumeta să înfrunte primejdia desfigurării. Iată cele ce Pompei și Cezar au pus la cale, unul împotriva celuilalt. Ei au cercetat apoi liniile de bătaie, luînd măsurile necesare și îmbărbătîndu-și oamenii. Fiecare a dat cuvîntul de ordin169: Cezar, „Venus, purtătoarea de izbîndă”; iar Pompei, „Hercules, cel neînvins”.

LXXVII. După ce ambele părți au făcut toate pregătirile, și unii și ceilalți așteptară încă vreme îndelungată într-o adîncă tăcere, șovăind în fața faptei ce-avea să vină, privindu-se spre a vedea care din ei va începe lupta. Toți compătimeau mulțimea de soldați o atît de mare armată de italici nu se mai adunase într-o singură bătaie – și simțeau milă de bravura soldaților, întrucît în amîndouă armatele erau oameni de elită, dar mai cu seamă fiindcă vedeau romani înfruntîndu-se cu romani. În fața primejdiei ce se apropia, ambiția care-i înflăcăra și-i orbea pe toți se stinse și se schimbă în frică. Setea de glorie nemai întunecîndu-le jude-cata, ei cîntăreau primejdia și pricina ei: doi bărbați se certau pentru locul întîi și puneau în joc nu numai soarta lor, cel învins fiind pur și simplu distrus, dar riscau din cauza lor viața unui atît de mare număr de bărbați valoroși. Ei se gîndeau că Cezar și Pompei, care pînă într-un moment dat erau prieteni și rude prin alianță și se ajutau adesea pentru a dobîndi onoruri și putere, ridică acum săbiile unul împotriva celuilalt și duc pe cei de sub comanda lor la niște nelegiuiri asemănătoare, oameni din același popor, cetate sau trib, rude și unii chiar frați. S-au ivit și astfel de cazuri în acea luptă, căci au avut loc multe întîmplări ne-obișnuite, cum este firesc atunci cînd atîtea zeci de mii de oameni care aparțin aceluiași popor luptă unii împotriva celorlalți. Cugetînd la acestea, amîndoi comandanții fură cuprinși de o căință neputincioasă în momentele acelea. Eiecare șováia să ia inițiativa într-o acțiune atît de nesigură, de pe urma căreia avea să devină în acea zi omul cel dintîi sau cel din urmă de pe pămînt. Se spune că și Cezar și Pompei plînseră.

LXXVIII. În timp ce oamenii zăboveau, uitîndu-se unii la alții, ziua înaintase. Toate trupele de italici nu se clinteau din loc și erau liniștite. Dar Pompei văzu că aliații lui, din pricina tărăgănării, stricau rîndurile și, temîndu-se ca să nu înceapă neorînduiala înainte de a se fi pornit la luptă, dădu primul semnalul; iar Cezar făcu și el să răsune semnalul său. Îndată trompete multe, din mai multe părți (așa cum este și firesc la un atît de mare număr de oameni) cu sunete puternice, stîrneau curajul soldaților, iar crainicii și comandanții, alergînd peste tot, îndemnau la luptă trupele. Ele înaintară năvalnic unele împotriva celorlalte, cu uimire și în cea mai adîncă tăcere, deoarece căpătaseră experiență în multe lupte de felul acesta. Cînd s-au apropiat, mai întîi arcurile și praștiile începură să tragă. Apoi cavaleria o luă puțin înaintea pedestrimii și avură loc atacuri și încăierări. Oamenii lui Pompei, fiind mai numeroși, împresurară legiunea a zecea. Atunci Cezar făcu semn celor ce stăteau la pîndă, iar ei ridicîndu-se porniră împotriva cavaleriei și, cu sulițele ridi-cate sus, îi izbiră drept în față pe călăreți. Aceștia nu putură rezista atacului nebunesc, nici loviturilor în gură și în ochi, ci o luară la fugă în dezordine. Călăreții lui Cezar, care mai înainte se temeau să nu fie împresurați, împresurară ei acum pedestrimea lui Pompei, lipsită de ajutorul cavaleriei.

LXXIX. Îndată ce Pompei afla despre cele întîmplate, dădu porunca pedestrașilor să nu-l mai atace pe dușman, să nu mai iasă afară din falangă și să nu mai tragă cu arcele, ci, lărgindu-și rîndurile în poziție de apărare, cu lăncile în mînă, să-i respingă pe atacatori. Unii laudă această tactică a lui Pompei, ca excelentă cînd ești împresurat. Dar Cezar, în Scrisorile sale, o dezaproba, deoarece în atac, la aruncătură, loviturile sunt mai puternice, iar oamenilor le sporește avîntul cînd aleargă, dar le slăbește cînd stau pe loc. Imobilitatea lor face din ei, pentru cei care îi atacă, o țintă bună și sunt expuși cu ușurința loviturilor acelora. Ceea ce spune Cezar s-a și întîmplat atunci. Căci legiunea a zecea, care era împreună cu el, a împresurat aripa stîngă a lui Pompei, lipsită de ajutorul cavaleriei, și imobilizînd-o a lovit-o cu săgețile în flanc. În cele din urmă, lovind puternic în acești ostași buimăciți, i-a pus pe fugă. Acesta a fost începutul victoriei. Trupele celelalte fură lovite sau nimicite în multe și variate chipuri. Nu se auzea nici un strigăt într-o atît de mare falangă, într-o luptă atît de aprigă, nici chiar tînguitul celor care piereau sau erau loviți, ci numai scrîșnirea și oftatul acelora care cădeau la postul lor cu cinste. Aliații, ca și cum priveau niște întreceri războinice, erau uimiți de marea rînduială a luptei. Ei nu îndrăzneau, din cauza uimirii, nici măcar să se repeadă asupra corturilor lui Cezar, păzite de oameni puțini și în vîrstă. Nu erau în stare să facă altceva decît să stea pe loc înmărmuriți.

LXXX. Cînd aripa stîngă a lui Pompei începu să cedeze teren, legiunile se retrăgeau pas cu pas, con-tinuînd însă luptă. Dimpotrivă, aliații care erau nevătămați fugeau în dezordine, strigînd: „Suntem învinși". Ei se năpustiră asupra propriilor lor corturi, ca și cum ar fi fost ale dușmanului, le distrugeau și le jefuiau, luînd ceea ce puteau duce cu dînșii în fugă lor. Restul pedestrimii italice, cînd băgă de seamă înfrîngerea din partea aceea, se retrase și ea încetul cu încetul, mai întîi în rînduială și luptîndu-se pe cît putea. Cînd însă dușmanul, încurajat de izbîndă sa, i-a atacat cu putere pe acești soldați, ei s-au întors și au luat-o la fugă. Atunci Cezar a luat o măsură foarte iscusită. Pentru a opri regruparea trupelor lui Pompei și pentru a pune capăt nu numai luptei începute, ci întregului război, Cezar trimise crainici pretutindeni în rîndurile de bătaie. Aceștia anunțau armatei învingătoare porunca de a nu se atinge de cei de același neam, ci de a se năpusti numai asupra aliaților. Ei se apropiau și de cei învinși, îndemnîndu-i să se oprească fără frică. Pro-clamația aceasta se răspîndi de la om la om și fiecare încetă luptă. Acesta era cuvîntul de ordine vestit sol-daților lui Pompei: să înceteze lupta fără frică. De altfel, ei, ca italici, aveau același echipament ca și soldații lui Cezar și vorbeau aceeași limbă. Soldații lui Cezar trecură deci pe lîngă aceștia, depășindu-i și nimiciră pe aliații lui Pompei, care nu se puteau împotrivi. Și printre ei, acolo, a fost cel mai mare măcel.

LXXXI. Îndată ce Pompei văzu deruta armatelor sale, își ieși din minți, se retrase în grabă în tabără și se așeză amuțit în cortul său, așa cum se spune că i s-a întîmplat și lui Ajax, fiul lui Telamon, la Ilion în mijlocul dușmanilor, cînd un zeu i-a luat mințile. Dintre ceilalți, foarte puțini se întoarseră în tabără. Căci proclamația lui Cezar le îngăduia să rămînă pe cîmpul de luptă fără nici un risc, iar ei, după ce armata dușmană îi depăși, se risipiră în diferite părți. Ziua era pe sfîrșite, iar Cezar colinda fără încetare armata, rugîndu-

i stăruitor pe soldații săi să continue lupta pînă vor cuceri tabăra lui Pompei. El îi lămurea că dacă îi lasă pe dușmani să se adune iarăși la un loc, victoria pe care au obținut-o este numai pentru aceasta sin-gură zi. Dacă vor pune însă mîna pe tabăra lor, numai prin această faptă vor face să se sfîrșească războiul. Ridicînd apoi spre ei mîinile, cu gestul invocației, el cel dintîi porni să alerge. Trupurile soldaților erau istovite, însă explicația și exemplul comandantului le-au ridicat curajul. Îi îmbărbăta și izbînda de pînă acum și speranța că vor pune mîna pe tabăra și pe lucrurile numeroase care se aflau în ea. Cînd nutresc speranțe sau cînd au noroc, oamenii simt foarte puțin oboseala. Soldații lui Cezar alergară să cucerească tabăra, cu mult dispreț față de cei care o apărau. Aducîndu-i-se vestea despre cele întîmplate, Pompei rupse ciudata lui tăcere, pentru a spune numai aceste cuvinte: „Așadar, și în tabăra noastră?” Zicînd acestea el și-a schimbat haina, s-a urcat pe un cal și, luînd patru prieteni, nu s-a oprit din alergare toată noaptea pînă cînd nu sosi la Larissa170, o dată cu ivirea zorilor. Iar Cezar, așa cum amenințase atunci cînd își rînduia trupele, s-a instalat în tabăra lui Pompei, mîncînd ceea ce fusese pregătit pentru acela, iar întreaga armată – mîncarea soldaților lui Pompei.

LXXXII. Iată pierderile care au fost, în privința italicilor, căci numărătoarea aliaților nu s-a făcut, deoarece erau mulţi și nu se ținea seama de ei: din armata lui Cezar au murit treizeci centurioni, două sute de pedestrași sau, după cum spun alții, o mie două sute. Din oamenii lui Pompei muriră zece senatori, printre care și L. Domitius, cel care fusese trimis ca succesor al lui Cezar în Gallia, vreo patruzeci dintre cei mai iluștri cavaleri romani. Cu privire la restul armatei, cei care exagerează dau cifra de douăzeci și cinci mii. Asinins Pollio însă, care a luat parte la această luptă, ca unul din comandanții lui Cezar, scrie că s-au găsit șase mii de morți dintre oamenii lui Pompei. Acesta a fost deznodămîntul mult vestitei lupte de la Pharsalus. Primul și al doilea loc de cinste, după părerea tuturor, se cuvenea lui Cezar, ca unul ce s-a distins cel mai mult, și împreună cu el celei de-a zecea legiuni. Locul al treilea îl obținu centurionul Crastinus, pe care Cezar, atunci cînd a pornit la luptă, l-a întrebat: la ce rezultat se așteaptă? Iar el răspunse cu o voce răsunătoare: „Vom învinge, Cezar, fie că mă vei găsi pe mine viu sau mort”. Armata era martoră că el alerga prin toate rîndurile de bătaie ca un ieșit din minți, săvîrșind acțiuni multe și strălucite. După ce cadavrul său a fost căutat și găsit printre celelalte, Cezar îl înmormînta împreună cu răsplățile pe care i le atribuise, înălțîndu-i un monument deosebit în apropierea mormîntului comun171.

LXXXIII. Pompei a mers la fel de grăbit de la Larissa pînă la mare, s-a urcat într-o mică corabie și, întîlnindu-se cu o navă care trecea pe lîngă dînsul, s-a dus pe bordul acesteia la Mitylene172. De acolo, a luat-o pe soția sa Cornelia și a pornit cu patru trireme, care îi veniseră de la rhodieni și tyrieni. În acele momente el nu a ținut seama de Corcyra și Libia, unde avea o a doua armată numeroasă și o flotă neatinsă, ci s-a îndreptat spre orient. Pompei avea de gînd să meargă la regele părților, grație căruia, nădăjduia el, își va redobîndi toate cele pierdute. El ținu planul său ascuns și îl dezvălui prietenilor săi abia în apropierea Ciliciei. Aceștia l-au îndemnat să se ferească de regele parților, care fusese de curînd atacat de Crassus și devenise foarte semeț din pricina nenorocirii aceluia. El nu trebuia să ducă o femeie frumoasă, cum era Cornelia, la niște barbari necumpătați, mai ales că aceasta fusese soția lui Crassus. Atunci Pompei propuse Egiptul sau pe Juba. Juba fu considerat, cu dispreț, ca fiind lipsit de faimă. Toți au fost însă de acord în privința Egiptului, care se afla aproape și pe lîngă acestea era o împărăție mare, bogată și puternică prin corăbiile sale, grînele și resursele sale bănești, iar acei care domneau acolo, deși copii, erau prieteni cu Pompei, după tată. Pentru aceste motive, el pluti spre Egipt.

LXXXIV. Cleopatra, care mai înainte împărțea tronul eu fratele său, fusese atunci alungată din Egipt și adună în Siria o armată. Ptolemeu, fratele Cleopatrei, pîndea lîngă muntele Cassium, în Egipt, atacul acesteia. Soarta lui Pompei probabil a făcut ca vîntul să-l aducă la muntele Cassium. Cînd văzu o armată numeroasă pe litoral, el opri plutirea, presupunînd, după cum era și cazul, ca regele se afla acolo. El trimise oameni care să anunțe regelui sosirea lui, amintindu-i prietenia pe care Pompei o avusese cu tatăl lui. Acesta avea cel mult treisprezece ani și se găsea sub tutela lui Achillas173, care se ocupă de armată, și a eunucului Potheinos, administratorul tezaurului. Aceștia ținură sfat cu privire la Pompei. Era de față și retorul Theo-

dotos din Samos, profesorul copilului. Acesta le făcu nelegiuita propunere de a-l ucide pe Pompei, atrăgîndu-l în cursă, crezînd că astfel vor fi pe plac lui Cezar. Părerea lui fu aprobată. Se trimise o luntre de rînd, sub cuvînt că marea este aci puțin adîncă și inaccesibilă unor corăbii mari. În luntre s-au urcat cîțiva sclavi de ai regelui și Sempronius, un cetățean roman, care înainte vreme slujise în armata lui Pompei, iar acum era în armata lui Ptolemeu. Acesta îi întindea lui Pompei mîna în numele regelui, invitîndu-l să vină la copilul regal ca la un prieten. În acest timp, armata se desfășura în întregime pe țărm, ca pentru a-l cinsti pe Pompei, iar regele putea fi văzut la mijlocul ei, îmbrăcat într-o haină de purpură.

LXXXV. Lui Pompei, toate acestea i se păreau suspecte: rînduiala armatei, luntrea de calitate proastă care îi fusese trimisă, faptul că nu veni la el însuși regele și nici măcar nu-i trimise o delegație de fruntași ai statului. Raportînd la cazul său acești iambi ai lui Sophocles174:

“Cine se duce la un tiran devine robul aceluia, chiar dacă a venit liber”

el se urcă în luntre. Bănuiala lui crescu, deoarece în timpul plutirii tăceau toți. Îndreptîndu-se către Sempronius, fie că l-a recunoscut că este roman și că fusese soldatul lui, fie că a presupus numai, deoarece rămăsese singur în picioare (potrivit disciplinei militare neputînd ședea jos alături de comandantul său), îndreptîndu-se către el, i-a spus: „Te cunosc eu oare, camarade de luptă?” Acesta făcu semn că da. Dar cînd Pompei se întoarse, îi dădu prima lovitură, după care îl loviră și ceilalți. Văzînd acest spectacol din depărtare, soția lui Pompei și prietenii săi izbucniră în plînsete. Ei au ridicat mîinile invocînd pe zeii răzbunători ai legămintelor călcate și s-au îndepărtat, plutind în mare grabă, ca de o țară dușmană.

LXXXVI. Oamenii lui Potheinos îi tăiară capul lui Pompei și îl păstrară pentru Cezar, crezînd că vor primi foarte mari recompense. Acesta însă i-a pedepsit așa cum se cuvenea pentru infamia pe care au săvîrșit-o. Cineva îngropă restul corpului pe țărm, ridicînd un mic monument. Altcineva puse deasupra această inscripție: „Cel atît de bogat în temple, de ce mormînt sărăcăcios are parte!” Cu timpul acest monument fu acoperit în întregime cu nisip. Toate statuile de bronz, cîte au fost depuse în onoarea lui Pompei lîngă muntele Cassium de către rudele sale, au fost pîngărite și duse în sanctuarul templu lui de acolo. În vremea mea, împăratul romanilor Hadrian, pe cînd se afla acolo, a făcut cercetări și a găsit acestea toate. El a pus să fie curățit monumentul spre a putea fi iarăși recunoscut, iar statuile lui Pompei au fost așezate la locul lor. Acesta a fost sfîrșitul vieții lui Pompei, omul care a cules izbînzi multe în războaie foarte mari, care a adus foarte mari foloase împărăției romanilor și a fost supranumit din această cauză „Marele Pompei”. Pînă atunci el nu fusese niciodată învins, ci totdeauna victorios, încă din tinerețe, și tare norocos. Căci de la vîrsta de douăzeci și trei pînă la cincizeci și opt de ani, el s-a bucurat de o putere cu adevărat monarhică și numai în urma rivalității lui Cezar și-a făcut faima unui om de stat cu vederi democratice175.

LXXXVII. L. Scipio, socrul lui Pompei, și oamenii mai de vază care scăpaseră din bătălia de la Pharsalus, procedînd mai cu minte decît Pompei, o porniră în grabă spre Corcyra, la Cato, care fusese lăsat aco-lo în fruntea unei alte armate și a trei sute de trireme. Cei mai de seamă dintre prietenii lui Pompei împărțiră între dînșii flota. Cassius pluti spre regatul Pontului, la Pharnaces176 pentru a-l ridica pe acesta împotriva lui Cezar. Scipio și Cato plutiră spre Libia, încrezători în Varus și în armata lui și, de asemenea, în regele Juba al numizilor, care era aliatul lui Varus. Pompeim, fiul cel mai în vîrstă al lui Pompei, și împreună cu el Labienus și Scapula s-au grăbit și aceștia pe de altă parte, spre Spania. Punînd stăpînire pe această provincie, ei adunară o nouă armată, alcătuită din iberi, celtiberi și sclavi și făceau pregătiri din ce în ce mai mari. Atît de mari forțe pregătite de Pompei îi stăteau acestuia la dispoziție! Iar el, orbit de o divinitate, nu ținu seama de ele și fugi. În Libia, soldații i-au oferit lui Cato conducerea armatei, însă acesta nu a acceptat-o, deoarece se aflau acolo foști consuli, oameni cu o demnitate superioară aceleia a lui Cato, care avusese la Roma numai magistratura de praetor. Așadar, L. Scipio deveni comandant și, în această țară, se adună și se întocmea o armată numeroasă. Aceste două pregătiri erau cele mai însemnate care se făceau, în Libia și în Spania, împotriva lui Cezar.

LXXXVIII. Cezar, în urma victoriei, a zăbovit două zile la Pharsalus, pentru a aduce sacrificii și a lăsa, după luptă, armata să-și refacă puterile. În timpul acesta el acordă thessalienilor, care luptaseră alături de

dînsul, libertatea; iar atenienilor, care îi cereau iertare, le-o acordă, spunînd aceste cuvinte: „Pînă cînd gloria strămoșilor vă va scăpa de la pieirea pe care voi înșivă v-o pregătiți?” A treia zi el porni la drum înspre răsărit, într-acolo unde aflase că fugea Pompei. Neavînd trireme, Cezar a trecut Hellespontul în niște corăbii mici. Cînd se află tocmai în largul mării, apăru, în fața lui, Cassius cu partea sa de trireme, navigînd în grabă spre Pharnaces. Cu toată superioritatea pe care numeroasele sale trireme o aveau asupra unor corăbii mici, înspăimîntat de succesul înfricoșător al lui Cezar, pe atunci pretutindeni cunoscut, socotind că acesta navighează cu intenția de a-l ataca pe el, a ridicat mîinile de pe trireme spre corăbiile cele mici, a cerut iertare și a predat triremele. Atîta putere avea faima victoriei lui Cezar. Căci nu văd aici o altă cauză și cred că norocul nu a intervenit niciodată atît de favorabil într-o situație fără ieșire, ca atunci cînd Cassius, foarte pregătit pentru luptă, cu cele șaptezeci de trireme ale sale se întîlni cu Cezar, care era nepregătit și nu cuteza să-l atace. Dacă numai din pricina fricii Cassius s-a predat într-un chip rușinos celui care naviga și el în aceleași locuri, iar mai tîrziu l-a ucis la Roma, cînd acela pusese mîna pe putere, este limpede că frica de atunci a lui Cassius a fost opera sorții care a voit să-l înalte pe Cezar.

LXXXIX. După ce scăpă din primejdie atît de neașteptat, Cezar trecu Hellespontul. El i-a iertat pe ionieni, eolieni și pe celelalte popoare care locuiesc acea mare peninsulă, numită Asia inferioară, cînd aceștia au trimis soli și au cernt iertare. Aflînd că Pompei se îndreaptă spre Egipt, Cezar plecă pe apă la Rhodos. Nici aci nu așteptă ca armata sa ce venea în urma să se adune, ci se urcă în triremele lui Cassius și ale rhodienilor numai cu soldații pe care îi avea lîngă dînsul. Fără să dezvăluie nimănui încotro are de gînd să navigheze, el o porni pe înserate, dînd ordin cîrmacilor celorlalte corăbii să urmeze felinarul corăbiei sale, iar ziua, steagul lui. Cîrmaciului sau îi porunci, pe cînd era foarte departe de uscat, să meargă spre Alexandria. Și astfel, după trei zile de plutire prin largul mării, Cezar ajunse în preajma Alexandriei. El a fost primit de tutorii regelui, care se mai aflau lîngă muntele Cassium. Din cauza numărnlui mic al soldaților pe care îi avea cu sine, Cezar se prefăcu mai întîi că nu întreprinde nimic. Pe cei care veneau la el îi primea cu amabilitate. Colindînd orașul, îi admira frnmusețea și, amestecat în mulțime, ascultă prelegerile filosofilor. Această purtare i-a adus simpatia și stima locuitorilor Alexandriei, față de un om cu gînduri pașnice.

XC. După ce i-a venit armată întreagă, el a pedepsit cu moartea pe Potheinos și Achillas pentru crima lor față de Pompei. Theodotos scăpa cu fugă, dar fu prins mai tîrziu, în Asia, de către Cassius și spînzurat. Din această cauză locuitorii Alexandriei trecură la tulburări. Armata regelui atacă pe Cezar și avură loc lupte nehotărîte în jurul palatului regal și pe malul mării, care era aproape. La un moment dat Cezar trebui să fugă și sări în apă. O lungă bucată, el înnotă în largul mării. Mantaua lui căzu în mîinile alexandrinilor, care o spînzurară ca pe un trofeu. În sfîrșit, avu loc pe Nil o luptă cu regele, victoria fiind vădit de partea lui Cezar. Timp de nouă luni s-au prelungit aceste acțiuni pînă cînd, în cele din urmă, Cezar o numi pe Cleopatra regina a Egiptului, în locul fratelui ei. Însoțit de Cleopatra, pe patru sute de corăbii, Cezar pluti în sus pe Nil, vizitînd țara și desfătîndu-se și în alte privințe cu această femeie. Dar descrierea mai amănunțită a celor petrecute le-am arătat în „Istoria Egiptului”. Cînd i s-a adus capul lui Pompei, Cezar n-a îngăduit acest lucru și porunci să fie îngropat. Se construi acolo un mic sanctuar, în fața orașului, pe care l-a închinat zeiței Nemesis178. În timpul meu, cînd împăratul romanilor Traian purta un război nimicitor împotriva neamului evreiesc din Egipt, acest sanctuar a fost dărîmat de evrei pentru nevoile războiului179.

XCI. După ce săvîrși aceste fapte în Alexandria, Cezar s-a grăbit să străbată Siria, îndreptîndu-se împotriva lui Pharnaces. Regele acesta întreprinsese mai multe lupte și smulsese romanilor anumite ținuturi. Într-o luptă cu comandantul lui Cezar, Domitius, cîștigă o strălucită victorie. Încurajat foarte mult de această izbîndă, el a supus o cetate a Pontului, Anisos, care era aliata romanilor, reducînd la sclavie pe locuitorii ei și castrînd toți copiii. Apropierea lui Cezar l-a umplut de spaimă, făcîndu-l să se căiască. Iar cînd distanța care îi despărțea fu numai de două sute de stadii, Pharnaces îi trimise lui Cezar soli cu propuneri de pace. Aceștia îi aduceau o coroană de aur, încredințîndu-i în mod nebunesc pe fiica lui Phamaces în vederea căsătoriei. După ce a luat cunoștință de ceea ce aveau să-i spună solii, Cezar continuă să înainteze cu armata sa, discutînd lucruri fără însemnătate cu aceștia. Cînd ajunse foarte aproape de tabăra lui Pharnaces, a sărit

pe cal spunînd numai următoarele cuvinte: „Nu va primi, îndată, paricidul[180] pedeapsa sa?” La primul strigăt de luptă, Pharnaces o luă la fugă. Cezar îi ucise mulți oameni, avînd cu el numai cam o mie de călăreți, care se grăbiseră să-l însoțească. Cu acest prilej se zice că ar fi spus: „Fericitule Pompei, care te-ai luptat cu astfel de oameni în războiul cu Mithridate, tatăl acestuia și ai fost socotit și supranumit „Marele Pompei”. Despre această luptă, Cezar a scris la Roma: „Am venit, am văzut, am învins“[181].

XCII. Pharnaces, mulțumindu-se cu atît, s-a refugiat în regatul Bosforului, pe care-l primise de la Pompei. Iar Cezar, care nu avea timp de pierdut cu lucrări neînsemnate, cînd îl așteptau încă războaie atît de mari, a trecut în Asia și în drumul său s-a ocupat de plîngerile cetăților, care erau apăsate de cei ce luaseră în arendă încasarea dărilor, așa cum am arătat în „Istoria Asiei”. Aflînd că la Roma sunt revolte și că Antonius, comandantul cavaleriei sale, păzește forul cu armata, Cezar și-a lăsat toate treburile și a pornit în grabă spre Roma. La sosirea lui, răscoală cetățenilor se potolise, dar izbucnise alta, militară, soldații plîngîndu-se că nu au primit cele făgăduite după lupta de la Pharsalus și că serviciul lor se prelungește peste termenii prevăzuți prin lege. Ei cereau ca toți să fie lăsați la vatră. Cezar le făgăduise la Pharsalus un dar în bani, fără a spune cît, și de asemenea încă un dar, tot fără a spune cît, cînd se va sfîrși războiul în Libia. După aceea, le-a trimis vorbă că le va face un alt dar, fixîndu-l la o mie drahme pentru fiecare. Soldații spuneau însă că nu trebuie să le facă promisiuni, ci să le plătească pe dată tot. În acea împrejurare ei erau cît pe-aci să-l ucidă pe Sallustius Crispus[182], care fusese trimis la dînșii, dacă el nu ar fi scăpat cu fugă. Cînd Cezar fu încunoștințat despre aceasta, luînd o altă legiune, cea a lui Antonius, care păzea cetatea, a pus soldați în jurul casei sale și la ieșirile din cetate, deoarece se temea de jaf. Dar el cu mare curaj, deși toți prietenii săi erau speriați și-l îndemnau să se ferească de furia soldaților, merse cînd încă răscoală nu se potolise în Cîmpul lui Marte și pe neanunțate apăru pe tribună.

XCIII. Soldații, speriați de apariția neașteptată a lui Cezar, alergară spre el, fără arme și, după cum este obiceiul, îl salutară ca pe un imperator. La cererea lui de a spune ce doresc, ei nu cutezară, tot din pricina spaimei, să-i amintească în fața lui Cezar despre darurile promise. Dar ceea ce ei socoteau că este ceva mai cuviincios, cerură cu strigăte puternice să fie liberați de serviciul militar, în speranța că Cezar, avînd nevoie de armată pentru războaiele care-i mai rămîneau de purtat, va pomeni despre darurile făgăduite. Iar Cezar împotriva așteptărilor tuturor, fără șovăire răspunse: „Vă liberez”. Și cum uimirea soldaților creștea și se făcu o adîncă tăcere, Cezar adăugă: „Și vă voi da tot ceea ce v-am promis, după ce voi serba triumful cu alții!” Și aceste cuvinte, căzînd în mod neprevăzut, au părut soldaților pline de blîndețe. Îndată îi cuprinse pe toți rușinea la gîndul că vor apărea ca niște oameni care și-au părăsit comandantul în mijlocul unor războaie atît de grele și-și făceau socoteala, tot îndemnîndu-se, ca alții în locul lor vor serba triumful, în timp ce ei înșiși nu vor mai avea parte de prăzile din Libia, care vor fi gîndeau ei mari. Vor fi în dușmănie atît cu Cezar, cît și cu dușmanii acestuia. Înfricoșați, stăteau într-o și mai mare nemișcare din pricina nedumeririi, sperînd totuși că Cezar va mai ceda întrucîtva, că nevoia îl va face să revină asupra hotărîrii sale. Dar și el stătea tăcut, iar cînd prietenii săi îl îndemnară să adauge ceva, pentru a nu-i părăsi pe vechii săi camarazi de luptă cu o cuvîntare atît de scurtă și aspră, el începu să le vorbească, spunîndu-le „cetățeni” în loc de „soldați”. Acesta era un semn că sunt liberați de serviciul militar, fiind considerați ca simpli particulari.

XCIV. Soldații, nemaiputînd îndura această situație, începură să strige că se căiesc și-1 implorară pe Cezar să reia comanda asupra lor. Cezar se întoarse cu spatele și plecă de la tribună, iar soldații strigau neîncetat cu multă ardoare și-l rugau stăruitor să rămînă cu ei și să pedepsească pe cei care greșiseră. Cezar se opri pentru un moment, fără a pleca, nici a se întoarce, prefăcîndu-se că nu știe ce hotărîre să ia.

În cele din urmă, înapoindu-se, spuse că nu va pedepsi pe nimeni, dar că este adînc îndurerat că și legiunea a zecea, pe care a ținut-o întotdeauna în mare stimă, stîrnește astfel de tulburări. „Această singură legiune, spuse, o înlătur de la expediție; totuși, voi dărui și acestei legiuni tot ce am promis, cînd mă voi întoarce din Africa; voi da și pămînt tuturor, la sfîrșitul războaielor; nu voi face ca Sylla, care a luat pămîntul de la unii pentru a-l da altora, și a colonizat pe cei care l-au primit cu bunuri luate cu japca, făcînd amîndouă

părțile să trăiască într-o veșnică dușmănie una față de alta, ci voi împărți pămîntul comun și pro-prietățile mele, iar dacă va mai fi nevoie, voi cumpăra eu însumi pămînt".

Aceste cuvinte fură acoperite de urale furtunoase și strigăte nesfîrșite; legiunea a zecea era peste măsură de mîhnită, căci se părea că Cezar rămîne neclintit în hotărîrea sa față de ea. Soldații cereau de la el să-i numere din zece în zece pentru a-i pedepsi cu moartea. Dar Cezar, văzînd că nu mai e nevoie să-i chinuiască, întrucît căința soldaților era adîncă, îi ierta pe toți și plecă pe dată pentru a purta războiu în Africa183.

XCV. Traversînd de la Rhegium184 strîmtoarea Messina185, se îndrepta spre Lilibaeum și află că în Utica Cato se pregătea de război, păzind țărmul cu corăbii și un anumit număr de pedestrași. Împreună cu el se găseau cei trei sute pe care uticenii îi făcuseră, încă de multă vreme, consilieri de război, sub denumi-rea de senat. Comandantul Lucius Scipio și patricienii aveau o tabără în Hadrumentum; Cezar naviga împo-triva lui Scipio. Acesta aflîndu-se în călătorie la Iuba, Cezar își așeză linia de bătaie chiar în fața taberei lui Scipio, vrînd să se folosească de ocazie pentru a se încăiera cu dușmanii în lipsa comandantului suprem.

Împotriva lui luptară cu hotărîre Labienus și Petreius, comandanții subalterni ai lui Scipio. Acești învin-seră destul de repede soldații lui Cezar și, după ce îi puseră pe fugă, îi urmăriră într-un avînt dezlănțuit plini de dispreț, pînă ce calul, lovit în pîntece, îl aruncă jos pe Labienus. Oamenii din garda sa personală îl salvară, luîndu-l cu ei.

Petreius, socotind această încercare a armatei sale ca absolut sigură și crezînd că victoria poate fi oricînd cîștigată, nu-i mai urmări pe dușmani, spunînd celor din jurul său: „Să nu luăm victoria din mîna coman-dantului nostru, Scipio!"

A doua parte a luptei a fost opera norocului lui Cezar, deoarece, cu toate că se părea că dușmanii au învins, bătălia fusese dintr-odată părăsită de învingători. Se spune că însuși Cezar, în timpul retragerii, oprind pe toți cîți putea, îi întorcea din drum. Prinzînd cu mîna lui însăși pe unul din purtătorii steagurilor mari, împodobite cu vulturi, îl reîntoarse din fugă către rîndurile din față. Pînă ce Petreius se retrase în tabără sa, și Cezar își adună iarăși forțele plin de voie bună. Acesta a fost sfîrșitul primei lupte a lui Cezar în Africa.

XCVI. Nu mult după aceasta, umblă zvonul că va veni însuși Scipio împreună cu opt legiuni de pedes-trași și douăzeci de mii de călăreți, din care mare parte erau libieni, cu mulți soldați înarmați ușor, cu vreo treizeci de elefanți, însoțit de regele Iuba, avînd și acesta alți pedestrași cam la treizeci de mii, călăreți nu-mizi cam la douăzeci de mii, mulți arcași și alți șaizeci de elefanți; armata lui Cezar se înfricoșa; printre soldați se iviră tulburări, în parte din pricina celor pățite în trecut și în parte din a zvonului despre numărul celor ce se apropiau, dar mai ales din pricina vitejiei călăreților numizi. Războiul cu elefanții îi îngrozea, nefiind obișnuiți.

Între timp, Bocchus186, celălalt rege al maurilor, ocupa Cirta reședința regală a lui Iuba. Iuba, fiind vestit, se întoarse acasă cu toată armata lui, lăsînd lui Scipio numai treizeci de elefanți din cîți avea. Arma-ta lui Cezar se îmbărbăta într-atît, încît legiunea a cincea ceru să înfrunte elefanții și într-adevăr, învinse cu bravură. De atunci pînă astăzi aceasta legiune are că insigna pe steag elefanti187.

XCVII. Lupta se arată însă a fi de mari proporții, grea în toate sectoarele și variată. Abia spre seară Cezar dobîndi victoria cu mare greutate. Cezar cuceri apoi și tabăra lui Scipio și nu se opri din luptă, nici măcar la căderea nopții, pînă ce nu termină cu totul. Dușmanii, în pîlcuri, o luară la fugă, fiecare pe unde putu. Scipio însuși, împreună cu Afranius, părăsind în întregime cîmpul de bătaie fugi pe mare cu douăsprezece corăbii asemănătoare bărcilor.

Astfel, această armată formată aproape din optzeci de mii de oameni, instruită timp îndelungat și plină de speranță și curaj în urma luptei de mai înainte, a fost spulberații de tot în cea de-a doua ciocnire. Faima lui Cezar se părea că a atins culmea norocului neînvins, așa încît cei înfrînți de el nu mai atribuiau nimic calităților sale, ci pînă și propriile lor greșeli le treceau tot în socoteală ursitei lui Cezar. În fapt însă, mai mult ca sigur că și acest război a fost pierdut prin lipsa de inițiativă a comandanților, care nu l-au urmărit pînă la capăt pe Cezar, cînd ar fi fost lipsit cu totul de resurse pe pămînt străin și nici n-au dus pînă la izbînda finală prima luptă, acțiunea terminîndu-se repede în felul acesta.

XCVIII. Vestea asupra celor întîmplate ajungînd la Utica după trei zile, și cum Cezar se îndrepta tocmai asupra orașului, toți fruntașii se grăbiră să fugă. Cato nu oprea pe nimeni, ci, dimpotrivă, dădea vase acelor dintre nobili care i le cereau. Numai el rămînea însă neclintit. Răspunse surîzînd uticenilor, care se oferiseră să ceară iertare pentru el, înainte de a cere pentru ei, că nu va duce lipsă de binevoitori pe lîngă Cezar și că acest lucru îl știe foarte bine și Cezar.

După ce sigilă toate tezaurele și semnă documentele curente ale magistraților din Utica, spre seară cină după sacrificiile lustrale[188] obișnuite. Așezîndu-se, mîncă după cum avea obiceiul să stea la masă de cînd fusese omorît Pompei. Fără a schimba nimic din obiceiurile sale, servindu-se nici mai mult nici mai puțin ca întotdeauna, se întreținea cu cei de față asupra celor plecați pe mare, întrebă cum e vîntul, dacă le va fi prielnic, cîți s-au îmbarcat și dacă vor apuca să ajungă destul de departe, mai înainte ca Cezar să sosească acolo. Nu schimbă nimic din obiceiurile sale nici cînd se duse la culcare, afară doar că își îmbrățișă fiul cu mai multă căldură. Negăsind spada care în mod obișnuit stătea alături, strigă că a fost vîndut de cei din casă dușmanilor. „Cui, zise, va mai folosi, din cîți îmi sunt aproape, dacă dușmanul va năvăli în astă noapte?” La rugămintea celor din jur, să nu cumva să încerce să-și ia viața, și să se odihnească fără spadă, răspunse pe un ton de convingere: „Dacă vreau s-o fac, nu-mi este mie oare cu putință să mă sufoc cu hainele? Sau să-mi sparg capul de perete? Sau să mă arunc de la înălțime? Sau să mor reținîndu-mi răsuflarea?” Vorbind multe de felul acesta, Cato îi făcu să pună spada la locul ei. După ce spada fu alături de el, ceru să i se dea tratatul lui Platon „Despre suflet” și începu să citească.

XCIX. Cato citi în întregime dialogul lui Platon; sfătuind apoi pe cei ce păzeau porțile să plece, își înfipse arma adînc sub piept. Cum intestinele îi căzură afară și nu se putu opri să nu scoată un geamăt, păzitorii de la uși alergară înăuntru. Medicii îi vîrîră la loc intestinele care mai erau încă întregi, cusură rănile și îl bandajară strîns. Revenindu-și, jucă din nou comedie: se mustră aspru pe sine însuși pentru lovitura ușoară care și-o dăduse și aducea mulțumiri celor ce-l salvaseră. În sfîrșit, spuse că are nevoie de liniște și somn. Prietenii, luîndu-i sabia, se retraseră și închiseră ușile ca să-l lase să se odihnească singur. Cato, dîndu-le impresia că doarme, rupse în tăcere cu mîinile legăturile și scoase cusăturile din rană. Lărgind cu unghiile rana îngrozitoare în dreptul stomacului, scurma cu degetele înăuntru, smulgînd intestinele, pînă ce și-a dat sufletul. Avea cam la 50 de ani.

După cum îl arată și faima pe care și-o cîștigase, Cato devenise unul din cei mai dîrzi oameni față de țelul propus și aprecia ceea ce era drept, cinstit și frumos, nu după moravurile obișnuite, ci după criterii înalte și generoase. Căsătorit cu Marcia, fiica lui Filip, Marcia fiind încă fecioară, a fost foarte iubit de soția sa, avînd și copii cu ea. Și-a dat soția lui Hortensius, unul dintre prietenii săi, care-și dorea copii și se întîmplase să aibă o nevastă stearpă. Pînă ce urma să nască pentru Hortensius, a luat-o îndărăt acasă, ca să conviețuiască cu ea mai departe. Un astfel de om era Cato. Cei din Utica l-au înmormîntat în chip strălucit.

Cezar a spus că desigur Cato îi invidiase renumele cîștigat. Cicero scrise un encomion[189] pentru el și îi puse titlul „Cato”. La rîndul lui, Cezar scrise o acuzare și o intitula „Anti-Cato”.

C. Iuba și Petreius, fiind înștiințați de cele petrecute și neîntrezărind pentru ei nici un mijloc de fugă sau de salvare, s-au ucis cu pumnalele unul pe altul, în casă. Iar țara lui Iuba, Cezar o făcu tributară romanilor, punînd ca guvernator în fruntea ei pe Sallustius Crispus. Iertă pe cei din Utica și pe fiul lui Cato. După ce prinse în Utica pe fiica lui Pompei împreună cu doi copii ai ei, îi trimise nevătămați fiului lui Pompei. Din cei trei sute, omori atîția citi putu să prindă. Lucius Scipio, fiind prins de furtună pe mare și întîlnind vase străine, se luptă cu vitejie pînă ce să fie prins, se sinucise cu sabia, azvîrlindu-se apoi în mare. Acesta a fost sfîrșitul războiului purtat de Cezar în Africa.

CI. Înapoindu-se la Roma, Cezar celebra deodată patru triumfuri: Împotriva gallilor, dintre care alipise puterii romane neamuri multe și însemnate și ținea în frîu pe cele nesupuse, triumful pontic împotriva lui Pharnaces, triumful african împotriva libienilor care fuseseră aliații lui Scipio. În acest cortegiu apăru și copilul Iuba[190], pe atunci încă micuț, fiul regelui Iuba, care a devenit între timp istoricul cunoscut. Cezar mai organiză încă un triumf egipțian pentru bătălia navală purtată în susul Nilului, între cele două triumfuri

pentru galli și Pharnaces. S-a ferit totuși să înscrie un triumf împotriva romanilor, proprii lui concetățeni, ceea ce ar fi fost un lucru cu totul neobișnuit pentru el, iar pentru romani rușinos și funest. În triumfuri însă, aduse imagjnile191 tuturor suferințelor romanilor și aminti în portrete și inscripții înflorate pe toți bărbații (contra cărora luptase), în afară de Pompei. Numai pe el singur Cezar se păzea să-l prezinte ca învins, fiind încă foarte regretat de toată lumea. Poporul, în fața acestor nenorociri interne, cu toată frica își făcea auzit geamătul, mai ales cînd află că Lucius Scipio, comandantul, străpungîndu-și pieptul se azvîrlise în mare și, pe de altă parte, ca Petreius s-a sinucis într-o casă, iar Cato se sfîșiase ca o fiară. Lumea aplaudă numai prezentarea lui Achillas și Potheinos și făcu haz de fuga lui Pharnaces.

CII. Se spune că în aceste triumfuri fură aduse șaizeci și cinci de mii de talanți, coroane de aur în valoare de două mii opt sute douăzeci și doi de talanți, cîntărind douăzeci de mii patru sute paisprezece livre192. Din aceste bogății, îndată după triumf, Cezar făcu daruri, împărțind toate sumele care depășeau cheltuielile; fiecare soldat primi cinci mii de drahme attice, centurionul lua îndoit față de soldat, iar ofițerii de pedestrași și cavalerie dublu decît centurionul. Plebea primi pentru fiecare om în parte o mină attică.

Cezar organiză diferite spectacole, equestre, muzicale. Concursuri de luptă între două mii de oameni, o mie de fiecare parte, curse de cai între două sute de concurenți de fiecare parte, apoi lupte mixte, între pedestrași și călăreți. Urmară lupte de elefanți, cîte douăzeci de fiecare parte, și lupte navale, între patru mii de vîslași, participînd la lupte numai cîte o mie de fiecare parte. Ridică de asemenea un templu lui Venus Născătoarea193, așa după cum făcuse un ex voto194 în lupta de la Pharsalus și înconjură templul cu o incintă, loc unde hotărî să fie forul roman, un for în care să nu aibă loc afaceri comerciale, ci numai întruniri publice pentru chestiuni de stat. Modelul acestui for era luat de la perși, care îl întrebuințează pentru cercetarea și învățarea a ceea ce e drept. Lîngă zeiță așeză o statuie a Cleopatrei, ce poate fi și azi văzută tot acolo. Făcînd apoi un cens195 al populației, se spune că s-a descoperit că populația scăzuse la jumătate196 față de numărul dinaintea războiului civil. Într-atît vitregise republica dușmănia de moarte dintre Cezar și Pompei.

CIII. Cezar însuși, în timpul celui de-al patrulea consulat al său, pregăti o expediție împotriva lui Pompei cel tînăr, în Spania197. Acesta era ultimul război civil ce-i mai rămînea de întreprins și nu unul din cele mai ușoare. Cîți din aristocrați se refugiaseră din Africa, aci se adunaseră. Armata, pe de o parte, era formată din resturile din Africa și de la Pharsalus, strînsă aci de comandanți, iar pe de alta, din iberi și celtiberi, un neam oțelit și gata oricînd de luptă. În afară de asta, o mare mulțime de sclavi lupta pentru Pompei. De un sfert de an soldații făceau exerciții militare și aveau credința fermă că vor trebui să lupte la disperare.

Acest concurs de împrejurări l-a înșelat în mare măsură pe Pompei, care nu amînÎ luptă, ci se încaieră cu Cezar chiar la sosirea acestuia, cu tot sfatul celor mai bătrîni care avuseseră de învățat multe în urma celor petrecute la Pharsalus și în Africa și care-l îndemnau să amîne mereu lupta cu Cezar și în cele din urmă să-l pună într-o situație grea în plin ținut străin. Cezar veni de la Roma într-un timp de douăzeci și șapte de zile, parcurgînd cu o armată amestecată un drum foarte lung. O frică, așa cum nu simțiseră niciodată pînă acum, cuprinse pe cezarieni din cauza zvonului cu privire la numărul, iscusința și temeritatea dușmanilor.

CIV. Din această pricină Cezar însuși nu se grăbea, pînă ce Pompei apropiindu-se, îl învinui în batjocură de întîrziere. Cezar nu primi insulta și-și aranjă trupele în linie de bătaie lîngă Corduba198, luînd și acum ca simbol în lupta pe Afrodita. Pompei lua Pietatea199. Cînd armatele se ciocniră, a 1ui Cezar era înlemnită de frică și se produse o mare încetinire în atac. În acest timp, Cezar ruga pe toți zeii, ridicînd mîinile spre cer, că nu cumva în aceasta încercare să se spulbere atîtea fapte strălucite, și alergînd printre soldați îi îndemna, îmbărbătîndu-i. Scoțîndu-și coiful de pe cap, privea drept în față pe soldați, căutînd să-i rușineze și să-i împingă înainte. Dar soldații păreau paralizați de frică, pînă ce însuși Cezar, smulgînd scutul unuia, se adresa astfel tribunilor militari din jurul lui: „Acesta fi-va oare sfîrșitul vieții mele și a activității voastre răzhoinice?” Apoi alergă către linia de bătaie vrăjmașe pînă la o distanță atît de mică, încît abia dacă-l mai despărțeau zece picioare de dușmani. Două sute de suliți zburară spre Cezar, de care se feri, parte prin înclinarea trupului, parte oprindu-le în scut. Atunci fiecare din tribuni, alergînd, se așeză lîngă Cezar și

întreaga armată avîntîndu-se cu mare zor luptă ziua întreagă, obținînd pe rînd succese și înfrîngeri. Abia pe seara victoria fu smulsă cu mare greutate. În acest timp, se spune că Cezar s-ar fi exprimat că mai înainte luptase pentru victorie, dar că atunci luptase pentru propria lui viață.

CV. După un măcel groaznic și fuga soldaților lui Pompei spre Corduba, Cezar, că nu cumva dușmanii care fugiseră să se pregătească din nou de luptă, porunci armatei sale să înconjoare Corduba. Dar cezarienii, obosiți de cele petrecute, puneau unele peste altele armele și trupurile celor căzuți, sprijinindu-le cu sulițele înfipte în pămînt și se retrăgeau în această întăritură improvizată. În ziua următoare, Corduba fu cucerită și dintre comandanții lui Pompei, Scapula, aprinzînd un rug, s-a ars de viu. Capetele lui Varus, al lui Labienus și ale altor bărbați dintre aristocrați fură aduse lui Cezar. Pompei însuși fugi după dezastru cu o sută cincizeci de călăreți la Carteia, unde îl aștepta o flotă de corăbii. Pătrunse în zona corăbiilor pe furiș, ca un particular oarecare, purtat de o lectică. Văzînd că și marinarii erau deplin conștienți de ce-i așteaptă, se temu și fugind îndată, se urcă pe o corabie ușoară. Încurcîndu-și fără să vrea piciorul într-o funie, cineva vrînd să taie cu sabia funia, îi tăie lui călcîiul. Navigînd înapoi spre țărm, Pompei fu silit să-și caute de rană. Descoperit însă și aci, fugi pe cărări neumblate și pline de mărăcini, redeschizîndu-și rana, pînă ce, obosit, se așeză sub un copac. Cei ce-l urmăreau, dînd peste el, deși se apăra cu multă vitejie, îl uciseră. Capul lui, adus apoi la Cezar, a fost înmormîntat din porunca acestuia. Războiul, depășind orice speranță, se termină astfel printr-o singură acțiune. Pe cei ce scapară de Cezar, îi aduna fratele mai mic al lui Pompei, și acesta tot Pompei, numit Sextus[200] după praenomen. Acesta, tot ascunzîndu-se și mereu fugărit, a făcut într-una piraterie.

CVI. Iar Cezar se grăbi să se întoarcă la Roma, după ce isprăvi toate războaiele civile, temut și cu o faimă ca nimeni altul înaintea lui. De aci, onorurile posibile pentru un om fură plănuite fără nici o măsură în cinstea lui Cezar, sacrificii, jocuri, stătui în toate templele și locurile publice, la fiecare trib[201] în parte, cît și la toate neamurile și regii supuși Romei. Efigiile lui fură gravate, în portretele ce i se făceau, în chip și fel: unele purtau coroana din frunze de stejar, ca pentru salvatorul patriei; prin acest semn onorau odinioară cei ce fuseseră salvați de la primejdii pe salvatorul lor. Fu numit și pater patriae[202], ridicat la rangul de dictator pe viață întreagă, ales consul pe zece ani. Propria lui persoană era considerată sacrosanctă. Avea de asemenea drept să guverneze de pe un tron de fildeș și aur și să aducă sacrificii îmbrăcat în haina triumfală, iar în Roma se aduceau sacrificii în fiecare an în zilele în care Cezar dobîndise victoriile sale cele mai de seamă. Preoții și vestalele trebuiau să organizeze din cinci în cinci ani servicii religioase publice pentru dictator. La intrarea în magistratură, trebuia să se depună jurămîntul că nu va exista nici o împotrivire față de hotărîrile lui Cezar. În cinstea zilei sale de naștere, hotărîră să schimbe numele lunii Quintilis în Iulie[203]. Senatul decretă înființarea a numeroase temple în onoarea sa întocmai ca pentru un zeu, decretă instituirea unui templu comun lui Cezar și Clemenței[204], în care statuile respective își dădeau mîna.

CVII. În felul acesta, cei ce se temeau de Cezar îl rugau în realitate să se poarte bine față de ei; mai erau și din aceia care se gîndeau chiar să-l numească rege. În cele din urmă, însuși Cezar, dîndu-și seama de situație, interveni drastic și interzise să fie numit astfel, considerînd numele de rege ca nefast, după toate blestemele strămoșilor[205]. Răspîndi toate cohortele cîte îi formaseră garda personală în timpul războiului, înlăturîndu-le de la serviciul de pază, apărînd în public numai cu o gardă de apărători civili. În timpul cînd Cezar se arăta astfel și împărțea dreptate de pe rostre[206], senatul îi aduse pe rînd decretele asupra onorurilor mai sus pomenite, în frunte cu consulii, fiecare cu ceremonialul cuvenit. Cezar întinse mîna senatorilor, fără să se ridice în întîmpinarea celor ce veneau, nici în fața celor ce stăteau în picioare[207], lucru care dădu prilej de noi învinuiri din partea unora care pretindeau că urmărește să se facă rege. Primind toate onorurile, dar nu și cel al consulatului pe zece ani, se desemna consul pentru anul următor pe sine însuși și pe Antonius, comandantul cavaleriei sale, hotărînd ca Lepidus să urmeze la comanda cavaleriei în locul lui Antonius. Lepidus era atunci comandantul Spaniei, dar o guverna prin diverși oameni de încredere. Cezar permise reîntoarcerea exilaților, afară doar dacă cineva fugise pentru fapte de neiertat. Își schimba cu totul atitudinea față de dușmani și pe mulți dintre cei ce luptaseră împotriva sa îi numi în magistraturi anuale sau îi trimise în provincii sau la comenzi militare. Poporul, supus întru totul, spera că Cezar va impune o formă

de stat democratică, întocmai cum făcuse Sylla, după ce ajunsese în același fel de putere. Dar această speranța fu în totul înșelată208.

CVIII. Cineva din cei care răspîndeau zvonul asupra domniei, încunună cu lauri o statuie a lui Cezar, împletind printre lauri fascii albe209. Tribunii plebei Marullus și Caesetius210, descoperindu-l pe făptaș, îl aruncară în închisoare, zicînd că fac aceasta în folosul lui Cezar, care amenințase mai înainte vreme pe cei care vorbeau de domnie. Cezar nu se opuse înscenării. Dar cum, pe cînd se întorcea la Roma, și alții îl întîmpinară la porțile orașului cu strigătul de „rege", în timp ce plebea își făcea auzită nemulțumirea, cu multă ascuțime răspunse celor ce păreau că-l primiseră în mod atît de călduros. „Poate vă înșelați asupra numelui. Nu sunt rege, ci Cezar". Oamenii lui Marullus descoperiră pe capii acestora și poruncir ă apari-torilor211 să-i ducă în judecată la tribunalul lor. Dar Cezar, nemaitrecînd cu vederea nimic, acuza în fața senatului pe cei din jurul lui Marullus ca pe unii care uneltea u împotriva lui, aducîndu-i în mod premeditat învinuirea că aspiră la domnie. Adăugă că sunt demni de pedeapsa cu moartea, dar că va fi deajuns dacă vor fi eliberați și înlăturați definitiv din magistratura pe care o dețineau și din senat. Acest incident îl arată însă pe Cezar, într-o măsură și mai mare, ca un om dornic de acest titlu. Se vîntura părerea că el ar fi aranjat cele două întîmplari în acest scop și se spunea că se și purta ca un tiran. Pretextul pedepsei date era învinuirea de a fi răspîndit numele de „rege", dar magistratura treburilor plebei era sfîntă și sacrosanctă, atît prin lege cît și printr-un vechi jurămînt. Indignarea oamenilor era cu atît mai mult stîrnită de Cezar, cu cît nici n-așteptase măcar sfîrșitul legal al magistraturii.

CIX. Cezar, aflînd dorința opiniei publice, rămase pe gînduri, regretînd cele întîmplate; cum pentru prima oară guverna fără comandatură militară și găsea că este destul de greu și neplăcut să participe astfel la viața publică, se spune că el singur a recomandat prietenilor lui să fie păzit, ca unul care se temea de vreun atentat din partea dușmanilor ce căutau să-l suprime. La sfatul îngrijorat al acestora, dacă n-ar fi cumva bine să consimtă a fi din nou păzit de cohortele personale iberice, spuse că „nimic nu e mai funest decît o gardă continuă și că acesta este cel mai bun semn de îngrijorare pentru cineva ca să se teamă încontinuu".

Totuși, încercările cu privire la domnie nu încetară în felul acesta. O dată, în timp ce dictatorul era așezat, înaintea rostrelor, pe un tronde aur și privea în agora cum se desfășura festivitatea Lupercaliilor, Antonius, colegul său de consulat, alergînd gol și uns cu ulei după cum obișnuiau preoții acestei sărbători, veni în fugă pe rostre și încununa pe Cezar cu o coroană. La vederea acestui fapt se auziră foarte puține aplauze și un murmur tălăzuit de împotrivire din partea majorității. Cezar își smulse atunci coroana de pe cap. Antonius i-o puse din nou și Cezar din nou o scoase. Lumea tăcea în timpul cît dura așa-zisa luptă, așteptînd ca să vadă care va fi sfîrșitul. Cezar învingînd, oamenii izbucniră în urale de bucurie, prezicîndu-i toate cele bune, fiindcă nu luase diadema.

CX. Iar Cezar, fie răzgîndindu-se, fie simțindu-se obosit și începînd să renunțe la această încercare, care poate nu era totuși decît o calomnie, fie că voia să se găsească cît mai departe de dușmanii săi de la Roma și că, într-adevăr, dorea să-și îngrijească o boală fizică gravă, epilepsia, însoțită de spasme care-l apucau subit mai ales din cauza inactivității, plănuia o mare expediție împotriva geților și a parților. Avea de gînd să atace mai întîi pe geți, un neam vecin cu imperiul, călit în lupte și iubitor de război, iar împotriva parților pornea plin de amară răzbunare pentru trădarea perfidă față de Crassus. Începu deja să trimită dincolo de golful Ionic o armată formată din șaisprezece legiuni de pedestrași și zece mii de călăreți. În acest timp, se vorbea mereu despre un oracol sibilin care spunea că parții n-ar putea să fie pe deplin supuși de ro-mani mai înainte ca romanii să aibă drept comandant un rege. Unii îndrăzneau chiar să spună în această privință că ar trebui ca Cezar, așa cum era, să fie numit dictator și împărat, sau indiferent care alte numiri mai există în limba latină, în afară de cea de rege; la celelalte popoare, care erau dependente de Roma, putea fi numit rege în mod deschis. Dar Cezar respinse și această propunere și-și pregătea grabnic ieșirea din Roma, unde simțea că este înconjurat numai de invidie.

CXI. Cu toată dorința sa neschimbată de a pleca, cu patru zile mai înainte de pornire dușmanii săi îl

uciseră în senat. Crima a fost făcută sau din invidie față de o șansă și o putere care depășise orice măsură a gîndului, sau, după cum mărturiseau înșiși ucigașii, din dorința de a restaura republica strămoșească. Ei pretindeau că-l cunoșteau foarte bine pe Cezar, care ar fi fost în stare, după cucerirea atîtor popoare și în ciuda tuturor făgăduielilor, să devină rege. Dar eu cred că au luat numai ca punct de plecare justificativ al acțiunii lor ținta lui Cezar de a-și mai adăuga acest titlu, adaos care pentru ei nu diferea decît ca nume, căci în fapt dictatorul este întocmai unui rege.

În fruntea conjurației lucrau împreună mai ales doi bărbați, Marcus Brutus[212], poreclit Caepio (fiul acelui Brutus ucis în timpul lui Sylla), care fugise nici mai mult nici mai puțin decît la Cezar după dezastrul de la Pharsalus, și Caius Cassius, cel ce predase triremele din Hellespont tot lui Cezar. Amîndoi însă fuseseră partizani ai lui Pompei. Dintre intimii cei mai iubiți de Cezar, se alătura conjurației și Decimus Brutus Albinus. Toți erau socotiți de Cezar demni de toată cinstirea și încrederea. Dictatorul le încredințase misiuni importante și, la plecarea în expediția din Libia, le-a dat comanda unor armate, numindu-i în Gallia: pe Decimus, guvernator în Gallia transalpina, pe Brutus în Gallia cisalpină.

CXII. Fiind desemnați pentru anul următor praetori urbani, Brutus și Cassius se certau între ei pentru așa-zisa praetură urbană, funcție care este cea mai cinstită între toate, certîndu-se poate într-adevăr din ambiție cu privire la această funcție, fie punînd la cale o înscenare ca să nu se pară că lucrează veșnic conspirativ între ei. Cezar, chemat să liniștească conflictul se spune că ar fi zis prietenilor săi: „Se pare că dreptate are Cassius, dar totuși voi favoriza pe Brutus”.

Cezar arata mereu și în toate aceeași nemaipomenită bunăvoință și cinstire față de Brutus. Se credea pe drept cuvînt ca Brutus era fiul său, avut de Cezar cu sora lui Cato, Servilia, care fusese amanta sa în timpul cînd se născuse Brutus. Din această pricină, atunci cînd fusese învingător la Pharsalus, se spune că poruncise cu tărie comandanților săi să-l cruțe pe Brutus în măsura în care puteau. Dar Brutus, fie din nerecu-noștință, fie neștiind, necrezînd sau chiar rușinîndu-se de păcatele mamei sale, fie iubind prea mult libertatea și venerîndu-și patria, fie amintindu-și că este nepotul lui Brtjtus de odinioară, izgonitorul de regi[213], era foarte întărîtat de toate batjocurile care veneau mai ales de la plebe; pe ascuns apăreau multe inscripții de acest fel pe statuile lui Brutus de odinioară și chiar pe scaunul de judecată al actualului Brutus[214]: „Brutus, te-ai lăsat cumpărat?”, „Brutus, ești mort?” – sau: „Măcar de te-ai scula acum din mormînt”, sau „Nedemni urmași mai ai”, sau „Nu ești tu urmașul lui Brutus?” Acestea și multe altele de acest fel aprinseră hotărîrea tînărului de a ucide, pentru a cinsti pe înaintașii săi.

CXIII. Zvonurile despre domnie ajungînd la culme și spunîndu-se că în curînd se va ține o adunare a senatului, Cassius, apucîndu-l de mînă pe Brutus, îi spuse: „Ce vom face în fața senatului, în cazul cînd lingușitorii lui Cezar ar depune un proiect privitor la domnie?” Brutus răspunse că nu va asista în rîndurile senatorilor. Dar Cassius reluă întrebarea: „Dar ce vom face, prietene Brutus, dacă ne vor chema în calitate de praetori?” „Voi apăra patria, spuse acesta, pînă la moarte”.

Iar Cassius, îmbrățișîndu-l, răspunse: – „Dacă gîndești astfel, pe cine oare vei atrage în conspirație, dintre nobili? Ce crezi oare, micii meseriași și negustorii au scris într-ascuns pe tribuna ta sau aristocrații romani, care de la alți praetori cer organizarea de reprezentații equestre sau cu fiare, iar de la tine cer libertatea, pro-priul lor bun strămoșesc?”

Astfel, ceea ce Brutus și Cassius gîndeau încă de multă vreme, abia acum își dezvăluiră unul altuia pentru prima dată; apoi fiecare în parte începu să încerce prietenii apropiați, ba chiar și pe cei ai lui Cezar, pe cei pe care îi știau a fi cei mai îndrăzneți în ambele partide. Dintre cunoscuții lor, atraseră pe cei doi frați Caecilius și Bucolianus și, pe lîngă aceștia, pe Rubrius Ruga, pe Quintus Ligarius[215], Marcus Spurius, Servilius Casca[216], Servius Galba, Sextius Naso, Pontius Aquila[217], toți făceau parte din prietenii intimi ai lor. Dintre prietenii lui Cezar, îl atraseră pe Decimus, despre care am mai pomenit, pe Caius Casca, pe Trebonius, Tillius Cimber și Minucius Basillus.

CXIV. Cînd în sfîrșit crezură că au strîns destui oameni și socotiră din prudență să nu mai împărtășească taina și altora, se adunară cu toții, dar fără jurăminte și jertfe; nimeni nu părăsi conjurația, nici nu trădă.

Începură apoi să pună la cale momentul și locul.

Fixarea momentului era important, căci Cezar pleca peste patru zile în expediția proiectată și, din aceeași clipă urma să fie înconjurat de o gardă militară. În ce privește locul, se gîndiră la senat, deoarece sperau că senatorii, chiar dacă n-ar fi avut nici o cunoștință de cele aranjate, i-ar fi ajutat cu toată însuflețirea cînd ar fi văzut ce se petrece. Același lucru de altfel se spune că i se întîmplase și lui Romulus, cînd a schimbat domnia lui în tiranie. Fapta ar putea deci părea asemănătoare crimei împotriva lui Romulus, și cum era săvîrșită în senat s-ar fi putut crede că nu era rezultarul unei uneltiri josnice, ci săvîrșită în interesul statului. De asemenea, dacă ar fi părut că un atentat comun, socoteau că va rămîne neprimejduită viața lor din partea armatei lui Cezar. Ucigașilor urma să li se distribuie premii, pentru a se ști fățiș cine pusese la cale conjurația.

Din aceste pricini toți convenиră ca senatul este locul ce] mai potrivit; se iviră însă păreri deosebite asupra procedeului. Unii erau de părere să fie ucis și Antonius, coleg de consulat cu Cezar, ca unul ce avea multă trecere și influență, foarte popular printre soldați. Dar Brutus susținea că gloria omorîtorilor de tirani va trebui să fie smulsă numai din uciderea lui Cezar, ca și cum ar fi suprimat un rege. Dacă vor ucide și din prietenii săi, se va zice că s-a săvîrșit asta din dușmănie, de unii care s-ar fi răsculat din rîndul pompeianilor. Învingînd această ultimă părere, toți așteptau cu nerăbdare ziua următoare, cînd urma să se întrunească senatul.

CXV. Cezar, cu o zi mai înainte de această întrunire a senatului, mergînd la o masă dată de Lepidus, comandantul suprem al cavaleriei, luă împreună cu el la ospăț pe Decimus Brutus Albinus. Cînd s-a ajuns la băuturi, Cezar începu o discuție asupra celui mai ușor fel de moarte pentru om. Cum fiecare își dădea părerea, Cezar se pronunța pentru moartea neașteptată. În acest fel își făcu singur o proorocire, și vorbi îndelung asupra evenimentelor din ziua precedentă. După aceea s-au servit băuturile. În timpul nopții, Cezar se simți moleșit în tot trupul. În același timp, soția sa Calpurnia, avînd un vis în care văzu curgînd mult sînge, îl rugă stăruitor să nu se ducă la senat. Cînd a adus sacrificiile de dimineață, i-au apărut multe semne îngrozitoare și era pe punctul de a trimite după Antonius ca să amîne adunarea senatului. Dar Decimus, fiind de față, îl sfătui să meargă el însuși ca să amîne întrunirea senatului, pentru a nu fi bănuit de înfumurare. În urma acestei intervenții, Cezar plecă în lectică.

În teatrul lui Pompei se dădeau spectacole și senatorii aveau să se întrunească în edificiile din fața teatrului, așa cum se obișnuia pe atunci la spectacole.

Oamenii care lucrau în praetură cu Brutus, încă de dimineață împărțeau ca praetori dreptate cu multă liniște, în porticul din fața teatrului, celor care veneau la judecata în fața lor. Aflînd despre felul în care se desfășuraseră jertfele lui Cezar și despre amînarea adunării senatului, se simțiră într-o grozavă încurcătură. Între timp cineva, în vreme ce conjurații se mai aflau încă în această stare de spirit, luîndu-l de mînă pe Cezar îi spuse: „Te-ai ascuns de mine, prietenul tău; acum am aflat de la Brutus cum stau lucrurile!” Casca, la auzul acestor cuvinte, a înghețat dintr-odată de groază. Dar celălalt, surîzînd cu subînțeles, continuă: „De unde ai tu atîția bani ca să aspiri la funcția de edil?” și lui Casca îi veni inima la loc. Chiar pe Brutus și pe Cassius, adînciți în gînduri și discutînd unul cu altul, Popilius Laenas, unul din senatori, trăgîndu-i la o parte, spuse că se roagă alături de ei la zei asupra celor ce au în minte. Totodată îi sfătui să se grăbească. Cei doi, foarte tulburați de această intervenție neașteptată, păstrară tăcerea.

CXVI. În timp ce Cezar era purtat în lectica sa spre senat, cineva dintre intimii săi, aflînd despre această conjurație, alerga să spună ceea ce aflase. Acesta merse direct la Calpumia, spunîndu-i numai atît că trebuie să vorbească neapărat cu Cezar despre lucruri grabnice și îl aștepta pe Cezar să se întoarcă de la senat; din nefericire, nu era în format amănunțit asupra celor ce se petrecuseră. Pe de altă parte, un anume Artemidorus, care-l găzduise pe Cezar în Cnydos, alergă la senat dar îl găsi ucis. De asemenea, altcineva îi înmînă o tăbliță cu înștiințarea despre conjurație în momentul cînd intră și se pregătea să aducă jertfe în fața senatului.

Tăblița a fost găsită în mîna sa după ce a fost omorît.

Cînd Cezar coborî din lectica, îl întîmpină Laenas, cel care cîteva momente mai înainte se rugase pentru reușita conjurației împreună cu Cassius. Laenas se întreținu cu Cezar la o parte de ceilalți, în mod viu și

foarte prietenos. La vederea acestei întîmplări, și ținînd seama de lungimea întrevederii, conjurații se neliniștiră. Atunci au început să se sfătuiască între ei să se străpungă cu pumnalele mai înainte de a fi prinși. Dar convorbirea desfășurîndu-se mai departe și văzînd pe Laenas ca n-avea înfățișarea cuiva care denunța, ci mai degrabă a cuiva care se roagă și este îngrijorat, își recîștigară sîngele rece. După ce se termina discuția, îl văzură mulțumind călduros și atunci își recăpătară pe deplin curajul.

Se păstrează încă obiceiul ca magistraților, cînd intră în senat, să li se aducă haruspicii chiar în prag. Și din nou, dintre animalele sacrificate pentru Cezar, prima era fără inimă, sau (după cum spun alții) capul nu era prins de măruntaiele dinăuntru. La înștiințarea preotului ca acesta este un semn de moarte, Cezar rîzînd spuse că a avut același semn și în Spania, atunci cînd se războia cu Pompei. La răspunsul preotului că și atunci trecuse printr-un pericol aproape de moarte, dar că acuma semnul era mai convingător, Cezar îi porunci să mai sacrifice o dată. Dar cum nici de astă dată sacrificiul nu se arătă favorabil, temîndu-se să nu întîrzie prea mult ședința și zorit de dușmani care se arătau ca prieteni, intra în senat, neluînd în seama prevestirile jertfirilor. Trebuia să se întîmple cele ce i s-au întîmplat lui Cezar218.

CXVII. Pentru a ține de vorbă pe Antonius în fața porților, conjurații lăsară afară pe Trebonius. Apoi înconjurară de aproape pe Cezar așezat pe tron, arătînd că vor să-l păzească, dar ținînd pumnalele ascunse.

Dintre ei, Tillius Cimber ieșind în față începu să-l roage pentru reîntoarcerea fratelui său exilat. La împotrivirea și refuzul categoric al lui Cezar, Cimber îl prinse de toga de purpură, ca și cînd ar fi vrut să-l implore, dar trăgînd de marginea togii i-o smulse de la gît strigînd cît putea: „Ce mai întîrziați. Prieteni?" Casca219, care stătea la capul lui Cezar, caută primul să-i înfigă pumnalul în gît; nu nimeri însă și-l lovi în piept. Cezar, la rîndul lui, smulgînd toga de la Cimber și apucînd mîna lui Casca, fugi îndărăt spre tron unde, întorcîndu-se dintr-odată, îl lovi pe Cască cu toată forța. În momentul cînd Cezar se afla în această poziție, un alt conjurat îl străpunse cu pumnalul în coasta întinsă prin efortul torsiunii. Cassius îl lovi în față, Brutus în coapsă, iar Bucolianus între omoplați, așa că Cezar se întorcea fără să vrea cu furie oarbă și urlînd, întocmai unei fiare, către fiecare din ei. După lovitura lui Brutus, ca și cum ar fi renunțat să mai lupte, înfășurîndu-se în togă se prăbuși într-un chip plin de demnitate lîngă statuia lui Pompei. Iar conjurații, ca și cum ar fi vrut să ultragieze pe dictatorul căzut, îi aplicară pînă la douăzeci și trei de lovituri. Mulți, înghesuindu-se orbește cu pumnalele scoase, se răniră unul pe altul220.

C X VIII Această faptă săvîrșită de ucigași, făptuindu-se într-un loc sfînt și împotriva unui om sfînt și sacrosanct, dădu naștere la o fugă generală, atît în senat cît și în întreg orașul. Unii din senatori fură răniți în cursul acestui vălmășag, alții muriră.

Un alt măcel destul de mare fu stîrnit în rîndurile cetățenilor și străinilor măcel care nu fusese pus la cale, dar care se întîmplă atunci cînd au loc dezordini politice, din greșeala celor în mîinile cărora cad victimele. Pînă chiar și gladiatorii care trebuiau să apară la un anumit spectacol, înarmați încă de dimineață, fugeau din teatru în împrejurimile care înconjoară senatul, iar teatrul, în urma loviturii de stat, se goli dintr-odată, oamenii îngroziți luînd-o la goană. Prăvăliile erau prădate. Toată lumea închidea porțile și se pregătea să se apere, suindu-se pe acoperișuri.

Antonius își întărea locuința, fiind încredințat că se uneltise împotriva lui, ca și împotriva lui Cezar. Lepidus, comandantul cavaleriei, afla despre cele petrecute pe cînd era în for. Alergînd la o insulă în mijlocul Tibrului, unde avea o legiune de soldați, îi mută într-un lagăr militar pentru a trăi mai în siguranță în așteptarea ordinelor lui Antonius, căci Lepidus se dădea la o parte în fața lui Antonius, mult mai apropiat de Cezar și era pe deasupra și consul.

Antonius și Lepidus, plini de mînie, se sfătuiau cum să-l răzbune pe Cezar, ucis atît de mișelește, dar se temeau de senat care era de partea ucigașilor și chibzuiau încă la ce va aduce viitorul.

În jurul lui Cezar nu se afla nici o gardă militară. Dictatorului nu-i plăcea să fie păzit de soldați înarmați, ci numai de garda pe care o avea în calitatea sa de consul. De acasă fusese însoțit pînă la senat de mulți magistrați, de o mare mulțime de cetățeni și străini și de numeroși sclavi și liberti. Toți aceștia dispărură dintr-odată, luînd-o la goană; rămaseră numai trei sclavi care, așezînd cadavrul în lectica, îl duseră acasă ca

vai de lume, căci erau numai trei oameni – pe cel care fusese cu puțin timp înainte stăpînul absolut al mărilor și pămîntului.

CXIX. Ucigașii voiau să spună cîteva cuvinte în senat. Dar cum nimeni nu mai rămăsese de față, înfășurîndu-și togele pe mîna stîngă, întocmai unui scut și ținînd pumnalele însîngerate, începură să alerge strigînd în gura mare că au ucis un rege, un tiran; cineva purta un pileus (vîrf ascuțit) în vîrful lăncii, semn al libertății. Conjurații rechemau la vechea orînduire politică a strămoșilor și reaminteau de Brutus cel bătrîn și de cele jurate de cei de atunci, față de ei înșiși, privitoare la regii de odinioară.

S-au mai găsit și unii care fugeau alături de conjurați, mînuind pumnale, oameni care n-avuseseră nimic de-a face cu conjurația, dar urmăreau să se acopere de glorie, Lentulus Spinther221, Favonius, Aquinus, Dolabella, Murcus, Patiscus. Aceștia nu au mai apucat să se bucure de faimă, dar au avut parte de răzbunarea care a căzut asupra celor ce păcătuiseră.

Poporul nu le alerga în întîmpinare și atunci conjurații se simțiră încurcați și începură să se teamă. În privința senatului, erau însă plini de curaj, chiar dacă pe moment senatorii fugiseră din necunoștință de cauză și în fața tumultului, deoarece printre senatori se aflau rude și prieteni de ai lor care întocmai ca și ei suportau cu greu tirania. Conjurații se temeau totuși de plebea și de veteranii lui Cezar, aflați atunci în mare număr la Roma. Aceștia tocmai fuseseră eliberați din serviciul militar și repartizați la loturile de pămînt ce li se dăduseră; ei veniră la Roma înainte de plecarea lor la țară, unde urmau să se stabilească, pentru a însoți cu mare alai pe Cezar, care pleca din oraș. Se temeau de asemenea de Lepidus și de legiunea pe care o avea sub comanda și care se afla la Roma, cît și de consulul Antonius, că nu cumva folosind puterea adunării poporului împotriva senatului să întreprindă ceva cu urmări grele pentru ei.

CXX. În aceste împrejurări, conjurații se repeziră să ocupe Capitolini împreună cu gladiatorii. După ce se sfătuiră, crezură că e bine să trimită daruri bănești mulțimii; în acest fel sperau că, dacă unii vor începe să laude cele întîmplate, se vor alătura și alții, mînați de gîndul libertății și de dorul reinstaurării republicii. Ei încă mai credeau că poporul roman este întocmai cum știau ei că era pe vremea lui Brutus cel bătrîn, care desființase monarhia. Nu-și dădeau însă seama că urmăreau două lucruri care se băteau cap în cap, ca cei de față să fie și iubitori de libertate și oameni cumpărați lesne de partea lor. Din aceste două aspecte, cel din urmă era mult mai la îndemînă, căci statul de multă vreme decăzuse cu totul. Plebea era doar o amestecătură de străini. Libertul pentru acești romani era tot una cu cetățeanul. Ba încă și sclavul căpătase o înfățișare la fel cu stăpînii. Lăsînd deoparte haina senatorială restul îmbrăcăminții sclavilor este aceeași cu a oamenilor liberi223. Distribuirea de grîne, care se împarte săracilor numai la Roma, face ca să vină aci din toată Italia o mulțime de oameni leneși, cerșetori, care nu vor să lucreze; mulțimea veteranilor, care nu se răspîndea încă în ținuturile natale ca odinioară cînd fiecare om pleca de unde venise de teamă că unele războaie în care luptaseră nu erau drepte, mergeau în corpore să ocupe loturi de pămînt care nu li se cuveneau, în pămînt străin și în locuri străine. Toți aceștia erau strîns adunați laolaltă în temple și în incinte sacre, sub un singur semn distinctiv și cu un singur conducător al așezării în colonie. Cum propriile lor lucruri le și vînduseră, pregătindu-se de drum, erau gata să se lase cumpărați de primul venit.

CXXI. Din această pricină, fără nici o greutate, din numărul atît de mare al acestui soi de bărbați, fu strînsă pe dată în for o oarecare mulțime de către oamenii lui Cassius. Toți aceștia, cu toate că erau plătiți, nu îndrăzneau să laude în gura mare cele întîmplate, temîndu-se de faimă lui Cezar și de cele ce puteau fi puse la cale de alții; strigau însă cît puteau, cerînd pacea, ca și cum ar fi făcut-o în interes public și întrebau ades magistrații asupra acestei chestiuni, gîndind că această acțiune este o piatră de încercare pentru salvarea ucigașilor. Căci n-ar fi putut exista pace fără să li se dea acestora amnistie.

Primul care se arătă acestor oameni, care se comportau astfel, fu praetorul Cinna224, rudă cu Cezar prin a doua căsătorie a acestuia. Împotriva așteptărilor, mergînd în mijlocul lor, își dezbrăcă mantia de praetor, ca și cum ar fi disprețuit darul unui tiran și numi pe Cezar tiran, iar pe asasini ucigași de tirani. Se întrecea de asemenea în laude asupra crimei, găsind că era la fel de însemnată ca și cea săvîrșită de înaintașii ucigașilor. Propuse apoi ca ucigășii să fie rechemați din Capitolin, ca niște binefăcători ai patriei, și încărcați

cu onoruri.

În acest fel vorbi Cinna. Mulțimea însă, văzînd că restul plebei care nu fusese conruptă nu se amestecă cu ei, nu striga în favoarea conjuraților, ci se mulțumea să strige neîntrerupt numai că cer pace.

CXXII. Dar cînd și Dolabella, bărbat tînăr și cu un nume ilustru, desemnat să fie consul pentru restul anului chiar de Cezar însuși, la plecarea acestuia din Roma, după ce îmbrăca hainade consul și se înfățișă cu insignele magistraturii, începu la rîndul lui, după Cinna, să-l batjocorească pe cel de la care avea toate acestea, să se prefacă fățiș că era în legătură cu conjurații și că fără voia lui nu a participat la omor (ba unii susțin chiar că ar fi venit cu propunerea ca ziua uciderii lui Cezar să fie proclamata sărbătoare publică), soldații cumpărați prinseră curaj. Deoarece se părea că atît praetorul cît și consulul sunt de partea lor, ei începură să strige pe cei din jurul lui Cassius să iasă afară din templu.

Conjurații erau foarte bucuroși de gestul lui Dolabella, socotind că un om tînăr, cu prestigiu și totodată consul, va prezenta o serioasă greutate în balanță împotriva lui Antonius.

Din templu coborîră numai Cassius și Marcus Brutus, acesta din urmă cu mînă plină de sînge căci amîndoi îl loviseră deodată pe Cezar. Cînd sosiră în mijlocul mulțimii, nici unul din ei nu spuseră nimic umilitor; ci, ca și cum s-ar fi întreținut asupra unor fapte frumoase, se lăudau unul pe altul și fericeau orașul. Cea mai bună mărturie în acest sens pentru Decimus era faptul că gladiatorii, în legătură cu uciderea lui Cezar, se aflaseră de partea lor. Ucigașii căutau să convingă poporul că au săvîrșit o faptă asemănătoare cu cea a strămoșilor, izgonitorii de regi, și încă regi care nu domneau prin silnicie, așa cum ar fi făcut-o Cezar, ci aleși conform legiuirilor.

Propuseră de asemenea că poporul să recheme pe Sextus Pompeius, fiul lui Pompei Magnus, care luptase împotriva lui Cezar pentru democrație. Sextus se războia încă cu armatele lui Cezar în Spania. În continuare, propuseră să fie rechemați și tribunii plebei Caesetius și Marullus, care plecaseră în exil, atunci cînd Cezar le luase funcția.

CXXIII. După ce spuseră aceste lucruri, Cassius și Brutus se și retraseră iar în Capitoliu, căci n-aveau încă deplină încredere în felul cum se prezenta situația.

Abia acum, pentru întîia oară, prietenii lor intimi și rudele căpătară îngăduința să meargă în templu. Unii din ei fură aleși să meargă în delegație la Lepidus și Antonius, pentru a vorbi în favoarea ucigașilor, pentru înțelegere, pentru măsurile ce pot fi luate în favoarea libertății, cît și despre cruțarea patriei de neno-rociri care se vor abate asupra ei, dacă nu se ajunge la nici o înțelegere.

Acestea erau punctele cerute de cei trimiși. Ei nu lăudară fapta petrecută (n-ar fi îndrăznit s-o facă în fața prietenilor lui Cezar), ci socoteau doar că poate fi suportată și că cei ce au săvîrșit-o sunt demni de milă, căci n-au săvîrșit-o din ură, ci pentru binele patriei.

Plîngeau totodată soarta Romei, atît de încercată prin toate celelalte răscoale, în cazul cînd și restul oamenilor cumsecade vor fi crunt loviți de viitoarea răscoală. N-ar mai rămîne nimic sfînt, spuneau ei, dacă ura lor față de anumiți oameni s-ar revărsa în valuri de primejdie publică. Mult mai bine ar fi ca răfuielile particulare să se stingă în fața interesului public, sau, în cazul cînd cineva socoate că situația este de neîmpăcat, măcar pentru momentul de față interesele private să fie amînate.

CXXIV. Antonius și Lepidus însă voiau să răzbune pe Cezar, după cum am mai spus, fie din prietenie, fie ținînd seama de jurămintele făcute. Poate că erau mînați și de dorința de a pune mîna pe putere, so-cotind că vor avea calea netezită înaintea lor, în cazul cînd ar fi cu totul înlăturați atîția oameni, de o însemnătate atît de mare. Dar se temeau de prietenii și de rudele acestora și de atitudinea favorabilă pe care o arata senatul față de ei. Se temeau mai ales de Decimus Brutus, care căpătase guvernarea Galliei cisalpine
de la Cezar, provincie care avea multă armată.

Li se păru însă mai cuminte să supravegheze cu atenție desfășurarea evenimentelor și să manevreze în așa fel, dacă s-ar putea, ca să-și atragă de partea lor armata lui Decimus, obosită de luptele grele prin care trecuse cu aceste planuri în minte, Antonius răspunse delegaților: „Nu voi întreprinde nimic pornit din ură personală. Dar din cauza sacrilegiului comis și a jurămintelor făcute de noi toți lui Cezar, că vom fi în orice

împrejurare păzitorii persoanei sale sau răzbunătorii lui, faptul cere urmărire, prin însuși caracterul jurămîntului sacru și e preferabil a trăi cu oameni mai puțin numeroși, dar nepătați, decît ca toți să fie părtași la sacrilegii. Din partea noastră, a căror părere o știți, suntem gata să ne întîlnim cu voi în senat și atunci vom considera ca potrivit din punct de vedere religios pentru stat, ceea ce veți hotărî în comun".

CXXV. Astfel răspunse hotărit Antonius. Delegații mulțumiră și se retraseră, ferm încredințați că au aranjat toate. Erau de altfel siguri că senatul va fi întru totul de acord cu ei.

Antonius porunci magistraților să împînzească în timpul nopții orașul cu patrule, străji să fie așezate în mijlocul orașului la distanțe regulate, întocmai ca în timpul zilei și focuri să fie aprinse în toate cartierele Romei. La lumina acestor focuri, intimii ucigașilor alergară toată noaptea la casele senatorilor, rugîndu-i să apere pe conjurați și constituția strămoșească. Pe de altă parte, fruntașii celor ce urmau să fie colonizați se agitau tot atît de mult, amenințînd îngrozitor: dacă s-ar întîmpla să nu li se respecte loturile rezervate, atît cele acordate cît și cele făgăduite. Dar și acei dintre cetățenii care rămăseseră nemulțumiți începură să prindă iarăși curaj, atunci cînd înțeleseră cît de puțini la număr erau cei ce înfăptuiseră crimă. Însuflețiti de amintirea lui Cezar, oamenii se împărțeau în diferite păreri.

În aceeași noapte, banii lui Cezar și memoriile guvernării sale fură transportate în locuința lui Antonius, fie că însăși soția lui Cezar le-a mutat din casa lor, amenințată de primejdii, în aceea a lui Antonius mai puțin expusă, fie la însăși cererea lui Antonius225.

CXXVI. După aceste întîmplări, în timpul nopții a fost dată o proclamație a lui Antonius prin care se convoca senatul încă înainte de a se face ziua, la templul Pămîntului226, templul cel mai aproape de locuința lui Antonius; căci acesta nu îndrăznea să meargă la senat, care era așezat la poalele Capitoliului, cîtă vreme gladiatorii erau uniți cu conjurații într-o acțiune comună, și nici să introducă armata în Roma, de teamă să nu stîrnească tulburări. Lepidus introduse totuși armata. Mijind de ziuă, toți ceilalți senatori, cît și praetorul Cinna, care îmbrăcase din nou haina de praetor pe care în ajun o aruncase ca și cum era darul unui tiran, dădură fuga la templul Pămîntului. Zărindu-l, unii din cetățenii care nu fuseseră mituiți și unii dintre cei ce luptaseră alături de Cezar, cuprinși de mînie că, deși fiind rudă a acestuia, vorbise cel dintîi într-o adunare publică în chip defăimător față de Cezar, începură să arunce cu pietre și să-l urmărească. Refugiindu-se într-o casă oarecare, oamenii începură să aducă lemne și aveau chiar de gînd să-i dea foc, dacă nu i-ar fi oprit Lepidus, care sosise însoțit de armată. Aceasta a fost întîia acțiune care a marcat începutul libertății de acțiune a cezarienilor. Și de acest lucru se îngroziră atît mercenarii, cît și ucigașii.

CXXVII. În senat, abia o neînsemnată parte era la adăpostul sentimentelor violente și se arăta profund indignată. Majoritatea era preocupată cu născocirea unui mijloc isteț de apărare pentru ucigași. Erau de părere că să li se dea dovezi de încredere și să fie și ei de față și să se sfătuiască împreună, ajungînd din acuzați în judecători. Antonius nu se opuse acestei propuneri, știind că nu vor veni; și nici n-au venit. Apoi, ca să încerce senatul, unii dintre ei dau fapta pe față, ca o faptă de mare îndrăzneală și numeau pe ucigași tiranoctoni și cereau să li se aducă cinstiri. Alții se arătau împotriva cinstirilor, deoarece ucigașii nu le cereau și nici nu acționaseră în acest scop; socoteau just să li se aducă numai mulțumiri, ca unor binefăcători ai patriei. Alții, în sfîrșit, se arătau împotriva cinstirilor și cereau numai cruțarea vieților lor.

Acestea erau părerile care frămîntau pe senatori. Tot o dată ei făceau presupuneri asupra primei chestiuni la ordinea de zi propusă cu precădere de senat, care le va înlesni cu încetul trecerea spre restul chestiunilor de rezolvat. Cei mai sinceri dintre senatori priveau faptul ca o crimă, dar din considerație pentru marile familii aristocrate, nu puneau nici o piedică încercării de salvare a criminalilor. Ei se împotriviră totuși cînd se puse problema ca ucigașii să fie cinstiți ca niște binefăcători.

Alții ripostau că nu trebuie să li se refuze nimic din maximul de securitate celor cărora li se acorda salvarea; cînd cineva spuse că cinstirea acestora aduce o jignire de neiertat memoriei lui Cezar, i se răspunse că nu este permis a pune înaintea unor persoane în viața un om mort. Altul susținea cu tărie că trebuie să se adopte cu hotărîre una din două: sau ca Cezar să fie declarat tiran, sau ca ucigașii să fie puși la adăpost, din milă. Acceptînd numai spusele ultimul vorbitor, ceilalți senatori cereau să se dea votul referitor la Cezar,

sub prestare de jurămînt, și susțineau că dacă ceilalți doresc ca ei să judece cu deplină dreptate, să nu li se impute întru nimic cele votate din constrîngere în timpul domniei lui Cezar, din care nu au votat nimic de bună voie, nimic fără o teamă prealabilă cu privire la securitatea lor personală, mai ales cînd Pompei fu omorît și după Pompei un număr nesfîrșit de, alți oameni227.

CXXVIII. Antonius, stînd jos, îi privea cu atenție. Cînd văzu că s-au adus în discuție un număr mare de păreri contradictorii, hotărî să spulbere intenția lor prin obișnuita frică și grijă de ei înșiși. Știind foarte bine că marea mulțime a senatorilor fusese desemnată de Cezar (cînd avea de gînd să plece într-o viitoare expediție, îi alegea pe timp de cinci ani) să ocupe magistraturi în Roma, funcții sacerdotale, comenzi de provincii și armate, impunînd liniște în calitatea sa de consul, grăi astfel: „Este necesar, mai întîi, să atrag atenția celor care cer vot asupra lui Cezar ca toate actele și decretele sale, fiind încă în exercitarea funcțiilor sale ca magistrat șef al statului prin alegeri, vor rămîne valabile. În clipa cînd va reieși că a domnit prin constrîngere ca un tiran și corpul lui este aruncat neîngropat în afara hotarelor patriei, își pierd orice valabilitate toate faptele lui. Or acestea ca să zic așa se întind peste toate țările și mările. Și multe din ele se vor impune chiar fără voia noastră, după cum voi arăta în curînd. Aceea ce este sigur în puterea noastră, deoarece ne privește numai pe noi personal, acest lucru, vi-l voi expune înaintea altora, așa că să puteți într-o situație aparent ușoară să prindeți imaginea unor lucruri mai serioase. Noi cîți ne aflăm de față, aproape toți, am ocupat magistraturi sub Cezar; unii mai suntem încă în funcție, deveniți eligibili prin puterea sa; alții suntem desemnați pentru magistraturi viitoare. După cîte știți, s-au hotărît pe timp de cinci ani pentru voi și magistraturile urbane și cele anuale, și comenzile provinciilor și ale armatelor. Dacă voi de bună voie veți desființa toate acestea (sunteți în cea mai mare măsură doar liberi s-o faceți), vă sfătuiesc ca mai întîi să luați acest lucru în considerare, iar despre rest, îmi voi da părerea ulterior”.

CXXIX. Dîndu-le în discuție un subiect atît de arzător, nu despre Cezar, ci despre ei înșiși, Antonius tăcu. Senatorii săriră dintr-odată în sus uniți într-un strigăt, spunînd că „nu se gîndesc la noi numiri în magistraturi și nici nu vor să ajungă cumva la cheremul poporului, ci este mai bine să dețină cele ce au căpătat. Pe unii îi provoca la această atitudine vîrstă mai tînără decît etatea necesară unei magistraturi sau altă piedică ivită în calea unei numiri. Printre aceștia se distingea însuși consulul Dolabella. Căci nu i se părea nici lui posibil să exercite funcția de consul conform unei numiri legale, fiind abia în vîrstă de două-zeci și cinci de ani. Se produse astfel o bruscă schimbare a aceluia care, numai cu o zi mai înainte, se prefă-cuse că a participat la cele întîmplate228 și care acum aruncă sumedenie de blesteme asupra multora, dacă aceștia, de dragul salvării conjuraților, vor disprețui pe propriii lor magistrați pentru a onora pe ucigași.

Alții aveau speranța că însuși Dolabella cît și ceilalți, o dată obținută favoarea poporului, vor putea păstra în continuare aceleași magistraturi și că nu va fi nici o schimbare a felului de a se face numirea, într-un mod mult mai legal decît cel tiranic. „Acest lucru argumentau ei le va aduce cinstea să fie socotiți demni de așa onoruri nu numai în timpul unei monarhii, ci și în timpul democrației”. În timp ce vorbeau încă, unii praetori își depuseră insignele magistraturii la auzul acestei șiretenii, ca și cum și ei înșiși împreună cu alții voiau să le preschimbe într-un mod mai legal. Dar cursa era evidentă pentru ceilalți, căci știau că niciodată nu vor mai fi stăpîni pe situație în alegeri.

CXXX. Între timp Antonius și Lepidus ieșiră din senat „căci unii din cei care se adunaseră în for încă de mult timp, îi chemau de zor. Cînd au fost zăriți într-un loc ridicat și se făcu în sfîrșit liniște după multe vociferări, un oarecare strigă cît putu, fie din propria sa inițiativa, fie pus la cale: „Păziți-vă să mai suferiți ca în trecut!” Antonius, desfăcîndu-și puțin tunica, arătă platoșa ce o purta înăuntru. Prin aceasta voia să întărîte întrucîtva pe cei ce priveau „arătînd că nici o magistratură nu era în siguranță fără arme, nici măcar pentru consuli. Alții începură la rîndul lor să strige că totuși crima trebuie răzbunată, dar cei mai mulți doreau pacea. Antonius răspunse celor ce pomeneau despre pace: „Despre acest lucru ne vom îngriji noi să se facă, și o dată făcut, să rămînă. Dar este foarte greu să asigurăm pacea, cînd nici lui Cezar nu i-au folosit la nimic atîtea jurăminte și angajamente solemne”. Apoi, întorcîndu-se la cei care cereau răzbunare, îi laudă, ca pe unii care îmbrățișaseră credința în jurăminte și în pietate și le spuse: „Eu însumi m-aș alătura vouă și

aş fi primul care ar cere cu glas tare toate acestea, dacă n-aş fi consul. Dar din oficiu este de datoria consului să se îngrijească mai degrabă de ce este util, decît de ce este drept. Tot așa vă poruncesc vouă și celor din senat. Cu toate că Cezar însuși, crutînd pe cei luați ca prizonieri în războiul civil în interesul statului, a fost omorît chiar de aceștia".

CXXXI. După ce Antonius vorbi cu viclenie ascunsă ambelor părți229, cei care socoteau că evenimentele întîmplate trebuie răzbunate, se gîndeau la Lepidus ca persoana indicată să ia această sarcină. Lepidus, pregătindu-se să ia cuvîntul, cei ce se aflau mai departe îi cerură să coboare în for, pentru că toți să-l poată auzi la fel. Acesta merse pe dată în for, socotind că mulțimea era gata convinsă. Suindu-se pe rostre, în văzul tuturor, gemu și se vaită timp îndelungat. Apoi, ca și cum s-ar fi recules, grăi: „Aici am stat încă ieri cu Cezar, de unde sunt acum silit să ascult ce vreți să fac în legătură cu asasinatul lui Cezar". La strigătul multora: „Să-l răzbuni pe Cezar!", răspunseră strigătele mercenarilor: „Pace pentru stat!" Atunci Lepidus se adresă acestora din urmă: „Vreți pace. Dar despre care pace vorbiți sau prin ce jurăminte va fi ea asigurată? Ce ne facem cu toate jurămintele despre patrie pe care le-am jurat lui Cezar și le-am călcat în picioare? Unii dintre cei care au jurat sunt considerați ca cei mai buni fii ai patriei". Apoi, întorcîndu-se spre cei care cereau răzbunare: „Cezar a plecat dintre noi, spuse, un bărbat sfînt și neprețuit; dar ne temem acuma că cei rămași să nu vateme cumva statul. Acesta este însă un lucru luat în considerare pentru binele nostru de senatori, cît și grija celor mai mulți". La alte noi strigăte de „treci singur tu la acțiune!", răspunse: „Accept. Și fac un jurămînt sincer chiar dacă sunt singur. Dar nu trebuie ca singuri voi împreună cu mine să voim acest lucru, și nici nu trebuie ca singuri fiind, să ne opunem celorlalți".

CXXXII. În timp ce și acesta plămădea cu șiretenie astfel de planuri, mercenarii, știindu-l avid de putere, îl lăudară și îi oferiră pontificatul lui Cezar. Această propunere îl încîntă în mod deosebit pe Lepidus care spuse:… De acest lucru să-mi aduceți aminte mai tîrziu, în cazul cînd voi părea a fi demn de el". Simțind o mai mare libertate de exprimare în urma ofertei pontificatului, se adresă din nou mercenarilor care se ridicaseră pentru pace: „Cu toate că este o impietate și o călcare a legii, voi face totuși ceea ce vreți voi". Spunînd aceste lucruri se grăbi să se întoarcă în senat. În tot acest timp, în senat, Dolabella insistase asupra magistraturii sale în mod nerușinat. Antonius, așteptînd între timp să vadă ce se întîmplă în adunarea popo-rului, îl privea zîmbind; căci, în fond, erau adversari politici. Cînd se sătură de acest spectacol și văzu că nici în adunarea poporului nu se petrecuse nimic mai arzător, hotărî de nevoie să salveze pe ucigași, avînd însă grijă să ascundă că o făcea în mod constrîns și simulînd că-i salvează dintr-un sentiment de adîncă umanitate. Voia prin acest vot să ratifice cele făcute de Cezar și să dea putere de lege celor plănuite de el. Cerînd liniște printr-un crainic, vorbi astfel:

CXXXIII. „Eu, senatori, nu mai aveam nimic de adăugat în fața voastră, în timp ce chibzuiați asupra cetățenilor ce au greșit; apoi, celor ce au cerut să se ia în discuție situația lui Cezar, în loc de cea a ucigașilor lui, le-am expus pînă acuma un singur aspect al acțiunilor lui Cezar. Și acest singur aspect a stîrnit, după cum era și firesc, neînțelegeri atît de mari. Dacă vom depune de bună voie magistraturile noastre, înseamnă că vom mărturisi că noi, niște bărbați cu atîta vază și prestigiu, am devenit nedemni de ele. Și cîte bîrfeli se vor auzi la repezeală, pe acestea nu le luați în considerație și nu socotiți că vor face înconjurul cetăților și populațiilor, a regilor și dinastiilor? Căci toate cîte, ca să spunem așa, Cezar le-a cucerit pentru voi prin putere și forță de la răsărit la apus, le-a întărit prin legi și le-a asigurat prin măsuri de bunăvoință și libertate. Dintre toți, cîţi credeți că se vor îndura să dărîme cîte au primit, afară de vreți să izbucnească pretutindeni războaie? Și socotiți să salvați niște nelegiuiți, cînd războaiele bat la ușa patriei într-atîta de slăbită? Voi trece cu vederea cele ce, în continuare, amenință să ne aducă pericole și temeri. Dar cei care nu numai că ne sunt aproape, ci locuiesc însăși Italia împreună cu noi, cei care au luat premii pentru victorii și au fost colonizați de Cezar în masă, fără a depune armele, așa cum au luptat în diferitele campanii, în ordinea în care s-au găsit (din aceștia se mai găsesc încă cîteva mii în oraș), ce credeți oare că vor face lipsiți de cele ce au primit sau cînd vor înțelege că vor fi jefuiți de orașele și ținuturile promise? O imagine a ceea ce s-ar întîmpla

v-a arătat-o noaptea trecută. În timp ce voi vă rugați pentru cei ce au păcătuit, veteranii s-au și opus pe față plini de amenințare.

CXXXIV. În cazul cînd corpul lui Cezar ar fi tîrît prin oraș, batjocorit fără să fie înmormîntat, căci așa este rînduiala legilor pentru tirani, credeți că acest fapt va fi trecut cu vederea de cei ce au luptat alături de el? Și vor mai socoti ei că sunt în siguranță cele luate din campaniile împotriva celților și britanilor, în timp ce este batjocorit cel care li le-a dat? Ce va face, în sfîrșit, poporul însuși? Ce vor face italioții? Cîtă urgie va cădea asupra voastră din partea oamenilor și zeilor, dacă insultați pe cel care v-a adus în stăpînire regiuni necunoscutece se întind pînă la Ocean? Și nu va fi oare acuzată și condamnată inconsecvența noastră, dacă vom socoti demni de cinste pe cei ce au ucis un consul în plin senat, un bărbat sacrosanct într-un loc sfînt, de față fiind adunat tot senatul, sub înseși privirile zeilor, în timp ce este disprețuit cel ce devenise prețuit pînă și de dușmani pentru calitățile sale? Vă sfătuiesc să vă lepădați cu totul de aceste fapte, ca și cum ar fi nelegiuite și nici nu s-ar fi petrecut la noi. Și mai aduc în fața voastră propunerea să ratificați toate înfăptuirile și planurile lui Cezar. În nici un caz să nu primească laude publice cei care au păcătuit (acest lucru nu este nici sacru, nici drept, și nici potrivit cu ratificarea faptelor lui Cezar). Cel mult să fie salvați dacă vreți, din milă, de hatîrul rudelor și prietenilor lor".

CXXXV. Spunînd Antonius aceste vorbe cu mare înflăcărare și pornire pătimașă, se dădu pe dată un senatus consult, după ce nimeni nu se mai opuse și toți fură de aceeași părere: „Să nu se facă o anchetă judiciară în legătură cu uciderea lui Cezar; să fie ratificate toate faptele și planurile sale, deoarece sunt avantajoase statului". Aceste ultime cuvinte se luptară cu înverșunare să le adauge, spre toată siguranța, rudele și prietenii celor salvați, ca și cum actele lui Cezar erau ratificate mai degrabă prin constrîngere decît în chip just. Și Antonius ceda în această privință. După ce se termină votul, citi erau însărcinați cu întemeierile de colonii, cereau să se mai specifice o hotarîre privitoare la ei înșiși, alături de senatus consultul comun, pentru a li se asigura colonizările. Antonius nu se opuse, arătînd senatului ce era de temut (din partea acestora). Se trecu și această propunere la vot; apoi o alta asemănătoare, asupra celor ce primiseră deja pămînt în colonii. Lucius Piso, la care Cezar își depusese testamentul său, fu înconjurat de unii care îi cereau să nu dea la iveală testamentul și nici să nu se facă funeralii publice corpului lui Cezar, că nu cumva să mai iasă vreun nou tumult de aici. La refuzul sau, îl amenințară că-l denunța că a lipsit poporul de o avere atît de mare, devenită publică; prin aceasta făceau din nou aluzie la tiranie.

CXXXVI. Strigînd cît putea mai tare și cerînd consulilor să întrunească senatul, ai cărui membri erau încă de față, Piso spuse: „Cei care afirmă că a fost suprimat un tiran acuma ne tiranizează ei în locul unuia singur; ei mă împiedica să-l înmormîntez pe pontiful suprem, mă amenința cînd vreau să citesc testamentul, vor să-i confiște de îndată averea ca pe a unui tiran. Hotărîrile lui cu privire la ei le ratifica, dar, pe cele lăsate cu privire la el însuși nu le ratifică și acest lucru îl fac nu Brutus, nu Cassius, ci cei care i-au ațîțat pe ei la omor. Asupra înmormîntării hotărîți voi, dar asupra testamentului voi hotărî eu, nu voi trăda niciodată ceea ce mi s-a încredințat, decît dacă cineva mă va ucide și pe mine". Făcîndu-se gălăgie și toți fiind supărați, mai ales cei care nădăjduiau să cîștige ceva de pe urma testamentului, s-a hotărît că testamentul să fie dat în vileag și Cezar să fie înmormîntat pe cheltuiala statului. Și cu acestea senatul s-a despărțit.

CXXXVII. Brutus și Cassius, aflînd de cele întîmplate, au trimis oameni în mulțime și i-au chemat pe cei adunați în for să vină la ei pe Capitoliu. Adunîndu-se în grabă mulțimea, Brutus a spus: „Ne întîlnim aici cu voi, cetățeni, noi care ieri ne-am întîlnit în for, nu căutînd scăpare la templu (căci nu aveam nici o vină), nici pe această stîncă, ci noi vă încredințăm și vouă cauza noastră. Ne-a silit la această martiriul lui Cinna, care a fost încă mai amarnic și mai absurd. Am fost înștiințați că dușmanii ne atacă pentru călcare de jurămînt și pentru că tulburam pacea. Cele pe care le avem de spus despre aceste lucruri, vi le vom spune vouă, cetățeni, iar împreună cu voi vom înfăptui și celelalte după restabilirea democrației. După ce Caius Cezar s-a îndreptat din Gallia spre patrie cu armele ca dușman iar Pompei, cel mai democrat dintre voi, a suferit cele ce a suferit, după el au pierit și mulți alți cetățeni de isprava fugăriți în Libia și Spania. Temîndu-se pe drept cuvînt, deși își consolidase tirania, Cezar a cerut amnistia pe care i-am acordat-o și am jurat pentru ea. Dacă

ne-ar fi cerut să jurăm că vom răbda cu fermitate cele trecute, ci și să fim sclavi de bunăvoie în viitor, ce-ar fi făcut cei care acuma uneltesc împotriva noastră? Eu socotesc că, fiind romani, ei ar fi preferat să moară de mai multe ori, decît să fie sclavi de bunăvoie sub jurămînt.

CXXXVIII. Dacă Cezar n-a încercat cu orice chip să ne prefacă în sclavi, atunci noi ne-am călcat jurămîntul. Dar dacă nu v-a predat vouă în mîini nici magistraturile din oraş, nici guvernarea provinciilor, nici funcțiile militare, nici demnitățile pontificale, nici înființarea coloniilor, nici celelalte magistraturi, dacă senatul nu delibera cu privire la nimica, dacă nimica nu era aprobat de popor, ci în toate totul se făcea după porunca lui Cezar, iar el nu se mai satura de răutăți, așa cum s-a săturat Sylla (acela cel puțin v-a încredințat vouă treburile obștești, după ce și-a ucis dușmanii; el însă, plecînd într-o altă campanie îndelungată, v-a lipsit pentru cinci ani de dreptul de a alege magistrații), ce fel de libertate mai era și aceasta, a cărei speranță nici măcar nu se întrezărea? Ce să mai pomenesc de tribunii poporului, Caesetius și Marullus? N-au fost izgoniți cu saniavolnicie cei care aveau funcții sacre și inviolabile? Legea strămoșilor noștri și jurămîntul nu îngăduie nici măcar să fie chemați în judecata tribunii poporului, cît timp sunt încă în funcție; dar Cezar i-a izgonit, fără să-i fi chemat în judecată. Care dintre noi am păcătuit împotriva persoanelor inviolabile? Afară numai dacă Cezar era sacru și inviolabil, însuşiri pe care nu i le-am acordat de bună voie, ci constrînși, și nu înainte ca el să fi ridicat armele împotriva patriei sale și să fi omorît atîția cetățeni de ispravă; în ce privește puterea tribunilor poporului, n-au jurat părinții noștri, în regim democratic, fără să fie constrînși, ca ea să fie sacră și inviolabila și au întărit cu blestem ca să fie întotdeauna așa? Unde mergeau veniturile stăpînirii și socotelile? Cine a deschis fără voia noastră tezaurul? Cine a pus mîna pe banii neatinși pînă atunci, și a căror atingere era oprită cu blestem, și l-a amenințat cu moartea pe celălalt tribun al poporului care-l oprea?

CXXXIX. Dar, zic ei, ce fel de jurămînt să facem pentru salvarea păcii? Dacă nimeni nu va deveni tiran, nu e nevoie de jurăminte; nici părinții noștri n-au avut nevoie niciodată. Dar dacă cineva țintește din nou la tiranie, nici o garanție și nici un jurămînt nu-i ajută pe romani împotriva tiranului. Și noi declarăm că această primejdie există încă și că pentru patrie vom repeta fapta noastră necontenit. Fiind în onoruri sigure pe lîngă Cezar, noi ne-am îngrijit mai mult de patrie decît de onorurile noastre. Ei ne calomniază pe noi și cu privire la înființarea coloniilor, ațîțîndu-vă pe voi. Dacă sunteți de faţă dintre cei care sunteți coloniști sau urmează să plecați în colonii, rogu-vă anunţați-vă singuri".

CXL. Anunțîndu-se mulți, Brutus zise: „Bine ați făcut, oameni buni, că ați venit împreună cu ceilalți. Trebuie că voi, care ați fost cinstiți și răsplătiți de patrie după merit, să o cinstiți la rîndul vostru pe ea, care v-a trimis. Pe voi v-a pus la dispoziția lui Cezar, poporul, împotriva celților și britanilor; voi, distingîndu-vă prin curajul vostru, se cădea să căpătați onoruri și să fiți răsplătiți. Dar Cezar, reținîndu-vă sub steag, v-a dus împotriva Romei, fără voia voastră; v-a dus în Libia împotriva celor mai huni dintre cetăţeni, de asemenea fără tragere de inimă din partea voastră. Dacă ați fi săvîrșit numai aceste fapte, v-ați sfii poate să cereți răsplată pentru ele. Dar cum nici pizma, nici timpul, nici uitarea omenească nu vor întuneca faptele voastre împotriva celților și britanilor, pentru acestea primiți acum răsplata. Și odinioară obișnuia poporul să dea luptătorilor astfel de răsplăti, nu luînd pămîntul concetățenilor, al celor care n-au greşit cu nimica, nu împărțind altora averi străine, nu crezînd că trebuie să plătească făcînd nedreptăți. Cînd îi înfrîngeau pe dușmani, nici chiar acestora nu le luau tot pămîntul, ci-l împărțeau și pe o parte a lui îi așezau pe luptători, ca să fie paznici împotriva celor care s-au războit cu ei. Și dacă uneori nu ajungea pămîntul cucerit cu armele, îl împărțeau și pe cel al statului sau cumpărau altul. Astfel obișnuia să vă colonizeze pe voi poporul, fără să nedreptățească pe nimeni. Sylla și Cezar, care au pătruns cu armele în patria lor ca într-o țară dușmană, avînd nevoie de paznici și de lăncieri împotriva patriei însăși, nici nu v-au trimis la casele voastre, nici n-au cumpărat pămînt pentru voi sau l-au împărțit pe al celor cărora le-a fost confiscat, nici n-au plătit prețul de răscumpărare celor cărora le-a fost luat, deși aveau bani mulți și din tezaur și din bunurile confiscate, – ci purtîndu-se cu Italia, care n-a păcătuit cu nimica și nu era vinovată cu nimic, după obiceiul războiului și după obiceiul tîlharilor – au luat pămîntul, casele, mormintele, templele pe care nu obișnuiam să

le luăm nici chiar de la dușmanii de alt neam, cărora le cerem numai zeciuială din roade.

CXLI. Aceștia însă v-au împărțit pămînturile celor de un neam cu voi, care pentru expediția împotriva celților împreună cu Cezar însuși v-au înrolat, v-au însoțit în expediție și și-au făgăduit lucruri mari ca premiu al victoriei voastre și v-au colonizat cu grămada, încă fiind sub steag și pe unitățile militare cărora aparțineați, ca să nu puteți trăi în pace și nici să nu fiți fără teamă din partea celor izgoniți din așezările lor. Căci omul rătăcitor și spoliat de averea sa oricînd e gata să vă atace, așteptînd numai prilejul favorabil. Tocmai aceasta au vrut-o mai cu seamă tiranii: nu să căpătați pămînt, pe care puteau să vi-l dea și altundeva, ci să aveți mereu dușmani care vă pîndesc pentru ca să fiți păzitori siguri ai puterii care v-a făcut părtași ai nedreptății săvîrșite. Căci păzitorii sunt binevoitori față de tirani, prin faptul că sunt părtași la crimele lor și au aceleași temeri ca și tiranii. Și la această ispravă – o zei! – i-au dat numele de colonizare: iar urmarea ei a fost jalea unora din neamul vostru și alungarea din casele lor a unor oameni cu nimica vinovați. Dar ei într-adins v-au învrăjbit cu cei de un neam cu voi, ca să le fie lor spre folos. Noi însă, cei pe care conducătorii de azi ai patriei, așa zic ei, din milă ne lasă în viață, vă garantăm și vă vom garanta stăpînirea pămîntului, a aceluiași pămînt, martori ni-s zeii! Aveți și acuma și o să aveți și pe viitor toate cîte le-ați căpătat; și n-o să vi le răpească nimeni, nici Brutus, nici Cassius, nici unul din toți cei care am înfruntat primejdia pentru libertatea voastră. Iar răului care a mai rămas în această treabă o să-i găsim noi un leac care să ducă la împăcarea voastră cu cei de-un neam cu voi și care foarte mult a bucurat pe aceștia cînd l-au aflat: pe acei cărora li s-a luat pămîntul, noi o să-i despăgubim din banii statului, la cel dintîi prilej; aceasta pentru că voi să aveți proprietatea nu numai sigură, ci și nerevendicată"230.

CXLII. Așa cuvîntă Brutus. Și toți într-un glas lăudau vorbele lui ca foarte drepte, și pe cînd le ascultau și apoi, pe cînd se răspîndiră fiecare în altă parte. Admirau pe acești bărbați cît sunt de hotărîți și mai ales cît de mult țin la popor; ei trecură de partea lor, arătîndu-se gata să-i sprijine și în ziua următoare. Cînd se făcu ziuă, consulii chemară norodul la adunare, îi aduseră la cunoștință hotărîrile luate, iar Cicero ținu o lungă cuvîntare în care lauda foloasele pe care le-ar aduce amnistia. Iar oamenii, încîntați de cuvîntare, chemară înapoi din țemplu pe Cassius și pe ai lui. Aceștia însă cerură ca, mai înainte, să li se trimită ostateci; și fură trimiși fiii lui Antonius și Lepidus. Cînd apărură Brutus și partizanii lui, mulțimea începu să bată din palme și să strige de bucurie. Iar cînd consulii vrură să spună ceva, nu-i lăsară, ci cerură ca mai întîi să-și dea mîna și să se împace; așa se și făcu. Consulii fură cutremuraţi în sufletul lor de teamă sau ciudă că acestia o să fie mai tari ca ei și în celelalte privințe în stat.

CXLIII. Fu adus testamentul lui Cezar, iar norodul la vederea lui ceru să i se dea de îndată citire. În el era adoptat de Cezar, ca fiu, Octavius, nepotul surorii sale; poporului îi erau lăsate în folosință grădinile; și fiecărui roman locuitor în oraș îi erau lăsate cîte șaptezeci și cinci de drahme attice. Și iarăși fu cuprins de mînie poporul că au îngăduit ca Cezar să fie învinuit drept tiran, cîtă vreme testamentul îl aräta ca pe un iubitor al Romei. Însă ce-i mișca pe toți mai mult, fu că părtașul la ucidere Decimus Brutus era prevăzut ca fiu în rîndul al doilea de moștenitori. Căci romanii au obiceiul să treacă în testament și alți moștenitori, pentru cazul cînd primii nu i-ar putea moșteni. De aceea și mai mult se tulburară și socotiră că îngrozitor și nelegiuit ca însuși Decimus, care era înscris ca fiu, a uneltit împotriva lui Cezar. Cînd Piso aduse trupul lui Cezar în for, o mulțime nesfîrșită alergă cu arme în mîini pentru pază, iar trupul fu așezat, în strigătele mulțimii, cu o pompă măreață în fața tribunii rostrate. Din nou se auziră pentru multă vreme plînsete și bocete, iar cei înarmați își izbeau armele între ele. Și oamenii încetul cu încetul fură cuprinși de părerea de rău că au votat amnistia. Antonius, văzînd că așa stau lucrurile, nu pierdu timp ci fiind ales să rostească elogiul funebru, ca consul pentru un consul, ca prieten pentru un prieten și că rudă pentru o rudă (căci era rudă cu Cezar după mama), folosindu-se din nou de prefăcătorie231, vorbi astfel:

CXLIV. „Nu se cuvine, cetățeni, ca elogiul funebru pentru un bărbat așa de mare să fie făcut de mine, unul singur, cît se cuvine să fie făcut de patria întreagă. De aceea voi da citire tuturor decretelor pe care le-ați votat întru cinstirea lui cînd încă era în viață, căci noi toți la fel, și senatul și poporul i-am admirat calitățile. În felul acesta socot că o să vorbesc prin glasul vostru, nu al lui Antonius”. Și începu să citească cu

înfățișare mîndră și îndurerată, accentuînd fiecare parte și apăsînd mai ales pe acelea care îl divinizau, numindu-l sacrosanct și inviolabil, părinte al patriei, binefăcător sau conducător cum nu mai e altul. La fiecare din acestea, Antonius, îndreptîndu-și privirea și mîna spre trupul lui Cezar, arăta contrastul dintre vorbe și fapte. El însoțea fiecare parte cu cîteva cuvinte amestecate cu jale și indignare. Acolo unde decretul îl numea părinte al patriei, adăugă: „Iată dovada simțului lui de dreptate!" Acolo unde îl numea sacrosanct și inviolabil, nepărtinitor față de oricine și-ar căuta un refugiu la el, zise: „Nu altul care să se fi refugiat la el, ci chiar el, cel inviolabil și sacrosanct pentru voi, a fost dat morții, deși nu a primit prin silnicie ca un tiran aceste onoruri și nici nu le-a cerut. Cît de slugarnici ne-am dovedi noi, dacă am acorda onoruri unora care nu le merită și nici nu le cer. Dar voi, cetățeni de bună credință, ne luați apărarea, căci vedeți că nu suntem slugarnici, ci și acuma la fel cinstim pe cel mort".

CXLV. Apoi citi din nou jurămîntul făcut de toți că din toate puterile, vor păzi pe Cezar și trupul lui; iar dacă cineva va unelti împotriva lui, să fie dați pieirii cei care nu-l vor răzbuna. Aici, ridicînd glasul și întinzînd mîinile spre Capitoliu, zise: „Eu – o, Jupiter al strămoșilor și voi zei! Sunt gata să-l răzbun, așa cum am jurat sub blestem. Dar deoarece colegii mei socot că hotărîrile luate vor fi spre folosul nostru, eu doresc să fie astfel". În rîndurile senatorilor se auziră murmure: era clar că vorbele lui Antonius pe ei îi țînteau. Atunci Antonius schimbă vorba și, ca să-i măgulească, zise: „Se pare, cetățeni, că cele întîmplate nu se datoresc cîtuși de puțin unui om, ci unui zeu. Noi trebuie să luăm în considerare ce se petrece acuma, nu ce a fost. O primejdie cum nu se poate mai mare se apropie, dacă nu e chiar aici. De aceea să nu ne lăsăm tîrîți în vechile lupte politice din trecut, ca să nu fie nimicită orice rămășiță a nobilimii în Roma. Să-l însoțim deci pe acest om sacru, pînă la lăcașul fericiților, cu îndătinatul cîntec de laudă și cu bocete".

CXLVI. După ce zise acestea, ca un apucat, își sumecă îmbrăcămintea și, strîngînd-o în jurul brîului ca să-și poată mișca mai ușor mîinile, se așeză în fața patului funerar într-o atitudine teatrală. Își plecă capul spre pat și îl ridică iară; apoi începu un cîntec în care îl proslăvea pe un mort ca pe un zeu ceresc. Și ca să întărească credința că Cezar a ajuns zeu, ridică mîinile spre cer, pomenind de-a valma și cu vorbe repezi războaiele lui, luptele, izbînzile, provinciile anexate patriei, prăzile trimise la Roma, arătîndu-și admirația pentru fiecare faptă și strigînd fără încetare: „Singur el a ieșit neînvins din toate luptele". „Tu zise –, singur tu ai răzbunat patria de ocară cea veche de trei sute de ani, îngenunchind neamurile sălbatice, singurele care au năvălit în Roma și singurele care i-au pus foc". Și multe altele mai zise, ca și cum ar fi fost inspirat. Apoi își schimba glasul în tînguire, din mîndru cum era, și-l boci și-l plînse că pe un prieten căruia i-a fost dată o soartă nedreaptă. Și se ruga zeilor să-i ia lui sufletul pentru a-l învia pe Cezar. Lăsîndu-se de tot pradă durerii, dezgoli trupul lui Cezar și începu să agite în vîrful unei suliți haina sfîșiată și plină de sînge a dictatorului. Atunci poporul, ca un cor, reluă plin de jale bocetele cîntate de Antonius și după durere îl năpădi din nou mînia. După cuvîntări, coruri, cîntară alte bocete după datina strămoșească și iarăși înșirară fapte1e lui și tristul lui sfîrșit. Părea că însuși Cezar vorbea prin bocete, spunînd cîtor dușmani le-a făcut bine și la care anume, iar cînd veni vorba despre ucigași mai zise cu mirare: „De aceea i-am lăsat în viață, ca să mă omoare. Poporul nu mai putu răbda: socotea ca absurd faptul că toți ucigașii lui, cu excepția doar a lui Decimus, fuseseră prizonieri ai lui luați din partidul lui Pompei, iar el, în loc să-i pedepsească, i-a ridicat la magistraturi și i-a pus conducători de provincii și armate și tocmai ei au uneltit împotriva lui, iar pe Decimus, Cezar l-a socotit chiar demn să-l adopte ca fiu.

CXLVII. În această stare sufletească se aflau oamenii și erau cît pe aci să se încaiere, cînd cineva înalță deasupra patului o statuie de ceară înfățișînd pe Cezar, căci leșul fiind întins în coșciug nu se putea vedea. Statuia era întoarsă cu ajutorul unui mecanism în toate părțile: se putea vedea douăzeci și trei de răni făcute cu sălbătăcie pe întreg trupul și pe față. Poporul nu mai putu răbda o atît de jalnică înfățișare și începu să suspine; apoi înconjurîndu-l dădură foc senatului unde fusese ucis Cezar. Iar pe ucigași, care de multă vreme fugiseră, se puseră să-i caute, cutreierînd pretutindeni; și atît de mare le era furia pricinuită de mînie și durere, încît pe tribunul plebei Cinna, datorită potrivirii de nume cu preatorul Cinna – cel care vorbise în adunare împotriva lui Cezar–, fără să mai stea să asculte că-i potrivire de nume îl sfîșiară cu sălbăticie, încît

nici o bucată din corpul lui nu fu găsită ca să fie înmormîntată. Apoi porniră să dea foc și la casele celorlalți. La împotrivirea dîrză a acestora și la rugămințile vecinilor, renunțară de-a mai pune foc caselor, dar amenințară că vor veni cu arme în ziua următoare.

CXLVIII. Ucigașii fugiră pe ascuns din oraș. Iar oamenii se întoarseră la cosciugul lui Cezar, îl luară și-l duseră în Capitoliu, pentru a-l înmormînta ca pe ceva sfînt în templu și pentru a-l așeza printre zei. Fiind opriți de preoți, îl duseră din nou în for, la locul unde odinioară era palatul regilor, strînseră lemne și bănci cîte se găseau în mare număr în for, precum și alte lucruri de acest fel și le clădiră cu o pompă deosebită, ba unii își mai puseră deasupra coroanele și multe răsplăti ostășești; apoi le dădură la toate foc și rămaseră cu toții întreaga noaptea în jurul rugului. Pe locul acela fu așezat mai întîi un altar, iar acuma se afla templul lui Cezar însuși, care e cinstit ca un zeu. Căci, într-adevăr, fiul lui adoptiv, Octavius, schimbîndu-și numele în acela de Cezar și pășind la conducere pe urmele lui, a întărit și mai mult domnia care dăinuie și acum dom-nie întemeiată de Cezar și a pus să i se aducă tatălui său cinstire de zeru. Și în vremea noastră, urmîndu-i pildă, romanii cinstesc la fel cînd mor pe cei care au această domnie în afară de cei care sunt tirani sau au făcut fapte reprobabile, ei care mai înainte nu îngăduiau să li se zică regi nici celor ce îi guvernau.

CXLIX. În chipul acesta își găsi sfîrșitul Caius Cezar în zilele ce se chiamă idele lui Marte233, cam pe la mijlocul lunii Florarului nostru234. Augurul i-a spus dinainte că n-o să-i meargă bine în ziua aceea; dar el, luîndu-l în bătaie de joc, în zorii zilei îi zise: „Iată, au sosit idele”, iar augurul, fără să se neliniștească deloc, îi răspunse: „Da, dar n-au trecut”. Cezar însă disprețuind atît ce-i prezisese cu atîta îndrăzneală augurul cît și celelalte semne prevestitoare de care am vorbit mai înainte, merse înainte și muri în al cincizeci și șaselea an al vieții sale. El a fost un bărbat care izbîndea în toate, cu calități supraomenești și care săvîr- șea fapte mărețe și, pe drept cuvînt, era în toate asemănător lui Alexandru. Căci amîndoi au fost, dintre toți oamenii, cei mai ambițioși și cei mai războinici, cei mai iuți în îndeplinirea hotărîrilor, cei mai îndrăzneți în fața primejdiilor și cei mai necruțători cu trupul lor, încrezîndu-se în însușirile lor de conducători de oști, tot atît cît și în îndrăzneală și în noroc; unul a făcut prin deșert cale lungă pînă la templul lui Ammon, pe vreme de arșiță, trecînd ca prin minune golful Pamphilic, pe cînd marea era retrasă: zeul lui păzitor a oprit marea pînă trecu el, iar în timp ce el se afla pe drum a făcut să plouă. A încercat să străbată din India înapoi o mare încă nestrăbătută, cel dintîi s-a urcat pe scară și a sărit pe zidul dușmanilor singur și a căpătat235 treisprezece răni. Pururea neînvins, ca să ducă la capăt un război nu i-a trebuit mai mult de o luptă sau două. El a subjugat multe popoare barbare din Europa și a supus Ellada cu neamul ei cel mai greu de stăpînit și iubitor de libertate, care era socotit că de nesupus, înainte de Alexandru, nimănui altuia în afară de Filip și chiar atunci cu demnitate și pentru scurtă vreme, pentru că acesta să preia comanda în război. El a străbătut, pentru a supune astfel, aproape întreaga Asia. Pentru a înfățișa pe scurt succesele și puterea lui Alexandru, se poate spune despre el următoarele: “Cît pămînt a văzut, atîta a stăpînit”. Dar a murit rîvnind și plănuind și cucerirea pămîntului rămas.

CL. Lui Cezar i s-a supus Marea Ionică, făcîndu-se în miez de iarnă bună de navigat și liniștită. El a trecut Oceanul de apus împotriva britanilor – lucru nemaiîncercat pînă atuncea –, iar cînd erau să se împotmolească niște corăbii, a poruncit cîrmacilor să le izbească mai curînd de stîncile Britaniei. A înfruntat o altă furtuna singur, într-o barcă mică, pe vreme de noapte, și a poruncit cîrmaciului să întindă pînzele și să se încreadă mai mult în norocul lui Cezar decît în mare. Adesea singur s-a aruncat asupra dușmanilor, cînd toți ceilalți se temeau. De treizeci de ori numai la galli el însuși și-a dus oștile în luptă, pînă a supus patru sute de ginți de ale lor. Ginții acestora sunt atît de temute de romani, încît în legea privitoare la scutirea de serviciul militar, în care intra preoții și bătrînii, stă scris că aceasta „se face” în afară de atuncea cînd izbucnește un război cu gallii; atunci, însă, și bătrînii și preoții se iau la oaste. În luptele din preajma Alexandriei, fiind părăsit pe un pod, singur și primejduit și-a zvîrlit mantia cea cu purpură și a sărit în mare. Fiind căutat de dușmani, a înotat mult timp ascuns pe sub apă – scoțînd capul doar din cînd în cînd, ca să respire – pînă cînd, apropiindu-se de o corabie prietenă, a ridicat mîinile, s-a arătat că e Cezar și a fost salvat. În vederea acestor războaie civile, fie de teamă, cum însuși spunea, fie împins de pofta domniei, s-a ciocnit cu

cei mai buni conducători de oaste din vremea sa, cu oşti multe şi mari, alcătuite nu atît din barbari, cît din romani ajunşi la culmea pregătirii ostăşeşti şi a izbînzilor. Şi el, ca şi Alexandru, i-a învins pe toţi doar printr-o luptă sau două. Numai că oastea lui nu a fost totdeauna neînvinsă, ca a lui Alexandru. Căci şi de galli a fost înfrîntă în chip răsunător, atunci cînd i-a ajuns marea nenorocire, sub conducerea lui Cotta şi a lui Titurius; şi în Spania i-au încercuit Petreius şi Afranius ca la asediu – şi la Dyrrachium şi în Libia au fost puşi pe fugă de s-a dus pomina; iar în Spania, ostile lui s-au înspăimîntat de tînărul Pompei. Cît priveşte însă pe Cezar, el personal era fără teamă şi din nici o luptă nu a ieşit învins. Pe puterea romană, care stăpînea marea şi pămîntul de la apus şi pînă la fluviul Eufrat, a pus mîna prin forţă, prin silă sau prin blîndeţe, dar într-un fel cu mult mai trainic şi cu mult mai hotărît decît Sylla. Şi el, pe cînd plănuia alte războaie, a fost ucis.

CLI. Amîndoi au avut norocul de a avea oşti la fel de binevoitoare faţă de ei şi ca nişte fiare în lupte; adesea erau neascultătoare faţă de şeful lor şi într-una se răzvrăteau din pricină că erau prea trudite. După ce Alexandru şi Cezar au murit, la fel i-au jelit şi regretat şi le-au dat cinstire zeească. Amîndoi erau bine făcuţi la trup şi frumoşi. Şi unul şi celălalt se trăgeau din Jupiter, unul fiind de neam Aiacid şi Heraclid, celălalt prin Anchises şi Venus. Pe cît erau de porniţi împotriva celor care nu voiau să se dea bătuţi, pe atît erau de gata să se împace cu cei supuşi şi să-i ierte; ba, pe lîngă că-i iertau le mai şi făceau bine. Nu aveau altă mulţumire decît a izbînzii. Iată dar în ce măsură s-au asemănat unul cu celălalt, cu toate că fiecare a ajuns la putere în împrejurări deosebite: unul a pornit ca rege, cu tronul consolidat de Filip, celălalt ca simplu particular, de neam ales şi vestit – e adevărat – dar foarte sărac.

CLII. Fiecare a fost nepăsător faţă de semnele prevestitoare şi nu s-a mîniat pe profeţii care le-au prezis sfîrşitul; amîndorura li s-au arătat adesea aceleaşi semne, care au avut aceleaşi urmări. Fiecăruia i-a apărut de două ori semn rău în măruntaiele de animale, ele fiind fără lobi. Primele semne le-au prevestit o primejdie neprecisă.

Lui Alexandru, în ţara Oxydracilor. Pe cînd se urca pe zidul duşmanilor înaintea macedonenilor, rupîndu-i-se scara, a rămas singur sus şi cu îndrăzneală a sărit înăuntru împotriva duşmanilor; fiind greu lovit în piept şi izbit în ceafă cu o ghioagă foarte grea, era cît pe aci să cadă; el a fost scăpat cu mare caznă de macedoneni care, îngrijoraţi pentru viaţa lui, au spart poarta cetăţii.

Lui Cezar, în Spania. Din pricină că oastea lui era foarte înspăimîntată de Pompei cel tînăr şi nu îndrăznea să plece la luptă, s-a aruncat înaintea tuturora între liniile de bătaie şi a primit două sute de lovituri de lance în scut, pînă cînd şi pe el l-a scăpat oastea care sări asupra duşmanului, de ruşine şi teamă pentru viaţa lui.

Astfel, primele semne ale ficatului fără lobi le-au apărut pentru a le arăta primejdia de moarte: următoarele însă, pentru a le arăta chiar moartea. Proorocul Pithagoras i-a spus lui Apollodor236, care se îngrijora de soarta lui Alexandru şi a lui Hefaistion, să nu-i fie teamă. Căci cum se arată în jertfă curînd amîndoi vor fi făcuţi inofensivi. Şi murind în foarte scurtă vreme Hefaistion, Apollodor se temu să nu se facă un complot împotriva regelui şi-i povesti acestuia proorocirea. Iar acesta surîse şi-l întrebă pe însuşi Pithagoras ce vesteşte semnul. Cînd îi spuse că vesteşte sfîrşitul, din nou surîse şi laudă atît pe Apollodor pentru dragostea ce-i purta, cît şi pe prooroc pentru sinceritatea lui.

CLIII. Lui Cezar, pe cînd intra pentru cea din urmă oară în senat – aşa cum am spus puţin mai înainte – i se arătară aceleaşi semne, iar el nesinchisindu-se, zise că i s-au mai arătat şi în Spania. Cînd augurul îi răspunse ca şi atunci a trecut prin primejdie şi că acum i se arată un semn şi mai prevestitor de moarte, se lasă un pic înduplecat de sinceritatea lui şi mai aduse o jertfă; pînă cînd, plictisit că pierde prea multă vreme cu jertfa, intră în senat şi fu omorît.

La fel i s-a întîmplat şi lui Alexandru. Pe cînd se întorcea cu oastea din India, mergînd spre Babilon, şi se afla aproape de acest oraş, chaldeii237 îl sfătuiră să se abţină de a intra tocmai atunci în oraş. Iar el le răspunse cu un vers iambic:.

„Acel ce-mi vesteşte lucru bun. E cel mai bun profet”

Iarăși îl sfătuiră chaldeii ca măcar să nu intre cu oastea privind spre apus, ci să facă un ocol și să ia orașul cu fața spre răsărit. Se spune că aceasta o ascultă și se apucă să ocolească; dar plictisindu-se de atîtea bălţi și mlaștini, nu mai ținu seama nici de a doua povață, ci intra în oraș cu apusul în față. Intră deci și navigă în josul Eufratului spre rîul Pallacotta, cel care ia apele Eufratului, le duce în bălţi și mlaștini și nu le lăsa să ude și să străbată ţara Asiriei. Se povestește că atunci cînd, cu gînd să stăvilească acest rîu, ieși din oraș pe acest rîu își bătu joc de chaldei că nevătămat a intrat în Babilon și la fel iese navigînd din acest oraș. Dar nu știa că, puțin timp după întoarcere, are să moară chiar acolo.

La fel și-a bătut joc și Cezar de soartă. Augurul i-a prezis ziua sfîrșitului vieții, spunîndu-i că nu va supraviețui Idelor lui Marte. Cînd veni ziua, luînd în zeflemea pe augur, zise: „Au sosit idele!" Și totuși, chiar la ide a murit. Iată dar că la fel au luat în zeflemea semnele prevestitoare care-i priveau, nu s-au supărat pe profeții care le-au prezis de rău și totuși, n-au scăpat de ce li s-a profețit.

CLIV. Au fost și doritori să cunoască înțelepciunea strămoșească grecească și străină: pe a indienilor, Alexandru a căutat să o afle de la brahmani238, care sunt socotiți la indieni drept cunoscători ai cerului și înțelepți așa cum sunt la perși magii; pe a egiptenilor Cezar atunci cînd, găsindu-se în Egipt, o înscăună pe Cleopatra. Ca urmare, el aduse multe îmbunătățiri care să fie de folos romanilor pe timp de pace. Astfel anul, care pe atuncea era inegal din pricina lunilor intercalare (căci ei socoteau timpul după revoluțiile lunei), el îl schimbă după mersul soarelui, la îndemnul egiptenilor. Îi mai fu dat ca cei care au uneltit să capete pedeapsa cuvenită de la fiul lui, așa cum o căpătară ucigașii lui Filip de la Alexandru. Dar cum o căpătară, o arată cărțile care urmează239.

Cartea III

I. Așa a fost asasinat de către dușmanii săi și înmormîntat de popor Caius Cezar, care pentru romani devenise cel mai prețios reazim al statului lor. Întrucît toți ucigașii lui și-au primit pedeapsa, cartea aceasta și cea următoare vor arăta cum și-au primit-o principalii asasini. Aceste două cărți vor cuprinde, totodată, și descrierea celorlalte războaie civile ale romanilor, care au avut loc în aceeași vreme.

II. Senatul îi aducea învinuiri lui Antonius pentru funeraliile făcute lui Cezar. Poporul, deosebit de mîniat sub impresia acestor funeralii, nesocoti amnistia de curînd votată și asaltă casele ucigașilor cu torțe aprinse. Dar Antonius schimbă nemulțumirea senatului în bunăvoință pentru sine prin următoarea strata-gemă politică. Există un anume Amatius care purta numele fals de Marius. El se dă drept nepotul lui Mari-us și în amintirea acestuia era foarte iubit de popor. Reușind, prin aceasta prefăcătorie, să pară înrudit cu Cezar, el se arătă deosebit de îndurerat de moartea lui și ridică un altar pe locul unde Cezar fusese ars pe rug. El își formă o ceată de oameni foarte îndrăzneți și deveni spaima neîncetată a ucigașilor. Unii dintre aceștia erau fugiți din Roma; aceia dintre ei care primiseră de la Cezar provincii spre administrare, trăiau retrași în aces-tea: Decimus Brutus în Gallia, vecină cu Italia1, Trebonius în Asia din preajma Ioniei2, Tillius Cimber în Bithynia. Cassius și Marcus Brutus însă, pentru care senatul era deosebit de îngrijorat, fuseseră și ei desemnați de Cezar pentru anul următor să cîrmuiască provincii, și anume: Cassius Siria, iar Brutus Mace-donia, dar, deoarece erau încă praetori urbani, au trebuit să rămîna la Roma3. În calitatea lor de praetori ei făceau pe plac coloniștilor prin diferite ordonanțe și prin fel de fel de concesii, printre care și permisiu-nea de a-și vinde loturile, cu toate că legea interzicea înstrăinarea lor timp de douăzeci de ani.

III. Se zvonea că Amatius punea la cale pieirea acestor doi bărbați, îndată ce s-ar ivi prilejul. Folosin-du-se de zvonul acestui complot, Antonius, în calitatea sa de consul, ordonă arestarea lui Amatius și uci-derea lui fără judecată, ceea ce dovedea o îndrăzneală nemaipomenită. Senatul rămase uluit de această faptă nemaipomenită și nelegală, dar își însuși cu deosebită plăcere rodul ei, căci senatorii socoteau că fără o astfel de acțiune lipsită de scrupule viața lui Brutus și viața lui Cassius nu puteau fi niciodată în siguranță. Parti-zanii lui Amatius însă, și alături de aceștia plebea, nu îngăduiră să fie luați astfel în batjocură, mînați fiind de dorul după Amatius și plini de indignare pentru fapta pe care o săvîrșise tocmai Antonius, acel care pînă atunci fusese un sărbătorit al plebei. După ce ocupară forul, ei strigau cuvinte de ocară la adresa lui Antonius și cereau autorităților să consacre un altar lui Amatius pentru a aduce acolo, ei cei dintîi, jertfe lui Cezar. Scoși cu sila din for de ostașii trimiși de Antonius, erau și mai mîniați și vociferau mai tare, iar unii arătau soclurile goale de pe care fuseseră doborîte statuile lui Cezar. Cînd cineva le spuse că poate să le arate și atelierul în care statuile erau retopite, ei îl urmară imediat și văzînd cele întîmplate, dădură foc atelierului. În acest timp, alți ostași fiind trimiși de către Antonius, parte din cei ce opuneau rezistență fură uciși; ceilalți au fost prinși și spînzurați, dacă erau sclavi, sau aruncați de pe stînca tarpeiană5 dacă erau liberi.

IV. Astfel a fost înăbușită acea răscoală. Dar o ură nețărmurită se născu, în locul simpatiei nespuse a plebei, față de Antonius. Senatul se bucura însă, deoarece altfel n-ar fi ajuns să fie fără teamă în privința lui Brutus și a tovarășilor lui. Iar cînd Antonius a făcut propunerea în senat ca Sextus Pompeius, fiul marelui Pompei, care era încă atît de îndrăgit de toți, să fie chemat din Spania – unde încă se mai războia împotriva comandanților trimiși împotrivă-i de Cezar la Roma – și să i se restituie din vistieria statului, pentru averea părintească confiscată, suma de cincizeci milioane drahme attice și să i se încredințeze comanda navală peste mări, după cum i se încredințase odinioară tatălui lui, astfel că el să poată dispune imediat de toate vasele romanilor, oriunde s-ar fi găsit ele și ar fi fost nevoie – senatul se minună, fiind încîntat de fiecare propunere; le adoptă pe toate cu entuziasm și-l aplaudă pe Antonius întreaga ziua aceea. Căci nimeni nu li se părea mai republican decît marele Pompei și de aceea, în amintirile lor, nimeni nu era mai iubit ca el. Cassius și Brutus, care făceau parte din partidul marelui Pompei și se bucurau pretutindeni de o mare auto-ritate, credeau că sunt astfel în siguranță; planul după care au întreprins fapta lor părea a fi izbutit și, pe deasupra, restabilirea republicii era adusă la bun sfîrșit o dată cu ajungerea partidului lor la cîrma statului.

De aceea, Cicero îl laudă mereu pe Antonius, iar senatul, recunoscînd că din pricina lor plebea era furioasă împotriva lui Antonius, îi dădu acestuia permisiunea să-și aibă o gardă personală adunată dintre veteranii care se găseau în oraș.

V. Fie că își concentrase toată activitatea sa anume spre acest scop, fie că a prins numai un prilej fericit, Antonius își întocmi gardă, sporind-o mereu pînă ajunse la șase mii oameni. Dar nu și-o forma din simpli ostași, pe care socotea că-i poate avea ușor la nevoie și din altă parte, ci numai din ofițeri obișnuiți cu comanda și deprinși cu războiul – pe care îi cunoștea din timpul serviciului militar, făcut împreună sub Cezar. Din mijlocul lor alese apoi pe tribuni, înzestrîndu-i cu autoritatea cuvenită; el le arăta totdeauna consider-ație, inițiindu-i în planurile sale mai puțin tăinuite. Senatul începu atunci să cadă la bănuieli față de această gardă, atît din cauza numărului cît și a felului cum era recrutată și-l sfătui pe Antonius s-o reducă la strictul necesar, deoarece stîrnește invidie. El promise ca va face acest lucru îndată ce se va potoli frămîntarea plebei. Printr-o hotărîre a senatului fuseseră ratificate actele de guvernămînt și planurile lui Cezar.

Antonius avea în posesia sa notițele cu proiectele acestuia și pe secretarul lui Cezar, Faberius6, un om care-l asculta orbește. Deoarece Cezar, avînd intenția să plece din Roma, îi trimisese lui Antonius tot felul de cereri, acesta adaugă acum multe altele peste acelea, spre a-și obliga prin mijlocirea și pentru înfăptuirea lor cît de multă lume și făcu donații către state, dinaști și chiar oamenilor din garda sa. Toate acestea veneau ca și cînd ar fi fost prescrise în notițele lui Cezar, dar cei ce le primeau știau că trebuie să fie recunoscători lui Antonius. Pe aceeași cale numi el multe persoane în senat și îndeplini senatului nenumărate hatîruri, pentru a-l face astfel să fie mai puțin invidios în privința gardei sale. Aceasta era situația lui Antonius.

VI. Brutus și Cassius, văzînd că nu se arată nici un semn de împăciuire față de ei nici din partea plebei, nici a veteranilor și socotind că nu-i cu neputință ca un atentat ca cel împotriva lui Amatius să se producă și împotriva lor din partea altcuiva, îngrijorați de nestatornicia lui Antonius, care dispunea între timp de o armată, și observînd că republica nu se întărește prin fapte (în fond tot Antonius era bănuit) își puneau nădejdea în mare măsură în Decimus Brutus care avea trei legiuni în apropiere. Îi trimiseseră de asemenea îndemnuri în taină lui Trebonius în Asia și lui Tillius în Bithynia să adune pe ascuns bani și să-și formeze armate. Amîndoi erau grăbiți să ia în primire cît de curînd provinciile atribuite lor de Cezar. Deoarece însă timpul cît mai aveau să-și exercite magistratura nu le permitea acest lucru și crezînd că este nepotrivit să-și părăsească magistratura înainte de termen, fapt care ar fi trezit bănuiala că se grăbesc spre provincii mînați de pofta de a guverna, Brutus și Cassius se hotărîră de nevoie să petreacă restul de timp7 ca niște simpli cetățeni, fără să-și mai exercite funcția în oraș8, unde nu puteau trăi fără frică și unde nu erau cinstiți în raport cu ceea ce făcuseră pentru patria lor. Senatul, aflînd de hotărîrea lor în situația aceasta, le încredință aprovizionarea orașului cu alimente, din orice ținuturi ar fi putut să le aducă, pînă la împlinirea termenului cînd urma să fie luată în primire conducerea provinciilor. Această hotărîre a senatului avea de scop să ascundă faptul că Brutus și Cassius au fugit din oraș, atît de mare era grija și respectul senatului față de acești bărbați – și numai din cauza lor se interesa îndeaproape și de ceilalți ucigași ai lui Cezar.

VII. După ce Brutus și tovarășii săi părăsiră orașul, Antonius, care rămăsese cu puteri depline, stăpîn de unul singur, se gîndea la achiziționarea unei provincii și a unei armate. El dorea cel mai mult să guverneze Siria. El știa însă bine că e bănuit și că va fi și mai mult bănuit dacă va cere ceva. Senatul îl ațîțase pe ascuns pe celălalt consul Dolabella, un dușman înverșunat de mult timp al lui Antonius, ca să i se opună. Atunci Antonius, știind că Dolabella este un tînăr ambițios, îl convinse să ceară să i se dea lui, în locul lui Cassius, Siria cît și armata întocmită acolo împotriva parților. După lege însă nu era permis ca o cerere ca aceasta să fie adresată senatului, ci trebuia să fie adresată poporului. Dolabella prezentă imediat, plin de bucurie, proiectul de lege. Cînd senatul îl învinui că trece peste hotărîrile lui Cezar, Dolabella răspunse că războiul cu parții n-a fost încredințat nimănui de către Cezar, că, de altfel, Cassius, căruia i se atribuise Siria, a schimbat el însuși unele din măsurile lui Cezar, permițînd celor ce au primit loturi să le vîndă înainte de scurgerea termenului legal de douăzeci de ani și că ar fi o rușine pentru el, Dolabella, să nu fie învrednicit de a primi Siria înaintea lui Cassius. Atunci senatul puse la cale pe unul dintre tribunii poporului, Asprenas,

să arunce în timpul votării o minciună în privința unor semne de rău augur, în speranța că va avea și concursul lui Antonius. Pe acesta, pe lîngă că era consul și augur9 îl socoteau încă învrăjbit cu Dolabella. Cînd Asprenas anunță în timpul votării că s-au ivit semne de rău augur – ceea ce de obicei era datoria altora s-o facă –, Antonius se înfurie din cauza minciunii lui Asprenas și porunci triburilor să continue votarea în privința lui Dolabella.

VIII. Astfel Dolabella deveni guvernatorul Siriei și comandantul suprem în războiul contra parților al armatei recrutate în acest scop de Cezar, armată care plecase în bună parte înaintea lui în Macedonia. Cît despre Antonius, se știu abia atunci că stă în strînsă înțelegere cu Dolabella. După ce izbutise cu aceste manevre în comiții10; Antonius ceru Macedonia pentru sine fiind convins că, după atribuirea Siriei lui Dolabella, senatul nu va sta la îndoială să acorde Macedonia lui Antonius, îndeosebi după ce provincia aceasta rămăsese fără armată. În cele din urmă, Macedonia fu acordată lui Antonius fără voie bună; senatorii erau totuși nedumeriți cum de a putut Antonius să cedeze încă de mai înainte armata din această provincie lui Dolabella. În același timp, senatorii se bucurau totuși că Dolabella a luat această armată, și nu Antonius. Cu acest prilej senatul îi ceru în schimb lui Antonius alte provincii pentru Cassius și colegii lui. Li se atribui Cyrenaica11 și Creta sau, după părerea unora, amîndouă acestea fură date lui Cassius, iar Bithynia lui Brutus. Aceasta era situația în Roma12.

IX. Octavius, nepot de sora al lui Cezar, fusese timp de un an comandantul cavalerieistrăbunicului sau după ce acesta stabilise pentru această funcție durată de un an, ca să o poată trece de la un prieten la altul. Fiind însă prea tînăr, Octavius a fost trimis de Cezar la Apollonia13, pe coasta marii Ionice, pentru a-și completa educația științifică și militară, urmînd să-l întovărășească în expedițiile lui contra inamicilor. În Apollonia veneau la el pe rînd escadroane de cavalerie din Macedonia și făceau împreună cu el exerciții și unii dintre comandanții armatei îl vizitau adesea că pe o rudă a lui Cezar. Primindu-i pe toți cu prietenie, Octavius deveni nu numai un cunoscut al armatei, ci își cîștigă și simpatia ei. În luna a șasea a șederii lui în Apollonia, primi într-o seară știrea că Cezar a fost asasinat în senat de către prietenii cei mai intimi, care aveau cea mai mare trecere la el. Întrucît însă nu primi nici o știre despre celelalte întîmplări în legătură cu această faptă, Octavius fu cuprins de frică, neștiind dacă întreg senatul este amestecat în faptă aceasta, sau crima a fost numai opera celor care au comis-o și, de asemenea, dacă ucigașii au fost pedepsiți sau dacă-s pe punctul de a-și ispăși crimă și dacă nu cumva poporul se bucura de cele întîmplate.

X. În această situație, prietenii lui din Roma îi dădeau felurite sfaturi. Unii dintre ei socoteau că, spre siguranță sa personală, ar fi mai bine să se refugieze la armată din Macedonia și, după ce se va fi convins că fapta nu e rezultatul unui complot general, să urmărească cu curaj pe dușmanii lui Cezar, răzbunîndu-l. Anumiți comandanți ai armatei îi garantară siguranța personală, în cazul cînd s-ar fi refugiat la ei. Mama sa însă și soțul ei Filip îi scriau din Roma să nu se lase nici ademenit nici încurajat de aceste făgăduieli, aducîndu-i aminte ce a pătimit Cezar care înfrînsese pe toți dușmanii săi, din partea celor mai buni prieteni. În împrejurările date, situația cea mai puțin primejdioasă ar fi să prefere viața de particular și să se grăbească a veni la ei, la Roma, cu mari precauțiuni. Pentru că nu știa ce s-a petrecut după moartea lui Cezar, Octavius urmă acest sfat și, luîndu-și rămas bun de la comandanții armatei, traversă Marea Ionică, dar nu pe la Brundisium (deoarece necunoscînd atitudinea armatei de acolo se ferea de orice primejdie), ci pe la un alt oraș, nu departe de Brundisium, situat în afară drumului obișnuit, cu numele de Lupiae. Aici Octavius rămase cîtva timp în așteptare.

XI. După ce primi știri sigure despre uciderea lui Cezar și despre durerea poporului, i-au sosit și copii după testamentul defunctului și ultimile hotărîri ale senatului. Rudele lui insistau și mai mult pe lîngă el să se teamă de adversarii lui Cezar, în calitate de fiu și moștenitor al acestuia; și chiar îl sfătuiră să renunțe atît la adopțiune, cît și la moștenire. Octavius, considerînd că această renunțare și faptul de a nu-l răzbuna pe Cezar este o atitudine rușinoasă, se îndreaptă spre Brundisium, trimițînd mai înainte oameni care să se încredințeze îndeaproape dacă vreunul din ucigași nu i-a întins vreo cursă. Cînd însă și armata de acolo îl întîmpină salutîndu-1ca pe fiul lui Cezar, Octavius prinse curaj, aduse jertfe și își lua imediat numele de

Cezar. Întradevăr, la romani este obiceiul ca fiii adoptivi să-și adauge numele celor ce i-au adoptat. Octavius nu numai că se conforma acestui obicei, dar își schimba în întregime atît numele sau cît și patronimicul, numindu-se în loc de Octavius fiul lui Octavius[14], Cezar fiul lui Cezar și păstra acest nume tot timpul vieții sale. De îndată o mare mulțime de oameni se adună din toate părțile în jurul său ca-n jurul unui fiu al lui Cezar, din prietenie pentru Cezar, apoi liberții și sclavii acestuia, dar împreună cu aceștia și ostași dintre aceia care duceau bagaje sau bani în Macedonia, sau aduceau bani și dări din alte provincii la Brundisium.

XII. Încurajat de mulțimea celor veniți în jurul lui, de renumele lui Cezar și de simpatia unanimă de care se bucura acesta, Octavius porni spre Roma însoțit de o mulțime importantă de oameni care sporea în fiecare zi ca un pîrîu de munte. Fiind sigur că un atentat deschis nu se putea întîmpla din cauza mulțimii ce-l înconjura, se ferea cu atît mai mult de o cursă, deoarece aproape toți cei ce se găseau în jurul său îi erau cunoscuți numai de curînd. Atitudinea anumitor orașe față de el nu era pretutindeni binevoitoare. Ostașii care luptaseră sub Cezar și fuseseră înzestrați cu loturi de pămînt alergau spre el din așezările lor de dragul tînărului, îl jeleau pe Cezar și îl învinuiau cu cuvinte grele pe Antonius că n-a pedepsit o crimă atît de îngrozitoare. Ei se ofereau singuri s-o pedepsească dacă s-ar găsi cineva care să-i conducă. Cezar, lăudîndu-i, îi amîna pentru moment și îi trimise la casele lor. Pe cînd se găsea la Terracina, la o depărtare de patru sute stadii de Roma, primește știrea că lui Cassius și lui Brutus li s-au luat de către consul Siria și Macedonia și au primit în schimb, drept mîngîiere, alte provincii mai mici Cyrenaica și Creta, că unii dintre fugari s-au înapoiat, că Pompei cel tînăr a fost rechemat și că pe baza însemnărilor testamentare ale lui Cezar s-au făcut unele primiri în senat. Octavius află de asemenea multe alte întîmplări.

XIII. După sosirea lui Octavius la Roma, mama sa și Filip, precum și toți ceilalți tutori ai lui erau îngrijorați din pricina aversiunii senatului față de (Caius) Cezar și a hotărîrii de a nu se mai face nici o cercetare și nici un proces în legătură cu asasinarea lui, precum și din pricina atitudinii disprețuitoare a mai marelui zilei de atunci, Antonius, care nici nu întîmpinase personal la sosire pe fiul lui Cezar, nici nu trimisese pe cineva să-l salute. Octavius îi liniștea însă, spunînd că va merge el la Antonius, așa cum se cuvine unuia mai tînăr față de cineva mai în vîrstă, unui particular față de un consul și că va da și senatului cinstea cuvenită. În ce privește hotărîrea senatului, adăugă el, ea a luat naștere fiindcă nu s-a găsit nimeni care să urmărească pe ucigaș. Dar îndată ce va avea cineva curajul să-i urmărească, îi vor veni în ajutor atît poporul, cît și senatul, ca unuia care întreprinde acest lucru în virtutea legii îl vor ajuta și zeii ca pe unul care reprezintă o cauză dreaptă – de asemenea și Antonius. Dacă el ar renunța însă la moștenire și la adopțiune va săvîrși nu nu-mai un păcat față de Cezar, dar va nedreptăți și poporul în privința părții legiuite ce i se cuvine. La sfîrșitul acestor cuvinte, Octavius izbucni, spunînd că pentru el e o datorie nu numai de a înfrunta primejdiile, ci chiar de a muri, dacă după ce a fost preferat de Cezar pentru astfel de sarcini tuturor celorlalți – nu ar vrea să se arate demn de bărbatul care a înfruntat cu dîrzenie toate pericolele. Și atunci, întorcîndu-se spre mama sa, întocmai ca Ahile spre Tetis, Octavius rosti cuvintele acestuia, care tocmai îi veniseră în minte:

„Ah, de-aș muri chiar acum, dacă nu mi-a fost dat să mi-l apar soțul de moarte”[15].

Și după ce pronunță aceste versuri, el zise că aceste cuvinte i-au adus lui Ahile glorie nepieritoare, dar mai mult decît cuvintele, împlinirea lor. El nu-l socotise însă pe Cezar un prieten, ci un părinte, nu camarad de arme, ci comandant și acesta n-a murit în luptă dreaptă, ci a fost ucis în mod nelegiuit în mijlocul senatului[16].

XIV. Atunci mama sa, trecînd de la frică la bucurie, îl îmbrățișă ca pe singurul om demn de Cezar și oprindu-l să vorbească mai departe îi ură noroc și-l îndemnă să pășească cu încredere la îndeplinirea hotărîrii pe care o luase. Îl sfătui numai să se folosească și în viitor mai mult de șiretenie și răbdare decît de curaj nesăbuit. Cezar aprecie acest sfat și făgădui c-o să-l îndeplinească. În aceeași seară chiar trimise grabnic la prietenii săi, cerîndu-le să vină, fiecare în parte, a doua zi dimineață în for, cu cîte o ceată de oameni. Aici i se adresă lui C. Antonius, fratele lui Antonius, care era praetor al orașului, și-i spuse că el primește adopțiunea de către Cezar. La romani era obiceiul ca cei adoptați să ia de martori pe praetori. După ce secretarii

oficiali înregistrară declarația lui, Octavius plecă de îndată din for la Antonius. Acesta se găsea tocmai în grădinile pe care i le dăruise Cezar și care înainte vreme fuseseră ale lui Pompei. Făcîndu-l să aștepte destul de lungă vreme la poartă, Cezar puse și acest fapt pe seama antipatiei lui Antonius. După ce fu primit, urmară între ei salutările și întrebările obișnuite. Iar cînd trebuiră să vorbească despre Ceea ce era necesar, Cezar spuse următoarele:

XV. „Tata Antonius – căci binefacerile lui Cezar față de tine, cît și recunoștința ta față de el, te îndreptățesc să-mi fii tată – din ceea ce ai făcut tu pentru Cezar, o parte o aprob și îți voi fi recunoscător; altă parte nu pot însă decît s-o condamn. Îți voi vorbi cu sinceritatea la care mă îndeamnă durerea mea. N-ai fost de față la asasinarea lui, deoarece ucigașii te-au ținut afară, căci altfel sigur l-ai fi salvat sau ai fi împărtășit aceeași soartă. Dacă din aceste două lucruri ți s-ar fi întîmplat cel din urmă, bine a fost că n-ai fost de față. Cînd apoi unii au încercat să pună la vot acordarea de onoruri ucigașilor, ca și cînd aceștia ar fi suprimat un tiran, te-ai opus cu energie. Și pentru aceasta îți aduc cele mai calde mulțumiri, căci tu știai bine că acești oameni unelteau să te suprime și pe tine – nu, după cum credeam noi, de teamă că tu vei răzbuna pe Cezar, ci, după cum susțin ei, ca să nu fii urmașul lui în tiranie. Și totuși ei nu erau asasinii unui tiran, ci simpli asasini. De aceea s-au și refugiat pe Capitoliu, după cum aleargă păcătoșii la un altar sau dușmanii într-o cetate. De unde atunci se explică amnistia lor și suprimarea oricărei trageri la răspunderi pentru asasinat, decît prin coruperea de către aceștia a unei părți din senat și din adunarea poporului? Iar tu, în calitatea ta de consul, trebuia să ții seama de pornirea majorității. Dar dacă ai vrut să alegi o altă cale, însăși funcția ce ocupai îți dădea toată puterea ca să pedepsești o crimă ca aceasta și să aduci pe cei rătăciți pe calea cea bună. Tu însă ai trimis ucigașilor strînși pe Capitolin drept chezășie a impunității lor rude de-ale tale. Dar, hai, să zicem că oamenii mituiți te-au silit să faci acest lucru. Cînd totuși după citirea testamentului și după cuvîntarea cuvenită ținută de tine, poporul, avînd încă proaspătă amintirea lui Cezar, a alergat cu torțe aprinse la casele ucigașilor, însă pentru a cruța pe vecini, au hotărît să vie a doua zi înarmați, de ce nu te-ai aliat cu poporul și nu te-ai pus în fruntea lui cînd a vrut să dea foc și să lupte cu armele? Și de ce n-ai intentat proces asasinilor (dacă era nevoie de proces contra unor criminali prinși asupra faptului) tu, care erai prieten al lui Cezar, erai consul și erai Antonius?

XVI. Marius[17] a fost ucis din ordinul tău, pentru a-ți spori puterea; pe ucigașii lui Cezar i-ai lăsat să scape cu fuga, pe unii chiar în provinciile pe care le dețin pe nedrept, după ce l-au ucis pe cel ce li le-a dat. Voi consulii, tu și Dolabella, ați făcut bine că ați luat pentru voi Siria și Macedonia, deși lucrurile erau altfel aranjate. Și ți-aș mulțumi pentru această faptă, dacă nu ați fi atribuit ucigașilor prin vot imediat Cyrenaica și Creta, dacă n-ați fi cinstit pe acești fugari cu conducerea de provincii, ca să lupte veșnic împotriva mea și dacă n-ați fi trecut cu vederea pe Decimus, care are în stăpînirea sa Gallia învecinată deși este, ca și cei-lalți, unul dintre asasinii tatălui meu. Dar, ar putea spune cineva, și aceasta s-a făcut cu bună știință a senatului. Tu însă ai pus la vot hotărîrea, ai prezidat ședința senatului tocmai tu, care aveai datoria, chiar în propriul tău interes, s-o dezaprobi. Faptul de a li se acorda amnistie însemna doar salvarea lor de către persoane binevoitoare; dar acordarea de provincii înseamnă un dar pentru cei ce au păcătuit față de Cezar și au înfrînt propunerea ta.

Ca să-ți vorbesc așa, poate în nepotrivire cu vîrsta mea și cu respectul ce ți-l datorez, m-a îndemnat durerea. Am vorbit totuși către cel mai bun prieten al lui Cezar – către cel pe care l-a învrednicit cu cea mai înaltă funcție și putere. Cezar te-ar fi adoptat poate, dacă ar fi știut că tu vei primi să fii un Enead în locul unui Heraclid[18]. Aceasta nedumerire pare că a avut-o Cezar cînd s-a gîndit multă vreme asupra urmașului său.

XVII. Pentru viitor, Antonius, te conjur pe zeii prieteniei și pe Cezar însuși, să voiești a schimba cîte ceva din cele întîmplate, căci tu vei putea face aceasta dacă vrei; în caz contrar, cel puțin să mă ajuți colaborînd cu mine atunci cînd, cu sprijinul poporului și al prietenilor care au rămas credincioși lui Cezar, voi urmări pe ucigași. Iar dacă te reține de la această vreo îndatorire față de acești oameni sau față de senat, să nu-mi faci greutăți. Acestea am avut de spus în privința celor ce ne interesau.

De altfel tu cunoşti situaţia mea familiară şi îndeosebi tot ceea ce priveşte împărţirea sumei de bani lăsată de tatăl meu cu poruncă de moarte să fie dată poporului, cît şi graba necesară în această acţiune, pentru ca să nu par nerecunoscător[19] din cauza amînării ei şi nici ca toţi oamenii desemnaţi pentru colonii, oameni care aşteaptă în oraş, să nu fie reţinuţi, din cauza mea. De aceea, din toate lucrurile care, imediat după asasinarea lui, au fost transportate din casa lui care era primejduită, la tine, pentru a fi în siguranţă, doresc să opreşti tot ce este mai de preţ şi toate bijuteriile şi să primeşti de la noi pe deasupra tot ce vei mai voi. Pentru a putea face împărţirea însă, fii bun şi redă-mi tot aurul monetă pe care Cezar îl adunase pentru războaiele plănuite şi care îmi va ajunge spre a fi distribuit la trei sute de mii de oameni. Pentru celelalte cheltuieli aş împrumuta de la tine, dacă aş avea curajul să cer, sau prin mijlocirea ta de la vistieria statului, dacă ai îngădui. Proprietatea cealaltă[20] va fi imediat scoasă în vînzare".

XVIII. După aceste cuvinte ale lui Cezar, Antonius rămase uimit de sinceritatea şi îndrăzneala care i se părea neaşteptat de mare şi nepotrivită cu vîrsta lui. Înfuriat de cuvintele ce i s-au adresat fără respectul cuvenit, şi îndeosebi din cauza banilor ceruţi, îi răspunse cu asprime:

„Dacă Cezar, tinere, ţi-ar fi lăsat o dată cu moştenirea şi cu numele său şi conducerea statului, atunci ai fi avut dreptul să-mi ceri socoteală asupra treburilor obşteşti şi eu aş fi trebuit să ţi-o dau. Cum însă poporul roman n-a dat nimănui conducerea statului prin moştenire, nici chiar pe vremea regilor, după izgonirea cărora a jurat să nu mai suporte alt rege şi ucigaşii tocmai aceasta îi reproşau tatălui tău, spunînd că n-au omorît un conducător ci un tiran nu e nicidecum nevoie să-ţi dau un răspuns în privinţa treburilor publice. Din acelaşi motiv te scutesc de orice mulţumire ai vrea să-mi aduci pentru aceasta, deoarece am lucrat nu de dragul tău, ci al poporului, cu excepţia unei singure acţiuni, cea mai importantă dintre toate, întreprinsă pentru Cezar şi pentru tine. Căci dacă pentru a trăi fără îngrijorări şi fără mustrări, aş fi lăsat să se voteze onoruri pentru ucigaşi ca tiranoctoni, atunci Cezar ar fi fost privit ca un tiran şi n-ar fi avut parte nici de glorie nici de cinstire, nici de întărirea hotărîrilor sale testamentare. Atunci n-ar fi existat pentru el nici testament, nici fiu, nici avere şi nici măcar învrednicirea de a fi înmormîntat ca simplu particular. Căci legile prescriu ca trupurile tiranilor să fie aruncate fără înmormîntare peste graniţă, amintirea lor blestemată, iar averea confiscată.

XIX. Cu toate că mă temeam de fiecare din aceste urmăriri, am luptat cu energie ca Cezar să aibă parte de glorie nepieritoare şi de funeralii publice, atrăgînd asupră-mi primejdia şi ura unor oameni temerari şi sîngeroşi, care, precum ştii, complotaseră şi împotriva mea, avînd de luptat totodată şi cu senatul, nemulţumit de tatăl tău din cauza felului lui de guvernare. Am preferat cu bună-ştiinţă să înfrunt aceste primejdii şi să sufăr orice, decît să primesc să rămînă neînmormîntat şi acoperit de infamie Cezar, cel mar vrednic bărbat din generaţia sa, care a reuşit în cele mai multe acţiuni ale sale şi pentru mine cel mai demn de respectat dintre toţi. Datorită acestor primejdii pe care le-am înfruntat – te bucuri tu acuma de strălucirea moştenirii de la Cezar: familie, nume, influenţa, avere. S-ar fi cuvenit deci cu atît mai mult să-mi fii deosebit de recunoscător pentru acestea – decît să-mi reproşezi tu, mai tînăr, mie celui mai în vîrstă, ceea ce am trecut cu vederea pentru liniştirea senatului, fie drept recompensă în schimbul unor anumite cereri, fie conform altor nevoi şi plănuiri. Cu aceasta am terminat discuţia cu privire la cele ce am vorbit în legătura cu părerea că aş umbla după putere, îţi spun deschis că nu o doresc – dar nici nu mă socot nedemn de ea. Îţi mai arătai părerea de rău că nu sunt trecut în testamentul lui Cezar, deşi admiţi chiar tu că nu e suficientă cinstea că mă trag din neamul heraclizilor.

XX. În ceea ce priveşte dorinţa ta de a împrumuta bani pentru nevoile tale din vistieria publică, aş socoti-o o ironie, dacă n-ar fi de crezut că tu nu ştii cît de goală a fost lăsată de tatăl tău haznaua statului. Căci de îndată ce Cezar a ajuns să conducă treburile obşteşti, veniturile statului se adunau la el, în loc să curgă în vistieria publică. Şi ele se vor afla de îndată în averea lui Cezar, cînd vom hotărî să le căutăm. Iar aceasta măsură nu va însemna nici o jignire adusă lui Cezar care e mort, deoarece, chiar dacă ar fi trăit, nu s-ar fi simţit jignit în cazul cînd i s-ar fi cerut socoteală. Şi după ce mulţi dintre particulari îţi vor contesta unele părţi din averea rămasă, vei şti că nu poţi s-o păstrezi fără luptă.

De altfel, suma de bani adusă de mine nu este atît de mare cît ţi-o închipuieşti tu şi în clipa de faţă nici nu se mai găseşte ceva din ea la mine, ci a fost pe dată împărţită în întregime, ca averea unui tiran către autorităţi şi potentaţi, cu excepţia lui Dolabella şi a fraţilor mei, iar eu i-am determinat în schimb să voteze hotărîrile în favoarea lui Cezar. De aceea şi tu vei împărţi, dacă eşti cu minte, ceea ce vei mai obţine, nu poporului, ci celor nemulţumiţi. Iar ei, dacă vor fi rezonabili, vor trimite plebea în colonii. Căci plebea este, după cum trebuie să ştii, fiind de curînd iniţiat în istoria elenă, nestatornică asemenea unui val ce se rostogoleşte pe mare: unul vine, altul trece. În acelaşi fel şi la noi poporul a aruncat la pămînt pe cei ce l-au măgulit „după ce i-a înălţat pe treaptă celei mai mari cinstiri”21.

XXI. Cezar se simţi supărat de cele mai multe din aceste cuvinte rostite spre a-l jigni şi plecă strigînd de mai multe ori numele tatălui său. Se şi scoase de îndată în vînzare22 toată averea care-i revenea prin moştenire, îndemnînd poporul să-l ajute. Întrucît din pricina acestei măguliri a poporului el îşi atrase duşmănia făţişe a lui Antonius, iar senatul hotărî o cercetare imediată a stării tezaurului public, cei mai mulţi începură să aibă temeri în privinţa tînărului Cezar, parte din pricina dragostei tatălui său pentru ostaşi şi pentru popor şi a zelului arătat de Octavius în cheltuieli spre a obţine simpatia poporului, parte din pricina averii prea mari care îi revenise. Celor mai mulţi li se părea că Cezar nu vă rămînea un simplu particular. Dar se temeau mai mult de Antonius, să nu facă tovărăşie cu acest tînăr, bine văzut şi bogat, aducîndu-l sub influenţa sa şi punînd înaintea lui stăpînire pe atotputernicia pe care o avusese C. Cezar. Erau şi unii care se bucurau de cele întîmplate. Sperînd că cei doi bărbaţi îşi vor pune piedici unul altuia „că averea lui Cezar se va topi prin cercetarea gestiunii publice, sporindu-se prin aceasta tezaurul în favoarea lor. Ei bănuiau că cea mai mare parte din tezaurul public se va găsi la Cezar.

XXII. Mulţi dintre aceştia îl dădură în judecată pe Cezar pentru stăpînirea de pămînt, rec1amînd fiecare în parte alte ogoare, dar toţi invocînd un motiv comun şi anume că ar proveni din vinderea la mezat a bunurilor celor proscrişi, surghiuniţi sau ucişi. Acţiunile judiciare le duceau în faţa lui Antonius însuşi, sau la celălalt consul Dolabella. Dar chiar dacă cineva înainta acţiune la altă autoritate, Cezar tot pierdea pretutindeni cele mai multe procese, pentru a i se face pe plac lui Antonius, deşi Cezar venea cu acte doveditoare că tatăl său a cumpărat de la stat şi-şi aducea în sprijin ultima hotărîre a senatului, care ratificase toate actele săvîrşite de Cezar. La aceste procese i se făcură multe nedreptăţi, şi suma amenzilor creştea la infinit. În cele din urmă Pedius23 şi Pinarius care, prin testamentul lăsat de Cezar, aveau şi ei o parte din moştenire, se plînseră lui Antonius, despre nedreptăţile ce le suferă atît ei cît şi Cezar, împotriva hotărîrii senatului. Ei îşi exprimau părerea că Antonius ar trebui să anuleze numai actele nedrepte, să păstreze însă ca valabile toate celelalte înfăptuiri ale lui Cezar.

Antonius fu de părere că cele ce se întîmplă sunt oarecum în contrazicere cu hotărîrea senatului. Dar, continua o el, această decizie s-a semnat în contrazicere cu hotărîrea celor ce au votat-o. Căci, deşi propunerea era numai de amnistie, s-a luat hotărîrea de a nu se clinti nimic din orînduielile de mai înainte, nu atît de dragul lor însele şi nici fără chibzuinţă pentru toate împrejurările deopotrivă – ci ca măsură potrivită pentru a linişti poporul care se agita din cauza amnistiei. E deci mai drept de a se călăuzi mai mult de spiritul decît de litera decretului, de a nu pricinui greutăţi activităţii atîtor cetăţeni care în timpul frămîntărilor şi-au pierdut averile proprii sau strămoşeşti şi toate acestea pentru un tînăr, care a ajuns pe neaşteptate la atîta avere străină şi nepotrivită pentru un particular şi care foloseşte acest noroc nu cum s-ar cuveni, ci cu deosebită obrăznicie. "totuşi, pe ei îi va cruţa – după ce îşi vor fi luat partea din moştenirea împărţită de Cezar.

Astfef răspunse Antonius lui Pedius şi Pinarius. Ei făcură imediat împărţirea, pentru ca să nu se irosească şi partea lor în procese, şi anume nu atît în propriul lor interes, ci în favoarea lui Cezar. Căci peste puţin timp aveau să pună la dispoziţia lui şi partea lor.

XXIII. O dată cu apropierea jocurilor pe care voia să le ofere, pentru praetorul Brutus, fratele lui Antonius, Caius Antonius care se îngrijea în lipsa lui Brutus şi de celelalte afaceri, ale praetorului colegului său, se făceau în vederea acestor jocuri pregătiri costisitoare, în speranţa că poporul, îmblînzit prin ele, va rechema pe Brutus şi pe cei din jurul lui. Dar şi Cezar, căutînd să cîştige de partea sa mulţimea, dădea într-

una orice sumă pe măsură ce rezulta din vînzarea averii sale, prefecților de triburi pentru a fi împărțite între cei ce apucau mai întîi. Și cutreierînd gheretele unde se vindeau bunurile lui, dădea ordin ca vînzătorii să anunțe prețurile cît se poate de mici atît din cauză că, în urma proceselor în curs, averea lui era nesigură dacă nu chiar primejduită, cît și din cauza grabei pe care o punea Cezar însuși în toată afacerea aceasta.

Toate acestea trezeau poporului o deosebită simpatie pentru Cezar, care mergea pînă la milă, ca pentru unul ce nu merită astfel de nedreptăți. Cînd însă, pe lîngă moștenire, Cezar mai scoase la vînzare și pro-pria-i avere pe care o avea de la tatăl său Octavius sau din altă parte, precum și toată averea mamei sale și a lui Filip, ca și partea de moștenire pe care o ceruse de la Pinarius și Pedius, toate acestea pentru a le putea împărți poporului, întrucît averea lui Caius Cezar, în urma pierderilor suferite prin acte nedrepte, nu mai ajungea nici măcar pentru acest scop – poporul, socotind că darurile primite nu mai vin de la defunctul Cezar, ci chiar de la cel în viață, fu cuprins de o nemărginită milă pentru el, îi proslăvi suferința și dărnicia și-și manifestă voința fățișă de a nu mai îngădui vreme îndelungată nelegiuirile lui Antonius împotriva lui.

XXIV. O dovadă a acestui sentiment se văzu la jocurile lui Brutus, aranjate cu mare lux. Cînd cîțiva oameni plătiți începură să strige ca Brutus și Cassius să fie rechemați și restul spectatorilor era gata să se lase înduioșat, poporul năvăli în număr mare și întrerupse jocurile, pînă ce nu se mai auzi nimic din cererea acelor oameni. Atunci Brutus și Cassius, văzînd că Cezar le-a spulberat speranțele puse în aranjarea jocurilor, hotărîră să meargă în Siria și Macedonia, destinate lor înaintea lui Antonius și Dolabella, și să le ocupe cu forța. Cînd această hotărîre deveni cunoscută, Dolabella se grăbi să se îndrepte spre Siria, trecînd mai întîi prin Asia, spre a aduna bani de acolo. Antonius însă, socotind că pentru evenimentele ce-l așteaptă va avea nevoie de forță armată, se gîndi să pună mîna pe oștirea din Macedonia, deoarece se afla în imediata apropiere, trebuind să treacă numai peste Marea Ionică pentru a ajunge cu această armată în Italia. Această armată, cea mai distinsă prin vitejie și cea mai completă ca număr, avînd șase legiuni cărora li se adaugă un mare număr de arcași și de soldați ușor înarmați, pe lîngă multă cavalerie și un armament pus la punct – se părea că i se cuvine lui Dolabella, căruia i se încredințase, o dată cu provincia Siria, și continuarea războiului contra parților, căci și Caius Cezar avea de gînd să o întrebuințeze în acest scop.

XXV. Deodată se răspîndi vestea că geții, aflînd despre moartea lui Cezar, năvălesc și pustiesc Macedonia. Antonius ceru atunci armata din Macedonia de la senat, pentru a pedepsi pe geți, susținînd că ea a fost pregătită de C. Cezar contra geților înaintea parților, și că ținuturile din jurul parților sunt deocamdată liniștite. Senatul, nepunînd temei în această veste, trimise informatori la fața locului. Atunci Antonius, spre a înlătura teama și bănuiala senatului, înainta un proiect de lege ca nimănui să nu-i fie permis sub nici un motiv de a face vreo propunere pentru crearea dictaturii și nici de a o accepta, dacă i s-ar oferi. Cine ar încălca această lege să fie ucis de oricine, fără teamă de pedeapsă.

Prin această propunere, el cîștigă adunarea de partea sa și, înțelegîndu-se cu prietenii lui Dolabella să le dea o legiune, fu ales comandant suprem al armatei din Macedonia. Ajungîndu-și astfel scopul, trimise imediat pe fratele său Caius să ducă în mare grabă acest ordin armatei. Informatorii trimiși pentru a cerceta zvonul cu geții se întoarseră și raportară că n-au văzut geți în Macedonia, dar adăugară, fie că era adevărat, fie că erau puși la cale de Antonius, că acolo există teamă ca nu cumva geții să năvălească în Macedonia, dacă se retrage armata de aici în altă parte. Astfel stăteau lucrurile la Roma.

XXVI. Între timp Cassius și Brutus adunau bani și armată, iar Trebonius, guvernatorul Asiei, întărea orașele pentru ei. Pe Dolabella, care sosise în Asia, nu-l primi nici în Pergam[25], nici în Siria, ci îi puse numai la dispoziție, în calitatea lui de consul, cele trebuincioase pentru hrană, în afara zidurilor întărite. Dolabella, furios, atacă întăriturile, dar nu izbuti să facă nimic. Atunci Trebonius îi promise că-l va primi în Efes[26] și de îndată ce consulul se îndrepta spre Efes, trimise oameni de-ai săi să-l urmărească de la distanță. Aceștia, văzîndu-l pe Dolabella îndepărtîndu-se o dată cu lăsarea nopții și nebănuind nimic, lăsară numai cîțiva oameni ca să-l urmărească, iar ei se întoarseră la Smirna[27].

Dolabella prinse pe cei cîțiva urmăritori într-o cursă, îi înconjură și îi omorî. Apoi plecă în aceeași noapte spre Smirna. Găsind cetatea fără paza, o cuceri cu ajutorul scărilor.

Trebonius ceru celor ce pusesesă mîna pe el pe cînd dormea să-l ducă la Dolabella, spunîndu-le că-i va urma de bună voie. Dar unul din centurioni îi răspunse în batjocură: „N-ai decît să pleci, însă lasă-ți capul aici! Căci nouă ni s-a poruncit să aducem capul tău, nu pe tine”. Și după ce spuse aceste cuvinte, îi tăie pe data capul. În zorii zilei, Dolabella dădu ordin ca să fie aşezat capul lui Trebonius pe estrada praetorului[28], unde Trebonius își exercita în mod obișnuit funcția. Ostașii și cealaltă gloată a locuitorilor își bătură joc în tot felul de trupul lui, deoarece Trebonius luase parte la asasinarea lui C. Cezar și, în timpul cînd acesta era ucis, îl ținuse de vorbă pe Antonius în fața intrării senatului; capul îl aruncară în batjocură unii altora, întocmai unei mingi, pe caldarîmul de piatră a orașului pînă ce-l prefăcură într-o masă informă. Această pedeapsă o primi primul dintre asasinii lui C. Cezar.

XXVII. Antonius se gîndea între timp să aducă armate din Macedonia în Italia. Lipsindu-i un alt pretext pentru acest plan, ceru senatului să-i dea în locul Macedoniei, Gallia cisalpina, pe care o guverna Decimus Brutus Albinus. Antonius. Știa că și C. Cezar, pornind din această Gallie, a învins pe Pompei și spera că se va putea să se creadă astfel că el nu aduce armata în Italia, ci în Gallia.

Senatul, socotind că el vrea să facă din Gallia un bastion împotriva sa, se supără și simțind abia acum cursa întinsă de Antonius, se căi că i-a dat Macedonia.

Cei mai cu trecere dintre senatori îi trimiseră în particular vorbă lui Decimus să-și mențină cu toată puterea postul de comandă și să adune încă o armată și bani, pentru cazul cînd Antonius ar vrea să-l îndepărteze cu forța. Într-atît demult se temeau de Antonius și îl urau. Antonius se hotărî atunci să ocolească senatul și să ceară printr-o lege Gallia de la popor, așa cum obținuse Caius Cezar[29] altădată și cum obținuse Dolabella de curînd Siria. Pentru a intimida senatul, dădu ordin fratelui său Caius să aducă imediat armata peste Marea Ionică, la Brundisium. Și Caius se pregătea să îndeplinească ordinele.

XXVIII. În acest timp se apropiau jocurile pe care urma să le dea ca edil Critonius. Cezar pregătea în vederea acestor jocuri un tron și o coroană de aur pentru tatăl său[30] – lucruri care fuseseră hotărîte prin decret – să fie așezate în văzul tuturor în cinstea lui Caius Cezar pe toată durata jocurilor. Critonius spunînd că el nu va admite să fie cinstit Cezar pe cheltuiala sa, Octavius îl duse la Antonius în calitatea sa de consul. Cînd Antonius declară că trebuie să aducă chestiunea în fața senatului, Cezar îi spuse cu indignare: „Ado![31] Cîtă vreme există o hotărîre votată, eu voi aşeza tronul”. Dar și Antonius se supără și interzise așezarea tronului. O interzise chiar cu și mai puțină justificare și pentru jocurile următoare, pe care le oferea însuși Cezar și care erau înființate de tatăl său în onoarea străbunei Afrodita[32], cînd îi închină și templul din for, o dată cu forul însuși. Ura fățișă a tuturor se îndrepta atunci cu înverșunare împotriva lui Antonius, spunîndu-se că el nu mai făcea un act de rivalitate împotriva lui Cezar, care trăia, ci o crimă de nerecu-noștință față de celălalt Cezar.

Cezar însuși, înconjurat de o mulțime de oameni ca de o gardă personală, alerga acum și implora poporul, îndeosebi pe cei care primiseră binefaceri din partea tatălui său și pe foștii lui ostași, într-un mod care trezea ură, ca să nu treacă cu vederea și să se dezintereseze voit de jignirile atît de felurite și de mari pe care le primea el ci, dimpotrivă, să-l apere pe C. Cezar comandantul și binefăcătorul lor, contra batjocurilor lui Antonius; totodată se vor apăra și pe ei înșiși, deoarece nu vor avea nimic sigur din ceea ce au primit de la C. Cezar dacă hotărîrile luate în privința acestuia nu vor rămînea în vigoare. Pretutindeni în oraș, urcîndu-se pe locuri ridicate, Octavius striga împotriva lui Antonius: „Nu fii mînios pe C. Cezar din pricina mea! Nu-l batjocori, Antonius, pe cel care a fost cel mai mare binefăcător al tău! Aruncă împotriva mea oricîte injurii vrei, însă oprește jefuirea averii lui, pînă cînd cetățenii își vor fi primit fiecare partea ce li se cuvine. Restul, ia-l în întregime! Mie, oricît de sărac, îmi va ajunge gloria paternă, dacă aceasta va dăinui și acțiunea de împărțire a celor promise de el poporului, dacă vei permite să se facă în liniște.

XXIX. După aceste manifestări, glasurile tuturor se ridicau fățiș și stăruitor împotriva lui Antonius. În timp ce amenințările acestuia împotriva lui Cezar deveniră tot mai aspre și cu izbucniri în public, înciudarea tuturor creștea din ce în ce mai mult. Înșiși tribunii din garda lui Antonius, care serviseră mai înainte sub Caius Cezar și care erau tratați de Antonius cu cea mai mare atenție, îi cerură să pună capăt dezlănțuirii de

jigniri atît în interesul lor, cît și în al lui personal, ca unul care a luptat sub Cezar și a primit de la el funcția înaltă de care se bucura în prezent. Antonius, recunoscînd temeinicia acestor cuvinte și rușinîndu-se de cei care le spuneau, avînd apoi nevoie de Cezar însuși, din cauza trecerii acestuia la popor, în vederea schimbului plănuit cu provincia Gallia, se declară de acord cu cele spuse și mărturisi sub jurămînt ca cele întîmplate nu-i sunt nici lui pe plac, dar că atitudinea sa s-a schimbat din cauza tînărului acela care, la vîrsta lui, este obraznic din cale afară și nu are nici o considerație și nici un respect față de oamenii mai în vîrstă și față de autorități. De aceea ar fi nevoie, chiar în interesul tînărului, de o punere la punct. Totuși, la cererea lor, își va stăpîni mînia și se va întoarce la firea și la atitudinea sa de mai înainte, dacă și Octavius va respecta măsura cuvenită.

XXX. Bucurîndu-se de această atitudine, tribunii aranjară o întîlnire între amîndoi. După ce-și făcură reproșuri reciproce, Antonius și Octavius se împăcară. Legea cu privire la Gallia fu propusă imediat, spre marea îngrijorare a senatului. Hotărît să împiedice votarea legii, dacă Antonius ar fi adus-o în fața sa, în cazul cînd Antonius ar fi prezentat legea adunării poporului, fără să mai treacă prin senat, senatorii se gîndeau să determine pe tribunii poporului să opună dreptul de veto. Unii erau de părere că provincia să fie lăsată fără nici un guvernator: atît de mult se temeau de vecinătatea Galliei. Antonius îi învinui în schimb de faptul că încredințează provincia lui Deeimus, tocmai unuia din cei care l-au ucis pe Cezar, dar nu vor să i-o încredințeze lui, fiindcă nu a asasinat pe cel ce a cucerit acea provincie și a îngenunchiat-o lor. Această învinuire o aruncă în fața tuturor senatorilor, lăsînd să se înțeleagă că ei s-ar fi bucurat de cele întîmplate lui Caius Cezar.

Cînd veni ziua hotărîtă pentru vot, senatul dorea ca adunarea poporului să se țină pe centurii33. Dar partizanii lui Antonius înconjurară în timpul nopții forul cu funii și chemară adunarea la vot după triburi, așa cum fusese hotărît mai înainte. Plebea, deși nemulțumită de Antonius, îi dădu totuși sprijinul din simpatie pentru Cezar, care stătea lîngă funii și făcea propagandă pentru el. Cezar făcea aceasta propagandă îndeosebi cu scopul ca Decimus, un ucigaş al tatălui său, să nu rămînă stăpînul unei provincii atît de importante și al unei armate instruite, dar și pentru a face pe plac lui Antonius, cu care tocmai se împăcase. Totodată se aștepta la un contraserviciu în favoarea sa din partea lui Antonius.

Întrucît tribunii poporului fură cumpărați cu bani de către Antonius și tăcură, legea s-a votat. Și armata a fost transportată peste Marea Ionică pentru Antonius sub un pretext onorabil.

XXXI. După moartea unuia dintre tribunii poporului, Cezar înclină pentru alegerea lui Flamininius în locul vacant. Poporul însă, socotind că Cezar dorește el acest post, dar nu-și pune candidatura din cauza vîrstei sale, nutrea gîndul să-l aleagă tribun. Senatul privea cu ochi răi această sporire de influență și se temea că o dată ales tribun, va aduce pe asasinii tatălui său în fața judecății poporului. Antonius, pe de altă parte, netinînd seama de prietenia încheiată de curînd cu Cezar, publică un edict consular34 – dat fie din intenția de a fi pe placul senatului, voind să-i potolească supărarea din cauza legii cu privire la provincia Gallia, fie din proprie inițiativă – că Cezar n-are voie să întreprindă nimic împotriva legii; în caz contrar, el, Antonius se va folosi împotriva lui de toată autoritatea sa.

Deoarece acest edict era neplăcut pentru Cezar și totodată jignitor atît pentru Cezar cît și pentru popor, plebea înfuriată se hotărî să forțeze alegerea proiectată. Din acest motiv, Antonius, cuprins de frică, amîna alegerea, mulțumindu-se cu numărul tribunilor în funcție. Cezar, văzînd în toate acestea un atac vădit împotrivă sa, trimise numeroși oameni de încredere în coloniile înființate de tatăl său pentru a răspîndi vestea celor petrecute și a afla opinia fiecăruia. Trimise oameni și la armata lui Antonius să se furișeze printre ostași, ca negustori de alimente, ca să atragă pe cei mai îndrăzneți și să împrăștie pe ascuns manifeste în mulțime.

XXXII. În timp ce Octavius se preocupă de astfel de lucruri, tribunii militari ai lui Antonius îi cerură din nou audiență acestuia și îi vorbiră astfel! „Noi, Antonius, și toți ceilalți care ca și tine am servit sub Cezar, i-am consolidat domnia și am trăit slujindu-l cu credință zi de zi – știm că asasinii lui Cezar sunt porniți cu nestăpînită ură și uneltire împotriva noastră, și că senatul e în înțelegere cu ei. După ce poporul i-

a surghinuit, am prins curaj văzînd că Cezar n-a rămas fără prieteni, dat uitării și urît de popor. Siguranța viitorului însă noi de la tine o așteptăm, prietenul lui Cezar, după el cel mai destoinic comandant de oști, iar acuma șeful nostru, și mai presus de toate, bărbatul cel mai potrivit pentru situația actuală. Cum însă dușmanii noștri ridică din nou capul și ocupă cu forța Siria și Macedonia, adună bani și armată împotriva noastră, iar senatul îl ațîță pe Decimus contra ta, în timp ce tu îți concentrezi toată grijă asupra neînțelegerii cu tînărul Cezar, avem dreptul să ne temem că dacă la războiul ce nu mai poate fi înlăturat, gata să izbucnească în orice clipă, se va adăuga cearta dintre voi, dușmanii noștri vor reuși toate cîte au pus la cale împotriva noastră. De aceea te rugăm să te gîndești la toate acestea și din obligație sfîntă față de Cezar și din datoria de a ne ocroti pe noi cărora n-ai nimic ce să ne reproșezi, dar, înaintea noastră chiar, în propriul tău interes, îți cerem să-l ajuți pe tînărul Cezar cît mai ai timp, să pedepsească pe ucigașii părintelui său. Acest lucru ar fi suficient deocamdată. După aceea te vei putea bucura de putere în liniște, avînd grije și de noi care, deocamdată, suntem îngrijorați atît pentru noi înșine, cît și pentru tine".

XXXIII. La aceste cuvinte ale tribunilor, Antonius le răspunse astfel: „Cu cît zel și abnegație l-am servit pe Cezar cît a trăit, expunîndu-mă cel mai mult dintre toți cînd era vorba de interesele lui, o știți prea bine, tovarăși de arme care ați luat parte la campaniile lui și ați fost de față la evenimentele petrecute! Cu cîtă prietenie și cinstire m-a tratat și el pe mine toată viața lui, nu se cuvine s-o mărturisesc eu însumi. Aceste două lucruri, cunoscîndu-le și ucigașii lui, au hotărît să mă suprime și pe mine o dată cu el, convinși că atîta timp cît voi trăi eu, nu-și vor atinge scopurile urmărite. Și cine i-a convins să renunțe la această hotărîre nu i-a sfătuit s-o facă de dragul salvării mele și pentru a da aparența că au ucis un tiran ca să nu se pară că au căzut multe victime ca dușmani personali, ci una singură ca tiran. Cine poate să creadă că sunt nerecunoscător față de Cezar, fostul meu binefăcător și că mă alătur dușmanilor lui, iertînd cu bună știință pe cei ce atentează la viața mea, așa cum crede tînărul Cezar?

De unde vine atunci amnistia pentru crimă și acordarea de provincii? Căci această vină, în loc să o atribuie senatului, Octavius o aruncă asupra mea. Aflați acuma de la mine cum s-au petrecut lucrurile.

XXXIV. După ce Cezar a fost ucis pe neașteptate în senat, spaima m-a cuprins înaintea tuturor, pe mine îndeosebi, atît din pricina strînsei prietenii ce mă lega de Cezar, cît și din pricina lipsei unor știri precise, neputînd întrevedea nici întinderea conspirației, nici numărul celor ce aveau să cadă uciși. Poporul se agită. Ucigașii ocupară Capitoliul cu gladiatori și se întăriră acolo. Senatul era cu ei, după cum este și acuma încă mai pe față, și se pregătea să voteze onoruri asasinilor, ca pentru ucigașii unui tiran. Și dacă Cezar ar fi fost declarat tiran, trebuia să pierim cu toții ca prieteni ai tiranului. În momentele acelea de tulburare, grijă și spaimă cînd n-ar fi fost de mirare dacă mi-aș fi pierdut mintea, gîndindu-vă bine, veți vedea că acolo unde a fost nevoie de îndrăzneala am fost cel mai curajos, și unde s-a cerut fățărnicie, am știut să mă descurc. Cel mai important lucru dintre toate de care depindea și restul, era că votarea de răsplăţi și onoruri pentru acei indivizi să fie zădărnicită. Opunîndu-mă personal cu energie, atît senatului cît și asasinilor, am obținut această cu o îndrăzneală nebună și plină de primejdii, convins fiind că noi, prietenii lui Cezar vom trăi în siguranță numai în cazul cînd Cezar nu va fi declarat tiran. Atît dușmanii lui Cezar, cît și senatul, fiind cuprinși de o spaimă la fel de mare, că dacă Cezar nu va fi declarat tiran, ei vor fi condamnați pentru asasinat, eu am cedat, deoarece se luptau din această pricină cu și mai multă înverșunare. Am căzut de acord să li se acorde amnistie, în locul premiilor, pentru a obține în schimb cele de care aveam nevoie.

Cît de mare și de neprețuit este ceea ce am obținut? Ca numele lui Cezar, pentru mine cel mai de valoare dintre toate lucrurile, să nu se stingă; ca bunurile lui să nu fie confiscate; ca adopțiunea cu care se fălește acest tînăr acum să nu fie anulată, iar testamentul lui să nu fie invalidat; ca trupul lui să aibă parte de o înmormîntare regală, iar onorurile ce i s-au decernat înainte vreme să rămînă nepieritoare; ca toate actele sale să rămînă valabile; ca fiul său și noi, prietenii lui, ofițeri și ostași să trăim în deplină siguranță și, în loc de o viață rușinoasă, să ne bucurăm de o viață glorioasă.

XXXV. Vi se pare că am cerut de la senat un lucru prea mic și neînsemnat în schimbul amnistiei? Sau credeți că senatul mi-ar fi făcut aceasta concesie fără amnistie? Dar se cerea în acele împrejurări să facem

acest schimb, chiar în mod sincer – și să cruțăm cu conștiința împăcată pe ucigași, spre a salva nemurirea gloriei lui Cezar și integritatea noastră personală. Cu toate acestea eu n-am făcut schimbul cu acest gînd, ci numai am amînat pedeapsa. După ce am obținut de la senat ceea ce-mi trebuia înainte de toate, și în timp ce ucigașii lui Cezar se credeau fără nici o grijă, am prins din nou curaj și am desființat amnistia, nu prin hotărîri publice sau prin edicte, ceea ce ar fi fost cu neputință, ci prin cîștigarea pe nesimțite a simpatiei poporului. Expunînd corpul lui Cezar în for ca pentru înmormîntare, i-am dezvelit rănile, am arătat cît de numeroase erau, precum și haina însîngerată și sfîșiată; am elogiat cu căldură, în mijlocul mulțimii, bravura și iubirea lui pentru popor, l-am deplîns așa cum se cuvine unui om ucis, proclamîndu-l totodată și zeu. Aceste fapte și vorbe ale mele au ațîțat norodul, au aprins focul răzbunării în ciuda amnistiei și l-au trimis spre casele vrăjmașilor, au izgonit pe ucigași din oraș. S-a văzut numaidecît cu cîtă împotrivire dîrză și nemulțumire a întîmpinat senatul cele întîmplate. Pe mine m-a acuzat de demagogie, iar pe ucigași i-a trimis ca guvernatori în provincii, povățuindu-i îndeosebi pe Brutus și pe Cassius ca, sub pretextul grijii de aprovizionare, să-și grăbească înainte de termenul legal plecarea în Siria și Macedonia, care erau ințesate de armate numeroase. Neavînd nici o armată la dispoziția mea, m-a cuprins atunci o frică și mai mare, să nu ne trezim dintr-odată dezarmați în fața atîtor oameni înarmați. Pe deasupra, colegul meu[35] de consulat nu-mi era de fel aliat, fiind veșnic în neînțelegere cu mine, dîndu-și aere că a luat parte la conjurația lui Cezar și proclamînd ziua asasinării acestuia ca ziua renașterii republicii.

XXXVI. În această situație grea, cînd trebuia să mă grăbesc să dezarmez pe adversari și să aduc armele lor în mîinile noastre – am pus la cale uciderea lui Amatius și rechemarea lui Pompei cel tînăr, pentru ca senatul, înduplecat prin aceste măsuri, să treacă iarăși de partea mea. Neavînd încă încredere în senat, l-am convins pe Dolabella să ceară Siria, dar nu de la senat, ci printr-o lege specială de la popor. Eu am sprijinit această cerere, cu scopul ca Dolabella să devină din prieten dușmanul ucigașilor, iar senatorilor să le vină greu să mă refuze cu privire la Macedonia, după reușita lui Dolabella.

Cu toate acestea, nici așa nu mi-ar fi dat Macedonia, din pricina armatei care se găsea acolo, dacă nu aș fi cedat dinainte această armată lui Dolabella, că unuia care, o dată cu Siria, a primit asupra-și și războiul contra parților. Lui Brutus și Cassius nu le-ar fi luat Macedonia și Siria, în caz că n-ar fi primit în schimb, spre deplină siguranță a acestora, alte provincii. Pentru schimbul acesta la care au fost siliți, uitați-vă ce au dat ei și ce au primit în schimb: provincii fără nici o armată, Cyrenaica și Creta – pe care înșiși adversarii noștri le disprețuiesc, deoarece nu le oferă nici o siguranță și de aceea acum încearcă să intre cu forța în provinciile ce li s-au luat. În acest mod, prin trucuri și prin schimburi ticluite, armata a trecut de la adversarii noștri la Dolabella; nefiind încă vorba de un conflict armat, trebuia să se recurgă la căile legale.

XXXVII. După aceste întîmplări și după ce adversarii noștri și-au adunat o nouă armată aveam nevoie de oștirea din Macedonia, dar nu găseam pretextul pentru aceasta. Se răspîndi, ce e drept, zvonul că geții pustiesc Macedonia. Dar, după ce nu i se dădu nici o crezare și se trimiseră informatori la fața locului, eu am fost acela care am adus proiectul de lege ca nimeni să n-aibă voie să vorbească despre dictatură, nici să facă vreo propunere în acest sens sau să primească dictatura, dacă i se oferă. Prin aceasta îndeosebi a fost cîștigat senatul și mi-a dat armata.

De-abia atunci, pentru prima dată, m-am simțit în stare să înfrunt pe adversari și anume nu pe aceștia fățiș, cum crede Cezar, ci pe cei mai numeroși și mai puternici, care voiese să rămînă încă ascunși.

După ce am izbutit să înfăptuiesc cele de care am vorbit, mi-a mai rămas în coastă altul dintre asasini, Decimus Brutus, care știți era guvernatorul unei provincii bine așezate și a unei armate numeroase. Deși îl cunoșteam ca bărbat de mare curaj, i-am luat totuși Gallia, făgăduind, spre a înfrumuseța întrucîtva gestul meu în fața senatului, să-i dau în schimb Macedonia, după retragerea armatei de acolo. Senatul se mînie, căci înțelese planul meu ascuns, și voi știți cîte și ce fel de lucruri i-au scris mulți lui Decimus și cum au ațîțat împotriva mea consulii care mă urmau în funcție. Atunci eu, cu și mai mult curaj, am hotărît să dobîndesc provincia nu de la senat, ci printr-o lege specială de la popor și am hotărît transportarea armatei

din Macedonia la Brundisium, pentru a o întrebuința la caz de nevoie. Și, cu ajutorul zeilor, o vom întrebuința cum vor cere împrejurările.

XXXVIII. Astfel, de la teama mare care ne stăpînea înainte, am ajuns nu numai la siguranță deplină în privința persoanei noastre, ci și la atitudini îndrăznețe față de adversari, deși din momentul în care au dat la iveală cine sunt s-a manifestat și simpatia celor mai mulți senatori pentru ei. Vedeți doar cît de rău le pare de hotărîrile votate și ce luptă se dă ca să mi se ia Gallia, după ce-mi fusese acordată. Știți ce scriu unii din senatori lui Decimus și cît încearcă să convingă pe consulii designați să propună schimbarea decretului cu privire la Gallia. Dar cu ajutorul zeilor patriei, cu cugetul curat și cu sprijinul vitejiei voastre, prin care a biruit și Cezar, îl vom răzbuna, încordîndu-ne puterile noastre trupești, ajutîndu-ne cu mintea.

Cîtă vreme aceste lucruri au fost în curs de împlinire, tovarăși de arme, țineam să fie tăinuite. O dată îndeplinite, vi le-am dezvăluit vouă, pe care de acuma vă fac părtași la toate faptele și hotărîrile mele. Comunicați și altora aceste lucruri, dacă încă nu înțeleg bine starea lucrurilor, afară doar lui Cezar care se poartă așa de obraznic cu noi"36.

XXXIX. Prin această expunere a sa Antonius convinse pe tribunii gărzii că el a procedat întru toate cu dușmănie stăruitoare față de ucigași și cu șiretenie măiastră față de senat. Cu toate acestea, tribunii îi cerură să se împace cu Cezar. Convingîndu-i pe amîndoi, tribunii aranjară o nouă întrevedere pe Capitoliu. Dar, nu mult mai tîrziu, Antonius denunța prietenilor apropiați anumite persoane din garda sa, pretinzînd că s-ar fi pus în slujba lui Cezar care uneltește împotriva lui. Fie că au fost calomnii, fie că le credea în adevăr, îndeosebi după ce fusese înștiințat de emisarii trimiși de Cezar la armata lui, Antonius raporta uneltirile, în legătură cu situația generală, la persoană sa. Răspîndindu-se zvonul despre atitudinea lui Antonius, se iscă zarva generală, și indignare. Căci numai puțini, care aveau pricepere mai adîncă pentru împrejurările în care se aflau, știau că este în folosul lui Cezar ca Antonius să rămînă în viață, cu toată dușmănia arătată lui Octavius, ca unul care era spaima ucigașilor. În caz ca Antonius ar fi pierit, ucigașii ar fi întreprins față de toată lumea, fără nici o frică, cele mai îndrăznețe acțiuni, ajutați îndeosebi de senat. Astfel gîndeau cei cu judecată. Cei mai mulți însă, văzînd cîte nedreptăți și cîte pagube îndura Cezar pe fiecare zi ce trecea37, nu credeau ca neîntemeiată învinuirea lui Antonius și socoteau că este un fapt nefast și de neîngăduit a unelti împotriva vieții lui Antonius, atîta vreme cît mai era consul. Cezar ataca cu o furie nebună pe cei ce aveau astfel de păreri și strigă înverșunat ca el este cel primejduit de Antonius din pricina simpatiei poporului, singura sa avere; alergînd la locuința lui Antonius, strigă aceleași lucruri, invocînd mărturia zeilor, profera tot felul de blesteme și chemă pe Antonius la judecată. Cum nu ieșea nimeni, Cezar spuse: „Primesc ca judecători pe înșiși prietenii tăi” și zicînd acestea voi, să pătrundă în casă. Fiind oprit se jelui din nou, batjo-corind pe Antonius și certîndu-se cu străjile deoarece-l împiedicau să dea-n vileag vinovăția lui Antonius. În fine, îndepărtînduse, chemă poporul ca martor, că dacă i se va întîmpla ceva, fapta va fi un asasinat mișelesc din partea lui Antonius.

Prin astfel de cuvinte strigăte cu durere smulsă din inimă, Cezar recîștiga mulțimea de partea sa, căreia începea să-i pară rău de atitudinea ei de mai înainte. Între ei erau însă și oameni neîncrezători care stăteau la îndoială pe care din amîndoi să-i creadă. Iar alții reproșau amîndurora că tot ce se întîmplă e o curată prefăcătorie, la care s-au învoit nu de multă vreme în templu38, cu scopul de a unelti împotriva vrăjmașilor lor. Alții, în sfîrșit, vedeau în toate acestea un plan al lui Antonius pentru a-și spori garda personală sau pentru a-l înstrăina pe Cezar de coloniști39.

XL. Cezar primi între timp, de la trimișii săi tainici, știrea că armata din Brundisium și veteranii colonizați sunt furioși pe Antonius că nu se interesează de asasinarea lui Cezar și totodată îl asigurau că ei îl vor sprijini cît le va sta în putință. Din această pricină Antonius plecă la Brundisium. Cezar, temîndu-se ca Antonius, întorcîndu-se cu armata, va pune mîna pe el, lipsit de orice pază, plecă cu bani în Campania40 pentru a convinge coloniile întemeiate de tatăi sau să-i dea ostași pentru o armată personală. Și într-adevăr, el convinse mai întîi Galatia, apoi Casilinum, colonii situate la nord și la sud de Capua.

Dînd cîte cinci sute de drahme de om, își adună zece mii de ostași, care nu erau însă nici complet înar-

mați, nici orînduiți după unități, ci erau grupați cu toții sub un singur steag, întocmai unei gărzi personale. Cînd cetățenii Romei, care se temuseră mai degrabă de sosirea lui Antonius însoțit de armată, aflară că și Cezar vine cu altă armată, unii din ei se înfricoșară mai tare, alții se bucurară sperînd că vor putea să fol-osească pe Cezar împotriva lui Antonius, iar alții, care îi văzuseră împăcîndu-se pe Capitoliu, socoteau că tot ce se întîmplă este fățărnicie și un joc ca, adunîndu-și armată, să se sprijine reciproc: Antonius să ajungă stăpîn absolut, iar Cezar să se răzbune pe ucigași.

XLI. În această învălmășeală generală, tribunul poporului Canutius, care era dușman al lui Antonius și din această pricină devenise prieten al lui Cezar, ieși întru întîmpinarea acestuia și aflîndu-i intenția, anunță poporului că Cezar sosește ca dușman fățiș al lui Antonius și dacă ei se tem că Antonius va ajunge tiran, trebuie să-și dea sprijinul lor lui Cezar, deoarece pentru moment nu dispun de altă armată. După această declarație, îl aduse în oraș pe Cezar, care cantonase în tabără, lîngă templul lui Marte, la o depărtare de cincisprezece stadii. Cum intrară în oraș, Cezar se duse la templul Dioscurilor pe care soldații săi îl înconjurară, avînd asupra lor pumnale ascunse. Aici vorbi mai întîi Canutius împotriva lui Antonius. Iar Cezar aminti de tatăl său și de suferințele ce le indura din partea lui Antonius și de teama căruia pentru paza sa personală și-a adunat această armată. De altfel, adăugă el, va fi un servitor devotat al patriei, pe care e gata s-o slujească și acum împotriva lui Antonius.

XLII. După ce Canutius vorbi astfel și împrăștie adunarea, armată, care crezuse tocmai contrariul, că a venit pentru a împăca pe Cezar cu Antonius sau cel mult pentru a păzi pe Cezar și a se răzbuna față de ucigași se indignă la această declarație de război împotriva lui Antonius, care odinioară le fusese comandant, iar acuma era consul. Unii din soldați cereau să se întoarcă acasă, pretextînd că vor să se armeze, deoarece nu s-ar simți bine cu alte arme decît cu ale lor proprii. Alții însă, spuneau adevărul.

Cezar era în mare încurcătură, văzînd că a ieșit tocmai pe dos decît cele ce plănuise. Sperînd totuși că-i va cîștiga mai curînd cu vorbă bună decît cu forța, ceda pretextelor lor și-i trimise pe unii pentru a-și lua armele, iar pe alții pur și simplu acasă. Apoi, ascunzîndu-și supărarea, îi laudă pe toți pentru că l-au însoțit și le făcu noi daruri; le făgădui de asemenea recompense și mai bogate, spunînd că la caz de nevoie va apela la ei mai mult în calitate de clienți prieteni[41] decît ca ostași.

Prin aceste cuvinte se înduplecară să rămînă cu el doar o mie sau trei mii din cei zece mii; asupra cifrei, părerile sînt împărțite. Ceilalți plecară imediat. Dar îndată își aduseră aminte de muncile obositoare ale agriculturii, de cîștigurile serviciului militar, de făgăduielile lui Cezar, de ușurința cu care au admis să renunțe la cele ce voiau, de dovezile de recunoștința pe care le primiseră și pe care sperau să le primească. Cum plebea e schimbăcioasă, se răzgîndiră și, pentru a găsi un pretext frumos, se înarmară și se întoarseră la Cezar. Octavius însă, avînd la el alte sume de bani, cutreiera Ravenna și toate ținuturile din apropiere. Recrutînd ostași peste ostași pe care-i trimitea pe toți la Arretium[42].

XLIII. Lui Antonius îi sosiră între timp la Brundisium patru din cele cinci legiuni din Macedonia. Soldații îi imputară că n-a răzbunat asasinarea lui Cezar și îl lăsară să se urce la tribună fără a-l chema, crezînd că în primul rînd Antonius se va dezvinovăți în fața lor de această atitudine. Dar Antonius, supărat de tăcerea lor, nu se stăpîni și îi ocărî pentru lipsa de recunoștință, deoarece aduși de el în Italia, în loc să fie trimiși în Persia, nu-i aduseseră mulțumirile lor. Îi mai certă și pentru faptul că nu aduc ei singuri de bunăvoie la el oamenii trimiși de un tînăr fără judecată (astfel numea el pe Cezar), ca să-i corupă. Dar pe aceștia îi va descoperi el însuși, iar armata o va duce în Gallia, provincia îmbelșugată care i s-a tribuit și va dărui fiecărui ostaș prezent o sută de drahme. Ostașii rîseră de zgîrcenia lui și cînd Antonius se mînie făcură și mai mare gălăgie și se împrăștiară. Antonius se sculă în picioart? Și spuse numai atît! „O să vă învăț eu să ascultați!

Cerînd apoi de la triburi numele răzvrătiților căci – în armatele romane e notat în dreptul numelui fiecărui ostaș purtarea sa – trase după legea marțială la sorți, dar nu execută după obicei cîte unul din zece, ci numai cîțiva din grupurile de zece, sperînd că printr-o astfel de procedură îi va speria pe ceilalți. Numai că soldalii nu se în fricoșară, ci se înfuriară și mai tare nutrind sentimente de ură.

XLIV. Văzînd acestea, oamenii trimişi de Cezar ca să-i corupă răspîndiră atunci foarte multe mani-feste în tabără, îndemnîndu-i ca, în amintirea primului Cezar, să schimbe zgîrcenia şi cruzimea lui Antonius cu darurile îmbelşugate ale lui Cezar cel tînăr „pe care ei trebuie numai să-l ajute. Antonius caută să pună mîna pe aceşti emisari, promiţînd premii mari denunţătorilor şi ameninţînd pe cei care-i vor tăinui. Dar neprimind pe nici unul dintre ei, se înfurie şi mai mult, crezînd că propriii săi ostaşi îi ascund.

Cînd află despre cele realizate de Cezar în colonii şi la Roma, se îngrijoră. Prezentîndu-se din nou în faţa armatei, spuse că îi pare rău de cele ce s-au întîmplat cîtorva soldaţi „dar acestea au avut loc tocmai pentru respectarea disciplinei militare, deşi legea condamna mai mulţi. Ei ştiu doar bine ca Antonius nu este nici crud, nici zgîrcit: „Dar în lături cu mînia! S-a sfîrşit cu greşelile şi cu pedepsele! În privinţa celor o sută de drahme, am dat ordin să vi se dea nu ca un dar, deoarece aceasta nu se potriveşte cu soarta norocoasă a lui Antonius, ci mai degrabă ca un salut cu prilejul primei noastre întîlniri. Şi în această privinţă însă, ca şi în toate celelalte, datoria voastră este de a vă spune disciplinei strămoşeşti şi militare”.

Astfel vorbi Antonius fără a mai adăuga vreun nou dar, pentru a nu părea că el, comandantul, a cedat armatei.

Iar soldaţii se liniştiseră, fie părîndu-le rău, fie din teamă. Totuşi Antonius schimbă pe ofiţeri, fie că era încă furios din pricina răzvrătirii, fie din motive de suspiciune. Faţă de ceilalţi ostaşi se arată însă prietenos de cîte ori i se oferea prilejul, şi-i trimise pe unităţi la Ariminum43, alegînd pentru aceasta drumul de pe ţărmul mării.

XLV. El însuşi, alegîndu-şi o cohortă praetoriană44 dintre oamenii cei mai buni prin calităţile lor fizice şi prin caracterul lor, plecă la Roma cu gîndul că de aci să se îndrepte spre Ariminum. Antonius intră în oraş cu mare alai, lăsînd unitatea de cavalerie în fata zidurilor Romei45 dar înconjurat de soldaţi în ţinută de campanie, care îi păziră peste noapte casa prin posturi înarmate; acestora li se dădură parole şi posturile fură repartizate pe secţii întocmai ca într-o tabără. Convocînd senatul, cu intenţia de a se plînge de faptele lui Cezar, cînd era gata să intre în adunare se anunţă că una dintre cele patru legiuni, cea care era denumită Marţiana a trecut în timpul marşului de partea lui Cezar. Şi în timp ce zăbovea la intrare din cauza în-curcăturii la care ajunsese, i se aduce vestea că şi legiunea numită a patra a trecut, întocmai ca şi Marţiana, de partea lui Cezar. Turburat peste măsură, Antonius intră totuşi în senat; ca şi cum ar fi fost chemat în alt scop, vorbi puţin. Din senat alerga imediat la ieşirea din Roma şi porni de-a dreptul spre oraşul Alba46, spre a recîştiga pe cei care-l părăsiseră. Primit însă cu aruncături de suliţi de pe zidurile oraşului, se întoarse din drum şi trimise celorlalte legiuni cîte cinci sute de drahme47 de cap de om. Cu oamenii pe care-i avea în jur, Antonius se îndrepta spre Tibur48, în ţinută purtată de obicei de cei ce pleacă la război. Războiul era ca şi izbucnit – mai ales după ce nici Decimus nu voia să cedeze Gallia.

XLVI. Pe cînd se găsea în acest oraş, aproape întreg senatul, cei mai mulţi dintre cavaleri şi cei mai de seamă cetăţeni din popor veniră, în cinstea lui Antonius, la Tibur. Aceştia îl găsiră luînd jurămîntul de credinţă de la ostaşii pe care-i avea cu sine şi de la veteranii veniţi din prietenie (numărul lor era destul de mare) şi depuseră şi ei de bună voie jurămînt că vor păstra lui Antonius prietenie şi credinţa. Aşa încît te întrebai mirat cine mai erau aceia care nu demult îl hatjocoreau pe Antonius în adunarea convocată de Cezar.

Astfel Antonius a fost condus cu alai strălucit la Ariminum de unde începe teritoriul Galliei. Armata sa consta, în afară de cei proaspăt recrutaţi, din trei legiuni care îi fuseseră trimise din Macedonia, (căci îi so-sise şi restul armatei) şi dintr-o legiune de veterani care, deşi mai în vîrstă păreau totuşi să fie cam de două ori mai huni decît cei proaspăt recrutaţi. Aşadar Antonius avea la dispoziţia sa patru legiuni, formate din oameni antrenaţi, cu tot personalul auxiliar49 care de obicei însoţeşte trupa, apoi garda sa personală şi cei recrutaţi de curînd. Lepidus care avea în Spania patru legiuni, Asinius Pollio cu două şi Plancus59 cu trei, pe care le avea în Gallia transalpină, se părea că vor sta de partea lui Antonius.

XLVII. Cezar, de asemenea, avea două legiuni de prima mînă şi anume cele care trecuseră la el de la Antonius una din oameni proaspăt recrutaţi şi două de veterani care nu erau complete nici ca număr, nici ca echipament, fiind întregite cu recruţi. Toate aceste unităţi le concentra la Alba, de unde trimisese senatului

o scrisoare. Senatul arăta acum iarăși mare bucurie față de acțiunile lui Cezar, așa că, nedumerit, trebuia să te întrebi care au fost aceia care mai înainte vreme susțineau pe Antonius. Se întrevedea totuși părerea de rău ca legiunile n-au trecut de partea senatului, ci a lui Cezar. Exprimîndu-și totuși aprobarea pentru legiuni și pentru Cezar, senatorii adăugară că în foarte scurt timp vor da un decret asupra felului cum trebuie să se procedeze – de îndată ce noile autorități vor intra în funcțiune. Era limpede că senatul avea de gînd să întrebuințeze legiunile amintite împotriva lui Antonius. Senatul, neavînd o armată proprie și neputînd să-și recruteze una fără învoirea consulilor, amîna totul pînă la intrarea în funcție a noilor autorități[51].

XLVIII. Armata îi aduse lui Cezar lictori purtători de securi și fascii și-i ceru să se proclame propraetor[52], să preia comanda războiului și a lor proprie, fiind deprinși din totdeauna să asculte de un comandant. Cezar își exprima mulțumirea pentru cinstea ce i se aducea, dar trecu întreaga chestiune senatului. Și cum soldații voiau să plece pentru aceasta în grup la Roma îi opri și la fel nu permise nici delegaților lor să se ducă, deoarece, zicea el, „senatul va decide acest lucru din proprie inițiativă, și aceasta cu atît mai mult după ce va vedea atitudinea voastră de prietenie față de mine și ezitarea mea".

În timp ce oștirea se împrăștie cu greu, iar comandanții îl acuzară pe Cezar de desconsiderare față de ei, Cezar se dezvinovăți în fața lor, explicîndu-le că senatul nu-i este binevoitor din prietenie față de el, ci de frica lui Antonius și din pricină că nu are o armată proprie pe care să se bizuie; „pînă vom înlătura noi pe Antonius, și vom pedepsi pe ucigașii lui Cezar, prietenii și rudele senatorilor vor aduna o forță armată pentru aceștia. Înțelegînd toate acestea, mă prefac și eu că le stau la dispoziție. Deci să nu descoperim noi înșine cei dintîi prefăcătoria noastră! Căci dacă noi preluăm comanda funcției ce-mi acordați, ei vor numi acest act semeție și violenta, pe cînd dacă ne vom arăta modești, o vor da-o ei singuri, de frică să n-o primesc de la voi".

După aceste cuvinte, Cezar privi la manevrele celor două legiuni care părăsiseră de bună voie pe Antonius și care, așezîndu-se una în fața celeilalte, executau toate acțiunile ce se petrec într-o luptă adevărată, fără cruțare, ferindu-se doar să nu se ucidă. Cezar se desfătă privind acest spectacol și folosind bucuros prilejul dărui fiecărui soldat alte cinci sute de drahme și le mai promise, în cazul cînd va fi război, după biruința cîte cinci mii de drahme. Astfel se asigură Cezar de stăpînire asupra mercenarilor săi, prin risipa de daruri.

XLIX. Aceste evenimente se petreceau în Italia. În Gallia, Antonius îi ceru lui Decimus ca, ascultînd de voința poporului și cruțîndu-se pe sine, să plece în Macedonia. Acesta îi trimise în schimb scrisoarea primită de la senat, cu răspunsul ca „el nu are nici un motiv în plus să cedeze voinței poporului, atîta vreme cît Antonius nu cedează voinței senatului". Iar cînd Antonius îi stabili un termen după expirarea căruia îl va trata ca inamic, Decimus îl sfătui să fixeze pentru sine acest termen, dar cît mai îndepărtat, pentru ca să nu devină prea curînd inamic al senatului.

Deși putea să-l bată ușor pe Decimus, deoarece se găsea la cîmp deschis, Antonius se hotărî totuși să pornească mai întîi asupra orașelor. Acestea îl primeau fără împotrivire. Decimus, temîndu-se atunci că nu va mai putea avea intrare nici în Oraș, plăsmui o scrisoare, ca din partea senatului, prin care era rechemat la Roma împreună cu armata. El porni cu armata pe drumul spre Italia, toate orașele primindu-l ca pe unul care avea să plece mai departe, pînă ce ajunse la Mutina[53], un oraș bogat. Aici dădu ordin să se încuie porțile și să se confisce toate proviziile cetățenilor pentru hrana armatei, să se taie toate vitele, iar carnea să fie pusă la sare; acestea toate le făcea de teama unui asediu de lungă durată. Așa aștepta acuma Decimus pe Antonius.

Armata sa era alcătuită dintr-un mare număr de gladiatori și din trei legiuni de ostași, dintre care una era de recruți fără experiență, două însă alcătuite din oameni care făcuseră și mai înainte campania sub comanda lui, și-i erau foarte devotate. Antonius înainta furios împotriva lui și înconjură Mutina cu șanțuri și ziduri. Decimus era astfel asediat.

L. La Roma, în ziua întîia a anului nou[54], consulii noi aleși Hirtius[55] și Pansa[56] convocară senatul chiar în incinta templului[57] spre a delibera asupra lui Antonius, îndată după aducerea jertfelor. Cicero și prietenii

lui erau de părere că Antonius trebuie decretat imediat duşman, deoarece a ocupat Gallia cu ar-mele, împotriva voinței senatului, pentru a o transforma într-un bastion împotriva patriei şi deoarece a adus în Italia armata care i se încredințase ca să lupte împotriva tracilor. Ei mai adăugau că, la fel ca Cezar, Anto-nius pregăteşte un nou plan dictatorial, lăsîndu-se înconjurat în public la Roma de un număr atît de mare de comandanți – iar în jurul locuinței sale foloseşte oameni înarmați şi parole ca şi cînd ar fi vorba de paza unei cetăți. De altfel, lor li se părea că şi în alte privințe Antonius se comporta mult mai semeț decît s-ar cuveni unui slujbaş al țării ales pe un an.

Lucius Piso însă, care era procuratorul lui Antonius pe timpul absenței sale unul din cei mai eminenți cetățeni romani precum şi toți aceia care împărtăşeau opinia lui Piso, fie din considerație pentru el sau pentru Antonius, fie din proprie convingere, socoteau că Antonius trebuie chemat mai întîi în judecată, deoarece nu este în obiceiul pămîntului de a condamna pe cineva nejudecat şi nici nu se cu vine de a proceda astfel astăzi împotriva unuia care ieri a fost consul şi căruia în repetate rînduri i s-au adus multe laude, atît de alții cît şi de Cicero însuşi.

Şedința senatului se tărăgăni pînă se înnopta, din pricina numărului aproape egal de voturi. A doua zi, în zori, se adunară iarăşi în senat pentru continuarea dezbaterii aceleiaşi chestiuni. Aci, sub presiunea lui Cicero şi a partizanilor săi, Antonius ar fi fost declarat duşman al patriei dacă unul din tribunii poporului, şi anume Salvius, n-ar fi cerut amînarea votului pentru ziua următoare. Cînd cineva dintre demnitarii statului opune veto-ul sau, întotdeauna opunerea sa este valabilă.

LI. Partizanii lui Cicero se năpustiră atunci împotriva lui Salvirus cu injurii grosolane şi violente şi alergînd afară la popor îl ațîțau împotriva lui, chemîndu-l să dea socoteală în fața acestuia. Salvius voia tocmai să iasă, fără a fi înfricoşat, cînd senatul îl opri, de teamă să nu schimbe atitudinea poporului, amintindu-i iarăşi de Antonius. Senatorii ştiau prea bine că voiau să condamne fără judecată un bărbat de seamă şi că Gallia îi fusese atribuită lui Antonius de adunarea poporului. Dar îngrijorați de soarta ucigaşilor, erau plini de mînie împotriva lui Antonius care, cel dintîi după amnistie, pusese la cale mişcări împotriva lor. Iată deci pricina pentru care senatorii voiau să-l întrebuințeze pe Cezar împotriva lui. Şi deşi Cezar ştia acest lucru, prefera totuşi la rîndul lui să-l înlăture mai întîi pe Antonius. Prin această hotărîre, senatul îşi arăta mînia față de Antonius.

Senatorii îşi amînară votul în urma veto-ului tribunului poporului, dar totuşi hotărîră să-l laude pe Decimus că n-a cedat Gallia lui Antonius, să încredințeze lui Cezar, alături de consulii Hirtius şi Pansa, comanda comună asupra armatei pe care el o are recrutata şi să i se ridice o statuie aurită; Cezar putea de asemenea să-şi dea votul alături de foştii consuli şi să candideze la însăşi magistratura consulatului cu zece ani înainte de termenul legal; celor două legiuni care trecuseră de la Antonius la dînsul avea să li se plătească din vistieria statului, după cîştigarea victoriei, atîta cît Cezar făgăduise că le va da.

După luarea acestor hotărîri, şedința senatului fu ridicată în credința că Antonius va înțelege în fapt că este declarat duşman al patriei şi că tribunul poporului nu va mai opune a doua zi veto-ul sau. Dar mama lui Antonius şi soția şi fiul lui, încă adolescent, precum şi rudele şi prietenii lui alergară toată noaptea pe la casele senatorilor cu vază, rugîndu-se în favoarea lui, iar în zorii zilei îi întîmpinau pe cei ce mergeau la senat, aruncîndu-se cu bocete şi vaiete la picioarele lor şi văicărindu-se în haine negre la porțile Curiei[58]. Mulți se înduioşaseră de vorbele şi de înfățişarea lor, cît şi de schimbarea aceasta atît de neaşteptată. Cicero, temîndu-se de rezultatul final, ținu următoarea cuvîntare senatului:

LII. „Ceea ce trebuia să hotărîm în privința lui Antonius, am hotărît ieri. Căci prin însuşi faptul că am decernat onoruri vrăjmaşilor lui, l-am declarat a fi duşmanul patriei. Salvius, singurul care s-a împotrivit voinței noastre, e sau mai priceput decît noi toți, sau face aceasta din prietenie, sau într-adevăr din necunoaşterea situației. Dar mare ruşine va fi pentru noi dacă pînă la urmă, dreptatea fiind de partea lui, vom părea cu toții a fi mai nepricepuți decît el, unul singur. Dacă nu va fi cum a vrut el, ruşinea va fi a lui, fiindcă pune prietenia lui personală mai presus de interesele publice. Dacă însă nu cunoaşte starea de azi a lucrurilor, ar trebui să nu aibă atîta încredere în propria sa părere, cît în consul, în praetori, în colegii săi, tribunii

poporului, și în ceilalți senatori; iar noi, toți aceștia într-atîta de numeroși și avînd atîta prestigiu, superiori lui Salvius și ca vîrsta și ca experiență, credem că Antonius trebuie condamnat. Căci atunci cînd e vorba de votare în adunări sau de procese, dreptatea e totdeauna de partea majorității.

Dar dacă el mai dorește să afle și acum învinuirile ce i s-aduc lui Antonius, le voi arăta pe scurt pe cele mai importante, spre aducere aminte. După moartea lui Cezar, Antonius a pus mîna pe banii noștri59. După ce a obținut de la noi provincia Macedonia, a pătruns în Gallia fără aprobarea noastră. Armata pe care o trimise împotriva tracilor, în loc s-o ducă în Tracia, a adus-o împotriva noastră în Italia. Cerîndu-ne în mod viclean aprobarea pentru amîndouă aceste fapte și neprimind-o, el totuși le-a înfăptuit pe proprie răspundere. La Brundisium a adunat în jurul său o cohortă praetoriană și la Roma, ziua-n amiaza mare, oameni înarmați îl escortau, iar noaptea făceau de pază primind parole. Apoi ş-a adus din Brundisium la Roma întreaga armată, dorind să înfăptuiască mai repede ceea ce Cezar numai plănuise. Cînd tînărul Cezar s-a grăbit să-l întîmpine cu altă armată, de frică s-a îndreptat spre Gallia ca spre un loc potrivit pentru a porni atacul împotriva noastră, căci și Iulius Cezar tot de-acolo a pornit și a ajuns să ne guverneze ca tiran.

LIII. Terorizînd60 în aceste scopuri armată, că nu cumva să ezite în fața vreunui ordin ilegal de-al lui, a dat porunca să se tragă la sorți pentru a fi executați oameni care nu s-au răzvrătit și nici n-au părăsit în timpul luptelor posturile sau linia de bătaie. Căci numai pentru aceste fapte legea războiului a fixat o atît de crudă pedeapsă, aplicată chiar în aceste cazuri numai de puțini comandanți, după ce multă vreme au tot chibzuit, în situațiile cele mai primejdioase și siliți de nevoie. Antonius în schimb a trimis la moarte cetățeni pentru o vorbă sau pentru că au rîs, fără ca ei să fi fost dovediți că merită pedeapsa capitală, ci pur și simplu după ce au fost trași la sorți. De aceea, cei care au putut au fugit de la el, și voi ați votat pentru ostași premii, chibzuind că ei au procedat bine. Dar cei ce n-au putut să-l părăsească de frică, sînt siliți să ia parte la nedreptățile lui, năvălesc ca dușmani în provincia voastră61 și asediază armata voastră și pe comandantul vostru căruia voi îți dați ordin să rămînă în Gallia, iar Antonius îi poruncește s-o părăsească. Cum stăm atunci? Oare să-l mai declarăm pe Antonius dușman? Sau Antonius este acum în plin război cu noi? Și toate acestea scumpul nostru tribun nu le știe încă. Și va continua poate să nu le știe, pînă ce va cădea Decimus, iar provincia aceasta, atît de mare și vecină cu noi și o dată cu provincia și armata lui Decimus, vor spori speranțele ce Antonius le nutrește împotriva noastră. Poate că abia atunci tribunul poporului, pe cît se pare, îl va declara dușman public pe Antonius, cînd acesta va fi devenit mai puternic decît noi"62.

LIV. Cînd Cicero rostea încă aceste cuvinte, prietenii lui făceau fără încetare o gălăgie așa de mare, încît nimeni nu mai avea putința să ia cuvîntul împotriva celor spuse de orator, pînă ce însuși Piso se ridică și atunci restul senatului se liniști din respect față de persoana lui, iar partizanii lui Cicero încetară să vociferеze. Iar Piso vorbi precum urmează: „Legea, onorați senatori, cere ca cel acuzat să audă el însuși acuzarea și poate să fie judecat de-abia după ce se va asculta și apărarea ce și-o va face. Pentru aceasta îl chem martor pe însuși Cicero, cel mai mare orator.

Dar de vreme ce n-are curajul să acuze pe Antonius cînd este de față și îi aduce, în lipsa lui, niște învinuiri spunînd că sunt cele mai grave și mai temeinicite dintre toate, eu m-am ridicat pentru a arăta printr-un răspuns, cît se poate de scurt, că ele sunt neîntemeiate.

Cicero susține că Antonius și-a însușit, după moartea lui Cezar, tezaurul public. Pentru aceasta legea îl declara hoț, nu dușman public, și-l condamnă după procedura știută la o anumită pedeapsă.

Dar Brutus l-a acuzat în public pe Cezar, îndată după ce l-a omorît, că a delapidat avutul public și a lăsat vistieria goală. Nu mult după aceea, Antonius a făcut propunerea să se înceapă o anchetă, iar voi ați primit propunerea, ați ratificat-o și ați promis denunțătorilor un premiu de zece la sută, pe care noi îl vom îndoi; dacă cineva va fi în stare să aducă împotriva lui Antonius o dovadă despre acest furt. Aceasta am avut de spus în privința banilor.

LV. Comanda asupra Galliei nu noi i-am dat-o lui Antonius, ci poporul printr-un plebiscit, fiind de față însuși Cicero, în același fel în care s-au dat adeseori și alte provincii, ca și odinioară aceeași provincie lui Cezar. În acel plebiscit s-a luat hotărîrea că dacă la sosirea lui Antonius Decimus Brutus nu-i cedează pro-

vincia acordată, să se războiască cu el și pentru asta avea voie să îndrepte armata spre Gallia în contra răzvrătitului, în loc s-o ducă împotriva tracilor care nu se mișca încă. Dar Cicero nu-l socotește dușman al patriei pe Decimus care ridică armele împotriva legii, ci pe Antonius care are legea de partea sa. Dacă Cicero învinovățește plebiscitul, îi învinovățește pe cei ce l-au votat; pe aceștia trebuia să-i convingă să nu-l voteze în loc să-i insulte după ce mai înainte avusese aceeași părere cu ei. Și nici nu se cuvenea ca provincia să fie încredințată lui Decimus, cel urmărit de popor pentru crimă, și în schimb să i se refuze lui Antonius ceea ce poporul i-a acordat. Căci nu este lucru cuminte să te învrăjbești cu poporul, mai ales în vremuri atît de primejdioase și nici să uiți că faptul în sine, de a judeca cine este prieten sau dușman al patriei, aparținea mai înainte vreme poporului. După legile din vechime, singur poporul este suveran de a decide pacea sau războiul. Din aceste drepturi poporul n-ar ceda nimic și nici nu s-ar mai arăta mînios dacă ar dobîndi un conducător.

LVI. Dar Antonius a ucis cîțiva ostași! Da, i-a ucis, în calitatea sa de comandant suprem ales în această funcție prin voturile noastre. Și nici un comandant suprem n-a dat vreodată socoteală pentru astfel de fapte. Căci cei ce au făcut legile nu au crezut că e în interesul statului ca un comandant să fie tras la răspundere de soldații săi. Și nimic nu este mai rău într-o armată decît lipsa de disciplină, din cauza căreia chiar dacă unii au ieșit învingători, au fost totuși uciși; fără ca nimeni să-i tragă la răspundere pe ucigași. Acum însă nu se plînge vreo rudă de-a ostașilor condamnați la moarte de Antonius, ci se plînge Cicero și acuzîndu-l de omucidere, îl declară dușman al patriei, în loc să propună pedepsele fixate prin lege pentru ucigași.

Cît de nesupusă îi era armata lui Antonius și cu cîtă impertinenţă se răzvrătea o dovedesc cele două legiuni care l-au părăsit. Voi ați decretat punerea lor sub comanda lui Antonius și ele, împotriva tuturor legilor militare, au dezertat, dar nu la voi ci la Cezar, fapt pe care Cicero l-a lăudat, propunînd ieri ca soldații să fie răsplătiți din vistieria statului. Fie ca acest exemplu să nu vă pricinuiască cîndva mare durere!

Dar pe Cicero dușmănia l-a dus la contrazicere cu sine însuși. El îi reproșează lui Antonius pofta de tiranie și în același timp uciderea ostașilor, cînd știut este ca cei ce uneltesc împotriva statului nu pedepsesc pe ostași, ci le arata multă grije pentru a le cîștiga simpatiile. Și deoarece nu s-a sfiit să înfiereze ca tiranică guvernarea cu puteri depline a lui Antonius după moartea lui Cezar, hai să cercetez și aceasta în amănunt.

LVII. Pe cine a ucis Antonius, ca tiran, fără judecată, el care acuma este în primejdia de a fi condamnat fără judecată? Pe cine a exilat din oraș? Pe cine l-a defăimat în fața noastră? Sau se arăta el cumva într-un fel față de fiecare în parte și complota totodată împotriva tuturora? Cînd, Cicero? Cînd a propus amnistie pentru cele întîmplate? Cînd a depus proiectul de lege ca nimeni să nu fie urmărit din pricina uciderii lui Cezar, sau cînd a propus să se facă o cercetare asupra cheltuielilor publice? Sau cînd l-a rechemat pe Pompei cel tînăr, fiul lui Pompei al vostru, din exil și i-a restituit moştenirea părintească din vistieria statului? Sau cînd l-a prins pe falsul Marius uneltind împotriva statului și l-a pedepsit cu moartea și cînd voi l-ați aplaudat atunci cu toții? Este oare singura faptă pe care Cicero n-a atacat-o din pricina voastră? Sau cînd a depus legea ca nimeni să nu facă vreo propunere în privința dictaturii, nici s-o voteze, dacă nu vrea să riște a fi ucis de oricine-l întîlnește, fără ca ucigașul să fie pedepsit?

Acestea sunt actele politice pe care Antonius le-a săvîrșit în două luni, singurele în răstimpul în care a rămas în oraș după moartea lui Cezar, timp nu prea îndepărtat, cînd poporul urmărea pe ucigași iar voi trăiați cu îngrijorare în așteptarea celor ce se vor întîmpla. Dacă ar fi avut gînduri rele, ce moment mai potrivit decît acesta putea să prindă? Se va spune: Antonius nu era destul de tare față de adversari.

— Cum adică? Nu era el singur stăpîn pe administrația statului, după ce Dolabella a plecat în Siria? Nu ținea în oraș, gata pentru orice eventualitate, armata pe care i-am dat-o noi? Nu patrula noaptea cu gărzile sale orașul?

— Da, dar nu trebuia să fie păzit noaptea de uneltirile adversarilor săi? Nu prezenta un motiv destul de puternic pentru aceasta asasinarea lui Cezar, care i-a fost prieten și ocrotitor și peste măsură iubit de popor?

Și nu se adăuga la aceasta alt motiv, personal, fiind amenințat cu moartea de aceiași oameni care-l asasinaseră pe Cezar? Dintre aceștia n-a ucis însă nici n-a surghiunit pe nimeni, ci i-a iertat cît i-a îngăduit demnitatea sa și nu s-a împotrivit, din invidie, ca să li se atribuie provincii. Iată, senatori, care sunt cele mai importante și mai netăgăduite învinuiri ale lui Cicero împotriva lui Antonius.

LVIII. Dar deoarece, pe lîngă învinuiri, se mai ivesc și presupuneri că Antonius ar fi avut de gînd să pornească cu armata sa împotriva Orașului, dar că s-a temut s-o facă, deoarece Cezar cel tînăr l-ar fi ocupat înaintea lui cu altă armată, întreb: cum stau lucrurile? Cu o presupusă intenție poate fi cineva înfierat ca dușman al patriei, pe cînd cel ce-a intrat de fapt în oraş și și-a așezat tabără lîngă noi fără nici o atribuție oficială, nu e socotit dușman al patriei? Și dacă Antonius voia să pornească, cum de n-a sosit? Sau avînd treizeci de mii de ostași disciplinați s-a temut de cei trei mii din jurul lui Cezar, neînarmați, nedisciplinați, veniți la Cezar numai spre a mijloci o împăcare cu Antonius și care l-au părăsit de îndată ce au înțeles că Cezar e pornit pe luptă? Iar dacă Antonius s-a temut să vină cu treizeci de mii de oameni, cum a putut veni numai cu o mie? Iar cînd a plecat cu aceștia spre Tibur, știți cîți l-au condus și cîți nu i-au jurat atunci credința nesiliți de nimeni! Și cîte laude n-a risipit Cicero pentru administrația și pentru virtuțile lui! Dar cum putea Antonius, el însuși, dacă avea astfel de intenții, să lase în urmă drept ostateci pe cei ce se afla astăzi în faţa senarului, adică pe mama, pe soția și pe copilașul sau, care acuma plîng și se tem nu din pricina actelor politice ale lui Antonius „ci din teama atotputerniciei adversarilor lui?

LIX. Tot ce v-am spus pînă acuma a fost o probă de apărare a lui Antonius și de nestatornicia lui Cicero. Vreau să adaug un îndemn pentru cei cu mintea la locul ei: să nu păcătuiască nici față de popor, nici față de Antonius și să nu aducă asupra comunității noastre dușmanii și primejdii, acuma cînd statul e încă bolnav și are nevoie de oameni care să-l ajute cu hotărîre. Să se întocmească apoi în oraş, înainte de a se urzi vreo mișcare a celor dinafară, o forță armată destul de puternică și abia atunci să vă îndreptăți atenția la tot ce poate fi primejdios din vreo parte sau din alta și să chemați în judecată pe cine credeți că este în stare a executa hotărîrile.

Cum vor lucrurile? De hatîrul și de dragul poporului trebuie să lăsăm pe Antonius la conducerea Galliei, să-l chemăm încoace pe Decimus cu cele trei legiuni ce le are și să-l trimitem după sosirea sa în Macedonia, reținînd legiunile la Roma. Dacă și cele două legiuni care l-au părăsit pe Antonius au trecut de partea noastră, cum susține Cicero, să le poruncim și acestora să vie de la Cezar în oraş. Astfel, avînd cinci legiuni la dispoziția noastră, am putea hotărî și realiza pe deplin tot ce este necesar, fără a depinde de nimeni în nădejdile noastre.

LX. Am vorbit pînă acuma pentru cei ce mă ascultă fără invidie și fără să fie porniți pe ceartă. Iar pe cei care fără a cerceta și fără a se gîndi încearcă să vă tulbure, mînați de dușmănie personală și de poftă de ceartă, îi sfătuiesc să nu fie judecători pripiți și să nu pornească cu ura împotriva unor bărbați cu vază, întocmind oștiri destul de mari pentru a-i sili să facă război contra voinței lor. Să-și aducă aminte de Marcus Coriolanus și de cele ce s-au întîmplat nu demult cu Cezar, pe care, fiind de asemenea în fruntea unei armate și oferindu-ne condiții de pace cît se poate de avantajoase, l-am declarat în mod pripit dușman al patriei, și abia atunci l-am silit de fapt să devină inamic. În sfîrșit, să se poarte cu multă atenție față de popor, care nu demult a atacat pe ucigașii lui Cezar, ca să nu se pară că numai pentru a-i face în ciudă atribuim unora guvernarea anumitor provincii și că lăudăm pe Decimus pentru că zădărnicește o lege votata de popor, iar pe Antonius îl declarăm dușman al patriei pentru că a primit Gallia de la popor. Acestea sunt considerațiile pe care cei cu judecată dreaptă trebuie să le cîntărească bine, iar cei ce sunt încă în rătăcire să chibzuiască, iar consulii și tribunii poporului trebuie să fie cu și mai mare grijă față de stat, care se găsește în primejdie[63].

LXI. Aceasta a fost cuvîntarea lui Piso în apărarea lui Antonius: în ea se împerechea dezaprobarea cu intimidarea. Și evident, lui trebuie să i se atribuie meritul că Antonius n-a fost declarat dușman al patriei. Piso nu izbuti totuși în propunerea de a i se lăsa lui Antonius guvernarea Galliei. Prietenii și rudele ucigașilor lui Cezar au zădărnicit această hotărîre, de teamă că după înlăturarea cauzelor unui război, Antonius,

împăcîndu-se cu tînărul Cezar, va urmări pe asasini. De aceea și stîrneau neîncetat neînțelegerea dintre Cezar și Antonius.

S-a hotărît deci să i se ceară lui Antonius să primească Macedonia în locul Galliei. Cu întocmirea celorlalte porunci și trimiterea lor printr-o delegație la Antonius l-au însărcinat, fie din nesocotință, fie din intenție, pe Cicero. Acesta, schimbînd sensul hotărîrii, le întocmi în modul următor: „Antonius să se îndepărteze imediat de Mutina, lăsînd Gallia sub comanda lui Decimus; să se retragă, într-un anumit timp, dincoace de rîul Rubicon, care desparte Italia de Gallia și să aștepte de la senat hotărîrile luate în privința persoanei sale.

Astfel redactă Cicero poruncile senatului, cu vrăjmășie și tocmai pe dos de cum se hotărîse, mînat nu atît de dușmănia sa care era destul de mare64, ci după cum se pare, de un duh rău, care pregătea mari frămîntări pentru stat și pierzania lui Cicero. Aducîndu-se în același timp rămășițele pămîntești ale lui Trebonius și cunoscîndu-se mai îndeaproape batjocura criminală ce s-a făcut cu el, senatul declară fără multă greutate și pe Dolabella dușman al patriei.

LXII. Mandatarii trimiși la Antonius, rușinîndu-se de felul neobișnuit în care erau întocmite poruncile senatului, i le predară fără nici o vorbă. Iar Antonius, înfuriat peste măsură pe senat și pe Cicero, izbucni în invective: „Mă miră, spunea el, că senatorii socotesc pe Cezar care și-a cîștigat atîtea merite pentru statul roman, un tiran care voia să ajungă rege, iar pe Cicero nu-l socotesc astfel. Cu toate că Cezar l-a avut în mînă ca prizonier de război și nu l-a ucis, Cicero preferă acuma în locul prietenilor acestuia pe ucigașii lui. Pe Decimus îl ura cît timp a fost prieten al lui Cezar, iar acum, cînd a devenit unul din asasini, îl iubește; îl favorizează pe cel ce n-a primit de la nimeni Gallia după moartea lui Cezar și combate pe cel care a primit-o de la popor. Votează premii acelora dintre legiunile încredințate comandei mele, care s-au răzvrătit și nu celor ce mi-au rămas credincioase, slăbind astfel disciplina ostășească, nu atît în paguba mea, cît în cea a statului. A acordat ucigașilor lui Cezar amnistie, la care am consimțit și eu din considerație pentru doi bărbați onorabili. Pe Antonius și pe Dolabella îi declară însă dușmani ai patriei, deoarece vrem să păstrăm ceea ce ni s-a dat. Aceasta este cauza adevărată. Dacă m-aș retrage din Gallia, numai sunt nici dușman al patriei nici tiran. Mărturisesc totuși solemn că voi anula amnistia asta care-mi pricinuiește atîtea încurcături”.

LXIII. După multe invective de acest fel, Antonius răspunse în scris la poruncile senatului: că el se supune întru toate senatului, ca reprezentant al patriei, dar lui Cicero care a întocmit poruncile îi răspunde astfel: „Gallia mi-a dat-o poporul printr-o lege. De aceea îl voi urmări cu armele pe Decimus Brutus care nu se supune legii și-l voi trage la răspundere pentru asasinat, pe el singur în locul tuturor, ca să se curețe o dată și senatul de miasma urei de care este plin din pricina lui Cicero ce-l sprijină pe Decimus.”

Acestea le-a spus și le-a scris Antonius.

Iar senatul îi declară îndată prin decret, atît pe el cît și armata de sub comanda lui – în cazul cînd nu-l va părăsi – ca dușmani ai patriei. Apoi senatul încredință lui Marcus Brutus comanda asupra Macedoniei și chiar a Illiriei, precum și a trupelor rămase în ambele provincii, pînă ce se vor liniști frămîntările de la Roma. Marcus Brutus avea mai dinainte o armată proprie; el mai primi un număr de ostași de la Apuleius65 și posedă o flotă considerabilă de război și corăbii de transport, bani cam la șaisprezece mii de talanți, apoi multe arme pe care le găsise în Demetriada, pregătițe mai demult pentru C. Cezar66. Senatul îl împuternici pe Brutus să se folosească de toate aceste mijloace pentru binele patriei.

Apoi senatul mai numi, prin decret, pe Cassius guvernator al Siriei și conducător al războiului contra lui Dolabella, iar ceilalți comandanți din provinciile romane sau de armate, de la Marea Ionică pînă în Orient, primiră poruncă să se supună întru totul hotărîrilor și măsurilor lui Cassius și Brutus.

LXIV. Astfel, cu acest prilej, senatul aranja repede și în mod strălucit situația lui Cassius și Brutus. Cezar află toate acestea și nu mai știa ce să mai creadă. El crezuse că amnistia a pornit dintr-un sentiment de bunăvoință și de simpatie față de oameni care aveau legături de sînge și erau de aceeași situație socială cu senatorii. Că tocmai pentru asta le-au fost date provincii mai mici pentru siguranța lor personală. Faptul că au confirmat pe Decimus în comanda asupra Galliei putea să aibă semnificația că a pornit dintr-un senti-

ment de ură față de Antonius, care aspiră la dictatura. Sub același pretext a fost adus și el să se învrăjbească cu Antonius.

Dar cînd au declarat pe Dolabella dușman al patriei, fiindcă a ucis numai pe unul dintre asasinii lui Cezar, cînd printr-un schimb în numirea de guvernatori au atribuit lui Brutus și Cassius cele mai mari provincii, le-au încredințat dintr-odată armată numeroasă și bani și i-au numit comandanți peste toți comandanții de la răsărit de Marea Ionică, era limpede că ei voiau să întărească partidul pompeianilor și să-l slăbească pe cel al cezarienilor67. Îi mai venea apoi în minte vicleșugul întrebuințat față de el, de parc-ar fi fost un biet adolescent: senatorii i-au oferit de ochii lumii un bust și dreptul de a sta în primele rînduri și l-au proclamat propraetor, iar în fapt îi iau armata recrutată cu propriile sale mijloace. Căci atunci cînd comanda o au cei doi consuli, propraetorul nu înseamnă nimic. Apoi premiile votate numai pentru cei care l-au părăsit pe Antonius constituie de fapt un blam pentru proprii săi soldați. În sfîrșit, războiul conține în totul ceva rușinos prin sine însuși, căci în realitate senatul se folosește de acest mijloc pînă la abuz împotriva lui Antonius pînă ce el îl va fi doborît pe acesta.

LXV. Dar toate gîndurile acestea Cezar le păstra numai pentru sine. Cu prilejul jertfelor aduse la inaugurarea funcției sale de propraetor, ținu ostașilor următoarea cuvîntare: „Tovarăși de arme, aceasta cinste am obținut-o tot de la voi și nu de acuma, ci de cînd mi-ați dat comanda. Căci senatul mi-a dat-o datorită vouă. De aceea vă asigur că eu nu voi uita să fiu recunoscător și pentru aceasta, și dacă zeii mă vor ajuta în acțiunile mele vă voi răsplăti o dată cu împlinirea celorlalte făgăduieli”. În felul acesta Cezar cîștigă prietenia armatei sale.

Dintre cei doi consuli, Pansa făcea recrutări în Italia, iar Hirtius avea poruncă să împartă armata cu Cezar și cerea acestuia, după instrucțiunile secrete ale senatului, cele două legiuni care dezertaseră de la Antonius, știind că acestea formează baza armatei. Cezar încuviință toate. După împărțire, iernară amîndoi în aceeași tabără.

În toiul iernii, Decimus suferea de lipsa de alimente. Hirtius și Cezar se îndreptară spre Mutina ca nu cumva, profitînd de foametea în care se zbătea, Antonius să pună mîna pe armata lui Decimus. Cum Mutina era asediată cu străşnicie de Antonius, se feriră să înceapă lupte serioase cu acesta, așteptînd sosirea lui Pansa. Dar încăierările de cavalerie erau dese, căci Antonius dispunea de multă cavalerie. Terenul desfundat și brăzdat de șuvoaie de iarnă îi zădărnicea însă orice avantaj ce l-ar fi putut avea din această superioritate.

LXVI. Aceasta era situația la Mutina. La Roma, în lipsa consulilor, conducerea era uzurpată de Cicero prin demagogie68. El ținea neîntrerupt adunări populare, pregătea arme, constrîngînd pe meseriași să le fabrice fără plată, aduna bani, impunînd cu acest prilej la cele mai grele dari pe partizanii lui Antonius. Aceștia le achitau cu promptitudine pentru a fi feriți de alte nenorociri, pînă ce Publius Ventidius, un fost ostaș al lui C. Cezar și prieten cu Antonius, nemai suportînd silniciile lui Cicero, se refugie în coloniile întemeiate de Cezar și ca bărbat cunoscut coloniștilor, recrută două legiuni pentru Antonius și porni în grabă spre Roma, pentru a pune mîna pe Cicero.

La Roma se iscă o tulburare nespusă. În disperare, cei mai mulți își trimiteau din Roma femeile și copiii. Și Cicero fugi pe furiș din oraș. După ce afla de aceasta, Ventidius își schimba drumul spre Antonius. Cînd drumul îi fu tăiat de către Cezar și Hirtius, se îndrepta spre Picenum unde recruta încă o legiune și rămase în așteptarea evenimentelor. Cezar și Hirtius trimiseră înaintea lui Pansa, care se apropia cu armata sa, pe Carsuleius69 cu cohorta praetoriană a lui Cezar și cu legiunea Marțiana, ca să îi înlesnească trecerea prin strîmtorile munților70.

Antonius nu se preocupă de strîmtori, deoarece nu le credea potrivite pentru alt scop decît pentru zăbovirea inamicului. În schimb, dorind să se măsoare în luptă, dar neavînd posibilitatea să realizeze ceva de seamă cu cavaleria sa, din pricina terenului mlăștinos și plin de gropi, așeză la pîndă în mlaștini două din cele mai bune legiuni ale sale, ascunzîndu-le în păpurișul care se întindea de ambele laturi ale drumului pavat și îngust71.

LXVII. Carsuleius și Pansa trecură noaptea prin strîmtoare și ajunseră în zorii zilei numai cu legiunea

Marțiana și cu alte cinci cohorte la șoseaua pavată, pe care nu se vedea nici un inamic. Cînd însă cercetară mai atent mlaștina de amîndouă părțile șoselei, mișcarea păpurișului le trezi în dată bănuieli. Pe loc începu a străluci ici colo cîte un scut sau un coif și deodată li se ivi din față cohorta praetoriană a lui Antonius. Ostașii din legiunea Marțiana luați din toate părțile, fără putință de a avea vreo ieșire, cerură ca trupele de recruți tineri să nu ia parte împreună cu ei la lupte pentru a nu-i încurca prin nepriceperea lor într-ale luptei. Cohortei praetoriene a lui Antonius îi opuseră cohorta praetoriană a lui Cezar. Împărțindu-se apoi în două, fiecare parte intra în cîte o mlaștină, o parte sub conducerea lui Pansa, cealaltă sub a lui Carsuleius.

Astfel s-au pornit în cele două mlaștini ce mărgineau drumul două lupte separate, căci terasamentul drumului împiedica pe cei dintr-o parte de a ști ce se întîmplă în cealaltă parte a mlaștinei. Iar pe drum, cele două cohorte praetoriene angajau între ele altă luptă, separată de celelalte. Hotărîrea ostașilor lui Antonius era de a-i pedepsi pe cei din legiunea Marțiana, deoarece prin dezertarea lor îi trădaseră. Soldații din legiunea Marțiana luaseră o hotărîre asemănătoare de a-i pedepsi pe soldații lui Antonius pentru nepăsarea ce-o arătaseră față de uciderea camarazilor lor de la Brundisium. Conștienți de faptul că ei formau în ambele armate forța de bază, nădăjduiau ca prin aceasta singură încăierare se va hotărî soarta întregului război. Pe unii îi atîta sentimentul de rușine de a nu fi bătuți – două legiuni de una singură – pe ceilalți îi încurajă ambiția ca o singură legiune să învingă alte două72.

LXVIII. În acest chip se năpustiră ei unii asupra altora cu furie și cu ambiția de a învinge, luptînd mai mult pentru ei înșiși, decît pentru comandanții lor și socotind această luptă ca ceva ce îi privește personal.

În urma experienței lor războinice, n-au pornit la atac cu strigăte, deoarece n-aveau cum să se sperie unii pe alții și nici în timpul luptei n-a scos vreunul din ei vreun țipat, fie că era biruitor sau cădea. Și cum în mlaștini și gropi n-aveau să se ocolească sau să dea îndărăt, luptau piept la piept, întrucît nici unii nu puteau să împingă îndărăt pe ceilalți, se loveau cu săbiile ca-n exerciții de luptă. Nici o lovitură nu era dată-n vînt, ci pretutindeni răni, omor și gemete, în loc de strigăte. Cine cădea era îndepărtat și altul îi lua locul. Nu era nevoie de încurajări sau de îndemnuri; în urma experienței atîtor lupte purtate, fiecare își era propriul său comandant. Iar cînd oboseau „se îndepărtau unii de alții, ca la jocurile gimnastice, pentru cîteva clipe pentru a respira, apoi iarăși se încăierau. Uimirea îi cuprinse pe ostașii abia recrutați cînd sosiră și văzură o luptă atît de aprigă dată cu atîta rînduială și în atît de adîncă tăcere.

LXIX. În lupta aceasta supraomenească a tuturor, întreaga cohortă praetoriană a lui Cezar a fost nimicită. Dintre ostașii legiunii Martiane, cei de sub comanda lui Carsuleius i-au bătut pe adversarii din fața lor, dar nu în mod rușinos, ci silindu-i să cedeze pas cu pas. Ostașii de sub comanda lui Pansa erau siliți însă să se retragă în același fel, dar opuneau o rezistență dîrză. Ca și ceilalți, pînă ce Pansa, rănit de o suliță în pîntec, a fost scos din lupta și transportat la Bononia73. Abia atunci ostașii lui începură să cedeze mai întîi încetul cu încetul, apoi întorcîndu-se ceva mai repede ca și cum ar fi fugit. Cînd văzură acestea, recruții o luară la goană în neorînduială și cu strigăte spre meterezul pe care quaestorul Torquatus, bănuind că le va fi necesar, îl fortificase în toiul luptei.. Recruții se îngrămădiră în acest loc fără nici o rînduială, deși și ei erau tot italici ca și ostașii din legiunea Marțiana, o dovadă cît de mult deosebește exercițiul chiar pe cei de aceeași obîrșie cînd e vorba de vitejie. Cei din legiunea Marțiana, fiindu-le teamă de renumele lor pus acum în joc, nu intrară în locul fortificat ci se opriră lîngă el. Deși frînți de oboseală, ardeau totuși de dorința de a lupta, gata de a se apăra în cazul unui nou atac pînă la ultima suflare. Antonius nu ataca totuși pe ostașii legiunii Martiane, deoarece știa că era greu să-i biruie; se repezi însă asupra recruților și făcu un măcel groaznic în rîndurile lor.

LXX. Hirtius, la Mutina, de îndată ce afla despre lupta care se dădea la o depărtare de șaizeci de stadii, se îndreptă în grabă într-acolo cu cea de a doua legiune alcătuită din oamenii care dezertaseră de la Antonius. Se însera de-a binelea și ostașii învingători, dintr-ai lui Antonius, se întorceau cîntînd, cînd deodată se ivește în fața lor așa cum erau în marș neorînduit, Hirtius cu o legiune în deplină ordine, completă și neuzată, gata de luptă. De nevoie, oamenii se orînduiră în grabă și dădură dovadă de multe fapte de vitejie strălucită, dar morți de oboseală au fost răpuși în cele din urmă de cei care sosiseră neobosiți. Acest atac al lui Hirtius a

distrus cea mai mare parte dintre ei, cu toate că Hirtius nu îndrăzni să-i urmărească de frica mlaştinilor. O dată cu coborîrea serii dădu porunca de încetarea luptei. Cea mai mare parte a mlaştinilor era plină de arme, de morţi, muribunzi şi răniţi. Erau printre ei şi soldaţi teferi, dar care nu se puteau mişca din pricina oboselii. Călăreţi de-ai lui Antonius, cîţi îi mai rămăsese pe cîmpul de luptă, au cutreierat toată noaptea cîmpul de luptă ca să-i culeagă, pe unii aşezîndu-i pe cai în locul lor sau lîngă ei, pe alţii îndemnîndu-i să se prindă de cozile cailor şi să alerge pe lîngă cai pentru a se salva.

Astfel, prin intervenţia lui Hirtius, puterea lui Antonius a fost nimicită după ce biruise într-o luptă frumoasă. Antonius petrecu noaptea într-un sat din apropiere, fără nici o fortificaţie; satul se numeşte Tîrgul Gallilo74. De ambele părţi căzură cam jumătate din armată şi toată cohorta praetoriană a lui Cezar. Hirtius a avut puţine pierderi.

LXXI. În ziua următoare, porniră cu toţii spre tabăra de la Mutina. După o înfrîngere atît de serioasă, Antonius lua hotărîrea să nu mai încerce cu duşmanii o luptă de proporţii mari şi nici s-o primească, în cazul cînd ar fi atacat, ci să-i hărţuiască zilnic cu cavaleria, pînă ce Decimus, sleit pînă la capăt de foamete, se va preda singur. Hirtius şi Cezar, dimpotrivă, tocmai din această pricină doreau luptă.

Dar deoarece Antonius nu ieşea la atac cînd îl provocau, au luat poziţie de cealaltă parte a Mutinei, care era mai puţin păzită din pricina terenului nefavorabil, ca şi cum ar fi avut intenţia să forţeze intrarea în oraş cu o armată numeroasă. Şi de această dată Antonius îi ataca numai cu cavaleria. Cum însă şi ceilalţi se apărau tot numai cu cavaleria, iar grosul armatei îşi continuă drumul pe care pornise spre ţinta urmărită, Antonius, temîndu-se de soarta Mutinei, arunca încă două legiuni în luptă. Adversarii, întorcîndu-se bucuroşi, începură să lupte.

Antonius chema între timp şi alte legiuni din alte tabere. Acestea însă, în urma ordinului neaşteptat şi a depărtării, soseau încet, în timp ce soldaţii lui Cezar ieşeau mereu învingători în aceste ciocniri. Hirtius a pătruns chiar în tabăra lui Antonius şi a căzut luptînd eroic lîngă cortul comandamentului. Cezar alergă atunci, îi ridică trupul şi puse stăpînire pe tabără, dar fu respins după scurt timp de Antonius. Ambele tabere rămaseră peste noapte sub arme.

LXXII. După această nouă înfrîngere, îndată după luptă, Antonius întruni la o consfătuire pe prietenii săi. Aceştia erau de părere să continue a-şi aduce la îndeplinire planul dinainte, asediind Mutina şi abţinîndu-se de la orice luptă, căci balanţa pierderilor era egală de ambele părţi. Hirtius a pierit, Pansa zace bolnav, ei sunt superiori în cavalerie, Mutina a ajuns la limita răbdării de foame şi se va preda în curînd. Aceasta era părerea prietenilor lui Antonius şi era foarte bună.

Antonius însă, fiind deja lovit de soartă, se temea ca Cezar să nu întreprindă aşa cum făcuse şi cu o zi mai înainte un atac împotriva Mutinei şi să intre înăuntru, sau avînd mai mulţi luptători să nu încerce a-l împresura. „În această împrejurare, spuse Antonius, cavaleria nu ne va mai fi de nici un folos, iar Lepidus şi Plancus mă vor dispreţui ca pe unul care am fost învins. Dacă însă părăsim Mutina, Ventidius ne va sta imediat la dispoziţie cu cele trei legiuni ale sale, pe care le va aduce din Picenum, iar Lepidus şi Plancus ne vor fi aliaţi tot atît de hotărîţi că şi el”.

Astfel vorbea bărbatul care de altfel nu era nehotărît în primejdii: Şi îndată după aceste cuvinte ridică şedinţa şi dădu porunca de plecare spre Alpi.

LXXIII. Decimus, scăpînd de grija asediului, se temea acum în schimb de Cezar, de care îi era groază, socotindu-l duşman, mai ales după ce consulii fuseseră înlăturaţi. De aceea, înainte de ivirea zorilor, dădu porunca să se distrugă podurile de peste rîu şi trimiţînd cîţiva soli la Cezar cu o barcă, îl recunoscu pe acesta drept adevăratul salvator al său şi îi ceru o convorbire, stînd unul pe un mal şi altul pe celălalt mal al rîului, fiind de faţă cetăţenii Mutinei ca martori. Decimus spera că-l va convinge cu vorbe pe Cezar că numai un duh rău l-a făcut să se lase atras de ceilalţi la conspiraţia contra lui Cezar.

Cezar răspunse iritat solilor, respingînd expresia de recunoştinţă pe care i-o trimite Decimus. „Eu n-am venit aici, spuse el, să-l salvez pe Decimus: ci ca să mă războiesc cu Antonius, cu care mi-ar fi fost îngăduit cîndva chiar să mă împac. Dar întreaga mea fiinţă mă opreşte cînd e vorba să-l văd sau să stau de vorbă cu

Decimus. Din parte-mi poate să rămînă teafăr, cît timp această este pe placul celor de la Roma".

După ce a luat cunoştinţă de acest răspuns, Decimus a venit pe malul rîului şi strigîndu-l pe Cezar pe nume, a citit cu glas tare scrisoarea senatului prin care acesta îi încredinţa conducerea provinciei Gallia şi-i interzise lui Cezar să treacă fără consuli rîul într-o provincie străină sau să-l urmărească pe Antonius, deoareceva fi îndeajuns dacă-l va urmări el singur. Cezar ştia că Decimus a ajuns la atîta îndrăzneală numai fiindcă se bizuia numai pe sprijinul senatului. Deşi putea să pună mîna pe el printr-un simplu ordin, îl cruţă totuşi şi se îndrepta spre Bononia, la Pansa. De aici trimisese senatului un raport asupra întregii situaţii. Pansa, la rîndul lui, trimise alt raport.

LXXIV. La Roma, Cicero a citit această scrisoare în faţa adunării poporului deoarece venea de la consul, iar raportul lui Cezar l-a prezentat numai senatului. În continuare, Cicero, a făcut apoi propunerea ca, pentru înfrîngerea lui Antonius, să se aducă jertfe şi rugăciuni timp de cincizeci de zile, cîte n-au decretat romanii nici pentru biruinţa asupra gallilor75 şi nici în vreun alt război. Cicero propunea de asemenea ca armata consulilor să fie dată lui Decimus, deşi Pansa era încă în viaţă (dar nu se mai spera în salvarea lui), iar Decimus să fie proclamat singurul comandant împotriva lui Antonius. Mai propunea ca pentru obţinerea victoriei lui Decimus asupra lui Antonius să se facă rugăciuni publice. Atît de mare îi era furia împotriva lui Antonius atît de josnică purtarea".

Celor două legiuni care au dezertat de la Antonius, Cicero le asigură ca plată imediată din vistieria statului cîte cinci mii de drahme de cap de om, făgăduite dinainte ca premiu al victoriei că şi cînd aceasta ar fi fost definitivă şi îngăduinţa de a purta întotdeauna la festivităţi o coroană din ramuri de măslin. Despre Cezar76 nu se amintea nimic în aceste decrete. Nu i se pomenea nici măcar numele. Într-atît era de nesocotit, ca şi cînd Antonius ar fi fost deja nimicit. Lepidus, Glaucus şi Asinius au primit ordine în scris să atace pe Antonius ori de cîte ori se vor apropia de el. Aşa se petreceau lucrurile la Roma.

LXXV. Înainte de a muri în urma rănii sale, Pansa chema la sine pe Cezar şi îi spuse: „Tatălui tău77 i-am fost tot atît de bun prieten ca şi mie însumi: după uciderea lui n-am avut posibilitate să-l răzbun sau să nu mă alătur majorităţii senatului, căreia totuşi bine ai făcut că te-ai supus, deşi aveai o armată la dispoziţie. Senatorii, temîndu-se de la început de tine şi de Antonius, care li se părea tot atît de ambiţios cît şi Cezar, s-au bucurat mult cînd v-aţi dezbinat căci sperau că vă veţi măcina unul pealtul. După ce te-au văzut stăpîn pe o armată, au căutat să te atragă de partea lor ca pe un tînăr nepriceput cu onoruri pompoase, dar fără nici o valoare reală.

Cînd însă te-au văzut mai demn şi mai moderat decît se aşteptau, îndeosebi atunci cînd n-ai primit demnitatea oferită de armată, s-au bucurat şi ţi-au dat comanda în comun cu noi, cu scopul ca noi să-ţi luăm cele două legiuni ale tale care erau mai valoroase. Ei sperau că, o dată ce unul din voi doi va fi înfrînt, celălalt avea să rămînă mai slab şi singur şi, după ce şi acesta va fi fost înlăturat – nimicind în acelaşi, timp şi partida lui Cezar – să ridice din nou pe pompeiani. Acesta este în rezumat planul lor78.

LXXVI. Eu şi Hirtius am îndeplinit ordinele, pînă ce am redus pe Antonius, care prea se umflase în trufia sa. Dar, o dată înfrînt, ne-am gîndit să-l împăcăm cu tine pentru a aduce prieteniei noastre faţă de Cezar aceasta jertfă de recunoştinţă, singura pe care putem s-o aducem şi care va fi cel mai mare folos pentru partidul lui în viitor. Să-ţi fi comunicat mai demult acest plan nu era potrivit cu împrejurările. Acum însă, după înfrîngerea lui Antonius, după moartea lui Hirtius, cînd şi pentru mine se apropie sfîrşitul, cele plănuite îţi sunt dezvăluite la timp nu ca să-mi fii recunoscător după moartea mea, ci, născut cum eşti într-un ceas norocos, după cum dovedesc faptele tale, să ştii ce-ţi este ţie de folos şi să cunoşti voinţa pe care am avut-o eu şi Hirtius, cît şi constrîngerea sub care am lucrat.

Armata pe care tu ne-ai dat-o, e foarte firesc să ţi-o dau înapoi şi chiar ţi-o şi predau. Dacă socoteşti că poţi să-i păstrezi pe recruţi luîndu-i în primire, ţi-i voi preda şi pe aceştia. Dacă ţi se pare însă că ei sunt în prea mare admiraţie faţă de senat, căci şi comandanţii lor au fost trimişi să ne supravegheze, de crezi că acest lucru ar fi spre paguba ta şi te-ar descoperi înainte de a fi sosit timpul, atunci pe ei îi va prelua quaestorul Torquatus".

După aceste cuvinte și după ce a predat pe recruți quaestorului, Pansa și-a dat sfîrșitul. Quaestorul i-a predat, după cum îi poruncise senatul, lui Decimus. Cezar a făcut pentru Hirtius și Pansa funeralii strălucite și a trimis trupurile cu onoruri la Roma.

LXXVII. În același timp, în Siria și Macedonia se treceau următoarele evenimente. Caius Cezar lăsase prin Siria o legiune acolo, gîndindu-se de pe atunci la o expediție împotriva parților. Conducerea administrativă a acestei legiuni o avea Caecilius Bassus79, iar comanda ei Iulius Sextus, o rudă foarte tînără a lui Cezar. Acesta dedîndu-se unui trai de desfrîu, purta legiunea pretutindeni cu sine în mod necuviincios. Cînd Bassus îi făcu observații, Sextus îl înfrunta cu vorbe jignitoare. Iulius, chemînd după cîtva timp pe Bassus și acesta întîrziind să vină, a dat ordin să-l aducă cu forța. Ajungîndu-se la scandal și la încăierare, armata nemaiputîndu-i suporta obrăznicia, îl străpunse pe Iulius cu sulițele.

Dar curînd veni căința și teama de Cezar. Soldații făcură un jurămînt tainic că dacă nu li se va acorda iertare și încredere ca mai înainte, vor lupta pînă la moarte; constrîngîndu-l și pe Bassus să participe la conjurație, au adunat o legiune nouă și au început împreună exerciții războinice. Aceasta este versiunea unora despre Bassus.

După Libo (Livius)80 însă, el a servit în armata lui Pompei, după a cărui înfrîngere s-a retras și a dus o viață de simplu cetățean, la Tyr. Mituind cîțiva ostași din legiune, aceștia l-au ucis pe Sextus și apoi s-au pus sub comanda lui Bassus.

Oricum s-au petrecut aceste lucruri, destul că ei l-au respins cu vitejie pe Statius Murcus, care a fost trimis de Cezar cu trei legiuni împotriva lor, iar Murcus a fost nevoit să cheme în ajutor pe Marcius Crispus, guvernatorul Bithyniei. Crispus alerga în ajutorul lui cu alte trei legiuni.

LXXVIII. Pe cînd cele două legiuni erau asediate de aceștia, sosi în grabă Cassius și lua imediat sub comanda sa nu numai cele două legiuni ale lui Bassus, ci și pe cele șase care asediau pe Bassus. Legiunile i se predară în parte din prietenie, dar și pentru că trebuiau să se supună comandei lui în calitate de proconsul. Tuturor li se dăduse porunca, după cum am amintit mai sus, să asculte de Cassius și Brutus. În același timp Alienus, care fusese trimis de Dolabella în Egipt, se întorcea de acolo cu patru legiuni formate din ostași care fuseseră risipiți cu prilejul înfrîngerilor lui Pompei și Crassus81 sau din cei ce fuseseră lăsați de Cezar Cleopatrei. Cassius înconjura în Palestina pe Alienus înainte ca acesta să știe ceva despre situație și-l forță să i se alăture, căci Alienus se temea să dea lupta cu cele patru legiuni ale lui contra a opt.

Astfel ajunse Cassius pe neașteptate în stăpînirea a douăsprezece legiuni deodată. Pe Dolabella – care se întorcea din Asia cu două legiuni și pe care cei din Laodiceea82 îl primiră ca pe un prieten – îl înconjura și-l asedie. Senatul, primind această veste, s-a bucurat foarte mult.

LXXIX. Pe de altă parte, Caius Antonius, fratele lui Marcus Antonius, avînd o singură legiune83, era în conflict și se războia cu Brutus pentru Macedonia; fiind mai slab în forțe militare îi întinse o cursă lui Brutus. Dar acesta scăpînd, îi întinse și el la rîndul său o cursă, dar nu făcu nici un rău celor ce-i prinse ci dădu poruncă armatei sale să dea onorul adversarilor. Cum aceștia nu răspunseră la salut, respingînd astfel încercarea, Brutus îi lăsă să plece nevătămați din capcană. Făcînd apoi o mișcare de învăluire pe alte poteci, îi prinse din nou în niște rîpe, dar iarăși nu-i atacă ci le dădu onoruri. Atunci ostașii lui C. Antonius, cuprinși de admirație pentru omul care-i cruța pe ei ca cetățeni și care se bucura cu drept cuvînt de renumele ce-l avea de a fi înțelept și blînd, au răspuns la salut și au trecut cu toții de partea lui. Caius se preda și el și fu tratat de Brutus cu cinste, pînă cînd, dovedindu-se că încerca în repetate rînduri să corupă armata, a fost omorît.

Astfel spori la șase legiuni armata lui Brutus, împreună cu oastea ce o avusese înainte. Împăcîndu-se bine cu macedonenii, recrută și dintre ei două legiuni pe care le instrui și pe ele după felul trupelor italice.

LXXX. Pe cînd în Siria84 și Macedonia se întîmplau aceste evenimente, în Italia Cezar, deși socotea ca o insultă la adresa sa că nu el ci Decimus a fost ales comandant în războiul împotriva lui Antonius, își ascunse totuși mînia și ceru să i se încuviințeze un triumf pentru faptele sale de război. Luat în derîdere de senat, ca unul care avea pretenții prea mari în raport cu vîrsta85 sa, Cezar începu să se teamă că după nimici-

rea lui Antonius va fi tratat și mai rușinos. De aceea acum dorea o împăcare cu acesta, așa cum îl sfătuise și Pansa pe patul de moarte.

Drept urmare se purta foarte prietenos cu prizonierii din armata lui Antonius, comandanți și soldați, îi încadra în armata sa sau îi trimitea lui Antonius dacă voiau să se întoarcă, dînd astfel de înțeles că nu e pornit împotriva acestuia cu dușmănie de neîmpăcat. Iar cînd își mută tabără lîngă Ventidius, prietenul lui Antonius care avea sub comanda sa trei legiuni, îl sperie pe acesta, dar nu întreprinse împotriva lui nici o acțiune dușmănoasă, ci îi dădu putința să i se alăture sau să plece fără teamă cu armata cu tot la Antonius și să-l mustre pe acesta ca nu vrea să știe care este interesul lor comun. Ventidius, înțelegînd acestea, plecă la Antonius. Cezar îi îngădui și lui Decimus86, unul din comandanții în subordine ai lui Antonius, pe care îl făcuse prizonier la Mutina și pe care-l tratase cu toate onorurile, să se întoarcă la Antonius dacă dorește. Iar cînd acesta îl întrebă care sunt sentimentele sale față de Antonius, Cezar îi răspunse că pentru cei ce vor să priceapă, a dat destule semne despre acestea, iar pentru cei ce nu vor nicicînd nu vor fi deajuns, oricîte ar mai da.

LXXXI. Acestea erau semnele pe care Cezar le dădea lui Antonius.

Lui Lepidus și lui Asinius le scrise însă mai deschis despre batjocură ce i s-a adus și despre numirea în funcții a asasinilor tatălui său, împărtășindu-le îngrijorarea sa că, spre mulțumirea partidului pompeianilor, fiecărui membru al partidului lui Cezar i s-ar putea întîmpla ceea ce i s-a întîmplat lui Antonius, care a ajuns unde a ajuns numai prin imprudența sa și prin nesocotirea oricărui sentiment de teamă. Cezar le cerea totodată ca de forma să asculte de senat, dar spre propria lor siguranță să se pună de acord, cît mai e în puterea lor să facă aceasta, și să-l mustre pe Antonius pentru greșelile făcute. Să ia pildă în această privință de la ostașii legiunilor lor, care nici după terminarea stagiului nu se împrăștiau, ca să nu fie atacați cu ușurință de dușmani – ci mai degrabă preferă să se așeze împreună într-o colonie pe pămînt străin pentru a-și păstra forțele intacte, decît să se bucure fiecare în parte de averea lor părintească.

Așa suna cuprinsul scrisorii pe care Cezar o trimise lui Lepidus și lui Asinius. Armata de veterani a lui Decimus se îmbolnăvi, căci soldații mîncaseră prea mult dintr-odată după ce răbdaseră atîta timp de foame și sufereau de o dizenterie cumplită, iar recruții nu-și terminaseră încă instrucția. Dar după ce Plancus își uni trupele cu ale lui Decimus trimise o scrisoare senatului prin care-l înștiința că va porni îndată o acțiune energică împotriva rătăcitorului Antonius, chiar dacă acesta și-ar fi pregătit fuga pe mare.

LXXXII. Pompeianii, aflînd despre aceasta, se dădeau pe față în număr surprinzător de mare, strigînd în gura mare că deabia acum au redobîndit libertatea strămoșească. Se aduceau jertfe de către fiecare în parte și fură aleși decemviri87 pentru anchetarea gestiunii lui Antonius, pretext pentru a anula toate dis-pozițiile luate de C. Cezar. Căci Antonius nu luase nici o măsură din proprie inițiativă sau numai foarte neîn-semnate conducîndu-și toată administrația după testamentul lui C. Cezar. Senatul, știind bine aceasta, înlătura mereu unele din ele sub diferite pretexte și spera acuma să le desființeze pe toate pe această cale.

Decemvirii decretară că, indiferent de ce va fi primit cineva sub consulatul lui Antonius, este obligat deîndată să înregistreze și să facă cunoscut acele lucruri în scris. Pentru cei ce nu ar îndeplini porunca, erau adăugate amenințări grele. Pompeianii țînteau să pună mîna și pe funcțiile de consul în locul lui Hirtius și Pansa pentru restul anului, lucru la care aspira și Cezar, nemai adresîndu-se senatului ci, în particular, lui Cicero. Pe acesta îl îndemna să candideze și el, cu scopul ca Cicero, fiind mai în vîrstă și cu mai multă experiență, să conducă în fapt senatul, pe cînd el să se folosească numai de titlul de consul pentru a putea depune în mod onorabil armele, scop pentru care ceruse nu de multă vreme și aprobarea unui triumf.

Cicero, care era doritor de putere, se lăsă ademenit de aceste perspective și spunea că el observă la comandanții de armate din afară Italiei tendința de a încheia un pact. Drept urmare el sfătuia senatul să menajeze pe bărbatul pe care l-a jignit și care se găsește în fruntea unei armate numeroase și mai curînd să accepte ca el să ocupe o funcție înaltă la Roma înainte de vîrsta legală, decît să rămînă cu mînia în suflet în fruntea armatei. Și pentru a nu întreprinde nimic împotriva intereselor senatului, Cicero mai sfătuia apoi să-i fie dat drept coleg un om cu scaun la cap, dintre cei mai în vîrstă, care să-l conducă cu fermitate, ținînd seama de

tinerețea lui.

Dar senatul își bătu joc de Cicero pentru pofta lui de putere, și îndeosebi i se opuseră rudele conspiratorilor, de teamă că Cezar o dată ajuns consul îi va pedepsi.

LXXXIII. În timp ce alegerile de consuli se amînau sub diferite pretexte cu forma legală,: Antonius a trecut Alpii cu îngăduința lui Culleo, care fusese însărcinat de Lepidus cu paza trecătoarelor și ajunse la un rîu pe malul căruia era cantonat Lepidus. Antonius își așeză tabăra alături, ca și cum ar fi fost prieteni, fără a se înconjura nici cu vreun val, nici cu vreun șant. Și de îndată începură să meargă solii dese de la unul la celălalt. Antonius evoca prietenia lor și diferitele servicii ce i le făcuse și arata lui Lepidus că toți cei ce au fost prietenii lui Cezar vor păți, pe rînd, ceea ce i s-a întîmplat și lui. Lepillus se temea de senat care-i dăduse porunca să se lupte cu Antonius, dar îi făgăduia totuși că nu-l va ataca din proprie inițiativă.

Ostașii lui Lepidus, însuflețiți de un respect deosebit față de ținută demnă a lui Antonius, observînd că solii se duc și vin mereu și încîntați de simplicitatea taberei acestuia, comunicau la început pe furiș, apoi pe față, cu soldații lui Antonius, cum era și firesc între cetățeni și foști camarazi de arme. Ei nu țineau seama de poruncile tribunilor care căutau să-i oprească și pentru a-și înlesni întîlnirile făceau pod de bărci peste rîu. Legiunea, numită a zecea, care fusese recrutată mai demult de către Antonius, pregătea totul pentru el în tabăra lui Lepidus.

LXXXIV. Laterensis, unul dintre fruntașii senatului, observa toate acestea și-i atrase atenția lui Lepidus. Cum acesta nu voia să creadă nimic, îl sfătui să-și împartă armata în mai multe subunități pe care să le trimită în diferite misiuni pentru a se vedea dacă e vorba de trădare sau de rea credință. Lepidus împarți armata în trei unități și le dădu ordin să pornească în plină noapte spre a face paza quaestorilor care se apropiau cu banii. Către ultima veghe, ostașii se înarmară ca pentru plecare, dar ocupară imediat locurile mai întărite ale taberei și-i deschiseră porțile lui Antonius.

Acesta se îndreptă în fugă spre cortul lui Lepidus, însoțit de întreaga armată a lui Lepidus, care îl implora să dea nefericiților de cetățeni pace și îndurare. Lepidus, așa cum se găsea – fără cingătoare – sări din pat și alergă spre ei, le promise ca va face tot ce i se cere, îmbrățișă pe Antonius și se scuză asupra ținutei sale. Unii cred că „fiind un om moale și fără curaj, ar fi căzut chiar la picioarele lui Antonius. Dar nu toți istoricii dau crezare acestei păreri, și nici mie nu mi se pare probabilă. Căci el nu făcuse niciodată vreun act de dușmănie față de Antonius și n-avea de ce se teme.

Astfel Antonius ajunse din nou stăpînul unei mari forțe armate, fiind o serioasă primejdie pentru dușmanii săi. El avea mai întîi armata cu care pornise de la Mutina și, pe lîngă aceasta, o cavalerie excelentă; în drum i s-au adăugat trei legiuni ale lui Ventidius, și, în cele din urmă, i s-a asociat și Lepidus cu cele șapte legiuni de infanterie ce le avea, multe alte trupe auxiliare și un însemnat aparat de război. Lepidus rămăsese numai cu numele comandant al acestor trupe, în fapt însă ele erau sub conducerea lui Antonius.

LXXXV. De îndată ce toate acestea fură cunoscute la Roma, se petrecu pe dată o schimbare uimitoare și bruscă: cei care cu puțină vreme înainte aveau o atitudine de dispreț, începură să se teamă, iar alții treceau de la frică la încredere îndrăzneață. Edictele decemvirilor erau rupte în chip de batjocură, iar alegerile de consul se amînau și mai mult. Senatul, dezorientat cu desăvîrșire și temîndu-se să nu se facă o alianță între Cezar și Antonius, trimise din partea sa pe Lucius și Pansa sub pretextul că se duc în Grecia ca s-o viziteze, dar pe ascuns la Brutus și Cassius, cu rugămintea ca ei să-i vie într-ajutor cu cît de multe trupe vor putea. Senatul rechemă apoi din Libia două din cele trei legiuni pe care le comanda Sextius și dădu ordin ca o a treia să fie predată lui Comificius[88], care era guvernator în cealaltă parte a Libiei și era partizan al senatului.

Senatorii știau că și acești ostași au făcut serviciul militar sub comanda lui C. Cezar și suspectau tot ce era în legătură cu el, dar nevoia îi îndemna să ia aceste măsuri.

Îl numiră apoi și pe tînărul Cezar, în mod cu totul nepotrivit, comandant alături de Decimus, împotriva lui Antonius, de teamă că nu cumva să se unească cu Antonius.

LXXXVI. Dar Cezar ațîța acum armata contra senatului și din pricina neîncetatelor jigniri ce i se aduseseră lui personal, cît și pentru cauza ostașilor în sine – trimiși acum într-o a doua campanie, înainte de a fi

primit din prima făgăduială cele cinci mii de drahme cît se promisese că li se va da fiecăruia. El îi învăța să ceară prin delegați plata acestor sume și soldații trimiseră atunci pe centurioni în acest scop.

Senatul înțelese că centurionii au fost mînați cu scopuri ascunse la această intervenție și declară că le v-a trimite răspuns prin alți delegați. Între timp trimiteau oameni instruiți să ia contact, în absența lui Cezar, cu cele două legiuni care se desfăcuseră de Antonius și să le povățuiască să nu pună toată nădejdea într-un singur om, ci în senat, care singur are putere nepieritoare; de asemenea să treacă de partea lui Decimus, de la care vor primi banii făgăduiți.

Dînd porunca să li se vorbească astfel, senatul admise plătirea a jumătate din suma destinată ca premii și alese zece bărbați pentru împărțirea ei. Fără să-l fi adăugat acestora pe Cezar, nici măcar ca al unsprezecelea.

Trimișii senatului, neîngăduindu-li-se să se întîlnească cu cele două legiuni, decît numai fiind de faţă Cezar, s-au întors fără să fi realizat ceva. Cezar se hotărî atunci să nu mai transmită vorbe prin alții și nici să mai șovăie; înfățișîndu-se personal armatei adunate, enumera toate jignirile ce i s-au adus din partea senatului, arătă cum tuturor partizanilor lui C. Cezar li se întind curse spre a fi suprimaţi unul cîte unul și îi sfătui să fie atenți la propria lor siguranță, deoarece urmau să treacă sub comanda unui general dușmănos partidului lui Cezar, și să fie trimiși dintr-un război într-altul, fie ca să piară cu toții, fie ca să se încaiere unii cu alții. Căci cu acest scop se oferă premiile pentru acțiunea săvîrșită de toate legiunile în comun la Mutina, nu mai celor două legiuni, ca să stîrnească ură și revoltă între ele.

LXXXVII. „Voi știți, continuă el, și pricina pentru care a fost nu demult înfrînt Antonius, cît și ce măsuri au luat pompeianii împotriva acelora care au primit anumite daruri din partea lui C. Cezar. Ce garan-ție există pentru voi mai întîi, în privința loturilor de pămînt și a banilor pe care i-ați primit de la el și, în al doilea rînd pentru mine în ceea ce privește siguranța mea personală, cît timp prietenii asasinilor stăpînesc senatul? În ce mă privește, sunt gata să suport ultimile consecințe, oricum ar fi ele; căci este frumos să înduri orice, cînd este vorba de a-ți răzbuna părintele. Sunt însă îngrijorat din pricina sorții voastre, căci sunteți într-o situație așa de grea și atît de mulți, amenințați de primejdii din pricina mea și a tatălui meu.

V-ați încredințat că sunt lipsit de ambiții personale, din moment ce am refuzat să primesc praetura oferită de voi cu toate atributele ei. Acum însă văd un singur mijloc de salvare atît pentru voi cît și pentru mine și anume dacă, cu ajutorul vostru, aş putea fi ales consul. Numai atunci tot ce vi s-a dat din partea tatălui meu va rămîne în mod sigur în mîna voastră, vi se vor da coloniile datorate și se vor plăti în întregime premiile. Eu voi pedepsi pe asasini și vă voi scuti de alte războaie în viitor”.

LXXXVIII. Armata a primit cu urale nesfîrșite această cuvîntare și a trimis îndată o delegație de centurioni ca să ceară consulatul pentru Cezar. Cînd senatul le-a obiectat prin răspunsul sau vîrsta candidatului, centurionii au spus, cum erau instruiți, ca și înainte vreme a fost ales consul Corvinius[89] – la o vîrstă și mai fragedă încă – iar mai tîrziu Scipionii, atît cel dintîi cît și cel de al doilea „și patria a tras mari foloase de pe urma tinereții fiecăruia. Trimișii aminteau apoi de exemplele recente, cum a fost Pompei cel mare și Dolabella; lui Cezar însuși i s-a încuviințat să fie consul cu zece ani înainte de vreme.

Unii dintre senatori n-au putut suporta aceste vorbe rostite cu multă îndrăzneala de către centurioni, care uitau de condiția lor și i-au dojenit ca pe unii ce îndrăznesc cu mult peste ceea ce se poate încuviința soldaților. Cînd armata a aflat despre aceasta, s-a înfuriat și mai mult și cerea să fie dusă la Roma pentru al alege ei înșiși pe Octavius consul în comiții extraordinare, ca pe un vrednic fiu al lui C. Cezar. În același timp, îl ridicau în slava prin laude necontenite pe Cezar-tatăl.

Cezar, văzîndu-i atît de porniți, dădu ordinul de plecare spre Roma chiar din adunare, avînd cu sine opt legiuni de pedestrime, cavalerie suficientă și toată trupa auxiliară care aparținea legiunilor. Trecînd peste rîul Rubicon din Gallia în Italia, traversat mai înainte de tatăl său tot pentru un război civil, Octavius își împarți armata în două: unei părți i-a dat ordin să-l urmeze cu încetinire, iar cu a doua, în care a ales elita forțelor sale, porni în marș forțat grăbindu-se să surprindă pe adversari înainte de a se fi putut pregătit. Întîlnind în drum oameni care aduceau parte din banii pe care-i trimisese senatul ca premii pentru soldați, Cezar,

temîndu-se de efectul moral asupra celor ce vor primi banii, a trimis pe ascuns ostași care să-i gonească înspăimîntîndu-i. Și purtătorii au fugit cu bani cu tot.

LXXXIX. Cum s-a răspîndit în oraș vestea despre apropierea lui Cezar, s-a iscat tumult și spaimă mare. Unii alergau în dezordine, alții își conduceau soțiile, copiii și tot ce aveau mai de preț la țară sau în locurile întărite ale Romei. Neștiindu-se nimic sigur asupra faptului dacă Cezar dorește numai consulatul, și aflîndu-se că o armată dușmănoasă se îndreaptă plină de mînie spre oraș, populalia întră într-o tulburare cumplită. Senatul își pierdu capul cu desăvîrșire, deoarece n-avea la dispoziție nici o forță armată. Și cum se întîmplă de obicei la orice tulburare, fiecare dădea vina unul pe celălalt: unii susțineau că i-au luat lui Cezar în mod jignitor armata pe care i-o dăduseră pentru urmărirea lui Antonius, alții că i s-a refuzat în mod ofensator triumful care i se cuvenea pe bună dreptate; alţii obiectau că din invidie i s-a luat posibilitatea de a împărți el premiile, neîngăduindu-i-se să fie nici măcar al unsprezecelea în comisia de repartizare, în sfîrșit, alții spuneau că nici premiile n-au fost împărțite la timp și în întregime, dîndu-se astfel prilej armatei să se ridice împotriva lor.

Dar cel mai mare reproș se referea la momentul cu totul nepotrivit al dezlănțuirii acestui conflict, timp în care Brutus și Cassius erau prea departe și abia în faza de pregătire, iar în flancuri aveau pe Antonius și Lepidus ca dușmani. Cînd se gîndeau ca aceștia se pot împăca și învoi cu Cezar, groaza le creștea la culme. Iar Cicero, care pînă atunci se vedea pretutindeni, dispăruse dintr-odată cu desăvîrsire.

XC. Și deodată veni o răsturnare a tot ce fusese hotărît pînă atunci și anume: în loc de două mii cinci sute de drahme, să se dea cele cinci mii cît se făgăduise dintru început; în loc să se dea premii numai la două legiuni, să se dea la toate opt; și însuși Cezar să le împartă, în locul decemvirilor și să poată candida în absenţă la consulat. Și pe data porniră soli în fugă la Cezar ca să-i comunice grabnic aceste hotărîri.

Dar de-abia ieșiră aceștia în goană din oraș și regretul îi cuprinse iarăși pe senatori: că n-ar fi trebuit să se înspăimînte în mod atît de puțin bărbătesc; că n-ar trebui să admită o a doua tiranie fără să se verse nici un strop de sînge; că n-ar trebui introdus obiceiul ca cei ce doresc să obțină o demnitate să ajungă la ea prin violență – nici ca o armată să pună stăpînire pe patrie din porunca oricui. Dimpotrivă, trebuie ca după ce s-au înarmat cu tot ce au la dispoziție, să se opună răsculaților cu puterea legii.

Era de așteptat, presupuneau senatorii, ca împotrivindu-li-se cu legea răzvrătiții nu vor îndrăzni să pornească cu armele împotriva patriei. Iar dacă vor porni totuși, ei, senatorii, ar trebui să suporte un asediu pînă la sosirea lui Decimus și Plancus și mai curînd să se apere pînă la moarte, decît să admită dintr-un început, fără nici o împotrivire, o sclavie care ar putea să nu-și mai găsească leacul.

Și-și reaminteau toate atitudinile și suferințele pentru libertate ale romanilor de altădată, care nu îngăduiau nici o concesie față de nimeni, cînd era vorba de libertate.

XCI. Cum în aceeași zi au sosit în port și cele două legiuni chemate din Libia; li se părea că înseși zeii îi îndeamnă la apărarea libertății. Regretul puse stăpînire și mai tare pe ei cînd mai apăru și Cicero în mijlocul lor; întreaga hotărîre de mai înainte fu schimbată, toți bărbații în vîrstă de a putea servi sub arme fură mobilizați. Soldații celor două legiuni din Libia, cei o mie de călăreți sosiți cu ele și cei din legiunea lăsată de Pansa în oraș au fost răspîndiți pretutindeni în Roma. O parte păzeau colina numită Janiculum[90] și banii ce se aflau adunați acolo, alții podurile de peste rîu. Praetorii erau răspîndiți în întreg orașul printre ei. Alții, în sfîrșit, pregăteau în port bărci, corăbii și bani pentru cazul că, înfrînți, senatorii ar fi trebuit să fugă pe calea mării.

Făcînd aceste pregătiri cu atîta siguranță și grabă, sperau să-l intimideze la rîndul lor pe Cezar, pentru ca, schimbîndu-și hotărîrea, să ceară de la ei și nu de la armată consulatul, sau în caz contrar să se poată apăra cu energie de atacul lui. Ei se mai așteptau ca partidul advers să-și schimbe cel puțin acuma atitudinea, cît timp se dă lupta pentru libertate. Cînd însă, după cercetări oficiale și secrete, n-au găsit nicăieri pe mama și pe sora lui Cezar, au fost din nou cuprinși de panică, căci se vedeau lipsiți de niște ostateci atît de importanți. Și deoarece cezarienii nu arătară prin nimic o schimbare de atitudine față de senat, credeau că femeile au fost atît de bine ascunse de aceștia.

XCII. Lui Cezar i se aduce știrea despre schimbarea hotărîrii senatului chiar în timp ce delegații acestuia erau în discuție cu el. Aceștia îl părăsiră imediat, împovărați de rușine. Cezar porni atunci în grabă cu armata sa și mai în tărîtată acum spre Roma, temîndu-se ca cele două femei ar putea să pățească ceva. El trimise mai întîi călăreți către populația înspăimîntată, îndemnînd-o să fie liniștită. Și spre uimirea tuturor, ocupă regiunea de dincolo de colina Quirinal91, fără ca cineva să îndrăznească a-l opri sau ataca. Dar dintr-odată un alt reviriment surprinzător se petrecu la Roma: oamenii cu vază alergară la el să-l salute. Și poporul de rînd se strînse în preajma lui, lăudînd purtarea atît de pașnică a soldaților.

A douazi, Cezar, lăsînd armata unde se găsea, porni cu o gardă destul de puternică spre oraș. Pe tot parcursul drumului populația îl întîmpină în grupuri și-l salută, fiecare manifestîndu-și pe față simpatia și umilul sau devotament. Mama lui și sora lui îl salutară împreună cu vestalele în templul Vestei. Pînă și cele trei legiuni din oraș, desconsiderînd pe comandanții lor, au trimis solii la el și au trecut de partea lui. Unul din comandanții lor, Cornutus92, s-a sinucis iar ceilalți au fost iertați.

Însuși Cicero, aflînd că se duc tratative de împăcare, obținu prin mijlocirea prietenilor lui Cezar o întîlnire cu el. Cînd întîlnirea avu loc, Cicero se apăra și apoi înfățișă cu laude exagerate pentru sine propunerea la consulat, pe care cel dintîi o adusese în senat. Cezar, persiflîndu-l îi răspunse doar atît ca el este ultimul dintre prietenii săi care-l vizitează.

XCIII. În cursul nopții se răspîndi deodată știrea că două legiuni ale lui Cezar, cea Marțiana și a patra au trecut de partea orașului, deoarece ar fi fost duse prin înșelăciune împotriva patriei. Praetorii și senatul au crezut cu multă ușurință această știre, deși armata lui Cezar se găsea foarte aproape. Sperînd că numai cu aceste legiuni, fiind cele mai puternice, vor putea ține piept celorlalte legiuni ale lui Cezar pînă ce va sosi din altă parte o forță mai mare – au trimis chiar în acea noapte pe Manius Aquilius Crassus la Picenum, ca să adune o armată, iar dintre tribuni au însărcinat pe Apuleius93 să răspîndească în popor vestea cea bună, alergînd de la om la om. Senatul se adună în grabă noaptea în Curie94. Cicero întîmpină la ușa pe senatori. Cînd însă vestea se dovedi neîntemeiată, el dispăru într-o litieră.

XCIV. Cezar, rîzînd de prostia lor, și-a adus armata mai aproape de oraș, pe cîmpia numită a lui Marte; dintre praetori n-a pedepsit pe nici unul, nici chiar pe Crassus care se grăbise să plece la Picenum și care i-a fost adus așa cum era prins în haine de sclav. În numele zeiței Clementa i-a iertat pe toți. Dar nu mult mai tîrziu au fost proscriși, fiind condamnați la moarte. A dat apoi ordin să se adune toți banii publici care erau pe Janiculum și aiurea, precum și celelalte sume care au fost impuse mai înainte cetățenilor la propunerea lui Cicero și a împărțit armatei cîte două mii cinci sute de drahme de om, promițînd să le dea în curînd și restul. Apoi a părăsit orașul pînă la alegerile de consul.

Fiind ales el și, conform dorinței sale, Quintus Pedius, care-i dăruise lui partea de moștenire ce o primise de la C. Cezar, intră din nou în oraș în calitate de consul. Pe cînd aducea jertfe, i se arătară doisprezece vulturi, tot atîția cît se spunea că i s-au arătat lui Romulus cînd a în temeiat Roma. După terminarea jertfelor, Cezar repeta adopțiunea sa de către tatăl său după o lege curiată. Aceasta înseamnă că adopțiunea trebuie făcută printr-un plebiscit. Romanii95 numesc părțile în care împart familiile sau triburile curii, după cum grecii, de pildă, le numesc fratrii. La romani acest mod de a adopta copii fără tată este cel mai legal. Și cei adoptați au puteri egale cu copiii legitimi față de rudele părinților lor adoptivi și față de sclavii eliberați de aceștia96. C. Cezar avea, pe lîngă celelalte laturi strălucite ale vieții sale, un mare număr de sclavi liberați care erau foarte bogați și poate îndeosebi pentru acest motiv Octavius a avut nevoie de această adopțiune, pe lîngă cea dobîndită prin testament.

XCV. Prin altă lege, Cezar desființă decretul prin care Dolabella era declarat dușman al patriei și dispuse să se facă cercetări judiciare în privința asasinării lui C. Cezar. Imediat începură cercetări, întreprinse de prietenii lui Cezar contra unora socotiți ca făptași autentici ai asasinatului, contra altora ca complici numai. Aceasta învinuire a fost adusă și unora care nici măcar nu erau în Roma cînd a fost ucis C. Cezar. După ce s-a fixat pentru toți o singură zi de judecată prin crainici publici, toți au fost condamnați în lipsă.

Cezar, inspectînd personal judecătoriile, nici unul dintre judecători n-a dat vreo sentință de achitare, afară de unul singur din ordin senatorial. Acesta n-a pățit nimic pe moment, dar mai tîrziu se găsea și el printre cei proscriși, cu pedeapsa de moarte, împreună cu ceilalți.

Ln aceleași zile, Quintus Gallius97, praetorul gărzilor din oraș și frate cu Marcus Gallius98, care se afla la Antonius, a găsit cu cale să ceară de la Cezar propraetura provinciei Libia. În timpul audienței, el a atentat la viața lui Cezar. Din această pricină colegii săi l-au destituit din funcție, poporul i-a devastat casa, iar senatul la condamnat la moarte. Cezar i-a dat poruncă să plece la fratele lui, dar urcîndu-se pe corabie pare să fi dispărut fără urme.

XCVI. După toate aceste înfăptuiri, Cezar, aflînd că Brutus și Cassius au adunat o armată de douăzeci de legiuni, se gîndea la o împăcare cu Antonius, de ale cărui legiuni avea nevoie contra acestora. El plecă de aceea din Roma spre Marea Ionică și înaintă pe îndelete, așteptînd să audă ce va face senatul. Căci Pedius sfătuise senatul, în lipsa lui Cezar, să se împace cu Lepidus și cu Antonius, pentru a nu face de neîmpăcat dușmănia care există. Deși prevedeau că împăcarea nu le va folosi nici lor nici patriei, ci numai lui Cezar, care-și dorea un asociat în lupta contra lui Cassius și Brutus, senatul aprobă propunerea și i se asocie de nevoie. Hotărîrile dușmănoase împotriva lui Antonius, Lepidus și a ostașilor de sub comanda lor fură anulate și li s-au dat și alte dovezi de împăcare.

Cezar și-a exprimat în scris bucuria pentru aceasta împăcare, iar lui Antonius i-a făgăduit chiar că-i va veni în ajutor împotriva lui Decimus, dacă va fi nevoie. Senatul îi răspunse imediat cu aceeași amabilitate, adăugînd cuvinte de laudă la adresa lui. Antonius scrise însă că el va pedepsi mai întîi singur pe Decimus, ca răzbunare pentru C. Cezar, și pe Plancus pentru perfidia împotriva sa și abia după aceea se va uni cu Cezar.

XCVII. Astfel de scrisori își trimiteau unul altuia. Pe cînd Antonius îl urmărea pe Decimus, i se alătură Asinius Pollio cu două legiuni; Asinius îl împacă și cu Plancus și acesta trecu cu trei legiuni la Antonius. În acest chip Antonius ajunse să aibă sub comanda să o armată foarte puternică. Decimus avea zece legiuni. Patru din acestea, cele mai cu experiență în ale războiului, erau slăbite de foame și bolnave încă. Celelalte șase erau alcătuite din recruți neantrenați și neobișnuiți cu oboselile unei campanii. De aceea el renunță de a mai lupta și se hotărî să fugă la Brutus, în Macedonia. Dar nu fugi pe drumul de dincoace de Alpi, ci spre Ravenna și Aquileia99.

Deoarece Cezar venea pe același drum, se gîndi să o ia pe un altul mai lung și mai anevoios. Trecînd peste Rin, Decimus voia să străbată regiunile sălbatice ale barbarilor. Dar aici cele dintîi legiuni care îl părăsiră din pricina lipsurilor și a oboselilor fură acelea de recruți, care trecură de partea lui Cezar. După acestea, trecură la Antonius și celelalte patru legiuni și toată trupa auxiliară, în afară de călăreții Galliei, ce formau garda lui personală. Dar Decimus le îngădui și acestora să meargă, dacă vor, la casele lor, dîndu-le bani din ceea ce mai avea și se îndreptă numai cu trei sute de oameni rămași alături de el spre Rin.

Deoarece rîul era greu de trecut și avînd numai puțini oameni, îl părăsiră și aceștia, în afară de zece. El se travesti în haine gallice și cunoscînd limba locului se furișă împreună cu aceștia ca un gal, dar nu pe drumul cel mai lung, ci spre Aquileia; crezînd că din cauza micului grup ce-l însoțea nu va fi recunoscut.

XCVIII. Fiind prins însă de bandiți și legat, Decimus îi întrebă pe aceștia sub cîrmuirea cui se găsește acea legiune. Aflînd că numele lui este Camillus, căruia el îi făcuse multe servicii, ceru să fie dus la Camillus. Cînd îl văzu adus de bandiți, Camillus îl întîmpină în mod public cu multă prietenie și-i mustră pe cei ce l-au legat că au insultat fără știrea lor pe un om atît de însemnat; în taina însă îl înștiință pe Antonius, înmărmurit de prăbușirea acestui om; nu suporta să-l mai vadă și dădu ordin lui Camillus să-l omoare și să-i trimită capul. După ce-i văzu capul, porunci asistentei să-l înmormînteze.

Acesta fu sfîrșitul lui Decimus Brutus, care sub Cezar a fost comandant de cavalerie și guvernator al vechii Gallii100, iar pentru anul următor era desemnat tot de Cezar să fie consul și guvernator și al restului Galliei. El fu al doilea, după Trebonius, care își primi pedeapsa, cam un an și jumătate de la asasinat. În

același timp a fost ucis, de sclavii săi, Minucius Basilus, alt ucigaș al lui Cezar, deoarece el obișnuia să-i castreze pe unii dintre ei cînd voia să-i pedepsească.

Cartea IV

I. Cei doi asasini ai lui Iulius Cezar, Trebonius și Decimus, fiind învinși în provinciile pe care le comandau și-au primit răsplata, primul în Asia, iar cel de-al doilea în Gallia.

Această carte, a patra a „Războaielor civile", ne arată chipul în care au fost pedepsiți Cassius și Brutus, instigatorii principali ai complotului urzit împotriva lui Cezar. Aceștia guvernau ținuturi care se întindeau din Siria pînă în Macedonia, aveau o armată numeroasă; alcătuită din unități de cavalerie, de marină și peste două zeci de legiuni de pedestrași și dispuneau de asemenea de bani și corăbii.

În acest timp, la Roma cei proscriși erau percheziționați, iar cei osîndiți la moarte erau supuși unor suferințe grele. Astfel de lucruri nu s-au petrecut nici la greci, nici la romani, nici chiar în timpul războaielor și al revoltelor cu excepția unui singur caz: Sylla, care cel dintîi a născocit condamnarea la moarte a vrăjmașilor. Marius își urmărea necruțător vrăjmașii; pe cei descoperiți îi condamna la moarte. Sylla însă condamna la moarte la întîmplare, anunțînd mari recompense bănești pentru denunțători și pedepse grele pentru tăinuitorii celor proscriși.

Întîmplările privitoare la Marius și Sylla au fost expuse în capitolele consacrate lor. Evenimentele care au urmat s-au petrecut astfel:

II. Trecînd de la dușmănie la prietenie[1], Octavius și Antonius – avînd fiecare cu sine cinci legiuni de pedestrași s-au întîlnit în preajma orașului Mulina, pe o insulă mică și abruptă, situată pe rîul Lavinus. După ce au ales poziții unii în fața celorlalți, ei doi au înaintat pe podul apei, avînd fiecare în juru-i cîte trei sute de ostași. Cel dintîi care a pășit pe pod a fost Lepidus. Acesta, după ce a cercetat insula și-a fluturat hlamida, dînd astfel semnalul întîlnirii. Ceilalți, lăsînd pe pod gărzile lor, alcătuite din cîte trei sute de oameni și prieteni, au pășit în mijlocul insulei într-un loc mai ridicat și au început consfătuirea. Octavius, care prezida adunarea, s-a așezat la mijloc. După discuții care au durat două zile, de dimineață și pînă seara, s-au luat următoarele hotărîri: Octavius să renunțe la puterea consulară și s-o transmită, pentru restul anului, lui Ventidius; să se instituie un nou triumvirat[2] care să pună capăt războaielor civile și care să fie încredințat pe termen de cinci ani lui Lepidus, lui Antonius și lui Octavius. Puterea acestui triumvirat era egală cu a consulilor. Au hotărît să se numească „triumvirat" această putere, tocmai pentru a înlătura numele de dictatură, poate din pricina legii lui Antonius, care interzicea dictatura. Triumvirii au mai hotărît ca magistrații Orașului[3] să fie numiți pe cinci ani, nu că pînă acum pe un an, iar provinciile să fie împărțite în chipul următor: lui Antonius să-i revie întreaga Gallie, în afară de regiunea din vecinătatea munților Pirinei, regiune numită vechea Gallie. Aceasta, împreună cu Spania, să revie lui Lepidus, iar Octavius să ia Libia, Sardinia, Sicilia și toate insulele din regiunea aceasta[4].

III. În acest chip, cu de la sine putere, triumvirii au împărțit imperiul roman, amînînd numai împărțirea teritoriilor aflate dincolo de Marea Ionică, pe care le stăpîneau încă Brutus și Cassius. Au convenit de asemenea ca Antonius și Octavius să continue lupta împotriva lui Cassius și Brutus; Lepidus să fie consul în anul următor și să aibă reședința la Roma, pentru a se-ngriji de nevoile orașului, iar asupra Spaniei să-și exercite puterea prin înlocuitori. Din armata lui Lepidus, acesta urma să păstreze doar trei legiuni pentru paza orașului, iar un număr de șapte legiuni să fie împărțite între Octavius și Antonius, trei lui Octavius și patru lui Antonius, astfel că în război fiecare să aibă douăzeci de legiuni. Triumvirii nădăjduiau ca după victorie să răsplătească armata cu alte binefaceri, cum ar fi atribuirea a optsprezece orașe italice, în care să locuiască ostașii. Aceste orașe se remarcau prin bogăția, prin calitatea solului și prin frumusețea locuințelor și urmau să fie dăruite soldaților, împreună cu pămîntul și casele lor, ca și cum ar fi pradă de război. Dintre aceste orașe, cele mai frumoase erau Capua, Rhegium, Venusia, Beneventum[5], Nuceria, Ariminum, Vibonia[6]. Astfel, cele mai frumoase localități ale Italiei au fost împărțite armatei. O altă măsură a triumvirilor a fost aceea de a ucide pe vrăjmașii lor, ca să înlăture orice obstacol care le-ar fi stat în cale pentru aducerea la îndeplinire a hotărîrilor luate, mai ales în timp ce purtau un război dincolo de granițele Italiei. Aceste măsuri fură hotărîte și aprobate, iar Octavius, în calitatea lui de consul, le aduse la cunoștința armatei, cu excepția măsurilor luate în privința celor osîndiți la moarte. Soldații, luînd cunoștință de aceste măsuri,

l-au aclamat și s-au îmbrățișat unii cu alții bucuroși de împăcarea intervenită.

IV. În timp ce se petreceau aceste lucruri, la Roma se întîmplau numeroase minuni și prevestiri înfricoșătoare. Cîinii urlau aidoma lupilor ceea ce e un semn ciudat. Lupii, măcar că sunt animale puțin deprinse să trăiască în preajma orașelor, alergau acum pînă și prin piață. O vacă a scos un glas omenesc; un prunc abia născut începu să vorbească. Din unele statui au picurat stropi de sudoare, iar din altele de sînge. Se auzeau strigăte puternice de soldați, zăngănit de arme, tropot de cai care nu se vedeau însă. În jurul soarelui se iviră multe semne neplăcute, ploua cu pietre, trăznete nesfîrșite cădeau pe temple și statui. Din această pricină, senatul chemă la Roma preoți și prezicători din Etruria7: Cel mai vîrstnic dintre ei, după ce a prezis revenirea vechei regalități, a adăugat ca toți vor cădea în robie, în afară de el; apoi își opri glasul și respirația pînă ce muri.

V. Cei trei bărbați – deveniți8 stăpîni atotputernici – proscriau pe vrăjmașii lor și condamnau în special persoanele influențe sau acelea împotriva cărora aveau dușmănie personală. Ei își predară unii altora atunci, cît și mai tîrziu, rudele și prietenii lor pentru a fi uciși. Erau proscriși laolaltă unii din pricina unei certe neînsemnate, alții din pricina unei prietenii față de dușmanii triumvirilor, alții din pricina unei atitudini dușmănoase față de prietenii lor, iar cîțiva din pricina averii lor mari. Ce-i drept, pentru continuarea războiului ei aveau nevoie de sume mari de bani. Impozitele percepute în Asia ca și birurile care erau stoarse de la regi și satrapi de-aici reveneau lui Brutus și Cassius.

Triumvirii se găseau într-o stare financiară proastă: Europa și Italia erau secătuite din pricina războaielor, a birurilor și a impozitelor. Din această pricină, au sfîrșit prin a impune biruri grele persoanelor particulare, chiar și femeilor și au născocit impozite pe actele de vînzare și pe contractele de închiriere. Se amintește cazul unei persoane care a fost proscrisă pentru vina de a fi fost proprietarul unei case luxoase și a unei proprietăți la țară. Cei osîndiți la moarte și la confiscarea averilor erau în număr de aproape trei sute de senatori și cam două mii de cavaleri romani. În numărul celor proscriși erau frați și unchi de ai triumvirilor și chiar ofițerii lor, care intraseră în conflict cu ei într-un fel oarecare, cînd erau sub ordinele lor sau cu alți tovarăși ai lor de arme.

VI. După conferință, în drum spre Roma aveau de gînd să treacă în listele de proscripție numele unui mare număr de cetățeni. Ei hotărîră să fie uciși în prealabil doisprezece cetățeni, după spusele altora șaptesprezece, și trimiseră în acest scop oameni să-i ucidă. Printre cei uciși urma să fie și Cicero. Patru din aceștia au fost pe loc omorîți, cu prilejul unor ospețe și al unor întruniri. În timp ce ceilalți erau urmăriți, în timp ce templele, altarele și casele erau scotocite, pe neașteptate se auziră în tot timpul nopții gălăgie, strigăte, un du-te-vino însoțit de vaiete, ca într-un oraș căzut pradă vrăjmașului. Cînd s-a aflat că au loc arestări masive și că nimenea dintre cei acuzați nu fusese trecut mai dinainte în listele de proscripție, aceasta făcea ca fiecare să aibă sentimentul că el este cel căutat de cei care cutreierau orașul. Deznădăjduiți, unii se gîndeau să dea foc locuințelor, alții edificiilor publice, preferînd să facă pagube fără nici o justificare înainte de a-și găsi sfîrșitul. Și poate că s-ar fi dedat la astfel de acte nebunești, dacă consulul Pedius care cutreiera orașul, însoțit de crainici, nu i-ar fi îmbărbătat, îndemnîndu-i să aștepte sosirea dimineții pentru a afla adevărul. Fără să cunoască părerea triumvirilor, în zorii zilei Pedius a proscris pe cei șaptesprezece cetățeni, ca fiind – după părerea lui – singurii vinovați de nenorocirile interne și singurii condamnați dinainte. Necunoscînd hotărîrile triumvirilor, el dădu garanții publice tuturor cetățenilor, în numele cetății. Din pricina oboselii însă, Pedius muri în cursul aceleiași nopți.

VII. Triumvirii își făcură intrarea în oraș în 3 zile consecutive, fiecare rezervîndu-și o zi: primul intră Octavius, al doilea Antonius și al treilea Lepidus, însoțiți de cohortele lor praetoriene și de cîte o legiune de pedestrime. O dată cu venirea lor, orașul era plin de armată și stindarde, ce se aflau în locurile potrivite. În mijlocul acestor evenimente, a fost convocată adunarea comițiilor, iar Publius Titus, tribunul poporului, a decretat că în împrejurările de față, o nouă putere urma să fie încredințată pe timp de cinci ani lui Lepidus, Antonius și Octavius. Această putere era egală cu a consulilor (un grec ar fi numit în chip potrivit pe deținătorii acestei puteri „harmostai”, nume pe care lacedemonienii îl acordau în situații asemănătoare celor ce

erau "investiți cu putere supremă). Legea a fost votată imediat, fără să se mai acorde un interval de timp pentru examinarea proiectului și fără ca să se anunțe dinainte ziua hotărîtă pentru convocarea adunării. În timpul nopții, pe lista celor șaptesprezece cetățeni proscriși au mai fost adăugați alți o sută treizeci de cetățeni, ale căror nume puteau fi citite în multe părți ale orașului, și puțin după aceea alți o sută cincizeci. Pe listele de proscriși apăreau necontenit numele altor cetățeni condamnați dinainte sau uciși înainte, din eroare, căutîndu-se a se justifica în acest mod sfîrșitul lor tragic.

Capetele celor uciși urmau să fie aduse în fața celor trei bărbați și primeau în schimb o răsplată în bani, dacă ucigașul era un om liber, în bani și eliberarea lui, dacă era sclav. Toți erau obligați să consimtă la percheziționarea locuințelor lor, iar celui care adăpostise sau tăinuise pe cineva, sau care nu primea să fie percheziționat, vina îi va fi la fel de mare ca a proscrișilor și că oricine-i va denunța va primi aceleași răsplătiri.

VIII. Decretul de proscriere avea următorul conținut: „Marcus Lepidus, Marcus Antonius și Octavius Cezar, aleși să orînduiască și să îndrepte treburile publice, dau următoarea proclamație: Dacă cei ticăloși, din pricina nesincerității firii lor, n-ar fi căutat în ceasuri de restriște pentru ei să obțină milă prin rugăminți, iar după obținerea salvării să devină dușmanii binefăcătorului lor, Caius Cezar n-ar fi pierit ucis de aceia cărora le-a crutat viața, după ce-i luase prizonieri în luptă, sau de aceia pe care-i copleșise cu onoruri și daruri, acordîndu-le în același timp prețuirea lor, iar noi înșine n-am fi siliți să tratăm cu asprime pe aceia care ne-au împroșcat cu insulte și ne-au declarat vrăjmași ai patriei. Acum cînd experienta ne-a convins că prin bunăvoință nu poți să înlături răutatea acelora care au pus la cale pierderea noastră și care și-au pătat mîinile în sîngele lui Cezar, noi am preferat să le-o luăm înainte dușmanilor noștri, decît s-ajungem noi victimele lor. Nimeni să nu ne socoată nedrepți, cruzi sau exagerați în măsurile luate, ci să aibă în vedere ceea ce a suferit Cezar și ceea ce am pătimit noi. Aceia pe care Cezar însuși îi făcuse prizonieri și cărora le dăruise viața, desemnînd pe unii din ei prin testament ca succesori, tocmai aceia i-au luat viața, atunci cînd a fost investit cu magistratura supremă. Măcar că fusese ales *pontifex maximus*, cu toate că subjugase stăpînirii romanilor națiunile cele mai puternice, cu toate că el a fost cel dintîi muritor care a trecut coloanele lui Hercule, cu toate că el străbătuse o mare ce pînă la el nu văzuse nici un navigator[9], cu toate că descopetise o regiune[10] pînă atunci necunoscută romanilor, a căzut în plin senat, în fața altarelor zeilor, străpuns de douăzeci și trei lovituri de pumnal. Ceilalți, după acest sălbatic atentat, în loc de a-i pedepsi pe vinovați, le-au îngăduit să pună stăpînire pe magistraturi și pe conducerea provinciilor, fapt care le-a îngăduit să dispună de tezaurul public, să ridice trupe împotrivă-ne și să obțină ajutor de la popoarele barbare, dușmani hotărîți ai Romei și Imperiului. Ca urmare, ei au trecut prin foc și au dărîmat din temelii orașele credincioase poporului roman, pe care nu le-au putut convinge să treacă de partea lor; iar acele orașe pe care le-au supus prin teroare le-au înarmat împotriva noastră, împotriva patriei.

IX. Pe unii dintre aceștia noi i-am și pedepsit, iar ceilalți, cu ajutorul zeilor, își vor primi pedeapsa cuvenită. Deși cele mai însemnate din sarcinile impuse nouă au fost aduse la îndeplinire și pot fi cercetate de toți, mă refer la acțiunea noastră din Spania, din Gallia și din teritoriul nostru, ne mai rămîne un lucru de făcut: să pornim împotriva ucigașilor lui Caius Cezar, aflați dincolo de mare[11] întrucît noi, cetățeni, ne pregătim să ducem pentru voi un război în țări străine, ni s-a părut un lucru păgubitor, atît pentru noi cît și pentru voi, că inamicii noștri comuni să rămînă în urma noastră, tot căutînd să profite astfel în absența noastră și tot pîndind un moment prielnic în vicisitudinile războiului. Tărăgănarea la nesfîrșit a unei astfel de situații nu e cu putință, ci mai curînd sarcina noastră este de a-i extermina pe cei care, ei cei dintîi, ne-au declarat război și care au decretat că noi și armatele noastre suntem adevărații vrăjmași ai patriei.

X. Nesocotind dreptatea zeilor și netemîndu-se nici de ura semenilor lor, aceștia au hotărît pieirea atîtor mii de bărbați. Noi nu ne vom răzbuna pe un număr atît de mare de cetățeni. Noi nu vom sacrifica pe toți acei indivizi care s-au declarat vrăjmașii noștri sau care au conspirat împotriva noastră. Noi nu vom cuprinde în listele de proscripție pe toți aceia care au excelat fie prin bogăție, fie prin magistraturile pe care le-au îndeplinit, așa cum a procedat magistratul care ne-a precedat, investit înaintea noastră cu puterea supremă

și care, ca și noi, a primit sarcina să restabilească liniștea în republică, înlăturînd dezordinile civile și căruia pentru succesele repurtate i-ați decernat titlul de „felix”12. Noi nu vom păși pe calea lui, deși, în mod natural, trei inși au mai mulți dușmani decît unul. Noi nu vom pedepsi decît pe cei mai ticăloși și vinovați, și aceasta atît pentru propriul vostru interes, cît și pentru al nostru. În mijlocul neînțelegerilor noastre, cum e și firesc, voi veți fi pradă tuturor nenorocirilor. De asemenea, se cuvine să se dea oarecare satisfacție armatei, care a fost umilită și adusă în stare de deznădejde prin tot felul de jigniri și care a fost defăimată ca vrăjmașă a patriei de către aceia care au fost adevărații vrăjmași ai republicii. Fără îndoială că i-am fi putut prinde și i-am fi putut ucide, în măsura în care-i întîlneam, pe aceia pe care i-am condamnat la moarte, dar noi preferăm să înscriem numele lor pe listele de proscripție, decît să-i prindem fără să fie avertizați13. Am luat această măsură pentru voi, pentru că nu cumva soldații noștri, trecînd peste hotărîrile fixate de noi, din pricina resentimentelor lor, să se năpustească asupra celor nevinovați; dimpotrivă, cunoscînd numele celor condamnați la moarte, soldații sunt opriți de a sacrifica pe alții, conform ordinului.

XI. Așadar, nimeni să nu dea adăpost, să nu tăinuiască și să nu ajute să fugă pe cetățenii trecuți în aceste liste să nu se lase corupt de ei. Acela care se va dovedi că a salvat pe un proscris, că a dat sprijin sau că l-a ascuns va fi trecut și el în lista proscrișilor. Cei care vor ucide pe cei proscriși au obligația de a ne aduce nouă capetele ucișilor, în schimbul următoarelor răsplăţi: douăzeci și cinci de mii de drahme attice – dacă aducătorul este cetățean liber; dacă e sclav, zece mii drahme, eliberarea lui și acordarea acelorași drepturi civile de care se bucura stăpînul lui. Aceleași răsplătiri se stabilesc și pentru denunțători. Numele celor răsplătiți va fi tăinuit pentru a-i feri de publicitate”. Acesta a fost conținutul decretului triumvirilor, tradus aci din latinește în grecește.

XII. Începutul proscrierilor îl face Lepidus, iar pe acela al proscrișilor, Paulus, fratele lui Lepidus. Al doilea dintre cei care făceau proscrierile a fost Antonius, iar Lucius, unchiul lui Antonius, a fost al doilea proscris. Paulus și Lucius au figurat printre primii proscriși, pentru că ei au decretat ca vrăjmași ai patriei pe Lepidus și pe Antonius. Locul al treilea și al patrulea printre proscriși îl dețin Plotius, fratele lui Plancus, și Quintus, socrul lui Asinius14, desemnați consuli pentru anul următor și ale căror nume figurau pe o listă anexă. Proscrierea lor n-a fost dictată nu mai de situația pe care o aveau, ci și pentru a produce vîlvă și a face ca lumea să-și piardă nădejdea ca vreun proscris ar putea fi salvat. În rîndul proscrișilor figura și Thoranius, despre care se spunea că a fost tutorele lui Cezar. O dată cu publicarea listelor de proscriși, porțile orașului, ieșirile și porturile, lacurile și mlaștinile, orice locșor suspect sau care putea fi un refugiu au fost ocupate. Centurionii primiră sarcina de a cutreiera ţara15 și de a face cercetări. Toate aceste măsuri au fost aplicate concomitent.

XIII. Arestările bărbaților proscriși s-au făcut de îndată, atît la Roma cît și în țară, chiar pe locul în care era prins cel învinovățit. Felurile în care-și găseau moartea cei proscriși erau felurite. Se cunosc cazuri de decapitări făcute numai pentru a pune mîna pe răsplata bănească; se cunosc cazuri nedemne de fugă ale unor bărbați de vază, atitudini neobișnuite în comparație cu strălucirea lor din trecut. Unii dintre proscriși se coborau în fîntîni. Alții în canalurile subterane16, în care se scurg murdăriile orașului, alții se ascundeau în podurile de afumat carne aflate sub acoperișul plin de ţiglă; unde stăteau în cea mai adîncă tăcere, unii se temeau de soțiile și copiii lor, cu care nu trăiau în bune raporturi, nu în mai mică măsură decît de ucigași. Alții se temeau de liberti și sclavi, alții de datornici sau de vecinii lor, dornici de a pune mîna pe pămîntul lor. Era o răzvrătire, în adevăratul înțeles al cuvîntului, a tuturor elementelor socotite pînă atunci dubioase; era o schimbare nenaturală17 a situației senatorilor, consulilor, praetorilor și tribunilor, a elementelor care rîvneau să ajungă la aceste demnități și ale acelora care le dețineseră cîndva. Aceștia se aruncau gemînd la picioarele propriilor lor sclavi, cerșindu-le milă și declarîndu-i stăpîni și salvatori. Cel mai trist spectacol era atunci cînd cu toată umilirea lor nu puteau obține milă.

XIV. Tot felul de nenorociri se abătură asupra Romei. Nu ca acelea ale războaielor și revoltelor obișnuite. Într-adevăr, în războaie și revolte ai a te teme de adversari și de ciocnirile cu aceștia și poți nădăjdui oricînd un sprijin din partea celor ai casei. Dimpotrivă, în aceste împrejurări groaznice, primejdia pentru cei

proscriși venea mai mult de la cei ai casei, decît de la asasini, cu atît mai mult cu cît rudele, nefiind expuse aici unui pericol, cum era cazul în timpul războaielor și revoltelor obișnuite, din rude deveneau vrăjmași, împinși la aceasta fie de un sentiment tăinuit pînă atunci, fie de lăcomie pentru cîștigul bănesc făgăduit, fie de dorința de a pune mîna pe aurul și argintul de care aceștia dispuneau. Din această pricină mulți trădau rudele punînd folosul lor propriu înaintea milei. Omul de bună credință sau binevoitor se temea să dea ajutorul său cuiva, să ascundă pe cineva sau să fie tăinuitorul cuiva de teamă asprimii pedepselor. O teroare nouă, deosebită de aceea care se abătuse asupra cetățenilor la aflarea primilor șaptesprezece proscriși, puse stăpînire pe mințile oamenilor. Ca și atunci, numele celor proscriși n-au fost date în vileag, totul reducîndu-se la a prinde și a ucide cîțiva cetățeni; în consecință se temeau de soarta lor și-și făgăduiau unul altuia sprijin. După publicarea listelor de proscripție, proscrișii au devenit imediat cunoscuți de toți. Cetățenii însă care se văzură în afară de orice pericol urmăreau pe ceilalți în nădejdea de a obține recompensele bănești fixate pentru ucigași. Gloata celorlalți devasta casele celor uciși și cîștigul murdar pe care-l realizau îi împiedică să aibă o înțelegere a nenorocirilor din fața ochilor lor. Oamenii cuminți și îngăduitori erau uimiți de consternare, amintindu-și că multe orașe cădeau pradă revoltelor, dar fiind în cele din urmă salvate prin bună înțelegere, pe cînd în orașul lor concordia și înțelegerea dintre șefi nu făceau decît să desăvîrșească ruina începută prin neînțelegerile magistraților.

XV. Dintre proscriși, unii pieriră apărîndu-se împotriva asasinilor; alții primiră moartea fără să se apere, nesocotindu-i vinovați pe partizanii triumvirilor. Alții muriră chinuiți de foame, iar alții se spînzurară; unii și-au găsit moartea în valurile mării. Alții se aruncară de pe acoperișul locuințelor lor; alții își găsiră moartea aruncîndu-se în ruguri aprinse. Unii se oferiră de bună voie asasinilor. Unii proscriși au cerut asasinilor, care întîrziau, să grăbească execuția. Alții, dimpotrivă, se ascunseră sau cerșiră umili iertare, fie fugind din calea nenorocirii, fie căutînd să-i cumpere pe asasini. Cîțiva cetățeni, împotriva hotărîrii triumvirilor, fură uciși fie din greșeală, fie din pricina unei dușmanii personale. În acest caz, leșurile acestor nefericiți zăceau cu capul netăiat, numai capetele celor proscriși erau suspendate în for, la tribune; căci era o obligație pentru ucigaș de a aduce capul celui ucis la tribunele din for, pentru a obține răsplata.

S-au văzut totuși numeroase dovezi de zel și curaj atît din partea femeilor, cît și printre copii, frați și sclavi, care au născocit fel de fel de mijloace pentru a salva viața ființelor iubite sau care își găsiră moartea alături de acestea, atunci cînd nu izbuteau în planurile lor. S-au văzut cazuri cînd unii s-au străpuns deasupra trupurilor părinților lor, alții au fugit; unii au pierit în naufragii, fiind loviți de soarta în toate felurile. Alții, împotriva oricărei așteptări, intrară din nou în magistraturi, sau au participat la războaie și obținură onoruri din partea triumvirilor. Vremea aceea a fost o ocazie de dezlănțuire a tuturor neomeniilor.

XVI. Aceste lucruri nu se petreceau într-un oraș oarecare sau în vreun regat mic și neînsemnat. Divinitatea făcea să se zguduie din temelie cea mai puternică dintre cetăți și care stăpînea atîtea popoare pe mare și pe uscat, sub a cărui oblăduire ajunseră la bună orînduire de astăzi. Asemenea fapte se petrecură în vremea lui Sylla și chiar înaintea acestuia, pe vremea lui Caius Marius. Cele mai importante din aceste întîmplări nenorocite le-am arătat în capitolele consacrate lor, socotind că nu e potrivit să fie date uitării. Întîmplările petrecute acum se bucură de un mai mare renume și sunt mult mai importante prin rezultatele lor; ele s-au realizat prin vrednicia triumvirilor și în special a unuia dintre ei, care, datorită calităților și succeselor sale, a consolidat domnia și a lăsat posterității un neam și un nume ilustru18. Voi păși acum la expunerea întîmplărilor strălucite sau nenorocite, săvîrșite în ultima vreme și pe care mi le amintesc. Nu mi se pare că merită de a fi consemnat un omor oarecare, o fugă sau întoarcere și traiul obscur, lipsit de orice interes, pe care l-au dus mai tîrziti unii din triumviri, ci acele lucruri care prin latura lor bizară ar putea impresiona și ar confirma faptele expuse mai înainte. Aceste fapte sunt numeroase și au fost povestite de mulți romani în numeroase cărți, bineînțeles așa cum au crezut ei. Eu voi povesti lucrurile pe larg, după importanța lor, respectînd adevărul și în comparație cu acestea voi sublinia fericirea din epoca noastră

XVII. Masacrul a început la nimereală, cu cetățenii care dețineau posturi de conducere. Primul ucis a fost tribunul poporului Salvius. După lege, această magistratură era sacră și inviolabilă. Tribunul poporului,

în unele cazuri, exercita o putere atît de mare încît putea arunca în închisoare chiar și pe consuli. Salvius – în calitatea sa de tribun al poporului – se opusese la început ca Antonius să fie declarat vrăjmaș al patriei; mai tîrziu însă deveni colaboratorul lui Cicero. Aflînd despre înțelegerea dintre triumviri și despre graba lor de a intra în Roma, el reuni pe toți ai casei la un ospăț, sub pretext ca pe viitor vor fi din ce în ce mai rare ocazi-ile de a se reuni împreună. Atunci cînd iscoadele triumvirilor năvăliră în sala ospățului, comesenii toți se ridicară cu zgomot, îngroziți, de la mese. În timp ce-i îndemna să stea liniștiți la locurile lor, comandantul centurionilor apucă, peste masa pe care se servea mîncare, pe Salvius de plete și-i reteză capul. Apoi porunci tuturor celor din casa să rămînă fără teamă așa cum sunt, pentru a nu stîrni neorînduială, ceea ce le-ar putea atrage aceeași pedeapsă. După plecarea comandantului de centurioni, mesenii rămaseră pînă în adîncul nopții muți în jurul trupului tribunului ucis. A doua victimă a fost praetorul Minucius. Acesta tocmai prezida adunarea comițiilor din for, cînd a aflat că era căutat de uneltele triumvirilor. Praetorul părăsi imediat adunarea căutînd în grabă un loc unde să se ascundă. Intrînd în prăvălia unui meseriaș își schimbă hainele și porunci însoțitorilor[20] și purtătorilor de insignă[21] să se retragă. Dar aceștia, din respect și milă față de praetor, rămaseră acolo și contribuiră astfel, fără voia lor, ca praetorul să fie descoperit de ucigașii lui.

XVIII. Un alt praetor, Annalis, alerga tocmai atunci pe la diverși cetățeni cu fiul său candidat la quaestură, cerîndu-le votul. Îndată ce prietenii care-l însoțeau și purtătorii insignelor aflară că numele lui figurează printre proscriși, o luară la fugă. El se salvă refugiindu-se la unul din clienții săi, care avea o casă mică și sărăcăcioasă într-un cartier mărginaș al orașului. În această casă nenorocită sub toate aspectele se ascunse în deplină siguranță și rămase acolo pînă cînd însuși fiul său, bănuind fuga tatălui său la acel client, atrase după sine acolo și pe asasini. Drept răsplată, triumvirii îi dădură întreaga avere părintească și îl numiră edil. Dar cu ocazia unei certe, pe care o provoca fiind în stare de ebrietate, el fu ucis de aceiași soldați, care uciseseră și pe tatăl lui. Thoranius, care în acest timp nu mai deținea funcția de praetor, avea un fiu netrebnic, care se bucura însă de mare trecere pe lîngă Antonius. El rugă pe centurioni să amîne executarea lui pînă cînd fiul său va fi obținut mila lui Antonius. Atunci centurionii, rîzînd, îi răspunseră ca fiul său intervenise tocmai ca să fie executat. Auzind acestea, bătrînul mai ceru un scurt răgaz spre a-și vedea fiica, pe care văzînd-o îi recomandă să nu ceară dreptul ei la moștenire, că nu cumva fratele ei să intervină pe lîngă Antonius și pentru uciderea ei.

Tînărul acesta a sfîrșit prin a-și cheltui averea în dezmăț și mai tîrziu a fost condamnat la exil, acuzat fiind de furt.

XIX. Cicero[22], care după moartea lui Cezar obținuse o trecere politică care echivala cu autoritatea supremă în comiții, a fost trecut în lista celor proscriși, împreună cu fiul său, cu fratele său, cu fiul fratelui și cu toate rudele, prietenii și cu partizanii lui. Ei se îmbarcară pe corăbii, dar Cicero neputînd suporta răul de mare, debarcă în preajma unei proprietăți – pe care am vizitat-o și eu pentru cercetarea celor întîmplate – lîngă orașul Gaeta[23] din Italia, unde ducea o viață liniștită. Cînd se apropiară însă centurionii care-l căutau (căci atît Antonius, cît și cei din preajma lui îl căutau cu nerăbdare), niște ciori intrară în camera lui și-l treziră prin croncănitul lor și-i smulseră vestmîntul de pe corp. Sclavii lui, socotind această întîmplare ca un semn al divinității îl așezară pe Cicero într-o țitieră și-l duseră spre mare, fără a fi observați, printr-o pădurice deasă. Soldații alergau în toate părțile, întrebînd dacă nu cumva a fost zărit Cicero. Unii din simpatie și milă spuneau că se îmbarcase și plecase pe mare. Dar un cizmar, client al lui Clodius[24], vrăjmașul cel mai de temut al lui Cicero, arată centurionului Laenas, care se afla acolo cu puțini oameni, cărarea pe care pornise Cicero. Laenas alerga și văzînd că asupra-i năvălea un număr mai mare de slujitori decît avea el strigă cu un aer de comandant: „Alergați spre mine, centurioni din ariergardă!” Sclavii, socotind că vor veni mulți în ajutorul lui Laenas, rămaseră înmărmuriți.

XX. Laenas, care izbutise să cîștige cîndva un proces cu ajutorul lui Cicero, îi reteză capul, trăgîndu-l afară din lectica și lovind de trei ori pînă-l desprinse de tot, din pricina nepriceperii lui. Același Laenas a retezat și mîna cu care Cicero scrisese cuvîntările împotriva lui Antonius, cînd îl înfățișa ca pe un tiran, cuvîntări pe care Cicero, după pilda lui Demosthene, le intitula „Filipice”[25]. Vestea cea mare a uciderii lui

Cicero ajunse la Antonius, adusă în grabă de către unii pe mare și prin ștafete călări. Laenas, agitînd din depărtare capul și mîna celui ucis de el, le arată lui Antonius care se afla în for. Acesta, cuprins de o bucurie nemărginită, încunună pe centurion și-i dădu, peste răsplata obișnuită, două sute și cinci zeci de mii de drahme attice, fiindcă răpusese pe cel mai înverșunat și vajnic dușman al lui. Capul și mîna lui Cicero rămaseră suspendate de tribună în for multă vreme, în locul în care oratorul își rostise mai înainte cuvîn-tările. Numărul cetățenilor dornici de a vedea acest spectacol era mult mai mare decît al cetățenilor veniți cîndva să-l asculte. Se zice că, chiar în timpul mesei, Antonius avea în fața sa capul lui Cicero și era tare satisfăcut de acest spectacol îngrozitor. Acesta a fost sfîrșitul tragic al lui Cicero, oratorul renumit pînă astăzi pentru elocința lui și care a adus patriei servicii imense în timpul consulatului. El a fost ucis și apoi batjocorit după ucidere. Fiul lui fusese trimis mai dinainte la Brutus, în Grecia. Fratele lui Cicero, Quintus, surprins împreună cu fiul său de uneltele triumvirilor, implora pe ucigași să-l ucidă pe el, înainte de a lua viața copilului său. Fiindcă și fiul le adresă aceeași rugăminte, ucigașii le împlinîră voia amîndurora. Tatăl și fiul fură omorîți în același timp, la un semn al ucigașilor.

XXI. Egnatius[26] tatăl și Egnatius fiul, fură uciși dintro singură lovitură, în timp ce stăteau îmbrățișați. Deși capetele lor fură retezate, trupurile rămaseră mai departe îmbrățișate. Balbus, ca să nu atragă atenția cuiva mergînd alături de fiul său, îl trimise pe acesta înainte, avînd de gînd să fugă pe mare, iar puțin în urma fiului mergea și el la o distanță oarecare. Un ins, într-adins sau din prostie, spuse tatălui că fiul său a fost prins. Tatăl se întoarse din drum și trimise să-i cheme pe ucigași. Se întîmplă ca și fiul să piară în timpul unei furtuni. Soarta adăuga și ea acțiunea ei nefastă în aceste nenorociri.

Arruntius avea un fiu care nu voise să se salveze fără de tatăl său și pe care cu mare greutate îl convinse să se salveze pe sine. Mama acestuia îl trimise mai înainte pînă la porțile orașului, iar ea se întoarse înapoi ca să-și înmormînteze pe soțul ucis. Aflînd că și fiul său a pierit pe mare, ea s-a lăsat să moară de foame. Iată deci cîteva chipuri de fii buni și de cei răi.

XXII. Doi frați numiți Ligarius, proscriși împreună, își găsiră adăpost într-un cuptor. Descoperiți de sclavi, unul fu ucis pe loc, iar celălalt izbuti să se salveze. Aflînd însă că fratele său a pierit, se aruncă de pe podul unui rîu în valurile lui. Cîțiva pescari săriră în ajutor, convinși că nu se aruncase într-adins în rîu, ci că a căzut din întîmplare. După ce a rezistat cîtva timp pescarilor, s-a aruncat în viitoare. Salvat iar de pescari, el le-a adresat următoarele cuvinte: „prin fapta voastră voi nu mă salvați, ci veți pieri împreună cu mine, căci sunt un proscris”. Impresionați de această mărturisire, ei erau pe punctul de a-l salva, cînd, zărindu-l cîțiva soldați care făceau de strajă la pod, alergară și-i tăiară capul. Mai menționăm doi frați, dintre care unul s-a aruncat în viitoarea unui rîu. Un sclav de-al lui îi căuta timp de cinci zile trupul, pe care găsindu-l, fiindcă mai putea fi recunoscut, i-a tăiat capul nădăjduind că astfel va primi răsplata făgăduită. Celălalt frate, ascuns într-o groapă cu bălegar, fu denunțat de un alt sclav. Centurionii, nevoind să pătrundă în groapă, îl scoaseră de acolo împungîndu-l cu lancea și-i tăiară capul în starea în care era, fără să-l mai spele. Un alt cetățean, neștiind că este și el proscris, alergă spre călăii care prinseseră pe fratele său și le strigă: „Ucideți-mă pe mine în locul lui”. Centurionul, care avea la el ordinul de proscriere, îi spuse: „Ai o pretenție justificată, căci figurezi în lista proscrișilor înaintea fratelui tău”. Spunînd aceste cuvinte, îi ucise pe amîndoi conform ordinului. Acestea-s cîteva pilde de iubire frățească.

XXIII. Ligarius era ascuns de soția sa, cu știrea unei singure sclave. Fiind trădată de aceasta, ea mergea în urma capului tăiat al soțului ei, care era purtat de ucigașii lui, strigînd: „Eu mi-am tăinuit soțul și deci merit și eu pedeapsa, ce se cuvine tăinuitorilor”. Și fiindcă nu apărea nimeni ca să-i ia viața sau s-o denunțe, s-a prezentat denunțîndu-se singură înaintea magistraților. Aceștia, apreciind devotamentul față de soț, îi cruțară viața. În schimb, ea se lăsă să moară de foame. Am pomenit aci de această femeie, care, neizbutind să-și salveze soțul, și-a pus singură capăt zilelor. Despre femeile devotate, care au reușit să-și salveze bărbații, voi scrie în capitolul despre proscrișii care au scăpat cu viața.

Alte femei, în schimb, au uneltit în mod nelegiuit împotriva propriilor lor soți. În rîndul acestora este soția lui Septimius, care trăia pe ascuns cu un prieten al lui Antonius. Dornică să ajungă din concubină cît

mai curînd soția acestuia, a intervenit prin amantul ei la Antonius. Iar ca urmare, Septimius a fost trecut și el pe lista celor proscriși. Avertizat de soția lui și nebănuind nefericirea care sălășluia în propria lui casă, se pregătea să fugă. Cu dragoste prefăcută, soția lui închisese ușile casei și reținu pe Septimius pînă cînd își făcură apariția partizanii triumvirilor. În ziua în care Septimius pierea de mîna ucigașilor, soția acestuia-și celebra noua ei căsătorie.

XXIV. Salassus fugise de acasă; neștiind ce să facă în situația în care se afla și avînd impresia că situația se îmbunătățise la Roma, se întoarse în cursul unei nopți. În acest răstimp casa lui fusese vîndută. Recunoscut numai de portar – sclavul lui de odinioară care fusese vîndut dată cu casa – acesta îl primi în propria lui locuință, făgăduindu-i să-l ascundă mai departe și să-i dea întreținerea în limita posibilităților lui. Salassus îl rugă să cheme pe soția lui din casa în care locuia acum. Aceasta îi răspunsecă deși e dornică să-l vază cît mai degrabă, va veni a doua zi, în zorii zilei, că nu cumva să trezească bănuielile sclavelor. În zorii zilei, cînd portarul alerga spre casa ei, ca s-o îndemne să se grăbească, aceasta trimitea partizanii trim-virilor la soțul ei. Salassus, temîndu-se ca nu cumva portarul să-i întindă vreo cursă, la plecarea lui ieși pe acoperiș, așteptînd acolo desfășurarea evenimentelor. Văzînd în fruntea călăilor care se apropiau nu pe portarul casei, ci pe propria lui soție se aruncă de pe acoperiș.

Fulvius fu denunțat de fosta lui concubină în a cărei casa se refugiase. Aceasta era fosta lui sclavă, cu care întreținuse legături, pe care apoi o eliberase și o căsătorise, dîndu-i și zestre. Uitînd binele pe care i-l făcuse Fulvius, îl trăda din gelozie pe femeia cu care se căsătorise el mai tîrziu. Socot că și aceste exemple de femei desfrînate trebuie amintite.

XXV. Statius Samnitul, care a adus numeroase servicii compatrioților săi în timpul războiului cu aliații, a fost ales membru al senatului roman pentru faptele mărețe pe care le-a săvîrșit și pentru averea și origina sa. Deși în vîrstă de optzeci de ani, a fost proscris din pricina uriașelor sale bogății. Punînd casa lui la dispoziția poporului și a sclavilor, îndemna pe toți să ia tot ce doresc, oferind el însuși unele lucruri drept pradă. Cînd casa rămase pustie, o zăvori, îi dădu foc și el însuși pieri în flăcări. Acest incendiu cuprinse multe alte case. Capito, lăsînd porțile casei întredeschise, răpunea rînd pe rînd călăii care pătrundeau în număr din ce în ce mai mare. În cele din urmă, copleșit de mulțimea soldaților, după ce răpuse pe mulți, pieri și el. Vetulinus recrutase la Rhegium o armată numeroasă, alcătuită din proscriși, din cei fugiți împreună cu aceștia și din fugarii din cele optsprezece orașe ale Italiei, foarte supărați de faptul ca triumvirii le făgăduiseră soldaților orașele ca răsplată de război. Vetulinus, care era în fruntea lor, măcelari pe toți centurionii care cutreierau pe străzi. În cele din urmă triumvirii trimiseră împotriva lui o oaste mai numeroasă. El nu cedă nici atunci, ci se duse la Pompei cel tînăr în Sicilia, care comanda acolo și în preajma căruia găseau refugiu cei proscriși. Apoi el se luptă cu îndîrjire pînă cînd, încingîndu-se în oraș mai multe lupte, îmbarcă pe fiul său și pe alți proscriși din preajma sa, trimițîndu-i la Messina. Cînd Vetulinus văzu corabia în largul mării se năpusti împotriva vrăjmașilor și fu răpus de aceștia.

XXVI. Naso, trădat de un libert, care fusese iubitul lui, smulse o sabie din mîna unuia dintre soldații aduși de acest libert spre a-l omorî, ucise pe trădător, iar el se puse la dispoziția celorlalți ucigași. Un sclav devotat și-a lăsat stăpînul pe o movilă de pămînt, iar el alerga spre țărmul mării, ca să închirieze o corabie pentru acesta. La întoarcere, zărindu-și stăpînul străpuns și abia răsuflînd, îi strigă: „Așteaptă puțin, stăpîne!" și repezindu-se pe neașteptate asupra centurionului îl ucise. După aceasta, își luă și el viața spunînd stăpînului său: „Ai cel puțin mîngîierea de a fi răzbunat!" Lucius, după ce încredința banii la doi liberţi devotați, se îndrepta spre mare. Aceștia fugiră cu banii; atunci Lucius se întoarse acasă și, nemaiavînd nici o nădejde că și-ar putea salva viața, se puse de bună voie la dispoziția ucigașilor. Labienus, care în timpul proscrierilor lui Sylla prinsese și ucisese pe mulți, a socotit că este un lucru dezonorant dacă n-ar suporta și el cu curaj aceeași soartă. Ieșind din casă, el se așeză pe un tron, așteptînd pe asasini. Cestius era ascuns la țară, de niște oameni ai lui de încredere. Văzînd mereu pe centurioni străbătînd drumurile orașului înarmați sau purtînd capetele tăiate ale celor proscriși în mînă și neputînd îndura spaima, convinse pe sclavi să aprindă un rug, pentru a pretexta că înmormîntează pe Cestius, care a murit. Aceștia aprinseră rugul fără să bănuiască

ceva, iar Cestius se aruncă în flăcări.

Aponius se ascunse undeva în plină siguranță. Nemaiputînd însă suporta mizeria de fiecare zi a vieții, se predă ucigașilor. Un alt proscris se așeză de bună voie într-un loc vizibil și, văzînd că ucigașii întîrzie, se spînzura în văzul tuturor.

XXVII. Lucius, socrul lui Asinius, consul pe vremea aceea, scăpase de proscriere fugind pe mare. Dar neputînd suporta furtuna, se aruncă în apă. Sisinius[28] fugise și el. Prins de călăii care veneau pe urmele lui, le strigă că nu este proscris, ci că este doar urmărit din pricina averii sale. Ucigașii îl conduseră atunci în fața listelor de proscripție, poruncindu-i să-și citească numele. Aceștia îl uciseră în timp ce își citea numele. Aemilius, văzînd un individ urmărit și neștiind că și el figurează printre proscriși, întrebă pe centurionul care urmărea, cine e proscrisul. Acesta, recunoscîndu-l pe Aemilius, îi răspunse: „Și tu, și el” și-i ucise pe amîndoi. Cillon și Decius ieșeau tocmai din senat cînd aflară că numele lor figurează printre ale proscrișilor. Ei fugeau atît de tulburați prin Porțile Romei încît fără ca cineva să-i fi urmărit, prin atitudinea lor, se dădură de gol în fața centurionilor întîlniți în drum. Selicius[29], desemnat judecător în procesul intentat lui Brutus și Cassius, în timp ce Octavius înconjurase tribunalul cu un număr de ostași, iar ceilalți judecători dădură pe ascuns votul lor pentru condamnarea la moarte a celor doi conjurați, el singur avu curajul să voteze pe față achitarea lor. Uitînd în aceste împrejurări atitudinea lui curajoasă din trecut și văzînd niște ciocli care duceau un cadavru la groapă, se alătura acestora. Străjile care păzeau la Porțile Romei, văzînd că cioclii sunt mai numeroși ca de obicei – la numărul lor se adăugase unul, – fără să fi suspectat pe nici unul din ei, răscoliră targa ca să se convingă dacă nu cumva cineva se prefăcuse a fi mort. Din întîmplare, cioclii se luaseră atunci la ceartă cu Selicius, pe motiv că nu era cioclu de meserie. Acest incident făcu ca el să se dea în vileag și centurionii îl omorîră.

XXVIII. Trădat de un sclav eliberat, Varus fugise și rătăcind de pe un munte pe altul se-nfundă în cele din urmă în mlaștinile Minturnilor, unde se opri ca să se odihnească. Cum minturnienii cutreierau tocmai locul în căutarea briganzilor, vîrful unei trestii fiind mişcat îl dezvălui pe Varus. Descoperit, el le spuse că este hoț. Condamnat la moarte, se supuse verdictului. Urmînd însă să fie torturat spre a mărturisi pe complici, el n-a mai putut îngădui aceasta umilire și le spuse: „Minturnienilor! Vă declar că am fost consul, și, lucru care este mai onorabil acuma pentru un înalt magistrat, eu sunt proscris. Vă interzic să mă supuneți la torturi și să mă omorîți; dacă nu există pentru mine nici o posibilitate de salvare, socot că eşte mai bine să pier ucis de aceia care au același rang cu mine”. Minturnienii n-au dat crezare și au suspectat cuvintele lui; dar un centurion care trecea pe acolo l-a recunoscut și i-a retezat capul, lăsînd restul corpului minturnienilor. Alți călăi, care porniseră în căutarea unui proscris, prinseră din întîmplare pe Largus. Impresionați de faptul că individul căzuse în mîinile lor fără să fi fost urmărit, îi îngăduiră să fugă în pădure. În timp ce fugea se văzu urmărit de alți călăi. Atunci se întoarse grăbit către cei dintîi și le spuse: „Ucideți-mă voi, care ați avut la început milă de mine ca să beneficiați voi de răsplata promisă”. În acest chip Largus, murind, răsplăti din recunoștință generozitatea soldaților.

XXIX. Cetățeanul Rufus avea o casă foarte frumoasă învecinată cu casa Fulviei[30], soția lui Antonius. Aceasta voise cîndva să cumpere casă, dar Rufus refuzase. Acuma, deși i-o dărui Fulviei, totuși nu scapă de proscriere. Atunci cînd călăii prezentară lui Antonius capul lui Rufus, acesta îl refuză susținînd că nu este el acela căruia i se cuvine, ci să fie trimis soției sale, iar aceasta porunci să fie atîrnat în fața casei lui Rufus și nu în for. Un alt cetățean avea la țară o proprietate frumoasă, situată într-un loc umbrit. Pe această proprietate se afla și o peştera frumoasă de o mare adîncime. Din cauza acestei proprietăți, probabil, el fu proscris. La apariția călăilor, el tocmai se recrea în peșteră. În timp ce ucigașii se vedeau alergînd spre el de departe, un sclav al lui îl trimise pe el în adîncul grotei, iar el, îmbrăcînd veșmintele stăpînului și ieșind în fața călăilor, se prefăcea că este stăpînul vilei și că se teme, și desigur că ar fi fost ucis, dacă unul din călăi n-ar fi dezvăluit viclenia. Moartea lui Rufus indigna poporul, care nu se liniști decît atunci cînd obținu pedepsirea prin spînzurătoare a denunțătorului, ca și eliberarea sclavului care încercase să-l salveze. Hate-rius[31], care era ascuns, fu denunțat de un sclav. Sclavul, eliberat imediat pentru fapta lui, avu îndrăzneala să concureze

împotriva copiilor victimei la cumpărarea averii, lăsată de acesta, și le făcea rău unde putea, Copiii apăreau pretutindeni plîngînd în tăcere în urma sclavului. Acest fapt indignă poporul, iar triumvirii îl dădură din nou ca sclav copiilor victimei, fiindcă depășise limitele admise. Aceasta a fost soarta bărbaților proscriși.

XXX. Același trist sfîrșit aștepta și pe copiii orfani, a căror avere era rîvnită. Un tînăr a fost omorît pe cînd se ducea la școală, însoțit de pedagogul sau. Acesta, văzînd pericolul, își îmbrățișă elevul, căutînd zadarnic să-l apere. Antilius, care tocmai îmbrăcase toga virilă, se ducea însoțit ca de obicei de un numeros cortegiu de prieteni să aducă sacrificii la templu. La vestea înscrierii lui pe listele de proscripție, prietenii și sclavii se risipiră. Singur și părăsit de toți aceia care formaseră acel măreț cortegiu, caută refugiu la mama sa, și aceasta de teamă refuză să-l primească. Socotind că era de prisos să mai recurgă la ajutorul cuiva, din moment ce propria lui mama îl respinsese, fugi în munți. Constrîns însă de foame, coborî la șes, unde fu prins de un hoț de drumul mare, care în mod obișnuit jefuia pe trecători și-i supunea la diferite munci. Neputînd suporta aceasta trudă, întrucît fusese crescut în bogăție, o luă la fugă pe drumul de care, cu lanțuri la picioare, și se predă unor centurioni care treceau pe acolo. Aceștia l-au ucis.

XXXI. În timp ce se întîmplau aceste evenimente, Lepidus, care repurta succese triumfale asupra iberilor, dădu un edict cu următorul cuprins: „Să dea zeii noroc! Se face cunoscut tuturor, bărbați și femei, că sunt obligați să sărbătorească ziua de azi prin sacrificii și ospețe. Acela care nu se va supune acestei porunci va fi înscris în listele de proscripție”. Lepidus străbătu în triumf drumul spre templu urmat de un număr de cetățeni care veneau în urmă-i, simulînd bucuria, dar în fond avînd sentimente dușmănoase. În acest timp, lucrurile din casele celor proscriși erau prădate. Numărul cetățenilor care se prezentau să cumpere averea imobilă era redus, fie că oamenii se sfiau să adauge noi neajunsuri acestor nefericiți, fie că socoteau de rău augur achiziționarea proprietăților acestora, fie că socoteau un pericol pentru ei faptul de a fi știuți că au aur și argint sau în sfîrșit, fie că erau încredințați că nu trebuie să adauge alte proprietăți la cele pe care le aveau, într-o vreme cînd ale lor erau suficiente pentru a le primejdui viața. S-au găsit doar cîțiva îndrăzneți care s-au prezentat singuri și care au cumpărat totul pe un preț foarte scăzut. Astfel triumvirii, care nădăjduiseră să poată realiza sume importante de bani pentru nevoile războiului, au constatat că le mai lipseau două sute de milioane de drahme attice.

XXXII. Triumvirii aduseseră la cunoștința poporului acest rezultat și dădură un edict prin care o mie patru sute de femei, dintre cele mai bogate[32], erau obligate să-și declare averea și să contribuie la cheltuielile războiului cu o sumă de bani fixată de ei. Edictul mai prevedea ca acele femei care ar fi ascuns ceva din averea lor sau care ar fi ascuns adevărata evaluare a acestei averi să fie pedepsite. Pe de altă parte, au stabilit recompense atît pentru oamenii liberi, cît și pentru sclavii care ar fi denunțat declarațiile nesincere.

Femeile vizate prin acest edict găsiră cu cale să recurgă la sprijinul semenelor lor care aveau legături de rudenie cu triumvirii. Ele găsiră un sprijin la sora lui Octavius și la mama lui Antonius. În schimb Fulvia, soția acestuia, le goni de la ușile ei. Femeile se simțiră adînc jignite. Ele năvăliră în for, dădură în lături poporul și străjile și așezîndu-se în preajma tribunei însărcinară pe Hortensia să vorbească. Aceasta spuse următoarele: „La început am mers pe calea care se potrivea unor femei de rangul nostru, adresîndu-ne soțiilor voastre și cerîndu-le sprijinul. Fiindcă am fost respinse în mod nedemn de Fulvia, ne-am adunat aci, în for, spre a cere dreptate. Voi ne-ați răpit părinții, copiii, soții și frații sub pretext că erau vrăjmașii voștri. Dacă acum ne răpiți și averea, ne veți aduce într-o situație incompatibilă cu rangul, moravurile și sexul nostru. Dacă ne învinuiți și pe noi așa cum ați învinuit pe bărbații noștri, că ne-am arătat ostile vouă, înscrieți-ne pe listele de proscripție, așa cum ați procedat și față de ei. Iar dacă noi, femeile, n-am decretat pe nici unul din voi ca vrăjmași ai poporului, dacă n-am distrus casa nimănuia, dacă n-am mituit nici una din armatele voastre, dacă n-am ațîțat pe nimeni împotriva voastră, dacă n-am fost piedică pentru nimeni ca să dobîndească magistratura și onorurile, de ce să fim părtașe la pedepse, noi, care n-am fost părtașe la nedreptățile comise împotriva voastră?

XXXIII. Dacă noi, femeile, nu luăm parte nici la magistraturi, nici la onoruri, nici la comanda provin-

ciilor și nici la vreuna din funcțiile pe care voi le disputați cu prețul atîtor nenorociri, de ce ne obligați la contribuții bănești? Răspunsul vostru este: „ne aflăm în stare de război”. Dar cînd n-au fost războaie? Aș vrea să știu cu prilejul cărui război au fost puse la contribuție femeile? Natura liberează la toate popoarele pe femei de asemenea contrabuții. O singură dată mamele noastre, depășindu-i firea, au venit în ajutorul statului, atunci cînd din pricina carthaginezilor, țara întreagă și Roma s-au aflat în mare primejdie. Dar și atunci contribuția lor a fost voluntară; ele n-au cedat nici din pămîntul lor, nici din domeniile stăpînite de ele; n-au dat nici zestrea și nici locuințele lor care sunt indispensabile unor femei libere ci numai podoabele lor casnice, fără să le fi evaluat, în prealabil, fără să se teamă de denunțători și acuzatori, de constrîngeri și violență, ci așa cum le-a dictat voința lor. În momentul de față care este pericolul care amenință stăpînirea sau patria? Dac-ar fi fost vorba de un război împotriva gallilor sau parților ați fi văzut că, pentru salvarea noastră comună, no,i femeile, n-am fi fost mai prejos decît mamele noastre. În timpul războaielor civile noi nu avem de dat nici o contribuție; noi nu dăm ajutoare unora împotriva celorlalți. Noi n-am contribuit cu nimic nici pe timpul lui Cezar și Pompei. N-am fost silite la nici o contribuție nici de Marius, nici de Cinna și nici măcar de Sylla, tiranul patriei. Iar voi susțineți că puneți ordine în republică"33.

XXXIV. Auzind cuvîntarea Hortensiei, triumvirii fură cuprinși de indignare gîndindu-se la consecințe. În timp ce bărbații își vedeau liniștiți de treburi, ele au avut curajul să se reunească în for, să supună unei cercetări activitatea acelor care conduceau treburile publice și în timp ce bărbații mergeau la război, ele refuzau să dea o contribuție bănească. Triumvirii dădură ordin lictorilor să izgonească femeile de la tribună, dar din pricina larmei produsă de mulțime, lictorii nu putură executa porunca. Triumvirii dispuseră să se amîne pentru a doua zi rezolvarea acestei chestiuni. A doua zi edictul prevedea numai un număr de patru sute de femei obligate să declare bunurile lor și nu o mie patru sute cum prevedea edictul din ajun. Edictul nou mai prevedea că oricine avea mai mult de o sută de mii drahme attice, fie că era cetățean roman, fie că era străin, libert, membru al colegiului pontifilor, sau de orice nație, fără nici o excepție, să dea statului sub formă de împrumut a cincizecea parte din averea lui și un bir anual drept contribuție de război; se prevedeau amenzi pentru fraudatori și recompense pentru denunțători.

XXXV. Iată nenorocirile care apăsau pe romani din pricina decretelor triumvirilor. Această stare de lucruri era înrăutățită de obrăznicia soldaților. Fiindcă aceștia își dădeau seama că, în mijlocul atîtor nenorociri, siguranță triumvirilor era în mîinile lor. Unii pretindeau o casă din cele confiscate, alții un ogor, o casă la țară sau chiar un domeniu întreg; alții pretindeau să fie adoptați de anumiți cetățeni. Alții, cu de la sine putere, ucideau oameni care nu figurau printre proscriși și jefuiau casele celor care nu aveau nici o vină. Din această pricină, triumvirii s-au văzut obligați să invite pe unul din consuli să pună frîu abuzurilor săvîrșite. Consulul se temu să-i pedepsească pe soldați, ca să nu-i întărite. Dar prinzînd cîțiva sclavi îmbrăcați în haine de soldați, care se dedaseră la jafuri, în complicitate cu soldații, îi spînzură.

XXXVI. Acestea sunt amănuntele privitoare la nenorocirile și la sfîrșitul tragic al proscrișilor. Mi-ar fi mult mai plăcut și ar fi mult mai folositor pentru acei care-mi vor citi scrierea să afle că unii dintre proscriși au fost salvați în împrejurări extraordinare și că apoi au ajuns la demnități și că nimeni nu trebuie să părăsească nădejdea că va fi salvat. Cei care au putut să se salveze, s-au refugiat pe lîngă Cassius sau Brutus sau pe lîngă Comificius în Libia, care era de partea partidului republican. Cea mai mare parte dintre proscriși s-au refugiat în Sicilia, care era în preajma Italiei, unde Pompei îi primi cu toată bunăvoința. În aceste împrejurări, Pompei a arătat un zel vrednic de toată laudă față de acești nenorociți. El trimise soli prin care chemă pe toți la dînsul, făgăduind aducătorilor o răsplată de două ori mai mare față de cea a călăilor. Corăbii ușoare și corăbii de mărfuri ieșeau din ordinul lui Pompei în întîmpinarea celor ce veneau pe mare; trireme străbăteau marea, în apropierea țărmului, făcînd semnale de nădejde și dînd ajutor tuturor celor ce îi întîlneau. Pompei însuși veni în întîmpinarea celor sosiți, împărțindu-le veșminte și lucrurile de care aveau nevoie în primul rînd. Pe cei vrednici dintre refugiați îi angaja în trupele de uscat și în flotă. La încheierea armistițiului cu triumvirii, Pompei puse drept condiție prealabilă a negocierilor discutarea problemei proscrișilor refugiați la el. În împrejurările acestea vitrege pentru patrie, Pompei s-a arătat foarte prețios, ceea ce i-a creat o glorie

îndreptățită, independentă de cea a tatălui său, dar care n-a fost inferioară acesteia. Alți proscriși și-au găsit refugiul și s-au ascuns în diferite locuri, fie la țară, fie în morminte, sau chiar în oraș, trăind acolo clipe de groază pînă la încheierea armistițiului care a pus capăt acestei stări.

S-au văzut pilde neobișnuite de atașament al femeilor față de bărbații lor, de iubire a copiilor față de părinții lor și de devotament peste orice măsură al sclavilor față de stăpînii lor. Voi menționa în această povestire a mea cazurile cele mai neașteptate.

XXXVII. Paulus, fratele lui Lepidus, pe care centurionii îl cruțau ca fiind fratele unui triumvir, a plecat spre a se pune în siguranță la Brutus și apoi la Milet[34], de unde n-a găsit cu cale să se înapoieze nici după încheierea păcii, măcar că fu rechemat.

Mama lui Antonius adăpostea la ea pe fratele ei, Lucius, unchiul lui Antonius, fără ca să tăinuiască însă acest lucru. Centurionii trecură multă vreme cu vederea acest fapt, deoarece era vorba de mama unui triumvir. În cele din urmă însă, cînd centurionii o forțară, ea alerga în for și așezînduse alături de Antonius și de colegii lui, spuse: „Comandante, mă denunț pe mine că l-am primit la mine pe Lucius pe care-l adăpostesc și acum și pe care-l voi adăposti pînă în clipa cînd ne vei ucide pe amîndoi. Căci edictele voastre de proscripție prevăd aceleași pedepse pentru cei care adăpostesc pe proscriși ca și pentru proscrisul însuși”. Antonius îi reproșa faptul că este mai mult o soră bună și prea puțin o mamă înțelegătoare, adăugînd că nu se cuvenea să dea ospitalitate în aceste împrejurări lui Lucius, ci trebuia să-l împiedice pe acesta de a declara pe fiul ei vrăjmaș al patriei. Dar totuși el interveni la consulul Plancus ca să propuie un decret pentru rechemarea din exil a lui Lucius.

XXXVIII. Messala[35], un tînăr dintr-o familie distinsă, își găsise refugiul la Brutus. Triumvirii, temîndu-se de influența pe care o exercita persoana lui, dădură următorul edict: „Fiindcă rudele lui ne-au dovedit că nu era la Roma în timpul asasinării lui Iulius Cezar, Messala să nu fie trecut printre proscriși”. Messala refuză aceasta grațiere. După catastrofa lui Brutus și Cassius în Tracia, cînd armatele lor erau încă numeroase, dispunînd de corăbii și bani și avînd speranțe bune, ele aleseră pe Messala drept comandant. Acesta refuză comanda și convinse trupele să se supuie sorții, care i-a lovit și să se înroleze în armata lui Antonius. Această atitudine făcu să crească creditul de care se bucura la Antonius și rămase legat de el pînă în clipa cînd Cleopatra puse stăpînire pe Antonius. Atunci Messala îi reproșă acest lucru și trecu de partea lui Octavius. Octavius îl numi consul în locul lui Antonius, a cărui destituire din funcție a fost pronunțată atunci cînd a fost declarat pentru a doua oară vrăjmaș al patriei. După bătălia de la Actium[36], în care Messala comanda o flotă împotriva lui Antonius, Octavius i-a dat comanda împotriva gallilor care făcuseră defecțiune. După succesul obținut cu acest prilej îi acordă onorurile triumfului.

Proscrierea lui L. Bibulus[37] a fost revocată în același timp cu proscrierea lui Messala. Antonius îi dădu comanda flotei sale. El mijloci de mai multe ori propuneri de împăcare între Antonius și Octavius. Apoi fu numit de Antonius comandant al Siriei și muri în timp ce exercita această comandă.

XXXIX. Acilius fugise pe ascuns din Roma cînd unul din sclavii lui îl denunța soldaților triumvirilor. Acilius îi rugă să-i cruțe viața, făgăduindu-le o sumă foarte mare de bani și trimise pe cîțiva din ei la soția sa, dîndu-le semne de recunoaștere pentru că aceasta să știe că veneau din partea lui. Soția lui Acilius dădu soldaților care i se înfățișară toate bijuteriile pe care le avea, spunînd că le dă cu condiția ca aceștia să respecte cuvîntul dat, deși nu știe dacă vor face acest lucru. Dragostea arătată de această femeie față de soțul ei n-a fost zadarnică. Soldații închiriară o corabie pentru Acilius și-l conduseră în Sicilia. Soția lui Lentulus se hotărîse să fugă împreună cu el. În acest scop ea supraveghea toate mișcările lui. Soțul nevoind ca aceasta să îndure aceleași pericole cu el, fugi pe ascuns în Sicilia. Aci Pompei îi dădu comanda unor trupe. Numit commandant, Lentulus dădu de știre soției sale că trăiește și că a fost pus în fruntea unor oști. Aceasta aflînd locul în care se refugiase soțul ei, lua cu sine doi sclavi și fugi de acasă, fără ca mama ei să observe ceva. Înfruntînd cu tărie greutățile călătoriei, deghizată în sclavă, ajunse spre seară la Rhegium, de unde se îmbarcă pentru Messina. Aflînd cu ușurință cortul comandantului în care se afla soțul ei, îl găsi pe acesta locuind nu ca pe un comandant, ci culcat pe pămînt cu paie, cu părul în dezordine și mîncînd extrem de puțin, fiindcă

ducea dorul soției sale.

XL. Apuleius, fiind amenințat de soția lui că-l va denunța dacă va fugi fără ea, a fost nevoit s-o ia cu el. Fuga lui nu dădu nimănui de bănuit, deoarece a călătorit în văzul tuturor însoțit de soție, de sclavi și de sclave. Soția lui Antius și-a salvat soțul înfășurîndu-l în așternutul ei de pat și transportîndu-l astfel cu hamalii de acasă pînă la țărmul mării, de unde se îmbarcă spre Sicilia. Soția lui Rheginus îl ascunse într-o noapte într-un canal de murdărie în care, peste zi, soldații triumvirilor nu îndrăzniră să se coboare din pricina mirosului care exala de acolo. În noaptea următoare ea îmbrăcă pe soțul ei în haine de cărbunar și îi dădu să conducă un măgar încărcat cu cărbuni, iar ea mergea la o oarecare distanță, înaintea lui, în litieră. Unul din soldații care făceau de strajă la Porțile Romei, părîndu-i-se ceva suspect, începu să cerceteze litiera. Speriindu-se, Rheginus iuți pasul și, ca un drumeț oarecare, îndemna pe soldat să cruțe femeile. Acesta riposta cu mînie, crezîndu-l că e cărbunar. Dar îndată îl recunoscu, fiindcă slujise sub ordinele lui în Siria, și-i spuse: „Mergi sănătos, comandante! Mă simt dator ca și acum să te numesc astfel". Coponius fu salvat de soția sa, care pînă atunci fusese castă, dar care fu nevoită să cedeze lui Antonius. Astfel s-a înlăturat o nenorocire prin alta.

XLI. Fiul lui Geta s-a prefăcut că arde pe un rug, în curtea casei, trupul tatălui său care răspîndise zvonul că se spînzurase. Apoi, pe ascuns, își conduse tatăl la țară, într-o casă pe care o cumpărase de curînd. Bătrînul Geta s-a deghizat îmbrăcînd o haină țărănească și-și aplică un plasture pe un ochi. Cînd se încheie armistițiul, el își scoase plasturele: dar ochiul lui era pierdut din pricina lipsei de exercițiu.

Oppius, care din pricina vîrstei lui înaintate voia să rămînă la Roma, a fost purtat de fiul său cînd pe umeri, și cînd sprijinindu-i mersul pînă la Porțile Romei, iar de aci pînă în Sicilia, fără ca acest fel de călătorie să trezească bănuiala ori cruzimea cuiva, așa cum scriu poeții că Eneas și-a salvat părintele purtîn-du-l pe umăr și inspirînd respect dușmanilor Mai tîrziu poporul roman, lăudîndu-l pe tînărul Oppius, îl numi edil. Fiindcă prin confiscarea averii lui nu avea posibilitatea să facă față cheltuielilor impuse de demni-tatea lui, lucrătorii executară gratuit toate lucrările, iar spectatorii aruncară după cum îi lasă inima banii în orchestră39, îmbogățind pe Oppius. Arian, executorul lui testamentar, gravă următoarele cuvinte pe co-loana lui funerară: „Fiul celui ce zace sub această piatră, el însuși nefiind proscris, și-a salvat părintele pro-scris, ascunzîndu-l și întovărășindu-l în pribegie".

XLII. Erau doi Metellus: tatăl și fiul. Metellus tatăl a fost unul dintre locotenenții lui Antonius în bătălia de la Actium; el a căzut prizonier fără să fie însă recunoscut. Metellus fiul se înrolase în armata lui Octavius, fiind comandant și lua parte la luptă de la Actium; cînd Octavius trecea în revista la Samos40 pe prizonierii de război, Metellus fiul îl însoțea îndeaproape. Metellus tatăl fu adus înaintea lor, cu părul crescut și complet schimbat din cauza mizeriei și murdăriei. Cînd crainicul citi în lista prizonierilor numele tatălui, Metellus fiul se repezi din locul lui și abia recunoscîndu-și tatăl îl îmbrățișă și plînse. Apoi, oprindu-și brusc plînsul, el se adresă lui Octavius cu următoarele cuvinte: „În timp ce tatăl meu a fost printre dușmanii tăi, o Cezar, eu am luptat sub ordinele tale. El trebuie să-și primească pedeapsa, iar eu să fiu răsplătit de tine. Îți cer sau să cruți viața tatălui meu sau să pier împreună cu el, din pricina lui". Scena aceasta stîrni în sufletele tuturor o adîncă emoție. Octavius porunci atunci ca viața lui Metellus tatăl să fie cruțată, cu toate că era vrăjmașul lui neînduplecat și cu toate că desconsiderase repetatele propuneri de recompensă dacă părăsește partidul lui Antonius, trecînd la dînsul.

XLIII. Pe Marcus îl păziră sclavii în lăuntrul casei, în tot timpul proscrierilor, cu dragoste și grijă. El părăsi casă cînd se liniștiră lucrurile, ca și cînd s-ar fi întors din exil.

Hirtius, care fugise din oraș cu sclavii lui, străbătea Italia de la un capăt la altul, eliberînd pe prizonieri, adunînd la el pe fugari, pustiind la început un număr de orașe mici, apoi orașe mai mari, pînă cînd devenind șeful unei cete mai numeroase ajunse stăpîn în țara bruților. Dar cum împotriva lui fu trimisă o armată, se îmbarcă cu ai săi și se duse la Pompei. Restion fugea și el, crezînd că e nevăzut de nimeni. Fără ca să fi bănuit, era urmărit de aproape de un sclav, crescut în propria lui casă, care se bucurase de binefacerile lui, dar care, mai tîrziru, fusese însemnat cu fierul din pricina unei ticăloșii. Sclavul apăru în fața lui Restion pe

cînd acesta se odihnea la marginea unui loc mlăştinos. La vederea sclavului, Restion îngheța de frică. Sclavul îl liniști, spunîndu-i că-și amintește mai puțin de semnele fierului roșu, decît de binefacerile anteri-oare. El îl ascunse într-o peșteră ca să se odihnească, unde-l îngrijea și-i aducea hrană pe cît îi sta în putință. Partizanii triumvirilor, care cutreierau împrejurimile, bănuiră că se petrece ceva în peștera în care era adăpostit Restion și merseră într-acolo. Sclavul, care le ghici intenția, se lua după ei și, luîndu-le înainte, reteză capul unui bătrîn, care trecea pe-acolo, după ce îl ucisese. Soldații rămaseră uimiți de această faptă și-l socotiră ca pe ucigaşul drumețului. Atunci le spuse următoarele: „Am ucis pe stăpînul meu Restion care mi-a imprimat aceste stigmate". Soldații luară capul victimei și se îndreptară degrabă spre Roma pentru a primi recompensa făgăduita. După aceasta, sclavul își scoase stăpînul din peșteră și porni cu el pe mare, spre Sicilia.

XLIV. În timp ce centurionii alergau spre Appius care, se răcorea la moșia lui, un sclav îmbrăcă veşmintele și se culcă în patul lui, ca și cînd el ar fi fost stăpînul. El pieri de bună voie, ucis de centurioni în locul stăpînului care stă alături, îmbrăcat în veșmintele sclavului. Și pe cînd centurionii puneau stăpînire pe casa lui Menenius, un sclav se urcă în litiera acestuia și fu purtat astfel de tovarășii lui, complici la această faptă. Sclavul pieri de bună voie, fiind luat drept Menenius. În acest timp, Menenius se refugia în Sicilia. Philemon un libert al lui Vinius41 și care avea o casă foarte frumoasă, ascunse pe Vinius într-un dulap ferecat din mijlocul casei, în care de obicei se păstrează bani sau cărți. Sclavul și-a hrănit stăpînul, în timpul nopții, pînă la sfîrșitul proscrierilor. Un alt libert a păzit un mormînt în care-și găsise refugiu stăpînul său; el păzi în același loc și pe fiul stăpînului, înscris mai în urmă pe listele de proscripție. Lucretius, care rătăcea însoțit de doi sclavi devotați, din pricina lipsei de hrană porni în căutarea soției, purtat de sclavi într-o lectică, făcînd impresia unui suferind care venea la Roma să-și îngrijească sănătatea. Întîmplîndu-se ca unul din sclavi să-și scrintească piciorul, Lucretius coborî din lectică și merse pe jos, sprijinindu-se cu brațul de celălalt sclav. Ajungînd la Porțile Romei, unde în timpul lui Sylla murise și tatăl său ca proscris, văzu o ceată de soldați alergînd. Speriat de coincidență situației, el se refugie împreună cu un sclav al său într-un mormînt. Întîlnind cîțiva profanatori de morminte, sclavul se lasa prădat de aceștia, înlesnind astfel fuga lui Lucretius spre Porțile Romei. Lucretius așteptă sclavul și, îmbrăcîndu-l cu parte din veșmintele lui, se duse la soția sa care-l ascunse în spațiul lăsat liber de un acoperiș dublu și rămase acolo pînă cînd cîțiva prieteni obținură ștergerea lui de pe listele proscrișilor. La restabilirea păcii, acest Lucretius a fost ales consul.

XLV. Sergius a stat vreme îndelungată ascuns în casa lui Antonius, pînă cînd în cele din urmă acesta a convins pe Plancus, ajuns consul, să facă să se voteze un decret pentru amnistierea lui. Mai tîrziu, Sergius, în timpul neînțelegerilor dintre Antonius și Octavius, cînd senatul a hotărît ca Antonius să fie declarat vrăjmașul patriei, el singur avu curajul să-și dea votul în favoarea lui. Astfel și-au salvat viața proscrişii despre care am vorbit.

Un alt proscris, Pomponius, după ce s-a deghizat în haine de praetor și și-a îmbrăcat sclavii în lictori, a părăsit Roma ca un praetor însoțit de lictori. Pe drum, sclavii se înghesuiau în jurul lui pentru că nu cumva să fie recunoscut de cineva. Ajuns la Porțile Romei, se urcă într-o trăsură publică și străbătu Italia, fiind primit și escortat ca un praetor adevărat trimis de triumviri să negocieze cu Pompei cel tînăr. Ba chiar, el naviga pînă la acesta pe o triremă publică.

XLVI. Apuleius și Arruntips, deghizați în centurioni și înconjurați de sclavii lor îmbrăcați în haine militare, părăsiră Roma, avînd aerul unor centurioni care au pornit în căutarea cuiva. Apucînd drumuri diferite, ei eliberau pe cei din închisori și primeau la ei pe fugari. Curînd ei se aflară în fruntea unei cete impunătoare care dispunea de steaguri și arme și care părea o adevărată armată. Și unul și celălalt înaintară spre țărmul mării, stabilindu-se în preajma unei movile. Întîlnindu-se aci, se înspăimîntară unul pe altul. În zorii zilei, cercetînd fiecare de pe movilă armata celuilalt, avură impresia că se afla în fața unor oști vrăjmașe, venite împotriva lor. Și se încăierară chiar la luptă pînă cînd, recunoscîndu-se, puseră jos armele, jeluiră și acuzară soarta care se complăcea în a le face greutăți. După această întîmplare, ei porniră pe mare, unul înspre Brutus, iar celălalt înspre Pompei. Primul s-a înapoiat împreună cu Pompei la Roma; iar celălalt lua o comandă militară în Bithynia, sub ordinele lui Brutus; după moartea acestuia, cedă provincia lui Antonius, iar el s-a

înapoiat în patrie.

Cînd Ventidius apăru pe lista proscrișilor, unul din liberții lui îl lega ca să-l predea în mîinile ucigașilor. În noaptea următoare însă acest libert convinse pe sclavii lui să se îmbrace în haine militare, iar pe stăpînă-su îl conduse afară din Roma îmbrăcat ca centurion. În acest chip ei străbătură întreaga Italie, luînd drumul Siciliei pe care întîlniră de mai multe ori pe alți centurioni, care căutau pe Ventidius.

XLVII.Un alt sclav eliberat ascunse pe fostul lui stăpîn într-un mormînt. Cum acesta nu putea să suporte ideea de a locui într-un mormînt, a fost transportat de sclav într-o locuință sărăcăcioasă, închiriată anume pentru asta. El fu însă cuprins de teamă, fiindcă în vecinătatea lui locuia un soldat. De la această stare el trecu la o îndrăzneală demnă de mirare. Își rase barba, devenind apoi conducătorul unei școli chiar la Roma pînă la sfîrșitul proscrierilor. Edilul Volusius fu și el trecut printre proscriși. Avînd un prieten adept al cultului zeiței Isis42, el împrumuta veșmintele acestuia. Îmbrăcat cu tunica de în lungă a acestuia și cu capișonul cu cap de cîine, simbol al sărbătoririi cultului zeiței în acest costum trecu la Pompei, în Sicilia. Cetățenii din Cales43 vegheau asiduu asupra vieții concetățeanului lor Sittius, de ale cărui darnicii bogate se bucuraseră. Ei îl apărară chiar cu armele, amenințînd pe sclavii lui și împiedicînd pe centurioni de a se apropia de zidurile casei lui, pînă cînd situația îmbunătățindu-se, trimiseră o solie la triumviri și obținură de la ei ca Sittius să rămînă închis între zidurile orașului neîngîduindu-i-se să se ducă în vreo altă parte a Italiei. În acest chip Sittius fu cel dintii și poate singurul muritor care a fost exilat în patria sa, ca într-o țară străină. Varro a fost filosof și istoric în același timp; el s-a distins și în armata unde a deținut o comandă. Este posibil să fi fost proscris, fiind bănuit ca adversar al monarhiei. Prietenii lui își disputau între ei cinstea de a-i oferi ospitalitatea lor. În cele din urmă Calenus îi oferi ospitalitate la moșia sa, la care poposise și Antonius cînd părăsise Roma. Această taină n-a fost trădată de nici unul din sclavii lui Varro, nici de ai lui Calenus.

XLVIII. Virginius, un orator cu talent, a demonstrat sclavilor săi că ucigîndu-l nu obțin, pentru o sumă nesigură de bani, altceva decît că se încarcă cu un păcat și mai tîrziu vor trece prin mare spaimă, pe cînd salvîndu-l, ei dohîndese un renume pios, speranțe bune și bani, mult mai mulți și mai siguri. Sclavii îl ascultară și fugiră împreună cu el deghizat în sclav. Pe drum, fiind recunoscut de centurionii triumvirilor, sclavii încinseră o luptă cu aceștia. În timpul acestei lupte, Virginius căzu în mîinile lor. Acesta demonstra centurionilor că nu ura îi determină să-l ucidă, ci numai banii și că ei ar avea posibilitatea să obție o sumă mai mare de bani, într-un mod mai just, dacă îl însoțesc la țărmul mării. „Soția mea, spune el, mă așteaptă la țărmul mării cu o corabie plină de avuții” Soldații se lăsară înduplecați și-l însoțiră la țărmul mării. Într-adevăr, soția lui Virginius sosise la țărmul mării așa cum era învoirea dintre ei. Văzînd că Virginius întîrzie și socotind că s-a dus mai înainte la Pompei, se hotărî să plece și ea, lăsînd totuși la țărm un sclav să-l înștiințeze pe Virginius despre plecarea ei. În dată ce zări pe Virginius, sclavul alerga spre el ca spre propriul lui stăpîn, arătîndu-i corabia care se zărea încă. Îi spuse de soția lui, de banii pe care-i ducea cu ea și despre motivul pentru care îl lăsase la țărm. Soldații crezură toate cele spuse. Virginius le ceru sau să-l aștepte pînă ce își va rechema soția sau să meargă cu el, în căutarea acesteia, ca să le poată da banii. Soldații porniră împreună cu el, într-o barcă, și vîslind din toate puterile ajunseră în Sicilia. Aici primiră suma de bani făgăduită și rămaseră în serviciul lui pînă cînd proscrierile încetară.

Un negustor, care călătorea pe mare, l-a primit în corabie pe Rebilus44, pentru a-l conduce în Sicilia. Acesta îi ceru toți banii pe care-i avea la el, amenințîndu-l că-l va denunța centurionilor dacă nu se-nvoiește. Rebilus, procedînd la fel ea Temistocle45, pe cînd pleca în exil, îl amenință la rîndul lui că va declara că nu l-a luat în corabie decît pentru banii lui. Acest răspuns sperie pe negustor, care îl duse pe Rebilus la Pompei.

XLIX. Marcus a fost înscris în listele de proscripție fiindcă era unul din comandanții de sub ordinele lui Brutus. Prins după înfrîngerea lui Brutus, se prefăcu că e sclav și în această situație fu cumpărat de Barbula46. Acesta, apreciindu-i îndemînarea, îl făcu căpetenie al sclavilor săi, însărcinîndu-l în același timp cu administrarea averii sale. Văzînd înțelepciunea și capacitatea lui neobișnuită în toate, care depășeau posibilitățile unui sclav, avu oarecare bănuiala: îl făcu să nădăjduiască că dacă va mărturisi că face parte din numărul proscrișilor îl va salva. Marcus însă nu voi să recunoască acest fapt, apărîndu-se din toate puterile.

Şi chiar dădu un nume fals şi pomeni şi alte cîteva nume false de stăpîni cărora le servise. Barbula îl duse la Roma, – nădăjduind ca acesta nu va primi să meargă dacă era cumva proscris. Sclavul îl urmă totuşi. Unul din prietenii lui Barbula, care veniră în întîmpinarea lui la Porţile Romei, recunoscu pe Marcus, preschimbat în sclav şi-i spuse în taina acest lucru lui Barbula. Acesta interveni la Octavius prin mijlocirea lui Agrippa. Marcus fu şters de pe lista proscrişilor, devenind după aceasta prieten cu Octavius. După scurt timp, luptă împotriva lui Antonius, în lupta de la Actium. În această bătălie, Barbula lupta pentru Antonius; soarta făcu că amîndoi să treacă prin aceleaşi împrejurări. Căci Barbula, după înfrîngerea lui Antonius, fu făcut prizonier. El se prefăcu că este sclav şi în această calitate fu cumpărat de Marcus, care se prefăcu la rîndu-i că nu-l cunoaşte; înştiinţa despre acest lucru pe Octavius, cerînd iertare pentru el şi făcu pentru Barbula cu acest prilej ceea ce Barbula făcuse pentru el, în altă ocazie. De altfel, n-a fost singura ocazie în care aceşti doi cetăţeni au avut o soartă comună. Ei îndepliniră la Roma funcţiile consulare în acelaşi timp.

L. Balbinus era fugar. Rechemarea lui s-a făcut o dată cu a lui Pompei. În timp ce Balbinus era consul, Lepidus, deposedat de titlul de triumvir şi silit astfel să ducă viaţa unui particular, s-a găsit în faţa lui Balbinus, în aceeaşi situaţie în care se aflase Barbula în faţa lui Mărcuş. Mecenas[47] a acuzat pe fiul[48] lui Lepidus de a fi conspirat împotriva lui Octavius, învinovăţind în acelaşi timp pe mama tînărului ca părtaşe la conspiraţie. Pe Lepidus, fiind bolnav, l-a iertat. Dar pe fiul acestuia l-a trimis la Octavius la Actium, iar mamei lui, voind s-o cruţe de a fi dusă cu forţa, fiind femeie, i-a cerut să prezinte consulului o cauţiune prin care să garanteze că se va duce la Octavius. Fiindcă nimeni nu se oferea pentru aceasta cauţiune, Lepidus încercă de mai multe ori, dar fără succes, să vorbească cu Balbinus. În cele din urmă se apropie de el cînd se afla la tribunal, şi în timp ce lictorii căutau să-l îndepărteze, cu greu putu să-i spună următoarele cuvinte: „Acuzatorii soţiei şi fiului meu aduc un strălucit omagiu inocentei mele, spunînd că sunt străin de orice uneltire. Nu eu am scris numele tău în listele de proscripţie, eu care în acest moment sunt mai prejos decît cei proscrişi. Dar acum aruncă un ochi asupra sorţii oamenilor şi asupra mea care mă aflu în faţa ta şi consimte că soţia mea să se prezinte în faţa lui Octavius sub garanţia mea, sau te rog îngăduie-mi să o însoţesc în călătorie”. Lepidus vorbea încă, cînd Balbinus, neputînd suporta aceasta decădere a sorţii lui Lepidus, ierta pe soţia acestuia de cauţiune.

LI. Cicero, fiul lui Cicero, fusese trimis de tatăl său în Grecia, căci se aştepta că vor fi astfel de proscrieri. Din Grecia, Cicero se duse la Brutus şi după moartea acestuia la Pompei. Şi unul şi celălalt îl cinstiră şi îi dădură o comandă militară. Apoi Octavius, ca să se scuze de faptul că predase pe Cicero-tatăl, numi pe fiul lui augur[49]. După scurt timp, îl numi consul şi apoi proconsul al Siriei. Vestea catastrofei lui Antonius de la Actium, anunţată de Octavius, fu citită poporului de tînărul Cicero în calitate de consul de la aceeaşi tribună de care, cu puţin înainte, fusese atîtnat capul tatălui său.

Appius a împărţit sclavilor toate bunurile sale şi se îmbarcă împreună cu aceştia, îndreptîndu-se spre Sicilia. În timpul unei furtuni, sclavii care puseseră ochii pe bogăţiile lui Appius îl suiră într-o barcă, zicînd că astfel putinţa lui de salvare ar fi mai mare. Împotriva, aşteptării, se întîmplă ca Appius s-a salvat, în timp ce sclavii pieriră în valuri împreună cu corabia.

Publius îndeplinea pe lîngă Brutus funcţiunea de quaestor. Cînd cei din preajma lui Antonius încercară să-l convingă să trădeze pe Brutus, acesta refuză, fapt care i-a atras proscrierea. Înapoindu-se în patrie, el deveni prietenul împăratului[50]. Într-una din zilele cînd Octavius veni să-l viziteze, acesta îi arată nişte portrete ale lui Brutus. Cezar August laudă ataşamentul lui Publius pentru Brutus.

Am desprins dintr-un noian de întîmplări evenimentele neaşteptate, care au dus la pierderea şi la salvarea unora dintre proscrişi.

LII. În timp ce aceste lucruri se petreceau la Roma, dincolo de hotarele Italiei războiul luă pretutindeni proporţii din pricina acelor răscoale. Cele mai importante lupte se dădeau în Libia între Cornificius şi Sextius, în Siria între Cassius şi Dolabella, iar în Sicilia războiul era purtat de Pompei. Multe din oraşele cucerite avură greu de suferit. Trecînd peste oraşele mai mici, mă voi opri la cele mai importante ca faima, ca Laodiceia, Tarsos[51], Rhodos, Patara[52] şi Xanthos[53]. Iată, pe scurt, cele petrecute în aceste oraşe.

LIII. Romanii numesc și astăzi partea Libiei cucerită de la carthaginezi „vechea Libie”. În consecință, partea Libiei stăpînită de regele Iuba și adăogită mai în urmă de Caius Cezar imperiului roman, o numesc din această pricină „nouă Libie”. Aceasta ar putea constitui o regiune aparte cu denumirea de „numidică”. Sextius, guvernînd „noua Libie” din însărcinarea lui Octavius cerea lui Cornificius să părăsească vechea Libie, pretextînd că prin împărțirea triumviratului, toată Libia trecea sub comanda lui Octavius. Cornificius răspunse că nu recunoaște împărțirea pe care triumvirii au făcut-o cu de la sine putere. Ba mai mult, prin faptul că a primit această provincie printr-o hotărîre a senatului, el n-o va ceda nimănui decît tot pe baza unui senatus consult. În urma acestora, ei porniră război unul împotriva celuilalt. Unul dispunea de trupe numeroase și greu înarmate, iar Sextius de o armată mai puțin numeroasă și ușor înarmată. Datorită acestui fapt, Sextius străbătu ținuturile de mijloc ale lui Cornificius, îndemnîndu-le la revoltă. Înconjurat de forțele superioare ale lui Ventidius, unul din comandanții lui Cornificius, și fiind asediat, continua totuși lupta împotriva lui. În acest timp, Laelius, alt general al lui Cornificius, pustia Libia lui Sextius și asedia orașul Cirtha[54], înconjurîndu-l din toate părțile.

LIV. Ambii beligeranți, Cornificius și Sextius, trimiseră solii – pentru a-l avea de aliat – la Arabion, unul din regii acestui ținut, și la așa-numiții sittieni. Aceștia se numeau astfel din pricina următoarei întîmplări: cetățeanul roman Sittius, ca să scape de o acțiune criminală îndreptată împotriva lui, fugise. El adună trupe chiar din Italia și din Spania și apoi trecu pe mare în Libia. Acolo veni rînd pe rînd în ajutorul regilor acelor ținuturi, care se războiau întreolaltă. Cum întotdeauna cei de partea cui lupta el erau învingători, Sittius deveni vestit, iar armata sa cîștigă experiență într-un mod strălucit. El luptă împreună cu Caius Cezar. Cînd acesta urmărea pe pompeieni în Libia, și îl ucise pe Saborras, generalul vestit al lui Iuba. Drept dar pentru aceste fapte el primi de la Cezar țara lui Masinissa[55], nu în întregime, ci partea cea mai importantă. Masinissa era tatăl acestui Arabion, aliat al lui Iuba, iar țara lui Masinissa o dădu în dar Cezar lui Sittius și lui Bocchos, regele mauretanilor, iar Sittius împarți partea sa oamenilor de sub comanda lui. Pe atunci Arabion se refugie în Spania, la fiii lui Pompei, iar după asasinarea lui Caius Cezar se înapoie în Libia. El trimitea într-una oameni libieni în Spania și îi reprimea de acolo avînd acum instrucția militară romană. Cu ajutorul acestor trupe el cuceri țara lui Bocchos și îl ucise pe Sittius prin înșelăciune. Deși era binevoitor față de partizanii lui Pompei, văzînd că fracțiunea acestora e totdeauna urmărită de ghinion, el se asocie lui Sextius, prin acesta cîștigînd favoarea lui Octavius. Și sittienii se asociară cu el, în conformitate cu simpatia strămoșească față de Cezar.

LV. Prinzînd curaj, Sextius ieși din tabăra asediata spre a se lupta. Atunci se întîmplă că Ventidius căzu în luptă, iar armata, văzîndu-se fără comandant, o luă la fugă. Sextius o urmări ucigînd pe unii și luînd prizonieri pe alții. Laelius, aflînd cele întîmplate, ridică asediul cetății Cirtha și se retrase la Cornificius. Iar Sextius, devenind încrezător în urma succesului avut, porni chiar împotriva lui Cornificius, aflat la Utica, și își fixă tabăra în fata taberei acestuia, deși ultimul avea forțe mai numeroase. În acest timp, Cornificius trimise pe Laelius, însoțit de călăreți, să facă o recunoaștere. Atunci Sextius îl trimise pe Arabion ca să angajeze o luptă cu cavaleria lui Laelius, atacîndu-l din front, iar el însuși porni cu trupele sale ușoare pentru a ataca din flanc cavaleria inamică. Prin acest atac, el produse dezordine în rîndurile inamicului, astfel că Ladius, temîndu-se să nu i se taie retragerea, deși nu fusese înfrînt, puse stăpînire pe o înălțime aflată între ei; în acest timp, Arabion, urmărindu-l de aproape, îi ucise mulți soldați și înconjură înălțimea. Văzînd acestea, Cornificius ieși din tabără cu partea cea mai mare a trupelor sale, pentru a veni în ajutorul lui Laelius. Sextius, apărînd în spatele acestei armate, se năpusti asupra ariergărzii. Dar Cornificius se întoarse și izbuti să-l respingă nu fără a suferi pierderi importante.

LVI. În acest timp Arabion, cu ajutorul cîtorva unități obișnuite să escaladeze locurile abrupte, pătrunse pe ascuns în tabăra lui Cornificius. Roscius, care străjuia tabăra, văzînd că întăritura taberii a căzut în mîinile vrăjmașului, ceru să fie ucis de unul din aghiotanți și acesta-i împlini ruga. În acest timp, Cornificius obosit de luptă pe care o susținuse împotriva lui Sextius, înainta spre înălțimea ocupată de Laelius, neștiind însă că tabăra lui era în mîna vrăjmașului. Cavaleria lui Arabion îl ajunse în momentul în care încerca să se

retragă în tabăra și-l ucise. Laelius, văzînd de pe înălțimea lui aceste lucruri, se sinucise. După moartea șefilor, armata se risipi în toate părțile. Acei dintre proscriși care erau de partea lui Cornificius se îndreptară unii spre Sicilia, iar alții unde putură. Sextius răsplăti cu numeroase prazi pe Arabion și pe sittieni și atrase orașele de partea lui Octavius, iertîndu-le pe toate. Acesta a fost sfîrșitul războiului din Libia dintre Sextius și Cornificius care a lăsat impresia unui război de scurtă durată, din cauza iuțelii operațiunilor militare.

LVII. Reluînd, pe scurt, evenimentele privitoare la Brutus și Cassius, putem spune că se prezintă astfel: După asasinarea lui Cezar, conjurații puseră stăpînire pe Capitoliu și nu coborîră de-acolo decît cînd senatul a decretat amnistia în favoarea lor. Poporul, care cu ocazia funeraliilor lui Cezar fusese deosebit de îndurerat, alerga pretutindeni, căutînd pe asasini. Aceștia respinseră la început mulțimea, apărîndu-se de pe acoperișuri; dar îndată se retraseră în provincie, fiecare unde Cezar îi numise guvernatori. Totuși Cassius și Brutus se aflau încă la Roma, în posturile lor de praetori. Ei fuseseră aleși de Cezar ca să conducă unul Siria, iar celălalt Macedonia. Fiindcă ei nu puteau să ia comanda acestor ținuturi înainte de termenul hotărît, și fiindcă în același timp se temeau să mai rămînă la Roma, părăsiră praetura înainte de expirarea termenului. Pentru prestigiul lor, senatul i-a însărcinat cu aprovizionarea Romei, spre a nu se socoti cumva că au fugit în timpul scurs între praetură și comanda provinciei. După plecarea lor, Siria și Macedonia au fost date prin votul adunării poporului lui Antonius și lui Dolabella, spre marea nemulțumire a senatului. Li se dădu în schimb lui Cassius și partizanilor lui, Cirenaica și Creta, provincii pe care aceștia le disprețuiau, fiind de puțină importanță. De aceea se apucară să recruteze trupe și să adune bani ca să năvălească în Siria și Macedonia. Acestea erau preocupările lor.

LVIII. Dolabella ucigînd pe Trebonius în Asia, iar Antonius asediind pe Decimus Brutus în Gallia, senatul mîniat îi declară pe Dolabella și pe Antonius ca vrăjmași ai patriei și dădu lui Brutus și lui Cassius provinciile care le fuseseră destinate, adăugînd Spania lui Brutus. Senatul mai porunci, în numele popor-ului roman, tuturor celor ce comandau provinciile sau legiunile de la Marea Ionică pînă în Siria să dea ascultare deplină poruncilor lui M. Brutus și Cassius. În urma acestor decrete, Cassius intră în Siria înaintea lui Dolabella. El arbora semnele exterioare ale autorității încredințate lui și primi dintr-odată douăsprezece legiuni din armata lui Cezar, avînd multă deprindere de lupte și o bogată experiență militară. Una din aceste legiuni a fost lăsată de Cezar în Siria, în vederea plănuitului război cu parții. Grijă acelei legiuni fu încredințată lui Caecilius Bassus, în timp ce comanda lor efectivă o avea tînărul Sextius Iulius, rudă cu Cezar. Acest tînăr ducea o viață foarte dezmățată, influențînd astfel defavorabil și legiunea pe care o comanda. Din această pricină, Bassus îi făcu observații, la care Sextius Iulius îi răspunse, ofensîndu-l. După puțin timp, chemînd pe Bassus la sine și acesta întîrziind să vie, dădu ordin să fie adus cu forța. Acest ordin pricinui un tumult în timpul căruia Bassus căzu rănit. Armata neputînd suporta acest spectacol, ucise pe Sextius Iulius, străpungîndu-l cu sulița. Torturați de regrete și de teamă răzbunării lui Cezar, acești soldați se legară prin jurămînt să lupte pînă la moarte dacă nu li s-ar acorda iertare și încredere și siliră pe Bassus să ia aceeași hotărîre. În cele din urmă recrută o nouă legiune de a cărei instruire se ocupară amîndoi. Respinseră cu bravură pe Statius Murcus trimis de Cezar împotriva lor cu trei legiuni. Marcius Crispus veni din Bithynia, cu trei legiuni în ajutorul lui Murcus și aceste șase legiuni reunite asediară pe Bassus.

LIX. Cassius interveni în grabă în acest asediu și întreaga armată a lui Bassus trecu de bună voie sub ordinele sale. Legiunile comandate de Murcus și Marcius trecură de partea lui Cassius, din simpatie pentru acesta și supunîndu-se în totul decretului senatului. În același timp, Allienus, trimis în Egipt de Dolabella, aducea patru legiuni provenite din resturile armatei înfrînte a lui Pompei și Crassus, sau din trupele romane lăsate reginei Cleopatra de Cezar. Cassius veni în întîmpinarea. lui în Palestina și înainte ca acesta să fi avut vreo cunoștință despre starea lucrurilor îl prinse pe neașteptate și-l sili să se unească cu el și să-i cedeze trupele, neavînd curajul să lupte cu patru legiuni împotriva a opt legiuni. Astfel Cassius se văzu pe neașteptate comandant a douăsprezece legiuni la un loc. Cîțiva arcași călări părți veniră din partea parților să-și ofere serviciile, datorită renumelui dobîndit în timpul cît a fost quaestor al lui Crassus, cînd dăduse probe de o mai mare prudență și înțelepciune decît acesta.

LX. În acest timp Dolabella se afla în Ionia, unde ucisese pe Trebonius, impusese tributuri orașelor și cu banii și cu ajutorul lui Figulus își alcătuise o flotă din rhodieni, lycieni, pamphylieni și cilicieni. Cînd aceste pregătiri au fost puse la punct, porni împotriva Siriei, el pe uscat cu două legiuni, iar Figulus pe mare. După ce se informă cu privire la armata lui Cassius, se duse la Laodiceia, care era de partea lui, oraș așezat într-o peninsulă fortificată în partea care se lega de pămînt și prevăzută în partea dinspre mare cu un port bun. Această așezare favorabilă îi asigura aprovizionarea pe mare și-i da posibilitatea să se îmbarce în deplină siguranță cînd ar fi dorit. Cassius, dîndu-și seama de această situație, se temu ca nu cumva să nu-i scape Dolabella. El formă de-a lungul istmului, pe o lungime de două stadii, o linie de apărare cu pietre și cu felurite material luate de la case, vile și chiar de la morminte și trimise oameni în Fenicia, Lycia și Rhodos ca să-i procure corăbii.

LXI. Cererea fiindu-i respinsă pretutindeni, cu excepția sidonienilor[56], Cassius dădu o luptă pe mare cu Dolabella, lupta în care pieriră numeroase vase, și dintr-o parte și din alta, și în care Dolabella captura cinci vase inamice, împreună cu echipagiile lor. Cassius se adresă din nou popoorelor care-i refuzaseră ajutorul; în același timp se adresă Cleopatrei, regina Egiptului, și lui Serapion, care în numele ei comanda insula Cipru. Tirienii[57], aradienii[58] și Serapion, fără să înștiințeze mai întîi pe Cleopatra, trimiseră lui Cassius corăbiile de care dispuneau. Regina Egiptului pretextă foametea și ciuma care bîntuiau atunci țară și din prietenie față de Iulius Cezar colabora cu Dolabella. Din această pricină îi trimise cele patru legiuni conduse de Allienus. Pe de altă parte, îi pregătise o flotă care să-i vie în ajutor, dar care era împiedicată de vînturi. Rhodienii și lycienii răpunseră că nu se vor alia nici cu Cassius și nici cu Brutus, în cazul unui război civil, că dăduseră corăbii lui Dolabella numai spre a-i deschide drumul, fără a ști că acestea aveau să se alieze cu el.

LXII. După ce Cassius se pregăti după posibilitățile de care dispunea, angajă de două ori lupta împotriva flotei lui Dolabella. La început, succesul a fost egal de amîndouă părțile, apoi Dolabella fu învins în lupta navală. Îndată ce Cassius deveni stăpîn pe întărituri, începu să lovească în zidurile orașului și să le zguduie cu berbecul[59]. El încercă să corupă pe păzitorii de noapte ai zidului, pe Marsus, dar nu izbuti; cîștigă în schimb de partea lui pe paznicii din timpul zilei, pe centurionii de sub ordinele lui Marsus. În timp ce Marsus se odihnea, Cassius intra în plină zi în oraș, prin mai multe porți secundare, care i s-au deschis pe rînd. Cînd Dolabella văzu orașul cucerit, se oferi aghiotantului său ca să-i taie capul și să-l ducă la Cassius, ca astfel să se salveze pe sine. După ce taie capul lui Dolabella, Marsus se înjunghie și pe sine. Astfel se sinucise și el. Cassius primi jurămîntul armatei lui Dolabella, devastă templele, jefui tezaurul public de la Laodiceia și ucise pe cetățenii fruntași, impunînd celorlalți impozite împovărătoare. Astfel orașul ajunse într-o stare de plîns, la marginea nenorocirii.

LXIII. După aceste întîmplări din Laodiceia, Cassius, fiind înștiințat că Cleopatra se pregătea să trimită o flotă numeroasă în ajutorul lui Octavius și al lui Antonius, se hotărî să pornească împotriva Egiptului. Prin aceasta credea că va zădărnici plecarea flotei și va pedepsi pe regină pentru intențiile ei. Înainte de toate el dorea să pună mîna pe Egipt în acele împrejurări favorabile: Egiptul era pradă foametei, iar regina Cleopatra dispunea de puține trupe de mercenari, deoarece trupele lui Allienus o părăsiseră. În timp ce pregătea această expediție, cu nădejdea în victoria armelor și în norocul întîmplării, Brutus îl chema să-i vie repede în ajutor, spunîndu-i că Antonius și Octavius traversează Marea Ionică. Fără voia lui, Cassius renunța la speranțele lui îndreptate spre Egipt. După ce răsplăti cu prisosință pe arcașii călări, veniți de la parți, îi trimise înapoi în patrie, însoțindu-i în același timp cu o solie către regele lor, care să ducă tratative în vederea unei alianțe mai mari. Aceste ajutoare nu sosiră decît după bătălie. După ce pustii Siria și ținuturile a mai multor popoare din apropiere pînă în Ionia, se retrase. Cassius lăsă pe nepotul său în Siria cu o singură legiune și trimise în Cappadocia cavaleria, care pe neașteptate năvăli și ucise pe Ariobarzanes, sub pretextul că conspira împotriva lui Cassius. Astfel trecură la Cassius toate bogățiile acestuia și tot materialul lui de război.

LXIV. Cetățenii din Tarsos erau împărțiți în două fracțiuni. Unii încoronaseră pe Cassius care sosise primul în acest oraș; ceilalți, pe Dolabella care sosise al doilea. Deoarece fiecare din cele două partide dăduse

un caracter public acestui fapt, decernînd onoruri cînd unuia, cînd celuilalt, aceștia pedepsiră fiecare cu asprime orașul atît de schimbător în simpatia lui. Într-adevăr, Cassius după ce învinse pe Dolabella le impuse un bir de o mie cinci sute de talanți. Aceștia neputînd să-l plătească și siliți de soldații care pretindeau cu violență achitarea birului, vîndură toate proprietățile publice. După aceasta ridicară din temple toate podoabeie bogate care serveau la procesiuni și ofrandele și le transformară în monedă. Neputînd nici astfel acoperi suma fixată drept bir, magistrații vîndură ca sclavi persoane de condiție liberă, mai întîi fecioare și copii, apoi femei și bătrîni neputincioși, pe un preț foarte redus, apoi tineri. Cei mai mulți dintre ei se sinucideau. Văzîndu-i așa de nenorociți i se făcu milă lui Cassius care, la plecarea lui din Siria, îi ierta de restul birului. Acestea au fost grozăviile suferite de orașele Tarsos și Laodiceea.

LXV. Cassius și Brutus se întîlniră și se sfătuiră asupra planului expediției lor. Brutus socotea necesar să reunească cele două armate și să stabilească teatrul principal de luptă în Macedonia, pretinzînd că in-amicul dispunea de o armată puternică, alcătuită din patruzeci de legiuni, și că opt din acestea trecuseră deja Marea Ionică. Cassius, dimpotrivă, socotea că inamicul poate fi desconsiderat, întrucît era într-o situație critică, neputînd aproviziona o armată atît de numeroasă, că ei trebuiau să atace pe rhodieni și pe cilicieni devotați triumvirilor și care dispuneau de o flotă impunătoare, de teamă ca nu cumva aceștia să-i atace pe la spate în timpul expediției. După luarea acestor hotărîri, Brutus se îndrepta împotriva lycienilor, iar Cassius împotriva rhodienilor, ca unul ce fusese crescut în Rhodos și studiase acolo limba greacă. Urmînd să lupte cu oameni foarte pricepuți în bătălii navale, își pregăti corăbiile, le echipă și începu manevre în apropiere de Myndos.

LXVI. Cetățenii de frunte ai insulei Rhodos erau înspăimîntați de perspectiva unui război cu romanii. Dimpotrivă, poporul care-și amintea de vechile lui victorii cîștigate asupra unor armate inferioare celei romane, privea lucrurile plin de încredere. Ei pregătiră așadar treizeci și trei din cele mai bune corăbii de care dispuneau. În timp ce luau aceste hotărîri, rhodienii trimiseră o solie la Myndos, la Cassius, ca să-i arate că nu se cuvenea să desconsidere cu ușurință pe rhodienii care în mod constant alungaseră pe toți atacatorii lor și nici tratatele existente între ei și romani care excludeau războiul unora împotriva altora. În cazul cînd el s-ar fi plîns de refuzul rhodienilor de a-i da ajutor, solii să se arate dispuși să se adreseze senatului, la a cărui poruncă, declarau rhodienii, vor da ajutoarele cerute. Acestea au fost cuvintele pe care solii rhodieni le-au adresat lui Cassius. Cassius răspunse că altele sunt pricinile care vor hotărî războiul, nu niște vorbe; în conformitate cu tratatele, cele două popoare nu trebuiau să se războiască între ele și rho-dienii se făcuseră vinovați față de dînsul dînd ajutor lui Dolabella; tratatele îi obligau să se ajute reciproc; atunci cînd el le-a cerut ajutorul, recursul lor la senatul roman apărea ca o batjocură într-un moment în care membrii senatului erau fugari sau rătăcitori, din pricina tiranilor din patrie; atît acești opresori, cît și rho-dienii care se aliaseră cu ei și care erau gata să execute orice poruncă a lor, își vor primi pedeapsa cuvenită, dacă nu acceptă cît mai repede ceea ce el, Cassius, le cere. Acesta a fost răspunsul dat de Cassius solilor rhodieni. Aceasta făcu să crească starea de alarmă în care trăiau cetățenii mai prudenți în insulă. Mulțimea era condusă de doi indivizi, Alexandru și Mnaseas, care o înflăcărau amintindu-i că Mithridate venise zadarnic să-i atace cu forțe navale superioare celor de care dispunea Cassius și că același lucru îl făcuse și Demetrios60 înaintea lui Mithridate. În consecință, poporul orîndui pe Alexandru să îndeplinească funcția de prytan; funcție care la rhodieni întrunea puterea supremă. Comanda forțelor navale i-a fost înmînată lui Mnaseas.

LXVII. Rhodienii trimiseră un nou sol la Cassius, pe Arhelaos, fostul lui profesor de grecește la Rhodos, recomandîndu-i să întrebuințeze față de Cassius cele mai insistente rugăminți.

Arhelaos apuca mîna dreaptă a lui Cassius și ca unui bun cunoscut îi vorbi astfel: „Prieten al elenilor, nu pustii un oraș grecesc; prieten al libertății, nu te grăbi să nimicești Rhodosul. Respectă acest oraș, monument al gloriei dorienilor, care de cînd există n-a fost pîngărit de nimeni. Amintește-ți amănuntele istoriei pe care ai învățat-o la Rhodos și Roma. La Rhodos fiind, nu uita izbînzile obținute de rhodieni împotriva a mai multor popoare și regi, unii socotiți chiar invincibili, ca Demetrios și Mithridate, în momentele cînd a trebuit să lupte pentru libertatea pentru care pretinzi că lupți și tu. La Roma nu uita serviciile pe care le-a

adus poporului roman, luptînd împotriva inamicilor săi și în special împotriva lui Antioh cel Mare[61], servicii în a căror amintire există stele cu inscripții ridicate în cetatea voastră. Romani, acestea să fie spuse vouă de neamul nostru, de demnitatea noastră, de soarta care ne-a păstrat libertatea pînă astăzi, de alianța și simpatia noastră față de voi.

LXVIII. Întrucît te privește pe tine, Cassius, ești dator să arăți respect elementar pentru orașul în care ai fost crescut, educat și în care ai trăit, în care un timp oarecare ai avut laurii tăi, un respect elementar pentru lecțiile primite de la mine, și pentru mine personal care am nutrit nădejdea ca într-o zi te vei lăuda cu aceste lecții cu totul în alt scop, decît acela de a le întrebuința împotriva patriei mele[62].

Nu mi-ași fi închipuit că Rhodosul să fie silit să lupte contra ta, care ești crescut și hrănit de el, nici că va fi silit să aleagă între alternativa de a-și sacrifica toți locuitorii sau de a învinge pe Cassius. La rugămințile mele voi adăuga sfatul de a lua pe zei ca protectori în toate acțiunile pe care le întreprinzi în numele poporului roman. Voi, romanii, ați jurat pe zei atunci cînd ați tratat ultima oară cu noi, prin intermediul lui Iulius Cezar; ați consfințit tratatele prin libații[63] și ne-ați întins dreapta în semn de fidelitate, libații care-și au rostul între vrăjmași, nu între prieteni și educatori. La respectul pentru zei, adăugați și respectul pentru părerea oamenilor și țineți seama de faptul că nu există atentat mai condamnabil ca violarea tratatelor. Cei ce se fac vinovați de aceasta pierd dreptul de a inspira încredere atît prietenilor cît și vrăjmașilor".

LXIX. După acest discurs, bătrînul Arhelaos continua să ție mîna lui Cassius pe care o umezi cu lacrimi, pentru a-l face să se rușineze de acest spectacol și pentru a trezi în el un sentiment de respect. Totuși Cassius își retrase mîna încetișor și-i răspunse: „Dacă n-ai sfătuit pe rhodieni să se dea în lături de la orice nedreptate față de mine ai greșit, iar dacă le-ai dat acest sfat și nu i-ai convins am să te răzbun. Dar este un lucru clar că am fost nedreptățit de rhodieni. Mai întîi cînd le-am cerut alianța mi-au răspuns cu dispreț, deși în tinerețea mea mi-au fost dascăli și profesori. Mai tîrziu au preferat pe Dolabella, cu toate că acesta nu și-a făcut educația la ei, n-a fost crescut la școala lor; ceea ce este mai scandalos încă, este faptul că Brutus, eu și toți romanii iluștri, membri ai senatului, pe care-i vedeți, fug de tiranie, se străduiesc să redea patriei libertatea, o rhodieni iubitori de libertate, în timp ce Dolabella uneltește s-o facă sclava altora de partea cărora inclinați și voi acum, deși vreți să dați impresia că nu luați deloc parte la războiul civil. Desigur ca răbzoiul de față ar fi un război civil, dacă noi am lupta ca să dobîndim puterea. Faptele însă dovedesc limpede că este vorba de o luptă între democrație și puterea unuia singur. Iar voi care mă invitați să respect libertatea voastră politică, voi lăsați fără ajutor pe cei care apără democrația. Invocați prietenia pe care o aveți pentru romani, în schimb nu simțiți nici o compătimire pentru romanii nenorociți, condamnați la moarte fără o judecată prealabilă și deposedați de toate bunurile lor prin mijlocirea proscrierii. Vă prefaceți că voiți să consultați senatul Romei, cînd știți că acest senat îndrumă toate aceste atentate, fără ca cei urmăriți să se poată apăra. Dar senatul a hotărît mai dinainte, atunci cînd a decretat, ca toate popoarele orientului să dea la nevoie ajutor lui Brutus și Cassius.

LXX. Iar tu, Arhelaos, care-mi amintești serviciile aduse de rhodieni poporului roman, în împrejurări în care acesta urmărea extinderea sa teritorială, servicii pentru care rhodienii au fost din belșug răsplătiți, de ce ascunzi faptul că Rhodosul refuză să vie în ajutorul nostru tocmai în momentul în care luptăm pentru libertatea, salvarea noastră. Chiar dacă n-am fi avut relații mai înainte, era natural că chiar acum rhodienii să înceapă de bună voie să ia armele în favoarea partidei republicane din Roma, în calitatea sa de cetate ce își trage doar origina din dorieni[64]. În locul acestor acțiuni și atitudini, ne opuneți tratate care erau ele însile opera lui Cezar, cel dintîi făuritor al guvernării monarhice. Aceste tratate glăsuiau că rhodienii și romanii își vor da la nevoie ajutor reciproc. Veniți, așadar, în ajutorul romanilor în marele pericol în care se afla. Executarea acestui tratat o pretinde Cassius; el este acela care va cere să-l ajutați, alăturîndu-vă lui; el este cetățean roman, căpetenia supremă a romanilor, ca să întrebuințez termenii decretului senatorial, care cere tuturor aliaților poporului roman de dincolo de Marea Ionică să ni se supună. Același decret vi-l prezintă Brutus și Pompei, cărora senatul le-a încredințat stăpînirea asupra mărilor. În acest decret se adauga rugămintea tuturor senatorilor care s-au refugiat unii la mine, alții la Brutus și alții la Pompei. Textul tratatului

prevede chiar că rhodienii vor sări în ajutorul romanilor, chiar dacă concursul lor n-ar fi reclamat decît de un singur individ. Dar dacă voi nu ne socotiți nici drept comandanți ai armatei romane, nici drept cetățeni romani, ci doar ca niște exilați, sau străini sau niște condamnați, așa cum ne numesc autorii proscrierii noastre, tratatele pe care le invocați voi, rhodienii, nu ne privesc pe noi, ele privesc numai pe romani. Tratatele în chestiune, fiindu-ne absolut străine, noi vă vom ataca, dacă voi nu veți executa în totul ceea ce vă pretindem!" După acest răspuns plin de ironie, Cassius trimise pe Arhelaos la Rhodos.

LXXI. Drept urmare, Alexandru și Mnaseas, pe care rhodienii îi aleseră ca șefi, porniră pe mare cu cele treizeci și trei de corăbii, ca să atace pe Cassius la Myndos, spre a-l înspăimînta de la început prin această acțiune. Ei își întemeiau speranțele în chip cu totul ușuratec pe faptul că atunci cînd au avut de luptat la Myndos împotriva lui Mithridate, au avut șansa să pună capăt războiului în timpul cel mai scurt. Fălindu-se cu istețimea lor în mînuirea vîslelor, ei au staționat în prima zi la Cnydos65. A doua zi Cassius și oamenii lui îi zăriră din depărtare pe mare. Aceștia, surprinși, veniră înspre ei și lupta se angajă din amîndouă părțile cu vigoare și impetuozitate. Rhodienii, datorită agilității corăbiilor, pătrunseră repede în linia inamică și făcînd o întoarcere îi luară de la spate. Dimpotrivă, romanii cu corăbiile grele, ori de cîte ori veneau în contact cu inamicul îi loveau cu mai mare vigoare, ca într-o luptă dată pe uscat. Și fiindcă Cassius înconjurase din toate părțile corăbiile vrăjmașe datorită numărului mare de corăbii de care dispunea, rhodienii s-au văzut în imposibilitatea de a face manevra de învăluire și nici nu puteau ieși din învăluirea dușmanului. Ei atacau pe dușmani frontal și apoi se retrăgeau; întreaga lor istețime a dispărut din pricina stării de deprimare care îi cuprinse văzîndu-se înconjurați. Orice manevră de atac a rhodienilor împotriva corăbiilor grele ale romanilor se dovedea neputincioasă, dimpotrivă atacurile romanilor împotriva corăbiilor ușoare ale rhodienilor erau încununate de succes. În cele din urmă, au căzut în mîinile vrăjmașilor trei corăbii rhodiene cu echipajul lor, două au fost spintecate și înecate, iar celelalte, avariate, au scăpat cu fuga la Rhodos. Corăbiile romanilor se întoarseră toate la Myndos și au fost reparate, cele mai multe din ele fiind avariate.

LXXII. Astfel s-a sfîrșit lupta navală de la Myndos dintre romani și rhodieni, a cărei desfășurare a privit-o Cassius de pe o movilă. Îndată după repararea corăbiilor, Cassius s-a îndreptat spre Loryma, o cetățuie a rhodienilor situată pe coasta din față, iar armata de uscat a fost transportată la Rhodos cu ajutorul corăbiilor, fiind condusă de Fennius și Lentulus. El însuși a pornit pe mare cu optzeci de nave pregătite pentru a inspira groază. Ajuns la Rhodos cu toate forțele lui terestre și maritime, a stat cîtva timp liniștit, tot nădăjduind că rhodienii vor ceda. Dimpotrivă, aceștia atacară din nou, cu mult curaj. Cu acest prilej pierdură încă două corăbii și apoi fură închiși în port. După aceea alergară la ziduri, umplîndu-le pe toate de soldați înarmați, respinseră în același timp ostile lui Fennius care atacau pe uscat și pe Cassius care aduse flota lui destul de bine pregătită pentru a lovi zidurile orașului. În vederea acestui lucru adusese cu sine turnuri mobile care atunci fură înălțate. Rhodosul, sleit în urma celor două înfrîngeri navale, era acum asediat pe uscat și pe mare, cu toate că nu era deloc pregătit pentru asediu, fiind surprinși de rapiditatea neașteptată a acțiunii lui Cassius. De aceea era limpede că orașul va fi cucerit fie prin luptă, fie prin foamete. Cei mai înțelegători dintre rhodieni, care-și dădură seama de acest lucru, intrară în tratative cu Fennius Lentulus.

LXXIII. În timpul acestor tratative, Cassius fără să facă uz de forță sau să escaladeze zidurile, apăru pe neașteptate în mijlocul orașului Rhodos, cu oastea lui de elită. Cei mai mulți crezură, lucru verosimil de altfel, că cetățenii care simpatizau cu el îi deschiseră porțile, dintr-un sentiment de compătimire pentru rhodieni și prevăzînd foametea care urma să vină. Astfel fu cucerită insula Rhodos. Cassius se așeză pe tribună, în fața căreia puse o lance, ca și cum orașul ar fi fost cucerit cu lancea. El porunci trupelor sale să păstreze ordine desăvîrșită și dădu o proclamație prin care arăta că orice încercare de jaf sau de violență va fi pedepsită cu moartea. Pe de altă parte, chemă în fața sa nominal cincizeci de cetățeni rhodieni pe care, fiindu-i prezentați, i-a pedepsit cu moartea. Alți douăzeci și cinci, aproximativ, care n-au putut fi găsiți, au fost condamnați la exil. Confiscă toate bogățiile în aur și argint din templele și tezaurele publice și porunci tuturor persoanelor particulare să depună la un termen fixat aurul și argintul pe care îl posedau. El atrăgea atenția celor care ar fi încercat să ascundă că vor fi pedepsiți cu moartea, căci a făgăduit a zecea parte de-

nunțătorilor, iar sclavilor le făgăduia libertatea în afară de răsplata bănească. La început, mai mulți rhodieni nesocotiră această amenințare, sperînd că nu-și va înfăptui Cassius amenințarea. Văzînd însă că acesta acorda răsplățile promise și <pedepsește>66 pe cei denunțați, fură cuprinși de teamă; ei obținură un nou termen, în răstimpul căruia își dezgropară lucrurile; unii le scoteau din fundurile fîntînilor, alții le aduceau din morminte, în cantitate mult mai mare ca la început.

LXXIV. Acestea au fost nenorocirile pe care le-au avut de îndurat rhodienii, iar Lucius Varus fu lăsat la ei cu o garnizoană. Satisfăcut de izbînda obținută atît de repede asupra rhodienilor ca și de mulțimea de bani pe care o strînsese, porunci și tuturor celorlalte popoare din Asia să-i plătească birul pe zece ani. Aceste popoare plătiră cu grabă birul cerut. În acest timp, Cassius a aflat că regina Cleopatra este pe punctul de a porni cu o flotă numeroasă și bine echipată, spre a se întîlni cu Octavius și Antonius. Ea care, din atașament pentru Iulius Cezar, era de partea triumvirilor, acum înclină și mai mult de partea acestora, din pricina fricii pe care i-o inspiră Cassius. În acest timp Cassius trimise pe Murcus cu una din legiunile lui de elită și cu un număr de arcași pe puntea a șaizeci de corăbii cu covertă, ca, luptînd în jurul capului Tainaron67 spre Peloponez, să pună mîna pe o cît mai bogată pradă va putea apuca din Peloponez.

LXXV. Faptele petrecute în Lycia, privitoare la Brutus, al căror fir îl reiau spre a le reînprospăta sunt următoarele: după ce Brurus lua sub comanda sa trupele comandate de Apuleius și după ce adună aproape șaisprezece mii de talanți de la diferite popoare supuse, veni în Beoția. Dreptul de a dispune de acești bani pentru nevoile momentului a fost dat printr-un decret al senatului. Printr-un alt decret al senatului i se dăduse comanda atît asupra Macedoniei cît și asupra Illiriei. El lua comanda celor trei legiuni care se aflau în această din urmă provincie, comandă cedată lui de către Vatinius, fostul guvernator al illirilor. În Mace-donia capăta o altă legiune de la Caius Antonius, fratele triumvirului. Recrutînd și alte patru legiuni, dis-punea acum de un efectiv de opt legiuni ai căror ostași serviseră sub Iulius Cezar. El mai poseda o numeroa-să cavalerie, trupe ușor înarmate și arcași. Prin laude îi cîștigă pe macedoneni de partea sa și îi instrui după tactica militară romană. În timp ce aduna trupe și bani, se întîmplă în Tracia un eveniment fericit. Polemo-cratia, soția unuia din regii băștinași, asasinat de vrăjmași, temîndu-se de soarta fiului său, care era încă un copil, se duse cu acesta la Brutus și i-l încredința. Totodată îi încredința și tezaurul soțului său. Brurus dădu copilul în grijă locuitorilor din Cyzic68 pînă în clipa cînd împrejurările îi vor îngădui să-i redea tronul tatălui său. În tezaurul ce-i fusese încredințat găsi o cantitate imensă de aur și argint pe care o transformă în monedă.

LXXVI. După sosirea lui Cassius, Brutus hotărî să supună pe lycieni și pe rhodieni și porni împotriva orașului Xanthos. Localnicii distruseseră împrejurimile orașului lor, ca Brutus să nu poată găsi nici un adăpost pentru trupe și nici să nu poată întrebuința materialul în acest scop. Apoi înconjurară orașul cu un șant mai adînc de cincizeci de picioare și cu o lățime proporțională cu adîncimea și luptau în dosul lui. Așezați pe aceste locuri, ei aruncau cu săgeți și cu lănci în vrăjmași ca și cum i-ar fi despărțit un fluviu de nestrăbătut. Brutus căuta să forțeze trecerea șanțului și puse înainte mașini de adăpostire a muncitorilor care lucrau la acoperirea șanțului. Brutus își împarți armatele în două grupuri: primul care să atace ziua, iar al doilea care să atace noaptea. El transportă de departe materialul cu repeziciune și zarvă, așa cum se întîmplă în război, depunînd mult zel și multă străduința. Astfel, în cîteva zile lua sfîrșit o lucrare despre care vrăj-mașul credea că nu are să se sfîrșească din pricina piedicilor, sau că se va sfîrși cu greu după multe luni de cazně.

LXXVII. Xanthienii fură nevoiți să se retragă în incinta zidurilor lor unde fură asaltați. Brutus întrebuința o parte din trupele sale ca să lovească zidurile cu mașini, în timp ce o altă parte a trupelor ataca porțile orașului. Cei asediați, deși obosiți de luptă pe care o duceau împotriva unor trupe necontenit reîmprospătate și deși erau toți răniți, rezistară atît timp cît dăinuiră și crenelurile zidurilor lor. Dar cînd acestea se prăbușiră și zidurile fură sparte, Brutus, prevăzînd ceea ce se va întîmpla, porunci cohortelor care asediau porțile să se retragă. Xanthienii care-și închipuiră ca această retragere se datorește lipsei de supraveghere și neglijenței inamicului, ieșiră cu torțele în timpul nopții pentru a da foc mașinilor. Dar cînd cohortele romane, la un semnal dat, năvăliră cu impetuozitate asupra lor, xanthienii se retraseră în grabă spre porțile lor. Acestea au

fost închise de paznici, de teamă că nu cumva romanii să între o dată cu ei. Cu acest prilej avu loc un măcel al xanthienilor rămaşi în faţa porţilor închise.

LXXVIII. După scurt timp, către amiază asediaţii ieşiră iarăşi din porţile lor, cînd asediatorii se retrăseseră. Ei profitară de ocazie şi incendiară toate maşinile de război.

La întoarcere, li se deschiseră porţile ca să prevină nenorocirea întîmplată prima dată. O dată cu ei pătrunseră în oraş două mii de romani. În timp ce un număr mai mare făcea eforturi să intre pe urma lor, porţile deodată fură lăsate în jos. Acest lucru e posibil să-l fi făcut unul dintre xanthieni sau s-a făcut de la sine, frînghiile care susţineau porţile rupîndu-se. În acest chip, unii dintre romani pieriră striviţi, iar cei care au pătruns în oraş fură prinşi şi puşi în imposibilitatea de a ridica porţile, nedispunînd de frînghii cu care să le ridice. Loviţi printre uliţi de xanthieni, de pe acoperişurile caselor lor, ei îşi croiră cu forţa drum şi abia ajunseră la piaţa din vecinătate. Aci respinseră pe cei care îi atacau. Copleşiţi însă de loviturile săgeţilor, ei care nu dispuneau nici de arc, nici de suliţă, ca să nu fie înconjuraţi, se refugiară în templul lui Sarpedon[69]. În acest timp, în afara oraşului, romanii erau mîhniţi şi speriaţi de soarta tovarăşilor lor de arme închişi în oraş. În timp ce Brutus da ocol zidurilor, soldaţii încercau toate mijloacele, neputînd sfărîma porţile ferecate cu fier, nici escalada zidurile din lipsă de scări şi turnuri care fuseseră arse de xanthieni. Soldaţii improvizau scări din orice material găseau; alţii sprijineau de ziduri nişte prăjini de care apoi se serveau ca de nişte scări; alţii prindeau nişte cîrlige de fier la frînghii lungi, le aruncau sus pe zid şi după ce se fixau unele din ele se căţărau pe ele.

LXXIX. Oinandienii, vecini ai xanthienilor cu care erau în duşmănie şi care deveniră aliaţii lui Brutus, urcară înălţimile abrupte care apărau o parte a oraşului. Romanii care îi văzură la această încercare îi imitară cu toate că acest lucru era greu. Mulţi dintre ei se rostogoleau de sus în jos; dar alţii ajunseră pe zid şi deschiseră o mică poartă pe care asediaţii o întăriseră cu o palisadă puternică. Ei ajutară celor mai întreprinzători ca, înălţîndu-se, să treacă peste această întăritură. Devenind numeroşi, ei distrugeau porţile care, în partea lor interioară, nu erau întărite cu fier, şi erau ajutaţi de trupele care loveau din afară în porţi în acelaşi timp şi conlucrau cu ei. În acest timp xanthienii se năpustiră cu strigăte asupra romanilor aflaţi în templul lui Sarpedon. Romanii, care atît în interiorul cît şi în exteriorul oraşului se străduiau să sfarme porţile, îngrijoraţi de soarta camarazilor lor, grăbeau lucrul cu un fel de furie. Spre apusul soarelui, spărgînd porţile, alergară în pîlcuri în oraş cu strigăte puternice pentru a da un semn celor închişi în templu.

LXXX. Locuitorii din Xanthos, văzîndu-şi oraşul cucerit, alergară spre locuinţele lor, omorînd pe cei care le erau dragi şi care de bunăvoie acceptau moartea. Brutus, auzind vaiete de durere şi crezînd că soldaţii lui jefuiau oraşul, dădu o proclamaţie, răspîndită prin crainici, prin care interzicea jaful. Cînd află adevărul asupra celor petrecute, fu impresionat de dragostea de libertate a xanthienilor şi le trimise o solie cu propuneri de pace: xanthienii goniră pe solii care aduceau aceste propuneri. După ce uciseră pe toţi membrii familiilor lor, aşezară cadavrele pe ruguri dinainte pregătite în fata caselor lor, aprinseră focul şi apoi se sinuciseră. Brutus salvă ceea ce putu din sanctuarele zeilor. El captiră numai pe sclavii xanthienilor, cîteva femei libere şi aproape o sută cincizeci de bărbaţi. Xanthienii pentru a treia oară pieriră de bună voie din dragostea lor de libertate. Prima dată, în timpul medului Harpagos, sub comanda lui Cyrus cel Mare[70], cînd xanthienii au preferat moartea în locul sclaviei şi cînd Harpagos a consimţit ca întreg oraşul să devie mormîntul xanthienilor. A doua oară, pe vremea lui Alexandru, fiul lui Filip, cînd se spune că xanthienii avură aceeaşi soartă, întrucît n-au consimţit să se supună lui Alexandru cel Mare, împreună cu atîtea alte popoare.

LXXXI. De la Xanthos, Brutus se îndrepta spre Patara, oraş care este un fel de port al xanthienilor. Înconjurîndu-l cu armata, porunci tuturor locuitorilor sau să se supună întru totul, sau o să atragă asupra lor aceleaşi suferinţe ca ale xanthienilor. Brutus introduse în oraş cîţiva xanthieni, care-şi plîngeau soarta şi care sfătuiau pe patareni să ia o hotărîre mai înţeleaptă; întrucît patarenii nu dădură la început nici un fel de răspuns xanthienilor, Brutus le acorda dreptul de a chibzui în tot restul zilei şi se îndepărtă. În zorii zilei, se apropie din nou. Atunci patarenii strigară de pe ziduri că se vor supune la orice le va pretinde şi-i deschiseră porţile. Brutus, intrînd în oraş, nu omori şi nu exilă pe nimeni. El adună tot aurul şi argintul de care

dispunea orașul, poruncind și persoanelor particulare să-l aducă pe-al lor și decretînd în același timp pedepse pentru vinovați și răsplăti pentru denunțători, așa cum procedase și Cassius la Rhodos. Cetățenii patareni aduseră aurul. Un sclav denunță pe stăpînul lui că a ascuns o cantitate de aur, pe care o arătă unui centurion trimis anume. În timp ce toți ai casei erau conduși în fața lui Brutus, stăpînul păstră tăcere. Mama „care-i însoțise din dorința de a-și salva fiul, strigă că ea este aceea care a ascuns aurul. Sclavul, fără să aștepte să fie întrebat, acuză pe mamă că minte și că fiul este autorul faptei. Brutus laudă pe tînăr pentru tăcerea lui și pe mamă pentru dragostea arătată și le îngădui să plece teferi, luîndu-și avutul, iar pe sclav, fiindcă conspirase împotriva stăpînilor săi peste măsură permisă71, îl spînzură.

LXXXII. În același timp, Lentulus, care fusese trimis la Andriaca, portul myrreenilor, rupse lantal care oprea intrarea în port și porni spre Myrra72. Myrreenii se supuseră ordinelor lui, iar Lentulus după ce procedă la fel pentru a obține bani, se duse să se întîlnească cu Brutus. Totodată, republica lycienilor trimise o solie la Brutus, făgăduindu-i alianța și ajutorul lor după puteri. Brutus le impuse o contribuție și îngădui xanthienilor de condiție liberă să se întoarcă la căminele lor. În același timp, porunci forțelor navale ale lycienilor ca, împreună cu celelalte nave, să se îndrepte spre Abydos73. El însuși își conducea acolo armatele terestre. Aci el îl aștepta pe Cassius, care se întorcea din Ionia, cu intenția ca, împreună cu el, să treacă marea la Sestos74. Murcus, pîndind cu corăbiile sale în regiunea Peloponezului pe Cleopatra, aflase că flota acesteia fusese aruncată de furtună pe coasta Libiei cu multe pierderi – văzu chiar resturile flotei purtate de valuri pînă-n Laconia75 – și că ea, luptînd cu boala, se întorsese cu greu în patrie. Ca să nu stea în inactivitate, cînd dispunea de o flotă atît de numeroasă, se îndreptă spre Brundisium și puse stăpînire pe insula din fața portului, împiedicînd astfel restul trupelor dușmane, cît și proviziile lor, de a ajunge în Macedonia. Antonius lupta împotrivă-i cu puținele corăbii de război de care dispunea. El luptă și de pe niște pontoane prevă-zute cu turnuri ori de cîte ori trimitea armata în Macedonia – pe nave de transport, pîndind un vînt prielnic de la uscat. Acestea le făcea pentru ca transporturile să nu fie interceptate de Murcus. Fiind stingherit de Murcus, el chemă în ajutor pe Octavius, ocupat în Sicilia și care se luptase pe mare cu Sextus Pompei pentru stăpînirea acestei insule.

LXXXIII. În această situație se afla Pompei. El era cel mai tînăr dintre fiii marelui Pompei. Socotind că nu va putea realiza nici o faptă importantă, din pricina tinereții și lipsei lui de experiență, Cezar îi arătase oarecare dispreț în Spania. Împreună cu cîțiva camarazi cutreiera oceanul, dedîndu-se la piraterii și fără să se știe cine este. Curînd se adunară în preajma-i alți aventurieri dornici de piraterie. Cum forțele sale sporiseră, el se dădu pe față că este Pompei. Din această clipă, toți cei care serviseră sub arme sub ordinele tatălui său sau fratelui său și care rătăceau la întîmplare, veniră la el ca la un comandant cunoscut. Și Arabion veni la dînsul din Libia. Acesta își pierduse averea părintească cum am arătat mai sus în expunerea noastră. Cum mulțimea comandată de el crescu ca număr și cum faptele săvîrșite depășeau pe ale unor pirați de rînd, numele lui Pompei se răspîndi în întreaga Spanie – provincia romană de altfel cea mai întinsă. El alerga și se avînta în toate părțile, dar se ferea de a veni în luptă cu căpeteniile localităților de sub autoritatea lui Cezar. Acesta, aflînd succesele obținute, trimise împotrivă-i pe Carrinas76, cu o armată puternică, spre a-l anihila pe Pompei. Pompei care dispunea de trupe mai ușor înarmate decît ale inamicului, apărea brusc, producînd neajunsuri lui Carrinas și apoi dispărea. În acest timp, el cuceri cîteva orașe mai mici și mai mari.

LXXXIV. Caius Iulius Cezar îl trimisese pe Asinius Pollios ca succesor al lui Carrinas, pentru a continua războiul dus împotriva lui Pompei. Războiul acesta s-a desfășurat în aceleași condiții pînă la asasinarea lui Cezar și la rechemarea lui Pompei de către senat. Pompei, ajungînd la Massilia, avea atenția ațintită asupra a tot ceea ce se petrece la Roma. Deși fusese numit comandant al forțelor navale, pe care le comandase și tatăl sau, el socoti că e imprudent să se înapoieze la Roma. Ca atare, luînd toate navele răspîndite prin diferite porturi, porni pe mare, împreună cu navele aduse din Spania. După constituirea triumviratului, el se îndreptă spre Sicilia. Deoarece Bithynicus, proprietarul, refuză să-i predea insula, el a asediat-o, pînă cînd Hirtius și Fannius, proscriși spre a fi uciși, fugiți de la Roma în Sicilia, au convins pe Bithynicus să

cedeze Sicilia lui Pompei.

LXXXV. În acest fel deveni Pompei stăpînul insulei. El dispunea de forțe navale și ocupa și o insulă aproape de Italia; era comandantul unor importante forțe terestre alcătuite din trupele pe care le avusese inițial, la care se adăugaseră trupele de liberti și sclavi fugiți în urma proscripțiilor din Roma, ca și cele trimise de orașele italiene ale căror teritorii fuseseră acordate, prin proclamația triumvirilor, soldaților drept recompensă pentru victorii. Aceste orașe, în gîndul lor, urau în cel mai înalt grad ideea unei victorii a triumvirilor și pe cît puteau lucrau pe ascuns împotriva ei. Toți acei care izbutiseră să plece din patria lor, care pentru ei nu mai era o patrie, se refugiaseră în preajma lui Pompei. Căci dintre toți comandanții care făceau opoziție triumvirilor, acesta era cel mai apropiat și se bucura de cea mai mare afecțiune. La el veniră și marinari, originari din Libia și Spania, cunoscători ai mării. În acest fel, Pompei avea din abundență comandanți, corăbii, trupe terestre și bani. Octavius, aflînd toate acestea, trimise pe Salvidfonus79 în fruntea unei flote pentru ca, trecînd marea, să distrugă pe Pompei, ca și cînd acest lucru ar fi fost ușor. El însuși înaintă spre Rhegium, pentru a-l sprijini pe Salvidienus. Dar Pompei veni înaintea adversarului cu o float puternică. Lupta navală a avut loc la intrarea în golf, în preajma promontoriului Scylla80. Flota lui Pompei, alcătuită din nave ușoare, pe care le mînuiau marinari experimentați, dobîndi victoria grație rapidității mișcărilor și priceperii șefilor. Dimpotrivă, corăbiile romane, mai mari și mai greoaie, erau greu încercate. În clipa cînd s-a dezlănțuit furtuna, care în mod obișnuit are loc în acest golf, și marea fu tărîța în ambele direcții din cauza fluxului, navele lui Pompei, deprinse cu această furtună, o suportară mai ușor decît ale lui Salvidienus, care n-au mai fost în stare să rămînă ferme, din cauza neobișnuinței, nici să mai scoată din apă ramele și nici să manevreze cîrmele, ci se încurcară toate. Astfel, la apusul soarelui, Salvidienus cel dintîi dădu ordin de retragere. Și Pompei se retrase de partea sa. Cu acest prilej pieriră nave, în număr egal, de o parte și de alta. Cu navele rămase, dintre care unele erau doar atinse, iar altele serios avariate, Salvidienus se retrase în portul Valarum, din fața strîmtoarei spre a le repara.

LXXXVI. Octavius, care sosise între timp la Hipponium81, făgădui locuitorilor orașelor Rhegium și Hipponium că vor fi șterși de pe lista orașelor al căror teritoriu urma să fie dat ostașilor drept răsplată de război. El se temea de ele din pricina poziției lor pe malul strîmtorii dintre Sicilia și Italia. Chemat de Antonius ca să vină în grabă la el, porni pe mare spre Brundisium, lăsînd la stînga Sicilia și pe Pompei și amînînd expediția aceasta pentru alte vremuri. Murcus, de teamă ca nu cumva sosirea lui Octavius să-l prindă între doi vrăjmași, se îndepărtă puțin de Brundisium și supraveghe în timpul traversării navele care transportau trupe de la Brundisium în Macedonia. Aceste trupe erau escortate de trireme; deodată însă se iscă pe mare un vînt favorabil, datorită căruia navele navigară în siguranță, fără să fie nevoie de trireme. Murcus, nemulțumit, urmărea navele, socotind să le surprindă cînd se vor întoarce goale. Acestea izbutiră ca să efectueze mai multe transporturi cu pînzele întinse pînă cînd întreaga armată și cei doi șefi, Octavius și Antonius, izbutiră să fie transportați. Murcus, care deși socotea că zeii îi sunt ostili, nădăjduia totuși să poată pune mîna pe convoiurile de muniții, de provizii sau de trupe auxiliare, care trebuiau să le fie trimise din Italia și să le provoace pagube cît se poate de mari. Pentru această treabă, Cassius îi trimese pe Domitius Ahenobarbus82 cu alte cincizeci de nave, cu o legiune și arcași, sperînd că îi vor fi de mare ajutor. Deoarece armata lui Octavius nu se putea aproviziona din belșug decît din Italia, el hotărî să-i taie drumul. Murcus și Domitius Ahenobarbus cu cele o sută treizeci de nave mari de război, cu numeroase alte nave mici, în care se aflau trupe numeroase, produseră pagube inamicului, navigînd în toate direcțiile.

LXXXVII. Decidius și Norbanus83, pe care Octavius și Antonius îi trimiseseră mai înainte în Macedonia cu opt legiuni, porniră din Macedonia împotriva Traciei muntoase parcurgînd o mie cinci sute de stadii. După ce trecură de orașul Philippi84, puseră stăpînire pe strîmtorile Corpililor și al Sapeilor aflate în mîinile lui Rascupolis. Acesta este singurul drum cunoscut prin care se putea merge din Asia în Europa. Această întîmplare a contrariat pe Cassius și oamenii lui, care trecuseră de la Abydos la Sestos. Frații Rascupolis și Rascus erau doi regi traci. Ei stăpîneau aceeași țară; aveau însă opinii diferite în ceea ce privește alianțele în împrejurările de față. Rascus era aliat al lui Antonius, iar Rascupolis era de partea lui Cassius. Și unul și

celălalt dispuneau de cîte trei mii de călăreți. Partizanii lui Cassius, luînd informații de la Rascupolis în privința drumului de urmat, acesta îi spuse că drumul prin Ainos și Maronia care ducea spre strîmtoarea Sapeilor era cel mai scurt drum, cel mai des umblat, cel mai practicabil, dar că era cu neputință de trecut în cazul cînd strîmtorile s-ar fi aflat în stăpînirea vrăjmașului. Făcînd înconjurul acestui drum, însemna să parcurgă un drum de trei ori mai lung și, mai ales, un drum anevoios.

LXXXVIII. Brutus și Cassius, socotind că inamicul pornise în Tracia, în loc de Macedonia, nu atît pentru a-i tăia drumul cît pentru a-și procura provizii, se îndreptară de dimineață[85] spre Ainos și Maronia, părăsind[86] Lysimahia și Cardia, care interceptează istmul Chersonesului tracic ca două porți. În ziua următoare ajunseră în golful Melan. Acolo își cercetară amănunțit trupele. Erau în total nouăsprezece legiuni de hopliți, anume opt sub comanda lui Brutus, nouă[87] sub comanda lui Cassius; dintre acestea nu era nici una completă. Numai două din aceste legiuni erau complete, încît întreaga armată era de aproximativ optzeci de mii de hopliți. Brutus dispunea de patru mii călăreți galli și lusitanieni[88], <trei mii>[89] călăreți traci și illiri, două mii călăreți parți și tessalieni. Cassius dispunea de două mii de călăreți iberi și celți, patru mii arcași călări arabi, mezi și parți și aveau ca aliați pe regii și tetrarhii Galatiei din Asia, care aduceau cu ei multă oaste pedestră și peste cinci mii de călăreți.

LXXXIX. Acestea erau armatele lui Brutus, Cassius și ale partizanilor lor, pe care le inspectară cu deamănuntul pe țărmul golfului Melan. Cu aceste trupe numeroase ei porniră spre a face război. Restul oamenilor fu lăsat în diverse puncte care trebuiau păzite. După ce făcură purificarea armatei[90], cum era obiceiul, și se achitară sumele promise unora din soldați drept recompense, se îngrijiră să aibe sume apreciabile de bani la dispoziție, spre a-și atașa trupele prin generozitatea lor; în special ei urmăreau să atragă numărul masiv de veterani care serviseră sub Cezar, ca nu cumva la apropierea celui ce-i purta acum numele de Cezar cel tînăr, să treacă de partea lui. Pentru același motiv socotiră că era necesar să adreseze scurte cuvîntări armatei. În vederea acestui scop fu construită o tribună impunătoare. Cei doi comandanți urcară pe tribună, urmați numai de membri ai senatului, iar armatele lor proprii și aliate se așezară jos, în jurul tribunei și fiecare din ele se bucură la vederea mulțimii celorlalți, care le apărea a fi impunătoare. Ambele tabere căpătară curaj și mari nădejdi la vederea comandanților lor iluștri. Acesta era motivul principal care făcu să se nască în armată încrederea în cei doi comandanți. Căci numai atunci cînd toți laolaltă nutresc aceleași speranțe, se naște afecțiune și bunăvoința.

Deoarece se produse un tumult, cum era și firesc în asemenea ocazie, crainicii și trompeții făcură liniște. Cînd se făcu liniște, Cassius (căci el era cel mai în vîrstă), înaintînd puțin din locul lui la tribună, spuse următoarele: „Camarazi de arme! Același pericol ne face să avem încredere unii în alții. Exactitudinea cu care noi ne-am achitat la toate promisiunile făcute ne leagă încă o dată pe unii de alţii. Aceasta este o puternică garanție că noi vom continua să vă dăm ceea ce vă promitem pentru viitor. Speranțele noastre toate se întemeiază pe curajul vostru al tuturor, care faceți campania și pe al nostru al comandanților și ai membrilor însemnați ai senatului, pe care-i vedeți în număr impunător la această tribună. După cum știți, noi avem belșug de muniții, hrană, arme, bani, corăbii, aliați numeroși, reprezentați prin popoare și regi. Oare mai este necesar să recurgem la cuvîntări ca să îndemn la promptitudine și înțelegere pe aceia pe care de altfel îi unește aceeași pregătire și același țel? Imputările pe care ni le fac cei doi vrăjmași ai noștri le cunoașteți pe-ndelete; tocmai de aceea mergeți de bunăvoie în campanie împreună cu noi. Eu cred, totuși, că e bine să fac o expunere a faptelor, care vă vor arăta, mai cu seamă, că noi am luat armele pentru o cauză frumoasă și pentru un motiv just.

XCI. Noi, camarazi de arme și luptători în toate luptele sub ordinele lui Cezar, l-am ridicat, împreună cu voi, pe acesta la o mare glorie; noi eram prietenii lui cei mai apropiați și nimănui nu trebuie să-i treacă prin minte că dușmănia ne-a îndemnat să conspirăm împotrivă-i. Într-adevăr, după ce-am instaurat pacea în republică, el s-a făcut vinovat nu față de noi prietenii lui căci noi ne bucurăm de încredere în ochii lui, ci față de legi și de forma de guvernămînt. Nu mai există pentru el nici o lege, fie aristocratică, fie populară. Toate acestea, părinții noștri le stabiliseră atunci cînd au izgonit pe regi și cînd s-au angajat prin jurăminte și

blesteme să nu mai admită pe viitor alți regi. Noi, urmașii celor ce au jurat, pentru a întări jurămîntul și a îndepărta blestemul de la noi n-am putut îndura multă vreme (cu toate că ne era drag și folositor) pe acela care singur își însușise tezaurul public, armatele, luînd dreptul senatului de a numi guvernatori ai provinciilor. Voința lui ținea loc de lege, domnia lui se substituia puterii poporului, iar dictatura lui trecea peste hotărîrile senatului.

XCII. E cu putință ca aceste considerații să nu fi atras pînă acum atenția voastră; voi n-ați avut în vedere decît gloria militară pe care o dobîndise Cezar; acum va fi lesne să judecați aceste considerații, reflectînd numai asupra lucrurilor ce vă privesc. Voi, plebei, care în timp de război dați ascultare în toate privințele comandanților, ca unor stăpîni, voi în timp de pace dispuneți din nou de autoritate. Senatul are prerogativa de a delibera în prealabil pentru a preîntîmpina surprize și erori din parte-vă. Voi însă hotărîți și decretați prin voturile voastre în adunări, pe triburi și centurii. În comiții, voi proclamați pe consuli, tribuni și praetori. În afară de aceste numiri, jurisdicția voastră se întinde asupra celor mai importante afaceri, fie că pedepsiți, fie că recompensați atunci cînd în baza funcțiilor pe care ni le-ați încredințat am săvîrșit o faptă vrednică de pedepsire sau de recompensare. Cetățeni, aceasta alternantă a puterii a fost aceea care a ridicat imperiul roman la mărirea la care-l vedeți; în acest chip magistraturile au fost acordate celor ce se distingeau prin vrednicie, iar cei care au fost cinstiți, prin votul dat de voi, v-au păstrat recunoștința lor.

În virtutea acestei puteri a voastre, ați ridicat pe Scipio la demnitatea de consul atunci cînd i-ați ratificat acțiunile lui din Africa. Ați ales în fiecare an tribuni pentru a vă apăra interesele cînd nevoile cereau acest lucru. Dar oare de ce trebuie să enumăr atîtea lucruri pe care le cunoașteți bine?

XCIII. Dimpotrivă, din clipa cînd Cezar și-a însușit puterea supremă, voi n-ați mai putut dispune de nici o magistratură; voi n-ați mai numit nici un praetor, nici un consul și nici un tribun. Voi n-ați mai putut prețui pe nimeni, sau chiar dacă l-ați prețuit, n-ați putut să-i acordați nici o recompensă. Pentru a expune pe scurt lucrurile, pot afirma că nimeni nu v-a arătat recunoștința pentru faptul de a-l fi ales într-o funcție publică, pentru faptul de a-i fi oferit comanda unei provincii, pentru a-i fi aprobat gestiunea sau pentru a-l fi achitat într-un proces criminal. Ceea ce era dureros în gradul cel mai înalt, era faptul de a nu fi în stare să dai o mînă de ajutor tribunilor insultați, acești magistrați pe care i-ați statornicit pentru a apăra drepturile voastre și a căror persoană ați declarat-o sacră și inviolabilă. Acești magistrați, cu toată inviolabilitatea persoanei lor, cu tot caracterul sacru al funcției lor, cu toate că veșmintele lor inspirau respect, au fost tratați în chip nedemn, fiind destituiți fără a fi judecați, numai din ordinul dictatorului. Aceasta s-a întîmplat deoarece au crezut că, pentru a apăra interesele voastre, se pot ridica împotriva acelora care salutau pe Cezar acordîndu-i titlul de rege. Aceasta duritate manifestată de voi a îndurerat senatul. Magistratura tribunatului este a voastră și nu a senatului. Dar acesta n-a putut da un vot de blam fățiș împotriva lui Cezar și nici să-l aducă în fața justiției, din pricină că dispunea de numeroase forțe armate, care pînă atunci fuseseră ale republicii și pe care găsise mijlocul de a și le însuși. De aceea, pentru a îndepărta tirania, senatul a luat singura cale care rămînea deschisă: conspirația împotriva persoanei lui.

XCIV. Era necesar ca conspirația să fie pornită din inițiativă aristocrației, iar executarea ei să fie sarcina cîtorva. Pentru succesul obținut de conspirație, senatul își manifesta public părerea, în mod clar, urmînd să decreteze pentru conjurați recompensele obișnuite executorilor unui tiran. Antonius se ridică împotriva acestei măsuri, pretextînd în chip mincinos că vrea să apere ordinea. Noi nu urmăream să cîștigăm recompense, ci eram doar stăpîniți de dorința de a veni în ajutorul patriei noastre. Dacă senatul a renunțat la aceste măsuri, a fost pentru faptul că, mulțumit de a fi scăpat de sub tirania lui Cezar, n-a voit să-i insulte memoria. Ca urmare, a decretat o amnistie generală, ba, mai precis, a hotărît să nu fie urmăriți conjurații. Scurt timp după aceea, cînd Antonius a ridicat mulțimea prin intrigi împotriva noastră, senatul ne-a acordat posturi de comandă importante în provincii, comenzi în armată și făcu ca puterea noastră să se întindă asupra tuturor ținuturilor de la Marea Ionică pînă-n Siria. În chipul acesta, senatul vrut-a să ne pedepsească ca pe niște blestemați și ca pe niște ucigași, chiar cînd ne-a împodobit cu veșminte de purpură sacră dîndu-ne fascii și lictori? Senatul, din aceleași considerente, a decretat rechemarea tînărului Pompei, deși acesta n-a luat parte

la conspirație. Doar pentru faptul că era fiul marelui Pompei, care cel dintîi a luptat pentru demo-crație[91]. Acest fiu al lui Pompei lupta pe furiș împotriva tiraniei. Acestuia au hotărît să-i dea din tezaurul public întreaga avere a tatălui lui și l-au numit comandant al tuturor forțelor navale, pentru că și el să primească o demnitate, întrucît era un republican convins. Mai vreți oare altă mărturie, alte acte mai evidente, ca să vă convingeți că conspirația s-a făcut cu asentimentul senatului? Doar dacă senatorii v-ar mai confirma acestea prin propriile lor cuvinte. Acest lucru îl vor face și vă vor vorbi și, declarînd acest lucru, vă vor răsplăti cu binefaceri atunci cînd vor fi în stare să vă vorbească și să vă răsplătească.

XCV. Cunoașteți starea de lucruri actuală. Cetățenii sunt proscriși fără să fie judecați. Bunurile lor sunt confiscate, iar proscrișii sunt omorîți fără să fi fost mai înainte condamnați, uciși în casele lor, pe străzi, în temple; și sunt uciși de soldați, de sclavi, de inamicii lor personali. Ei sunt smulși din locurile în care s-au ascuns, sunt urmăriți pretutindeni, deși legea le dă posibilitatea să se sustragă de la moarte printr-un exil voluntar. În for, unde n-a fost adus nicicînd capul unui vrăjmaș al poporului roman și în care n-au fost aduse decît armele inamicilor și ciocurile corăbiilor[92], acum sunt expuse capetele consulilor, praetorilor, tribunilor poporului, edililor sau cavalerilor. Există și o răsplată stabilită pentru făptașii acestor rele. Acum au fost reînviate toate acele rele care erau pe cale de cicatrizare. Se produc arestări de cetățeni pe neașteptate, sacrilegii săvîrșite de femei, fii, liberti și sclavi. Moravurile cetății s-au schimbat într-o foarte mare măsură.

Pricinuitorii tuturor acestor fără-de-legi sunt acești triumviri, care au început prin a trece pe listele de proscriere frații, unchii și tutorii lor. Se povestește că Roma a căzut cîndva în mîinile celor mai sălbatici barbari, gallii. Dar ei n-au decapitat pe nimeni, nu și-au îngăduit să insulte pe cei morți și n-au împiedicat pe dușmani să se ascundă sau să fugă. Noi înșine, în nici una din cetățile cucerite cu armele, n-am auzit că astfel de lucruri să fie puse în practică de alte cetăți, lucruri care acum se practică nu într-un oraș oarecare, ci într-un oraș capitală a unui întins imperiu și de către aceia care sunt aleși să orînduiască, să restabilească ordinea publică. Tarquinius a comis oare o faptă asemănătoare cu acestea? Pe acest Tarquinius romanii l-au izgonit pentru că a atentat la onoarea unei femei, împins fiind de dragoste, și pentru acest unic fapt romanii au suprimat regalitatea.

XCVI. Cetățeni, în timp ce triumvirii comit astfel de fapte „ne declară pe noi mînjiți de crimă. Ei susțin că toate aceste acțiuni au ca scop răzbunarea lui Cezar și proscriu chiar pe aceia care nici nu erau la Roma atunci cînd a fost ucis Cezar. Printre aceștia sunt numeroșii senatori și bărbați însemnați pe care-i vedeți pe tribună și care au fost proscriși din pricina bogăției, a neamului lor și a simțămintelor lor democratice. Pentru acest motiv a fost proscris împreună cu noi Pompei, deși se afla departe, în Spania, cînd Cezar a pierit ucis de noi. Adevărata pricină a proscrișii lui este că tatăl lui era un democrat; din această pricină a fost rechemat de senat și numit comandant suprem al tuturor forțelor navale. Aceleași pricini i-au atras și proscrierea cu ce-au contribuit la conspirație aceste femei romane cărora li s-a impus un tribut? Cu ce s-au făcut vinovați toți acești plebei a căror avere este evaluată la o sută de mii drahme attice să fie expuși denunțurilor și cărora ei le impun impozite și taxe noi? Deși se poartă în acest chip, ei nu și-au achitat obligațiile contractate față de trupele pe care le au sub arme. Dar noi, care n-am săvîrșit nici o impietate și care ne-am achitat de toate promisiunile făcute, suntem gata să oferim altele drept recompensă. Însăși divinitatea ne vine în ajutor nouă, ca unora care acționăm în spirit de dreptate.

XCVII. Dacă, ținînd seama de bunăvoință arătată de zei, voiți să mai luați în considerare părerea oamenilor, luați aminte la concetățenii aflați pe tribună, în preajma voastră, pe care i-ați văzut adesea în posturi de comandă în armată, în demnități de consul în timp de pace și care totdeauna au meritat laudele voastre. Îi vedeți în jurul nostru că unii care suntem curați și care au fost proscriși și li s-au confiscat averile fiindcă au ajutat republica. Ei au îmbrățișat cauza noastră și sunt gata să ne ajute.

Noi am procedat mai just făgăduind recompense acelor ce-i vor salva, decît au procedat triumvirii făgăduind recompense celor ce-i vor ucide.

Ei nu văd că noi am ucis pe Cezar deoarece căutase să-și asume singur puterea, am iertat pe aceia care țînteau să-și însușească puterea absolută a dictatorului. Nu căutam să ne asumăm noi această putere, ci voim

să restabilim vechea formă de guvernămînt a patriei în folosul poporului. Pricina și scopul războiului sunt diferite în cele două tabere. Dacă triumvirii luptă pentru despotism și tiranie, despre aceste intenții ale lor ne-au dat probe prin proscrieri, noi, dimpotrivă, nu luptăm decît pentru a reda patriei libertatea, pentru ca apoi să trăim ca simpli particulari sub scutul legilor. Pe bună dreptate aceşti bărbați aci de față, și zeii înaintea lor, judecă drepte faptele noastre. Cea mai mare nădejde în război este de a avea dreptatea de partea ta.

XCVIII. Astăzi nimeni să nu mai aibe în gînd faptul că a fost soldat al lui Cezar. Nici atunci noi nu eram soldații lui Cezar, ci ai patriei. Nici soldele și gratificațiile nu ne erau date de Cezar, ci de patrie. În această clipă voi nu reprezentați armata lui Cassius, nici a lui Brutus, ci a romanilor. Iar noi suntem pentru voi, iubiți soldați, comandanți ai armatelor romanilor. Dacă inamicii noştri ar fi gîndit la fel, ar fi depus armele fără teamă și ar fi pus armatele lor la dispoziția republicii, lăsînd-o să-și făurească singura soarta. Dacă ei acceptă acestea, noi suntem de acord cu ei. Dar fiindcă ei nu pot face acest lucru (căci cum l-ar putea face după proscrieri și atîtea alte crime?), să pornim la luptă, camarazi de arme, cu credința fermă și cu tot zelul necesar pentru libertate numai sub auspiciile senatului și poporului roman".

XCIX. În urma acestei cuvîntări, întreaga armată strigă: „Să mergem", și ceru să pornească imediat. Bucurîndu-se de zelul manifestat, Cassius dădu ordin să se facă liniște și vorbi din nou astfel: „Camarazi, zeii care conduc războaiele juste să răspundă credinței și zelului vostru! Acuma aflați că, în ceea ce privește prevederea omenească, posibilitățile noastre militare și resursele noastre sunt mai numeroase și mai bune decît cele ale vrăjmașului. Noi dispunem de tot atîtea trupe pedestre cît și dușmanii noștri, fără a mai pune în socoteală marele număr de oşti lăsate în diverse puncte pentru felurite nevoi. Noi depășim vrăjmașul în ceea, ce privește cavaleria, forțele navale, aliații, printre care se numără regi și popoare care se întind pînă la țara mezilor și parților. Pe noi ne pîndește dușmanul numai din față, dar vrăjmașul are în spatele lui pe Pompei în Sicilia, care e de partea noastră, pe Murcus în Marea Ionică, ca și pe Ahenobarhus, care avînd o numeroasă flotă și numeroase nave de transport, două legiuni și arcași, îl hărțuiesc mereu, cutreierînd marea și curățînd de dușmani uscatul și marea în spatele nostru. Banii, care sunt nervul războiului, lipsesc inamicilor noștri. Și n-au putut da armatelor lor recompensele pe care le făgăduiseră. Averile proscrișilor n-au împlinit așteptările pentru că nici un cetățean cinstit n-a venit să cumpere o avere care ar fi constituit un bun odios și nu-și pot procura bani nici din alte părți întrucît întreaga Italie este secătuită din pricina revoltelor, a impozitelor și a proscrierilor. Noi, dimpotrivă, prin strădania și prevederea noastră avem din belșug bani în momentul de față, încît vă putem face îndată alte daruri și alte sume mari nevin, spre a ne ajutora, de la popoarele care sunt în spatele nostru, peste sumele de care dispunem acum.

C. Alimente, a căror procurare prezintă cele mai mari greutăți pentru armate mari, ei au numai din Macedonia muntoasă și din Thessalia, ținut puțin întins, pe care apoi trebuie să le transporte cu mare greutate pe uscat. Dacă le-ar aduce din Libia, Lucania93 sau Iapygia, ar pune mîna pe toate convoaiele Pompei, Murcus și Domitius. Noi însă avem alimente și ne sunt aduse zilnic, fără greutate, pe mare, din toate insulele și ținuturile care se întind de la Tracia pînă la fluviul Eufrat. Ele sunt transportate fără nici o piedică, deoarece nu avem nici un dușman în spate; încît va depinde de noi ori să grăbim războiul, ori să sleim puterile dușmanului pe îndelete prin foame. Atît de mari și de numeroase avantaje vă sunt puse la dispoziție prin grija oamenilor, tovarăși de arme! Restul, potrivit cu acestea, vă vor veni de la voi și de la zei! Noi, după cum v-am dat tot ce am promis pentru activitatea voastră dinainte și am răsplătit credința voastră printr-o mulțime de daruri, vom răsplăti și victoria mai importantă ce va rămîne de cucerit, în mod demn de ea, cu voia zeilor. Și acum, ca răsplată pentru ardoarea pe care-o arătați de a porni la luptă, pentru faptul că v-ați adunat aci și ați luat cuvîntul, vom da de îndată de la această tribună fiecărui soldat o mie cinci sute de drahme attice, fiecărui centurion de cinci ori mai mult și fiecărui tribun cît i se cuvine".

CI. După ce a spus acestea și a atras bunăvoința armatei cu fapta, vorbă și daruri, a dizolvat adunarea.

Soldații au mai rămas pe loc, elogiind pe Cassius și pe Brutus; ei promiteau că vor face tot ce le va sta în putință. Brutus și Cassius le-au împărțit îndată darurile și pe deasupra au mai adăugat și altele pentru cei mai destoinici, sub diferite pretexte. Pe măsură ce dădeau banii, trimeteau trupele într-una la Doriscos94 și

după puțin timp le urmară și ei.

În acest timp doi vulturi, coborînd din zbor pe doi vulturi de argint ai steagurilor, i-au lovit cu pliscul, sau, după părerea altora, i-au acoperit cu aripile; ei au rămas pe lîngă trupe și erau cinstiți și hrăniți cu carne zilnic, pînă ce și-au luat zborul cu o zi înainte de luptă. Armata, după ce a făcut două zile înconjurul golfului Melan, a ajuns la Aenus95 și de la Aenus la Doriscos și la celelalte orașe maritime, pînă la promontoriul Serreion.

CII. Întrucît Serreion se întinde în mare, Cassius și Brutus se înapoiară în interiorul țării și trimiseră pe Tillius Cimber cu o flotă, o legiune de hopliți și un număr de arcași să înconjure pe mare țărmul. Acest țărm era odinioară în întregime pustiu, deși era fertil, deoarece tracii nu erau navigatori și nici nu așezau locuințele lor pe țărm, de teama unor atacuri dinspre mare. Dar grecii și chalcidienii96, printre alții, ocupînd acest țărm și folosindu-se de mare, l-au făcut să înflorească prin agricultură și comerț, ceea ce-i mulțumea pe traci, fiindcă li se înlesnea astfel schimbul de produse. În cele din urmă Filip97, fiul lui Amyntas, a alungat de-aici pe chalcidieni și pe ceilalți, încît nu se mai vedeau acum decît temeliile templelor. Navigînd deci pe lîngă acest țărm, ajuns din nou pustiu, după cum primise ordin din partea lui Brutus, Tillius măsura și desemna locuri potrivite pentru tabere și adăposturi, pentru o parte din corăbii, pentru ca oamenii lui Norbanus să părăsească strîmtorile, socotind nefolositor să le mai păzească. Și s-a întîmplat așa cum se așteptase. La vederea corăbiilor, Norbanus fu cuprins de teamă pentru strîmtorile Sapeilor și chemă pe Decidius din strîmtorile Corpililor să-i vină grabnic în ajutor. Acesta i-a venit în ajutor, iar armata lui Brutus traversă strîmtorile Corpililor, după ce ele au fost părăsite.

CIII. Aflînd această viclenie, Norbanus și Decidius apărară cu dîrzenie strîmtorile Sapeilor. Și cum oamenilor lui Brutus li se opri iarăși trecerea îi cuprinse deznădejdea, ca nu cumva să fie nevoiți să străbată drumul ocolit, pe care voiseră să-l evite și să se reîntoarcă pe drumul parcurs, timpul fiind înaintat, iar vara pe sfîrșite. Pe cînd erau așa de deznădăjduiți, Rascupolis le spuse că este un drum ocolit chiar pe lîngă muntele Sapeilor, cale de trei zile, inaccesibil pînă atunci oamenilor din cauza prăpastiilor, lipsei de apă și a pădurilor dese. Dacă ar vrea să ducă apa cu ei și să construiască o cărare îngustă cît e nevoie numai pentru trecere, nu vor fi văzuți nici chiar de păsări din pricina desimii arborilor; în patru zile vor sosi la fluviul Harpessos, care se varsă în Hebrus, de unde numai într-o zi vor fi la Philippi și vor încercui pe dușmani, care vor fi astfel complet separați și nu vor mai avea nici: un mijloc de retragere. Brutus și Cassius aprobară acest plan, fiindcă nu aveau altă posibilitate mai bună și mai ales în speranța că vor încercui o armată atît de mare a dușmanilor.

CIV. Și trimit deci înainte o parte din armată sub comanda lui Lucius Bibulus, ca să deschidă drum împreună cu Rascupolis. Aceștia au întîmpinat greutăți, dar au îndeplinit sarcina cu elan și rîvnă, mai ales după ce oamenii trimiși de ei înainte se întoarseră spunînd că au văzut de departe fluviul. Dar în ziua a patra, suferind de oboseală și de sete, întrucît apa pe care o duceau cu ei începea să se termine, își amintiră că li se spusese că numai trei zile nu vor găsi apă și fură cuprinși de panică, bănuind o cursă; nu fiindcă nu credeau pe cei trimiși înainte <că au văzut fluviul>98, ci fiindcă socoteau că sunt conduși în altă direcție. Ei erau descurajați, strigau și ori de cîte ori vedeau pe Rascupolis venind la ei ca să-i îmbărbăteze, îl insultau și aruncau cu pietre după el. Bibulus i-a rugat să suporte restul drumului cu încredere în noroc. Spre seară cei din capul coloanei văzură fluviul. Cum era firesc, se înălțară strigăte puternice de bucurie. Aceste strigăte fiind repetate de la vecin la vecin de către cei care erau în urmă, ajunseră pînă la cei din ariergardă. Brutus și Cassius după ce aflără aceasta, se avîntară îndată în grabă, ducînd restul armatei pe drumul deschis. Pînă la sfîrșit, ci nu rămaseră nedescoperiți de dușmani și nici nu-i înconjurară căci Rascus, fratele lui Rascupolis, bănuind ceva din pricina strigatelor, făcu cercetări. Văzînd ceea ce se petrecuse, se minună că o armată atît de mare a mers pe un drum lipsit de apă și printr-o pădure așa de deasă pe care ar fi crezut că nici o fiară nu poate merge. El vesti pe Norbanus. Acesta se retrase cu oamenii săi în timpul nopții din strîmtoarea Sapeilor spre Amphipolis99. Amîndoi regii traci erau lăudați de armate unul fiindcă dusese armata pe o cale necunoscută, celălalt fiindcă descoperise secretul acestui marș.

CV. Armatele lui Brutus sosiră la Philippi însuflețite de o îndrăzneală extraordinară. Tillius cu flota sa veni în același loc și astfel se reuniră toate forțele armate.

Philippi este o cetate care odinioară se numea Datos. Înainte de Datos se numea Cremydes100, fiindcă în jurul colinei pe care este așezată curg multe izvoare. Filip, socotindu-l un post bine așezat împotriva tracilor, l-a întărit și după numele său i-a zis Philippi. Cetatea este așezată pe o colină prăpăstioasă și lărgimea sa este exact aceea a colinei. Spre miazănoapte are păduri, prin care Rascupolis a dus trupele lui Brutus; spre miazăzi este o mlaștină, care se întinde pînă la mare; către răsărit sunt strîmtorile Sapeilor și Corpililor; în partea de apus, o cîmpie foarte roditoare și frumoasă se întinde pînă la Murcinos și Drabiscos101 și pînă la fluviul Strymoni102, pe un spațiu cam de treisute cincizeci de stadii103. Aici se spune că a fost răpită Proserpina pe cînd culegea flori; acolo este și un rîu Zygaktes, în care se zice că s-a frînt jugul carului lui Pluto, pe cînd îl traversă și rîului i s-a dat numele de la această întîmplare. Cîmpia este înclinată, încît este ușoară la străbătut pentru cei care coboară de la Philippi, dar grea pentru cei care urca de la Amphipolis104.

CVI. Nu departe de Philippi este o altă înălțime, care se numește colina lui Bacchus. În ea sunt minele de aur numite Asyla. Dacă înaintezi zece stadii de la această colină, întîlnești alte două înălțimi care sunt depărtate de Philippi cam optsprezece stadii, iar una de alta cam opt. Pe acestea își așezară taberele: Cassius pe cea din spre miazăzi, Brutus pe cea dinspre miazănoapte. Armata lui Norbanus retrăgîndu-se, ei n-au mai înaintat mai departe. Ei aflară că Antonius se apropie, după ce lăsase pe Cezar bolnav la Epidamnos105. Și cîmpia era potrivită pentru desfășurarea unei bătălii și înălțimile abrupte erau convenabile pentru așezarea taberelor. La marginile lor erau într-o parte mlaștini și lacuri pînă la Strymon, iar în cealaltă parte strîmtori neumblate și de nestrăbătut. Spațiul din mijloc între cele două înălțimi, de o întindere de opt stadii, era drum de trecere între Asia și Europa ca un fel de poartă; în acest spațiu ei au ridicat un zid de la, o întăritură pînă la cealaltă, lăsînd la mijijoc porți, astfel încît cele două tabere să formeze una singură. Pe alăturea curgea un rîu, numit de unii Gangas, de alții Gangites, iar în spate era marea, care avea să le ofere provizii și adăpost pentru flotă. Insula Thassos, la o depărtare de vreo sute de stadii, o considerau grînarul lor; port pentru trireme era Neapolis, la o depărtare de șaptezeci de stadii. Mulțumiți de o poziție așa de avantajoasă, Cassius și Brutus fortificau taberele.

CVII. În acest timp, Antonius înaintă repede cu armata sa, vrînd să ocupe înaintea inamicului Am-phipolis, pentru a se folosi de oraș în timpul bătăliei. Cînd îl găsi fortificat pentru dînsul de către Norba-nus, se bucură și lasă în el tot echipamentul de luptă cu o singură legiune sub comanda lui Pinarius. Înaintînd mai departe cu mare îndrăzneală, el își așeză tabăra în cîmpie, la o depărtare de numai opt stadii de dușmani. Îndată el văzu limpede poziția dezavantajoasă a taberei sale și poziția avantajoasă a taberei dușmanilor. Aceștia erau pe colină, iar armata sa în cîmpie. Ei se aprovizionau cu lemne din munți, el din mlaștina; ei luau apa din fluviu, el din fîntîni, pe care le săpase îndată; ei aduceau provizii de la cîteva stadii depărtare, din Thassos, el de la o distanță de trei sute cincizeci de stadii de Amphipolis. Se părea, într-adevăr, că Antonius procedase astfel constrîns de nevoie, deoarece nu mai era nici o altă înălțime, iar restul cîmpiei avea o poziție prea joasă și era uneori inundată de fluviu și transformată în mlaștini; de aceea și în fîntînile săpate se găseau izvoare abundente cu apă dulce. Îndrăzneala, desi, era determinată de nevoie, uimi pe dușmani, fiindcă el, disprețuind primejdia, așezase așa de aproape tabăra de îndată ce sosise. Armata lui Antonius ridică fortărețe multe și le întări în grabă cu șanțuri, ziduri și palisade. Și dușmanii întăriră ceea ce le rămăsese nefortificat. Cassius, văzînd graba nebunească a lui Antonius, desparți cu un zid spațiul de la mlaștină pînă la tabără, singurul care le mai rămăsese nefortificat și care fusese neglijat din cauza îngustimii sale. Astfel nimic nu mai era nefortificat; numai către flancuri tabăra lui Brutus era protejată de stîncile abrupte, iar a lui Cassius de mlaștină și de marea care venea după mlaștină. Spațiul aflat la mijloc fusese întretăiat cu șanțuri, palisade, ziduri și porți.

CVIIi. Astfel se întăreau grabnic și unii și alții. În acest timp se încercau unii pe alții prin simple hărțuieli de cavalerie. Cînd toate lucrările de fortificație fură terminate, sosi și Cezar, neînzdrăvenit încă îndeajuns pentru luptă, dar destul de restabilit ca să poată fi transportat într-o litieră printre rîndurile armatei. Armata

lui Cezar se așeză îndată în ordine de bătaie. În partea opusă se orîndui armata lui Brutus pe înălțimi, dar nu coborî. Nu intenționa să se grăbească la luptă, deoarece spera că va nimici pe dușmani prin lipsa de alimente. Pedestrimea ambelor tabere era alcătuită din cîte nouăsprezece legiuni de hopliți; în armata lui Brutus, legiunile nu erau complete la număr, în schimb în armata lui Cezar erau chiar peste număr. Cezar și Antonius aveau treisprezece mii, iar Brutus și Cassius douăzeci de mii de călăreți, laolaltă cu ajutoare trace, care sprijineau ambele tabere. Amîndouă liniile de luptă ofereau un spectacol peste măsură de strălucit prin mulțimea de oameni, îndrăzneala și vitejia comandanților, arme și echipament. Dar multe zile rămaseră în neactivitate, deoarece armata lui Brutus se ferea să dea lupta și voia să nimicească pe dușmani prin lipsa de alimente. Pe cînd ea avea din plin provizii aduse din Asia și transportă toate din apropiere pe mare, dușmanii n-aveau nimic din abundență și nici o resursă proprie pe care să se poată bizui. Ei nu puteau să primească nimic din Egipt prin corăbiile negustorilor, fiindcă această țara era sleită de secetă; nici din Spania sau Libia, din pricina lui Pompei, și nici din Italia din cauza lui Murcus și Domitius. Macedonia și Thessalia, singurele ţări care le ofereau pentru moment resurse, nu-i puteau ajuta suficient pe mult timp.

CIX. Cumpănirea acestei situații mai ales îndemna pe Brutus și Cassius să zăbovească. Antonius, temîndu-se tocmai de această situație, se hotărî să-i silească la luptă; se gîndi dacă n-ar fi posibil să facă un drum prin mlaștină, ca să cadă nevăzut în spatele dușmanilor și să le împiedice transportul de alimente din Thassos. De aceea așeză în fiecare zi toate steagurile armatei în linie de bătaie, ca să se pară că este orînduită întreaga armată. Cu un detașament făcea ziua și noaptea o trecere îngustă prin mlaștină, în cea mai adîncă liniște; tăia stuful, ridica terasament și punea piatră pe ambele laturi, ca să nu se dărîme terasamentul, iar locurile adînci le prevedea cu piloni și poduri. Stuful rămas de o parte și alta a trecerii împiedica pe dușmani să vadă lucrarea. După ce lucra astfel zece zile, trimise deodată noaptea înăuntru cohorte în coloane, ocupă cu ele întăriturile naturale situate dincolo și în același timp făcu multe fortificații. Cassius fu uimit de planul lucrării și de executarea lui secretă. La rîndul său, își făcu planul de a rupe legătura lui Antonius cu fortificațiile sale și construi un dig transversal prin întreaga mlaștină de la tabără sa pînă la mare, tăind la fel ca dușmanii trestia, construind poduri și întărind digul cu pari; astfel, întrerupînd trecerea deschisă de Antonius, a făcut ca nici cei care traversară mlaștina să nu se mai poată retrage la el și nici el să nu le poată da ajutor.

CX. Observînd această manevră pe la amiază, Antonius, cuprins de o furie năvalnică, întoarse armata sa, care era așezată în linie de bătaie în cealaltă parte și o duse spre digul lui Cassius dintre mlaștină și tabără. Luă unelte de fier și scări, ca să dărîme digul și să intre în tabăra lui Cassius. Cum el înainta cu îndrăzneală, urcînd în sus în linie oblică, în spațiul care separa cele două armate, soldații lui Brutus se indignară de această obrăznicie că dușmanul îndrăznea să treacă prin fața lor în timp ce ei erau înarmați. De aceea, din propria lor inițiativă, fără să mai aștepte ordinul vreunui comandant, ei se năpustiră din flanc și măcelăriră o mare mulțime, care le căzu în mînă. Deoarece începuseră odată luptă, atacară și armata lui Cezar, care era aranjată în linie de bătaie în fața lor; o puseră pe fugă și o urmăriră pînă ce cuceriră tabără, pe care o aveau în comun Antonius și Cezar. Cezar nu se afla atunci în tabără, fiindcă fusese prevenit printr-un vis și s-a ferit de acea zi, după cum a scris el însuși în Memoriile sale.

CXI. Antonius, văzînd că a izbucnit luptă, s-a bucurat că i-a silit pe dușmani; căci se temuse mult de nesiguranța aprovizionării. A socotit imprudent să se întoarcă în cîmpie, fiindcă se temea să nu se producă neorînduiala în ordinea de bătaie prin manevra întoarcerii armatei. De aceea continua drumul cu același elan cu care începuse și urcă spre colină cu greutate, sub loviturile dușmanilor, pînă ce întîlni armata lui Cassius, care își păstra nemișcată ordinea de luptă și era uimită de aceasta îndrăzneală nemaipomenită. După ce o străpunse cu curaj, se năpusti asupra întăriturii care era între mlaștină și tabără, distruse fortificația, astupă șanțul, dărîmă zidul, masacră pe cei care apărau porțile, cu toată ploaia de săgeți care venea de pe zid. În sfîrșit, el pătrunse înăuntru prin poartă, iar soldații mai intrară unii prin spărturile zidurilor, alții se urcau peste dărîmături. Totul se petrecu așa de repede încît îndată după cucerirea fortificației alergară împotriva celor ce veneau în ajutor celor ce luptau în mlaștină. După ce îi respinseră cu avînt năvalnic și pe aceștia și îi împinseră în mlaștină, Antonius, împreună cu cei care pătrunseseră dincolo de fortificație, se întoarseră

chiar spre tabăra lui Cassius, în timp ce grosul celor două armate se lupta în afară fortificațiilor.

CXII. Fiindcă lagărul era destul de întărit, îl păzeau foarte puțini oameni. De aceea Antonius îl cuceri ușor. În același timp, armata lui Cassius din afară taberei începea să dea înapoi și, cînd a văzut că lagărul a fost cucerit, s-a împrăștiat în dezordine. Astfel rezultatul luptei a fost exact același pentru ambele tabere. Brutus respinsese flancul stîng al dușmanilor și le cucerise lagărul; Antonius învinsese pe Cassius și devastase lagărul cu o îndrăzneală de necrezut. De ambele părți s-a produs un mare măcel. Din pricina întinderii cîmpiei și a prafului gros, și unii și alții nu cunoșteau situația taberei adverse, pînă ce în cele din urmă o aflară și își rechemară restul oamenilor. Cei care se întorceau de la luptă semănau mai mult cu hamali decît cu soldați. Nici atunci nu puteau nici să se vadă, nici să se recunoască unii pe alții. Căci fiecare parte dacă ar fi aruncat prada cu care erau încărcați și ar fi atacat cu putere pe adversari care cărau prăzile în dezordine, ar fi obținut o mnare victorie. Numărul morților a fost aproximariv opt mii în tabăra lui Cassius, inclusiv sclavii scutieri; iar în tabăra lui Cezar de două ori mai mult.

CXIII. Cassius, după ce a fost alungat din fortificație și n-a mai putut să intre în tabără, s-a retras pe dealul de lîngă Philippi și de acolo încerca să recunoască rezultatul luptei. Dar din cauza prafului, neputînd să judece exact rezultatul și nici să vadă totul, ci numai că tabăra sa fusese cucerită, porunci sclavului său, care îi purta armele, Pindarus, să-l omoare. În timp ce Pindarus ezită, alerga un sol la el cu vestea că Brutus învinge în flancul celălalt și devastează tabăra dușmanilor. Cassius îi răspunse numai atît: ;, Spune-i că îi urez să cîștige o victorie completă”. Întorcîndu-se apoi spre Pindarus îi zise: „Ce mai aștepți? De ce nu mă liberezi de rușinea mea?” Și îndată Pindarus își ucise stăpînul, care-i întindea gîtul. Astfel povestesc unii că a murit Cassius. Alții spun că, apropiindu-se niște călăreți ai lui Brutus, trimiși cu vești bune, el a crezut că sunt dușmani și a trimis înaintea lor pe Titinius, ca să afle situația exactă. Cum însă călăreții l-au înconjurat cu prietenie ca pe un amic al lui Cassius și în același timp au scos strigăte de bucurie, Cassius a crezut că Titinius a căzut în mîna dușmanilor și a zis: „Am așteptat așadar pînă ce am văzut pe un prieten răpit?” Apoi s-a retras cu Pindarus într-un cort și Pindarus nu s-a mai arătat. De aceea unii cred ca el și-a ucis stăpî-nul fără să fi primit ordin. Cassius a murit în ziua sa de naștere, care din întîmplare a coincis cu ziua luptei. Titinius, socotind că moartea lui Cassius a fost pricinuită de încetineală sa s-a sinucis.

CXIV. Brutus, deplîngînd moartea lui Cassius, îl numi ultimul roman, lăsînd să se înțeleagă că nimeni nu-i va mai fi asemănător, în virtute; îi reproșa graba și pripeala și totodată îl socoti fericit că a scăpat de griji și de supărări, „care pe mine, adăugă el, la ce sfîrșit mă vor duce?” După ce dădu prietenilor cadavrul să-l îngroape în taină, pentru ca soldații văzîndu-l să nu-i podidească plînsul, iar el însuși, nemîncat și neîngrijit, își petrecu toată noaptea adunînd resturile armatei lui Cassius. În zorii zilei dușmanii orînduiră armata pentru luptă, ca să nu pară că au fost învinși. Brutus, înțelegînd intenția lor, zise: „Să ne înarmăm și noi și să ne prefacem la rîndul nostru că n-am suferit nici o pierdere”. Îndată ce el și-a orînduit armată, dușmanii s-au retras. Brutus, bătindu-și joc de ei, zise prietenilor: „După ce ne-au provocat, fiindcă ne credeau obosiți, nici n-au îndrăznit să facă o încercare”.

CXV. În aceeași zi în care se dădea lupta de la Philippi, se întîmplă și în Marea Ionică un alt mare dezastru. Domitius Calvinus ducea lui Cezar pe corăbii de transport două legiuni; una din ele era vestita legiune Marțiana, numită astfel pentru faima vitejiei ei. Mai ducea și o cohortă praetoriană de aproape două mii de oameni, patru unități de cavalerie și alte trupe de elită; îi escortau puține trireme. Murcus și Ahenobarbus veniră în întîmpinarea lor cu o sută treizeci de corăbii de război. Puține vase de transport, care erau înainte, fugiră de ei cu pînzele întinse; deoarece vîntul se potoli deodată, celelalte rătăceau pe marea liniștită, predate de vreun zeu dușmanilor. Căci aceștia atacau fără risc pe fiecare și le sfărîmau; nici trire-mele, care le escortau, nu puteau să le dea ajutor, deoarece fiind puține au fost încercuite. Cei care erau în pericol făceau multe și felurile încercări: strîngeau în grabă cu otgoanele corăbiile și le fixau unele de altele cu prăjini, pentru ca dușmanii să nu poată trece printre ele. Cînd reușeau să facă acest lucru, Murcus arunca asupra lor torțe aprinse și ei desfăceau iute legăturile și se depărtau unii de alții de teama focului; astfel erau din nou expuși loviturilor și atacurilor triremelor dușmane.

CXVI. Soldații, mai ales cei din legiunea Marțiana, erau mîniați de faptul că „deși erau neîntrecuți în vitejie, piereau neluptînd și unii se sinucideau mai înainte de a-i cuprinde focul iar alții, sărind asupra triremelor dușmane, omorau și erau omorîți. Corăbii pe jumătate arse au plutit mult timp în voia valurilor cu oameni pe ele, dintre care unii piereau de foc, alții de foame și de sete. Unii agățîndu-se de catarguri sau de scînduri, au fost aruncați pe stînci sau pe țărmuri pustii; o parte din ei au scăpat ca prin minune. Unii au rezistat cinci zile, lingînd smoala sau mestecînd pînza ori otgoane, pînă ce talazul i-a scos la uscat. O mare parte din ei, învinși de nenorociri, s-au predat dușmanilor. S-au predat și șaptesprezece trireme. Murcus a primit jurămîntul oamenilor din echipaj. Comandantul lor, Calvinus, care fusese socotit mort, a sosit după cinci zile cu propria-i corabie la Brundisium. Un astfel de dezastru s-a întîmplat pe Marea Ionică în aceeași zi, cu lupta de la Philippi, fie el numit naufragiu sau luptă navală. Coincidență acestor două lupte care au avut loc în aceeași zi a stîrnit o mare uimire mai tîrziu, cînd s-a cunoscut.

CXVII. Brutus, convocînd armată într-o adunare, îi vorbi astfel: „Tovarăși de arme! În lupta de ieri ați fost superiori dușmanilor în toate privințele. Ați început lupta cu avînt, deși nu vi s-a dat ordin; ați nimicit în întregime legiunea a patra, căreia i se încredințase flancul opus, ca una ce era renumită; ați respins pînă la tabără armata de rezervă; ați cucerit chiar tabăra și ați prădat-o. Această victorie întrece cu mult paguba pe care am suferit-o în flancul stîng. Dar, deși ați fi putut să faceți succesul vostru cu totul decisiv, ați preferat să prădați, decît să omorîți pe dușmanii învinși; căci cei mai mulți dintre voi au lăsat la o parte pe dușmani și s-au repezit la bagajele lor. Și aici iarăși am fost superiori: dușmanii au prădat numai una din cele două tabere, pe care le avem, pe cînd noi posedam tot ceea ce le aparținea; încît și din această privință cîștigul nostru este de două ori mai mare decît pierderea. Iată avantajele noastre, dobîndite în luptă. Cîte alte avantaje avem față de ei, puteți afla de la captivi: despre lipsa și scumpetea alimentelor, procurarea lor anevoioasă și lipsa totală ce-i va cuprinde în curînd. Căci nici din Sicilia, Sardinia, Libia sau Spania nu pot să transporte nimic, fiindcă Pompei, Murcus și Ahenobarbus le închid transportul pe mare cu două sute șaizeci de corăbii. Macedonia au sleit-o și acum se pot aproviziona numai din Thessalia. Dar cît timp le va mai ajunge și ea?

CXVIII. Așadar, cînd îi veți vedea grăbiți să se lupte, atunci să vă gîndiți că, fiind sleiți de foame, ei preferă să moară de sabie. Noi să întrebuințăm toate mijloacele contra lor, pentru a-i lăsa mai întîi secerați de foame, ca să atacăm oameni mai slabi și sleiți de puteri, atunci cînd va fi nevoie. Să nu ne lăsăm împinși de avîntul nostru înainte de clipa potrivită. Să nu creadă cineva că aceasta încetineală este lipsă de experiență. Să privim marea din spatele nostru, care, procurîndu-ne resurse militare și alimente, ne asigură o victorie fără primejdie; numai să răbdați și să nu vă socotiți dezonorați dacă ei ne batjocoresc și ne provoacă, nu că sunt mai viteji ca noi, și asta chiar s-a dovedit în lupta de ieri, ci fiindcă voiesc să scape de o altă teamă. Acest curaj, pe care vreau să-l înfrînați acum, să-l arătați din plin atunci cînd îl vom cere de la voi. Recompensele victoriei vi le voi da în întregime, cu voia zeilor, după înfrîngerea deplină a dușmanilor. Acum, pentru vitejia dovedită ieri, dau fiecărui soldat cîte o mie drahme și comandanților o sumă corespunzătoare”.

Astfel vorbi el și îndată distribui darul pe legiuni. Unii scriitori cred că le-a promis că le va îngădui să prade Lacedemonia și Thessalonicu[106].

CXIX. Pe de altă parte, Cezar și Antonius, înțelegînd că Brutus va lupta numai constrîns, își adunară oamenii și Antonius le vorbi astfel: „Ostași, știu că dușmanii se laudă că au cîștigat ieri victoria, fiindcă au respins o parte din trupele noastre și au prădat tabăra. Prin purtarea lor însă vor dovedi că victoria este a voastră în întregime. Căci vă asigur că ei nici mîine, nici în zilele următoare nu vor ieși la luptă de bună voie. Aceasta este cea mai limpede dovadă a înfrîngerii de ieri și a fricii lor, întocmai ca la luptele atletice, cînd cei care-și recunosc inferioritatea nu mai îndrăznesc să iasă la luptă. Doar n-au adunat o armată atît de numeroasă ca să se stabilească în pustietatea Traciei la adăpostul fortificațiilor. Numai împinși de frică, ei au construit lucrări de apărare în timp ce voi vă apropiați, iar acum cînd sunteți de față, ei stau închiși în tabăra din cauza înfrîngerii de ieri.. Această înfrîngere a împins pe cel mai vîrstnic și mai încercat coman-

dant al lor să se sinucidă de disperare, ceea ce este cea mai grăitoare dovadă a dezastrului lor. Deci, cînd ei nu răspund la provocarea noastră și nu coboară de pe colină, ci în loc să se bizuie pe brațele lor se încred în stînci, atunci cu curaj forțați-i din nou, o soldați romani! Să se lupte, cum i-ați forțat ieri; gîndiți-vă că e rușinos să fiți inferiori unor fricoși, să nu atacați pe cei care se tem de atac și, ca oameni în toată firea ce sunteți, să nu vă credeți incapabili de a ataca niște fortificații. Noi n-am venit, la rîndul nostru, să ne petrecem viața în cîmpie; și dacă zăbovim, ne expunem să nu mai avem nici o libertate de acțiune. Oamenii cuminți trebuie să facă războaie scurte și să se bucure de pace cît mai mult timp posibil.

CXX. Noi, care am condus ieri asaltul și tactica luptei în așa fel încît să nu merităm reproșuri, vom face totul pentru ca voi să profitați de împrejurări și să executați ceea ce ele vă vor face cu putință; voi arătați-vă vitejia înaintea comandanților, cînd vi se va cere. Nu fiți mîhniți deloc de prădarea de ieri. Bogăția noastră constă nu în ceea ce avem, ci în superioritatea forțelor; aceasta ne va da printr-o victorie și lucrurile ce ni s-au luat ieri, păstrate deocamdată intacte la dușmani, și bunurile dușmanilor. Dacă vrem să le luăm repede, să ne grăbim să luptăm. De altfel ieri am luat la rîndul nostru destule lucruri de la ei și poate chiar mai mult decît am pierdut noi. Căci dușmanii duceau cu ei tot ceea ce răpiseră cu sila din Asia, voi însă, fiindcă ați venit din patrie, ați lăsat acasă lucrurile mai preţioase și ați luat cu voi numai lucrurile necesare. Dacă totuși ar fi ceva de preț, ar fi al nostru, al comandanților care suntem gata să vă distribuim toate ca răsplată pentru victoria voastră. Cu toată această pierdere, vă vom da răsplată pentru victorie cinci mii de drahme fiecărui soldat, centurionului de cinci ori mai mult și tribunului de două ori mai mult decît centurionului”.

CXXI. După ce a vorbit astfel, Antonius a orînduit a doua zi din nou armata în ordine de bătaie. Cum dușmanii nu coborau nici atunci, Antonius era furios și în fiecare zi își orînduia armata în ordine de bătaie. Brutus însă ținea o parte din armata strînsă, ca să nu fie silit să lupte, iar cu o altă parte ocupa drumurile pe care se transportau provizii. Era o înălțime foarte aproape de tabăra lui Cassius, greu de cucerit de către dușmani, fiindcă aceștia puteau fi loviți cu săgețile din tabăra apropiată. Cassius o fortificase totuși, ca să nu îndrăznească cineva să o atace pe neașteptate. Brutus însă o părăsise și oamenii lui Cezar o ocupaseră în timpul nopții cu patru legiuni, aducînd multe împletituri de nuiele și scuturi de piele pentru a se apăra de săgeți. De îndată ce au pus stăpînire pe ea, alte zece legiuni își schimbară tabără, mutîndu-se cu cinci stadii spre mare, iar alte două se opriră la patru stadii mai departe. În felul acesta aveau să se întindă pînă la mare și chiar plănuiau să năvălească sau pe țărm sau prin mlaștini sau în vreun alt mod și să oprească aprovizionarea dușmanilor. Brutus lua măsuri pentru dejucarea acestui plan și între altele puse gărzi împotriva taberelor dușmanilor.

CXXII. Nevoia de a lupta devenea de nestăpînit pentru oamenii lui Cezar: era limpede că aveau să fie lipsiți de alimente; lipsa devenea din zi în zi mai mare și mai înfricoșătoare. Căci nici din Thessalia nu li se mai aduceau destule alimente și nici pe mare nu era speranță ca să le vină, deoarece corăbiile dușmanilor o stăpîneau în întregime. Vestea despre rezultatul bătăliei date de curînd în Marea Ionică se răspîndise în ambele tabere; se temeau și mai mult de urmările acestei înfrîngeri și de iarna care se apropia, întrucît erau așezați într-o cîmpie noroioasă. Siliți de aceste împrejurări, trimiseră o legiune în Achaia[107], ca să strîngă orice alimente ar găsi și să le trimeată grabnic armatei. Dar îngrijorați de un pericol așa de mare care îi amenința, văzînd că toate celelalte manevre ale lor nu dădeau un rezultat, plictisiți de a sta mereu în cîmpie în ordine de luptă, înaintară cu strigăte spre fortificația dușmanilor și provocară pe Brutus la luptă, prin batjocuri și insulte, hotărîți să-l atragă cu orice preț în luptă, nu atît printr-un atac obișnuit, cît printr-o navală nebunească.

CXXIII. Brutus însă, în ceea ce-l privea personal, își menținea ferm prima hotărîre; mai ales că auzise de foametea-n care se zbătea dușmanul și de izbînda flotei sale în Marea Ionică și vedea disperarea dușmanilor din pricina lipsei. Preferă să suporte un asediu sau orice altceva, decît să lupte cu oameni împinși de foame, care pierduseră orice altă speranță și aveau nădejde numai în brațele lor. Dar armata nu gîndea la fel, din nechibzuință; soldații suportau greu șederea ca femeile, asediați, în neactivitate de teamă. Și comandanții lor erau nemulțumiți. Ei aprobau planul lui Brutus, dar socoteau că vor învinge mai repede pe dușma-

ni cu o armată plină de avînt. Acestea se întîmplau din cauză că Brutus era indulgent și bun cu toți; nu se asemăna cu Cassius, sever și autoritar în toate. De aceea toți se supuneau imediat ordinelor lui Cassius; nu participau la comandă și nici nu căutau să afle motivele ordinelor, iar cînd le cunoșteau nu le discutau. Din pricina blîndeții lui Brutus ai săi nu ascultau de el, ci se socoteau asociați la comandă. În cele din urmă, soldații se adunau pe față în pîlcuri și întrebau: „De ce ne-a pedepsit comandantul? Ce greșeală am mai făcut noi, care am învins și am urmărit pe dușmani? Noi care am zdrobit pe dușmanii din fața noastră și le-am cucerit tabăra?” Brutus se făcea că nu băga de seamă și nu convoca o adunare, ca să nu fie constrîns și mai necuviincios de mulțimea lipsită de judecată, mai ales de soldații mercenari, care întotdeauna își pun speranța salvării în trecerea de partea adversă, ca niște sclavi nestatornici ce-și schimbă stăpînii.

CXXIV. Comandanții săi îl sîcîiau și-l îndemnau să se folosească acum de zelul soldaților, gîndindu-se că poate vor avea vreun succes important. În caz de ieșea prost lupta, să se înapoieze în fortificație și să opună dușmanilor aceleași întărituri. Brutus era supărat mai ales pe aceștia, fiindcă erau comandanți; el era mîhnit că, deși erau amenințați de aceeași primejdie, ei se luau cu atîta ușurință după îndemnurile armatei, care urmărea izbînda îndoielnică, grabnică, decît o victorie sigură. A cedat, spre nenorocirea sa și a lor, reproșîndu-le numai atît: „Se pare că voi lupta ca Pompeius Magnus, mai mult primind ordine în loc de a comanda eu”. Cred că a spus numai atît, fiindcă ascundea teama să cea mai serioasă, anume că armata, care lnptase odinioară sub comanda lui Cezar, să nu se revolte și să treacă de partea dușmanului. De aceasta se temuseră el și Cassius de la început și se fereau să dea trupelor vreun pretext de nemulțumire împotriva lor.

CXXV. Astfel Brutus a scos armata fără voia lui și a aranjat-o în linie de bătaie înaintea întăriturilor. A sfătuit trupele să nu se depărteze prea mult de înălțime, pentru ca în caz de nevoie să se retragă ușor, și să arunce mai bine cu săgețile în dușmani. În ambele tabere soldații se îndemnau unii pe alții; erau nerăbdători să lupte și aveau o îndrăzneală peste măsură de mare. Unii erau împinși de teama foamei; ceilalți erau mînați de o justă rușine, fiindcă siliseră pe comandant, care voia să mai amîne lupta; se temeau să nu pară mai prejos decît făgăduiseră, să nu fie la înălțimea curajului pe care-l arătaseră și să nu se expună reproșului unei grabe nesocotite, în loc să merite elogiul unei bune chibzuieli. Brutus, mergînd călare, cu înfățișarea severă, printre rîndurile soldaților le arăta acest sentiment și le amintea laconic, cît permiteau împrejurările: „Voi ați voit să luptați; voi m-ați silit <contra intenției mele>[108], să vă duc la victorie. Să nu înșelați deci nici speranța mea, nici pe a voastră. Sunteți protejați de înălțime și în spate sunteți siguri pe toate. Dușmanii sunt în nesiguranță; ei sunt puși între voi și foame”. Spunînd acestea, el mergea în trapul calului, iar trupele îr răspundeau cu încredere și-l aclamau cu urări de izbîndă.

CXXVI. Cezar și Antonius treceau și ei printre șirurile armatei lor, întindeau mîna ostașilor de care erau mai aproape și îi ațîțau cu vorbe grave și serioase; nu ascundeau că erau pe punctul ca să moară de foame, fiindcă acest motiv era un îndemn bun pentru a le da curaj: „Ostași! L-am găsit pe dușmani; i-avem în afara întăriturilor noastre pe aceia pe care îi căutăm. Nici unul din voi să nu facă de rîs propria sa promisiune și să nu rămînă mai prejos de amenințările pe care le-a făcut! Nici unul din voi să nu prefere să moară de foame, pieire fără de scăpare și dureroasă, decît să lupte cu întăriturile și corpurile dușmanilor, care ce-dează îndrăznelii, fierului și disperării. Atît de mult ne zoresc împrejurările, încît nu putem amîna nimic pentru ziua de mîine. Trebuie să se hotărască azi totul printr-o victorie deplină sau o moarțe nobilă. Dacă învingeți, puteți obține într-o zi și într-o singură bătălie alimente, bani, corăbii, prada taberilor dușmane și pe deasupra recompensele de la noi. Vom învinge, dacă de la prima ciocnire ne vom gîndi la pricinile care ne zoresc, apoi dacă, după ce vom fi rupt linia de bătaie a dușmanilor, îndată le vom tăia drumul de retragere spre porțile taberei și-i vom arunca în prăpastie, sau îi vom urmări în cîmpie, pentru ca războiul să nu mai renască și dușmanii să nu se mai refugieze în inactivitate; ei, dintr-un sentiment de slăbiciune al lor, exem-plu unic, își pun speranța nu în succesul bătăliilor, ci în abținerea de la luptă”.

CXXVII. Astfel îndemnau Cezar și Antonius pe ostași, în timp ce cutreierau rîndurile lor. Toți se rușinau și doreau să se arate demni de așteptările comandanților și să scape de primejdia foamei care crescuse ex-traordinar după pierderea bătăliei navale din Marea Ionică. Ei preferau să piară, la nevoie, într-o luptă care

le dădea speranțe, decît să fie copleșiți de un pericol de neînlăturat. Cum simțămintele soldaților se aflau în această stare și fiecare împărtășea vecinului gîndurile sale, curajul a sporit foarte mult în ambele armate și inimile s-au umplut de o îndrăzneală de nezdruncinat. Nici nu-și mai aminteau pentru moment că erau concetățeni; cele două armate se amenințau reciproc, ca și cum ar fi fost străine și dușmane. Astfel, furia oarbă le-a întunecat rațiunea și a stins toate afecțiunile. În ambele tabere se prevestea deopotrivă ca această zi avea să hotărască printr-o mare bătălie soarta poporului roman. Și într-adevăr a fost hotărîtă.

CXXVIII. Ziua se scursese cu aceste pregătiri pînă la ora a nouă, cînd doi vulturi apărură în spațiul dintre cele două armate și începură să se bată; era o tăcere foarte adîncă. Cînd vulturul care era în partea armatei lui Brutus o luă la fugă, se ridicară aclamații puternice din partea dușmanilor. Din ambele părți se înălțară stindardele. A fost o ciocnire impunătoare și teribilă. Nu s-au folosit prea mult de săgeți, sulițe și pietre, nici de celelalte mijloace ale tacticii întrebuințate de obicei în lupte; încăierîndu-se cu săbiile în mîini, loveau și erau loviți și încercau să se alunge unii pe alții din linia de bătaie. Unii luptau mai mult pentru salvare decît pentru victorie, ceilalți pentru victorie și pentru mulțumirea comandantului, pe care-l siliră să dea bătălia. Era un măcel groaznic și se auzeau gemete nenumărate. Erau ridicate corpurile celor care cădeau și alți luptători din rîndurile apropiate le înlocuiau. Comandanții alergau în toate părțile și su-pravegheau pe soldați, îi încurajau prin zelul lor, îndemnau pe cei obosiți de luptă să mai facă puțin efort și pe cei sleiți de oboseală îi înlocuiau, încît curajul celor din fruntea bătăliei era mereu reînnoit. În cele din urmă soldații lui Cezar, fie din pricina temerii de foame, fie dintr-un noroc al lui Cezar (căci și soldații lui Brutus erau neînfricați), au urnit din loc frontul adversarilor, ca și cum ar fi pus în mișcare o mașină enor-mă; aceștia dădeau înapoi încet, pas cu pas, luptîndu-se însă cu curaj. Cînd linia de lupta începu să fie ruptă, se retraseră mai iute; și cînd al doilea și al treilea rînd, care îi susțineau, se retraseră de asemenea, ameste-cîndu-se toți în dezordine, erau înghesuiți acum și de ai lor și de dușmani, care-i strîngeau de aproape fără încetare, pînă ce o luară la fugă de-a binelea. Soldații lui Cezar, aducîndu-și aminte mai ales atunci de sarci-na ce le fusese dată, au ocupat porțile lagărului înfruntînd mare primejdie, căci erau copleșiți de săgeți care veneau de pe înălțimea întăriturilor și din față; au împiedicat retragerea multor dușmani, care s-au refugiat spre mare și spre munți, trecînd fluviul Zygaktes.

CXXIX. După aceasta izbîndă, comandanții și-au împărțit restul operațiunilor: Cezar avea misiunea să prindă pe cei care căutau să iasă din tabără și să păzească tabăra însăși, Antonius a luat asupra sa toate celelalte; el se năpustea și asupra fugarilor și asupra celor care mai rezistau încă și asupra celorlalte tabere ale dușmanilor, făcînd să se frîngă totul în fața năvalnicului sau atac. Temîndu-se că nu cumva comandanții dușmanilor, care ar fi reușit să scape de el prin fugă, să strîngă din nou altă armată, a trimis călăreți pe drumurile care ieșeau din cîmpul de bătaie ca să prindă pe fugari. Călăreții și-au împărțit misiunea. Unii s-au dus în munți împreună cu Rascus din Tracia, trimis cu ei ca un bun cunoscător al drumurilor. Ei au înconjurat locurile întărite și prăpăstioase, vînau pe fugari și țineau sub pază pe cei prinși. Alți călăreți urmăreau pe Brutus însuși. Lucilius, văzîndu-i alergînd cu înverșunare în urmărirea lui Brutus, s-a oprit și, ca și cum el ar fi fost Brutus, a cerut să fie dus la Antonius, nu la Cezar. De aceea a fost luat și mai mult drept Brutus, fiindcă se ferea de un dușman de neîmpăcat. Antonius, aflînd că îl aduceau, s-a grăbit să-l întîmpine și, reflectînd tot o dată asupra sorții, demnității și virtuții unui astfel de personaj, se gîndea cum să primească pe Brutus. Pe cînd se apropia, Lucilius a alergat înaintea lui și i-a zis cu un ton îndrăzneț: „Brutus n-a fost prins; virtutea nu va cădea niciodată în mîna nelegiuirii! Eu am înșelat pe acești soldați și sunt aici înaintea ta”. Antonius, văzînd pe călăreți că se rușinează, le-a mulțumit totuși: „Nu mi-ați vînat o pradă neînsemnată, le-a zis el, ci mai importantă chiar decît ați crezut, în măsura în care un prieten este mai bun decît un dușman”. Atunci a dat pe Lucilius în grija unui prieten, pe urma l-a luat pe lîngă el și l-a folosit în funcții de încredere.

CXXX. Brutus se refugie în munți cu o trupă destul de numeroasă, intenționînd ca în timpul nopții să se întoarcă în tabără sau să coboare spre mare. Dar fiindcă toate punctele erau păzite de dușmani, a petrecut noaptea sub arme împreună cu toți ai săi. Se spune că ridicînd ochii sprestelele cerului, a zis: „O Zeus, să

nu scape de mînia ta făptașul acestor rele!” Făcea aluzie la Antohius. Se zice că mai tîrziu Antonius însuși și-a adus aminte de această exclamație, cînd se afla și el în primejdie și s-a căit ca înloc să se asocieze cu Cassius și Brutus, cum bine ar fi putut, s-a făcut un instrument al ambiției lui Cezar. În acest timp Antonius petrecu noaptea sub arme la posturile de pază. Împotriva lui Brutus; el a făcut un fel de întărituri din cadavrele morților și din efecte prădate de la dușmani. Cezar însă, după ce a răbdat să stea la post pînă la miezul nopții, s-a retras fiindcă era bolnav și a încredințat lui Norbanus paza taberei.

CXXXI. Brutus văzu a doua zi că dușmanii continuau să stea în posturile de pază. El avea patru legiuni încolonate, care-l urmaseră în munți. N-a îndrăznit să se adreseze direct soldaților ci s-a adresat tribunilor acestora, care erau rușinați de greșelile lor și se căiau; i-a trimis să încerce pe soldați dacă ar voi să năvălească printre posturile dușmanilor și să ia cele ce le aparțineau, care erau păzite încă de camarazii lor lăsați înapoi. Dar acești soldați care porniseră la luptă cu o ardoare nestăvilită și fuseseră plini de curaj foarte mult timp, atunci, tulburîndu-le mintea vreun zeu, au dat un răspuns nedemn comandantului lor: să hotărască singur pentru sine, căci ei au încercat adesea norocul și nu vor să piardă și ultima speranță de împăcare. Atunci Brutus a spus prietenilor săi: „Așadar nu mai sunt folositor patriei, dacă trupele sunt în această stare”. A chemat pe Straton Epirotul, unul din prietenii săi, și l-a rugat să-i pună capăt zilelor. Fiindcă acesta îl sfătuia să se mai gîndească, Brutus a chemat unul din sclavii săi. Atunci Straton a zis: „Nu vei găsi, Brutus, mai puțin zel la un prieten, decît la sclavi pentru executarea ultimei tale dispoziții, dacă ai luat acum hotărîrea asta”. Și spunînd acestea, înfipse sabia în coasta lui Brutus, care n-a făcut nici o mișcare nici ca să înlăture lovitură, nici ca să meargă spre ea.

CXXXII. Astfel au murit Brutus și Cassius, acești doi cetățeni romani iluștri prin originea și faima lor, de o virtute incomparabilă, care au avut numai o singură pată109. Deși fuseseră partizani ai lui Magnus Pompeius, din adversari și dușmani C. Cezar îi făcuse prieteni și apoi îi tratase ca pe copiii săi. Senatul a avut întotdeauna o mare simpatie pentru ei și cînd au fost în nenorocire i-a compătimit. Pentru aceștia doi a extins amnistia asupra tuturor celorlalți; cînd au fost obligați să fugă, le-a acordat guvernarea provinciilor, ca să nu aibă aerul unor exilați. Nu că senatul încălca măsurile lui C. Cezar sau că se bucura de cele întîmplate; căci a admirat vitejia și succesele acestuia, și cînd a murit i-a acordat funeralii publice, a decretat ratificarea actelor sale, a numit mult timp magistrați și guvernatori de provineii după prescriptele lui Cezar, socotind că nu va găsi ceva mai bun de înfăptuit decît ce gîndise el. Mai mult chiar, atenția față de acești doi bărbați, grija pentru interesele lor a atras asupra senatului chiar bănuieli calomnioase din partea multora; într-atît de dragi le erau tuturor. Exilații cei mai iluștri îi preferau lui Pompei, deși acesta era mai aproape de Roma și nu se arata dușman neîmpăcat al triumvirilor, pe cînd Brutus și Cassius erau mai departe și dușmani neîmpăcați.

CXXXIII. Cînd au trebuit să treacă la acțiune, în mai puțin de doi ani au adunat o armată de peste douăzeci de legiuni de pedestrime, aproape douăzeci de mii de călăreți, peste două sute de corăbii de război, celelalte resurse importante și bani nenumărați, strînși și de la unii care i-au dat de bună voie și de la alții care i-au dat, siliți fiind. Au purtat război cu popoare, cetăți, cu mulți adversari politici și au învins. Au pus stăpînire pe provinciile romane de la Macedonia pînă la Eufrat. Toate popoarele cu care au purtat război au venit pînă la urmă la ei, ca aliate, și s-au folosit de ajutorul lor credincios. S-au folosit și de regi și prinți; s-au servit în expediții mai mici și de părți, deși erau dușmani ai republicii; însă pentru luptele decisive n-au așteptat sosirea lor, ca să nu obișnuiască acest popor barbar și dușman să lupte împotriva romanilor. Dar faptul cel mai surprinzător din toate era ca cea mai mare parte din armata lor era aceea care fusese sub ordinele lui Cezar; cu toată simpatia și devotamentul ei extraordinar pentru acesta, asasinii lui Cezar au atras-o de partea lor și le-a fost mai credincioasă lor împotriva fiului lui Cezar, decît lui Antonius, tovarăș de arme și coleg al lui Cezar; căci nici unul din acești soldați n-au părăsit pe Brutus sau pe Cassius nici chiar după înfrîngerea lor, în schimb pe Antonius îl părăsiră lîngă Brundisium înainte de începerea luptei. Motivul pentru care au luat armele și sub Pompei și acum n-a fost interesul lor propriu, ci dragostea pentru democrație, cuvînt frumos într-adevăr, dar nu totdeauna folositor111. Propria lor viață au disprețuit-o la fel

amîndoi, cînd au crezut că nu mai sunt folositori patriei. Cît privește planurile și operațiile lor militare, Cassius privea neclintit numai la dușman, ca un gladiator în fata adversarului; lui Brutus însă, oriunde ar fi fost, îi plăcea să asiste la spectacole și să audieze retori, ca unul ce primise o educație filosofică aleasă.

CXXXIV. Dar toate aceste calități ale lor au fost contrabalansate de atentatul împotriva lui Cezar; n-a fost un simplu atentat și nici de mică importantă. A fost săvîrșit, contrar oricărei rațiuni, împotriva unui prieten; cu ingratitudine împotriva unui binefăcător care le salvase viața, deși fuseseră inamici; în mod nelegiuit împotriva celui investit cu puterea supremă; au ucis în senat un preot îmbrăcat în veșminte sacre, un suveran cum n-a mai fost altul, care devenise cel mai folositor din toți patriei și Imperiului roman. De aceea au avut parte de mînia divină și adesea li s-au arătat semne prevestitoare de nenorociri. Pe cînd Cassius făcea ceremonia purificării armatei, lictorul i-a pus coroana întoarsă în sens invers; o statuie de aur repre-zentînd Victoria, dăruită unui templu de Cassius, a căzut jos; un stol de păsări s-a așezat deasupra lagărului său, fără să scoată vreun strigat; roiuri de albine asaltau într-una lagărul. Despre Brutus se spune că, odată, la Samos, cînd își serba ziua de naștere, a strigat fără să vrea, în timpul ospățului, deși nu era înclinat la astfel de ieșiri: „Dar mă ucise ursita cea neagră și Febus Apolon112. Se mai spune că pe cînd era pe punctul de a trece cu armata din Asia în Europa, într-o noapte pe cînd ședea de veghe lumina lămpii s-a întunecat și a văzut înaintea lui un spectru cu o formă extraordinară; el l-a întrebat, cu îndrăzneală, ce om sau zeu este, și spectrul i-a răspuns: „Sunt geniul tău cel rău, Brutus; ai să mă mai vezi și la Philippi!" Și se spune că l-a văzut înainte de ultima sa bătălie. Pe cînd armata ieșea din tabără, a întîmpinat-o un etiopian; armata, luîndu-l drept o piază rea, l-a tăiat pe acesta imediat în bucăți. Deci, prin voința divină, li s-au întîmplat acestea: Cassius după o luptă a cărei izbîndă a fost îndoielnică a pierdut fără motiv orice speranță, Brutus a fost silit să renunțe la înțeleptul plan de tărăgănare a bătăliei și s-a luptat cu oameni urmăriți de foame, în timp ce el avea alimente din belșug și stăpînea și marea; a fost silit să facă aceasta mai mult de ai lui, decît de dușmani. Deși au luat parte deseori la bătălii, n-au primit nici o rană în lupte. În cele din urmă amîndoi au fost ucigașii lor înșiși, după cum fuseseră mai înainte ai lui Cezar. Astfel fură pedepsiți pentru crima lor Cassius și Brutus.

CXXXV. Îndată ce Antonius a descoperit corpul lui Brutus, l-a învelit într-un strălucitor veșmînt de purpură și l-a ars, iar rămășițele le-a trimis mamei lui, Servilia. Armata lui Brutus, cînd a aflat că acesta a murit, a trimis delegați la Cezar și Antonius și obținînd iertare, a fost împărțită și înglobată în armatele acestora; erau aproape patrusprezece mii de oameni. S-au predat în aceleași condiţii și cei care se aflau la numeroase posturi de pază. Posturile și lagărul dușman a fost lăsat pradă trupelor lui Cezar și Antonius. Dintre bărbații iluștri, care urmaseră pe Brutus și Cassius, unii au murit în lupte, alții s-au sinucis la fel ca cei doi comandanți, iar alții au luptat cu îndîrjire pînă la moarte. Din numărul acestora era Lucius Cassius, nepotul lui Cassius, și Cato113, fiul lui Cato; acesta atacase deseori pe dușmani și în cele din urmă, dușmanii retrăgîndu-se, a scos casca fie pentru a fi recunoscut mai bine, fie pentru a fi lovit mai ușor, fie pentru ambele motive.

Labeo, vestit prin reputația sa de filosof, tatăl lui Labeo, care este renumit și acum printre juriști, a pus să se sape în cort o groapă potrivită ca mărime pentru corpul său, a dat ultimele dispoziții sclavilor, a scris soției și copiilor ultimele sale dorinți și a înmînat apoi scrisorile sclavilor să le ducă. Apoi a luat de mînă pe cel mai credincios sclav și l-a pus să se întoarcă împrejur, cum este-n obicei la romani cînd eliberează pe sclavi; după ce s-a întors împrejur, i-a dat o sabie și a întins gîtul. Mormînt i-a fost cortul.

CXXXVI. Rascus, prințul trac, a adus din munți multe trupe. A cerut și a obținut ca recompensă salvarea fratelui său Raseupolis; ceea ce dovedește că acești prinți traci n-au fost între ei inamici de la început, ci, cînd au văzut că două armate mari și cu sorți egali de victorie înaintau spre țara lor ca să se bată, și-au împărțit, în propriul lor interes, nesiguranța evenimentelor, pentru ca învingătorul să salveze pe învins. Porcia114, soția lui Brutus și sora lui Cato cel tînăr, cînd a aflat că amîndoi au murit astfel, fiind păzită cu multă grijă de sclave, a luat din cărbunii aprinși, care îi fuseseră aduși și i-a înghițit. Dintre patricienii care se refugiaseră în insula Thasos, unii s-au salvat pe mare, alții, împreună cu restul armatei, s-au pus la dispoziția lui Messala Corvinus și Lucius Bibulus, persoane de același rang și le-au dat puterea de a hotărî pentru

toți ceea ce vor hotărî pentru ei înșiși. Aceștia s-au înțeles cu oamenii lui Antonius și cînd Antonius a venit în insula Thasos, i-au predat tot ceea ce era în Thasos: bani, arme, alimente din belşug și multe alte muniții.

CXXXVII. Astfel Cezar și Antonius, printr-o îndrăzneală plină de primejdie și în urmă a două lupte pe uscat, au obținut o victorie așa de mare, cum n-a mai fost alta înainte de ea. Căci niciodată mai înainte două armate romane așa de puternice și așa de numeroase de ambele părți nu se luptaseră între ele. N-au fost trupe recrutate după regulile obișnuite, ci trupe de elită; nu erau soldați care n-aveau încă experienţa războiului, ci veterani căliți de multă vreme în lupte; s-au luptat unii contra altora și nu împotriva unor popoare străine sau barbare. Vorbind aceeași limbă, avînd aceeași tactică, aceeași instrucție și același curaj erau adversari greu de combătut și unii și alții. Niciodată n-au mai dat dovadă alții în lupta de atîta zel și de îndrăzneală ca ei, deși erau concetățeni, prieteni și tovarăși de arme; dovadă că numărul morților în cele două bătălii aproape asemănătoare n-a fost mai mic de partea învingătorilor, decît de partea învinșilor.

CXXXVIII. Armata lui Antonius și Cezar a adeverit vorbele comandanților. Într-o singură zi și într-o singură bătălie au trecut, de la primejdia foametei și a temerii de pieire, la abundență în toate privințele, la o salvare sigură și o victorie glorioasă. Li s-a întîmplat și ceea ce prevestiseră pentru poporul roman, cînd a început lupta. Guvernarea romanilor a fost decisă mai ales prin acea luptă și nu s-au mai întors la democrație; nici n-au mai avut conflicte asemănătoare între ei, afară de cearta dintre Antonius și Cezar, care a avut loc cu puțin timp în urmă și a fost cea din urmă la romani115. Evenimentele care au urmat după moartea lui Brutus, fie din partea lui Pompei, fie din partea prietenilor refugiați ai lui Cassius și Brutus, deși ei aveau rămășițe considerabile ale acestor mari armate, n-au mai fost asemănătoare nici prin îndrăzneală, nici prin zelul oamenilor, cetăților sau al armatelor față de comandanții lor. Căci nu s-a mai interesat de ei nici un cetățean ilustru, nici senatul, nici gloria însăși, cum se interesau de Cassius și de Brutus116.

Cartea V

I. După moartea lui Cassius și a lui Brutus, Cezar plecă în Italia, iar Antonius în Asia. Aici se întîlnește cu Cleopatra, regina Egiptului, care de la prima vedere și puse stăpînire pe el. Dragostea aceasta s-a sfîrșit cu prăbușirea lor și, după ei, a întregului Egipt.

Iată de ce o parte din această carte ar fi cu cale să se ocupe și cu evenimentele din Egipt – o parte neînsemnată, firește, și fără să merite un titlu aparte: de aceea am și intercalat-o în expunerea războaielor civile, care prezintă o importanță cu mult mai mare.

În adevăr, au existat și după Cassius și Brutus alte războaie civile asemănătoare. Dar în aceste războaie nu avea nimeni singur comanda supremă, ci unul comanda într-o parte, iar celălalt în alta; pînă ce în cele din urmă Sextus Pompeius, fiul cel mai tînăr al lui Pompeius Magnus rămășița ultimă a acestui partid – pierind împreună cu partizanii lui Brutus, iar Lepidus fiind lipsit de partea sa la conducere[1], puterea supremă a imperiului roman a trecut în mîinile numai a doi oameni, Antonius și Cezar.

Iată cum a decurs fiecare din aceste evenimente:

II. Gassius, supranumit Parmesios[2], fusese lăsat de către Cassius și Brutus pe coastele Asiei cu o flotă și o armată pentru a strînge bani. După moartea lui Cassius, nebănuind că i s-ar putea întîmpla ceva asemănător și lui Brutus, a ales treizeci de corăbii din flota rhodiană, cîte credea el că va putea echipa, iar pe celelalte le arse – în afară de corabia sfîntă – spre a preîntîmpina posibilitatea unei răscoale.

După săvîrșirea acestor lucruri, porni cu corăbiile sale proprii și cu cele treizeci luate Rhodos-ului. Iar Clodius, care fusese trimis de Brutus în Rhodos cu treisprezece corăbii, găsind pe rhodieni răsculați căci tocmai murise și Brutus – luă garnizoana compusă din trei mii de soldați hopliți și se alătură lui Parmesios. Li se alătură și Turulius cu multe alte corăbii și bani pe care îi strînsese mai înainte din Rhodos. La această flotă, care dădea deja aparența unei forțe, alergară toți cei ce se găseau în servicii prin diferite părți ale Asiei[3]. Ea era echipată cu hopliții pe care și-i puteau promora și cu vîslași recrutați din sclavi și prizonieri, cît și cu locuitorii insulelor la țărmurile cărora își ancorau corăbiile. A venit la ei și Cicero, fiul lui Cicero, precum și toți oamenii de vază care fugiseră din Thasos. Astfel, în scurt timp, se adunară o mulțime de oameni și un număr considerabil de comandanți de oaste, soldați și corăbieri care stăteau gata de luptă. Făcîndu-și aliat pe Lepidus care dispunea de o altă forță armată, cu ajutorul căreia acesta pusese sub stăpînirea lui Brutus insula Creta, s-au îndreptat cu corăbiile spre Marea Ionică, la Murcus și Domitius Ahenobarhus, conducători ai unei puternice armate. Aici despărțindu-se, o parte din ei au plecat în Sicilia și și-au alăturat forțele lor la cele ale lui Sextus Pompeius, iar o parte au rămas cu Ahenobarhus și au format un partid aparte. Aceasta a fost prima regrupare din rămășițele forțelor armate ale lui Cassius și Brutus.

III. După victoria de la Philippi[4], Cezar și Antonius organizară sacrificii mărețe și aduseră elogii publice armatei. Cezar plecă apoi în Italia pentru a achita răsplățile victoriei, pentru a împărți pămînturi soldaților și a alege pe cei destinați să fie coloniști[5]. El singur își alese această sarcină din pricina sănătății sale șubrede. Antonius plecă în provinciile de dincolo de mare, pentru a strînge banii promiși soldaților. Ei procedară apoi din nou la împărțirea provinciilor, întocmai ca și mai înainte, luînd în plus pe cele care pînă atunci aparțineau lui Lepidus. Se hotărî ca Gallia transalpină (la cererea lui Cezar), așa cum lăsase prin testament și Caius Cezar, să fie lăsată independentă; Lepidus era între timp învinuit că joacă rolul de trădător pe lîngă Pompei. Și s-a mai hotărît ca, în cazul cînd Cezar ar găsi că învinuirea este neîntemeiată, să i se dea lui Lepidus alte provincii în locul celor care îi fuseseră luate. Au lăsat la vatră pe soldații care-și îndepliniseră serviciul militar, în afară de opt mii, pe care – la propria lor rugăminte de a li se îngădui să servească mai departe în armată – menținîndu-i, i-au împărțit între ei și i-au grupat în cohorte praetoriene. Restul armatei lor – împreună cu oamenii trecuți de la Brutus – era format din unsprezece legiuni de pedestrime și paispre-zece mii de călăreți. Din acestea, Antonius a luat în vederea expediției sale în afara patriei șase legiuni și zece mii de călăreți, iar Cezar patru mii de călăreți și cinci legiuni de pedestrime. El dădu și din aceste forțe lui Antonius încă două legiuni, avînd să primească în schimb altele din cele pe care Antonius le lăsase în Italia sub condu-

cerea lui Calenus. În cele din urmă, Cezar lua calea Mării Ionice.

IV. Sosind în Efes, Antonius organiza sacrificii mărețe în cinstea zeiței Diana[6] și ierta pe aceia care în urma dezastrului lui Brutus și Cassius se refugiaseră în templu, cerînd protecție, în afară de Petronius, un complice al ucigașilor lui Cezar și de Quintus, care trădase la Laodiceea pe Dolabella trecînd de partea lui Cassius. Strîngînd la un loc pe greci și pe celelalte popoare asiatice din jurul Pergamu lui, unele re-prezentate prin soli în vederea negocierilor cu el, altele invitate, le-a ținut următoarea cuvîntare:

„Bărbați greci! Ne-ați fost lăsați nouă în grijă de regele vostru Attalus[7], prin testament, și imediat ați și simțit o îmbunătățire față de guvernarea lui Attalus, căci v-am scutit de dările pe care erați obligați să i le achitați; în momentul cînd însă s-au ivit și la noi tulburări, dările au devenit necesare. Și cu toate că nevoia o cerea, noi nu vi le-am impus după valoarea averii, ca perceperea lor să fie astfel asigurată, ci am cerut numai cotă din fiecare recoltă, pentru a suporta împreună cu voi urmările unor ani răi. Și deoarece cei care luaseră în arendă[8] de la senat aceste dări vă maltratau și vă cereau cu mult mai multe, Caius Cezar v-a scutit de o treime din banii pe care îi plăteați mai-nainte și a pus capăt abuzurilor, căci v-a îngăduit să strîngeți dările direct de la agricultori. Și pe un om ca acesta, elita concetățenilor noștri îl numeau tiran, iar voi tocmai acestor ucigași ai binefăcătorului vostru le strîngeați mari sume de bani, dîndu-le ajutor împotriva noastră care căutăm să-i răzbunăm moartea.

V. Acum cînd o soartă dreaptă a decis războiul, nu după dorința noastră, ci așa cum era just, dacă ar fi să vă tratăm ca pe niște aliați ai dușmanilor noștri, ați merita să fiți pedepsiți. Dar pentru că voim să credem că numai prin sila v-au împins la asemenea fapte, vă iertăm de niște pedepse prea aspre. Avem nevoie de bani, de pămînt și de orașe, pentru a răsplăti ostașii armatei noastre victorioase. Avem douăzeci și opt de legiuni de hopliți, care împreună cu trupele auxiliare se urcă la peste o sută șaptezeci de mii de oameni. Se mai adaugă și călărimea și o altă mulțime de soldați care formează cealaltă armată. Avînd în vedere această mulțime de oameni, puteți să vă dați seama cît de mari sunt nevoile noastre! Cezar tocmai pleacă în Italia pentru a le distribui pămîntul și orașele; ca să mă folosesc de o expresie potrivită cu realitatea, pleacă pentru a trece proprietățile Italiei în alte mîini. Iar pe voi, pentru a nu părăsi pămînturile, orașele, casele, templele mormintele voastre, v-am impus la dări în bani, nu la toată suma – căci aceasta ar depăși posibilitățile voastre – ci numai la o parte din ea, și aceasta foarte neînsemnată, de care veți fi mulțumiți cred, de îndată ce o veți afla.

Noi ne mulțumim să primim banii pe care i-ați dat dușmanilor noștri în doi ani (adică dările pe aproape zece ani) însă într-un singur an, căci nevoile noastre sunt apăsătoare. Dacă vă dați seama de bunăvoință noastră, aș mai adăuga numai că pedeapsa care vi se aplică nu poate acoperi întru nimic greșelile voastre”.

VI. Aceasta a fost cuvîntarea lui Antonius. El a amintit de răsplătirea numai a douăzeci și opt de legi-uni de pedestri, cu toate că erau cred 43, atunci cînd au căzut de acord la Modena și le-au promis aceste răsplăti.

Războiul însă redusese legiunile la acest număr pomenit mai înainte. În timp ce Antonius mai vorbea încă, grecii s-au aruncat la pămînt, jeluindu-se că numai constrîngerea și violenta aplicată lor de Brutus și Cassius erau demne nu de pedeapsă, ci de milă; ei ar da cu plăcere binefăcătorilor lor, dar au fost sărăciți de dușmani, cărora le-au dat nu numai bani, dar cînd n-au mai avut bani, vase și podoabe, obiecte din care aceia au bătut monede sub ochii lor. În cele din urmă, prin rugăminți, au obținut să plătească tributul pe nouă ani în decurs de doi ani. Regii, prinții și orașele libere au fost impuse de altfel după posibilitățile lor.

VII. Pe cînd Antonius străbătea provinciile, Lucius[9], fratele lui Cassius și toți aceia care aveau motive să se teamă de răzbunarea lui Antonius, aflînd despre iertarea pe care o acordase în Efes, au venit la el rugîndu-se cu smerenie. El îi ierta pe toți, în afară de cei care făcuseră parte din conspirația pentru asasina-rea lui Cezar. Numai față de aceștia fu de neîmblînzit.

Încuraja apoi orașele care suferiseră cele mai multe calamități, acordînd lycienilor scutirea de impozite și îndemnîndu-i să reconstruiască orașul Xanthos, dînd rhodienilor insulele Andros, Tenos, Naxos[10] și orașul Myndos, posesiuni pe care de altfel, puțin timp după aceea le-au pierdut din cauză că le administrau

cu prea multă asprime. Acordă libertăți și scutire de impozite locuitorilor din Laodiceea și Tars. Printr-un edict eliberă din robie pe cetățenii tarși care fuseseră vînduți ca sclavi. Atenienilor, veniți la el în delegație, le dădu în schimbul insulei Tenos, Egina, Icon, Cos, Sciathos și Peparethos11. Cutreierînd apoi Phrygia, My-sia, Galatia asiatică, Cappadocia, Cilicia, Coelesyria12, Palestina, Ituria13 și restul provinciilor siriene le-a impus tuturor tributuri grele. În același timp lua hotărîri în privința neînțelegerilor dintre orașe și regi, de pildă, în Cappadocia aplană cearta dintre Ariarathes și Sisina. Părîndu-i-se frumoasă Glafyra, mama lui Sisina, îl sprijini pe acesta să obțină regatul. În Siria nimici pe tirani de la un oraș la altul.

VIII. În Cilicia, venind la el Cleopatra, Antonius i-a reproșat că nu a participat la eforturile pentru răzbunarea lui Cezar. Cleopatra însă nu se apară atît cît le explică că a trimis de îndată lui Dolabella cele patru legiuni romane pe care ea le avusese în Egipt, că, avînd gata o altă flotă, aceasta a fost împiedicată să plece de vînturile potrivnice și din pricina lui Dolabella care a fost prea repede învins. Cu toate că a fost de două ori amenințată de Cassius a refuzat să-i dea ajutor; pentru ei însă, cînd se găseau în război, ea personal a plecat în Marea Ionică cu o flotă și un echipament de război foarte important, fără să se teamă de Cassius și fără să se ferească de flota lui Murcus care stătea la pîndă pînă în momentul cînd furtună i-a distrus flota, iar ea chiar s-a îmbolnăvit. Datorită bolii a fost împiedicată și mai tîrziu să iasă cu flota în largul mării cînd ei – și așa – cîștigaseră deja victoria. Antonius, uimit de frumusețea și de inteligența ei, se îndrăgosti îndată de ea, că un tînăr, deși era în vîrsta de patruzeci de ani. Se spune că în privința aceasta el avea de la natură o sensibilitate cu totul deosebită; ca și mai înainte, cînd ea era încă o copilă, a fost atras de frumusețea ei, pe timpul cînd el ca tînăr comandant de călăreți însoțea pe Gabinius în campania de la Alexandria14.

IX. De îndată preocuparea energică de pînă aci a lui Antonius asupra tuturor problemelor începu să slăbească. Tot ceea ce hotăra Cleopatra se executa, fără a se mai face deosebire între ceea ce este divin și ceea ce este omenesc. Astfel, și pe sora Cleopatrei numită Arsinoe, care se afla, cerînd îndurare, în Milet, în templul zeiței Artemis Leucofryne, Antonius a trimis oameni de au ucis-o. Ordonă tirienilor ca Serapion, comandantul ei din Cipru, care dăduse ajutor lui Cassius și care se afla în Tir, cerînd protecție, să fie predat Cleopatrei. Porunci ca și aradienii să-i predea un alt comandant care se afla la ei, cerînd ocrotire. Acesta, după dispariția lui Ptolemeu, fratele Cleopatrei, în bătălia navală de pe Nil în contra lui Cezar, se dădea drept Ptolemeu. Ea ceru să fie adus și preotul Dianei din Efes, cu numele Megabyzos, fiindcă făcuse o dată Arsinoei o primire de regină. La rugămințile efesenilor, Cleopatra l-a grațiat. Așa de repede s-a schimbat Antonius. Aceasta pasiune constitui pentru el începutul nenorocirilor care l-au urmărit de aci înainte pînă la sfîrșit. După ce Cleopatra s-a îmbarcat pentru a se întoarce în patrie, Antonius trimise călărimea să prade orașul Palmyra, așezat nu departe de Eufrat. El învinuia pe locuitorii acestui oraș de un lucru neînsemnat, anume că ei aflîndu-se la granițele romanilor și parților, ar avea o purtare îngăduitoare și față de unii și față de alții (căci fiind negustori, ei aduc mărfuri indiene sau arabe din Persia și le desfac în teritoriul roman). Adevărata lui intenție însă era îmbogățirea călărimii sale. Palmyrienii, aflînd mai dinainte acest lucru, și-au transportat bunurile cele mai de preț de partea cealaltă a rîului. S-au așezat pe malul rîului înarmați cu arcuri – în care arme sunt din fire buni luptători – așteptînd o eventuală trecere a inamicului. Călăreții romani, găsind orașul gol, s-au întors, fără să fi dat vreo luptă și fără să ia ceva.

X. Pare-se că acest fapt a pricinuit războiul pe care avea să-l susțină Antonius puțin după aceea cu parții, la care se refugiaseră mulți tirani din Siria. Într-adevăr Siria, după cum am arătat eu în „Istoria Siriană”15, era guvernată, pînă la Antiochus Eusehes (cel pios) și fiul acestuia Antiochus, de un șir de regi urmași la tronul lui Seleucus Nicator16 (biruitorul). După ce Pompei a pus-o sub stăpînirea romanilor și a încredințat administrarea ei lui Scaurus, senatul a trimis printre alți succesori ai lui Scaurus pe Gabinius, care purtase război cu alexandrinii. După Gabinius au trimis în țara parților pe Crassus și după moartea acestuia pe Bibulus. Însă după moartea lui Caius Cezar și după turburările care o însoțiră, orașele Siriei erau sub autoritatea tiranilor sprijiniți de parți. Căci după înfrîngerea lui Crassus, parții au pătruns în Siria și s-au sprijinit pe tiranii de aici. Antonius alungă pe tirani. Ei se refugiază în Partia. Impunînd populației biruri împovărătoare și săvîrșind actul netrebnic pomenit mai sus împotriva palmyrienilor, Antonius n-a așteptat să se potolească

tulburările locale, ci, repartizînd armata în provincii pentru iernat, el personal a plecat în Egipt, la Cleopatra.

XI. Cleopatra i-a făcut o primire măreață. El petrecu iarna în Egipt fără să poarte semnele exterioare ale unui comandant suprem, ci îmbrăcîndu-se și trăind ca un simplu particular, fie pentru că socotea că se găsește într-un stat străin și într-o reședință regală, fie că lua cartierul de iarnă drept timp de sărbători. Lăsînd la o parte grijile și îndatoririle unui comandant suprem, în loc de toga romană purta stola grecească pătrată18, iar ca încălțăminte sandala albă atică pe care o folosesc și preoții atenieni și preoții din Alexandria și pe care ei o numesc „sandaletă". Cînd ieșea, o făcea numai pentru a se duce la temple sau gimnazii sau fie numai la locurile de întîlnire ale învățaților. Restul timpului și-l petrecea în tovărășia grecilor, împreună cu Cleopatra, pentru care își prelungea el cu osebire șederea lui în Alexandria. Aceasta era purtarea lui Antonius în Egipt.

XII. În timpul cînd Cezar era în drum spre Roma, boala sa se înrăutăți și mai mult. La Brundisium îndeosebi ea devenise tare primejdioasă, așa încît se răspîndi zvonul că a și murit. Refăcîndu-se, merse la Roma și prezentă prietenilor lui Antonius scrisorile adresate lor. Aceștia poruncîră lui Calenus să dea lui Cezar cele două legiuni desemnate. Scriseră lui Sestius în Libia să cedeze aceasta provincie lui Cezar. Amîndoi executară ordinele. Lui Lepidus, care se dovedise că n-a comis o greșeală de neiertat, i-a dat Libia, ca o compensație a provinciilor ce i se luaseră mai înainte. A vîndut complet ceea ce mai rămăsese din bunurile confiscate proscrișilor. O greutate pentru el o constituia repartizarea armatei în colonii și împărțirea pămîntului. Soldații cereau orașele alese, pentru ei ca cele mai bune înainte de război. Locuitorii acestor orașe cereau, din contră, ca întreaga Italie să participe la această obligație sau că lucrul să se decidă între ei și locuitorii celorlalte orașe prin tragerea la sorți. Ei cereau de la cei cărora li se dăruia pămîntul compensație în bani în schimbul pămîntului. Și bani nu erau. Ducîndu-se acum în șir la Roma și tineri și bătrîni și femei împreună cu copiii se văitau în piață sau în temple spunînd că „fără să fie vinovați, fiind cetățeni ai Italiei, totuși sunt izgoniți de pe pămîntul și vetrele lor, întocmai ca și cînd ar fi un popor cucerit". Cetățenii Romei se înduioșau văzînd starea lor jalnică și vărsau lacrimi împreună cu ei, mai ales cînd se gîndeau că nu în interesul patriei, ci în interesul personal al triumvirilor, pentru răsturnarea formei de guvernămînt a fost făcut acest război și se dau acum răsplăti pentru victorie; că formarea acestor colonii este pentru a împiedica republica să mai ridice vreodată capul, acești coloniști fiind pentru triumviri niște mercenari pregătiți să îndeplinească orice dorință a lor.

XIII. Cezar se dezvinovățea în fața cetăților spunînd că e nevoie de astfel de măsuri. Aceste măsuri și așa nu păreau satisfăcătoare. Și nici nu au fost. Armata, folosind violenta, s-a năpustit asupra proprietăților vecinilor, luînd mai mult decît i se dăduse și alegînd ce era mai bun. În ciuda mustrării lui Cezar și a promisiunii multor altor daruri, ea nu a încetat acțiunea sa. Armată era conștientă că conducătorii ei aveau nevoie de ea pentru consolidarea lor, și de aceea nici nu se sinchisea de ei. Căci termenul de cinci ani cît erau ei investiți cu puterea triumvirală se apropia și, în vederea securității comune, era nevoie de ajutor și dintr-o parte și din alta: triumvirii aveau nevoie de ajutorul armatei pentru a-și consolida puterea, armata avea nevoie, pentru păstrarea bunurilor primite, ca puterea să rămînă în mîinile celor care îi acordaseră aceste bunuri. La gîndul că cei care le-au dat aceste bunuri nu s-ar putea bucura de o guvernare stabilă, soldații îi ajutau cu o bunăvoință impusă de necesitate. Acelora dintre ei care erau săraci, Cezar le făcu și multe alte daruri, luînd bani cu împrumut de la temple20. Rezultatul a fost că armata și-a îndreptat afecțiunea către persoana sa. Își cîștigă și o mare recunoștința din partea soldaților prin faptul că aceștia vedeau că el, dîndu-le nu numai pămînt, dar și orașe, bani și locuințe se expunea învinuirilor aprinse de ură ale celor deposedați și îndură insultele lor de dragul armatei.

XIV. Observînd acestea, Lucius Antonius21, fratele lui Antonius, atunci consul, Fulvia, soția lui Antonius, și Manius însărcinatul cu conducerea treburilor în lipsa lui Antonius, pentru ca această activitate să nu fie privită în întregime ca operă a lui Cezar și singur să-i culeagă roadele, iar Antonius să piardă favoarea soldaților, căutau sub diferite pretexte să amîne distribuirea pămînturilor, pînă la întoarcerea lui Antonius. Deoarece acest lucru părea imposibil din pricina presiunii armatei, au cerut lui Cezar să predea prietenilor

lui Antonius legiunile acestuia pentru a le coloniza. Deși o înțelegere între Antonius și Cezar lăsa această sarcină numai pe seama lui Cezar, ei se plîngeau de absența lui Antonius. Aducînd pe Fulvia și pe copiii lui Antonius în fața armatei, o implorau într-un chip destul de odios să nu îngăduie ca Antonius să fie lipsit de gloria și recunoștința pe care le merită în urma serviciilor aduse de el armatei. De altfel, în acel timp Antonius se bucura de un foarte mare renume atît în ochii soldaților, cît și în ochii tuturor celorlalți cetățeni. Toți credeau că victoria de la Philippi, știindu-se ca Cezar era bolnav în acel timp, a fost în întregime a lui Antonius. Cezar își dădea seama că este nedreptățit și că se încalcă convenția dintre el și Antonius. El cedă însă din considerație pentru Antonius. Astfel, prietenii lui Antonius au desemnat chiar și pe cei care trebuiau să colonizeze legiunile acestuia. Tot ei îngăduiră soldaților să săvîrșească și mai mari brutalități, ca să pară oarecum că sunt mai binevoitori față de ei decît Cezar. Mai era însă o altă mulțime de oameni din alte orașe vecine cu aceste colonii care suferiseră multe jigniri din partea soldaților. Această mulțime îi striga lui Cezar cu glas tare: „colonizările sunt mai nedrepte, decît proscripțiile; acestea au lovit cel puțin numai în dușmani, colonizările însă lovesc oameni care nu sunt vinovați cu nimic”22.

XV. Cezar își dădea seama de nedreptatea care li se făcea, dar era în imposibilitate de a-i ajuta; nu avea nici bani pentru a recompensa pe agricultorii cărora li se lua pămîntul și nici nu putea amîna răsplățile pentru victorie, din cauza războaielor în curs. În adevăr, Pompei cel tînăr avea superioritatea pe mare și amenința Roma cu înfometarea prin blocadă. Ahenobarbus și Marcus își înjghebau o armată și o altă flota. Față de evenimentele viitoare, soldații puteau avea deci un moral scăzut dacă nu primeau răsplățile făgăduite pentru victorie, a căror scadenţă deja trecuse. Conta mult și faptul că termenul de guvernare a lor ca triumviri era pe sfîrșite și, ca urmare, aveau iarăși nevoie de bunăvoința armatei. Pentru acest motiv, Cezar, în bună știință, trecea cu vederea în împrejurările momentului violenţa și nesocotința soldaților. De pildă, la teatru, în prezența sa un soldat, găsind ocupat locul rezervat lui, s-a dus și s-a așezat pe băncile așa zise ale cavalerilor. Mulțimea a vociferat împotriva acestei fapte și Cezar a ordonat ca soldatul să părăsească locul. Acest fel de a se purta indigna pe soldați. La ieșirea din teatru se adunară în jurul lui Cezar și cerură să vadă pe soldat în persoană, deoarece credeau că a fost ucis. Sosind soldatul, ei socoteau că a fost adus direct din închisoare. Cum acesta respingea presupunerile lor și le arăta adevărul mers al lucrurilor, ei spuneau că a fost pus la cale să spună aceste minciuni și îl acuzau că este un trădător al intereselor obștești. Iată exemple de îndrăzneala petrecute la teatru!

XVI. Fiind convocați în acel timp în cîmpul lui Marte în vederea împărțirii pămînturilor, soldații s-au prezentat în grabă, cu noaptea în cap. Erau supărați de sosirea cam tîrzie a lui Cezar. Centurionul Nonius le făcu un reproș sincer, atrăgîndu-le atenția asupra purtării cuvenite unui superior din partea inferiorilor lui și arătînd că motivul zăbavei lui Cezar era boala și nu lipsa de considerație față de ei. La început ei îl luară în bătaie de joc, ca pe un lingușitor. Enervarea lua însă proporții din ambele părți. Începură să-l insulte și să dea cu pietre în el. Nonius o luă la fugă și se aruncă în Tibru. Ei s-au luat după el și scolîndu-l din rîu, l-au omorît și i-au azvîrlit cadavrul în calea pe unde trebuia să sosească Cezar. Prietenii îl sfătuiră pe Cezar să nu se ducă la ei în cîmpul lui Marte și să nu se expună furiei lor nebunești. El însă s-a dus, socotind că dacă nu va fi de față furia lor va crește și mai mult. La vederea cadavrului lui Nonius, se abătu însă puțin din drum. Puse această crimă pe seama unui mic număr de indivizi, și-i sfătui ca pe viitor să aibă o purtare cruțătoare unii față de alții. Împarți pămînturile și aprobă gratificații celor care erau îndreptățiți să le ceară. A dat gratificații și unora care nu meritau, peste așteptările lor. La un moment dat mulțimea, impresionată de atitudinea sa demnă, a început să regrete și să se căiască de faptele sale rușinoase. Ea cerea ca Cezar să descopere pe asasinii lui Nonius și să-i pedepsească. Cezar însă spuse că-i cunoaște și că-i va pedepsi numai după conștiința vinovăției lor și după judecata tovarășilor lor de arme. Văzîndu-se socotiți demni de iertare și în același timp de răsplată și daruri, soldații, părăsind brusc atitudinea lor de revoltă, l-au aclamat.

XVII. Să ne mulțumim cu aceste două exemple, din mai multe, despre spiritul de revoltă care stăpînea pe atunci armata. Pricina acestei indiscipline sta în următoarele motive: cei mai mulți conducători nu erau aleși prin vot legal lucru firesc în timp de războaie civile, armatele lor nu erau constituite din soldați chemați

la serviciile militare prin recrutare, după uzul strămoșesc. Ele stăteau și luptau nu în interesul patriei și nici în al statului, ci numai în interesul celor care le organizau. Serveau interesele acestora, nu sub imperativul legilor, ci după promisiuni particulare; luptau nu împotriva dușmanilor comuni, ci contra unor adversari personali; nu contra unor străini, ci contra concetățenilor și a unor oameni de aceeași condiție cu ei. Toate aceste cauze duceau la slăbirea disciplinei militare în armată. Soldații își dădeau seama că ei nu fac într-atît serviciul militar pe cît aduc un ajutor după simpatie și convingere politică și că erau indispensabili șefilor lor în interese proprii. Dezertarea, altădată o pată de neșters pentru romani, pe acele timpuri era recompensată cu daruri. Recurgeau la dezertare și armatele în masă și unii dintre bărbații de vază. Ei nu credeau că este o dezertare a trece dintr-un partid într-un altul la fel. Căci toate partidele se asemănau și nici unul din ele nu lua atitudine separată în contra dușmanului comun al romanilor. Conducătorii își dădeau toți aceleași aere, ca și cînd se gîndeau numai la interesul patriei. Cu aceasta făceau pe soldați să fie mai înclinați spre revoltă, căci luptau din ambele părți pentru patrie. Aceste lucruri le înțelegeau conducătorii armatelor și le tolerau, deoarece ei conduceau aceste armate nu atît prin legi, cît prin daruri. Astfel totul se reducea pe atunci la partide, iar armatele conducătorilor de partide o luaseră pe calea indisciplinei.

XVIII. Între timp la Roma bîntuia foametea, deoarece din pricina lui Pompei nu mai puteau sosi provizii pe mare, iar din pricina războaielor, pămînturile rămăseseră necultivate. Și chiar dacă produceau ceva, recolta era consumată de armate. În oraș se săvîrșeau noaptea multe furturi și acte de violență mai groaznice decît furturile. Aceste lucruri nu erau pedepsite și lumea le punea pe seama soldaților. Poporul închise atelierele și alungă autoritățile, deoarece – spunea el – într-un oraș înfometat și prada tîlharilor nu au nevoie nici de autorități și nici de meșteșuguri.

XIX. Pe de altă parte, Lucius Antonius, un prieten al regimului popular și un nemulțumit cu guvernarea triumvirilor, guvernare care se părea că nu încetează la termenul hotărît, începu să-și arate sentimentele dușmănoase față de Cezar. Fricțiunile dintre ei luară proporții. Pe foștii proprietari ai pămînturilor confiscate, care se îndreptau cu rugăminți către fiecare dintre oamenii puternici, singur Antonius îi primea și le promitea ajutor. La rîndul lor, și aceia îi promiteau lui ajutor pentru orice le va cere. De unde a rezultat că și armata lui Antonius cît și Cezar îl acuzau pe Lucius că are o conduită potrivnică intereselor lui Antonius. Însăși Fulvia îl acuză că provoacă un război la un moment nepotrivit, pînă cînd Manius i-a schimbat într-un mod abil părerile în această privință, arătîndu-i că atîta timp cît Italia va fi liniștită, Antonius va rămîne lîngă Cleopatra; dacă însă va fi tulburată de război, el se va întoarce în grabă. Atunci Fulvia, mișcată de o afecțiune naturală unei femei, a început să ațîțe pe Lucius la neînțelegere cu Cezar. Acesta plecînd pentru a stabili ultimele colonii, ea trimite pe urmele lui pe fiii lui Antonius împreună cu Lucius, ca nu cumva Cezar, prin apariția sa personală în fața armatei, să nu cîștige mai multă simpatie decît Antonius. Cavaleria lui Cezar, întreprinzînd un atac în contra coastei bruților pustiită de Pompeius, Lucius, crezînd sau prefăcîn-du-se că crede, că acești călăreți sunt trimiși contra sa și contra fiilor lui Antonius se duse în grabă spre coloniile formate din trupele lui Antonius, își adună o gardă personală și acuză în fața armatei pe Cezar de lipsă de fidelitate față de Antonius. Cezar însă le arăta soldaților că „între el și Antonius exista în totul priete- nie și unitate de interese; că Lucius are alte păreri și dorește să-i încurce pe ei în război, unul contra altuia. Fiindcă el urăște guvernarea triumvirilor, grație căreia le este asigurată soldaților posesiunea coloniilor; cavaleria se găsește și acum pe teritoriul bruților, îndeplinind ordinele primite".

XX. Informați asupra acestor lucruri, comandanții armatei se constituiră ca arbitri ai lor la Teanum și-i împăcară cu aceste condiții: „Consulii să administreze statul după obiceiul strămoșesc, fără să fie împiedicați în funcția lor de către triumviri; nimeni să nu fie împroprietărit cu pămînt în afară de cei care au luat parte la bătălia de la Philippi. Din banii celor proscriși și din costul bunurilor în curs de vînzare să primească și armata lui Antoniuso parte egală cu a celei din Italia; nici unul din comandanți să nu mai facă de aci înainte vreo recrutare de soldați în Italia; două din legiunile lui Antonius să lupte alături de Cezar în războiul dus de acesta împotriva lui Pompei; Alpii să fie deschiși celor trimiși de Cezar în Spania, și Asinius Pollio să nu le mai pună piedici în cale; în urma acestei împăcări, Lucius să concedieze garda sa personală și să se ocupe

în plină siguranța de treburile statului”. Acestea au fost condițiile tratatului stabilit între cei doi bărbați prin intermediul șefilor armatei. Au fost duse la îndeplinire numai cele două din urmă și Salvidienus, neîmpiedicat, trecu Alpii împreună cu el.

XXI. Deoarece celelalte condiții nu se aduceau deloc sau se aduceau cu zăbavă la îndeplinire, Lucius se retrase la Praeneste, spunînd că se teme de Cezar care, sub pretextul funcției sale de triumvir, era încon-jurat de o gardă personală, pe cînd el era fără apărare. Se retrase și Fulvia la Lucius spunînd că se teme, cu privire la copiii săi, de Lepidus. Preferă să amintească numele acestuia în loc de cel al lui Cezar. Ambii scri-seseră lui Antonius despre aceste lucruri și oameni de încredere fură trimiși cu scrisorile la el, pentru a-l pune la curent în mod amănunțit cu starea de lucruri. N-am putut afla precis, cu toate cercetările făcute, ce răspuns au primit ei la aceste scrisori. Atunci șefii armatei, legîndu-se prin jurămînt că vor aplana cearta guvernanților încă o dată, lucru care se părea că este drept, și că vor constrînge la aceasta pe cei care nu s-ar supune hotărîrii lor, invitară în acest scop pe partizanii lui Lucius. Cum aceia nu au acceptat, Cezar îi acuză cu ură atît în fața șefilor armatei, cît și în fața cetățenilor de frunte ai Romei. Aceștia au alergat la Lucius și l-au rugat să aibă milă de Roma și de Italia, ruinate de războaiele civile și să delege pe unul din oamenii săi de încredere ca să pună capăt certei, fie prin mijlocirea lor, fie prin cea a șefilor armatei.

XXII. În timp ce Lucius se arăta respectuos, atît față de vorbitori cît și față de spusele lor, Manius declara oarecum fără menajament: „Antonius nu face altceva decît să adune bani de la populațiile străine, iar Cezar atrage de partea sa anticipat armata și regiunile cele mai importante ale Italiei prin diferite măsuri binevoitoare; el comite față de Antonius înșelătoria de a da independenţă Galliei, care mai înainte fusese dată lui Antonius; atribuie veteranilor aproape întreaga ltalie, în loc de numiți cele optsprezece orașe; împarte nu la toate cele douăzeci și opt de legiuni, cîte au participat la luptă, ci la treizeci și patru de legiuni, nu numai pămînt, ci și bani împrumutați de la temple deși Roma este înfometată, sub pretextul campaniei împotriva lui Pompei, contra căruia nu s-a luat nici o măsura; prin aceste împărțiri el urmărește cîștigarea favoarei soldaților în contra lui Antonius, iar bunurile proscrișilor, mai mult le face dar soldaților decît le vinde; dacă dorește într-adevăr pace, trebuie să dea socoteală de gestiunea sa de pînă aci, iar pe viitor să nu facă nimic, decît după hotărîrea luată în comun. Cu acest ton îndrăsneț ceru Manius ca Cezar să nu aibă în nici o privință mîna liberă, iar convenția dintre el și Antonius să nu fie valabilă; căci se stabilise între ei ca fiecare să aibă autoritate supremă în domeniul încredințat lui și ca unul să socotească valabile acțiunile celuilalt. Cezar văzu de aci că ei voiau absolut război și ambele partide se pregătiră în acest scop. Două legiuni stabilite în colonie în orașul Ancona[23], care aparțineau lui Cezar ca foste legiuni ale tatălui său și care serviseră și sub Antonius, aflînd despre pregătirile de război pe care fiecare dintre cei doi șefi le făceau aparte unul în contra altuia, din respectul față de legătură strînsă pe care o aveau și cu unul și cu altul, au trimis delegați la Roma care să-i roage pe amîndoi să pună capăt încordării dintre ei; Cezar, declarînd că el nu atacă pe Antonius, ci că este atacat de Lucius, delegații se întruniră cu șefii acestei armate și trimiseră o solie comună la Lucius, invitîndu-l la o întîlnire cu Cezar în vederea rezolvării, pe baza legilor, a neînțelegerii dintre ei. Ei au lăsat să se vadă limpede ce aveau să facă dacă el nu primea judecată. După ce Lucius și ai săi au primit propunerea, se stabili ca loc pentru judecată orașul Gabii, așezat la o distanță egală între Roma și Praeneste. Se pregăti un loc în care să stea arbitrii și la mijloc două tribune pentru cei ce aveau să vorbească, ca la o adevărată judecată. Cezar, care sosise cel dintîi, trimise călăreți pe drumul pe unde trebuia să vină Lucius ca să cerceteze dacă nu cumva se vede vreo cursă din vreo parte. Acești călăreți întîlnind pe alți călăreți ai lui Lucius, care veneau fie ca avangardă, fie și ei ca iscoditori, îi atacară și uciseră cîțiva dintre ei. Lucius se întoarse înapoi, temîndu-se, cum spunea el, de o cursă. Șefii armatei invitîndu-l și pro-mițîndu-i escorta sigură, n-a mai putut fi convins.

XXIV. Astfel orice împăcare era cu neputință de realizat și ei se hotărîră să curme neînțelegerea prin război, începînd chiar să dea, unul contra altuia, edicte usturătoare. Ca armată, Lucius avea șase legiuni de pedestri, pe care el însuși le recrutase la intrarea în consulat și alte unsprezece ale lui Antonius, sub conducerea lui Calenus. Toate aceste legiuni se aflau în Italia. Cezar avea patru legiuni la Capua, cohorte prae-

toriene care stăteau în jurul persoanei sale și alte șase legiuni pe care Salvidienus i le aducea din Spania. Lucius avea bani din provinciile supuse lui Antonius, unde nu mai era nici un război, în timp ce toate provinciile care căzuseră lui Cezar, cu excepția Sardiniei, erau bîntuite de război. De aceea Cezar împrumută bani de la temple, cu promisiunea de a-i restitui cu mulțumiri, și anume de la Roma din Capitolin, de la Antium, de la Lanuvium, de la Nemoxensis24 și Tihur, în care orașe cu deosebire și astăzi se găsesc comori bogate de bani sacri.

XXV. Pe Cezar îl amenințau și revoltele dinafară Italiei, căci Pompei, de pe urma proscripțiilor, a stabilirii armatei în colonii și a neînțelegerii pomenite cu Lucius, cîștigase mult ca stimă și putere. În adevăr, cei care se temeau pentru siguranța lor proprie sau cei care își pierduseră bunurile, sau cei care erau total nemulțumiți cu rînduirea statală de atunci, se alăturară de preferință lui. De asemenea, mulți tineri atrași de serviciul militar, din pricină că aducea cîștiguri și socotind că n-are importanță sub conducerea cui fac serviciul military, cîtă vreme peste tot aveau ca tovarăși de serviciu militar romani, s-au alăturat mai degrabă lui Pompei, a cărui cauza li se părea mai dreaptă. În afară de aceasta, Pompei se îmbogățise din prada făcută pe mare și avea multe vase cu echipaje complete. Și Murcus venise la el cu două legiuni, cinci sute de arcași, mulți bani și optzeci de corăbii și trimisese să vină o altă armată din Cefalonia25. Din aceste motive unii sunt de părere că dacă Pompei ar fi atacat atunci Italia, s-ar fi făcut ușor stăpîn pe ea, mai ales că era distrusă de foamete și revolte și își îndreptase privirile către el. În nepriceperea lui însă, Pompei era de părerea nu de a ataca – ci de a se ține numai pe poziție defensivă, pînă în momentul cînd și în defensivă a fost înfrînt.

XXVI. În Libia, Sestius, locotenentul lui Antonius, predase de curînd armata, din ordinul lui Lucius, lui Fango, un locotenent al lui Cezar. Fiind însărcinat să reia această armată, și cum Fango refuza să i-o dea, el porni cu război contra acestuia cu o armată recrutată dintre soldați cu serviciul militar satisfăcut, un număr însemnat de libieni și trupe auxiliare din partea regilor locali. După înfrîngerea celor două aripi și după cucerirea taberii sale, Fango se sinucise, crezînd că aceste nenorociri se datoresc trădării. Astfel Sestius era iarăși stăpîn pe cele două Libii. Regele mauretanilor, Bocchus, fu convins de către Sestius să ducă război în contra lui Carrinas care administra Spania în numele lui Cezar. Iar Ahenobarbus, cu șaptezeci de corăbii și cu o armată de două legiuni, alături de un număr de arcași și prăștiași, de soldați ușor înarmați și de gladiitori, străbătînd Marea Ionică, devasta ținuturile supuse triumvirilor. Îndreptîndu-se către Brundisium lua o parte din triremele lui Cezar, iar o parte le arse. Blocînd pe locuitorii orașului Brundisium înlăuntrul zidurilor, le prădă ogoarele.

XXVII. Cezar trimise o legiune la Brundisium și chemă pe Salvidienus în grabă din călătoria sa în Spania. Cezar și Lucius trimiseră oameni de-ai lor prin toate părțile Italiei ca să recruteze armata; între acești recrutori s-a ajuns la încercări de lupte de importanță mai mică sau mai mare, pe față sau mai adesea pe ascuns. Favoarea italicilor însă era îndreptată cu mult mai mult către Lucius, deoarece ei vedeau că luptă pentru ei în contra noilor coloniști. Și nu numai cetățile ale căror ogoare fuseseră împărțite soldaților se ridicară, ci aproape întreaga Italia, deoarece se temea de nenorociri asemănătoare. Iar pe aceia care voiau să împrumute bani din temple pentru Cezar îi izgoniră din orașe sau îi uciseră. Zidurile fură ocupate și toți se alăturară lui Lucius. Pe de altă parte, soldații nou colonizați se alăturară lui Cezar. Astfel și unii și alții se separară în două tabere, fiecare tabără socotind că se duce un război în interesul ei propriu.

XXVIII. Așa ajungînd lucrurile, Cezar mai convoacă totuși senatul și așa-numiții cavaleri și le ține următoarea cuvîntare: „Mi se fac, știu bine, reproșuri de către partizanii lui Lucius că sunt slab și lipsit de îndrăzneală fiindcă nu mă apăr în contra lor. Aceste reproșuri mi se vor face și acum din pricina acestei adunări a voastre. Tăria mea însă stă într-o armată care se simte tot așa de jignită că și mine, deoarece îi sunt răpite de către Lucius răsplățile care i se datoresc pentru victorie, și într-o altă armată care se află sub conducerea mea; sunt puternic și în celelalte privințe. Îmi lipsește numai dorință de luptă căci nu-mi face nici o plăcere, numai doar de nu-s silit de nevoie, să port războaie civile și să folosesc o parte dintre cetățeni în contra concetățenilor lor, mai ales cînd acest război civil n-ar fi un război despre care s-ar auzi că este purtat în Macedonia sau în Tracia, ci care va avea loc chiar în Italia. Devenind cîmp de bătaie Italia, cîte nenorociri

ar trebui să sufere, în afară de pierderi în oameni? Acesta este motivul pentru care eu șovăi. Mărturisesc și acum că eu nu am adus nici o jignire lui Antonius și nici eu nu am fost jignit din partea lui. Iar pe voi vă invit, în numele propriilor voastre interese, să atrageți atenția partidului lui Lucius asupra nedreptăților lui față de mine și să mijlociți împăcarea mea cu el. Dacă nici în momentul de față nu s-ar lăsa convins, îi voi dovedi pe loc că purtarea mea de pînă acum se datorește prudenței mele, iar nu lipsei de curaj. Și vă cer să-mi fiți martori și în fața voastră înșivă și în fața lui Antonius și să-mi acordați ajutorul vostru dacă Lucius stăruie în semeția sa".

XXIX. Aceasta a fost cuvîntarea lui Cezar. Unii dintre senatori se duseră din nou, în grabă, la Praeneste; Lucius le răspunse numai atît: „Ambele părți s-au angajat prea mult în fapte; Cezar este un prefăcut și deja a trimis o legiune la Brundisium, pentru a împiedica întoarcerea lui Antonius". La rîndul său, Manius le arătă și o scrisoare de la Antonius (adevărată sau plăsmuită?) prin care acesta poruncea începerea războiului în cazul cînd cineva ar căuta să umbrească demnitatea sa. Delegația senatului, întrebînd dacă s-a micșorat ceva din demnitatea lui Antonius și invitîndu-l la o pronunțare juridică în privința aceasta, Manius a făcut iarăși multe alte sofisticării, pînă ce aceștia au plecat fără nici o ispravă. Și nu s-au mai întrunit să dea răspuns lui Cezar, fie din cauză că i-a dat raport fiecare în parte, fie din cauză că erau de păreri diferite sau din rușine. Războiul era deschis și Cezar intră în campanie, lăsînd paza Romei lui Lepidus cu două legiuni. Marea mulțime a oamenilor de vază au arătat trecînd de partea lui Lucius, mai ales atunci, că nu sunt mulțumiți de guvernarea triumvirilor.

XXX. Evenimentele de căpetenie ale acestui război au fost următoarele: două legiuni ale lui Lucius, care stăteau lîngă Alba se răsculară și izgoniră pe comandanți, fiind pe cale de dezertare. Cezar și Lucius plecară în grabă spre ele. Ajungînd înaintea lui Cezar, Lucius reuși să le păstreze în slujba sa prin bani și mari promisiuni. În timp ce Furnius26 aducea lui Lucius o nouă armată, Cezar îi atacă ariergarda. Furnius se retrase în grabă pe o înălțime, iar în timpul nopții intra în Setia27, oraș aliat partidului său. Cezar nu-l urmări pe timp de noapte, temîndu-se de capcane. Făcîndu-se ziua însă, el asedie în același timp și Setia și armata lui Furnius. Lucius se duse la Roma, după ce trimisese înainte trei cohorte care au intrat nevăzute, în timpul nopții, în oraș. El le urmă cu o armată numeroasă, cu cavalerie și cu gladiatori. Nonius, care avea sarcina de a păzi porțile, îl primi și-i încredința soldații pe care îi avea sub comanda sa. Lepidus se salvă fugind la Cezar. Convocînd poporul în adunare, Lucius spuse: Cezar și Lepidus își vor lua numaidecît pedeapsa pentru guvernarea lor brutală, fratele său însă va depune de bună voie mandatul de triumvir și va primi con-sulatul, guvernămînt legal în locul unei puteri contrarie legilor, guvernămînt lăsat de strămoși în locul unei autorități arbitrare.

XXXI. La auzul cuvintelor lui Lucius, bucuria a fost generală. Toți credeau că s-a terminat cu guvernămîntul triumvirilor. Fiind salutat ca imperator de către popor, Lucius pleca în contra lui Cezar. Strînse o altă armată din coloniștii lui Antonius, ale căror cetăți le fortifică. Acele colonii nutreau sentimente binevoitoare față de Antonius. Însă Barbatius, un quaestor al lui Antonius, care se certase cu acesta pentru un motiv oarecare și de aceea fusese trimis înapoi, cerîndu-i știri coloniștii, răspunse: „Antonius este supărat pe aceia care duc război în contra lui Cezar și prin aceasta în contra guvernării lor comune". Toți acei care n-au înțeles vicleșugul lui Barbatius au trecut de la Lucius de partea lui Cezar. Lucius pleca în întîmpinarea lui Salvidienus care se întorcea din Gallia la Cezar cu o mare armată. Pe Salvidienus îl urmăreau de aproape Asinius și Ventidius, comandanți ai lui Antonius, care îl împiedicau să înainteze. Atunci Agrippa, un foarte bun prieten al lui Cezar temîndu-se că nu cumva Salvidienus să fie înconjurat, ocupa Sutrium28, o cetate avantajoasă pentru Lucius: aceasta în speranța că Lucius, părăsind pe Salvidienus, se va întoarce contra lui, iar Salvidienus, care se găsea în spatele lui Lucius, îi va veni (lui Agrippa) în ajutor. Și totul s-a întîmplat așa cum se așteptase Agrippa. Nereușindu-i planul, Lucius se îndreaptă către Asinius și Ventidius, hărțuit și dintr-o parte și din alta de către Salvidienus și Agrippa care pîndeau momentul cel mai potrivit pentru a-l încercui în strîmtori29.

XXXII. Cînd Lucius își dădu seama de cursele care i se întind, fără a îndrăzni să dea lupta cu doi dușma-

ni care stăteau unul la dreapta, iar celălalt la stînga, o lua spre Perusia[30]. Își așeză tabără lîngă acest oraș întărit și aștepta sosirea lui Ventidius și a tovarășilor săi. Însă Agrippa și Salvidienus și însuși Cezar, care se uni cu ei, îl încercuiră, și pe el și Perusia în același timp cu trei armate. Cezar chemă în grabă din toate părțile o altă armată la acest teatru principal de război în care avea pe Lucius încercuit. Trimise și alte detașamente pentru a tăia calea lui Ventidius și alor săi care înaintau, deși aceia nici nu prea se grăbeau, deoarece în genere ei nu aprobau războiul, nu cunoșteau intențiile lui Antonius și nici unul nu voia să cedeze celorlalți comanda supremă a armatei, în virtutea demnității lor egale. Lucius, a cărui armată era formată în cea mai mare parte din tineri recruți, nu se încumeta la luptă cu asediatorii, superiori ca valoare, ca număr și ca experiență și nici nu îndrăznea să înainteze fiind hărtuit din toate părțile de un număr atît de mare de dușmani. Trimise astfel pe Manius la Ventidius și Asinius să-i zorească să vină în ajutorul lui, fiind asediat. Pe Tisienus însă îl trimise, cu patru mii de călăreți ca să prade teritoriul lui Cezar, ca acesta să înceteze asediul. El se închise în Perusia ca să petreacă, la nevoie, iarna în acest oraș întărit, pînă să-i vie în ajutor Ventidius și tovarășii săi.

XXXIII. De îndată Cezar, folosind întreaga sa armată, sapă în grabă împrejurul Perusiei un șant și un zid, cu pămîntul scos făcu un parapet pe un ocol de cinci zeci și cinci de stadii din pricină că orașul este situat pe o înălțime. Și ca să nu poată fi adus nimic în oraș, el întinse lucrarea departe pînă la Tibru. La rîndul său făcu lucrări și Lucius, întărind poalele înălțimii cu șanțuri și ziduri asemănătoare. Fulvia îndemna pe Ventidius și Asinius, pe Ateius și Calenus să vină în grabă din Gallia în ajutorul lui Lucius; în același timp ea adună și altă armată și trimise pe Plancus să o ducă lui Lucius. Plancus nimici o legiune a lui Cezar în drumul ei spre Roma. Asinius și Ventidius, care pînă atunci ezitaseră din cauza necunoașterii planurilor lui Antonius, se duseră din considerație pentru Fulvia și Manius la Lucius și căutară să respingă cu forța detașamentele care le stăteau în cale. Cezar, părăsind asediul Perusiei, plecă împreună cu Agrippa întru întîmpinarea lor. Iar aceștia, fără să-și fi unit încă trupele și înaintînd fără tragere de inimă, au fugit unul la Ravenna, celălalt la Ariminum, iar Plancus fugi la Spoletium[31]. Cezar, opunînd fiecăruia din ei o parte din armată, spre a nu se putea să se unească între ei, s-a reîntors la Perusia. Aci înconjura în grabă șanțurile cu încă un parapet de pămînt și dublă adîncimea și lățimea lor așa fel ca amîndouă să aibă treizeci de picioare. Înalță zidul împrejmuitor și așeză pe el o mie cinci sute de turnuri de lemn la o distanță de șaizeci de picioare unul față de altul. Zidul era înzestrat și cu redute dese și cu toate întăriturile destinate unui îndoit scop: de a ataca pe cei asediați și de a împiedica ieșirea lor. Aceste lucrări s-au executat în timpul multor încercări de atac și lupte. Soldații lui Cezar erau superiori în aruncarea săgeților, iar gladiatorii lui Lucius în lupta corp la corp. În acest fel de luptă, gladiatorii au ucis mulți oameni.

XXXIV. După ce Cezar a terminat toată lucrarea, pe Lucius a început să-l amenințe foametea. Nenorocirea creștea într-un mod sălbatic, deoarece nici el nici orașul nu luaseră în această privință măsuri de prevedere. Observînd aceste momente critice, Cezar păzi intrările cu mai multă vigilență decît înainte. În ajunul anului nou, Lucius socotind că sărbătoarea va fi un motiv pentru dușmani ca să-și slăbească vigilența, a făcut în timpul nopții un atac în contra porților lor, cu intenția de a răzbi prin ele și a introduce astfel o altă armată; căci avea armată numeroasă în mai multe locuri. Însă legiunea care avea paza în apropiere și Cezar însuși, cu cohortele praetoriene alergară îndată. Lucius, deși se lupta cu mult curaj, fu respins. La Roma, unde grîul era rezervat pentru soldați, plebea blestema în acele zile pe față războiul și victoria recentă. Oamenii se năpustiră în casele particulare ca să caute grîu și luară tot ce găsiră.

XXXV. Ventidius[32] și ceilalți comandanți de oaste se rușinară în sfîrșit de faptul că ei trebuiau să privească cum Lucius se chinuie din cauza foamei. De aceea aveau intenția să străpungă cu forța armatele lui Cezar de care erau împresurați și presați și să vină în ajutorul lui Lucius. Venindu-le întru întîmpinare însă Agrippa și Salvidienus, cu o forță și mai mare, ei se temură să nu fie încercuiți și cotiră spre Fulgini-ae[33], un loc la o distanță de o sută șaizeci de stadii departe de Perusia. Aci, fiind împresurați de Agrippa și de ceilalți comandanți ai lui Cezar, făcînd multe focuri semnalau lui Lucius apropierea lor. Ventidius și Asinius erau de părere că trebuie să spargă încercuirea și să-și croiască drum prin luptă. Plancus, din contră, era de

părerea că, așezați cum erau între Cezar și Agrippa, să mai aștepte cele ce s-ar putea întîmpla. Aceasta din urmă părere avu precădere. Locuitorii din jur zărind focurile se bucurau. Văzînd că trupele aliaților nu înaintau, au crezut că sunt hărțuite de dușmani; încetînd însă focurile, îi crezură nimiciți. Lucius împins de foame, încercă o nouă luptă de noapte, care dură de la prima veghe pînă la revărsatul zorilor pe toată lungi-mea parapetului. După o trudă zadarnică, se întoarse iarăși în grabă în oraș. El făcu o socoteală a proviziilor de hrană rămase și interzise a se da sclavilor din ele. În același timp, pe aceștia îi puse sub pază, ca nu cumva fugind la dușmani să le facă acestora și mai cunoscută nenorocirea. Așadar sclavii rătăceau în cete pe ici și colo căzînd la pămînt fie chiar în oraș, fie în interiorul liniilor de apărare ale lui Lucius. Ei culegeau și mîncau iarba, dacă o găseau sau frunze verzi. Pe cei morți de foame Lucius i-a îngropat în gropi adînci. Nu-i arse, că nu cumva dușmanii să observe flăcările rugului. Nu lăsa nici cadavrele descoperite, ca să nu se producă miasme și boală.

XXXVI. Cum nu se vedea un sfîrșit nici pentru foame, nici pentru morțile pricinuite de foame, soldații nemaiputînd suferi acea stare rugau pe Lucius să mai încerce o dată să ia cu asalt parapetele dușmanului, căci spuneau ei ca de data asta le vor străpunge total. Lucius, aprobînd entuziasmul lor, spuse: „pînă acum nu ne-am luptat așa cum ne cere situația critică în care ne aflăm. Acum trebuie sau să ne predăm sau, dacă socotim capitularea mai rea decît moartea, să luptăm pînă la moarte”. Îl aprobară cu toții plini de înflăcărare. Iar ca nu cumva întunericul nopții să constituie un motiv pentru lipsa de curaj, cerură să-i ducă în contra dușmanului pe timp de zi. Lucius îi duse înainte de revărsatul zorilor, înarmați cu multe unelte de fier, cu ajutorul cărora să spargă zidurile și cu scări de toate felurile. Au luat cu ei și mașini de umplut șanțurile și turnuri mișcătoare din care se puteau arunca punți pe ziduri, și sulițe de toate felurile și pietre și împletituri care să le arunce pe parapetele dușmanului. Atacînd cu multă dîrzenie ei astupară șanțul și trecură parapetele. Apropiindu-se de ziduri, unii le săpau la temelie, alții puneau scările, alții împingeau turnurile și în același timp se apărau cu mult dispreț față de moarte, cu pietre, cu sulițe, cu bile de plumb. Aceste eforturi se făceau în mai multe puncte. După ce pe unii…34 întreaga putere a dușmanilor slabi cu atît mai mult, cu cît ea fu nevoită să se despartă în mai multe părți.

XXXVII. Cel mai puternic și mai primejdios atac era efectuat de aceia dintre soldații lui Lucius care luptau pe punțile aruncate din turnuri pe ziduri. Din toate părțile zburau peste ei în linie oblică săgeți și sulițe. Totuși ei străbătură cu vigoare, și unii săriră pe ziduri urmați de alții. În disperare, poate le-ar fi reușit operația întreprinsă, dacă dușmanul nu ar fi observat că nu sunt multe mașini de acest fel și dacă floarea rezervei lui Cezar, neobosită, n-ar fi fost adusă în ajutorul celor obosiți. Aceste detașamente doborîră de pe ziduri pe soldații lui Lucius, le sfărîmară mașinile și aruncară de sus asupra lor cu sulițele, în mod disprețuitor. Cei de jos aveau armele și corpul peste tot străpuns și îi părăsise chiar glasul. Rezistau totuși cu curaj. Iar cînd au fost aruncate jos cadavrele celor uciși pe ziduri, lipsite de armament, tovarășii lor de arme nu suportară jignirea, dar întoarseră capul de la acest spectacol și stătură un moment nehotărîți, întocmai cum fac un repaos atleții în timpul luptei. Făcîndu-i-se milă de ei, deoarece se găseau în această stare, Lucius puse să sune retragerea. Strigătele de bucurie ale soldaților lui Cezar, la auzul acestui lucru, și zăngănitul armelor ca semn de victorie întărîtară pe soldații lui Lucius. Aceștia puseră din nou mîna pe scări (căci nu mai aveau baliste35) și le duseră cu disperare la zidurile dușmanilor, fără să mai pricinuiască însă nici o pagubă, căci nu aveau acum cu ce. Lucius alerga în jurul lor și îi rugă să nu se mai expună morții. El îi aduse înapoi, contrar voinței lor și văicărindu-se.

XXXVIII. Așa a fost sfîrșitul acestei bătălii încrîncenate dată la parapete. Cezar, pentru ca dușmanii să nu mai încerce iarăși un atac îndrăzneț în contra parapetelor și zidurilor sale, așeză pe soldații care nu erau destinați să supravegheze mișcările dușmanilor chiar lîngă ele și le dădu instrucțiuni ca la sunetul trompetei să sară pe ziduri alternativ, cînd într-un punct, cînd într-altul. Ei făceau acest lucru neîntrerupt și fără să-i împingă cineva, pentru exercitarea lor proprie și pentru a inspira frică dușmanilor. Pe soldații lui Lucius i-a cuprins descurajarea și, cum se întîmplă de obicei în atari împrejurări, paznicii își neglijau datoria. Lipsind aceasta pază aveau loc dese dezertări, nu numai ale soldaților de rînd dar și ale unora dintre comandanți.

Înclina deja și Lucius spre pace, din milă pentru o mulțime atît de mare de oameni care urmau să se prăpădească. Însă unii din dușmanii personali ai lui Cezar, care se temeau pentru ei, îl rețineau încă. Cînd însă s-a văzut că Cezar primește pe dezertori cu îngăduință și cum dorința generală de pace creștea, pe Lucius l-a cuprins teamă de a nu fi predat lui Cezar, dacă s-ar opune acestei dorinți.

XXXIX. Făcînd deci oarecare încercări în această privință și obținînd speranțe, Lucius, convocînd armata, i-a ținut această cuvîntare: „Hotărîrea mea, tovarăși de arme, era să vă restabilesc forma de guvernămînt a strămoșilor noștri, atunci cînd vedeam că tirania, guvernămînt al triumvirilor, nu a încetat nici după moartea lui Cassius și Brutus, pretext sub care fusese instituită. În adevăr, în timp ce Lepidus era lipsit de participarea la guvernare, iar Antonius strîngea bani în provincii foarte îndepărtate, acest om administra totul singur, după placul sau, așa încît instituțiile strămoșești rămăseseră pentru romani o iluzie și o caricatură. Gîndindu-mă, prin urmare, să schimb această stare de lucruri prin restabilirea guvernămîntului popular de altădată, și deci a libertății, am crezut că după distribuirea răsplăților pentru victorie, promise soldaților a venit vremea să fie desființată guvernarea unuia singur. Dar cum n-am putut obține acest lucru pe calea convingerii, am încercat să-l obțin cu forța, în virtutea autorității cu care eram investit. Între timp Cezar mă învinuia pe nedrept că eu împiedic distribuirea de pămînturi din milă față de vechii proprietari. Mult timp eu n-am știut nimic despre această calomnie. Nici atunci însă cînd am luat cunoștință de ea n-am crezut că cineva îi va da crezare, deoarece putea să vadă că și eu am desemnat șefi care trebuiau să vă fixeze în colonii și să vă distribuie pămînturi. Totuși, defăimarea a ademenit pe unii care s-au dus la el cu scopul de a purta război în contra noastră. Așa au crezut ei de cuviință. Căci cu timpul și-au dat seama că lupta contra lor înșiși. Vouă însă vă declar solemn că ați ales cauza cea mai bună și ați suferit pentru ea chiar peste puterile voastre. Am fost învinsi. Însă nu de către dușmani, ci de foame, căreia ne-am lăsat pradă și unii dintre comandanții noștri. Cît mă privește pe mine, era frumos să lupt pentru patrie pînă la ultima picătură de sînge. Căci și moartea mi-ar fi înfrumusețat gloria, pentru intențiile pe care le-am avut. Dar nu mai pot continua lupta din milă de starea voastră, pe care vă pun mai presus decît gloria mea. Voi trimite așadar delegați la învingător și îl voi ruga să facă cu mine singur, în locul vostru al tuturor, ce va voi: vouă să vă acorde iertare, nu mie, deoarece voi sunteți concetățenii și odinioară ați fost soldații lui și nici în prezent chiar nu sunteți vinovați față de el, nici n-ați luptat în contra lui decît pentru o cauză frumoasă și nu ați fost învinși prin război, cît mai ales prin foame”.

XL. Așa le-a vorbit Lucius și îndată a trimis la Cezar trei delegați, pe care i-a ales dintre oamenii cei mai de vază. Mulțimea însă se puse pe plînsete. Unii își deplîngeau soarta lor. Alții deplîngeau soarta șefului lor, deoarece acesta, deși în ceea ce privește sentimentele lui li se părea în același timp și nobil și popular, trebuia să cedeze în fața unei nenorociri extreme. Cei trei delegați fiind primiți de Cezar, îi amintiră de patria comună ambelor armate, de campaniile de altă dată făcute în comun, de prieteniile cu oamenii cu vază și despre nobilul obicei al strămoșilor de a nu împinge neînțelegerile pînă la starea cînd nu mai pot fi împăcate. I-au spus și alte lucruri asemănătoare cu acestea socotite ca potrivite pentru a-l domoli. Cezar, care știa că armata dușmanilor se compune parte din recruți fără experiență, parte din veterani deprinși cu armele, răspunse cu prefăcătorie „că-i iartă pe aceia care au servit sub Antonius, din considerație pentru acesta; cît despre ceilalți ordona să se puie la discreția lui”. Acestea le-a spus în auzul tuturor. Pe unul însă dintre cei trei delegați, pe Furnius, îl luă de o parte și îl făcu să spere că va arăta mai multă îngăduință față de Lucius și ceilalți, cu excepția numai a dușmanilor săi personali.

XLI. Tocmai acești dușmani personali ai lui Cezar bănuiau acum că convorbirea particulară a acestuia cu Furnius, îi privește pe ei. De aceea primiră pe Furnius, la întoarcerea sa, cu insulte și pretinseră lui Lucius sau să ceară din nou condiții de pace egale pentru toți, sau să continue războiul pînă la ultimul om, căci acest război n-a fost întreprins în interesul personal al unuia singur ci în interesul general al patriei. Lucius fu de acord cu ei, deoarece compătimea niște oameni de aceeași condiție și promise că va trimite o altă delegație. Spunînd că nimeni nu este mai bun decît el pentru aceste negocieri, o porni îndată la drum, fără crainic, ci numai cîțiva oameni alergau înainte-i, ca să anunțe lui Cezar că sosește Lucius. Cezar îi ieși îndată intru

întîmpinare. Se găseau deja unul în fața altuia, înconjurați de prieteni și distingîndu-se de ceilalţi prin insignele și prin îmbrăcămintea de comandant suprem pe care amîndoi o aveau. Lucius se despărți de prietenii săi și, urmat numai de doi lictori, merse înainte, arătîndu-și în același timp prin ținută gîndul său. Cezar, înțelegînd, i-a imitat exemplul, făcînd aceasta ca un semn al bunăvoinței ce o va avea față de Lucius. Cînd însă Cezar a văzut că Lucius se grăbește să intre în șanțul său, pentru că și prin aceasta să lase să se vadă că este la discreția lui Cezar, acesta i-o ia înainte și iese în grabă din şant, ca Lucius să aibă încă libertatea de a delibera și hotărî cu privire la interesele sale. Acestea sunt semnele pe care și le dădeau ei reciproc prin îmbrăcăminte și gesturi, în timp ce înaintau unul către altul.

XLII. Cînd au ajuns la şant, s-au salutat unul pe altul, iar Lucius începu astfel: „Dacă eu, Cezar, aş fi dus război ca străin, aş considera o atare înfrîngere ca rușinoasă, și predarea și mai rușinoasă încă; de această rușine aş avea la dispoziție un mijloc uşor de a scăpa36. Dar deoarece am luptat pentru patrie cu un concetățean și cu un om de aceeași condiție cu mine, nu socotesc lucrul rușinos de a fi învins pentru o atare cauza de un atare bărbat. Și spun acestea, nu pentru a mă sustrage de la indiferent ce suferinți îmi pregătești (căci din cauza aceasta am venit în tabăra ta fără condiții de pace prealabile), ci ca să cer pentru ceilalți iertarea care este tot atît de dreaptă pe cît de folositoare ție personal. Spre a arăta acest lucru, eu trebuie să separ cauza mea personală de a celorlalți, ca tu, recunoscînd că numai eu sunt autorul celor întîmplate, să-ți reverși numai asupra mea mînia ta; și să nu crezi că vreau să-ți fac reproșuri prin grăirea mea liberă (căci acest lucru ar fi ne la locul lui), ci vreau să-ți vorbesc folosindu-mă numai de adevăr, fără de care îmi este imposibil să vorbesc.

XLIII. Mi-am luat asupră-mi acest război în contra ta, nu pentru că, după ce te-aş fi nimicit pe tine, să pun eu mîna pe puterea supremă, ci pentru a recîștiga patriei constituția aristocratică pe care a distrus-o guvernarea triumvirilor, lucru pe care nici tu nu l-ai putea tăgădui: căci atunci cînd voi ați instituit aceasta guvernare, recunoscînd că este ilegală, ați orînduit-o ca fiind necesară pentru un timp, deoarece Cassius și Brutus mai erau în viață, și vă era cu neputință să vă împăcați cu ei. Murind acei şefi ai războiului civil, cei care mai rămăseseră din partizanii lor, dacă mai există vreo rămășiță, au luat armele în mîna nu în contra patriei, ci din teamă de voi; în afară de aceasta, expirînd și cei cinci ani ai triumviratului vostru, am cerut ca funcțiile publice să fie restabilite după vechile legi ale patriei, fără să prefer acesteia chiar pe fratele meu, dar în nădejdea că la întoarcerea sa îl voi convinge cu multă uşurință de acest lucru și dorind ca operația aceasta să se facă în timpul funcției mele. Dacă ai fi făcut tu începutul, gloria ar fi fost numai a ta. Deoarece pe tine nu te-am putut convinge, am crezut, în drumul meu spre Roma, că se cere să întrebuințez chiar forța, în calitate de cetățean, de om de vază și de consul. Acestea sunt singurele motive pentru care am luptat în contra ta, și nu fratele meu, nici Manius, nici Fulvia, nici pămînturile împărțite soldaților care au luptat la Philippi, nici mila pentru proprietarii alungați de pe posesiunile lor. Și din această pricină, la rîndul meu, am dat legiunilor fratelui meu oameni însărcinați cu colonizarea lor, care luînd bunurile ţăranilor, le-au împărțit soldaților. Însă tu m-ai defăimat în fața soldaților, atribuind motivul războiului pe care ți l-am declarat, distribuirii de pămînturi, și nu purtării tale. În acest chip, îndeosebi, ai cîștigat sufletele veteranilor și m-ai învins. Căci ei au fost convinși că eu duc război în contra lor și ei se apăra prin tine contra nedreptăților pe care li le fac eu.

Trebuia firește să te prefaci, cît timp purtai război. Dar acum ca învingător, dacă ești dușman al patriei, trebuie să mă socotești și pe mine dușmanul tău, eu care i-am dorit ceea ce am crezut că este în interesul ei și care n-am putut să-mi ajung scopul din pricina Romei.

XLIV. Spunînd acestea, mă predau ție, așa cum ți-am mai declarat-o, ca să hotărăști cu mine ce vei voi. Faptul că am venit singur trebuie să-ți arăte ce am simțit eu despre tine și mai înainte și în prezent și continui încă să simt. Atîta despre mine! Cît privește prietenii mei și întreaga armată, dacă spusele mele nu ți se vor părea suspecte, îți voi da un sfat foarte potrivit intereselor tale: de a nu le face nici un rău din cauza neînțelegerilor dintre mine și tine și, deoarece ești și tu un om supus destinului, (care este nestatornic) pe aceia care cîndva, în împrejurări favorabile sau nefericite, vor dori să se expună primejdiei pentru tine să

nu-i respingi arătîndu-le, prin purtarea ta de acum, că nu trebuie să tragă speranța de salvare de la cei care n-au știut să-și conducă treburile cu succes. Iar dacă orice sfat al unui dușman este supus bănuielii și lipsit de bună credință, nu mă sfiesc să te și rog să nu pedepsești pe prietenii mei din cauza greșelilor și a nenorocirii mele, ci să arunci toată vina pe mine, căci eu sunt vinovat de toate. Cu această intenție i-am lăsat în urma mea, ca nu cumva, vorbindu-ți ție acestea în auzul lor, să dau impresia că, folosind un limbaj prefăcut, vorbesc în favoarea mea".

XLV. După ce Lucius și-a terminat cuvîntarea, Cezar răspunse: „Cînd te-am văzut, Lucius, că vii la mine fără a fi avut loc o înțelegere prealabilă, ți-am ieșit grabnic în cale pe cînd tu te aflai încă în afară întăriturilor mele pentru ca, fiind stăpîn încă pe tine, să chibzuiești asupra treburilor tale și să spui și să faci cele ce socotești că sunt în interesul tău. Deoarece însă (ceea ce este o caracteristică a celor ce-și mărturisesc păcatele) te predai nouă, nu mai este nevoie să combați toate cele pe care mi le-ai spus prefăcut și fals. Ai dorit de la început să-mi faci rău și-mi faci și acum. Căci dacă mi-ai fi propus condiții de pace, ai fi dat peste un învingător care a fost jignit. Însă prin faptul că tu te predai nouă pe tine și pe prieteni și armata ta fără condiții, mă dezarmezi de toată ura și mă lipsești de o putere pe care tu în mod necesar mi-ai fi acordat-o dacă ar fi intervenit, tratative. Căci se împletește ceea ce meritați să suferiți cu ceea ce ar trebui să fac eu. Dar voi prefera această parte din urmă din considerație față de zei, față de mine însumi și față de tine, Lucius. Și eu nu te voi amăgi în speranța cu care ai venit la mine".

Acestea au fost declarațiile făcute unul altuia, atît cît am putut eu să înțeleg din "Comentarii" sensul celor spuse și să le redau în această limbă37. După aceasta s-au despărțit, Cezar cu laude și admirație pentru Lucius, că n-a vorbit nimic lipsit de noblețe și nimic necugetat, iar Lucius lăudînd pe Cezar din cauza bunătății și a laconismului său. Ceilalți tălmăceau cele discutate după înfățișarea celor doi bărbați.

XLVI. După acestea, Lucius trimise pe tribuni ca să ia de la Cezar parola pentru armată. Ei îi aduseră registrul cu numărul soldaților, așa cum și acum este obiceiul cînd un comandant cere parolă, pentru a prezenta regelui o situație zilnică, cuprinzînd numărul oamenilor prezenți. După ce au primit parola, gărzile rămîneau încă în mîinile lor. Căci așa poruncise Cezar însuși, ca în acea noapte amîndouă armatele să-și aibe gărzile ei proprii. În zorii zilei următoare, Cezar făcu sacrificii, iar Lucius îi trimise armata. Soldații erau înarmați și echipați ca pentru un marș. Ei salutară pe Cezar de departe ca „imperator" și s-au așezat la rînd, pe legiuni, în locul indicat de Cezar veteranii separați de recruți. După terminarea sacrificiului, Cezar, încununat cu lauri, simbol al victoriei, se așeză pe o tribună și ordonă tuturor să depună armele pe locul unde erau așezați. După depunerea armelor, porunci veteranilor să vină mai aproape, fiind hotărît să-i dojenească pentru nerecunoștința lor și să bage frica în ei. S-a cunoscut dinainte ca el intenționează să facă aceasta și soldații lui Cezar, fie din înțelegere între ei, cum adesea atari lucruri se pun la cale dinainte, fie din sentimente față de niște oameni din același neam cu ei, părăsind rîndurile în care primiseră ordin să stea, se revărsară printre soldații lui Lucius, care se apropiau, ca printre foști tovarăși de luptă, se salutară, plînseră împreună cu ei, rugară pe Cezar pentru ei și nu mai încetară cu strigătele și îmbrățișările. În cele din urmă, împărtășiră același sentiment și recruții ambelor armate. Era o învămășeală de nedeslușit.

XLVII. De aceea Cezar nu mai putu să ducă la îndeplinire hotărîrea sa, ci abia potolind strigătele spuse alor săi: „Voi, tovarăși de luptă, v-ați purtat în așa fel față de mine, încît nu pot să vă refuz nici o dorință. Eu cred că recruții au luptat constrînși sub conducerea lui Lucius. De la aceștia38 însă, care au luptat adesea cot la cot cu voi, și care acum sunt salvați grație vouă, doream să aflu ce rău le-am făcut noi lor sau ce favoare le-am refuzat sau ce lucru mai mare au așteptat de la altul, de au purtat armele în contra mea, în contra voastră și în contra lor inșile. Căci toate necazurile prin care am trecut au fost pentru împărțirea de pămînturi la care au fost și ei părtași. Îi voi întreba și acest lucru, dacă-mi îngăduiți, și acum chiar." Cum soldații nici nu voiau să audă, ci-i cereau într-una îndurare, Cezar spuse: „Vă conced tot ce doriți și vi-novații să fie lăsați nepedepsiți pentru greșelile lor, numai că pe viitor să fie una cu voi". Ambele părți promiseră și strigăte de bucurie și de mulțumire fură îndreptate către Cezar. Acesta îngădui unora din ai săi și să găzduiască pe unii (din foștii adversari). Porunci ca mulțimea celorlalți să-și ridice corturi aparte, pe locul

în care se aşezaseră prima dată, pînă ce el va desemna oraşe pentru iernat şi diriguitori care să-i conducă în acele oraşe.

XLVIII. Şezînd pe o tribună, Cezar chema pe Lucius din Perusia împreună cu romanii mai cu vază. Coborîră mulţi senatori şi mulţi din aşa-numiţii cavaleri, toţi avînd din pricina repedei schimbări a situaţiei lor o înfăţişare jalnică. Îndată ce au ieşit din Perusia, s-a şi instalat gardă în jurul oraşului. După sosirea lor, Cezar lua pe Lucius lîngă el. Dintre ceilalţi, unii fură repartizaţi prietenilor lui Cezar, alţii centurionilor, toţi ai lui primind dinainte de a-i trata cu cinste şi a-i ţine în acelaşi timp sub o pază tainică pe foştii duşmani. Porunci de asemenea că locuitorii Perusiei, care cereau iertare de pe ziduri, să vină, dar fără senat39. După ce veniră, el le dădu iertare. Decurionii40 însă au fost la început arestaţi şi îndată după aceea executaţi, în afară de Aemilius Lucius, care judecînd mai înainte la Roma asasinarea lui Caius Cezar, a votat pe faţă pedepsirea asasinilor şi a cerut tuturor să voteze la fel, ca să ispăşească acea crimă.

XLIX. Însăşi Perusia hotărîse Cezar s-o dea soldaţilor pentru a o prăda. Însă un oarecare locuitor, nu prea întreg la minte cu numele de Cestius41 care luptase în Macedonia, fapt pentru care îşi zicea Macedonicus, dădu foc casei sale şi se aruncă în foc. Vîntul luînd flacăra o răspîndi prin toată Perusia şi arse în întregime oraşul, afară de templul lui Vulcan. Aşa a fost sfîrşitul acestui oraş vestit prin vechimea şi demnitatea să. Se spune că sub tirenieni42 el a făcut parte din primele douăsprezece oraşe pe care le-au construit ei în Italia. De aceea perusienii cinsteau pe Junona ca şi tirenienii. Acum însă aceia care au împărţit între ei rămăşiţele oraşului, au luat ca zeu protector pe Vulcan în locul Junonei. A doua zi Cezar se împacă solemn cu toţi. Soldaţii săi însă nu încetară de a se declara cu zgomot în contra anumitor persoane pînă ce acestea nu au fost omorîte. E vorba de cei mai mari duşmani ai lui Cezar: Canutius, Caius Flavius, Clodius Bithynicus şi alţii. Acesta a fost sfîrşitul asediului lui Lucius în Perusia şi aşa s-a terminat acest război care părea că va fi pentru Italia şi foarte primejdios şi de lungă durată.

L. Asinius, precum şi Plancus, Ventidius, Crassus, Ateius şi toţi cei care erau din acest partid şi care aveau încă o armată ce nu era de dispreţuit, ba dimpotrivă, consta din treisprezece legiuni experimentate şi din şase mii cinci sute călăreţi, socotind că Lucius a fost căpetenia acestui război, s-au dus îndată la mare, fiecare pe altă cale. O parte s-a dus la Brundisium, alta la Ravenna, alta la Tarent. De acolo unii s-au îndreptat către Murcus sau Ahenobarbus, alţii către Antonius. Prietenii lui Cezar îi urmăreau oferindu-le tratative de pace; în caz că nu consimţeau îi ţineau sub presiune, mai ales pe cei din infanterie. Dar numai pe două legiuni din cele care aparţinuseră lui Plancus şi care fuseseră interceptate la Cameria putu Agrippa să le convingă să treacă la el. Fulvia a fugit la Puteoli, împreună cu copiii săi, şi de acolo la Brundisium cu trei mii de călăreţi care îi fuseseră trimişi de către comandanţii de armată, ca escortă. La Brundisium se urcă în cinci corăbii de război pe care trimisese să le aducă din Macedonia şi a plecat pe mare. A plecat împreună cu ea şi Plancus, care din prostie şi-a părăsit armata care-i mai rămăsese. Soldaţii săi aleseră pe Ventidius drept comandant al lor. Asinius mijloci o prietenie între Ahenobarbus şi Antonius.

Asupra acestui lucru amîndoi scriseră lui Antonius, punîndu-i la dispoziţie, într-o eventuală grabnică întoarcere în Italia, locuri potrivite pentru debarcare şi mijloace de trai.

LI. Atenţia lui Cezar era însă îndreptată asupra unei alte armate numeroase a lui Antonius, care se găsea pe lîngă, Alpi, sub conducerea lui Fufius Calenus. Cezar deja îl bănuia pe Antonius. El avea de gînd să-i lase această armată, în cazul că mai rămînea încă prieten cu el, iar dacă s-ar fi ajuns la război, să-şi întărească şi el forţele considerabil. Dar în timp ce el încă ezită şi pîndea un prilej cinstit, moare Calenus. Acum Cezar, găsind un pretext potrivit pentru ambele lui planuri, plecă într-acolo şi lua sub stăpînirea lui şi armata şi Gallia şi Spania, provincii care aparţineau lui Antonius. Fufius, fiul lui Calenus, îi cedă totul fără luptă, deoarece se temea de el. Astfel Cezar, printr-această singură lovitură punînd stăpînire pe unsprezece legiuni şi pe nişte ţinuturi atît de întinse, după ce destitui pe comandanţii lor şi-i înlocui cu de-ai săi, s-a reîntors la Roma.

LII. Neterminîndu-se încă iarna, Antonius a reţinut pe delegaţii din colonii veniţi la el, fără să-şi arate intenţiile. În primăvara însă făcu un drum de la Alexandria la Tir. De la Tir, luînd calea apei, s-a dus în

Cipru, în Rhodos și în Asia. Aci se informă de cele petrecute în Perusia. Făcu reproșuri fratelui său, Fulviei și în deosebi lui Manius. Pe Fulvia în adevăr o găsi la Atena, fiind refugiată aci de la Brundisium. Pompei îi trimise din Sicilia, cu corăbii de război, pe mama lui, Iulia, care se refugiase la el întovărășită de cei mai de seamă dintre partizanii săi și anume: Lucius Libo, socrul lui Pompei, Saturninus și alții. Toți acești oameni luînd în considerare capacitatea de acțiune a lui Antonius cereau ca el să se împace cu Pompei și să-l ia ca aliat în contra lui Cezar. Antonius le răspunse că se simte recunoscător față de Pompei, pentru mama sa, și că-și va arăta recunoștiința, în fapte, la timp. El personal, dacă ajunge în război cu Cezar, dorește să aibă de aliat pe Pompei. Dacă însă Cezar rămîne credincios înțelegerilor cu el, va încerca să împace pe Cezar cu Pompei. Acesta a fost răspunsul lui Antonius.

LIII. Cezar, întorcîndu-se din Gallia la Roma, a aflat, firește, că acei oameni s-au dus pe calea mării la Atena. Neavînd însă nici o știre precisă cu privire la răspunsul lui Antonius, caută să întărîte pe noii coloniști în contra lui Antonius spunînd că acesta ar repune pe Pompei, împreună cu țăranii ale căror pămînturi le dețin ei, în posesia dreplurilor lor. Căci cei mai mulți dintre acești țărani se refugiaseră la Pompei. Acest argument era, într-adevăr, convingător, dar nu de natură să facă pe noii coloniști să lupte cu înflăcărare în contra lui Antonius. Iată gloria pe care i-o procuraseră isprăvile de la Philippi lui Antonius. Cezar însă socotea că va întrece prin numărul soldaților săi pedestri pe Antonius, Pompei și Ahenobarbus. Căci avea deja peste patruzeci de legiuni. Neavînd însă nici o corabie, și nici putință să aibă, se temea ca nu cumva aceia, avînd cinci sute de corăbii, să blocheze Italia, constrîngînd-o la foamete. Reflectînd la aceste lucruri deși i se ofereau spre alegere multe fete tinere a scris lui Maecenas să ceară pentru el mîna Scriboniei, sora lui Libo, socrul lui Pompei, ca și pe această cale, la nevoe, să se poată împăca cu acesta din urmă. Libo, aflînd despre propunere, a scris la ai săi să căsătorească fără zăbavă pe sora sa cu Cezar. Cezar trimise după aceasta pe prietenii și armatele lui Antonius în care nu avea încredere, sub diferite pretexte, pe unii într-o parte, pe alții într-alta. Pe Lepidus l-a trimis în Libia, așa cum se hotărîse mai nainte, împreună cu cele șase legiuni suspecte ale lui Antonius.

LIV. Chemînd la el pe Lucius, pe de o parte îi laudă dragostea sa de frate, dacă el, împărtășind și acum vederile lui Antonius, dorește să-și ia asupra-și vina acestuia, iar pe de altă parte îi dezaproba lipsa sa de recunoștință, dacă el cu toată marea favoare care i-a fost acordată, chiar și acum nu face nici o mărturisire cu privire la Antonius, cînd umbla zvonul că acesta a făcut alianța cu Pompei pe față: „Eu, încrezîndu-mă în tine, spuse el, după moartea lui Calenus, pentru ca provinciile și armata lui să nu rămînă fără conducător, le-am administrat prin prietenii mei pentru Antonius. Acum însă, cînd cursa întinsă a ieșit la lumină, le declar pe toate ca proprietate a mea, iar ție, dacă dorești să pleci la fratele tău, îți îngădui plecarea în toată siguranța”. Cezar a spus aceasta fie că voia să pună la încercare pe Lucius, fie că voia ca cele spuse să ajungă la urechile lui Antonius. Lucius însă se exprimă ca și înainte: „am știut că Fulvia nutrește sentimente monarhice. Iar eu m-am folosit de armatele fratelui meu pentru distragerea voastră a tuturor. Și acum, dacă fratele meu ar veni pentru ca să desființeze triumviratul, pe față sau pe ascuns voi alerga la el ca să lupt încă o dată pentru patrie și în contra ta cu toate binefacerile pe care mi le-ai făcut. Din contră, dacă și acela caută să-și aleagă tovarăși pentru instituirea unui regim de dictatură, voi lupta alături de tine în contra lui, cîtă vreme pot gîndi că tu nu năzuiești stabilirea unei orînduiri autocrate. Căci voi pune totdeauna mai presus binele patriei, decît recunoștința și rudenia”. Acesta fu răspunsul lui Lucius. Cezar, admirînd pe Lucius și acum, ca și altădată. Spuse: “nu te voi împinge să iei armele în contra fratelui tău, chiar dacă dorești asta; ca un om de atare caracter, îți încredințez întreaga Spanie și armata care se afla în ea, avînd în subordine pe guvernatorii ei actuali, pe Ducaeus și Lucius”. Acesta fu procedeul onorabil prin care Cezar expedie pe Lucius, dar puse pe locotenenți să-l supravegheze fără ca el să observe.

LV. Antonius lăsă pe Fulvia bolnavă în Sicyone[43] și plecă de la Corcyra în Marea Ionică, cu o armată în adevăr nu însemnată, dar cu o flotă de două sute de corăbii, pe care le construise în Asia. Fiind informat că Ahenobarbus îi iese în cale cu o flotă și o armată numeroasă, deși unii dintre prietenii săi nu aveau încredere în statornicia sa cu tot tratatul încheiat între ei (căci Ahenobarbus făcea parte dintre aceia care

fuseseră condamnați prin lege pentru asasinarea lui Caius Cezar și ca urmare a acestei condamnări fuseseră proscriși și cei care luptaseră la Philippi în contra lui Antonius și Cezar), cu toate acestea ca să pară că are încredere în el, înainta cu cinci din cele mai bune corăbii ale sale, ordonînd celorlalte să-l urmeze la o oarecare distanță. Ahenobarbus se zărea deja sosind în grabă cu întreaga sa flota și cu întreaga armată, cînd Plancus, care stătea alături de Antonius, începu să se teamă și să-i ceară acestuia să oprească înaintarea și să trimită înainte cîțiva oameni, pentru a pune la încercare pe Ahenobarbus, pecare el îl bănuia că are gînduri ascunse. Antonius însă, spunînd că el prefera să moară ca victima a calcării unui tratat, decît să scape și să pară laș, continua drumul. Deja erau aproape unii de alții și corăbiile comandanților, care se cunoșteau după semnele lor distinctive, înaintau una către alta, cînd primul lictor al lui Antonius, care conform uzului stătea la prora corăbiei, fie uitînd că sosea un om cu o situație nesigură și în același timp comandant al unei armate proprii, fie dintr-o oarecare mîndrie nobilă, comandă celor care veneau întru întîmpinare, întocmai ca unor oameni supuși sau inferiori, să ia insigna distinctivă. Aceștia o dădură jos și întoarseră corabia lor alături de aceea a lui Antonius. Cînd se priviră și se salutară între ei comandanții, iar armata lui Ahenobarbus se adresă lui Antonius spunîndu-i „imperator”, abia atunci a prins curaj Plancus. Antonius primi pe Ahenobarbus în corabia sa și plecară la Paloes, unde Ahenobarbus mai avea o armată de uscat. Aci, el se încredință lui Antonius cu totul.

LVI. De aici au pornit spre Brundisium, care era păzit doar de cinci cohorte ale lui Cezar. Dar brun-disienii închiseră porțile orașului lui Ahenobarbus ca unui vechi dușman, iar lui Antonius pentru că aducea pe un dușman. Antonius, înfuriindu-se și socotind că acestea sunt niște pretexte fără temei și că în realitate garnizoana lui Cezar îl împiedica să intre din ordinul acestuia, separă istmul pe care este situat orașul printr-un șant și un zid. Orașul Brundisium este în adevăr o peninsulă într-un port cu forma unei semilune. Acum accesul de pe uscat în oraș nu mai era posibil, deoarece povîrnișul care făcea legătura între ele era întretăiat și separat prin zid, Antonius înconjură și portul care avea mare întindere și insulele din el cu multe fortărețe. Trimise apoi oameni în jurul coastelor Italiei cu ordinul de a ocupa locurile cele mai avantajoase. În același timp invită pe Pompei să se ducă cu flota în Italia și să întreprindă ce-i va sta în putință. Pompei trimise îndată bucuros pe Menodorus cu o flotă puternică și o armată de patru legiuni cu care acesta smulse Sardinia, o provincie a lui Cezar, și cele două legiuni care stăteau acolo. Spaima alianței lui Pompei și Antonius înlesni aceasta defecțiune. În Italia, trupele lui Antonius luară Sipus, oraș al Ausoniei[44] Pompei asedie Thurii și Coilsentia[45] și pustii împrejurimile cu cavaleria.

LVII. Cezar, văzîndu-se atacat cu atîta repeziciune și din toate părțile, trimise pe Agrippa în Ausonia în ajutorul populației năpăstuite. În drum, Agrippa lua cu sine pe veteranii împămînteniți care îl urmau la o oarecare distanță, căci nu le convenea să meargă împotriva lui Pompei. Aflînd însă că aceste lucruri se petrec după hotărîrea lui Antonius, s-au întors îndată înapoi pe furiș. Acest lucru îl îngrozi în deosebi pe Cezar. Cu toate acestea, ducîndu-se la Brundisium cu o altă armată, solicita din nou pe veterani, le schimbă dispozițiile și luă cu el pe cei colonizați sub conducerea lui, care îl urmară din respect față de el și cu intenția ascunsă de a împăca pe Antonius cu Cezar, iar dacă Antonius stăruie, neînduplecat, să poarte război, să ajute pe Cezar. Cezar fu reținut cîteva zile în Canusium, din motive de boală. Cu toate că în privința forțelor armate era cu totul superior lui Antonius, găsind Brundisium despărțit prin întărituri nu putu face nimic altceva decît să-și așeze tabăra alături de oraș și să aștepte evenimentele.

LVIII. Antonius era în avantaj prin întăriturile sale, încît deși avea o armată cu mult inferioară numericește, putea să se apere fără nici o primejdie de atacul dușmanului. Totuși chemă în grabă armată sa din Macedonia și mai folosi o stratagemă: puse ca pe ascuns, în timpul nopții, să iasă din port corăbii de război și de transport cu un mare număr de țărani, care în timpul zilei trebuiau să reintre sub ochii lui Cezar, înarmați, unii după alții, dînd impresia că sosesc din Macedonia. Mașinile de război ale lui Antonius, fiind deja gata, acesta era pe punctul de a ataca pe locuitorii orașului Brundisium, spre marea durere a lui Cezar, care nu putea să le dea ajutor. Spre seară, primiră amîndoi știrea că Agrippa a reintrat în posesia Sipuntei, că Pompei a fost respins de la Thurii, dar că încă asediază Consentia. Aceste știri au impresionat foarte neplăcut

pe Antonius. Cînd însă sosi și vestea că Servilius[46] se apropie de Cezar cu o mie cinci sute de călăreți, nu-și mai stăvili atacul. Îndată după cină, împreună cu prietenii pe care i-a găsit pregătiți și cu patru sute de călăreți, năpustindu-se cu mult curaj, atacă prin surprindere pe cei o mie cinci sute de călăreți care încă dormeau lîngă orașul Uria și prin groază pe care le-o inspira îi ia prizonieri fără luptă. În aceeași zi îi și aduce cu el la Brundisium. O atît de mare frică a inspirat încă renumele de invincibil pe care și l-a cîștigat Antonius la Philippi.

LIX. Cohortele praetoriene ale lui Antonius, înfumurate de acest renume, se apropiară de zidul de apărare al lui Cezar, în pîlcuri și întrebau pe un ton insultător pe tovarășii lor de luptă de altădată dacă au venit să lupte în contra lui Antonius, care i-a salvat pe ei toți la Philippi. Soldații lui Cezar le-au strigat: „voi ați venit să luptați în contra noastră”. Apropiindu-se unii de alții, au început convorbiri între ei prin care-și aduceau imputări reciproce: unii se plîngeau că le-a fost închis orașul Brundisium și că a fost luată prin viclenie armata lui Calenus; ceilalți de faptul că Brundisium a fost separat și asediat, că Ausonia a fost pustiită și că au făcut cauza comună pe de o parte cu Ahenobarbus, un asasin al lui Caius Cezar, iar pe de alta cu Pompei, un dușman comun. În cele din urmă soldații lui Cezar își dădură gîndul pe față celorlalți: ei s-au alăturat lui Cezar, nu pentru că au uitat calitățile militare ale lui Antonius, ci cu intenția de a-i împaca pe amîndoi și numai dacă Antonius nu consimte la aceasta și tine morțiș la război, vor lupta pentru Cezar. Aceste lucruri ei le spuneau pe față, chiar și atunci cînd se apropiau de tabăra lui Antonius. În timpul acestor convorbiri se răspîndi vestea despre moartea Fulviei. Se spunea că ea s-a îmbolnăvit din cauza supărării provocate de reproșurile lui Antonius și se credea că ea și-a agravat intenționat această boală, din pricina urii pe care i-o arătase Antonius, părăsind-o în momentul cînd zăcea bolnavă și plecînd fără să o vadă. Această moarte părea că va avea în alte privințe, că urmări, avantaje pentru ambele părți, căci scăpau de o femeie care niciodată nu putea să se liniștească și care, din gelozie față de Cleopatra, provocase un război atît de greu. Cu toate acestea Antonius a suportat această întîmplare cu greu pentru că se socotea și pe el într-o oarecare măsură cauza ei.

LX. Era însă un oarecare Lucius Cocceius, prieten cu amîndoi comandanții, pe care Cezar îl trimisese în vara trecută împreună cu Caecina[47] în Fenicia la Antonius și care, după reîntoarcerea lui Caecina, rămăsese pe lîngă Antonius. Acest Coceius, nelăsîndsă-i scape momentul favorabil de atunci, pretinse că este invitat de către Cezar să vină să-l vadă. Primind îngăduința de a pleca, el întrebă pe Antonius, voind să-l încerce, dacă și el trimite vreun răspuns lui Cezar la scrisorile pe care le-a primit de la acesta prin el, Cocceius. Antonius răspunse: „acum, cînd suntem dușmani, ce am putea noi să ne scrim unul altuia, decît un schimb de vorbe urîte? La scrisorile de mai înainte i-am răspuns cu o scrisoare trimisă prin Caecina; dacă vrei, ia o copie a ei.” La această ironie a lui Antonius, Cocceius răspunse că nu admite ca Cezar să fie numit dușman, avînd în vedere felul cum s-a purtat el față de Lucius și de ceilalți prieteni ai lui Antonius. Atunci Antonius ripostă: „după ce mi-a închis Brundisium, după ce mi-a luat provinciile și armata lui Calenus, mai este încă binevoitor numai față de prietenii mei, dar, pe cît se pare, nu ca să mi-i păstreze ca prieteni. Ci ca să mi-i facă dușmani prin binefacerile sale”. Cocceius, ascultînd și reproșurile pe care le mai adause Antonius, nevoind să mai întărite pe un om din fire violent, a plecat la Cezar.

LXI. Cezar, văzîndu-l, își arătase surprinderea că n-a venit mai în grabă la el. „Doar n-am salvat, spuse el, viața fratelui tău, ca tu să-mi fii dușman”. Cocceius răspunse: „Cum, tu îți faci din dușmanii tăi prieteni, iar pe prieteni îi numești dușmani, și le iei armata și provinciile?” Cezar îi răspunse: „nu era cu putință după moartea lui Calenus, să fie lăsate în mîinile fiului lui Calenus, pe jumătate copil, niște trupe atît de mari, cînd Antonius se afla încă departe, cu atît mai mult că Lucius, bizuindu-se pe el, și-a pierdut mințile, în timp ce Asinius și Ahenobarbus care se găseau în apropiere abia așteptau să le folosească în contra noastră. Pentru acest motiv m-am grăbit să iau și legiunile lui Plancus, ca să nu treacă de partea lui Pompei”. În adevăr cavaleria acestor legiuni a trecut în Sicilia. Cocceius spuse: aceste lucruri i-au fost raportate lui Antonius într-altfel. De altfel, Antonius nu le-a dat nici o crezare, pînă ce i-a fost oprită intrarea în Brundisium întocmai ca unui dușman. Cezar îi răspunse ca în această privință el personal n-a dat nici o dispoziție. Că nici n-

a știut dinainte ca el vine cu flota spre acel loc și nici nu se așteptase să sosească întovărășit de dușmani. Brundisienii însăși și comandantul gărzii pe care li-l lăsaseră acestora, din cauza incursiunilor lui Ahenobarbus, au refuzat cu de la ei putere intrarea lui Antonius, deoarece se aliase cu Pompei, dușmanul comun, și aducea cu sine pe Ahenobarbus, ucigașul tatălui meu, un osîndit prin judecata publică și un proscris, care după lupta de la Philippi a asediat Brundisium și asediază și acum de jur-împrejur coastele Marii Ionice, care mi-a ars corăbiile și a prădat Italia”.

LXII. „Dar, spuse Cocceius, v-ați permis unul altuia de a face alianțe fiecare cu cine vrea. Și Antonius, care are față de tatăl tău o stimă întru nimic mai mică decît o ai tu însuți, nu s-a aliat cu nici unul din ucigașii săi. Ahenobarbus nu face parte din numărul ucigașilor. Sentința judiciară în contra lui provine din pică personală, căci nici măcar n-a participat la acel plan. Și dacă am vrea să-l socotim nedemn de iertare pentru faptul că era prieten cu Brutus, ar trebui să continuăm a urî aproape pe toți cetățenii romani. Antonius nu s-a aliat cu Pompei ca să-l ajute în lupta contra ta, ci pentru că, în cazul cînd tu i-ai declara război lui, să aibă în Pompei un aliat sau, în caz contrariu, să-l împace cu tine, deoarece nici acela n-a comis vreo greșeală de neiertat. Dar tu porți și vina acestora. Căci dacă nu s-ar fi iscat război în Italia, nici aceștia n-ar fi îndrăznit, în atari împrejurări, să trimită negociatori la Antonius”. Cezar, mereu pe același ton de reproșuri, spuse: „războiul în contra Italiei și în același timp în contra mea l-au început Manius, Fulvia și Lucius. Pompei însă mai înainte vreme n-a pus piciorul pe coastele Italiei: acum însă îl pune, deoarece se bazează pe sprijinul lui Antonius”. „Nu bazîndu-se pe sprijinul lui Antonius, spuse Cocceius, ci din ordinul acestuia. Căci nu-ți voi ascunde faptul că el va ataca cu flota sa puternică și restul Italiei lipsită de flotă, dacă nu vă veți împăca”. Cezar (căci nu ascultase cu indiferență observația bine ticluită), reflectînd puțin, spuse: „dar Pompei nu va scăpa cu fața curată, un nenorocit izgonit și acum rușinos de la Thurii”. Cocceius, pătrunzînd punctele litigioase din ambele părți, aduse conversație asupra morții Fulviei și asupra împrejurărilor în care s-a produs: supărată din pricina urii pe care i-o arăta Antonius, s-a îmbolnăvit și și-a agravat boală din cauza relei dispoziții, deoarece Antonius n-a vizitat-o deloc în timpul bolii, așa încît el este cauza morții sale. Acum cînd nici Fulvia nu mai exista nu va mai rămîne nimic altceva decît să vă comunicaţi în mod deschis chestiunile asupra cărora vă bănuiți unul pe altul.

LXIII. Cocceius știu să atragă pe Cezar prin această conversație în așa fel, încît acesta îl reținu în acea zi ca oaspe al lui. El ruga pe Cezar să-i dea ceva scris către Antonius ca unul mai tînăr către unul mai în vîrstă. Cezar răspunse că nu va scrie unuia care încă se războiește cu el, căci nici acela nu i-a scris lui, dar va face reproșuri scrise mamei acestuia, ca una care fiind rudă de sînge cu el și bucurîndu-se întotdeauna de stima lui deosebită a fugit totuși din Italia, ca și cînd nu s-ar fi putut aștepta din partea lui la tot atît de multe lucruri ca și din partea propriu lui ei fiu. De acest pretext se folosi Cezar ca să scrie Iuliei. La ieșirea sa din tabără, mulți centurioni îi făcură cunoscut lui Cocceius și sentimentele armatei. Pe lîngă altele, Cocceius puse în curent pe Antonius în deosebi cu dispozițiile soldaților, ca să știe că, dacă nu se împacă cu Cezar, ei vor avea de luptat contra lor. Sfătui așadar pe Antonius să recheme pe Pompei în Sicilia din ținuturile pe care le devasta și să trimită pe Ahenobarbus încotro va crede, pînă în momentul cînd pacea ar fi încheiată. Și mama lui Antonius (căci făcea parte din familia Iuliilor) sprijini acest sfat. Antonius însă se punea în situația rușinoasă de a chema încă o dată pe Pompei în ajutor, în cazul cînd tratativele pentru pace ar eșua. Dar mama sa, exprimîndu-și ferm convingerea că aceste tratative vor avea succes, iar Cocceius întărind această convingere și dîndu-i să înțeleagă că el mai știe ceva în această privință, Antonius cedă. Ordonă, în consecință, ca Pompei să se retragă în Sicilia, sub pretextul că se va îngriji el personal de lucrurile asupra cărora se înțeleseseră. Pe Ahenobarbus îl trimise comandant suprem în Bithynia.

LXIV. Îndată ce armata lui Cezar lua cunoștință despre aceste lucruri, ea alese delegați care urmau să meargă pe rînd la ambii comandanți de armată. Acești delegați nu se amestecară în plîngerile lor, spunînd că ei n-au fost aleși să judece neînțelegerile dintre ei, ci ca să-i împace numai. Lărgind delegația prin primirea lui Cocceius, ca prieten comun amîndorura, și a lui Pollio din partea lui Antonius, iar din partea lui Cezar a lui Maecenas, au hotărît ca Cezar și Antonius să uite jignirile aduse unul altuia în trecut și pe viitor să

domnească între ei pacea. Și deoarece nu de mult timp murise Marcellus, soțul Octaviei[48], sora lui Cezar, intermediatorii păcii au cerut lui Cezar să dea în căsătorie pe sora sa Octavia lui Antonius. Cezar îndeplini îndată această dorință. Cei doi comandanți se îmbrățișară și strigătele de bucurie ale armatei și urările de bine pentru amîndoi n-au încetat toată ziua și toată noaptea.

LXV. Cezar și Antonius împărțiră iarăși între ei imperiul roman, fixînd ca hotar între ținuturile guvernate de fiecare Scodra, un oraș din Illiria, care părea așezat aproximativ în mijlocul golfului Ionic. Toate provinciile și insulele așezate la răsărit de acest oraș pînă în sus, la rîul Eufrat, aparțineau lui Antonius; cele de apus, pînă la Ocean, aparțineau lui Cezar. Lepidus păstra Libia, așa cum i-o dăduse Cezar.

Cezar avea ca sarcina să poarte război cu Pompei, dacă nu poate fi împăcare între ei. Lui Antonius îi venea ca sarcină războiul cu parții, spre a pedepsi încălcarea tratatului față de Crassus. Ahenobarbus păstrează aceleași condiții de alianță cu Cezar, pe care le-a avut cu Antonius. În sfîrșit, și unul și altul, putea nestingherit să-și recruteze o armată egală ca forță în Italia. Cu aceste condiții s-a încheiat ultimul tratat dintre Cezar și Antonius. Și îndată fiecare și-a trimis prietenii pentru a duce la îndeplinire treburile mai urgente. Antonius trimise pe Ventidius în Asia, ca să reprime pe parți și pe Labienus, fiul lui Labienus, care cu ajutorul parților și folosind aceste momente turburi făcuse incursiuni în Siria și în celelalte țări din Ionia. Dar isprăvile lui Labienus și ale parților, precum și înfrîngerile suferite de ei vor fi arătate în „Istoria parților”[49].

LXVI. Între timp, Menodorus, omul lui Pompei a alungat iarăși din Sardinia pe Helenus[50], un comandant al lui Cezar, care o cucerise printr-un atac puternic. Supărat în mod deosebit de acest fapt, Cezar respinse toate încercările lui Antonius de a-l împăca cu Pompei. Sosind la Roma, ei desăvîrșesc căsătoria proiectată. Antonius pedepsi cu moartea pe Manius, deoarece acesta întărîtase pe Fulvia, clevetind-o pe Cleopatra și dăduse prilej la atîtea nenorociri. Înștiința apoi pe Cezar că Salvidienus, un comandant al armatei sale de pe malurile Ronului, a intenționat în taina să-l părăsească și i-a trimis în această privință un sol, pe cînd el asedia Brundisium. Nu toți aprobau pe Antonius, de altfel o fire blajină și cu o ușoară înclinație spre bunăvoință, să dezvăluie acest secret. Cezar însă ordonă îndată ca Salvidicnus să vină în grabă la el, sub pretext că prezența lui personală este necesară pentru ceva, spunînd că imediat după aceea îl va trimite iarăși în fruntea armatei sale. Salvithenus sosind, Cezar ordona să fie supus cercetării și-l condamnă la moarte. Iar armata pe care Salvidienus o comandă, deoarece nu-i inspiră încredere, o dădu lui Antonius.

LXVII. La Roma era foamete apăsătoare. Nu mai soseau provizii nici din Orient, deoarece negustorii se temeau de Pompei și de Sicilia, nici din Apus, deoarece Sardinia și Corsica erau ocupate de partizanii lui Pompei, și nici din Africa, deoarece dușmanii stăpîneau drumurile maritime din ambele direcții. Se ridicară astfel prețurile tuturor articolelor de consum și poporul arunca vina acestei nenorociri pe neînțelegerea dintre conducători; îi huleau și le cereau să se împace de grabă cu Pompei. Deoarece Cezar nu ceda nici acum, Antonius îi ceru să grăbească barem războiul, pentru a înlătura lipsa. Dar deoarece lipseau banii necesari pentru acest război se publică atunci un edict ca stăpînii să plătească pentru fiecare sclav jumătate din cele douăzeci și cinci de drahme care fuseseră stabilite pentru războiul în contra lui Cassius și Brutus. De asemenea, aceia care primeau o moștenire prin testament erau obligați să dea statului o parte din ea. Poporul smulse acest edict cu o furie sălbatică, indignîndu-se că după ce acești oameni au golit tezaurul public, după ce au jefuit provinciile și au strivit Italia însăși sub povara birurilor, vămilor și confiscărilor de bunuri – și asta nu în scopul unor războaie în afară sau pentru mărirea imperiului, ci în contra dușmanilor lor person-ali și pentru dominația lor personală, a cărei instaurare a pricinuit proscripții, asasinate și această jalnică foamete acuma caută să-i despoaie și de puținul care le mai rămînea. Strîngîndu-se din toate părțile, ei vociferau, aruncau cu pietre în cei care nu se alăturau lor, și-i amenințau că le vor jefui și le vor arde casele. Pînă cînd, în cele din urmă, întreaga plebe fu pusă în mișcare.

LXVIII. Cezar împreună cu prietenii săi și cu un mic număr de oameni din garda sa personală veni în mijlocul plebei, voind să le vorbească și să se dezvinovățească față de învinuirile lor. Dar ei îndată ce-l văzură începură să arunce cu pietre în el, fără nici un fel de sfială. Nu i-au arătat respect nici atunci cînd nu

se ferea și se expunea loviturilor și era rănit. Aflînd despre acestea, Antonius îi veni în grabă în ajutor. În Antonius, pe cînd cobora pe calea sacră, n-au azvîrlit cu pietre, deoarece înclina spre pace cu Pompei, dar i-au poruncit să se retragă. Refuzînd să se retragă, începură să arunce cu pietre și asupra lui. Atunci Antonius dădu ordin să vină în număr mai mare soldații pe care îi avea în afara zidurilor. Și cum nici așa nu-l lăsau să treacă, soldații înarmați se repartizară pe ambele părți ale căii și ale forului și pornind atac din străduțele înguste trînteau la pămînt pe cei care le ieșeau în cale. În această mare îmbulzeală de oameni nu putea fi vorba de fugă, fiindcă nu se arată nici o ieșire. Peste tot erau omoruri și schilodiri și se auzeau gemete și strigăte de pe acoperișurile caselor. Antonius străbătu cu greu. El, mai ales, în acel moment smulse pe Cezar din ghiarele unei primejdii de neînlăturat și-l duse teafăr acasă. Mulțimea împrăștiindu-se, cadavrele au fost aruncate în rîu, ca vederea lor să nu provoace noi tulburări. O altă pricină de întristare era să vezi cum aceste cadavre plutesc pe apa rîului, cum le despoaie soldații și cum șarlatanii amestecați cu ei luau ceea ce aveau mai bun pe ele, ca și cînd aceste cadavre le aparțineau lor. Aceasta răzvrătire s-a terminat cu groaza de comandanți, dar și cu ura față de ei. Iar foametea se întindea nestăvilit și poporul ofta și răbda.

LXIX. Antonius sfătui rudele lui Libo să-l cheme pe acesta din Sicilia ca să felicite pe cumnatul său și poate și pentru a îndeplini ceva de mai mare importanță. Pentru siguranța lui Libo, garanta el personal. Aceștia îi scriseră îndată și Pompei îngădui lui Libo să plece. În dillm, Libo debarca în insula Pithecusoe, care acum se numește Aenaria[51]. Cînd poporul afla acest lucru, se adună din nou și rugă pe Cezar fierbinte să-i trimită lui Libo escorta de siguranță deoarece acesta venea cu intenția să ducă tratative cu el cu privire la pace. Călcîndu-și pe inimă, Cezar îi trimise escortă. Poporul constrînse și pe Mucia, mama lui Pompei, amenințînd-o că-i dă foc casei ei, ca să plece și să ajute la împăcare. Libo, simțind că dușmanii dau înapoi, ceru că șefii să se întîlnească în persoană, ca să cedeze unul altuia după cum găsesc de cuviință. Con-strîngîndu-i și la acest lucru poporul, Cezar și Antonius au plecat la Baiae.

LXX. Toți ceilalți partizani ai lui Pompei, în unanimitate, căutau să-l înduplece să facă pace. Numai Menodorus îi scria din Sardinia că sau să intensifice războiul sau cel puțin să mai zăbovească, avînd în vedere ca foametea lucra în favoarea lor, așa ei vor obține condiții mai bune în cazul că dușmanul ar vrea pacea. În același timp îi spuse să se ferească de Murcus, care se opunea acestui sfat, ca unul care-și crea drum spre putere. Pompei, care și pînă aici nu-l avea la inimă pe Murcus, din cauza ifosului de demnitate și a dîrzeniei părerilor lui, acum se îndepărta de el și mai mult și nu-l mai consulta în nici o chestiune; în cele din urmă Murcus, simțindu-se bolnav, se retrase la Syracuza[52]. Zărind niște oameni de încredere de-ai lui Pompei, trimiși să-l urmărească, l-a vorbit de rău pe Pompei, chiar în prezența acestora. Atunci Pompei, corupînd pe un tribun și pe un centurion de al lui Marcus, i-a trimis să-l omoare pe acesta și să răspîndească zvonul că a fost omorît de către sclavii săi. Și pentru că această minciună să prindă, sclavii fură răstigniți. Dar n-a rămas ascunsă această a doua crimă a sa (după cea asupra persoanei lui Bhitynicus), săvîrșită față de un om renumit prin gloria armelor, care a fost de la început un prieten neclintit al partidului său și i-a adus lui Pompei personal servicii în Spania și a venit de bună voie în Sicilia. Acesta a fost sfîrșitul lui Murcus.

LXXI. Toți ceilalți stăruiau pe lîngă Pompei să încheie pace, și învinuiră pe Menodorus de lăcomie după putere. Ei spuneaucă el se opune păcii nu atît din atașament față de stăpînul său ci pentru ca el să se mențină la conducerea unei armate și a unei provincii. În cele din urmă Pompei, cedînd, se urcă într-o galeră splendidă cu șase rînduri de vîsle și trecu în Aenaria cu un mare număr de corăbii dintre cele mai bune. Cu acest cortegiu trecu el mîndru către seară pe lîngă Dicaearcheia[53], sub privirile dușmanilor. A doua zi, o dată cu revărsatul zorilor, au fost înfipți pari în mare, la mică distanță unul de altul și pe acești pari au fost puse scînduri. Cezar și Antonius înaintară pe puntea care era lîngă țărm; Pompei și Libo pe acea care era cea mai mare. Îi despărțea pe unii de alții o mică fîșie de apă, așa că puteau să se înțeleagă între ei, fără să fie nevoie să strige. Deoarece Pompei credea că a venit ca să fie părtaș la puterea triumviratului în locul lui Lepidus, iar ceilalți doi voiau să-i permită numai întoarcerea în patrie, nu s-a ajuns de astă dată la nici o hotărîre. Dar

prietenii comuni veneau și se duceau neîncetat cu diferite propuneri din ambele părți. Pompei cerea ca dintre proscrișii care se găsesc la el, celor care făceau parte dintre ucigașii lui Caius Cezar să li se acorde exil fără alte sancțiuni; pentru ceilalți însă, cerea reîntoarcerea onorabilă în patrie și restituirea bunurilor pierdute. Cezar și Antonius, siliți să ducă tratative atît din teamă de foamete cît și de popor, admiseră cu greu să li se restituie acestora din urmă a patra parte din bunuri, pe care trebuiau însă să o răscumpere de la actualii posesori. Ei scriseră proscrișilor înșiși despre aceste condițiuni, nădăjduind ca ei vor fi mulțumiți cu ele. Aceștia le acceptară pe toate, căci deja se temeau de Pompei din cauza crimei săvîrșite asupra lui Murcus. Ei veniră la Pompei și-l rugară să încheie pace. Atunci Pompei își rupse hainele spunînd că este trădat și de către aceia pentru care a luptat. El strigă de multe ori numele lui Menodorus ca al unui adevărat comandant și singurul atașat lui.

LXXII. La presiunile făcute asupra lui de către mama sa Mucia și de către soția sa Iulia, cei trei se întruniră din nou pe cheiul de la Dicaearcheia, scăldat din ambele părți de valurile mării. Jur-împrejur erau așezate corăbii pentru pază. Încheiară pace în următoarele condiții: să înceteze războiul între ei, atît pe uscat, cît și pe mare, și comerțul să fie liber peste tot; Pompei să-și retragă garnizoanele pe care le are în Italia; să nu primească pe sclavii fugari54 și nici să nu mai jefuiască cu corăbiile sale coastele Italiei; să aibă guvernămîntul Sardiniei, Siciliei și Corsicei, precum și al celorlalte insule pe care le avea în acel moment, pe tot timpul cît Cezar și Antonius guvernau celelalte provincii romane; să trimită la Roma impozitul în grîu la care aceste insule fuseseră impuse de mult timp; să primească și Peloponezul, în afară de aceste insule; funcțiile consulatului le poate îndeplini, în lipsa sa, prin intermediul aceluia dintre prieteni pe care și-l va alege el; să fie înscris în colegiul marilor pontifi. Acestea sunt cele hotărîte cu privire la persoana lui Pompei. Se asigura reîntoarcerea în patrie a nobililor care se aflau încă în exil cu excepția acelora care fuseseră condamnați printr-un decret judecătoresc ca părtași la asasinarea lui Caius Cezar. Acelora care fugiseră numai de frică și își pierduseră avutul prin silnicie, să li se restituie bunurile în întregime, în afară de mobilier; iar celor proscriși să li se restituie a patra parte din aceste bunuri. Sclavii care făcuseră serviciul militar sub Pompei să fie declarați liberi. Soldații de condiție liberă urmau să primească la terminarea serviciului militar aceleași răsplăti ca și veteranii lui Cezar și Antonius.

LXXIII. Acestea au fost punctele55 asupra cărora au căzut de acord. Ele fură puse în scris, pecetluite și trimise vestalelor, la Roma, spre păstrare56 îndată după acestea se primiră unii pe alții ca oaspeți. În ceea ce privește ordinea ospitalității, traseră la sorți. Pompei a primit primul pe oaspeți, pe galera cu șase rînduri de vîsle ancorată lîngă chei. În zilele următoare, primiră Cezar și Antonius pe Pompei, ridicînd și ei corturi pe chei, sub pretextul de a se ospăta cu toții pe țărm, probabil însă din cauza siguranței, fără a trezi bănuială. De altfel nici așa nu erau lipsiți de precauție. Căci corăbiile stăteau gata în jurul lui Pompei, paznicii în jurul lui Cezar și Antonius, și în timpul ospățului chiar cei trei aveau la brîu pumnale ascunse sub haine. Se spune că Menodorus, pe cînd oaspeții luau masa în corabie, a trimis un mesaj lui Pompei prin care îl sfătuia să atace pe cei doi bărbați prin surprindere, răzbunînd astfel jignirea adusă tatălui și fratelui său, și printr-o lovitură rapidă să smulgă puterea care i se cuvine lui după tatăl său; căci el, care stă cu corăbiile la îndemînă, va avea grijă ca să nu scape nici unul. Pompei a răspuns așa cum era demn de neamul său și de situația în care se găsea: de-ar putea Menodorus realiza această fără mine! Căci Menodorus ar putea comite un sperjur însă eu, Pompei, nu. La acest ospăț se aranjă căsătoria surorii lui Pompei, nepoată a lui Libo, cu Marcellus, un fiu vitreg al lui Antonius, fiul surorii lui Cezar. A doua zi desemnară consulii pentru o perioadă de patru ani: pentru primul an, pe Antonius și Libo, Antonius, putînd deopotrivă să pună în locul său pe cine va vrea; pentru al doilea an, pe Cezar și Pompei; pentru al treilea an, pe Ahenobarbus și Sossius; pentru al patrulea an iarăși pe Antonius și Cezar, care acum, urmînd să fie pentru a treia oară consuli, sperau să redea poporului roman vechea formă de guvernămînt.

LXXIV. După terminarea acestor treburi, se despărțiră: Pompei pleca în Sicilia, iar Cezar și Antonius la Roma. Vestea celor întîmplate răspîndindu-se în Roma și în Italia, toți cîntau și se bucurau, fiindcă făcîndu-se pace, se vedeau scăpați de un război pe pămîntul patriei lor, de incorporarea fiilor for, de maltratările din

partea garnizoanelor, de dezertarea sclavilor, de devastarea ogoarelor, de stăvilirea muncilor agricole și mai presus de toate, de foametea a cărei violenţa atinsese limita. De aceea pe unde treceau, triumvirilor li se aduceau sacrificii întocmai ca unor salvatori. Orașul de asemenea voia să le facă o primire strălucită, dar ei au intrat în Roma noaptea, fără să fie văzuți, ca să evite cheltuielile pe care le-ar prilejui o astfel de primire. Singurii care erau întristați erau aceia cărora li se atribuiseră pămînturile confiscate celor care aveau să se reîntoarcă împreună cu Pompei. Ei se temeau că vor avea în acei proprietary niște vecini dușmani de neîmpăcat care, cînd vor avea prilejul, le vor face rău. Cu excepția cîtorva, cei mai mulți fugari, care pînă atunci urmaseră pe Pompei, plecară îndată la Roma, după ce și-au luat rămas bun de la Pompei la Dicaearcheia. Aceasta fu pentru mulțime un nou prilej, de bucurie și de aclamații de tot felul, văzînd încă în viață, în afara așteptărilor, pe atîți bărbați de seamă.

LXXV. După aceste evenimente, Cezar plecă în Gallia, în care izbucnise tulburări, iar Antonius la războiul în contra parților. Și deoarece senatul hotărî să fie valabile dispozițiile lui din trecut precum și cele pe care le va lua în viitor, el trimise iarăși pe subalternii săi peste tot, iar toate celelalte le orîndui după bunul său plac. În unele locuri numi și regi, așa cum crezu de cuviință, în schimbul unui tribut pe care aveau să i-l plătească: în Pontus pe Darius, un fiu al lui Pharnaces, şi nepot al lui Mithridate; în Idumea și Samaria pe Herodes; în Pisydia pe Amyntas; într-o parte a Ciliciei pe Polemon cît și pe alții la alte popoare.

Voind să-și îmbogățească și să-și călească armata care trebuia să petreacă iarna împreună cu el, trimise o parte din ea în contra parthenilor, un neam illir, vecin cu Epidamnos, deoarece fusese foarte atașat lui Brutus. O altă parte o trimise în contra dardanilor, un alt neam illir, deoarece aceștia atacau neîntrerupt Macedonia. Porunci ca celelalte părți ale armatei să rămînă în Epir, pentru că el, intenționînd să petreacă iarna în Atena, să le aibă pe toate în cerc în jurul său. Trimise și pe Furius în Libia ca să ducă cele patru legiuni ale lui Sestius în contra parților. Căci încă nu aflase că Lepidus i le luase lui Sestius.

LXXVI. După aceste orînduieli, Antonius petrecu iarna la Atena împreună cu Octavia, întocmai ca și mai înainte, în Alexandria, cu Cleopatra. El numai se uita la rapoartele sosite de la armate, încolo însă ducea o viață nu de comandant suprem, ci ca un simplu particular, cu haină grecească și încălțăminte atică și fără zarvă în jurul ușilor57. În public ieșea de asemenea fără insignele oficiale, întovărășit de doi prieteni și de de doi sclavi, și aceasta pentru a se întreține cu profesorii și a asculta lecțiile lor. Și felul lui de a lua masa era grecesc. Exercițiile gimnastice le făcea împreună cu greci, iar serbările și petrecerile le organiza împreună cu Octavia. Căci și după aceasta se prăpădea, ca unul care avea slăbiciunea femeilor. La sfîrșitul iernii, ca și cum deveni un alt om, își reluă îmbrăcămintea militară și o dată cu aceasta ținuta de mai înainte. Din nou se observară în jurul ușilor o mulțime de lictori, comandanți și străji. Toate erau organizate pentru a inspira frică și groază. Se primeau delegații care pînă atunci erau amînate din ordinul lui, și se dădeau hotărîri judiciare, și tot restul pregătirilor se desfășura într-un ritm activ.

LXXVII. În timp ce Antonius era ocupat cu aceste pregătiri, se ajunse la o ruptură între Cezar și Pompei. Lumea presupunea că pricinile erau altele, cele însă pe care le dădea Cezar în vileag erau acestea: Antonius cedase lui Pompei Peloponezul, cu condițiunea ca acesta – trebuind să plătească datoriile pe care le mai aveau peloponezienii față de Antonius – sau să se oblige a le achita o dată cu primirea provinciei, sau să aștepte predarea ei pînă vor fi încasate sumele datorate. Pompei însă nu a primit provincia în aceste condiții, deoarece socotea că i-a fost cedată la un loc cu datoriile. Neputînd rabda acest lucru după cum spunea Cezar, fie pe motivul acestor datorii, fie dintr-o perfidie înnăscută, fie din invidie față de alții care aveau armate mari, fie ca fiind ațîțat de Menodorus socotea că aceasta nu este o pace trainică, ci mai de grabă un armistițiu, puse să se construiască noi corăbii, să fie recrutați vîslași și declară o dată armatei într-o cuvîntare publică că trebuie făcute pregătiri pentru orice eventualitate. Pirații bîntuiau din nou marea fără să fie văzuți, iar leacul încetării foametei din Roma era neînsemnat sau inexistent. De aceea oamenii se plîngeau că prin această pace n-au scăpat de nenorociri, ci au mai cîștigat un al patrulea tiran. Cezar sili pe cîțiva pirați luați prizonieri să spună că au fost trimiși de Pompei. Cezar aduse aceste mărturisiri ale piraților la cunoștința poporului și le transmise prin scris lui Pompei însuși. Acesta se dezvinovăți de aceste învinuiri, în schimb

însă se plînse din cauza Peloponezului.

LXXVIII. Acei oameni de vază care se mai găseau pe lîngă Pompei, văzînd că acesta se lasă mereu condus de liberti, fie din propria lor inițiativa fie de hatîrul lui Cezar au corupt pe unii dintre aceștia ca să îndîrjească pe Pompei în contra lui Menodorus, ca unul care-și domina stăpînul. Liberții au pus în aplicare cu plăcere această intrigă, deoarece priveau cu invidie influența lui Menodorus asupra lui Pompei. Și astfel Pompei ajunse treptat să-l înstrăineze pe Menodorus. Tot în acele zile, Philadelphus, un libert al lui Cezar, plecă pe mare la Menodorus în vederea unui transport de grîu, iar Micylio, cel mai de încredere prieten al lui Menodorus, pleca la Cezar ca să trateze trecerea lui Menodorus de partea acestuia. Menodorus oferi lui Cezar să ia sub stăpînirea sa Sardinia, Corsica, o armată de trei legiuni și, în afară de aceasta, un număr considerabil de prieteni. Fie că această operă era a lui Philadelphus, fie că era rezultatul intrigilor în contra lui Menodorus pe lîngă Pompei, fapt e ca Cezar, deși nu pe dată, totuși o acceptă, deoarece socotea că în fapt pacea dintre el și Pompei a fost violată. El invită pe Antonius să vină de la Atena la Brundisium la o zi hotărîtă ca să se sfătuiască cu el cu privire la acest război. Trimise în grabă la Brundisium și la Dicaearcheia corăbii de război din Ravenna, o armată din Gallia și alte lucruri necesare războiului pentru a putea ataca Sicilia din două părți, dacă Antonius ar fi fost de acord cu el.

LXXIX. Antonius sosi la ziua stabilită împreună cu cîțiva oameni. Negăsind pe Cezar, nu l-a așteptat însă fie că nu aproba ideia războiului, ca fiind contrar tratatului, fie că vedea amploarea pregătirilor lui Cezar (căci dorința de a domni singur nu le-a îngăduit niciodată acestor bărbați să aibă un singur moment lipsit de temeri), fie că îl înspăimîntase vreun semn. Căci unul dintre cei ce se culcaseră lîngă cortul său a fost găsit mîncat de fiarele sălbatece. Fiarele îi lăsaseră numai fața, parcă într-adins ca să fie identificat. Acest lucru se petrecu fără ca omul să scoată vreun țipat și fără ca nici unul din cei care se odihneau alături de el să bage de seamă. Locuitorii din Bmndisium spuneau că au văzut în zorii zilei un lup fugind din locul unde erau corturile. Antonius sfătui totuși prin scris pe Cezar să nu calce tratatul. Amenință pe Menodorus că-l va pedepsi prin chinuri ca sclav al său fugit, căci Menodorus fusese sclavul lui Pompei cel Mare și Antonius cumpărase bunurile acestuia atunci cînd au fost vîndute legal, ca bunuri ale unui dușman al patriei.

LXXX. Cu toate acestea, Cezar trimise delegați în Sardinia și Corsica spre a lua în primire ceea ce îi oferea Menodorus. Întări coastele Italiei cu multe garnizoane, pentru a nu mai fi bîntuite din nou de flota lui Pompei. Ordonă să se construiască la Roma și Ravenna alte trireme și rechema din Illiria o armată numeroasă. Pe Menodorus, la sosire, îl declară de îndată om liber, din libert cum fusese pînă atunci și îi lăsă comanda flotei cu care venea, subordonîndu-l însă șefului flotei sale, Calvisius. Orînduirea acestor lucruri și strîngerea de echipament de război într-o cantitate și mai mare făcură pe Cezar să zăbovească. El făcu reproșuri lui Antonius că nu l-a așteptat. Ordonă lui Cornificius să ducă de la Ravenna la Tarent vasele și echipamentul pe care le avea deja pregătite. În trecerea sa, Cornificius întîmpina o furtună. Dintre corăbii, fu distrusă numai corabia praetoriană, ceea ce a fost considerat ca o piază rea. Deoarece peste tot stăruia bănuiala că acest război se făcea călcîndu-se tratatele, Cezar, pentru a spulbera această bănuială, lămuri Roma prin scrisori, iar pe soldați prin viu grai că Pompei este cel care a călcat tratatul, deoarece străbate marea cu pirații săi. Planul acestuia i-a fost dezvăluit în întregime de pirați, i-a fost dezvăluit și de Menodorus și îl cunoaște și Antonius, care tocmai pentru acest motiv nu i-a predat Peloponezul.

LXXXI. Terminînd pregătirile începute, pleca în Sicilia, el personal din Tarent, Calvisius, Sabinus și Menodorus din Etruria. În același timp o armată de uscat se îndrepta spre Rhegium. Totul se petrecea în mare grabă. Despre dezertarea lui Menodorus, Pompei a aflat abia cînd Cezar era pe drum. Atacat din două părți, Pompei așteptă în persoană pe Cezar la Messina, iar împotriva lui Calvisius și a lui Menodorus trimise pe Menecrates însoțit de o mare flotă. Menecrates era unul dintre liberții săi, cel mai neînduplecat dușman al lui Menodorus. Acest Menecrates fu văzut către seară de către dușmani în largul mării. Aceștia se retraseră în golful situat mai sus de Cumae, unde stătură liniștiți tot timpul nopții. Menecrates aruncă ancora lîngă Aenaria. La revărsatul zorilor, flota lui Calvisius se așeză în golf în formă de semilună, cît mai aproape posibil de uscat, spre a nu putea fi străpunsă de către dușmani. Menecrates apăru din nou în fața lor și se

apropie îndată, iuțind mersul cu toată puterea. Neputînd întreprinde nimic important, deoarece dușmanii nu ieșeau în larg, îi împinse cît mai aproape de uscat. Aceștia se găseau acum înghesuiți pe prund și în același timp se apărau de atacurile adversarului. În timp ce pentru cei ce atacau exista posibilitatea să se retragă după plac în largul mării și de acolo să-și reînnoiască atacurile și să-și înlocuiască fiecare corabie cu altele, ceilalți sufereau și din cauza stîncilor spre care fuseseră înghesuiți și din cauza neputinței de a pune corăbiile lor în mișcare. Se părea astfel ca niște trupe de uscat lupta împotrjva unor trupe navale, fără posibilitate de înaintare și retragere.

LXXXII. În timpul acestei lupte, Menodorus și Menecrates se descoperiră unul pe altul și nemailuînd în seama restul operațiilor – se îndreptară dintr-odată, cu ură și cu strigăte, unul spre celălalt. Ei legau victoria și momentul decisiv al acestui război de succesul obținut de unul dintre ei doi în lupta în care se angajau. Corăbiile lor se ciocniră cu putere una de alta. Una distruse ciocul corăbiei lui Menodorus, iar cealaltă cîrma corăbiei lui Menecrates. După ce au fost aruncate din ambele părți căngi de fier, lupta corăbiilor între ele încetă, deoarece rămaseră înțepenite, una lîngă alta. Oamenii însă se angajară la luptă întocmai ca pe uscat, cu toată truda și tot curajul. O ploaie de suliți, pietre și săgeți cădeau și peste unii și peste alții, în timp ce aruncau punți pe corăbiile dușmane ca să treacă pe ele. Cum corabia lui Menodorus era mai înaltă, punțile sale ofereau oamenilor curajoși o trecere mai uoară, iar proiectilele aveau mai multă putere, deoarece veneau de sus. După ce fură uciși o mulțime de oameni și restul răniți, Menodorus fu lovit la braț de o suliță, care însă i-a fost scoasă din rană. Menecrates însă a fost rănit în șold de o suliță spaniolă dințată, făcută numai din fier, ce nu putea fi scoasă repede din rană. Cu toate că Menecrates nu mai era în stare să lupte, el rămase totuși pe loc, pentru a îmbărbăta pe ceilalți. În cele din urmă, văzîndu-și corabia luată, s-a aruncat în fundul mării. Menodorus lega corabia lui Menecrates de a sa și o trase la țărm, deoarece nici el nu mai era în stare să întreprindă ceva hotărîtor.

LXXXIII. Acestea s-au petrecut la aripa stîngă a bătăliei navale. Trecînd de la aripa dreaptă la cea stîngă, Calvisius separa de rest cîteva corăbii ale lui Menecrates, iar pe cele care fugiseră le urmări în largul mării. Dimochares, tot un libert ca și Menecrates și locotenent al acestuia, atacă celelalte corăbii ale lui Calvisius. Pe unele le puse pe fugă, iar pe altele le sfărîmă de stînci. După ce oamenii au sărit din ele, le dădu foc. În cele din urmă Calvisius, întorcîndu-se de la urmărirea corăbiilor lui Menecrates, aduse înapoi propriile sale corăbii care fugeau și opri arderea mai departe a celor incendiate. Lăsîndu-se noaptea, se întoarseră cu toții la locul de mai înainte. Așa se termină această bătălie navală în care partizanii lui Pompei au avut în mod hotărît superioritate. Demochares, întristat de moartea lui Menecrates ca de o pierdere ireparabilă (căci aceștia doi, Menecrates și Menodorus, au fost pentru Pompei cei mai activi oameni în treburile maritime), părăsind totul plecă de îndată în Sicilia, ca și cum n-ar fi pierdut numai corpul lui Menecrates și o singură corabie, ci întreaga flotă.

LXXXIV. Calvisius, cît timp s-a așteptat să înfrunte un nou atac din partea lui Demochares, a rămas pe loc, deoarece nu era în stare să se angajeze la o bătălie navală. Cele mai bune corăbii le pierduse, iar celelalte nu erau de nici un folos pentru luptă. Cînd însă a aflat că Demochares a plecat în Sicilia, își repară corăbiile și navigă pe lîngă țărm ocolind golfurile.

Cezar plecase din Tarent cu multe corăbii și cu o armată puternică spre Rhegium. Aproape de Messina întîlnise pe Pompei care avea numai patruzeci de corăbii. Prietenii săi îl sfătuiră astfel: să folosească acest moment extrem de favorabil, atacînd cu o flotă atît de mare pe Pompei, care avea corăbii puține – mai înainte de a-i sosi acestuia celelalte corăbii. Dar Cezar nu ascultă de acest sfat, așteptînd pe Calvisius și spunînd că nu este înțelept a se expune primejdiei în momentul cînd așteaptă alte ajutoare. La întoarcerea lui Demochares la Messina, Pompei îl numi pe el și pe Apollophanes, tot un libert al său, comandanți ai flotei în locul lui Menodorus și Menecrates.

LXXXV. Primind vestea despre cele petrecute la Cumae, Cezar ieși din strîmtoare ca să întîmpine pe Calvisius. El avea în spate cea mai mare parte a golfului, trecuse deja pe lîngă Stylis și o cotise spre Scylaeum, cînd Pompei. Venind pe neașteptate din Messina lovi corăbiile din urmă, urmări pe cele mai înain-

tate, le atacă apoi pe toate și le provoca la luptă. Corăbiile lui Cezar, deși erau hărțuite de dușman, nu se angajară la luptă deoarece nu le îngăduia Cezat, fie că se temea să se bată într-un spațiu atît de strîmt, fie că voia să rămînă la hotărîrea lui de la început, de a nu da nici o bătălie navală fără Calvisius. Conform dispoziției sale, toate corăbiile se retraseră de-a lungul coastei, ancorară pe mare și se apărară împotriva celor ce îi atacau îngrămădiți la prore. Cînd Demochares opuse cîte două corăbii împotriva uneia singure, corăbiile lui Cezar se dezorganizară, se izbiră de stînci, se izbiră una de alta și se umplură de apă. Astfel pieriră și aceste corăbii întocmai celor de la Cumae, fără nici un fel de acțiune, stînd nemișcate și expuse atacului dușmanilor care aici înaintau, aici se retrăgeau.

LXXXVI. Cezar însuși sări din corabie pe stînci și începu să atragă la sine pe cei ce ieșeau înotînd din mare și să-i transporte pe un munte așezat deasupra coastei. Dar Cornificius și alți comandanți ai săi, îndemnîndu-se unii pe alții, ridicară ancorele fără să fi primit ordin și se năpustiră asupra dușmanului. Ei socoteau că este mai bine să îndure o nenorocire luptînd într-un fel oarecare, decît să stea fără luptă pradă atacurilor oricărui atacator. Cu o îndrăzneală nemaipomenită, Cornificius se năpusti asupra corăbiei praetoriene a lui Demochares, o zgudui și o captură. Demochares sări în altă corabie. În timpul acestor lupte și dezastre fură văzuți apropiindu-se din largul mării Calvisius și Menodorus. Oamenii lui Cezar nu-i zăriră nici de pe uscat, nici de pe mare. Ai lui Pompei însă, care erau mai în largul mării, îi observară și la vederea lor se retraseră, căci se întuneca deja și fiind obosiți nu se încumetau să se bată cu niște luptători odihniți. Această întîmplare a venit tocmai la timp pentru cei care mai rămăseseră după lupta zadarnică de pînă atunci.

LXXXVII. Înnoptîndu-se, cei care scăpaseră sărind din corăbii se refugiau pe munți, aprinseră multe focuri ca semne pentru cei ce se găseau pe mare încă și petrecură astfel noaptea fără mîncare, fără nici un ajutor și lipsiți de toate. Cezar însuși, care era în aceeași situație ca și ceilalți, alerga încoace și încolo și-i sfătuia să rabde pînă în zorii zilei. Dar nici în toiul acestor necazuri n-a știut nimic despre sosirea lui Calvisius și din partea corăbiilor nu se putea aștepta la nici un ajutor, deoarece acestea erau ocupate cu naufragiile. Însă o a doua întîmplare fericită făcu să se apropie tocmai atunci prin munți legiunea a treisprezecea, care auzind despre această nenorocire își făcu drum la lumina focurilor prin mijlocul prăpastiilor. Ea găsi pe comandantul său suprem și pe cei care fugiseră împreună cu el în această stare de istovire și înfometare. Fiecare își luă sarcina de a îngriji pe cineva iar centurionii duseră pe comandantul suprem într-un cort improvizat, deoarece nu avea lîngă el pe nici unul din oamenii săi de casă, toți fiind împrăștiați din cauza nopții și a unei dezordini atît de mari. Trimițînd îndată în toate părțile să anunțe că este sănătos, Cezar află vestea sosirii lui Calvisius cu avangarda flotei. Liniștit de aceste două evenimente fericite și neașteptate, se culcă.

LXXXVIII. Ivindu-se ziua, Cezar, aruncîndu-și privirile pe mare, își văzu corăbiile incendiate, unele, jumătate din flota lui arzînd încă, altele, cealaltă jumătate, arse complet. Parte din ele erau distruse și marea era plină de pînze, cîrme și alte echipamente de corăbii. Chiar și corăbiile care scăpaseră fuseseră în mare măsură avariate. Prin urmare, așezînd înainte flota lui Calvisius pentru proteguire, Cezar puse să se repare cele absolut necesare la vase, în timp ce el mergea în zig-zag pe lîngă țărm. Dușmanii îi lăsară în pace, fie din cauza lui Calvisius, fie că aveau de gînd să-i atace cînd vor ieși la larg. Pe cînd amîndouă părțile se găseau în această situație, se iscă pe la amiază un vînt, venind de la sud, care puse în mișcare valuri uriașe dintr-un spațiu de mare îngust și prin natura sa stîncos. Pompei sta ascuns în portul de la Messina. Corăbiile lui Cezar fură din nou zvîrlite spre un țărm cu stînci ascuțite și nefavorabil debarcării. O parte din ele se sfărîmară de stînci, iar altele pieriră lovindu-se una de alta. Ele nu aveau nici echipajul complet pentru a putea fi ușor conduse.

LXXXIX. Menodorus, prevăzînd că primejdia ivită va lua proporții, se retrase mai în largul mării, coborînd ancorele. Aici, la o adîncime mai mare, aveau valuri de apă mai domoale și puteau în același timp să le opună o rezistență mai puternică, cu ajutorul vîslelor, spre a nu fi luat de ele. Unii din adversari îl imitară. Marea majoritate însă socotind că vîntul, ca primăvara, se va potoli repede, înțepeniră din ambele părți corăbiile cu ajutorul ancorelor, și dinspre mare și dinspre uscat, distanțîndu-le una de alta prin vergi de vîsle. Dar pe măsură ce vîntul devenea tot mai violent se produse o debandadă totală: rupîndu-se ancorele, coră-

biile se izbiră între ele și fură zvîrlite una peste alta spre uscat. Era un amestec asurzitor de urletele celor ce se înspăimîntau și se văitau și ale celor ce dădeau altora îndemnuri zadarnice. Căci nu se mai putea înțelege nici un cuvînt. Între cîrmaci și marinarul de rînd nu mai era nici o deosebire. Pierise dintr-odată orice îndemînare, dar și orice orînduială. Dezastrul era deopotrivă de tragic, unii piereau chiar pe corăbii, iar dacă cineva sărea, era nimicit de valuri, de vîrtejuri și de grinzile corăbiilor. Marea era înțesată de pînze de corăbii, de bîrne, de oameni și de cadavre omenești. Dacă vreunul avea norocul să-și croiască drum pînă la țărm, și aci îl izbeau valurile de stînci! Intervenind și fluxul, așa cum se întîmplă în această strîmtoare, o nouă spaimă cuprinse pe niște oameni ca ei, neobișnuiți. Corăbiile, tîrîte în colo și încoace mai mult ca oricînd, se izbiră unele de altele. Către noapte vîntul deveni și mai violent, așa încît multe corăbii nu mai apucară să piară pe lumină, ci pe întuneric.

XC. Toată noaptea s-au auzit vaiete și strigăte din partea ațelora care stăteau de-a lungul țărmului și-i strigau pe cei naufragiați. Cînd aceia nu răspundeau, îi jeleau ca pe niște morți. Se auzeau de asemenea vaietele celorlalți, care plutind pe mare ridicau capetele din valuri și cereau ajutor celor de pe uscat. Dar de nicăieri nu putea fi vorba de ajutor. Nu numai pe mare nu era nimic de făcut pentru cei ce se aruncau în ea și pentru aceia care se mai aflau încă pe corăbii, dar nici pe uscat primejdia nu era mai mică, deoarece chiar pe cei ce stăteau pe țărm puteau să-i ia valurile și să-i strivească de stînci. Se trudeau cu o furtună nemaipomenită și fiind aproape de uscat se temeau totuşi de uscat fără a fi în stare să se îndepărteze de el în largul mării, nici măcar pe un spațiu necesar pentru evitarea ciocnirii între nave. Din nefericire, îngustimea locului prin natura lui greu de străbătut, bătaia furtunii, vîntul dezlănțuit de pe munții dimprejur în formă de vîrtejuri și talazurile mării care năvăleau peste tot nu îngăduia nici rămînerea pe loc, nici fuga. Situația era înrăutățită și de o noapte foarte întunecoasă. Oamenii mureau fără să se mai vadă unii cu alții, unii cu zgomote și strigăte, alții așteptînd resemnați în liniște momentul de groază, alții grăbindu-și moartea de la care nu mai vedeau scăpare. Căci nenorocirea, întrecînd orice închipuire, smulsese orice nădejde într-o salvare neașteptată. În cele din urmă, către ziua, vîntul începu dintr-odată să se potolească și la răsăritul soarelui se liniști complet. Cu toate acestea, deși vîntul scăzuse, valurile mării au continuat să biciuiască timp îndelungat. Nici băștinașii nu-și aminteau să fi fost vreodată pe aici o asemenea furtună.

Depășind proporțiile obișnuite și orice prevedere, această furtună a distrus cea mai mare parte a corăbiilor și a oamenilor lui Cezar.

XCI. Cezar, care deja suferise un mare dezastru în luptă din ziua precedentă și care se vedea greu încercat în același timp de două nenorociri atît de mari, se duse în grabă chiar în acea noapte la Hipponium, străbătînd munții, nemaiputînd îndura situația nefericită în care nu putea da nici un ajutor. Scrise tuturor prietenilor și comandanților săi să fie gata, ca nu cumva să i se întindă o cursă în timp ce era la grea încercare. Trimise în același timp trupele de uscat pe care le avea în jurul său de-a lungul coastelor Italiei pentru ca nu cumva Pompei, încurajat de izbîndă, să întreprindă și pe uscat o lovitură îndrăzneață. Dar acesta nu se gîndi la nici o acțiune pe uscat, nici nu atacă rămășițele naufragiului așa cum se găseau atunci, nici cînd plecară după liniștirea vîntului. Îi lăsă să-și repare corăbiile cum puteau și să se îndrepte pe un vînt favorabil spre Hipponium, fie că socotea nenorocirea lor destul de mare, fie că nu se pricepea să folosească o victorie, sau, cum am spus-o cu altă ocazie, deși în general îi era lene să atace, se limita totuși numai la apărare.

XCII. Lui Cezar nu-i mai rămăseseră nici jumătate din corăbiile sale; dar și acestea se aflau într-o stare jalnică. Lăsînd totuși cîțiva comandanți care să aibă grijă lor, pleca rău dispus în Campania. Nu mai dispunea de alte corăhii, deși avea acum nevoie de multe și nici timpul nu-i mai îngăduia construirea altora noi, deoarece îl încolțea foametea, iar poporul era din nou neliniștit pe chestia aplanării neînțelegerii și ironiza acest război ca unul care era întreprins prin încălcarea tratatului. Îi lipseau și banii de care ducea mare lipsă, iar cetățenii romani nu mai contribuiau și nu se mai învoiau la birurile la care se gîndea el. Fiind înzestrat cu capacitatea de a găsi întotdeauna o ieșire potrivită cu interesele sale, trimise pe Maecenas la Antonius, care era informat cu privire la neînțelegerile lui cu Pompei, pentru a și-l face aliat în acest război. În cazul cînd n-ar fi reușit să-l convingă planul lui era să-și transporte pedestrimea pe vase de transport în Sicilia, să

renunțe la o ciocnire pe mare și să continue războiul pe uscat. În timp ce se găsea într-o stare de descurajare atît de mare, i se aduse vestea că Antonius este de acord cu el și că îi va da ajutor. În același timp i se anunță o victorie strălucită asupra gallilor, în Aquitania58, obținută sub conducerea lui Agrippa. Și prietenii și unele din orașe promiteau și îi și fabricau corăbii. Tristețea începu să i se risipească și Cezar se apucă de pregătiri și mai impunătoare decît pînă atuncil59.

XCIII. La începutul primăverii, Antonius naviga cu trei sute de corăbii din Atena la Tarent ca să-i dea ajutor, ca aliat al lui Cezar, după cum îi promisese. Acesta însă își schimbă planul, bazîndu-se pe corăbiile pe care le poseda. Cînd însă fu chemat din nou ca să preia ajutoarele lui Antonius, pregătite și puse la dispoziția sa, el dădu ca pretext alte afaceri și era clar că sau îi reproșa ceva lui Antonius sau că-i disprețuia alianța din cauza abundenței propriilor sale forțe. Antonius deși se simți jignit, aștepta totuși și-l chemă din nou pe Cezar. Avînd dificultăți cu aprovizionarea flotei și trebuindu-i armata italică împotriva parților, se gîndi să schimbe flota sa cu armata lui Cezar. Deși în convenția dintre ei era prevăzut că amîndoi să recruteze trupe în Italia, pentru el era greu să o facă, deoarece Italia era înglobată în părțile teritoriale ce-i reveniseră lui Cezar. Octavia plecă atunci la Cezar ca să mijlocească o înțelegere între ei. Acesta îi reproșa că a fost lăsat singur în pericolele ce au survenit în strîmtoare. Iar ea îi răspunse că această chestiune a fost tranșată definitiv prin mijlocirea lui Maecenas. Cezar spuse apoi că Antonius a trimis pe libertul Kallias la Lepidus ca să pună la cale o alianță cu acesta împotrivă sa. Octavia îi răspunse că după știința ei Kallias a fost trimis în chestiuni matrimoniale: căci Antonius voise ca înainte de expediția împotriva parților să-și dea fiica după fiul lui Lepidus, după cum se înțeleseseră. Acestea au fost lucrurile spuse de Octavia. Antonius îl trimise pe Kallias, dîndu-l pe mîna lui Cezar spre a fi cercetat chiar prin torturi; acesta însă nu-l primi, ci afirmă că va merge și se va întîlni cu Antonius între Metapont60 și Tarent, la rîul cu același nume, ce curge printre cele două localități.

XCIV. După ce amîndoi au ajuns cu bine la rîu, Antonius sărind jos din car, urcă singur într-una din bărcile ce se aflau la mal și trecu rîul spre Cezar, încredințîndu-i-se ca unui prieten. Cezar, văzînd asta, făcu la fel și amîndoi se întîlnesc pe rîu. Fiecare în parte se întrecea, voind să debarce pe malul celuilalt. Cezar ieși învingător. El se așeză în carul lui Antonius împreună cu acesta, spre a se duce la Octavia în Tarent. Aici el trase la locuința lui Antonius fără nici o pază și de asemenea dormi aici peste noapte fără gardă lîngă el. În ziua următoare, Antonius proceda la fel. Schimbarea ivită în relațiile dintre ei continuă nestingherită: bănuielile iscate din dorința de domnie s-au putut schimba în devotament prin forța împrejurărilor.

XCV. Cezar amîna expediția împotriva lui Pompei pe anul următor; iar întrucît Antonius nu putea zăbovi din cauza parților, ei făcură în cele din urmă un schimb între ei; pe de o parte Antonius ceda lui Cezar o sută douăzeci de corăbii, pe care i le dădu, trimițîndu-le îndată la Tarent, pe de altă parte Cezar ceda lui Antonius douăzeci de mii de hopliți din Italia, pe care promitea că-i va trimite. Și Octavia, îi dărui fratelui ei zece vase avînd trei rînduri de vîsle, pe care le ceru de la Antonius. Acestea erau intermediare între genul corăbiilor de negoț și al corăbiilor mari de luptă; iar Cezar dărui Octaviei o mie de gardieni de elită, pe care urma să-i aleagă Antonius. Și cînd timpul triumviratului care fusese votat între cei trei bărhăti lua sfîrșit – își atribuiră puterea încă pe cinci ani, fără să mai țină seama de popor. Așa se despărțiră unul de altul și Antonius plecă în grabă direct în Siria, lăsînd pe Octavia la fratele ei, împreună cu fiică născută din căsătoria lor.

XCVI. Iar Menodorus, fie ca din firea lui trăda pe oricine, fie că se temea de amenințarea de odinioară a lui Antonius, care zicea că-l va pedepsi ca pe un sclav răzvrătitor, fie că răsplată trădării lui nu-l mulțumea, fie din cauză că ceilalți liberti ai lui Pompei îl învinuiau de necredință față de stăpîn și îl chemau să se reîntoarcă, după ce Tenecrates muri, cerînd garanție și obținînd-o, trecu iar la Pompei cu șapte corăbii, fără să afle Calvisius, comandantul flotei lui Cezar. Din această pricină Cezar îl destitui pe Calvisius din funcția de praefect al flotei61 și numi în locul lui pe Agrippa. Cînd expediția fu deplin pregătită, Cezar institui purificarea ei în felul următor: altarele se afla pe țărmul mării și mulțimea sta împărțită pe corăbii în cea mai adîncă tăcere; iar preoții stînd în picioare pe țărmul mării, aduc jertfe și apoi înconjoară de trei ori corăbiile purtînd jertfele închinate expediției, însoțiți în bărci de comandanții care implora cerul să abată nenoroci-

rile ce stau înaintea expediției asupra acestor jertfe; împărțind apoi aceste jertfe, o parte o aruncă în mare, o parte o pun pe altare și aprind focul, iar poporul înalța cuvinte de bun augur.

XCVII. În modul acesta romanii purifică flotele. Era stabilit ca Cezar să navigheze spre Sicilia din Puteoli (Dicaearcheia), Lepidus din Libia, iar Taurus din Tarent, ca să încercuiască insula în același timp dinspre răsărit, dinspre apus și dinspre miazăzi. Ziua de plecare a lui Cezar a fost anunțată tuturor și anume ziua a zecea după solstițiul de vară. Pe această romanii o iau drept calende ale lunii pe care în cinstea lui Cezar cel bătrîn o numesc iulie, în loc de Quintilis (de lună V-a). Cezar a fixat această zi fiindcă o socotea zi cu noroc, datorită tatălui său, care a fost mereu victorios. Dar Pompei i-a opus lui Lepidus la Lilibaeum62 pe Plennius cu o legiune de hopliți și o altă mulțime de soldați înarmați ușor. El întări paza coastei de răsărit și de apus a Siciliei și mai ales insulele Lipare63 și Cossyra, ca nu cumva Cossyra pentru Lepidus sau Lipara pentru Cezar să devină porturi sau stațiuni de corăbii potrivite pentru un atac împotriva Siciliei. Elita forțelor navale o ținea la Messina, în rezervă, pentru oriunde va fi nevoie. Aceasta era pregătirea fiecăruia din părți.

XCVIII. La calendele lui iulie, au pornit cu toții o dată cu ivirea zorilor: Lepidus din Libia cu o mie de corăbii de transport, șaptezeci de corăbii de luptă, douăsprezece legiuni, cinci mii de călăreți numizi și cu multe alte echipamente; Taurus a pornit din Tarent numai cu o sută două din cele o sută treizeci de corăbii dăruite de Antonius, deoarece vîslașii celorlalte pieriseră în timpul iernii, iar Cezar din Puteoli, jertfind și făcînd libațiuni, în mare, de pe corabia praetoriană, vînturilor liniștite, lui Poseidon cel care dă siguranță și mării fără valuri – ca să-l apere împotriva dușmanilor părintești. În timp ce unele vase de explorare iscodeau suprafața mării, Appius îl urmă cu o mulțime de corăbii ca ariergardă.

În a treia zi de cînd navigau, ridicîndu-se austrul, răsturnă multe corăbii de transport ale lui Lepidus; totuși el ancoră la țărmul Siciliei și îl asedie pe Plennius la Lilibaeum. Unele orașe i se supuseră, pe altele le ocupa cu forța. Iar Taurus, cînd începu să sufle vîntul, se întoarse din nou la Tarent.

Pe cînd Appius naviga în jurul promontoriului Minervei, unele corăbii s-au sfărîmat de stînci, altele, în viteza lor, s-au împotmolit în nisipul de la țărm și altele s-au împrăștiat nu fără pagube. Iar Cezar, cînd a început furtuna, a reușit să se refugieze la Eleata, care era un golf mai apărat – cu excepția unei singure corăbii cu șase rînduri de vîsle care a naufragiat lîngă promontoriu. După austru, bătînd un vînt dinspre Africa, golful fiind deschis spre apus, începu să fie bîntuit de valuri. Și nici nu putea ieși din golf, din pricina vîntului care bătea în față, nici vîslele nu ajutau la nimic, nici ancorele, ci corăbiile se izbeau fie între ele, fie de stînci. Făcîndu-se noapte, primejdia fu și mai mare.

XCIX. În cele din urmă, furtuna potolindu-se, Cezar îngropă morții, îngriji pe cei răniți, îmbrăcă pe cei scăpați prin înnot și îi înarmă cu alte arme și în fine refăcu întreaga flota din posibilitățile existente. Căci îi pieriseră șase corăbii de luptă, douăzeci și șase ușoare, iar din cele liburnice încă și mai multe. Pentru înlocuirea acestora cu altele a trebuit să piardă treizeci de zile, timp în care se făcu vară de-a binelea. Ca urmare a situației ivite, cel mai bun lucru ce-i rămînea de făcut era să amîne războiul pînă în plină vară. Deoarece armata suferea din pricina lipsurilor, repara navele în grabă, trăgîndu-le pe uscat. Echipajele navelor distruse le trimise corăbiilor rămase goale ale lui Taurus. Ca și cum s-ar fi întîmplat o nenorocire de mari proporții trimise pe Mecenas la Roma pentru a liniști pe cei care tot mai erau cu gîndurile la Pompeius Magnus; căci anumiți oameni nu puteau uita faima acestui bărbat. Cezar însuși vizita în grabă pe coloni în întreaga Italie și-i scapă de frica celor întîmplate. Alergă și la Tarent, unde vizită flota de sub conducerea lui Taurus, apoi merse la Hipponium unde încurajă pedestrimea și grăbi echiparea corăbiilor; se apropia și cea de-a doua incursiune asupra Siciliei64.

C. Dar Pompei, într-o ocazie așa de favorabilă, nu a găsit cu cale să se folosească de pierderile atît de mari ale naufragiului; el se mulțumi doar să aducă sacrificii de mulțumire mării și lui Poseidon și pretinse să fie numit fiul acestora, fiind convins că fără voia divinității dușmanii nu-l vor ataca de două ori în aceeași vară. Se spuse că fiind cuprins de trufie în urma acestor succese, își schimbă hlamida purpurie obișnuită pe care o poartă comandanții romani, cu una violetă, făcînd chipurile pe fiul lui Poseidon. Deoarece sperase că Cezar va renunța la planurile sale, cînd află că acesta își construiește o altă flotă și că în vara aceasta va

porni un nou atac, se simți demoralizat ca unul care ar fi silit să lupte fără voia lui și fără pregătire. El trimise pe Menodorus cu cele șapte corăbii pe care le adusese să iscodească flota lui Cezar trasă pe uscat și să facă ceea ce o să-i stea cu putință. Iar Menodorus, pe de-o parte abătut pentru că de atîta timp încă nu i s-a dat comanda supremă a flotei, pe de altă parte observînd abia atunci că din cauza bănuielii i s-au dat numai corăbiile pe care le adusese, puse la cale o nouă trădare.

CI. Gîndindu-se mai întîi că îi va fi de folos din toate punctele de vedere să facă o fapta vitejească, el împarți celor care navigau împreună cu dînsul tot aurul pe care-l avea și străbătu cu ajutorul vîslelor în trei zile o mie cinci sute de stadii. Apoi se năpusti pe neașteptate ca un trăsnet asupra posturilor de pază ale corăbiilor pe care și le construia Cezar. La plecare, el lua cu sine cîte două sau trei din corăbiile de pază; iar corăbiile care transportau hrana, fie că erau ancorate, fie că erau în larg, le scufundă sau le luă cu sine sau le da foc. În lipsa lui Cezar și a lui Agrippa toți erau cuprinși de tulburare din pricina lui Menodorus; Agrippa era plecat după lemn de construcție. Mîndrindu-se, Menodorus și-a împins o dată cu dispreț corabia de bună voie pe un banc de pămînt moale și se prefăcea că nu o mai poate urni din nămol; pînă cînd dușmanii, văzînd acest lucru s-au năpustit asupra lui, din munți, gîndind că Menodorus e o pradă care-i așteaptă. Dar el izbucnind în rîs plecă trăgîndu-și corabia îndărăt, iar armata lui Cezar fu cuprinsă de necaz și uimire. După ce a arătat îndeajuns ce fel de dușman și de prieten poate fi, prinzîndu-l pe senatorul Rehillus i-a dat drumul, gîndindu-se la viitor.

CII. Fiind prieten[65] încă înainte de ultima sa dezertare cu Mindius Marcellus, unul din tovarășii lui Cezar, le-a spus celor din jurul său că Mindius pune la cale să dezerteze și să trădeze. Apropiindu-se după aceea de dușmani, a cerut ca Mindius să se întîlnească cu el în vreo insulă mică, în vederea unor discuții folositoare. Întîlnindu-se cu el i-a spus, fără să-l audă altcineva, că el a fugit la Pompei fiind jignit de Calvisius, comandantul de atunci al flotei; acum cînd comanda flotei a preluat-o Agrippa, el se va întoarce la Cezar care nu l-a nedreptățit cu nimica, dacă Mindius îi va aduce garanții din partea lui Messala, care avea comanda în timpul lipsei lui Agrippa. El a declarat că, după ce se va înapoia, își va răscumpăra greșeala prin fapte strălucite; dar pînă la primirea garanțiilor, va continua să păgubească interesele lui Cezar, pentru a nu deveni suspect. Și într-adevăr, el atacă mai departe. Dar Messala a stat la îndoială ca fiind vorba de un lucru necinstit; totuși a cedat, fie socotind că acestea sunt necesitățile războiului, fie presimțind sau ghicind întrucîtva părerea lui Cezar. Și astfel Menodorus a dezertat din nou și aruncîndu-se la picioarele lui Cezar l-a rugat să-l ierte, fără a spune însă pricinile fugii sale. Acesta l-a iertat spre salvarea lui, din cauza garanțiilor pe care le dăduse, dar în ascuns se ferea de el; pe trierarhii[66] lui Menodoms i-a lăsat să plece unde voiau.

CIII. Flota fiind gata, Cezar a plecat din nou și ajungînd la Hipponium i-a poruncit lui Messala să treacă cu două legiuni de pedestrași în Sicilia, spre tabăra lui Lepidus și să staționeze în golf traversîndu-l în dreptul strîmtorii Tauromenium; el a mai trimis trei legiuni la Stylis și la punctul cel mai îndepărtat al strîmtorii, ca să pîndească ce se va întîmpla; lui Taurus i-a poruncit să navigheze de la Tarent pînă la muntele Scylacium[67], care e peste drum de Tauromenium. Acesta, într-adevăr a navigat într-acolo, pregătindu-și vîslași și fiind totodată gata de luptă; Taurus era însoțit de trupe pedestre, dar trimisese înainte călăreți ca să facă cercetări pe uscat, iar pe mare luntri liburnice. Înaintînd el așa, Cezar, repezindu-se de la Hipponium, îl întîmpină lîngă Scylacium și aprobîndu-i pregătirile se întoarse la Hipponium. Pompei între timp, după cum am spus mai sus, păzea toate punctele de debarcare în insulă și-și ținea corăbiile la Messina ca să dea ajutor unde va fi nevoie.

CIV. Pînă aici ajunseseră cu pregătirile. Corăbii de transport îi aduseră din nou lui Lepidus din Libia și celelalte patru legiuni ale armatei sale; în plină mare le-a ieșit în cale Papias din tabăra lui Pompei și le-a distrus, deși ele îl întimpinaseră ca pe un prieten, căci credeau că se întîlnesc cu corăbii de-ale lui Lepidus. Din corăbiile lui Lepidus unele plecaseră cu întîrziere; după cele întîmplale, corăbiile de transport văzîndu-le că se apropie, s-au ferit din calea lor, socotind că și ele sunt ale dușmanilor; și astfel unele dintre ele au ars, unele au fost prinse, altele scufundate și cîteva s-au întors în Libia. Iar din armată, două legiuni au pierit

în mare. Cei care au scăpat înotînd au fost prinși de Tisienus, legatul lui Pompei, în timp ce înotau spre țărm. Ceilalți s-au întors la Lepidus, unii îndată, alții mai tîrziu. Iar Papias a plecat spre Pompei.

CV. Cezar, trimițînd înainte să se cerceteze marea, trecu după aceea cu toată flota de la Hipponium la Strongyle68, care e una din cele cinci insule ale lui Aeolus. Văzînd pe țărmul Siciliei la capul Pelorus69, pe la Mylae și Tyndaris70, oștire mai numeroasă și-a închipuit că acolo trebuie să fie însuși Pompei; el a încredințat comandă acolo lui Agrippa, iar dînsul s-a înapoiat la Hipponium, de unde s-a dus în grabă cu trei legiuni împreună cu Messala la tabăra lui Taurus, cu gînd să cucerească Tauromenium cît timp Pompei lipsea de acolo și apoi să-l atace din două părți. Agrippa a trecut de la Strongyle la Hiera71 și neîmpotrivindu-se străjile lui Pompei, a cucerit Hiera. A doua zi voia să-l atace la Mylae pe Demochares al lui Pompei, care avea patruzeci de corăbii. Dar Pompei, temîndu-se de forțele de care dispunea Agrippa, a trimis lui Demochares alte patruzeci și cinci de corăbii, pe care le comanda libertul Apollophanes, iar pe urma lui venea el însuși cu alte șaptezeci72.

CVI. Agrippa plecă din Hiera încă de cu noapte cu jumătate din corăbii, ca și cum urma să se lupte cu Papias singur. Dar. Cînd a văzut corăbiile lui Apollophanes și de altă parte pe cele șaptezeci – l-a anunțat îndată pe Cezar ca Pompei e lîngă Mylae cu cea mai mare parte a flotei; corăbiile de luptă le conducea el însuși stînd în centrul convoiului, iar restul flotei l-a chemat în grabă din Hiera. De amîndouă părțile se făcuseră mari pregătiri, și aveau turnuri pe corăbii, și la proră și la pupa. După ce li s-au dat instrucțiunile obișnuite și pe fiecare corabie s-au ridicat stindardele, s-au năpustit unii asupra celorlalți, unii atacînd frontal, alții încercînd o învăluire, cu strigăte, cu zgomot de corăbii și cu tot felul de mijloace de a stîrni groază. Vasele lui Pompei erau mai scurte, ușoare și agere la atac și încercau o manevră de învăluire; ale lui Cezar erau însă mai mari și mai grele, deci mai greoaie, totuși mai puternice la atac și mai rezistente la lovituri. Dintre soldați, ai lui Cezar erau mai învățați cu marea, dar ceilalți erau mai zdraveni. Cum e logic – aceștia erau superiori celorlalți nu prin atac direct în coastă, ci în mișcarea de învăluire prin care sfărîmau vîslele sau cîrmele corăbiilor mari, le smulgeau lopețile sau separau cu totul cîte o corabie, aducînd mult mai puține stricăciuni decît le-ar fi ciocnit; dar oamenii lui Cezar le izbeau cu ciocurile pe cele mici, le răsturnau sau le spărgeau și, de cîte ori se încăierau, le atacau de sus pe cele mai joase și aruncau pe ele cu ușurință corbi73 și ghiare de fier. Cei care erau înfrînți se refugiau în larg, și bărcile lui Pompei care se învîrteau prin apropiere îi culegeau.

CVII. Agrippa și-a pornit atacul direct asupra corăbiei lui Papias și lovind-o lîngă prora a răsturnat-o și i-a străpuns flancul; oamenii din turnuri au fost răsturnați, apa a năvălit în corabie, iar dintre vîslași, cei din rîndurile de jos au fost prinși, iar ceilalți, sfărîmînd puntea, au scăpat înnot. Iar Papias, trecînd pe o corabie învecinată, s-a îndreptat din nou împotriva dușmanilor. Pompei văzînd de pe o înălțime că vasele sale nu folosesc la nimic și că se golesc de luptători de cîte ori se izbesc, ca pe de altă parte în ajutorul lui Agrippa se apropie restul flotei din Hiera, a poruncit alor săi să se retragă în ordine; și ei au plecat apărîndu-se necontenit în retragere. Agrippa, urmărindu-i însă de aproape, ei fugeau într-una dar nu spre țărmul abrupt, ci în locurile unde rîurile făcuseră vaduri mîloase.

CVIIL, Agrippa fiind împiedicat de cîrmaci să intre cu corăbiile sale mari în apă mică, a aruncat ancorele în largul mării, pentru ca în timp ce supraveghea pe dușman să fie totodată gata să dea o luptă de noapte, dacă avea să fie nevoie. Sfătuindu-l prietenii să nu se lase în voia unei dorinți nesăbuite, să nu-și sleiască ostașii cu nesomn și oboseală și să nu se încreadă într-o mare de obicei foarte furtunoasă, seara tîrziu a ridicat ancorele. Pompeianii au plecat în porturi, pierzînd treizeci de corăbii de-ale lor, scufundînd cinci dintr-ale dușmanilor, făcînd multe pagube și suferind altele asemenea. Pompei i-a lăudat pentru că au ținut piept unor corăbii atît de mari, a declarat că a fost mai mult un asalt împotriva unor ziduri, decît o luptă navală și le-a dat daruri ca unor învingători; el nădăjduia că în strîmtoare, din pricina curentului, corăbiile sale, fiind mai ușoare, vor fi superioare și declară că va spori cu ceva înălțimea lor. Acesta a fost sfîrșitul luptei navale, care a avut loc lîngă Mylae dintre Agrippa și Papias.

CIX. Pompei socotind, precum și era, că Cezar a plecat în tabăra lui Taurus și că vrea să pună mîna pe

Tauromenium, după cină plecă îndată la Messina, lăsînd o parte din corăbii la Mylae, pentru ca Agrippa să creadă ca el e încă acolo. Agrippa, lăsîndu-și oamenii să se odihnească cît îi permitea timpul se îndreptă pe mare spre Tyndaris, care i s-a predat. El a intrat în oraș, dar ostașii din garnizoană, luptîndu-se vitejește, a fost izgonit; alte orașe au trecut însă de partea lui și i-au primit trupele trimise în garnizoană, iar el se întoarse la Hiera. Între timp, Cezar trecuse marea de la Scylacium la Leucopetra, fiind înștiințat că Pompei a plecat din cauza lui Agrippa de la Messina la Mylae; din Leucopetra el voia să treacă, noaptea, peste strîmtoare la Tauromenium. Aflînd însă de lupta desfășurată pe mare, și-a schimbat gîndul, socotind că nu se cuvine ca învingătorul să se furișeze, ci că trebuie să-și treacă oștirea cu curaj, pe lumină; el era încă pe deplin convins că Pompei zăbovește în apropierea lui Agrippa. A doua zi, cercetînd marea de pe înălțimi, după ce a văzut-o curățită de dușmani, a trecut ducînd cu sine atîta oștire cîtă puteau cuprinde corăbiile, lăsîndu-l pe Messala comandant peste cei rămași, pînă la reîntoarcerea corăbiilor. Ajungînd la Tauromenium a trimis vorbă cetății ca să se predea. Dar aceasta neprimindu-i trupele, el naviga dincolo de, rîul Onobala și de templul Afroditei și s-a oprit la Archegeta (zeul naxienilor)74, cu gînd să-și facă acolo o întăritură și să încerce să cucerească Tauromenium. Archegeta e o mică statuie a lui Apollon pe care au ridicat-o mai întîi naxienii care s-au așezat în Sicilia.

CX. Cezar, coborînd în acest timp din corabie. A alunecat și a căzut, dar s-a ridicat îndată singur. Și în timp ce el așeză încă tabăra a sosit Pompei cu o flotă numeroasă, lucru la care nu se aștepta: căci el credea că acesta fusese înfrînt de Agrippa. Pompei era însoțit și de cavalerie, care o luase la întrecere cu corăbiile. Din altă parte au apărut și pedestrașii, încît toți s-au înfricoșat cînd s-au văzut în mijlocul a trei armate dușmane. Și Cezar era înfricoșat, deoarece n-avea cum să trimită după Messala. Călăreții lui Pompei îi hărțuiră imediat pe ostașii lui Cezar în timp ce erau încă prinși cu așezarea taberei. Dacă pe lîngă călăreți ar fi pornit la luptă și pedestrii și corăbiile, poate că Pompei ar fi săvîrșit o faptă mai mare. Așa însă, din nepricepere într-ale războiului, din necunoașterea tulburărilor din oastea lui Cezar și din ezitarea de-a începe o luptă pe înserate, unii din oamenii lui Pompei au aruncat ancora lîngă capul Coccynum, iar pedestrii, socotind că nu-i bine să-și așeze taberele aproape de dușmani, s-au retras în orașul Phoenix. Ei s-au odihnit noaptea, pe cînd ai lui Cezar au isprăvit de construit metereze, dar din pricina trudei și a nesomnului nu mai erau buni de luptă. El avea trei legiuni, cinci sute de călăreți fără cai, o mie de soldați ușor înarmați, două mii de coloni aliați voluntari și pe deasupra trupe navale.

CXI. Predînd întreaga pedestrime lui Cornificius, Cezar îi dădu ordin să respingă pe dușmani pe uscat și să facă orice ar cere împrejurările. El personal ieși în larg cu corăbiile, încă din zori, pentru a preveni o încercuire dinspre mare. Aripa dreaptă o încredință lui Titinius, cea stînga lui Carcius, iar el se îmbarcă pe o liburnidă75, și făcu înconjurul întregii flote, încurajîndu-i pe toți; în timpul acesta depuse insignele de comandant, așa cum se recomanda în momente de pericol. După aceea ieși în larg și flota lui Pompei și avură loc două ciocniri, lupta sfîrșindu-se la căderea nopții. O parte din corăbiile lui Cezar fură capturate sau incendiate, altele ridicînd pînzele fugiră în Italia, contrar ordinelor primite. Pompeianii, după o scurtă urmărire a corăbiilor ce fugeau, se întoarseră la cele rămase, capturîndu-le sau incendiindu-le și pe acestea. Dintre cei care reușiră să ajungă înnot pînă la țărm, unii erau uciși sau luați prizonieri de călăreții lui Pompei, ceilalți se străduiau să ajungă în grabă la tabăra lui Cornificius. Acesta le trimise înainte numai pedestrimea ușoară, căci nu socotea nimerit să angajeze legiunile descurajate într-o luptă cu o pedestrime care avea, după cum era firesc, moralul foarte ridicat în urma victoriei obținute.

CXII. Cezar, rămînînd ancorat în larg o mare parte a nopții pe o corabie de legătură, și neștiind dacă e mai bine să se întoarcă printre atîtea naufragii la Cornificius, sau să se refugieze la Messala, a fost pînă la urma dus de un zeu în portul Abala, însoțit de un singur soldat, fără prieteni, fără gărzi, fără sclavi. Și cîțiva oameni, coborînd din munți în căutare de știri, l-au găsit cu trupul și sufletul sleit de puteri; și transportîndu-l din barcă în barcă, ca să nu i se dea de urmă, îl duseră la Messala, care nu era departe. Cezar, încă nevindecat, expedie o liburnidă la Cornificius, trimise în munți emisari care să ducă pretutindeni vestea că este teafăr și dădu ordin ca toți să-i vină în ajutor lui Cornificius. El însuși îi scrise acestuia că-i va trimite întăriri.

După ce s-a îngrijit de sănătate şi s-a odihnit puţin, a plecat noaptea la Stylis, fiind dus de Messala la Carrina care avea trei legiuni pregătite de expediţie. Acestuia îi porunci să navigheze spre Lipare, unde avea el însuşi intenţia să se deplaseze, iar lui Agrippa îi dădu ordin în scris să trimită imediat la Cornificius, care era în pericol, pe Laronius76 cu trupe. Pe de altă parte îl trimise pe Maecenas la Roma, din cauza celor ce doreau schimbarea lucrurilor: şi cîţiva, care stîrneau tulburări, au fost pedepsiţi. Pe Messala îl expedie la Dicaearcheia, ca să aducă la Hipponium legiunea numită „întîia".

CXIII. Acest Messala era acelaşi om pe care triumvirii îl proscriseseră la Roma, promiţînd recompensă şi libertate celui ce l-ar ucide şi care, fugind la Cassius şi Brutus, după moartea acestora predase flota lui Antonius, în urma unei convenţii. Şi acest lucru mi s-a părut demn de pomenit în acest loc, spre lauda virtuţii romanilor; căci Messala a slujit şi l-a salvat ca pe un comandant pe proscriptorul sau, după ce acesta a rămas singur într-o nenorocire atît de mare. Lui Cornificius îi venea uşor să respingă de la fortificaţii pe duşmani. Fiind însă ameninţat de lipsa proviziilor, îşi dispuse trupele în ordine de luptă şi îi provoca pe adversari. Pompei însă nu se angaja în luptă cu nişte oameni a căror singură nădejde era lupta, socotind că îi va supune prin foame. Cornificius încadrînd în mijlocul trupelor sale pe cei care fugiseră de pe corăbii şi nu aveau arme, porni la un drum anevoios, hărţuit în regiunile din cîmpie de către cavalerie, iar în cele accidentate de către pedestrimea uşoară, constituită din libieni nomazi, care azvîrleau sulit a de la mare distanţă fugeau de urmăritori.

CXIV. În a patra zi de drum au ajuns cu greu în regiunea aridă care se întinde pînă la mare şi care se spune că a fost cîndva inundată de un torent aprins de lavă, de i-au secat toate izvoarele77; băştinaşii o străbat numai noaptea, căci emana o arşiţă înăbuşitoare şi este plină de o pulbere de cenuşe. Soldaţii lui Cornificius nu îndrăzniră să meargă nici noaptea, mai ales că nu era lună, din pricină că nu cunoşteau drumurile şi se temeau de curse; şi nici ziua n-o suportau, ci se sufocau şi îşi frigeau tălpile ca vara, pe arşiţă, mai ales cei desculţi. Şi nici nu puteau zăbovi, căci îi chinuia setea. Nu mai răspundeau nici unui atac, ci se lăsau loviţi fără să se apere. Cînd însă o parte din trupele duşmane au ocupat şi ieşirile din această cîmpie încinsă, părăsindu-i pe cei mai slăbiţi şi pe cei dezbrăcaţiţ ceilalţi au năvălit în una din trecători şi printr-un atac îndrăzneţ, au respins pe duşmani cît au putut. Dar dîndu-şi seama că şi celelalte ieşiri sunt ocupate, au pierdut curajul din pricina setei, a căldurii şi a oboselii. La îndemnurile lui Cornificius, care le arăta un izvor din apropiere, au dat din nou un atac, mulţi dintre ei pierind. Dar alte trupe duşmane ocupară izvorul şi descurajarea a cuprins cu totul pe ostaşii lui Cornificius şi renunţară şi la această acţiune.

CXV. În timp ce ei se aflau în această situaţie, le apare în depărtare Laronius, trimis de Agrippa cu trei legiuni. Şi cu toate că nu era încă destul de limpede dacă sînt trupe prietene, deoarece din cauza speranţei aşteptau mereu să li se întîmple un astfel de lucru, prinseră noi puteri. Cînd văzură că duşmanii, ca să nu fie prinşi între trupe inamice părăsesc izvorul, strigară de bucurie cît putură de tare. După ce Laronius le-a răspuns, ocupară în fugă izvorul. Li se interzise însă de către comandanţi să bea prea mult deodată; cei care nu se supuneau, beau şi mureau pe loc. Astfel, fără să mai fi sperat, Cornificius şi partea care scapă a armatei sale ajunseră, salvaţi fiind, la Agrippa, la Mylae78.

CXVI. În timpul acesta Agrippa cucerise Tyndaris, ţinut care avea alimente din belşug şi o poziţie bună pentru războiul naval. Cezar transportă acolo trupele sale pedestre şi cavaleria; el avea cu totul în Sicilia douăzeci şi una de legiuni de hopliţi, douăzeci de mii de călăreţi şi mai mult de cinci mii de soldaţi înarmaţi uşor. Dar Mylae şi de la Mylae pînă la Naulochos79 şi Pelorus, şi tot litoralul îl deţineau încă garnizoanele lui Pompei. De teamă lui Agrippa, garnizoanele întreţineau un foc permanent ca să incendieze pe cei ce i-ar fi atacat dinspre mare. Dar Pompei stăpînea amîndouă strîmtorile. El închise cu ziduri drumurile munţilor atît lîngă Tauromenium cît şi lîngă Mylae, şi îl hărţuia fără răgaz pe Cezar, care plecase din Tyndaris şi înaintă, dar nu voia să se angajeze în luptă. Răspîndindu-se vestea că Agrippa înaintează cu flota spre Pelorus, Pompei se deplasa în grabă într-acolo, părăsind trecătorile din jurul oraşului Mylae. Cezar le ocupă îndată, şi luă dimpreună cu Mylae şi cu templul Artemidei o cetăţuie în care se zice că se aflau boii soarelui şi a avut loc visul lui Odiseu.

CXVII. Știrea venirii lui Agrippa dovedindu-se neîntemeiută, Pompei era supărat că pierduse trecătorile și-l chemă pe Tisienus cu trupele sale. Cezar, pornind împotriva acestuia, rătăci drumul în jurul muntelui Myconiu. El rămase acolo peste noapte, fără cort și, deoarece ploua tare, cum obișnuit se întîmplă toamna aci, cîțiva soldați ținură toată noaptea deasupra lui un scut gallic80; se auzeau zgomotele tari și mugetele puternice ale Etnei; străfulgerări luminau armata de jur-împrejur, încît germanii săreau din culcușurile lor de spaimă, iar celorlalți, din pricina celor ce se spuneau despre Etna, nu li s-ar fi părut de mirare între atîtea lucruri extraordinare, chiar dacă ar fi căzut asupră-le torente de lavă. După aceasta, el devasta ogoarele palaestenilor și Lepidus, unindu-se cu el, făcu provizii de grîne; apoi amîndoi își așezară tabără lîngă Messina.

CXVIII. Pe întinsul întregii Sicilii aveau loc multe ciocniri, dar nici o luptă mai importantă. Cezar trimise pe Taurus să taie calea aprovizionărilor lui Pompei și să ocupe în primul rînd cetățile care furnizau hrana. Pompei resimțindu-se foarte mult din această pricină, se hotărî să obțină o deciziune în toate privințele printr-o luptă de proporții mai mari. Dar cum se temea de pedestrimea lui Cezar și avea în schimb încredere în puterea sa navală, a trimis vorbă lui Cezar și l-a întrebat dacă ar accepta să se obțină o decizie printr-o luptă navală. Cezar avea groază de toate acțiunile maritime, pe care pînă atunci le încercase fără succes. El socoti însă rușinos să refuze și acceptă. Fu hotărîtă o zi pînă la care fiecare din părți să-și echipeze, pentru sine, trei sute de corăbii, prevăzute cu proiectile de tot felul, cu turnuri și cu mașini de război, ori cîte ar fi putut să născocească. Agrippa a conceput un soi de cange, o prăjină de cinci coti, îmbrăcată în fier și prevăzută cu cîte un inel la fiecare capăt, dintre care unul purta cangea propriu zisă – un cîrlig de fier – iar celălalt multe frînghii care trăgeau cu mașini cangea, ori de cîte ori, de pe catapultă, reușea să prindă o navă adversă.

CXIX. Cînd veni ziua hotărîtă, bătălia a început prin întrecerea vîslașilor cu mare zarvă, apoi se trecu la azvîrlirea proiectilelor cu mașinile sau cu mîna: pietre, sulițe, săgeți incendiare. După aceea au început să se izbească între ele chiar navele, unele în flancuri, altele în prore, altele în ciocuri de fier – unde loviturile au un efect foarte puternic, zgîlțuindu-i pe soldați și făcînd corabia mai puțin aptă la luptă; altele își făceau drum printre celelalte corăbii, azvîrlind săgeți și alte proiectile; navele de ajutor strîngeau pe cei căzuți în mare; mîinile lucrau, se vedea vigoarea marinarilor și dibăcia cîrmacilor, se auzeau strigăte și comenzile ofițerilor, se întrebuințau tot felul de mașini. Un succes deosebit avu cangea care fiind ușoară ajungea departe și căzînd pe nave se înfigea jmediat, fiind apoi trasă înapoi de frînghii. Cangea nu era ușor de tăiat de către cei pe care îi vatăma, avînd armatură de fier, iar la frînghii era foarte greu de ajuns din cauza lungimii sale. Și cum adversarîi nu cunoșteau dinainte această mașină de luptă, nu pregătiseră sulițe prevăzute cu securi. Un singur lucru au născocit, cum se întîmplă în situațiile neașteptate: să lopăteze ducînd corabia deandăratelea. Dar cum și adversarii făceau același lucru și cum forța oamenilor era deopotrivă, cangea își îndeplinea treaba.

CXX. De cîte ori navele se apropiau, soldații se luptau în tot chipul și săreau dintr-una într-alta. Începuse să nu mai fie ușor să distingi dușmanul de prieten, căci cei mai mulți se foloseau de același fel de arme și aproape toți vorbeau limba latină, iar parolele în timpul încăierării deveniseră cunoscute; din această situație mai ales rezultară multe și felurite curse de amîndouă părțile și neîncredere față de cei care pronunțau parolele și neputința generală de a se mai recunoaște între ei, în mijlocul luptei și a mării pline de morți, de arme și de nave sfărîmate. Cele două flote au întrebmințat toate mijloacele afară de foc, la care au renunțat după prima ciocnire din pricina învălmășelii. Armata de uscat a fiecărei părți privea de pe țărm spre mare, cu frică și încordare, căci de această luptă depindea și susținerea speranței propriei lor salvări. Dar nu distingeau nimic și nici n-ar fi putut-o face, oricît și-ar fi ascuțit privirile, căci șase sute de corăbii se înșirau în ordine de bătaie pe o mare distanță și tînguirile se auzeau cînd dintr-o parte cînd din alta.

CXXI. Dar Agrippa, dîndu-și seama cu greutate, după culorile turnurilor – căci numai prin acestea se mai deosebeau corăbiile unele de altele – că au fost distruse mai multe corăbii de-ale lui Pompei, încuraja pe cei din jurul său, ca și cum ei ar fi și fost învingători și, atacînd din nou pe dușmani, îi lovea fără încetare pînă cînd cei cîți îi stăteau mai cu tărie împotrivă, covîrșiți, au dărîmat turnurile și întorcînd corăbiile au

pornit spre strîmtoare; abia șaptesprezece corăbii au reușit să pătrundă în strîmtoare. Celelalte corăbii, fiindcă Agrippa le închidea trecerea – unele fiind urmărite – s-au împotmolit în nisip și cei care le urmăreau s-au împotmolit împreună cu ele, din cauza vitezei urmăririi iar pe cele ancorate, sau le-au atras în larg sau le-au dat foc; corăbiile care încă mai luptau în larg, văzînd cele întîmplate în jurul lor, s-au predat dușmanilor. Flota lui Cezar scoase de pe mare un chiot de izbîndă, iar de pe uscat îi răspunse pedestrimea. Oamenii lui Pompei însă izbucniră în vaiete; iar el, ieșind din Naulohos, fugi în grabă spre Messina, fără a lăsa în spaima sa vreo dispoziție în privința pedestrașilor. Din care cauză Tisienus predîndu-se, Cezar i-a primit sub luare de jurămînt și pe ei; după ei i-a primit și pe călăreți, în urma predării comandanților. S-au scufundat în această bătălie trei corăbii ale lui Cezar, iar de-ale lui Pompei douăzeci și opt; celelalte au ars, sau au fost capturate sau – eșuînd – au fost distruse și numai șaptesprezece au scăpat.

CXXII. Iar Pompei aflînd pe drum de trădarea călărimii își schimbă costumul de comandant cu haine obișnuite și trimise la Messina să se încarce corăbiile cu tot ce se putea. Toate însă erau pregătite de mai înainte. El chemă în grabă pe Plennius din Lillybaeum cu cele opt legiuni pe care le avea, avînd de gînd să fugă cu ele. Plennius se grăbea să vină către el. Dar Pompei, părăsindu-l încă alți prieteni, garnizoane și armate, iar dușmanii pătrunzînd în strîmtoare, deși se afla într-un oraș bine fortificat, nu-l mai așteptă pe Plennius, ci fugi din Messina cu cele șaptesprezece corăbii la Antonius, căruia îi salvase mama într-o situație asemănătoare. Așa că Plennius sosi în Messina fără să-l mai găsească pe Pompei și ocupă orașul.

Pe de altă parte, Cezar rămase în tabăra de lîngă Naulohos, dar porunci lui Agrippa să asedieze orașul Messina și acesta îl asedie împreună cu Lepidus. Cum Plennius trimise soli pentru înțelegere, Agrippa fu de părere să aștepte pe Cezar pînă la ziuă; dar Lepidus căzu de acord cu el și ca să-și atragă de partea sa armata lui Plennius îi îngădui să jefuiască orașul împreună cu restul armatei. Aceștia, ca unii care își doriseră doar salvarea, dobîndind pe deasupra și un cîștig neașteptat, prădară toată noaptea Messina împreună cu soldații lui Lepidus și apoi trecură sub ordinele lui.

CXXIII. Iar Lepidus, avînd împreună cu acestea douăzeci și două de legiuni și mulți călăreți, se îngîmfă și socotea că va dobîndi Sicilia pe motiv ca el cel dintîi a pătruns în insulă și a supus mai multe orașe. Trimise îndată ordin pe la garnizoane să nu lase să se apropie pe soldații lui Cezar cînd vor veni și puse stăpînire pe toate trecătorile. Cezar însă sosi a doua zi și mustră pe Lepidus prin intermediul prietenilor, care îi spuseră că acesta a venit doar ca ajutor lui Cezar în Sicilia și nu ca s-o cucerească pentru sine. Dar Lepidus ripostă că a fost scos din vechea lui demnitate, pe care astăzi o posedă Cezar singur; că dacă Cezar ar accepta, el i-ar da acum și Libia și Sicilia în schimbul acelei demnități. Dar Cezar, supărat, se lăsa și el cuprins de mînie și ocărî pe Lepidus pentru lipsa lui de recunoștință. Ei se despărțiră amenințîndu-se unul pe altul și pe loc se separară străjile; iar corăbiile lui Cezar statu-ră gata ancorate: căci se spunea că Lepidus plănuiește să le dea foc[81].

CXXIV. Armata însă era supărată că vor avea din nou de purtat un război civil și că niciodată nu vor mai scăpa de dezbinările interne. De fapt nici chiar soldații lui Lepidus nu-l socoteau pe acesta ca egal cu Cezar; ci admirau calitățile lui Cezar, își dădeau seama de lipsa de energie a lui Lepidus și îl acuzau chiar și pentru jaful Messinei, în care au fost puși pe același plan cu cei învinși.

Cezar, aflînd de acestea, trimise oameni care să îi îndemne în ascuns și să-i atragă de partea sa. El ademeni astfel pe mulți, mai ales pe cei care fuseseră de partea lui Pompei; acestora le era frică că nu vor avea nici o siguranță personală în timp de pace, dacă nu vor fi stabilit un acord cu Cezar. Între timp Lepidus – din nepăsare – nu știa încă cele ce se petreceau. Cezar veni în tabăra acestuia cu mulți călăreți, pe care lăsîndu-i în fața întărituri, intră doar cu cîțiva și apărînd înaintea ostașilor mărturisea fiecăruia pe care-l întîlnea că fără voia sa este împins la luptă. Între timp, cei care îl vedeau îl salutau ca pe un comandant; mai întîi se adunară pompeianii care fuseseră corupți și îl rugară să-i ierte. Iar el le spuse că se miră că-i cer iertare și nu fac încă cele ce le-ar fi de folos. Și ei, înțelegînd, au smuls insignele și au trecut de partea lui Cezar, iar alții desfăceau corturile.

CXXV. Cînd Lepidus a simțit învălmășeală, s-a repezit afară din cort la arme. Se și încinseseră încăie-

rări; unul dintre soldații lui Cezar căzu și chiar Cezar fu lovit în piept; lancea nu pătrunse pînă la piele, încît scapă în fugă la călăreții săi. Soldații dintr-un post întărit de al lui Lepidus rîseră de fuga lui Cezar, iar acesta nu-și potoli mînia pînă ce cu călăreții nu cuceri acest post și îi omorî pe străjeri. Comandanții celorlalte întărituri unii îndată, alții noaptea, trecură de la Lepidus de partea lui Cezar; unii fără să-i ispitească cineva, unii prefăcîndu-se că au fost atacați de călăreții lui Cezar. Au fost și unii care au rezistat atacurilor și le-au respins. Căci Lepidus trimitea ajutoare peste tot. Dar cum chiar aceste ajutoare îl trădau, restul armatei lui Lepidus, deși îi era încă favorabilă, începea să-și schimbe părerea. Și iarăși pompeianii cei dintîi, cîţi mai erau încă de partea lui, îl părăseau unitate după unitate. Lepidus înarmînd pe ceilalți soldați pentru a-i opri pe aceștia, cei înarmați pentru a opri pe alții, luîndu-și steagurile treceau împreună cu ceilalți de partea lui Cezar. Iar Lepidus îi amenință pe cei care plecau, și se rugă de ei, și le apucă steagurile și spunea că nu le va da drumul pînă cînd unul dintre stegari îi spuse că măcar mort și tot o să-l lase, iar Lepidus, temîndu-se, îl lăsă.

CXXVI. Călăreții părăsindu-l cei din urmă, trimiseră pe cineva să-l întrebe pe Cezar dacă să nu-l omoare pe Lepidus, de vreme ce nu mai este comandant, dar Cezar le interzise aceasta.

Astfel Lepidus, căzînd pe neașteptate în dizgrația tuturor, ajunse în scurt timp lipsit de marea simpatie (de care se bucurase) și de întreaga sa armată. Schimbîndu-și ținta, merse în fugă la Cezar, iar cei ce-l vedeau se țineau după el ca la un spectacol. Cezar se ridică în picioare cînd îl văzu venind și, oprindu-l, cînd voi să-i cadă în genunchi, îl trimise la Roma; după costumul ce-l purta devenise un simplu particular, din comandant ce fusese, nemaifiind nimic altceva decît pontifice, funcție pe care-o mai deținea încă. Și acest om care fusese de multe ori comandant de oşti și fusese și triumvir, el care numise magistrați și condamnase la moarte pe unii egali în rang cu el, și-a dus viața ca simplu particular și a apărut mai tîrziu în fața unora din cei pe care îi proscrisese el și care erau din nou la putere în magistraturi82.

CXXVII. Cît despre Pompei, Cezar nu l-a urmărit și nici n-a trimis pe alții să-l urmărească, fie că se ferea să năvălească pe teritoriul atribuit lui Antonius, fie că se gîndea la viitor și la cele ce aveau să vie împotriva lui din partea lui Antonius, de îndată ce va avea un pretext pentru ceartă, dacă lucrurile nu vor decurge după înțelegere; (căci de multă vreme ei bănuiau că din cauza poftei de putere după ce vor fi înlăturat pe ceilalți – se vor lupta între ei) fie, așa cum spunea chiar Cezar mai tîrziu, pentru că Pompei să nu ajungă patricid.

Adunîndu-și armată, Cezar avu patruzeci și cinci ae legiuni de hopliți și douăzeci și cinci de mii de călăreți, iar soldați uşor înarmați mai mult decît o dată și jumătate numărul călăreților și șase sute de corăbii de luptă; iar mulțimea corăbiilor de transport, deși foarte mare, a dat-o în seama proprietarilor lor. El a dăruit armatei daruri pentru victorie, unele dîndu-le chiar atunci, altele promițîndu-le pentru viitor și a împărțit tuturor cununi și onoruri, iar comandanților pompeieni le-a acordat iertare.

CXXVIII. Dar lui, care era plin de fericire pentru cele întîmplate, soarta îi întuneca fericirea; căci se revoltă armata mai ales a sa proprie, cerînd insistent să fie eliberați și să capete daruri egale cu ale celor ce au luptat la Philippi. Cezar știa însă că lupta aceasta nu e comparabilă eu aceea; le promise totuși că le va da cele cuvenite, ca și celor de sub comanda lui Antonius, cînd vor veni și aceștia. Cît despre eliberare, îi mustră aspru, amintindu-le legea strămoșească de jurămînt și de pedeapsă. Dar cum nu voiau să-l asculte, își potoli amenințările ca să nu se ivească vreo tulburare din partea soldaților nou veniți și le promise că împreună cu Antonius îi va elibera la timp, și că de acum nu-i va folosi în războaiele civile, care din fericire au încetat, ci împotriva illirilor și a altor neamuri barbare, care au tulburat pacea cu greu stabilită, de pe urma cărora se vor îmbogăți. Ei răspunseră însă că nu vor mai lupta pînă ce nu vor primi darurile și onorurile ce li se cuveneau. El le răspunse că nu le refuză onorurile chiar și acum; și le acordă multe: legiunilor dreptul de a-și pune alte insigne, iar centurionilor și tribunilor dreptul de a purta toga brodată cu purpură și rangul de senator în patria lor. Dar în timp ce continua să acorde alte onoruri, tribunul Ofillius strigă că insignele și hainele de purpură sunt jucării pentru copii; daruri pentru soldați sunt pămînt și bani. Și cum mulțimea strigă că a zis bine, Cezar se retrase mînios de la tribună. Cei care erau în jurul tribunului îl lăudau și îi

certau pe cei care nu se strînseră în jurul lui. Tribunul însă le spuse că, chiar numai persoana sa va fi de ajuns pentru lucruri așa de drepte; dar chiar de a doua zi după ce a spus aceasta, n-a mai fost văzut și nici nu s-a aflat ce s-a întîmplat cu el.

CXXIX. Acum, de teamă, nimeni dintre soldați nu mai vorbea de unul singur, ci ei vociferau în comun, adunîndu-se pe unități, cerînd să fie lăsați la vatră. Dar Cezar își atrăgea pe comandanții acestor soldați în diferite moduri: celor care făcuseră campania de la Philippi și de la Mutina, ca fiind mai vechi în serviciu, le aprobă plecarea, dacă voiau să părăsească unitățile. El eliberă de îndată pînă la douăzeci de mii de oameni și-i făcu să plece din insulă, ca să nu-i corupă și pe ceilalți. El mai spuse, însă numai celor de la Mutina, că le va da altădată și cele promise, cu toate că sunt eliberați astfel.

Venind apoi la restul trupei, învinui pe cei plecați de călcare de jurămînt, ca fiind eliberați fără încuviințarea comandantului suprem al armatei; iar pe cei de față îi laudă și îi făcu să spere că-i va elibera în scurt timp, așa încît să nu regrete nimic și că eliberîndu-i îi va îmbogăți; acum le dăruiește cîte cinci sute de drahme fiecăruia. După ce a spus acestea, fixa tributul Siciliei la o mie șase sute de talanți, numi pe guvernatorii Libiei și Siciliei și repartiză armata pentru fiecare din ele. El trimise corăbiile primite de la Antonius la Tarent, iar restul armatei, parte o trimise în prealabil în Italia, parte, luînd-o cu sine, plecă din insulă.

CXXX. Întors la Roma, senatul[83] îi decernă onoruri exagerate și îl lăsară să hotărască singur dacă să le primească pe toate sau numai o parte; atît senatorii cît și poporul, încoronați, îi ieșiră înainte cît mai departe și-l conduseră în drum spre templu și de la templu acasă. Iar a doua zi Cezar vorbi în fața senatului și a poporului, enumerînd faptele și măsurile sale administrative de la început pînă în acel moment; scriindu-și cuvîntările, el publică o carte. Vesti apoi pace și veselie, războaiele civile fiind în sfîrșit înlăturate, și scuti de impozite pe cei care încă nu le plătiseră, pe arendașii de impozite și pe chiriașii care mai aveau datorii din plata chiriilor.

Din onorurile decernate primi triumful, sărbătorirea anuală în zilele în care a învins, și să i se ridice în for o statuie de aur pe o columnă, îmbrăcat în haina[84] cu care intrase în Roma, înconjurîndu-i-se columna cu ciocuri de corăbii. Și i s-a ridicat într-adevăr (statuie care purta inscripția următoare: „A restabilit pacea, de multă vreme tulburată, pe pămînt și pe mare”.

CXXXI. Cu toate că poporul a vrut ca, luînd funcția de mare pontif de la Lepidus, să-i acorde lui Cezar demnitatea pe care legea o acordă pe viață, el nu a primit. De asemenea, cu toate că poporul a vrut să-l omoare pe Lepidus ca pe un dușman al patriei, el s-a opus. Cezar a trimis tuturor armatelor sale scrisori sigilate, poruncind ca toate să fie deschise în aceeași zi și să execute ordinele lui. Aceste ordine conțineau măsuri relative la sclavii care în timpul răscoalelor interne fugind de la stăpîni s-au înrolat în armată și pentru care Pompei ceruse libertatea și cărora senatul și tratatele le-o acordaseră. Acești sclavi au fost totuși prinși în aceeași zi. Aduși la Roma, Cezar i-a înapoiat stăpînilor romani și italici sau urmașilor acestora. De asemenea le-a trimis și sicilienilor sclavii fugiți. Iar pe cei pe care nimeni nu-i revendica, i-a omorît chiar în orașele de unde au fugit.

CXXXII. Acum se părea[85] că se sfîrșiseră războaiele civile. Cezar avea pe atunci douăzeci și opt de ani. Cetățile l-au trecut în rîndurile zeilor lor. Roma și Italia erau pe față prădate de bande de tîlhari, iar aceste prădăciuni erau mai de grabă jafuri îndrăznețe decît furturi pe ascuns. Sabinus, ales de Cezar să limpezească această situație, a omorît pe foarte mulți din cei pe care i-a prins, și chiar în același an a restabilit pentru toată lumea o pace sigură. Din acel timp se spune că a rămas obiceiul străjilor de noapte și felul lor de organizare. Cezar a fost foarte mult lăudat de această îmbunătățire a situației atît de rapidă și în afară tuturor așteptărilor. El a permis magistraților anuali să urmeze, în multe chestiuni privitoare la funcțiile lor, legile romane. A ars toate documentele care erau mărturii ale războaielor civile și a declarat că va restabili complet republica, imediat ce Antonius se va întoarce din expediția împotriva parților, fiind încredințat că și Antonius va consimți să-și depună magistratura, o dată ce vor fi încetat războaiele civile. Atunci, în mijlocul strigătelor de bună urare Cezar a fost ales tribun al poporului pe viață și prin această funcție perpetuă a fost îndemnat să renunțe la aceea pe care o avea. El a acceptat imediat și l-a înștiințat pe Antonius despre noua

sa funcție La rîndul său, Antonius a trimis pe Bibulus, care tocmai se întorcea la Roma, să-i anunțe hotărîrile sale; pe de altă parte, el a trimis propraetori în diverse provincii și se gîndea să se alieze lui Cezar în expediția acestuia împotriva illirilor.

CXXXIII. Din Sicilia, Pompei a ajuns mai întîi pe promontoriul86 Lacinium și acolo a jefuit templul Herei, foarte bogat în ofrande. Fugind la Antonius, a debarcat la Mitilene și mîhnit s-a oprit puțin acolo unde îl lăsase tatăl său pe el, încă copil, împreună cu mama sa, pe vremea cînd era în război cu Cezar și de unde ea îl luase după înfrîngere. În timp ce Antonius lupta în Media cu mezii și partii, Pompei s-a hotărît să i se încredințeze lui cînd se va întoarce. Dar cînd a aflat că Antonius a fost învins și cînd această veste a fost confirmată, a început din nou să spere că-i va urma lui Antonius, în caz că acesta a murit, sau că măcar va putea împărți puterea cu el, în caz că se va întoarce. În mod permanent el avea în minte pe Labienus, care de curînd făcuse incursiuni în toată Asia. Pe cînd îl preocupau aceste lucruri, s-a anunțat că Antonius s-a reîntors la Alexandria. Pompei, uzînd de șiretenie în două direcții, a trimis soli la el, ca să pară că i se alătură lui, că i se oferă ca prieten și aliat, în realitate însă ca să cerceteze mai îndeaproape intențiile lui Antonius. În același timp, însă, trimitea pe ascuns soli către conducătorii din Tracia și Pont socotind că, dacă nu va dobîndi ceea ce dorește, să poată fugi prin Pont în Armenia. A trimis soli chiar și la parți, avînd convingerea ca aceștia pentru a pune capăt războiului cu Antonius îl vor primi de grabă atît ca general roman, dar mai ales ca fiul marelui Pompei. Începu să-și repare corăbiile și să facă exerciții navale prefăcîndu-se fie că se teme de Cezar, fie că le pregătește pentru Antonius.

CXXXIV. Iar Antonius, imediat ce a aflat despre Pompei, a ales pe Titius comandant împotriva lui și i-a poruncit ca luînd corăbii și armata din Siria să lupte cu toată forța în caz că Pompei ar începe lupta, și dimpotrivă, să-l trateze cu toată cinstea dacă i se va supune. Antonius a tratat cu solii trimiși de Pompei și aceștia i-au vestit următoarele: „Pompei ne-a trimis la tine nu pentru că n-ar fi putut – dacă ar fi hotărît să continue războiul – să navigheze în Spania, provincie care îi păstrează prietenie încă de pe timpul tatălui său și care i-a servit ca azil în copilărie și care l-a chemat și acum. El însă a preferat să trăiască în pace cu tine și chiar să lupte dacă va fi nevoie, sub conducerea ta. Și această hotărîre n-a luat-o acum pentru prima oară, ci încă de atunci cînd era stăpîn pe Sicilia, cînd prăda Italia și cînd, salvîndu-ți mama, ți-a trimis-o înapoi.

Dacă ar fi primit atunci propunerea lui, nici Pompei nu ar fi pierdut Sicilia, căci tu nu i-ai fi dat corăbii lui Cezar împotriva lui, nici tu n-ai fi fost învins de părți pentru că Cezar nu ți-a trimis armatele pe care ți le-a promis. Ai fi putut stăpîni, pe lîngă provinciile pe care le ai acum și întreaga Italie. Cu toate că atunci nu ai primit propunerile lui, care ar fi putut să fie atît de folositoare în acel moment dat, el te îndeamnă acum să nu te mai lași prins în cursă de Cezar nici de vorbele lui, nici de rudenia stabilită între voi. Amintește-ți că Cezar, fără pricină și cu toată legătura de rudenie și înțelegere dintre ei, a purtat război împotriva lui Pompei, și că pe Lepidus, asociatul lui la triumvirat, l-a deposedat de partea lui și că ție nu ți-a dat nimic.

CXXXV. Tu ești acum singura persqană care ai mai rămas între el și monarhie, lucru atît de rîvnit de el. Tu ai fi fost deja în lupta cu el, dacă Pompei nu ar fi fost încă între voi. Și cu toate că interesul tău propriu te mîna, pe cît se vede, să te gîndești la toate acestea, Pompei te îndeamnă acum cu stăruința din pricina prieteniei pe care ți-o poartă, preferîndu-te pe tine, om lipsit de răutate și mărinimos, unui om atît de ascuns, înșelător și viclean cum e Cezar. Și nici nu-ți reproșează faptul că i-ai dat lui Cezar corăbii, împotriva lui, lucru pe care l-ai făcut poate constrîns de nevoia pe care o aveai să-ți trimită în schimb armata împotriva parților; el se mulțumește numai să-ți amintească că Cezar nu ți-a trimis armatele pe care ți le-a făgăduit. Într-un cuvînt, Pompei ți se încredințează cu toate corăbiile și armata care i-a mai rămas credincioasă și care nu l-a părăsit în timpul retragerii lui. Dacă vei menține pacea, va fi o mare cinste pentru tine că ai salvat pe fiul marelui Pompei, iar dacă vei face război, vei avea un important avantaj în războiul care va veni și care nu a izbucnit încă”.

CXXXVI. După ce solii au terminat de vorbit, Antonius le-a dezvăluit poruncile pe care le dăduse mai înainte lui Titius. El a spus că dacă Pompei este de bună credință, va putea veni la el întovărășit de Titius. În timp ce se petreceau acestea, au fost prinși de comandanții lui Antonius solii trimiși de Pompei la parți.

Ei au fost aduși la Alexandria. Antonius aflînd aceasta, a chemat solii lui Pompei și le-a arătat pe cei prinși. Iar solii au încercat să scuze pe Pompei, om tînăr, aflat în cele mai mari nenorociri și care din teamă că Antonius nu-l va primi cu prietenie s-a văzut nevoit să recurgă chiar la cei mai înverșunați dușmani ai romanilor; dar el va arăta – îndată ce vă cunoaște intențiile lui Antonius față de el că nu va mai face nici o altă încercare și nu se va folosi de nici un altfel de vicleșug. Antonius a dat crezare acestor vorbe, fiind întotdeauna și în toate privințele un om simplu, mărinimos și fără de răutate.

CXXXVII. În acest timp Fumius, căruia Antonius îi încredințase guvernarea Asiei, l-a primit pe Pompei care venea fără nici o aparență de emoție. De altfel, Furnius nu era în stare să-l oprească în mod eficace și nici nu cunoștea încă intențiile lui Antonius în privința lui Pompei. Dar după ce a văzut că Pompei face exerciții cu armata sa, a început și Fumius să-și adune pe unii din comandanții care se aflau sub ordinele lui. Astfel l-a chemat în grabă pe Ahenobarbus, conducătorul armatei în provincia vecină, și din altă parte pe Amyntas. Văzînd că aceste forțe se restrîng cu atîta repeziciune, Pompei s-a plîns că este tratat ca un dușman, el care a trimis soli la Antonius și care așteaptă răspuns de la acesta. Totuși, cu toate că vorbea astfel, el se gîndea că, folosindu-se de trădarea unui oarecare Curius, din anturajul lui Ahenobarbus, să-l poată prinde pe acesta, nădăjduind ca în schimbul lui Ahenobarbus va obține mari avantaje (de la Antonius)87. Dar descoperindu-se trădarea, Curius, dovedit vinovat, a murit în fata romanilor. Pompei a omorît și pe libertul Theodoros, singurul om căruia el îi dezvăluise planul său, pentru că l-a trădat. Acum, nemaiîncercînd să-și ascundă planurile față de oamenii din jurul lui Fumius, a cucerit, folosindu-se de trădare, orașul Lampsacum, localitate unde se aflau aduși în colonie de C. Cezar mulți soldați din Italia și, în schimbul unei solde mari, i-a înrolat pe toți în serviciul său.

Apoi cu două sute de călăreți și trei legiuni de pedestri încearcă să atace Cyzicul și pe mare și pe uscat. A fost respins în amîndouă părțile, pentru că acolo se afla o mică trupă care păzea niște gladiatori hrăniți de Antonius. După aceea, mergînd la portul aheenilor, adună provizii de grîne.

CXXXVITI. Furnius, fără să se înceapă lupta, își așeză mereu tabără sa în apropierea lui, cu multă cavalerie cu scopul de a-i împiedica aprovizionarea pe de o parte, pe de alta de a-l împiedica să-și atragă de partea sa orașele vecine. Pompei, neavînd cavalerie, a atacat lagărul lui Furnius frontal, iar din spate pe ascuns din cînd în cînd. Din această cauză, Furnius, care se îndrepta împotriva lui Pompei, a fost atacat de soldații acestuia prin spatele taberei. Pompei, urmărind pe cei care o luaseră la fugă de-a lungul cîmpiei Scamandrului, a ucis pe mulți dintre ei, căci cîmpia era umedă de ploi. Cei care mai scapară cu viața, se retrăgeau nesimțindu-se în stare să continue lupta. Dar în timp ce aceștia așteptau ajutoare din Mysia și Propontida, sau din alte provincii, toți cei sărăciți de pe urma contribuțiilor necontenite se înrolau de bună voie în armatele lui Pompei, care devenise celebru, mai ales în urma victoriei de la portul aheenilor. Pompei care nu avea destulă cavalerie, și din această cauză își făcea cu greu aprovizionarea, află că o trupă de cavalerie italică, trimisă de Octavia, care-și petrecuse iarna la Atena, se îndrepta către Antonius; și imediat a trimis soli ca să o atragă, cu bani, de partea sa. Dar praetorul Macedoniei, care fusese numit de Antonius, i-a prins și aurul l-a împărțit călăreților.

CXXXIX. Punînd stăpînire pe Nicaea88 și Nicomedia, Pompei s-a îmbogățit considerabil și situația lui s-a îmbunătățit repede și foarte mult, peste așteptările lui. La începutul primăverii însă Furnius a primit din Sicilia șaptezeci de corăbii, cîte mai rămăseseră din acelea pe care Antonius le dăruise lui Cezar în lupta acestuia împotriva lui Pompei, căci Cezar, după expediția din Sicilia, le eliberase. Tot atunci a venit și Titius din Siria cu o sută douăzeci de corăbii și cu multă armată și a debarcat la Proconnesus. Pompei, înspăimîntat de toate acestea, și-a ars toate corăbiile, a înarmat pe toți corăbierii, încredințat că va putea rezista astfel mai bine dușmanului pe uscat. În acest timp, Cassius Parmesios89, Nasidius, Satumius, Thermus, Antistius90 și alți prieteni dintre cei mai de seamă care mai rămăseseră încă credincioși lui Pompei, și cel mai prețuit dintre toți Fannius, și chiar ginerele lui Pompei, Libo, toți, – după ce au văzut că acesta chiar după sosirea lui Titius, căruia Antonius îi dăduse ordin să ia pe Pompei sub comanda sa, nu încetează lupta cu un dușman cu mult mai puternic, s-au desolidarizat de dînsul și dînd garanții de credință, fiecare pentru sine, trecură de

partea lui Antonius.

CXL. Părăsit de toți prietenii, Pompei s-a retras către interiorul Bithyniei. Se spune că el se grăbea să ajungă în Armenia. El porni noaptea pe furiș, dar Furnius, Titius și Amyntas l-au urmărit și ajungîndu-l după un marș forțat către seară și-au stabilit tabără, fiecare pentru sine, în jurul unei coline, fără ca din pricina nopții și a oboselii să-și mai sape șanțuri sau să-și mai facă întărituri. În această situație, în timpul nopții Pompei a năvălit peste ei, cu trei mii de peltaști91 și a omorît foarte mulți din cei care erau culcați și care săreau buimaci din pat. Soldații lui Antonius, goi fiind, au luat-o la fugă în mod rușinos. Și se pare că dacă atunci, în timpul nopții, Pompei i-ar fi atacat cu toată armata sau dacă i-ar fi urmărit în timpul retragerii, i-ar fi învins cu desăvîrșire. Dar orbit de soartă, el n-a știut să folosească acest prilej și n-a avut nici un alt avantaj de pe urma izbînzii cîștigate, decît că s-a afundat mai adînc în interiorul Asiei Mici. Iar ceilalți, reușind să se adune din nou, continuară să-l urmărească și îl împiedicau să adune grîne. Cînd s-a văzut însă în primejdie de-a i se tăia aprovizionările, s-a gîndit să înceapă tratative cu Furnius, fost prieten cu Pompeius Magnus. El depășea în autoritate pe ceilalți și avea un caracter care inspira mai multă încredere.

CXLI. Și stînd pe malul rîului care-i despărțea, a început să spuie că a trimis o solie la Antonius; și a adăugat că numai fiindcă a dus lipsă de alimente în acest timp și a fost neglijat de ei a făcut acest lucru. „Cît despre voi, dacă purtați războiul împotriva mea cu încuviințarea lui Antoniuș, rău își mai chibzuiește el lucrurile, neprevăzînd războiul cu Cezar care se apropie; dacă, dimpotrivă, voi o luați înaintea hotărîrii lui Antonius, vă asigur și vă îndemn să așteptați solia pe care am trimis-o la Antonius sau să mă luați și să mă duceți chiar acum la el. Și eu mă încredințez numai ție, Fumius, cerîndu-ți doar asigurarea că mă vei duce teafăr la Antonius". Așa a vorbit Pompei, avînd încredere în Antonius la gîndul că este un om cumsecade și temîndu-se numai să nu pățească ceva pînă să ajungă la el. Iar Funius i-a răspuns astfel: „Dacă aveai de gînd să te predai lui Antonius, trebuia să te duci de la început la el sau să aștepți liniștit răspunsul lui la Mitilene; tot ceea ce ai făcut însă arată că voiai să te bați cu el. Dar ce să-ți mai spun eu ție lucruri pe care le cunoști? Dacă totuși acum te-ai răzgîndit, nu mai încerca să ne dezbini pe noi, comandanții, ci încredințează-te lui Titius. Lui Titius i-a încredințat Antonius chestiunile care te privesc, iar garanția pe care o ceri de la noi, poți s-o ceri și de la Titius. Este însă ordin de la Antonius să fii omorît dacă mai porți război, iar dacă te predai, să fii trimis la el cu cinste".

CXLII. Pompei era mîniat pe Titius pentru nerecunoștința lui, fiindcă primise să ducă acest război împotriva sa; într-adevăr, Pompei îl scăpase de la moarte pe Titius care fusese luat prizonier. Pe lîngă că era mîniat, se mai simțea și înjosit ca el, Pompei, să fie la bunul plac al lui Titius, un om de viță nu prea nobilă. El îl bănuia că este nesigur, avînd oarecare temeri în privința caracterului lui, întrucît mai avea pe conștiință o veche manifestare de jignire a sa împotriva lui Titius înainte de a-i fi făcut binefacerea. Astfel a încercat din nou să se predea lui Furnius și l-a rugat chiar să-l primească. Dar neizbutind să-l convingă a-l primi, a spus că se va preda chiar și lui Amyntas, iar cînd Furnius i-a răspuns că nici Amyntas n-ar putea accepta predarea lui, care ar jigni pe cel însărcinat cu depline puteri de Antonius, s-au despărțit.

Cei din jurul lui Furnius se făleau că Pompei, constrîns de situația de față, se va preda a doua zi lui Titius. Pompei însă, lăsînd să se aprindă noaptea focurile obișnuite, și trîmbițașii să trîmbițeze gărzile de noapte, după cum era obiceiul, a pornit pe ascuns din tabără cu soldați ușor înarmați, cărora, nici lor, nu le spusese încotro avea să se ducă. El se gîndea să pornească spre mare și să dea foc flotei lui Titius; și poate că ar fi izbutit dacă Scurus, dezertînd de la el, n-ar fi dezvăluit ieșirea lui din tabără și drumul pe care mergea, căci planul nu-l cunoștea. Atunci Amyntas, însoțit de o mie cinci sute de călăreți, a pornit pe urmele lui Pompei, care n-avea călărime. Și pe cînd se apropia Amyntas, soldații lui Pompei au trecut de partea lui, unii fugind pe ascuns, iar alții pe față. Rămînînd deci singur și temîndu-se de situația din tabără sa s-a predat fără condiții lui Amyntas, el care se simțea înjosit să se predea cu condiții lui Titius.

CXLIII. Astfel a fost capturat Sextus Pompei, singurul fiu în viață al lui Pompeius Magnus, pe care tatăl său, murind, îl lăsase în fragedă vîrstă, iar fratele său băietan.

Trăise multă vreme neștiut după moartea lor și făcuse piraterie pe ascuns în Spania, pînă cînd strîngîn-

du-și mulți în jurul lui, după ce l-au recunoscut că este fiul lui Pompei, s-a dedat pirateriei mai pe faţă și, după uciderea lui Caius Cezar, a purtat război cu toată forța și a adunat armata multă, corăbii și bani, a cucerit insule și a ajuns stăpîn pe marea de apus și a dus Italia la foamete, iar pe dușmani i-a constrîns să primească condițiile pe care le-a voit el. Și fapt foarte de seamă, în timpul proscripțiilor, venind în ajutorul Cetății supuse unui masacru general, a salvat pe foarte mulți aristocrați care se găseau atunci în patrie datorită lui. Dar, parcă scos din minți de un zeu, el n-a atacat niciodată pe dușmani, deși întîmplarea îi dăduse multe prilejuri favorabile, ci numai s-a apărat.

Acesta a fost Pompei care acum era prizonier.

CXLIV. Cît privește pe Titius, armata lui Pompei a trecut-o lui Antonius, iar pe Pompei care era în vîrstă de patruzeci de ani, l-a omorît în Milet, fie din proprie inițiativă, fiind mîniat pe el pentru insulta de odinioară și nerecunoscînd binefacerea pe care o primise după aceea, fie ca primise ordin de la Antonius. Unii spun că Plancus, nu Antonius, a dat ordinul și că în calitate de guvernator al Siriei, fiind zorit de Antonius printr-o scrisoare să treacă la realizarea unor acțiuni urgente, la iscălit pe Antonius și s-a folosit de sigiliul lui. Și mai sunt și alții care socotesc că Plancus a scris acest ordin: o parte din ei cred că, cu complicitatea lui Antonius, care se sfia să scrie el porunca aceasta, din cauza numelui lui Pompei și fiindcă Cleopatra era binevoitoare faţă de Pompei, de dragul tatălui lui, Pompeius Magnus; cealaltă parte socoate că Plancus, care știa toate aceste lucruri, a făcut aceasta din propria sa inițiativa, pentru că nu cumva Pompei să nimicească respectul reciproc dintre Antonius și Cezar și că nu cumva Cleopatra să treacă de partea lui Pompei.

CXLV. Dar Pompei era mort. Antonius a pornit îndată cu armata în Armenia, iar Cezar s-a dus împotriva illirilor care prădau Italia, unii fără să fie supuși romanilor, iar alții răsculîndu-se în timpul războaielor civile.

Eu am crezut de cuviință ca războaiele purtate de romani împotriva illirilor să le scriu mai dinainte, de cum au început și pînă la sfîrșit, și să le adaug la „Istoria Macedoniei” 92, care este vecină cu Illiria, întrucît nu-mi erau cunoscute în amănunt, nu constituiau materie pentru o istorie aparte, și nici nu le-am găsit un loc mai potrivit în care să le expun93.

Note

Cartea I

1 Appian se referă aci la epoca anterioară Gracchilor.

2 Muntele sacru este situat la 8 km la nord-est de Roma, pe via Nomentana.

3 Nu se știe dață Appian era pe deplin conștient de însemnătatea acestei magistraturi. Creată în anul 491 î.e.n, în urma primei retrageri a plebeilor pe Muntele sacru, această magistratură avea, la început, de scop apărarea plebeilor împotriva abuzului patricienilor. Apoi, prin dreptul de a se opune oricărei hotărîri și a oricăruì magistrat, pe care-l căpătaseră tribunii ulterior, ei puteau opri mersul întregului aparat de stat.

4 Aristocrat, adversar al plebeilor, comandant viteaz, care, după legendă, intrînd în conflict cu plebeii, fiindcă se opusese vînzării de griu cu preț ieftin, s-a refugiat la volsci, dușmanii romanilor și a venit cu război împotriva Romei. Numai datorită rugăminților mamei și soției sale, el și-a retras oștile. Evenimentul este plasat de tradiție în prima treime a sec. V î.e.n.

5 Tribun al poporului în anul 133 î.e.n. A fost aısasinat din ordinul unui grup de senatori, în frunte cu Scipio Nasica, din ură pentru legea agrară, pe care Gracchus izbutise s-o instituie.

6 Colină a Romei între Palatin și Quirinal, pe care era clădit templul închinat lui Jupiter.

7 Grupare politică, mai bine zis coterie politică, în sînul claselor exploatatoare romane, constituită prin interese de clasă, mai mult în jurul unor persoane. decît în juml unui program hine conturat.

8 Cele spuse ele Appian se pot aplica întregii perioade a războaielor Civile.

9 Lucius Cornelius Sylla, quaestor al lui Marius în războiul împotriva lui Jugurtha, comandant de oști în războiul cu aliații. Învingătorul lui Mithridate: întorcîndu-se la Roma în anul 82 î.e.n:. instituie dictalura. proscriind și măcelărind pe adversarii politici și confiscîndu-le averile. Dă o constituție prin care se instituiau prartici avînd să repună senatul în vechile drepturi, făcînd din el cheia de boltă a statului roman. A abdicat, nesilit, de la dictatură în anul 79 î.e.n. și nu după mult timp a murit.

10 În împrejurări grele, mai ales în epoca marilor războaie de cucerire, sau cînd republica romană era în primejdie, toată puterea era comcentrată în mînile unui dictator, ales pe șase luni care, comparativ, dispunea de aceleași drepturi asupra civililor pe care le avea comandantul de oști asupra soldaților.

11 După cucerirea Romei, Sylla, știind că nimeni n-o să propună pe altcineva, în afară de sine, a cerut senatului să numească pe cineva învestit cu puteri excepționale spre a restabili ordinea. La propunerea lui Lucius Valerius Flaccus, Sylla a fost numit dictator pe timp nelimitat.

12 Renumit om politic, comandant de oști, adevăratul întemeietor al dictaturii militare. De origină patriciană, înrudit cu Marius prin mătușa sa Iulia, și-a desfășurat activitatea pe linia politicii popularilor. Cheltuind mult spre a-și atrage poporul, de ale cărui voturi avea nevoie în alegerile pentru diferite funcții, a încheiat primul triumvirat în anul 60 î.e.n. împreună cu Crassus și Pompei. Între anii 58-49 î.e.n. a dus lupte de cucerire a Galliei. Între anii 49-44 î.e.n. a dat lupte cu adversarii săi politici în războiul civil pe care-l dezlănțuise: la Pharsalus împotriva lui Pompei, în anul 48; la Thapsus în Africa, în anul 46; la Fonda în Spania (45). În răgazul dintre diferitele faze ale războiului civil, a dat legi prin care viza reforma întregului stat roman. A fost asasinat la 15 martie 44, în senat. După cucerirea puterii, Cezar a dus o politică de împăcare cu aristocrația senatorială, împotriva căreia luptase pînă atunci.

13 Cn. Pompeius Magnus. Celebru comandant de oști. Și-a început cariera militară în timpul războiului cu aliații, în tabăra tatălui său Pompeius Strabo. A fost partizanul lui Sylla, luptînd împotriva marianilor în Africa. S-a distins în războiul împotriva lui Sertorius, în Spania. și a lui Spartacus în Italia. A fost ales consul cu Crassus, în anul 70 î.e.n. Luptînd împotriva piraților, în anul 67 apoi repurtînd victoria decisivă împotriva lui Mithridate, s-a întors, în anul 62 la Roma. Nemulțumit de aristocrația senatorială. care se opusese în senat la ratificarea arțiunilor lui în Orient s-a apropiat de Crassus și de Cezar, cu care a încheiat primul triumvirat în anul 60. Ducînd o politică șovăitoare între triumviri și aristocrația senatorială între anii 59-52 a început din ce în ce mai mult să se apropie de senat care 1-a ales comandant suprem în timpul războiului civil; învins la Pharsalus în septembrie 48 a fugit în Egipt unde a fost asasinat clin ordinul lui Ptolemeu, regele Egiptului.

14 Cînd a sosit Cezar în Epipt pe tron erau Cleopatra și fratele și soțul său Ptolemeu Dionysos, care tocmai se certaseră, iar Cleopatra fusese alungată. Cezar a încercat să împace pe cei doi regi, dar, în cele din urmă, datorită intrigilor de la curte s-a văzut nevoit să poarte un război împotriva lui Ptolemeu, care a dispărut în urma unei bătălii. Cleopatra a rămas sinpgură pe tron.

15 Marcus Iunius Brutus, rudă cu Cato cel tînăr, se considera urmașul lui Brutus care a avut un rol însemnat în izgonirea lui Tarquinius Superbus ultimul rege roman. Ducea o viață austeră și se îndeletnicea cu filozofia. Căuta să-l imite pe Cato. Făcea însă și cămătărie. La Pharsalus, el a fost de partea lui Pompei. Cezar l-a iertat, manifestînd o deosebită grijă pentru el. în anul 44 î.e.n„ Brutus era praetor. Influențat de familie și instigat de adversarii lui Cezar, el s-a hotărît, deși cu greu, să participe la complotul împotriva lui Cezar. Hotărîrea a dus-o cu consecvență pînă la capăt.

16 Caius Cassius Longinus, comandant de vază, participase, sub comanda lui Crassus, la războiul împotriva parților unde se distinsese în acțiunea de salvare a resturilor armatei romane și de apărare a Siriei.

17 Se vede că izvorul din care se inspiră Appian aci era favorabil lui Cezar. Nu peste tot însă, în cursul acestei expuneri. se păstrează areeași atitudine clin partea autorului.

18 Cavalerii constituiau categoria cetățenilor romani care, prin reforma așa zisă „a lui Servius Tullius", aveau o anumită avere, corespunzător căreia le reveneau anumite obligații militare și financiare.

19 Spre deosebire de primul triumvirat, numit fals astfel, al doilea triumvirat a fost recunoscut în chip legal. Appian va menționa în cursul expunerii ce provincii și-a luat fiecare dintre cei trei triumviri.

20 M. Antonius, triumvirul, fiul lui M. Antonius Creticus. Născut în anul 82 î.e.n., aliat politic al lui Clodius în 58, s-a distins în războiul dus împotriva lui Aristobul, în anul 55, pentru repunerea lui Ptolemeu Auletul pe tronul Egiptului. În anul 54 era în Gallia sub comanda lui Cezar. Quaestor și tribun al poporului în anul 49, a jucat un rol însemnat în declanșarea războiului civil dintre Cezar și Pompei. Propraetor în anul 49, magister equitum în anul 47, în 44 a fost ales consul. .

21 M. Aemilius Lepidus, membru al ginții plebeiene Aemilia, născut în anul 89 î.e.n., pontifex în anul 64, interrex în anul

52, praetor urban în anul 49, anul izbucnirii războiului civil; a prezidat adunarea poporului care l-a numit pe Cezar dictator. Proconsul în Spania în anul 47, a fost magister equitum în anii 45 și 44. A fost ales mare pontif în locul lui Cezar. Pe cît era de bogat, pe atît era de redus la minte.

22 Caius Octavius, fiul lui Octavius, un aristocrat dintr-un muncipiu, și al nepoatei lui Cezar; s-a numit, după adoptarea lui de către Cezar, C. Iulius Cezar Octavianus. La 15 martie 44, cînd complotiștii își ridicau pumnalele să-l asasineze pe Cezar, Octavius era în Apollonia, unde se concentraseră trupele lui Cezar, pregătite în vederea războiului împotriva parților.

23 Este vorba de provincia Africa.

24 Din imperiul lui Alexandru Macedon s-au desprins o serie de regate printre care și Egiptul, sub Ptolemeu Lagos.

25 Egiptul nu fusese încă supus cînd se petreceau evenimentele la care se referă Appian.

26 Fraza arată că Appian sau izvorul lui erau favorabil instituției imperiului.

27 Fiica lui Ptolemeu Auletul, lăsată moștenitoare, prin testament, împreună cu fratele său mai mic, Ptolemeu Dionysos. Cînd Cezar a sosit în Egipt, la trei zile după asasinarea lui Pompei, Cleopatra, în urma unui conflict cu fratele său, fusese izgonită din Alexandria. Cezar, încasînd o sumă mare de bani, i-a repus pe amîndoi frații pe tron. Partizanii lui Ptolemeu răsculîndu-se, în lupta de la Nil au fost înfrînți, Ptolemeu omorît, iar Cleopatra a rămas singură regină a Egiptului.

28 Prin cucerirea Tarentului, survenită în anul 270 î.e.n întreaga ltalie era acum sub stăpînirea Romei.

29 Este vorba de faimosul ager publicus, „domeniul public".

30 Un iugăr avea 2.500 metri pătrați.

31 Este vorba de legea lui Licinius și Sextius. După tradiție, legea a fost votată în anul 367 î.e.n.„ atunci cînd, potrivit unei alte legi care are aceiași autori, s-a restabilit și funcția de consul, suprimată în anul 443 î.e.n„ o dată cu numirea tribunilor militari cu putere consulară.

32 Fiul lui Tiberius Sempronius Gracchus, membru al gintei plebeiene de vază Sempronia, și al Corneliei, fiica lui Scipio cel bătrîn. Sub îngrijirea mamei sale, Tiberius, ca și fratele său Caius, au primit o educație îngrijită. Dascălii lor, retorul Diofane din Mitilene și filozoful epicurean Blossius din Cumae, i-au inițiat în ideile filozofiei grecești. Tiberius s-a distins ca luptător împotriva cetății Numanția;

33 Sclavii s-au răsculat în anul 199 î.e.n. Ia Setia, lîngă Roma, apoi între anii 190-180 î.e.n. în Apulia. Prima răscoală de mari proporții a fost cea din Sicilia, între anii 138–132 î.e.n.. cînd a fost proclamat primul stat al sclavilor.

34 Oraș supus Romei în Italia, care se bucura de o largă autonomie administrativă.

35 În grecește ypa^|iai;im;;, în latinește scriba. Nici un termen romanesc nu poate reda exact sensul acestor doi termeni. Cel mai aproape de adevăr este cel de„scrib".

36 Nu se știe altceva nimic despre acest tribun.

37 Orice tribun avea dreptul să spună veto„interzic",„mă opun", „opresc", „sînt împotrivă", cînd nu era de acord cu o acțiune, hotărîre, lege etc. și întreaga acțiune pornită era oprită.

38 Dreptul de veto îl avea orice tribun. Prin urmare numai în fapt, nu în drept, cel, care spune veto era mai puternic decît cel care era oprit.

39 Lacună în text, după Nauck.

40 întîmplarea arată limpede că erau tribuni care făceau jocul intereselor optimaților.

41 Caius Sempronius Grarrhus. tribun al poporului în anii 123–122 î.e.n. Reluînd programul fratelui său el a încercat să-și atragă sprijinul tuturor categoriilor sociale, făcînd să se voteze: o lex judiciaria prin care listele de pe care puteau fi aleși judecătorii se treceau pe seama ordinului equestru; o lege prin care se împărțea grîu ieftin poporului; o lege prin care se întemeia o colonie în locul fostei Cetăți Carthagina. Amănunte asupra morții lui se dau în capitolele următoare ale cărții.

42 Actul săvîrșit de Gracchus în această împrejurare este într adevăr revoluționar și arată cît de mult se ascuțise lupta de clasă la Roma.

43 Alegerile de tribuni se țineau, de obicei, vara;

44 Tribuni ai poporului au fost la Început doi, apoi cinci; în sfîrșit înrepînd cu anul 457 î.e.n. zece.

45 În cazuri de grea cumpănă pentru stat, senatul dădea sarcina unui magistrat, consul sau tribun militar cu putere consulară să numească un dictator. Magistratul, în tărerea nopții, după luarea auspiciilor, numea de obicei un consular în funcție de dictator, care avea puterea supremă, iresponsabilă. Era un fel de stare de asediu: vezi și nota 10.

46 Marele pontif (pontifex maximus) era șeful colegiului pontifirilor și locuia în domus regia.

47 P. Cornelius Scipio Nasica Serapio, fiul lui P. Cornelius Scipio Nasica Corculum. Nu se știe cînd a fost edil. Consul în anul 138 î.e.n. s-a purtat ca un dușman neîmpăcat al plebei. Porecla de Serapio i-a fost dată de tribunul C. Curatius, cu care a avut de luptat. În anul 132 î.e.n. a luat parte la urmărirea partizanilor lui T. Grahhus. A murit, nu mult după aceea, în timpul unei solii la Pergam.

46 Este vorba de P. Cornelius Scipio Africanus (Maior), care l-a învins pe Hannibal la Zama în anul 202 î.e.n. de unde și numele de Africanus.

49 Asupra detaliilor, Plutarh, Tiberius Gracchus, XIX, 3;

50 Sub Aristonicos s-a produs o răscoală a sclavilor la Pergam. Romanii au venit în ajutorul proprietarilor de sclavi .

51 M. Fulvins, fiul lui Marcus Fulvius Flaccus, care fusese alungat din senat. Se crede că Marcus s-a alăturat Gracchilor din ura împotriva nobilimii contractată cu acest prilej .

52 C. Papirius Carbo, membru al gintei Papiria care a dat mul\i bărbați de seamă vieții politice romane.

53 P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus, fiul mai tînăr al lui Aemilius Paulus cu Papiria; a fost adoptat de fiul lui P. Cornelius Scipio Africanus, al cărui nume l-a luat, păstrînd însă și pe cel de Aemilianus. Născut pe la anul 185 î.e.n. a luat parte la bătălia de la Pydna în anul 168. Tribun militar în Africa în anul 149, consul în 147, a cucerit și dărîmat Carthagina în anul 146 – de aici și numele de Africanus (Minor).

54 Evenimentul este raportat și de Titus Livius, Perioeho, XIX. Probabil că moartea lui s-a datorat unei boli, cf. Lucius, versul 1093.

55 Multă vreme aliații Romei n-au avut dreptul de cetățenie romană.

56 Manius Aquilius, prietenul lui C. Marius; a înăbușit răscoala sclavilor din Sirilia în anul 101 î.e.n. În anul 89, pe cînd era

în Asia, însărcinat de senatul roman să restabilească situația din Cappadoeia și Bithynia tulburată de Mithridate, a pornit cu de la sine putere, primul război împotriva lui Mithridate. A suferit o înfrîngere completă. Încercînd să fugă a fost asasinat în insula Leshos.

57 Kcrrl;ygoot este termenul grec care-i desemnează pe acuzatorii din oficiu.

58 Florus (II. 5) spune că cetatea s-a dezbinat în două părți.

59 Un stadiu avea cam 185 m.

60 Marcus Livius Drusus, tribun al poporului în anul 122 î.e.n., adversar înverşunat al Gracchilor, care a venit cu propunerea demagogică a întemeierii celor 12 colonii.

61 Dărîmarea Carthaginei a avut loc în anul 146 î.e.n.

62 Augurii erau preoții însărcinați cu supravegherea și interpretarea semnelor divine (fenomene cerești, zboull păsărilor etc.).

63 Cercetări mai noi au arătat că.de fapt. teritoriul ales pentru colonizare era în afara spațiului care cădea sub povara ble stemului.

64 Porticul era o galerie de coloane acoperită.

65 L. Opimius de origină plebee. Praetor în anul 125 î.e.n. s-a distins prin înăbușire a răscoalei de la Fregellae iscată în urma refuzului din partea senatului de a se acorda drept de cetățenie romană italicilor.

66 Potrivit mitologiei, Dioscurii erau Castor și Pollux, fii gemeni ai lui Zeus și ai Ledei. Castor se distingea prin abilitatea cu care îmblînzea caii, iar Pollux era un admirabil luptător cu pumnul.

67 Aventin era o colină pe care, după tradiție, Cacus a fost ucis de Hercule, fiindcă-i furase boii. Pe Aventin se găsea templul zeiței Diana, celebru și prin aceea că acolo se întruneau poeții pe vremea lui Livius Andronicus (sec. III î.e.n.).

68 În momente grele, una sau alta din părțile în luptă au apelat la ajutorul sclavilor, pe care nu-i considerau nici cel puțin oameni. Faptul arată violența pasiunilor în joc.

69 '1%S"tf\g – rugător, cetățean care se punea sub protecția unui zeu. Respingerea unui rugător era o gravă încălcare a unui obicei foarte respectat.

70 Cf. Plutarh, Gaius Gracchus, XXIV–XXVII; Vergiliu s, II 6; Orosius, V, 12.

71 Quintus Caecilius Metellus Numidicus, vlăstar al faimoasei familii a Caeciliilor Metelli, consul în anul 109 î.e.n., se distinge în războiul împotriva lui Jugurtha, de unde şi titlul de Numidicus; censor în anul 102; a refuzat să jure că va respecta legea agrară a lui Satuminus și s-a exilat. S-a întors în anul 101.

72 G. Servilus Glaucia a fost asasinat, dimpreună cu Apuleius Satuminus, în anul 100 î.e.n. Dîrz luptător în rîndurile popularilor.

73 L. Apuleius Satuminus, tribun al poporului în anul 103 și în 100. Mai înainte, în anul 104, fusese quaestor și căutase să-și atragă simpatia poporu1ui.

74 Marius a fost consul în anul 107 și din 104 pînă în 100, fără întrerupere, ceea ce era un fapt destul de rar.

75 Este vorba de Gallia transalpină.

75 îmbrăcămintea romanilor consta dintr-un fel de cămașe, numită tunică, peste care se îmbrăca toga (o bucată de pînză sau de lînă de forma unui mare segment de cerc, îmbrăcată în așa fel încît mîna stîngă era acoperită, iar dreapta era liberă). Toga era vesmîntul caracteristic al romanilor.

77 Plutarh, Marius, XXVIII.

78 Templul lui Saturn era situat în for și acolo era păstrată vistieria statului.

79 P1utarh, Marins XXIX; T. Livius, Periocha, LXIX; Va1erius Maximus, III, 8, 4.

80 Născut în anul 143 î.e.n., quaestor în anul 113, praetor în 102, a purtat război împotriva piraților, obținînd triumful. Consul în anul 99, a fost un partizan înflăcărat al optimaților. Orator celebru.

81 Fiul unui libert, a fost scos din ordinul cavalerilor de Q. Caecilius Metellus, în anul 102, în timpul cenzurii sale. Spre a se răzbuna, Furius s-a opus votării întoarcerii din exil a lui Metellus.

82 Libertul era un om liber, dar provenit dintr-un fost sclav.

83 Q. Caecilius Metellus Pius, fiul lui Numidicus, a luptat sub comanda tatălui său în Africa, împotriva lui Jugurtha. Praetor în anul 89 î.e.n., a luptat împotriva lui Pompedius Silo.

84 Războiul cu aliații s-a mai numit și „războiul mars", fiindcă marsii au jucat un mare rol. Cauza războiului a fost, așa cum arată și Appian, încăpățînarea cu care Roma s-a opus acordării dreptului de cetățenie romană celorlalte populații din Italia.

85 M. Livius Drusus tribun al poporului în anul 122; v. și nota 60.

86 Asupra personalității lui Drusus, cf. D i o d o r, XXVII, 10, 1; Cicero, De officiis, I, 30, 108; V e 11e i u s, II, 13, 1; Tacit, Annales, III, 27.

81 Asupra morții lui, cf. L i v i u s, Periocha, LXXI; O r o s i u s, V, 18, 7. Appian este mai complet.

88 Delos este o insulă celebră, între altele, și prin tîrgul de sclavi. Se spunea că insula, la început plutitoare, fusese scoasă de Poseidon din mare. Apollo o fixase. La fiecare cinci ani aveau loc serbări și jocuri desfășurate cu o mare solemnitate. Templul lui Apollo de la Delos era unul dintre monumentele vestite în antichitate.

89 Legatus – un fel de locțiitor al unui comandant de oști sau guvernator de provincie.

90 Appian este izvorul de bază în relatarea acestor evenimente. Cf. Cicero, Pro Fonteio, XVIII, 41; Dio dor, XXVII, 2, 1-3; II, 6, 9. Toate izvoarele arată nemaivăzuta ura cu care s-au năpustit populațiile italice asupra Romei.

91 Se numea, în realitate, Lucius Iulius Cezar și luase parte la luptele lui Saturninus și Glaucia; guvernase, ca praetor, Macedonia. Appian îl confundă cu Iulius Cezar.

92 A comandat partea de nord a teatrului de luptă.

93 Praetor în anul 92 î.e.n., el a condus restul oștilor lui Lepidus În Spania, unde s-a pus sub comanda lui Sertorius.

94 Unele manuscrise dau Afranius. Lecțiunea cea mai probabilă PSIE' Lafrenius.

95 pentru detalii, cf. Diodor. XXXVII, 2, 5 și urm.; Strabon, Y. i. 2: Macrohius. Saturnalia, I, II. 24.

96 Lucius Cornelius Scipio Asiaticus. A luat parte, în anul 100 î.e.n.. Ia lupta împotriva lui Saturninus și Glaucia.

97 Caius Perpenna. fratele lui M. Perpenna, consul în anul 92 î.e.n. cînd Caius era praetor.

98 O mică localitate în teatrul de luptă al războiului cu aliații.

99 Oraș pe roasta vestică a Italiei, în Campania la sud de Neapole.

100 Oraș situat pr roasta vestică a Italiei, la nord de Neapole.

101 Oraș situat pe coasta vestică a Italiei, la sud de Stahiae.

102 Oraș situat între Salernum și Stahiae.

103 Numizii erau o populație care locuia aproximativ pe teritoriul Tunisului de astăzi. Țara lor se numea, în antichitate. Numidia.

104 Mauretanii locuiau pe coasta de nord-vest a Africii. Țara lor numită Mauretania, se întindea de la Gibraltar pînă în Numidia. Mauretania și Numidia au fost supuse definitiv Romei, prima în anul 16 î.e.n., iar a doua în anul 42 î.e.n.

105 Oraș situat între Neapole și Suessula.

106 Oraș și regiune situată la sudul regiunii Samnium.

107 Iapygia era numele unei vechi regiuni italice, situată pe coasta de răsărit a Italiei la nord de Calabria.

108 Loruitori ai orașului Canusium, situat la est de Venusia. în A pulia.

109 Diodor. XXXVII. 13, 2: Orosius, V. 18, 10.

110 Acolo unde îl învinsese pe Rutilius.

111 Senatus-consultum era o hotărîre a senatului. În perioada de înflorire a republicii. senatul avea o putere foarte extinsă și hotăririle sale îmbrățișau cele mai variate domenii ale vieții publice. Senatul era cel care decreta, dar magistrații erau însărcinați cu executarea arestor hotărîri.

112 Cf. Livius, Periorha. LXXIII; C. I. L. IX. 4505.

113 Teanum, oraș situat în nordul Apuliei, lîngă muntele Garganus.

114 Falern era o regiune situată în nordul Campaniei în apropiere de muntele Massicus. Firnum,, oraș situat în estul Italiei, în Pirenum.

115 Asculum, oraș în Apulia, la nord de Venusia.

116 Cohorta era o unitate militară romană. O legiune. care număra aproximativ 4200 de oameni. era împărțită în 15 cohorte. fierare cohortă avînd două manipule. Evoluția armatei romane pe scurt: a fost: epoca falangei, în care armata era un front lung de 500 de oameni; de la Camillus. s-a introdus manipulul ca unitate de luptă, care avea un front de opt oameni; Marius. reunind două manipule într-o cohortă, a introdus sistemul cohortelor ca unități de luptă.

117 Membrn al gintei Baebia.

118 Cumae, oraș situat pe coasta vestică a Italiei, în Campania, la nord de Neapole.

119 Nevoia de trupe a fost una din cauzele care au asigurat succesele plebeilor în luptele împotriva patricienilor în decursul istoriei. Aceeași cauză a determinat pe Marius să înființeze armata proletarilo, a acelora care mai înainte nu aveau nici. un fel de averi și care nu erau chemați la armată. Acum ei erau plătiți și, în loc să fie recrutați, se înrolau. Aeeași cauză a făcut să se înroleze chiar liberții, nu numai capite censi, adică cetățenii care figurau pe listele de cens numai cu persoana lor.

120 Această măsură arată că senatul, neputînd să frîneze pe adversari pe cîmpul de luptă, a adoptat tactica spargerii unității de luptă, acordînd cetățenia romană cîte unui grup și nu totalității adversarilor.

121 Cicero, Pro Halbo; Ve1leius, II, 16, 6.

122 Etruria, regiunea situată la nord de Roma.

123 Munți situați în apropiere de orașul Pompei, la sud de Vezuviu, în Campania.

124 Oraș situat în Campania, la nord-est de Vezuviu.

125 Hirpinii erau o populație care locuiau o regiune la sud de Beneventum, în Samnium.

126 Aeculanum un oraș situat la sud de Beneventum.

127 Lucanii erau locuitorii Lucaniei, regiune italică situată în sud-vestul Apuliei.

128 Samniții erau o populație italică ocupînd regiunea numită Samnium, în nord-estul Campaniei.

129 Livius, Periocha, LXXV; Velleius, II, 16, 2.

]30 Membru al ginții plebeiene Cosconia, s-a distins ca proconsul în Illiria, unde a supus o mare parte a Dalmației.

131 Salapia, localitate pe coasta estică a Italiei, în Apulia, lîngă lacul cu același nume.

132 Cannae, localitate situată în Apulia, devenită celebră în urma dezastrului suferit de armatele romane în lupta cu Hannihal.

133 Evenimentul s-a petrecut în anul 88 î.e.n. Sursa de hază, care e Appian, trebuie completată cu Valerius Maximus, IX, 7.

134 Este vorba de partea din istoria lui Appian, intitulată Mithridatica.

135 Tînăr plin de talent, tribun al poporului în anul 88 î.e.n., prietenul și partizanul lui M. Livius Drussus.

136 Zilele în care se putea ține adunarea poporului se numeau dies fasti; calendele, nonele, idele erau zile nefaste. În virtutea dreptului de a lua auspiciile, adică de a observa voința zeilor, magistrații romani, de la edil în sus, puteau decreta noi zile de sărbătoare, cînd nu se putea convoca adunarea poporului. Appian traduce nefastus prin „de repaus".

137 Mithridate al IV-lea Eupator, celebrul rege al Pontului cu care Roma a purtat trei războaie. Învins de Pompei, el s-a sinucis în anul 63 î.e.n. Războiul purtat de Sylla împotriva lui este primul din cele trei.

138 Poarta Coelia ducea spre cartierul Romei situat pe colina Coelius.

139 Poarta Colina era situată în nord-estul Romei

140 Esquilinul era o colină a Romei, situată la nord-est de Palatin.

141 Suhurra era o mahala a Romei, situată la nord de Palatin.

142 Prin optimați (care erau de partea lui Sylla) se înțelegea, în general, aristocrația senatorială, în opoziție cu popularii, care urmăreau satisfacerea revendicărilor sărăcimii (cetățeni romani) libere de la sate și orașe.

143 Adunările pe centurii, comitia centuriata, a căror organizare este atribuită de tradiția romană regelui Servius Tullius, se caracterizau prin aceea că poporul se aduna ca la armată, pe centurii (de Ila centum,„sută", centuria o sută de oameni) și pe clase după averea lor, și nu după origina lor socială (patricieni și plebei). În prima clasă, care număra 98 centurii, se adunau la un loc patricieni și plebei, cetățeni care aveau cea mai mare avere. În totul erau 193 centurii, și votul se dădea pe centurii și nu pe cap de om. Comițiile tribute – la început adunări ale plebeilor în care se luau hotărîri privindu-i numai pe ei au devenit cu vremea adunări ale întregului popor, după ce au participat la ele și patricienii, iar hotărîrile lor au căpătat putere de lege. În aceste adunări, poporul se aduna pe circumscripții teritoriale.

144 Membru al familiei Brutilor, nu se știe dacă este același cu juristul despre care vorbește Cicero, Brutus, 175.

145 P1utarh, Marius, XLII–XLIII, și Sylla, X.

146 Lucius Cornelius Cinna, fiul consulului din anul 127 î.e.n. Iuptase în anul 88 î.e.n. ca legatus împotriva marsilor, alături de Q. Caecilius Metellus Pius.

147 Cn. Octavius luptase împotriva lui Saturninus și Glaucia. Fusese praetor în anul 90 î.e.n.

148 Quintus Sertorius, comandant vestit, organizase în Spania centru: de rezistență împotriva lui Sylla. A fost învins de Pompei.

149 Fiul adoptiv al lui C. Marius, adversarul lui Sylla. Născut În anul 109, a fost consul la vîrsta de 27 ani, în anul 82. Începutul carierei militare îl făcuse sub comanda tatălui său, luptînd împotriva marsilor. Fugind în Africa cu tatăl său, s-a întors în anul 86. Aici este vorba de Marius Gratidianus, praetor în anul 86, care s-a distins printr-o reformă monetară.

150 Semn distinctiv al preoților Hamini.

151 Portul Ostia este situat în Latium, aproape de revărsarea Tibrului, pe coasta Mării Tireniene.

153 Ariminium, oraș situat la sud de vărsarea în mare a Rubiconului, în Umbria.

1[5]3 Munte în Lathium, situat la sud-vest de Roma. De pe acest munte, se zice, au venit primii locuitori ai colinelor Romei.

154 Scaun pliant, fără brațe și spetează, împodobit cu încrustații de fildeș, semn distinctiv al magistraților curuli: consul, praetor, censor, edil curul, dictator, comandant de cavalerie.

155 Tribună din forum, numită „rostrată" fiindcă fusese împodobită cu ciocurile corăbiilor carthagineze, capturate de romani în primul război puni.c (în latinește rostrum = cioc).

156 C. Iulius Cezar și Lucius Iulius Cezar. Ultimul luase parte la lupta senatului împotriva lui Saturninus și Glauria. Consul în anul 90. Appian îl confundă cu Sextus Iulius Cezar. Primul se numea C. Iulius Cezar Strabo născut pe la anul 130. quaestor. edil. tribun militar. Consul. Orator vestit; el s-a distins și ca poet tragic.

157 Quintus Lutatius Catulus, încă tînăr a luat parte la războiul împotriva cimbrilor sub comanda tatălui său. În anul 87 î.e.n. fusese quaestor. Era senator. Consul în anul 78 î.e.n.

158 Flaminul era un preot al unui zeu care se îngrijea de cultul acelui zeu. Flaminii lui Jupiter, Mars și Quirinus erau socotiți maiores – „mai mari". Flaminul lui Jupiter avea lictori cu togă cu o bandă de purpură și scaunul curuil ca și magistrații superiori.

159 Aci este clar exprimată părerea lui Appian care ne arată poziția lui de clasă.

160 Este vorba despre opera menționară într-o notă precedent numită Mithridatica.

161 Este vorba de regatul Pontului.

162 Nepot al lui Micipisa, regele Numidiei, lăsat moștenitor împreună cu fiii săi Adherbal și Hiempsal; după asasinarea lui Hiempsal, a pornit cu război împotriva lui Adherbal, pe care l-a învins și asasinat în Cirta. Aceasta a fost cauza unui lung război purtat de romani împotriva lui Jugurtha, care a fost luat prizonier de Sylla, pe atunci praetorul lui Marius, comandantul oștilor romane. Jugurtha a fost predat lui Sylla de socrul său Bocehus, regele Mauretaniei.

163 Regiune în Dalmația, situată pe coasta Mării Adriatice.

164 Port al Atenei.

165 Oraș și port situat în sudul Italiei, pe coastea Calabriei de unde se pornea spre Grecia și Orient.

166 Liguria, regiune în nord-vestul Italiei, sub Alpi.

167 Este vorba de Hiempsal II.

168 În vechime triumful se acorda numai unui comandant consul, dictator sau praetor, în urma purtaru victorioase a unui război declarat după toate formele. Pompei nu îndeplinea aceste condiții. Triumful lui a fost o excepție.

169 Tribun al poporului în anul 103 î. e. n„ partizan al lui Apulcius Saturninus, quaestor în anul 102, a luat parte la o expediție în Cilicia; a fost guvernator în Sicilia în anul 87, și consul în a.nul 83.

170 Lucius Cornelius Scipio.

171 Așa cum s-a arătat mai sus, cohorta era o unitate militară romană, a 15-a parte dintr-o legiune. După reforma militară a lui Marius, cohorta a început să fie unitatea de manevră a armatei romane.

1l2 Lucan, Pharsalia, II, 119; Florus, II, 19, 14.

113 Anii 81-711 î.e.n.

174 Lupta s-a dat în anul 83 î.e.n.

175 Capua, oraș situat în Campania; constituie un important centru strategic.

176 Cuvintele din parantezele drepte sînt eliminate din text de A. Nauck.

177 Eridanus era numele vechi al Padului.

118 P l u t a r h, Sylla, XXVII, 11, și Sertorius, VI, 1; Diod r XXXVII, 13; T. Livius, Periocha, LXXXVI.

119 Fiul adoptiv al lui Marius. V. și nota 149.

180 Diodor, XXXVIII, 15; Plutarh, Sylla, XXVIII; T. Livius, Periocha, LXXXVII.

181 Quintus Lucretius Ofella. Nu se distinsese prin nici-o faptă demnă de remarcat.

182 În lipsa consulilor, unul din praetori convoca senatul.

183 Orator renumit, tribun în anul 88 î.e.n., edil în anul 82, cînd a fost ucis în senat.

184 J.. Domitius Ahenobarbus, optimat, prieten al lui Q. Caecilius Metellus Numidictorul, praetor în anul 97 i.e.n., guvernator al Siciliei, consul în anul 94.

185 Oraș situat la sud-vest de lacul Trasimene.

186 Oraș situat pe coasta de est a Italiei, la revărsarea Padului în Adriatica.

187 Despre Flavius Fimbria, pomenit aici, nu există alte date. Fratele său luase comanda oștilor împotriva lui Mithridate după uciderea lui Valerius Flaccus, trimis să-l înlocuiască pe Sylla. Cînd armata lui Fimbria, după unele succese repurtate împotriva lui Mithridate, s-a găsit în fața lui Sylla, soldații săi l-au părăsit, iar el s-a sinucis.

188 Praeneste, oraș situat la est de Roma, important centru strategic pentru apărarea Romei.

189 Este vorba despre M. Licinius Lucullus.

190 Placentia, un oraș în nordul Italiei, important nod de comunicații, situat pe fluviul Pad.

191 M. Aedilius Lepidus membru al ginții patriciene Aemilia. A luptat alături de senat împotriva lui Saturninus. S-a îmbogă-

ţit, în timpul proscripţiilor lui Sylla. A jefuit Sicilia ca propraetor în anul 80 î.e.n.; consul în anul 78 cu Q. Lutatius Catulus.

192 Asupra ultimelor evenimente, cf. Sa1lustius, Historiae, I, 443; P1u arh, Sylla, XXIX–XXX; T. Livius, Periocha, LXXXVIII; Florus, II, 9; Velleius II, 27.

193 Este vorba de găzduirea şi tăinuirea complicilor mariani şi de dobînda prea mare încasată în operaţiile cămătăreşti.

194 'Eita^cppolktog. În latineşte, titlul corespunzător e Felix.

196 în latineşte Faustus.

196 Pe greceşte cx'!aiog care e traducerea lui Faustus.

197 În latineşte interrex.

196 Cuvîntul are aci sensul de „putere absolută", fără a se insista asupra noţiunii de „abuz". În vechime, dictatorul avea puterea absolută a unui comandant de oşti într-o regiune cucerită.

199 Răstimp de patru ani între jocurile olimpice, apoi unitate de măsură a timpului la greci, socotită de la întemeierea acestor jocuri.

200 Nu era vorba de revenirea la vechea formă de guvemămînt de pe vremea regilor. Aci este vorba numai de puterea absolută pe care o avea dictatorul, ca şi regii.

201 După cum remarcă şi Appian, consulii erau numai de formă; în realitate, puterea o deţinea Sylla.

202 Magistraţii cu putere militară, imperium, erau însoţiţi în public de lictori care purtau pe umeri rulouri de fascii (nuiele) de care era ataşată o secure. Regele, consulii, decemvirii, tribunii militari cu putere consulară şi proconsulii erau însoţiţi tot timpul de lictori.

203 Un roman, urmaş al unei familii de patricieni, nu putea fi tribun al poporului decît dacă era adoptat de un plebeu. În vechime, tribunii poporului erau numai plebei. Lor le era interzis accesul la alte magistraturi. Cu timpul, romani de origină patri-ciană şi nobilă au exercitat tribunatul spre a-şi atrage, pe calea aceasta, poporul.

204 Aceste măsuri ale lui Sylla în vederea întăririi puterii personale au servit drept model comandanţilor de oşti care s-au bătut în războaiele civile de mai tîrziu, precum: Cezar, Pompei, Octavian etc.

205 na7toAîp.7qiii'lot;. Traducem după corecţia lui Nauckasou:

206 Svoii După un vechi obicei, regele şi regina Egiptului erau frate şi soră.

207 Insulă care face parte din arhipelagul Cicladelor.

208 Şcoala de gimnastică în care îşi făceau exerciţiile fizice tinerii greci.

209 Evenimentul s-a petrecut în anul 79 î.e.n.

210 Este vorba de Ptolemeu Auletul, care a abdicat în favoarea copiilor săi, Cleopatra şi Ptolemeu Dionysos,

211 Este vorba despre ordinul cavalerilor.

212 Este vorba despre Quintus Lutatius Catulus.

213 Este vorba despre Aemilius Lepidus care a pornit lupta împotriva constituţiei lui Sylla.

214 Sigiliul era un obiect inel etc. care se pune pe un act, în urma unei semnături.

215 Joc de cuvinte intraductibil, între si>'tux(a. = noroc şi 'ttlXSÎ'I (tuyxa.vstv) = a obţine. În amîndouă cuvintele este ele-mentul fix 'ttlX = întîmplare.

216 Plutarh, Sylla, XXXYIII, I, şi Pampe1i, XV, 2.

217 Gallia de dincolo de Alpi, transformată ulterior în provincie romană de către Cezar.

218 Adunări ale poporului rOJn&n. V. şi aotd H3.

219 Plutarh, Sertorius, V, 4–5; Sallustius, Historia'e, I, 90.

220 Este vorba despre regiunea sud-vestică a Elveţiei de azi.

221 Plutarh, Sertorius, XVIII şi Pompei, XVIII; Sallustius, Historiae II, 98, 5; T. Livius, Periocha, XCI.

222 Lusitania era o regiune în Peninsula Iberică, cuprinzînd teritoriul pe unde se întinde astăzi Portugalia.

223 Cetate în sud-estul Spaniei, devenită celebră prin aceea că, prin cucerirea ei de către Hannibal, s-a declanşat al doilea război punic.

224 Este vorba despre răscoala sclavilor sub conducerea lui Spartacus.

225 Orosius, V, 23, 14; Florus, II. 10, 9; T. Livius, Periocha XCII.

226 Lacună indicată de Schweinghiiuser. Reconstituire de Mendelsohn.

227 Plutarh, Sertorius, XXVI şi Pompei, XX; Strabon, IV, 4, 10; Velieius, II, 30, I.

228 Appian priveşte cu ostilitate răscoala sclavilor sub Spartacus.

229 Plutarh, Crassus, XIII, 2-3; Ve1lius, II, 30, 5; Florus, II, 8, 3; Sallustius, Historiae, III, 92. Cifra de 70.000 este evident exagerată. În orice caz, amploarea revoltei a fost considerabilă şi, după mărturia aproape unanimă a anticilor, Spartacus a făcut să plutească deasupra Romei sumbra ameninţare a vremurilor lui Hannibal;

230 Muntele Garganus se află pe coasta estică a Italiei, în Apulia.

231 Plutarh, Crassus, X şi urm.; Sallustius, Historiae, IV, 32 şi urm.; T. Livius, Periocha, XCVII; Orosius, V, 24, 6; Florus, II, 8, 14.

Cartea II.

1 Homo novus, „om nou", la romani era un cetăţean care ajungea la demnitatea de consul fără să fi avut strămoşi iluştri şi care să fi deţinut magistraturi înalte.

2 Inquilinus înseamnează „chiriaş", adică un cetăţean care nu s-a născut şi n-are casă la Roma.

3 Peregrini străinii domiciliaţi la Roma.

4 P. Cornelius Lentulus Sura, consul în 71 î.e.n., izgonit din senat în 70 î.e.n. s-a asociat şi a participat la conspiraţia lui Catilina, cînd a fost prins, arestat şi executat.

5 C. Manlius, centurion sub Sylla, s-a îmbogăţit din proscripţii. Ruinîndu-se la bătrîneţe, s-a aruncat în braţele conspiraţiei lui Catilina, organizînd o adevărată armată la Fesulae.

6 Femeie din înalta societate romană, lipsită de moralitate; în afară de rolul jucat în descoperirea conjuraţiei lui Catilina, s-a făcut remarcată şi în 52 î.e.n. prin lipsa ei de bune moravuri.

7 Lucius Calpumius Bestia, membru al gintei Calpurnia, devenit celebru prin participarea la conjurația lui Catilina. S-ar putea să fie acela împotriva căruia M. Caelius a ridicat acuzația că și-ar fi otrăvit mai multe soții (Pliniu s, Naturalis historia (Istoria naturală), XXVII, 4).

8 Populație din Gallia narboneză, care fusese supusă de romani pe la sfîrșitul secolului II î.e.n.

9 Appian vorbește de conjurația lui Lentulus, fiindcă Lentulus rămăsese acum la Roma șeful conjurației. Expunerea lui Appian din pricina conciziunii este confuză și poate da naștere la interpretări greșite. În fond, allobrogii nu intraseră în conjurație, ci numai în discuție cu unii reprezentanți ai conjurației. Consfătuirea cu Sanga a avut loc înainte de a fi trimiși cu Voltureius la Catilina. Cf. Sallustius, Catilina, XLIII și urm.; P1utarh, Cicero, XVIII, 2; Cicero, Catilina, III, 4.

10 Crotoniat, adică locuitor din Crotona, oraș în sudul Italiei.

11 Q. Fabius Sanga, cunoscut ca patron (protector roman) al allobrogilor, a intervenit în 58 î.e.n. la Pompei și Piso pentru Cicero, care era exilat.

12 D. Junius Silanus, consul ales pentru anul 62 î.e.n., și-a dat primul părerea asupra pedepsei ce urma să fie dată conjuraților lui Catilina. Consul în 62 î.e.n., a fost lăudat de Cicero pentru talentul său oratoric.

13 Încă odată Appian se înșeală. Cicero a vorbit după Cezar.

14 Pentru amănunte vezi și Plutarh, Cicero, XXII 2–3, Sallustius, Catilina XLII-XLIII; Plutarh, Cato minor, XXIII–XXIV.

15 Este vorba de C. Antonius Hybrida, colegul de consulat al lui Cicero, care în campania electorală în vederea alegerilor consulare luptase alături de Catilina.

16 Bătălia decisivă împotriva lui Catilina s-a dat la Pistorium, la începutul anului 62 î.e.n.

17 M. Porcius Cato Uticensis. S-a distins în războiul împotriva lui Spartacus, apoi a studiat filozofia în Macedonia; a practicat profesiunea de avocat. Quaestor în 65 î.e.n., tribun al poporului în 63, a insistat ca partizanii lui Catilina să fie pedepsiți cu moartea. Ambasador în Cipru după exilarea lui Cicero; a încercat să împiedice alegerea la consulat pentru anul 55 î.e.n. a lui Crassus și Pompei. S-a străduit să-l sprijine pe Milo, acuzat de asasinarea lui Clodius, în 52 î.e.n. În timpul războiului civil a trecut de partea lui Pompei.

18 Appian, după cum s-a spus în studiul introductiv, a început compunerea operei pe la 163 e.n.

19 Așa cum s-a arătat în studiul introductiv, Appian privește cu multă admirație imperiul, care, după părerea lui, a adus pace și prosperitate.

20 Appian nu insistă asupra revoltei pe care a provocat-o în sufletul popularilor execuția complicilor lui Catilina.

21 Este vorba despre sesterți, monedă romană.

22 Cezar n-a putut pleca să-și ia în primire demnitatea din Spania decît după ce Crassus i-a girat datoriile. Vezi și P1utarh, Cezar.

23 Cezar n-a intrat totuși în triumf în Roma, de vreme ce, în iulie 60 î.e.n., cînd trebuia să fie primit în triumf, aveau loc alegeri consulare la care Cezar a trebuit să se prezinte în persoană, renunțînd astfel la triumf.

24 Plutarh, Crassus, VII, 7, și Cezar, IX, I.

25 Este vorba despre primul triumvirat, care, după toate probalitățile, a fost încheiat chiar înainte de alegerile consulare din anul 60 î.e.n.

26 Este vorba despre M. Terentius Varro, marele poligraf care a numit triumviratul i;pixtir.pavov –,,monstrul cu trei capete".

27 Marcus Calpumius Bibulus, fiul unui anume Gaius. Cariera lui politică a mers paralel cu cea a lui Cezar. În timpul consulatului, coleg cu Cezar, a încercat zadarnic să se opună votării legilor agrare propuse de Cezar. În timpul războiului civil, comanda o flotă al cărei cartier general era la Corcira. A murit înainte de Pharsalus. Appian greșește numele personajului: în loc de Marcus, el îl numește Lucius.

28 Pentru detalii mai ample, cf. Suetonius, Cezar, XIX; Livius, Periocha,. CIII; Plutarh, Pompei, XLVII; I, și Cezar, XIII, 3; Cicero, Ad Atticum, II, 3, 3.

29 Procedura discutării și votării legii agrare propuse de Cezar a cunoscut mai multe peripeții decît se găsesc la Appian. Cf. Plutarh, Cato minor, XXXVII, și Pompei, XLVII; Suetonius, Cezar, XX.

30 Este vorba despre Jupiter adorat ca susținător al liniei de bătaie romane.

31 Gallia de dincoace de Alpi.

32 Cassius D i o,. XXXVIII, 7, 4 și textele citate mai sus.

33 P. Servilius Caepio s-a distins în luptele împotriva lui Spartacus.

34 Aulus Gabinius, tribun al poporului în 67 î.e.n., a propus legea prin care se dădea lui Pompei comanda războiului contra piraților. Consul în 58 î.e.n., a conlucrat cu Clodius la exilarea lui Cicero.

35 Fiica lui C. Calpumius Piso Caensoninus, consul în 48 î.e.n.

36 C. Calpurnius Piso, deși era rudă prin alianță și cu Cicero, se aliase totuși cu Clodius și contribuise la exilarea lui Cicero.

37 Publius Clodius, zis Pulcher (Frumosul). Vlăstar al celebrei ginte Claudia, a fost adoptat de un plebeu. Tribun al poporului în 58 î.e.n., a jucat un rol de frunte în exilarea lui Cicero. A fost asasinat de Milo, în anul 52 î.e.n.

38 Appian este comuz. Nu era o simplă bănuială, ci se știa sigur că Clodius pîngărise misterele zeiței Bona. Appian nu arată, de asemenea, cum totuși Clodius a apărut în fața judecății. Cf. Cicero, Ad Atticum., I, 16 unde este redată, în amănunt, toată desfășurarea procesului și achitării lui Clodius.

39 Aprecierile lui Appian asupra lui Cicero sînt cît se poate de întemeiate.

40 T. Annius Milo Papianus, fiul lui C. Papius Celsus din Lanuvium, adoptat de bunicul său după mamă, a fost ales tribun al poporului dimpreună cu P. Sestius în anul 57 î.e.n.; s-a opus, cu bande înarmate, lui Clodius. Din ordinul lui a fost asasinat Clodius, în 52 î.e.n. După procesul ce i s-a intentat, deși apărarea a susținut-o Cicero, a fost totuși condamnat și și-a petrecut exilul la Massilia.

41 Nu Pompei i-a refăcut casa, ci senatul a votat o sumă de bani, necesară reconstrucției. Cf. Plutar h, Cicero, XXXIII, 3; Cicero, Ad Atticum IV, 1, 5; Vellius, II, 54. .

42 Numai consulii și praetorii aveau lictori, care purtau pe umerii lor fascii. Dictatorul avea în oraș 12, în afară 24 lictori, iar tribunii militari cu putere consulară, consulii, proconsulii aveau 12 lictori. Praetorii erau însoțiți în oraș de 2 lictori, iar în afară de 6. Censorii n-aveau lictori. Cifra de 120 de fascii – fiecare lictor purta pe umării lui un mănunchi de nuiele numit fascie, în

care, în afara Romei, era înfiptă o secure – arată ce număr mare de magistrați s-au strîns la Luca și de ce putere politică dispunea, în fond, Cezar.

43 L. Domitius Ahenobarbus, edil în 61 î.e.n., praetor în anul 58, a fost unul dintre cei mai aprigi adversari ai lui Cezar.

44 Cîmpul lui Marte era situat între Tibru, Palatin, Capitolin și Quirinal. Aci aveau loc alegerile poporului adunat pe centurii.

45 Împărțirea provinciilor au făcut-o chiar la Luca, dar funcția de guvernatori au început-o după terminarea consulatului. Numai Crassus a pornit din Roma spre provincie înainte de expirarea consulatului. Pentru detalii mai ample, cf. Plutarh, Crassus, XVI, 4; Velleius, II, 46; Cicero, Ad Atticum, IV, 13, 2.

46 Diomede, erou legendar, fiul lui Tideu, rege în Argos; a luat parte la războiul împotriva Troiei. O legendă posterioară poemelor homerice spune că o furtună l-a împins spre Italia, unde s-a căsătorit cu Daunia, fiica regelui Daunus.

47 Ilionul era un alt nume al Troiei.

48 sdtov – măsură de lungime care, așa cum s-a spus și mai înainte, avea circa 185 m.

49 Localitate situată pe via Appia între Castrimoenium și Aricia.

50 Izvoarele de primă mînă asupra lui Milo sînt: Cicero, Pro Milone și Asconius Pedianus, Comentar, p. 35 și urm., cf. Livius, Periocha, CVII; Plutarh, Pompei, LIV și Cato minor, XLVII.

51 Pompei, fiind și consul și proconsul, în același timp, concentra în mîinile sale o mare putere.

53 Este vorba de Ptolemeu Auletul.

53 C. Memmius, căsătorit cu Fausta, fiica lui Sylla. Praetor în 58 î.e.n., a atacat actele săvîrșite de Cezar în timpul consulatului său.

54 P. Sestius, quaestor în anul 63 î.e.n., a dat ajutor lui Cicero în combaterea conjurației lui Catilina. Adversar al lui Clodius, care l-a acuzat de întrebuințarea violenței, a fost apărat de Cicero, în anul 56 î.e.n.

55 M. Aemilius Scaurus, fiul fostului consul cu același nume, care a luptat împotriva lui Jugurtha. A fost quaestor al lui Pompei în timpul războiului contra lui Mithridate, praetor în anul 56 î.e.n. în Sardinia; a fost apoi acuzat de jefuirea provinciei.

56 E vorba aci de Gallia cisalpină.

57 M. Caludius Marcellus, consul în anul 51 î.e.n., adversar al lui Cezar, s-a retras după Pharsalus la Mitilene, unde scria pamflete împotriva dictatorului. Cicero a pronunțat faimosul discurs Pro Marcello, spre a mulțumi dictatorului că l-a iertat.

58 Plutarh, Cezar, XXIX, 1; Cicero, Ad Familiares, VIII, 8, 9.

59 Novocomum, oraș în Gallia transpadană.

60 Fratele triumvirului Lepidus; a acuzat, în anul 63 î.e.n. pe Catilina că a întrebuințat violența. Quaestor al propraetoralui C. Octavius, în Macedonia, a luptat în 57 î.e.n. pentru întoarcerea lui Cicero din exil. Praetor în ultima parte a anului 53 î.e.n., apoi consul în 51; s-a arătat la început un adversar neîmpăcat al lui Cezar, de care a fost apoi cumpărat cu bani, spre a adopta o poziţie pasivă.

61 C. Claudius Marcellus, consul în anul 50 î.e.n., adversar al lui Cezar, l-a urmat pe Pompei la Pharsalus.

62 C. Scribonius Curio, la început a fost de partea aristocraţiei senatoriale, apoi, din 50, cînd era tribun, a trecut de partea lui Cezar. A avut un rol de seamă în evenimentele care au dus la izbucnirea războiului civil. Cicero laudă talentul său oratoric.

63 Edificiu public cu porticuri, sub care aveau loc tranzacții juridice și comerciale.

64 Cicero, Ad Familiares, VIII, 11, 3; Cassius Dio, XL; 6, 2.

65 Pompei fusese căsătorit cu Iulia, fiica lui Cezar. Iulia murise în 54.

66 Astfel traduce Appian pe Urbs, care însemna Roma.

67 Crassus fusese ucis în chip mișelesc de parţi, în anul 53 î.e.n. după înfrîngerea pe care comandantul roman o suferise la Carrhae.

68 Titurius și Cotta au fost doi ofițeri ai lui Cezar, în timpul războaielor purtate în Gallia.

69 Drahma era unitate de măsură monetară greacă. Romanii calculau însă în sesterți. Appian evaluează sumele prin monedele grecești.

70 Pentru detalii și alte informații, cf. Plutarh, Pompei, LXVI, 3; Cicero, Ad Familiares, II, 17, 5; Suetonius, Cezar, XXIV.

71 Textele istorice antice în legătură cu această problemă sînt unanime în a recunoaște oarba încredere în sine a lui Pompei: cf. Plutarh, Pompei, LXVII, 4; Cezar, III, 2.

72 Plutarh, Pompei LXVIII, 4--5; Cassius Dio, XL, 64, 3; Cicero, Ad Atticum, VII, 4, 2

73 Aici este vorba de Marea Mînecii.

74 Ravenna, oraș situat la revărsarea Padului în Adriatica.

75 Este vorba de granița dintre Italia și Gallia cisalpină, constituită de fluviul Rubicon.

76 Cezar, De bello civili, I. 1, 1; Cicero, Ad Familiares, XVI, 1, 1; Plutarh, Antonius, V, 3.

77 Q. Cassius Longinus, praetor al lui Pompei în Spania, în anul 54 î.e.n. Tribun al poporului în 49 î.e.n.; la izbucnirea conflictului a trecut de partea lui Cezar și a fost izgonit din senat, împreună cu Antonius.

78 C. Claudius Marcellus, consul în anul 49 î.e.n., adversar la început al lui Cezar, s-a împăcat, după lupta de la Pharsalus, cu dictatorul.

79 L. Cornelius Lentulus Crus, adversar al lui Clodius în 61 î.e.n.; consul în 49 î.e.n. și adversar al lui Cicero, a plecat după lupta de la Pharsalus cu Pompei în Egipt și a fost ucis aci.

80 Centurionii erau ofițerii de bază ai armatei romane. Erau 60 de centurioni într-o legiune, fiecare comandînd, în principiu, o centurie. Nu toți aveau însă același rang. Fiecare manipul, constituit din două centurii, aveau un centurion superior și unul inferior.

81 Un guvernator de provincie nu putea intra cu armata în Italia; el nu-și exercita puterea militară decît în limitele provinciei sale.

82 Legenda și poezia au încărcat acest moment cu multe amănunte. Pentru alte detalii vezi și Plutarh, Cezar, XXXII; Lucan, Pharsalia, I, 223; Suetonius, Cezar, XXXII.

83 Istoriografia antică a exagerat, într-o oarecare măsură, panica provocată la Roma de vestea trecerii Ruhiconului de către Cezar. Cf. Cezar, De bello civili, I, 14; Plutarh, Cezar, LVI, 2; Cicero, Ad Atticum. VII, 15, 3; Cassius Dio, XLI, 6, 5.

84 M. Favonius, singurul cunoscut din ginta Favonia, care probabil provenea din Nuceria. A luat parte în anul 61 î.e.n., alături

de Cato, la atacul împotriva consulului M. Pupius Piso, care căuta să-l apere pe Clodius, vinovat de pîngărirea misterelor zeiței Bona. A opus rezistență triumvirilor, dar a votat în favoarea respectării legilor agrare ale lui Cezar.

85 Oraș situat în Samnium, spre coasta de răsărit a Italiei.

86 Calculate sau nu, actele generoase ale lui Cezar sînt confirmate de cea mai mare parte a textelor istorice antice. În privința lui Domitius, cf. Cezar, De bello civili, I, 23, 3 și 4; Livius, Periocha, CIX; Lucan, Pharsalia, II, 5, 11.

87 Dăm ordinea enumerării lor după ediția Mendelsohn.

88 Populaţje legendară.

89 Phrygia este o regiune în centrul Asiei Mici.

90 Locuitori ai insulei Corcyra, situată în fața coastei Epirului.

91 Hydruntum, oraş situat pe coasta de sud-est a Calabriei.

92 Tarent, oraş situat pe coasta de vest a Calabriei.

93 Născut în anul 76 î.e.n., marucin de origină, instruit și fin; la izbucnirea războiului civil era de partea lui Cezar, lîngă care a fost la Rubicon, Pharsalus și Munda. În anul 45 î.e.n. a fost numit praetor. Stînd de-o parte în timpul tulburărilor survenite în urma uciderii lui Cezar, era printre consulii designați în urma încheierii celui de-al doilea triumvirat.

94 L. Caecilius Metellus, fiul lui Metellus cu același nume. Quaestor în Sicilia, tribun al poporului în anul 49 î.e.n. a fost de partea lui Pompei cînd a izbucnit conflictul acestuia cu Cezar.

95 Este vorba de celebra invazie a gallilor sub comanda lui Brennus, prin anul 387 î.e.n., și de care romanii fiind groaznic înspăimîntați au păstrat mereu o rezervă din tezaurul statului pentru a preîntîmpina o eventuală nouă invazie gallică.

96 Este vorba de viitorul triumvir.

97 Fratele triumvimlui; a acuzat în anul 54 î.e.n., împreună cu fratele său Lucius, pe A. Gabinius de jefuirea provinciei. Legat al lui Cezar în anul 49 î.e.n., a primit ordinul să apere Illiria împotriva pompeianilor. Praetor în 44 î.e.n., a obținut provincia Macedonia, după asasinarea lui Cezar. A fost omorît din ordinul lui Q. Hortensius, legatul lui Brutus în Macedonia.

98 M. Licinius Crassus, triumvirul, născut în anul 114 î.e.n. a luat parte, alături de Sylla, la bătălia împotriva Romei în anul 82 î.e.n., apoi împotriva lui Spartacus în anul 71 î.e.n.. Consul cu Pompei în anul 70, a încheiat primul triumvirat cu Cezar și Pompei în anul 60. Din nou consul alături de Pompei în anul 55, a murit în războiul împotriva parților în anul 53. Bogat și ambițios, el a fost mai prejos de sarcinile care i-au fost încredințate.

99 Plutarh, Cezar, XXXV, 3-4; Plinius, Naturalis historia XXXIII, 17; Orosius, VI, 15,5.

100 P. Cornelius Dolahella, ginere al iui Cicero, se găsea la începutul războiului civil alături de Pompei, dar apoi a trecut de partea lui Cezar. În anul 47 î.e.n., la Roma, a propus o lege referitoare la scăderea datoriilor, modificată apoi de Cezar. După asasinarea dictatorului, s-a asociat cu Cassius și Brutus.

101 Petreius, om cu experiență și îndemînare în arta militară; praetor în anul 64 î.e.n., s-a distins prin luxul jocurilor date în cinstea lui Apollo; a comandat oștile republicii la Pistorium împotriva lui Catilina. Adversar al lui Cezar, a condus ca legat al lui Pompeius Spania.

102 De origine de jos. Legatul lui Pompei în războiul împotriva lui Sertorius și împotriva lui Mithridate, în anul 66 î.e.n. În anul 61, Pompei a sprijinit alegerea sa la consulat, pentru anul 60, cînd a fost coleg cu Q. Metellus Celer. Sprijinind pe Pompei în diferite ocazii, între anii 57–50, a devenit un fel de om de încredere al acestuia. La izbucnirea războiului civil se găsea în Spania, ca legat al lui Pompei. Înfrînt de Cezar la Ilerda, s-a îndreptat spre Pompei, pe care l-a ajuns la Dyrrachium.

103 Oraș în Spania, spre coasta estică, la sud de Pirinei.

104 A. Attius Varus, praetor, în Africa; cu un an înainte de izbucnirea războiului civil a fost neîncetat, în intervalul scurs între lupta de la Pharsalus și cea de la Munda, unul dintre cei mai zeloși pompeiani.

105 Utica, oraș în Africa, la nord de Carthagina.

106 Appian, fiind grec, dă această informație mai ales pentru cei care nu erau familiarizați cu instituțiile romane.

107 Pentru informații amănunțite vezi Cezar, De bello civili I, 12-13; Plutah, Cato minor LVI, 3; Cicero, Pro Ligario, I, 3.

108 Mina era o unitate monetară greacă. Appian, și aici, calculează în monede grecești.

109 Massilia este Marsilia de astăzi.

110 Suetonius, Cezar, LXIX; Cassius Dio, LI, 26–35.

111 Plutarh (Cezar, XXXVII, 1) afirmă că senatul a dat o hotărîre și că, după aceea, Lepidus a adus legea. Cezar (De bello civili II, 21, 5) se mărginește să spună că Lepidus a adus proiectul de lege prin care era numit dictator. Numele lui Lepidus nu e menționat de Appian. Este foarte probabil că senatul a întărit hotărîrea adunării poporului printr-un senatus-consultum:

112 P. Servilius Valia Isauricus, praetor în anul 54 î.e.n. coleg de consulat al lui Cezar în anul 48 î.e.n.; s-a unit în anul 43 cu Cicero împotriva lui Antonius.

113 Este vorba de Gallia transalpină, cucerită de Cezar.

114 Decimus Brutus Albinus, fiul consulului din anul 87 î.e.n., al Semproniei, participantă la conjurația lui Catilina. Născut pe la anul 86 î.e.n., s-a distins în lupta contra veneților, în timpul războiului cu gallii, apoi împotriva lui Vercingetorix. În timpul războiului civil, în anul 49 î.e.n., a comandat flota lui Cezar la Massilia. Destinat ca guvernator al Galliei cisalpine de Cezar, a luat parte la asasinarea dictatorului.

115 Calendele erau prima zi a lunii la romani. „La calendele grecești" înseamnează „niciodată", deoarece calendarul grecesc nu cunoaște denumirea de „calende".

116 Pompei s-a născut în anul 108 î.e.n. În anul 48 î.e.n. el avea 60 de ani.

117 Parții ocupau regiunea din fostul imperiu persan, situată la răsărit de Eufrat.

118 Ionia era regiunea situată pe coasta de sud-vest a Asiei mici, care cuprindea și insulele din preajma țărmului.

119 Macedonia fusese transformată în provincie romană în anul 148 î.e.n..

120 Peloponezul este partea sudică a Greciei; numită azi Moreea.

121 Pontul, provincie romană, situată la sud de Marea Neagră; este fostul regat al Pontului.

122 Galatia, regiune situată la nord-est de Phrygia.

123 Regiune situată la sud de Cappadocia.

124 Pamhylia, regiune situată la sud de Phrygia.

125 Pisydia, regiune situată între Phrygia și Pamphylia.

126 Prin „cetate", vorbitorul subînțelege Roma.

127 Camillus a fost un vestit comandant roman, care a repurtat mari succese militare. Plutarh în biografia pe care i-o face se miră că, deși se bucura de o strălucită faimă, n-a fost totuși consul.

128 Ardea era o cetate în Latium, la sud de Lavinium.

129 Cezar, De bello civili, III, 9, 1; Cassius Dio, XVI, 44.

130 Oraș pe coasta illirică. .

131 Q. Lucretius Vespillo, fiul savantului cu același nume, despre care vorbește Cicero, Brutus, 178.

132 Oraș la sud de Oricum.

133 Lucius Staberius, partizan al lui Pompei, pe care l-a însoțit la Apollonia, părăsindu-l apoi la apropierea lui Cezar.

134 Trirema era o corabie de luptă cu trei rînduri de vîslași.

135 Anecdota mai este reprodusă și de Plutarh, Cezar, XXXVIII, 2-3.

136 Port pe coasta dalmatică.

137 Artemis era zeița vînătoarei; la romani era identificată cu Diana.

138 Lacună în text.

139 C. Calvisius Sabinus, partizan al lui Cezar, comandant de cavalerie în anul 48 î.e.n. Nu se cunoaște decît activitatea lui din timpul războaielor civile.

140 Cezar, De bello civili, III, 58, 1; Cassius Dio, XLI, 50, 3-4.

141 Soldații lui Cezar, înfometați, dar mai ales întăriți în luptele de atîția ani din Gallia, păreau niște fiare în contrast cu tinerii filfizoni înrolați în armata lui Pompei.

142 Schweighauser propune 120.

143 Cezar, De bello civili III, 48, 1-2; Plutarh, Pompei, LXV, și Cezar, XXXIX.

144 Pharsalus, oraș în Tessalia.

145 Cezar, De bello civili, III, 80; Cassius Dio, XLI, 51, 5.

146 În realitate, grînele erau coapte, deci amenințarea cu foametea dispăruse. Cf. Cezar, De bello civili, III, 81, 3.

147 Despre Agamemnon se spunea că voia să prelungească războiul cît mai mult, pentru a fi timp îndelungat comandant al tuturor grecilor.

148 Appian nu trece cu vederea slăbiciunea lui Pompei, care s-a lăsat tîrît de avîntul nechibzuit al partizanilor săi.

149 Marte era zeul războiului, invocat îndeobște de comandanții de oști, înainte de a începe bătălia, pentru a-i ajuta credeau ei la: obținerea victoriei.

150 Este vorba de Cezar, al cărui neam pretindea că se trage, prin Iulius, din zeița Venus.

151 Potrivit legendei, Aeneas, în timpul incendiului Troiei, luînd pe tatăl său Anchise și pe fiul său Ascanius, se așezase la poalele muntelui Ida. Mînat însă de destin, pornise pe mare și, după multe peripeții, ajunsese în Italia, unde se stabili definitiv.

152 Appian, care după cum se vede dă multe amănunte incontrolabile, ia acum o atitudine critică lăudabilă.

153 Locuitori ai Dolopiei, regiune situată la nordul Etoliei.

154 Acamanieni, locuitori ai Acamaniei, regiune situată pe coasta de est a Greciei, în fața insulei Leucos (Ithaca).

155 Etolieni, locuitori ai Etoliei, regiune situată la est de Acarnapia.

156 Lacedemonieni, locuitori ai Spartei.

157 Este vorba de zeițele Demetra-Ceres și Persephone (Proserpina).

158 Hellespontul se numește astăzi strîmtoarea Dardanele.

159 Locuitori ai Bithyniei, provincie pe coastea de nord-vest a Asiei mici.

160 Lydia, regiune situată la sud de Mydia.

161 Locuitori ai Paphlagoniei, regiune situată la est de Bithynia.

162 Deiotarus, tetrarh al Galatiei, zelos partizan al Romei; a luat parte la războiul civil alături de Pompei, dar a fost iertat de Cezar, căruia i-a dat bani și ajutor împotriva lui Phamaces. Acuzat de nepotul său Castor că a voit să-l asasineze pe Cezar, a fost apărat în fața dictatorului de Cicero.

163 Rege în Armenia mare, fiul lui Tigrane, aliat cu Crassus împotriva parților.

164 Să se observe desele recurgeri ale lui Appian la explicații de ordin supranatural.

165 Ca toate discursurile înserate în astfel de opere, și cuvîntările de față sînt produsul imaginației autorilor de opere istorice pe care i-a consultat Appian. Este cu neputință de precizat ce au spus în realitate autorii cuvîntărilor din opera lui Appian, ce se datorește surselor lui și cît a mai adăugat și el de la sine.

166 Coloanele lui Bercule astăzi strîmtoarea Gibraltar.

167 În fond, armata romană, așa cum s-a spus într-o notă precedentă, nu mai era de mult organizată pe sistemul falangei.

168 Cn. Domitius Calvinus, tribun în anul 59 î.e.n., a încercat alături de Bibulus să împiedice votarea legilor agrare ale lui Cezar. Ulterior, a trecut de partea acestuia.

169 Este vorba despre ceea ce se numește astăzi „consemn" sau „parolă", după care se recunoșteau soldații din aceeași formație militară. Aici este vorba despre distincția între soldații romani ai lui Cezar și Pompei.

170 Localitate în Thessalia.

171 În privința luptei în general, cf. Cezar, De bello civili, II, 86, 89; Plutarh, Pompei, LXVIII-LXXII și Cezar, XLIIIXLVII; Orosius, VI, 15, 27.

172 Mitylene, oraș în insula Lesbos.

173 Comandantul armatei regelui Ptolemeu Dionysos, fratele Cleopatriei. Cezar (De bello civili, III, 104, 2) îl numește „om de rară îndrăzneală".

174 Este vorba despre renumitul tragic grec.

175 Cezar, De bello civili, III, 104; Livius, Periocha CXII; Plutarh, Cezar, XLVIII, 2, LXXVII-LXXX; Lucan, Pharsalia. VIII, 475. Expunerea lui Appian este simplă, iar reflecțiile de ordin mai înalt, firești în astfel de probleme, sînt cît se poate de reținute. O comparație cu celelalte texte ilustrează și mai bine acest adevăr.

176 Phamaces, fiul lui Mithridate Eupator, s-a răsvrătit în anul 113 î.e.n. împotriva tatălui său și, după ce Mithridate s-a sinucis i-a predat cadravul lui Pompei. Cu toate acestea n-a obținut de la Pompei decît Bosforul. În anul 48 voia să smulgă de la Cezar și regatul pontic, dar a fost învins într-o luptă scurtă la Zeia.

177 Cn. Pompei, fiul mai mare al lui Pompei, a luptat în anul 49 î.e.n. sub comanda tatălui său în Adriatica. După Pharsalus a fugit în Africa și de acolo în Spania; învins la Munda în martie 45, a reușit să fugă, însă în curînd și-a găsit moartea.

178 Nemesis, fiica lui Zeus, după altă legendă, a Oceanului și a Nopții, era zeița dreptății pedepsitoare. La Roma, pe Capitoliu, avea un altar pe care se punea armele înainte de a porni la luptă și era invocată Nemesis, fiind rugată să pedepsească pe dușmani.

179 Cezar, De bello civili, III, 107; Livius, Periocha, CII; Plutarh, Cezar, XLII și Pompei, LXXX, 5; Cassius Dio, XLII, 7.

180 Pharnaces, răzvrătindu-se împotriva tatălui său Mithridate, îl constrînsese pe aceasta să se sinucidă. (V. mai sus, nota 176).

181 Plutarh (Cezar, L) observă pe bună dreptate că, în latinește, cele trei cuvinte: veni, vidi, vici, terminîndu-se în aceeași vocală și avînd același număr de sunete, ne dau mai bine impresia scurtimii decît greceștile: 'ÎJĂ9ov, s!ăov, 5j(K7Jaa.

182 Celebrul istoric roman,_ autorul monografiilor „Despre conjurația lui Catilina" și „Despre războiul cu Jugurtha".

183 Sursele de bază sînt, în această privință, Suetonius, Cezar, LXX, și Appian, în textul de mai sus. Istorigrafia și retorica l-au exagerat, deformîndu-1.

184 Rhegium, oraș în Italia, despărțit de Sicilia prin strîmtoarea Messinei. În fața acestui oraș, în Sicilia, se afla orașul Messana.

185 Strîmtoarea dintre Italia și Sicilia.

186 Rege al Mauretaniei; împreună cu Bogud, a luptat de partea lui Cezar împotriva armatei senatoriale, de partea căreia se găsea Iuba.

187 Pentru întreaga expunere a războiului din Africa, cf. Bellum Africum; Cassius Dio, XLIII, 4 și urm.; Livius, Periocha, CXIV; Plutarh, Cezar, LIII și Cato minor, LVIII și urm.; Floru , II, 13, 66; Orosius, VI 16, 3.

188 Sacrificii de ispășire sau care se făceau la sfîrșitul unui lustrum (perioadă de cinci ani), ca și la sfîrșitul unui triumf.

189 Discurs sau scriere de laudă la adresa cuiva.

190 Iuba II, fiul lui Iuha I. Copil încă, a fost capturat de Cezar la Zama și trimis la Roma unde a căpătat o educație îngrijită. A scris o istorie a Romei, despre Libia, despre asirieni, etc.

191 Se aduceau pe pancarte, desenate, locurile și numele localităților unde se dăduseră bătălii, precum și desene reprezentînd scene din lupte.

192 La romani, unitatea monetară era asul, care era divizat în 12 părți. Livra valora un as.

193 Appian traduce așa cuvintele latinești *Venus genetrix* care era socotită, după cum s-a văzut, strămoașa gintei Iulia.

194 Cînd se făcea o rugăciune zeilor, pentru obținerea vreunui rezultat fericit într-o acțiune întreprinsă, se făceau făgăduințe (vota) zeilor, și se agățau adesea table scrise (exvota) cu darurile care aveau să fie aduse zeilor, în caz de biruință.

195 Era, de fapt, un recensămînt.

196 Este vorba de recensămîntul celor care primeau grîu gratuit din partea statului.

197 Asupra războiului din Spania cf. Bellum Hispaniense, în special VII și urm.; Cicero, Ad Familiares, XVI, 19, 4; Suetonius, Cezar, LVI; Cassius Dio, XLIII, 32, I.

198 Cetate în sudul Spaniei, pe rîul Baetis.

199 Romanii ridicaseră anumite abstracțiuni la rangul unor zei și zeițe.

200 Sextus Pompei, fiul mai mic al lui Pompei, s-a născut în 75 î.e.n.; a însoțit pe tatăl său după Pharsalus în Egipt, de unde a fugit în Cipru și apoi în Spania. unde a continuat lupta după moartea fratelui său.

201 Erau în total 34 de triburi, în care erau grupați cetățeni romani.

202 „Părintele patriei".

203 Quintilis însemna „luna a cincea", căci anul roman începea cu luna martie.

204 Cezar, dorind să aibă faima unui om blînd, a îngăduit să fie asociat cu zeița blîndeții.

205 Este vorba de blestemele proferate, după alungarea regilor, împotriva oricui ar fi țintit să introducă din nou instituția desființată.

206 Este o metonimie. În fond era tribuna împodobită cu rostre. despre care s-a vorbit într-o notă anterioară.

207 Plutarh (Cezar LX) dă și controversele asupra acestei atitudini a lui Cezar, a cărui importanță se pare că nu este de ajuns înțeleasă și semnalată de Appian.

208 Pentru relații mai ample, vezi Cassius Dio, XLIII, 39 și urm.; Suetonius, Cezar, LXXXVI; Cicero, Ad Atticum, XIII, 52, I; Plutarh, Cezar, LXIV.

209 Fasciile aveau de obicei culoarea nuielelor curățite de coajă.

210 L. Caesetius Flavus, împreună cu L. Epidius Marullus, a luat diadema de rege de pe statuia lui Cezar, și pe cînd se întorcea de la feriae Latinae (sărbătoarea latină), a poruncit arestarea celor care l-au salutat pe Cezar cu titlul de rege. Cezar i-a izgonit din senat.

211 Erau un fel de oameni de serviciu ai instituțiilor publice.

212 M. Iunius Brutus, numit și Caepio, fiu al lui M. Iunius Brutus, tribun al poporului în anul 83 î.e.n. și al Serviliei, sora vitregă a lui Cato; ducînd o viață austeră, a atras atenția cercurilor înalte asupra lui încă de tînăr. Apreciat,, stimat, iertat de Cezar după Pharsalus, apoi însărcinat de dictator cu guvernarea Galliei cisalpine, a participat la complotul și asasinarea lui Cezar. Vezi și nota 15, din cartea I.

213 E vorba de M. Iunius Brutus, care luptase pentru izgonirea lui Tarquinius Superbus, ultimul rege roman.

214 În latinește tribunal, pe care Appian îl traduce cu d'.Kaa"r(p tov, era tribuna de pe care praetorul împărțea dreptate.

215 Q. Ligarius a luptat în anul 49 î.e.n. ca partizan al lui Pompei, împotriva lui Cicero în Africa, iar în 46 împotriva lui Cezar. A fost apărat de Cicero în fața dictatorului și apoi iertat.

216 C. Servilius Casca, fratele lui Publius, a luat parte la uciderea lui Cezar, fără a juca un rol prea mare.

217 C. Pontius Aquila, roman bogat din Campania, tribun al poporului în anul 45 î.e.n., a luat parte la uciderea lui Cezar; a

pierit în lupta de la Mutina.

218 Să se observe poziția de interpretare fatalistă a lui Appian.

219 P. Servilius Casca, tribun al poporului în anul 43 î.e.n. a participat la conspirația împotriva lui Cezar; la uciderea dictatorului el a fost cel care a dat prima lovitură.

220 Appian insistă, proporțional, îndelung asupra uciderii lui Cezar. Se vede că sursele sale erau îmbelșugate în detalii, dar că el n-a insistat asupra amănuntelor decît acolo unde-l interesa evenimentul, cf. Plutarh, Brutus, X, 2, și Cezar, LXIII și urm.

221 P. Cornelius Lentulus Spinther, consul în anul 57 î.e.n. a luptat foarte mult pentru întoarcerea din exil a lui Cicero.

222 Cassius Dio, XLIV, 20; Plutarh, Cezar, LXVII, și Brutus, XVIII; Velleius, II, 58.

223 Appian are vederile vechilor patricieni.

224 L. Cornelius Cinna se aliase cu M. Aemilius Lepidus, în anul 78 î.e.n. iar după moartea lui fugise în Spania. Praetor în anul 44, s-a asociat ucigașilor lui Cezar, deși nu participase la conspirație.

225 Cassius Dio XLIV, 23; P1utarh, Cicero, XLIII, și Antonius, XV; Velleius II, 60.

226 Este vorba despre templul zeiței Tellvs, „pămîntul".

227 Asupra panicii și intențiilor protagoniștilor în luptă, cf. Cassius Dio, XLIV, 21–50; Periocha, CVI, Plutarh, Cicero, XCII, și Antonius, XIV, și Brutus, XIX, 20; Suetonius, Cezar, LXXXIV, și Augustus, X.

228 La uciderea lui Cezar.

229 Este vorba de partizanii lui Cezar și ai conspiratorilor.

230 Să se ia-n seamă ce mult spațiu acordă Appian discursului lui Brutus, în comparație cu alte fapte. Cum s-a mai spus, sursele sale.evident, erau foarte amănunțite. El nu acorda însă prea mult spațiu decît problemelor care-l interesau în mod deosebit. Discursul, deși sobru, este construit după toate regulile retoricii.

231 Este evident că sursa urmată aci de Appian ca și în capitolele anterioare este defavorabilă lui Antonius.

232 Versuri dintr-o tragedie a lui Pacuvius, intitulată *Armorum Judicium*.

233 În martie, idele cădeau la 15 ale lunii.

234 Pe grecește – anthesterion, corespunzînd cu Marte al romanilor.

235 Eliminăm din text cuvîntul povosv așa cum vrea Mendelsohn.

236 Apollodor a fost numit de Alexandru guvernator al Babilonului.

237 Chaldeii erau vestiți astrologi în antichitate.

238 Nume colectiv al castei preoților indieni.

239 Deși Appian face istorie, în capitolele în care compară pe Cezar cu Alexandru lunecă pe panta „Vieților paralele". Metoda practicată și adesea ideile comparației între cele două figuri vestite, întîlnite la Plutarh, se impuseseră.

Cartea III

1 Este vorba de Gallia cisalpină.

2 Ionia este așezată în partea de sud-vest a Asiei mici; în acest timp era provincie romană.

3 Textul este restaurat după o conjectură făcută de Schweighauser.

4 Consulul nu avea dreptul să condamne la moarte un cetățean roman nejudecat. Condamnarea la moarte a conjurațílor lui Catilina, fără să fie judecați a dus la exilul lui Cicero, după cum s-a văzut și din expunerea lui Appian.

5 Stînca tarpeiană, înaltă de treizeci de metri, lega Capitoliul de templul lui Jupiter Capitolinul.

6 Secretar personal al lui Cezar, a luat parte alături de dictator la războiul purtat în Spania; implicat în afaceri necurate de bani; după uciderea lui Cezar s-a dat de partea lui Antonius, ajutîndu-1 la falsificarea actelor lui Cezar.

7 Pînă la terminarea magistraturii lor.

8 Sub numele de oraș se subînțelege Roma.

9 După cum s-a mai spus, magistrații romani superiori, înainte de a porni la o mare acțiune, căutau să vadă dacă zeii sînt favorabili sau nu, „luau auspiciile".

10 E vorba despre adunarea poporului.

11 Cyrenaica era regiunea situată în fața Sirtei mari, la apus de Egipt.

12 Pentru informații mai ample, vezi și Plutarh, Antonius, XV, și Brutus, XXI, și Cicero, XLIII; apoi Velleius, II, 60.

13 Este vorba despre Apollonia de la nord de Epir.

14 C. Octavius, tatăl împăratului August. Născut pe la anul 101 i.e.n. a fost quaestor în anul 66, edil în anul 63, praetor în 61, s-a distins și ca militar și ca bun administrator.

15 Iliada, XVIII, 95 și urm. (Trad. G. Murnu, ESPLA, 1955).

16 Livius, Periocha, CXVII; Suetonius, Augustus, XIII; Velleius, II, 59; Cassius Dio, XLV; Cicero, Ad Atticum, XVI, 11.

17 E vorba aici de Amatius, falsul Marius.

18 Familia Antoniilor pretindea că-și trage originea de la Anteon, fiul lui Herakle, pe cînd Cezar se trăgea, prin Iulius, din Enea.

19 Față de Cezar.

20 Testată de Cezar fiului său adoptiv Octavius.

21 Să se observe aceeași predilecție, notată mai înainte, a lui Appian pentru lupta de idei prezentată în discursuri.

22 Octavius avea nevoie de bani lichizi.

23 Q. Pedius, nu se știe dacă e fiul sau nepotul surorii lui Cezar. S-a prezentat la alegerile de edil în 54, dar n-a reușit. Praetor în 48, a potolit încercarea de răscoală a lui T. Annius Milo în Thurii. Numit propraetor în Spania, în 47, a fost lăsat moștenitor de dictator, alături de August și de L. Pinarius.

24 Cezar înglobase în planul marii expediții împotriva parților și un război împotriva geto-dacilor.

25 Oraș situat în vestul Asiei mici, în dreptul insulei Leshos. Devenise provincie romană începînd din anul 133 î.e.n., cînd fusese lăsată de Attalos moștenire poporului roman.

26 Efesul este situat în vestul Asiei mici, în Lyda.

27 Oraș situat pe coasta de vest a Asiei mici, în fața insulei Chios.

28 Este vorba despre scaunul de judecată al praetorului, așezat pe un piedestal impunător.

29 Este vorba despre consulatul lui Cezar, din anul 59 î.e.n.. cînd a făcut să i se dea guvernarea celor două Gallii.

30 Acum Octavius vorbea despre Cezar ca și cum ar fi fost tatăl său de sînge. Faptul îi atrăgea și mai mult simpatia partizanilor lui Cezar, în general, și a veteranilor, în special, Adresîndu-se lui Antonius în chip mai solemn, el îi vorbește despre Iulius Cezar. Schimbarea de atitudine este făcută cu mult calcul.

31 Încă odată se vede cît de amănunțite erau sursele lui Appian și cît de multe detalii a dat el pentru unele evenimente și cît de mult a rezumat alte fapte.

32 Octavius devenind, prin adopțiune, fiul lui Cezar, devenea și urmașul zeiței Venus.

33 Organizarea votări pe centurii era atribuită lui Servius Tullius. Aci poporul vota împărțit în clase și centurii potrivit averii. Cetățenii cei mai bogați constituiau majoritatea.

34 Consulii aveau dreptul de a da edicte, hotărîri în domeniul administrației.

35 Este vorba despre Dolabella, consul alături de Antonius.

36 În acest moment, Antonius se găsea în lupta împotriva lui Octavius. Antonius se baza pe realele servicii politico-militare pe care le adusese lui Cezar. Octavius era un tînăr de 19 ani, care, pînă în clipa de față, nu avea alt merit decît că era fiul adoptiv al lui Cezar.

37 Poporul, datorită amintirii lui Cezar, începuse să socotească îndreptățite pretențiile lui Octavius și de aceea îi arăta atîta simpatie.

38 Pe Capitolin, vezi cap. XXXIX.

39 Erau cei care pătrundeau mai clar planurile lui Antonius.

40 Regiune la sud de Latium.

41 Să se vadă jocul politic al grupărilor adverse care manevrau armata.

42 Aqetium era un oraș situat în Etruria, la nord de lacul Trasimene.

43 Oraș situat pe coasta de est a Italiei, la sud de Ravenna.

44 Cohorta praetoriană era cohorta care constituia garda personală a comandantului suprem.

45 În grecește sună itp6 'ti:.ii ii.:nsw; “în fața cetății", fiindcă, potrivit practicelor constituționale republicane, comandantul suprem, fie el consul sau praetor, n-avea dreptul să le aducă în Roma.

46 Este vorba despre Alba Fucens, la nord de lacul Fucinus în ţinutul marsilor.

47 2000 de sesterți.

48 Tibur, oraș pe rîul Arno, în nord-estul Romei.

49 Trupele auxiliare, alcătuite de obicei din soldați străini, erau formate mai ales din prăștieri sau arcași.

50 L. Munatius Plancus, partizan al lui Cezar, sub comanda căruia a servit ca legat în Gallia și apoi la Pharsalus.

51 Noile autorități, despre care vorbește Appian aci, sînt consulii designați pentru anul următor, iar mandatul de consul al lui Antonius înceta din acest moment.

52 Propraetorul, în calitate de guvernator al unei provincii, avea dreptul să aibe la îndemînă trupe, iar ca semn al magistraturii lui erau lictorii.

53 Oraș în nordul Italiei, în Gallia cisalpină.

54 Anul Romei 711 (43 î.e.n.).

55 Aulus Hirtius, partizan al lui Cezar, a luat parte la expedițiile din Gallia și Egipt. Praetor în anul 46 î.e.n., a propus o lege prevăzînd excluderea partizanilor lui Pompei de la funcții în stat. Consul cu Pansa, în anul 43, a murit la Mulina, luptînd împotriva lui Antonius.

56 Colegul de consulat al lui Hirtius.

57 Templul lui Jupiter pe Capitoliu.

56 Curia era localul în care se întrunea senatul și dezbătea problemele de stat.

59 Cezar transferase acasă la el o parte din vistieria statului.

60 De aci pînă la cap. LXXIII inclusiv, cf. Velleius II, 61; Flocus, II, 15; Livius, Periocha, CXIX; Suetonius, Augustus, X–XI; Plutarh, Antonius, XVII, și Cicero, XLV; Cassius Dio, XLVI, 29–39.

61 Provincia Gallia, care era provincie senatorială.

62 Cicero, la 17 martie, la şedința senatului încercase o împăcare între ucigașii și partizanii lui Cezar, propunînd amnistie ucigașilor și respectarea hotărîrilor lui Cezar. A fost în termeni buni cu Antonius cît timp a avut impresia că Antonius face politica senatului.

63 Să se vadă poziția net potrivnică lui Cicero și deci a senatului, adoptată de izvorul din care Appian își culege informațiile istorice.

64 Slabă încercare de a justifica acțiunea lui Cicero în această împrejurare. Cf. Philipicele lui Cicero.

65 Quaestor în anul 43 î.e.n., a predat banii și armata lui Brutus.

66 Pregătite, probabil, în vederea expediției plănuită de Cezar împotriva parților.

67 Este vorba în realitate de grupări politice și nu de partide, în sensul modem al cuvîntului.

68 Cicero nu era învestit cu prerogativele nici unei magistraturi. El făcea uz numai de prestigiul său personal.

69 D. Carsuleius a participat alături de Cezar la războiul alexandrin, iar după asasinarea. dictatorului a trecut de partea lui Octavian.

70 Probabil Apeninii, în apropiere de Bologna.

71 E vorba despre Via Aemilia, construită de Aemilius Lepidus între Placentia și Bononia.

72 Să se observe cum soldații romani se băteau între ei cu același avînt cu care luptau împotriva dușmanilor Romei făcînd astfel jocul grupărilor politice în luptă; precum și luciditatea expunerii lui Appian.

73 Oraș situat la sud de Pad.

74 Appian traduce Forum Gallorum prin 'Ay.ipi KsA-trov. în loc să dea termenul propriu latinesc.

75 În primejdia de moarte în care s-a găsit Roma în anul 47 î.e.n. cînd Cezar era cît pe ce să fie zdrobit de nervi, senatul a votat supplicationes (rugăciuni) timp de 15 zile, o cifră nemaiatinsă pînă atunci.

76 Este vorba despre Octavius. Aci se vede influența senatului care nu înțelegea să se folosească de Octavius decît ca de un instrument docil împotriva lui Antonius.

77 Este vorba despre C. Iulius Cezar, tatăl adoptiv al lui Octavius.

78 Pansa arată în aceste cuvinte, cît se poate de lămurit, politica de duplicitate a senatului.

79 Q. Caecilius Bassus, după Appian, sfetnic al lui Sex. Cezar, guvernatorul Siriei. După altă versiune era un aventurier necunoscut.

80 Nu se știe dacă nu cumva este o greșeală în manuscris, sau Appian dă greșit numele lui Livius.

Bl Este vorba despre M. Crassus, triumvirul, care a pierit în luptele purtate cu parții.

82 Laodiceea, oraș pe coasta Siriei la sud de Antiohia.

83 Appian traduce legio prin iiixfog

84 Pentru evenimentele relatate pînă la cap. XCVI, cf. Plutarh;. Cicero, XLV-XLVI, și Brutus, XXVII; Suetonius, Augustus XXVI; Cassius Dio, XLVI, 42-45.

85 Cînd instituțiile republicane erau în vigoare, triumful îl obțineau foștii magistrați, guvernatori de provincii, în urma unui război victorios la o vîrstă de peste 43 de ani. Octavius era tînăr și nu trecuse prin cursus honorum. Excepții au fost și în trecut. Pompei obținuse triumful din partea lui Sylla la o vîrstă destul de fragedă. Vezi mai jos, cap. LXXXVIII.

86 Publius Decimus, tratat de Cicero cu dispreț fiindcă, spre a scăpa de datorii, se alăturase lui Antonius.

87 Este vorba despre o comisie de anchetă constituită din zece bărbați.

88 Q. Cornificius, partizan al lui Cezar, a ocupat în timpul războiului civil Illiria. Trimis în anul 46 î.e.n. de Cezar în Siria a obținut Africa de la senat. A căzut în anul 41 în lupta împotriva triumvirilor.

89 În epoca republicii, vîrsta legală pentru demnitatea de consul era 43 de ani.

90 Colină situată pe malul drept al Tibrului.

91 Colină situată pe malul stîng al Tibrului, la nord de colinele Capitolin și Palatin.

92 Marcus Comutus, praetor în anul 43 î.e.n., a înlocuit în absența lor pe consulii Hirtius și Pansa. Părăsit de soldați la apropierea lui Octavian, s-a sinucis.

93 Tribun al poporului în anul 43 î.e.n., este numit de Cicero. (Philipicae, XIV–XVI) „părtaș și ajutor al tuturor planurilor și primejdiilor mele".

94 Appian prin 6ooA.soi;iJpto'I traduce latinescul Curia.

95 Poporul roman, în vechime, era împărțit în triburi (tribus), triburile în curii (curiae), iar curiile în ginți (gentas) și ginţile în familii (familiae). Curiile erau împărțiri teritoriale, pe cînd ginţile erau unități ale poporului roman, constituite de rude de sînge. Curiile corespundeau fratriilor grecești. O formă de adopțiune era aceea care se făcea în chip sărbătoresc în fața poporului adunat pe curii, în prezența marelui pontif.

96 Liberții erau lăsați adesea ca moștenitori prin testament de foștii lor patroni.

97 Quintus Gallius, fiul lui Q. Gallius, edil în anul 47 i.e.n.

98 M. Gallius, fratele lui Quintus, partizan al lui Cezar, apoi al lui Antonius.

99 Oraș situat în regiunea veneților, în golful Tergeste.

100 Este vorba despre Gallia cisalpină și narboneză.

Cartea IV

1 Pentru evenimentele expuse în capiᴵole II-VII. cf. T. Livius, Periocha, CXX; Suetonius, Augustus, XI-XII; Plutarh, Antonius, XIX, și Cicero, XLVI și Brutus. XXVII; Tacitus, Annales, I, 9; Florus, II, 16-17; Cassius Dio, L-LVI.

2 Primul triumvirat, în fond, a fost o asociație politică între particulari, neaprobată prin vreo lege. Al doilea triumvirat a fost încheiat în noiembrie 43 î.e.n.

3 Este vorba despre magistrații orașului Roma.

4 Este vorba de micile insule din preajma Corsicei precum: Aegilos, Ilva, Planasia etc. și a celor din preajma Siciliei, precum: Lyparae, Didyme etc.

5 Oraș în Samnium, la nord de Capua.

6 Oraș situat pe coasta de nord-est a ținutului Brutium.

7 Etruria este vestită prin haruspicii ei, preoții care prezireau viitorul.

8 T. Livius, Periocha, CXX; Plutarh, Antonius, XIX-XXI, și Cicero, XLVII–LXV, și Brutus, XXVII; Velleius, II, 66–67.

9 Cezar trecuse primul peste Marea Mînecii.

10 Teritoriul Angliei de astăzi.

11 Dincolo de Marea Adriatică.

12 Sylla purtase și, el titlul de *felix* – „norocosul". Cezar, purtînd atîtea războaie și fiind mereu biruitor, a impresionat pe contemporani prin norocul său: de-aci numirea de *felix* ce i se da.

13 Nauck a făcut aci o modificare a textului.

14 Appian subliniază cruzimea triumvirilor care au început a proscrie rudele celor mai apropiați prieteni și rude ale lor chiar. De aci se vede cît de înverșunate ajunseseră contradicțiile social-politice în Roma republicană.

15 Este vorba despre Italia.

16 Este vorba despre canalele de salubritate care străbăteau Roma.

17 Appian nu-și poate închipui orînduielile statului roman în alt chip decît acela al regimului aristocrației senatoriale.

18 Este vorba de C. Iulius Cezar și de Octavius. După cum se știe, acesta din urmă a devenit primul împărat roman.

19 Appian își exprimă încă o dată admirația față de sistemul dinastic imperial roman, care după cum credea el, adusese prosperitate și pace în imperiu.

20 Erau prieteni politici, admiratorii sau patronații, clienții praetorului.

21 Este vorba de lictori, care purtau fasciile fără securi.

22 Appian spune *K!.Rîp(l)v Se, oj ps-li. I'Jr.tov KaEaapa 'iaxuasv, Cia'Yj i\.svoL-oo ă.v 8'Yjp.a'Yjyou pova.pxta*. = „Cicero, care, după moartea lui C. Cezar, a avut atîta trecere politică cît ar avea un demagog, care este stăpînul adunării poporului". În

fond, Cicero așa cum s-a spus, nu era învestit cu nici o magistratură.

23 Ka.i'l'jtviv Schweighauser propune Capua.

24 Clodius fusese acela care adusese în fața poporului, la instigația lui C. Iulius Cezar, proiectul de lege prin care se prevedea pedepsirea acelora care condamnaseră la moarte cetățeni romani nejudecați. Cicero, simțindu-se vizat, pornise în exil înainte de a se promulga legea specială a exilului său.

25 Sînt 14 Filipice, de întindere inegală, care cuprind prețioase documente istorice și oratorice.

26 M. Egnatius a fost edil în anul 51 î.e.n.

27 Acceptăm lecțiunea *ăK* a manuscriselor. După Bekker, textul este deteriorat în acest loc.

28 Schweighauser propune Kaiaăvvov.

29 Willems propune forma 'Ixsi..w;;.

30 Fulvia, soția lui Antonius. Fulvia fusese căsătorită prima oară cu Clodius Pulcher, a doua oară cu tribunul C. Scribonius Curio. Cu Clodius a avut doi copii, cu Scribonius unul, cu Antonius doi. A fost prima femeie romană care a participat activ la viața politică într-o formă necunoscută pînă atunci la Roma.

31 Probabil senator, fratele oratorului, care a fost consul suffectus sub August.

32 Este vorba, probabil, de soțiile fruntașilor politici ai Romei, a căror bogăție era renumită.

33 Să se facă comparație cu tipul vechilor femei romane, care trebuiau să știe să toarcă, să fie caste, religioase și să conducă bine casa, dar care n-aveau o cultură îngrijită. În perioada aceasta, protipendada femenină din lumea romană dispunea de imense bogății și jucase din ce în ce un rol important în viața publică.

34 Milet, oraș pe coasta de vest a Asiei Mici.

35 M. Valerius Messala Corvinus, distins cunoscător al limbii și culturii grecești, orator de seamă, a luptat împotriva lui Brutus și Cassius la Philippi; a fost de partea lui Antonius, apoi a trecut de partea lui Octavian.

36 Actium, promontoriu pe coasta de vest a Greciei, în nordul Acarnaniei.

37 L. Calpumius Bibulus, fiul lui M. Calpurnius Bibulus, care fusese colegul de consulat al lui C. Iulius Cezar. La Philippi a fost de partea lui Antonius, fiind de mai multe ori mijlocitor între Antonius și Octavius.

38 Să se observe tendința de poetizare a sursei lui Appian.

39 Orchestra era în teatrul grec o estradă înaintea scenei, pe care evolua corul. La romani, orchestra era un loc de onoare în teatru.

40 Insulă în fața Efesului.

41 Casaubonius presupune că ar trebui citit Vinius, iar manuscrisele dau Iunius.

42 Isis, zeitate egipteană, al cărui cult găsise mulți prozeliți la Roma.

43 Colonie romană în Campania.

44 L. Caninius Rebilus, partizan al lui Cezar, sub comanda căruia a luptat în Gallia, în Africa și Spania.

45 Temistocle, generalul atenian care a învins flota persană la Salamina, iar apoi a fost exilat de proprii lui concetățeni.

46 Un anumit Barbula a cumpărat în timpul proscripțiilor pe un anume Marcus, partfaan al lui Brutus, care fugise travestit în haină de sclav și obținuse iertarea din partea lui Octavian. La Actium, Barbula era de partea lui Antonius, Marcus de cea a lui Octavian. Marcus a reușit să obțină acum iertare pentru Barbula. Amîndoi al) fost probabil consules suffecti.

47 Celebrul om de litere, protector al culturii, care a fost tot.odată și omul de încredere a lui Augustus.

48 Fiul lui M. Aemilius Lepidus, triumvirul; a pus la cale, în anul 31 î.e.n. o conspirație împotriva lui Octavian. Maecenas a aflat despre plan, iar Octavian a dat ordin să fie executat.

49 Auguratul, după cum s-a spus, avea o mare însemnătate la romani, dată fiind influența pe care o avea tălmăcirea semnelor naturii, socotite a fi manifestarea voinței zeilor asupra vieții politice. Augurul observa semnele cerești, zborul păsărilor, mișcarea apelor etc. pe care le interpreta.

50 Este vorba despre Octavianus Augustus.

51 Oraș în Cilicia, lîngă revărsarea rîului Larus.

52 Patara, oraș în sudul Lyciei, în fața insulei Rhodos.

53 Oraș situat la apus de Patara.

54 Oraș întărit în Numidia.

55 Masinissa, Qreatorul statului numid și al noii culturi africane pe temelii carthago-helenistice, aliat al Romei împotriva lui Hannibal.

56 Locuitorii orașului Sidon, situat pe coasta Mării Mediterane în Fenicia.

57 Locuitorii orașului Tir, situat de asemenea în Fenicia, la sud de Sidon.

58 Oraș situat de asemenea în Fenicia, pe coasta Mării Mediterane, la nord de Sidon.

59 Berbecul era o mașina de război, construită dintr-o baracă purtată pe roate, la adăpostul căreia soldații feriți de loviturile proiectilelor dușmane, loveau zidul cu un bulumac, prevăzut la capăt cu armătură de fier de forma unui cap de berbec.

60 Demetrios Poliorcetes, fiul lui Antigonos, născut în anul 334 î.e.n. renumit pentru iscusința sa în asediul cetăților, s-a distins în luptele duse de tată său împotriva lui Eumenes, Ptolemeu Lagos și Lysimahos.

61 Fiul lui Seleucos al II-lea Kallinicos și al Laodiceei, fiica lui Ahaios I.

62 Traducem conjectura lui Nauck, 1lLot'tpLoiiiv; manuscrisele dau La'tptKSlv,

63 A face o libație însemna a aduce un sacrificiu de vin, adesea amestecat cu miere sau untdelemn sau lapte, care se vărsa pe altarul zeului.

64 Dorienii au fost ultimul trib elenic care au invadat Grecia continentală. Aci Appian socotește că romanii se trăgeau, prin Eneas, din dorieni.

65 Cnydos, insulă în vestul Asiei Mici, la nord-est de Rhodos.

66 Adaos de Schweighauser.

67 Tainaron, cap în Laconia, în extremitatea sudică a muntelui Taiget.

68 Cyzic, oraș situat pe țărmul de sud al Propontidei.

69 Sarpedon, personaj legendar, rege al Lyciei, fiul lui Zeus și al Laodamiei. A luat parte la războiul Troiei, ca aliat al troie-

nilor, unde a fost ucis de Patrocles.

70 Cyrus a fost întemeietorul imperiului persan, a domnit între anii 521-484 î.e.n.

71 IIpdyga'to\; dă manuscrisul; 7ţ>o\;'talp.ot'to\; propune Bekker; ultra praeceptum, traducerea lui Candidus.

72 Oraş situat pe coasta de sud a Asiei Mici, în Lycia, la răsărit de Patara.

73 Ahydos, oraş situat pe ţărmul de sud al Hellespontului.

74 Sestos, oraş situat pe coasta de nord a Hellespontului, în faţa oraşului Ahydos.

75 Laconia, regiune în sud-vestul Peloponezului.

76 C. Carrinas, praetor în anul 46 î.e.n., a fost trimis de Cezar în Spania împotriva lui Pompei. Consul suffectus în anul 43 î.e.n. a condus, în anul 41, Spania, în locul lui Octavian.

77 Cititorul nu trebuie să piardă din vedere că după asasinarea lui C. Iulius Cezar, la 15 martie 44, prin „Cezar" sau chiar prin Iulius Cezar istoricii antici adesea înţeleg pe Octavian August. Pentru a face înţelese înformaţiile expunerii sale, Appian de multe ori dădea detalii istorice din trecut, cum e în cazul de faţă.

78 Asinius Pollio, aşa cum s-a mai spus, a fost tot timpul unul din oamenii de încredere ai lui Cezar secondîndu-l în toate acţiunile lui militare, fiind de faţă la trecerea Rubieonului, acţiunea temerară a dictatorului.

79 Q. Salvidienus Rufus Salvius, ale cărui nume mai sună şi Q. Salvidienus Rufus, Q. Salvidienus, Q. Salvius, prieten intim al lui Octavianus Augustus.

80 Scylla, personaj legendar, fiică de rege; a fost transformată de Circe, din gelozie, într-un monstru cu şase capete. De oroare de sine însăşi, ea s-a aruncat în mare lîngă Sicilia, unde a fost prefăcută într-o stîncă cu peşteri răsunătoare, în faţa unei stînci la fel de primejdioase locuite de monstrul Charybda. De aici „între Scylla şi Charybda", care însemnează între două mari primejdii.

81 Pentru alte detalii referitoare la aceste acţiuni, Plutarh, Antonius, XCI, şi Brutus, XXIV-XXXVII; Velleius, II, 65; Caesius Dio, XLVII, 20–36. Hipponium era un oraş pe coasta de vest a regiunii Bruttium.

82 Cn. Domitius Ahenobarbus, prins de Cezar în anul 49 î.e.n. la Corfinium şi iertat, s-a refugiat imediat la Pompei.

83 C. Norbanus Flaccus, legatus în anul 42 î.e.n. sub Antonius şi Octavian, consul în anul 38 î.e.n.

84 Philippi, oraş situat în Thracia, la nord-est de muntele Pangeu.

85 Citim ăw9iov cum indică Schweighauser, în loc de 1i9sv.

86 Text este corupt aci. Citim ditil).u£ cum corectează Schweighauser în loc de fa!.

87 Altă lecţiune în loc de ăwea; (nouă) este gasscr. (unsprezece).

88 Lusitanienii erau locuitori ai Lusitaniei, cum s-a mai spus, regiune în vestul Peninsulei Iberice.

89 Tp1axt1„10: xcr.!, conjectura lui Schweighauser.

90 E vorba de sacrificiile de purificare, însoţite de fastul ritualului religios, aşa cum s-a arătat într-o notă precedentă.

91 Pompei, după ce a fost ucis, a fost socotit protagonist al luptei pentru păstrarea formelor de guvernămînt republicane. În fond el avizat conducerea unuia singur, ca şi Cezar.

92 În urma victoriei navale a lui Duilius repurtată asupra flotei carthagineze, ciocurile corăbiilor duşmane au împodobit, ca trofee, tribuna din for. În triumf se aduceau ca trofee şi alte obiecte luate de la duşman.

93 Lucania, regiune situată în sud-vestul Italiei.

94 Oraş situat lîngă revărsarea rîului Hebrus (azi Mariţa) în Marea Egee.

95 Aenus, oraş situat la sud-est de Doriscos.

96 Locuitorii peninsulei Chalcidice, în nord-estul Greciei.

9'7 Este vorba de Filip II, tatăl lui Alexandru cel Mare.

98 Cuvintele dintre paranteze sînt propuse de Mendelsohn.

99 Amphipolis, oraş la revărsarea rîului Strymon (azi Struma).

100 În greceşte KpijvcxL de unde Kp11v!!la$ numele oraşului.

101 Oraşe situate la nord de Amphipolis.

100 Fluviu care străbate sudul Traciei (vezi mai sus, nota 99).

103 Cîmpia are deci circa 6 km.

104 Pentru alte amănunte vezi şi T. Livius, Periocha, CXXIII–CXXIV, Suetonius, Augustus, XIII–XIV; Plutarh, Antonius, XXI– XXII, şi Brutus XXXVIII-XLIII; Velleius, ll, 70; Cassius Dio, XLVII, 37–39.

105 Epidamnos, oraş pe ţărmul Illiriei.

106 Thessalonic, oraş pe ţărmul mării, în golful Themaic, în nord-estul Thessaliei.

107 Achaia, denumirea Peloponezului sub dominaţia romană.

108 Lacună, după Mendelsohn.

109 Appian subînţelege prin „singura lor pată" asasinarea lui Cezar. Să se observe totuşi poziţia şi compătimirea lui Appian faţă de ultimii luptători pentru apărarea instituţiilor republicane romane.

110 Appian confundă un grup al senatului cu întreg senatul. Este adevărat că la 17 martie 44, cuprins de panică, senatul a decretat respectarea hotărîrilor lui Cezar şi amnistie pentru conspiratori, dar numai datorită nesiguranţei momentului. În realitate, o bună parte din senat şi din aristocraţia senatorială a rămas vrăjmaşă neîmpăcată a lui Cezar.

111 Să se observe poziţia lui Appian, probabil sub influenţa sursei folosite, sau el însuşi timorat de necurmatele frămîntări din Roma şi de consecinţele lor.

112 Vers din Iliada, XVI, 816 (trad. de G. Murnu, ESPLA, 1955).

113 Din Utica.

114 Porcia, mai întîi soţia lui Calpumius Bibulus, apoi a lui M. Brutus; femeie energică, severă, cu convingeri republicane.

115 Într-adevăr, de la lupta de la Actium, anul 31 î.e.n. opoziţia republicană n-a mai manifestat nici o acţiune de astfel de proporţii.

116 În timpul opresiunii imperiale, aristocraţia senatorială îşi manifesta opoziţia faţă de împăraţi doar prin adevăratul cult pe care-l păstrau memoriei lui Cato, Brutus şi Cassius.

Cartea V

1 Octavius a luat atît provinciile cît și legiunile pe care le avea Lepidus.

2 Ifapp:rjato1; = cel născut în Parma, locuitor din Parma. Aici „cel din Parma".

3 Este vorba de romanii însărcinați cu diferite treburi de stat în Asia. Ei constituiau elementul de bază prin care republica romană supraveghea provinciile supuse dominației ei.

4 Pentru relații mai ample vezi și Suetonius, Augustus, XIII; Cassius Dio, XLVIII, 1, 12; Eutropius, VII, 3, 3.

5 După cum se vede, din informația dată de Appian aci, ca și în alte părți ale scrierii lui, nu toți soldații primeau pămînt.

6 Artemis-Diana era zeița vînătoarei.

7 Attalus III cunoscutul rege care a domnit între anii 138-133 î.e.n. El a lăsat regatul său moștenire statului și poporului roman.

8 Este vorba despre publicani, care luau în arendă încasarea impozitelor în provincii. Aceștia, pentru a-și scoate sumele plătite pentru arendare, comiteau numeroase vexațiuni și necurmate abuzuri, mai ales cînd acești publicani făceau parte din ordinul cavalerilor.

9 L. Cassius Longinus, fratele ucigașului lui Cezar; n-a luat parte la asasinarea lui Cezar.

10 Insulă între Ciclade.

11 Insule în arhipelagul Cicladelor.

12 Regiune situată la nordul Siriei.

13 Regiune care se află lîngă Palestina.

14 Cînd trupele romane l-au restabilit pe tron pe Ptolemeu Auletul.

15 Este vorba de partea din „Istoria Romei" în care Appian vorbește despre cucerirea Siriei.

16 Seleucus I Nicator, fiul lui Antiochus și al Laodicei; a fost unul din generalii lui Alexandru cel Mare; la moartea acestuia, el a pus stăpînire pe Siria, devenind rege și întemeind dinastia Seleucizilor.

17 Informații mai amănunțite vezi la Cassius Dio, XLVIII, 24.

18 Romanii socoteau drept o dezonoare pentru cel care îmbrăca haine străine portului lor.

19 În privința acestei probleme, cf. T. Livius, Periocha, CXXV; Vergilius, Bucolica, IX, 28; Horatius, Satirae, II, 2, 114; Plutarh, Brutus, XLVI; Cassius Dio, XLVI, 6.

20 Templele aveau tezaurele lor, constituite mai ales din ofrande. Uneori templele ajungeau să dețină un tezaur fabulos.

21 Fratele triumvirului; a fost questor în anul 50 î.e.n. în Asia; tribun al poporului în anul 44, a propus proiectul de lege ca Cezar, exceptînd candidații la consulat, să împartă cu poporul dreptul de a numi pe ceilalți candidați la alte funcțiuni. Consul în anul 44 î.e.n., fără să mai fi fost praetor, a sărbătorit un triumf în urma victoriei obținute asupra unui trib gall. Luptînd împotriva lui Octavian, a fost iertat de viitorul împărat și trimis ca guvernator în Spania. Nu se știe cînd a murit.

22 Pentru alte amănunte în această problemă vezi și T. Livius, Periocha, CXXV-CXXVI; Suetonius, Augustus, XIV-XV; Cassius Dio, XLVIII.

23 Oraș situat în ținutul Picenum.

24 Oraș aflat în Latium.

25 Insulă în fața coastei Etoliei.

26 C. Fumius, născut pe la 85 î.e.n. a fost tribun al poporului în anul 51 î.e.n. La izbucnirea conflictului în anul 49 dintre Cezar și Pompei s-a dat de partea lui Cezar și a activat ca mijlocitor între Cicero și Cezar.

27 Setia, oraș în regiunea Latium.

28 Sutrium, oraș în Etruria, situat pe via Cassia.

29 Pentru alte relații, vezi la Suetonius, Augustus. XVI; Velleius, II, 79; Cassius Dio, XLVIII, 20.

30 Oraș în Etruria, la sud-est de lacul Trasimene.

31 Oraș situat în Umbria.

32 Vezi mai amănunțit la Suetonius, Augustus, XVI–XVII; Cassius Dio, XLVIII, 49 și XLIX, 1–10.

33 Fulginiae, oraș în Umbria.

34 Lacună în text.

35 Balista era o mașină de aruncat proiectile.

36 Mijlocul la care se gîndește Lucius este sinuciderea.

37 Este vorba despre limba greacă.

38 E vorba despre veterani.

39 Appian întrebuințează termenul de ii 6ouA.'lj prin care se înțelege, la romani, senatul. Aici însă este vorba de adunarea consilierilor municipali.

40 Decurionii constituiau un fel de senat al orașelor-colonii romane.

41 Cestius Macedonicus, s-a numit astfel fiindcă a participat la luptele din Macedonia.

42 Tirenienii, un vechi nume dat etruscilor.

43 Oraș în Grecia la nord-est de Corint.

44 Ausonia era numele vechi al Italiei.

45 Consentia, oraș în Bruttium, la nord de Hipponium.

46 P. Servilius Rullus, autorul unui proiect de lege agrară cu prevederi radicale, combătut de Cicero în anul 63 î.e.n.

47 Cicero îl numește (Ad Atticum, XVI 8, 2) Caecina quidam Volaterranus, care fusese trimis de Octavian la el.

48 Octavia, soră vitregă a lui Augbstus, fiica lui C. Octavius și a Anchariei.

49 Adică în acea parte din Istoria romanilor care tratează despre Partia.

50 Helenus, fost libert al lui August, a stăpînit provizoriu, pentru stăpînul său, Sardinia.

51 Aenaria, insulă situată în fața orașului Cumae.

52 Oraș situat pe coasta de est a Siciliei.

53 Este numele grecesc al orașului Puteoli.

54 Sclavii fugeau de la un stăpîn și, adesea, erau primiți de alți stăpîni de sclavi, mai ales în vremea răscoalelor.
55 Pentru relații mai ample, vezi la T. Livius, Periocha CXXVII; P lut a r h, Antonius, XXXII; Velleius, II, 77; Cassius Dio, XXXVI-XXXVIII.
56 Vestalele păstrau focul nestins. Lor li se încredințau de asemenea, pentru păstrare în templu, și acte importante, ca: testamente, etc. Testamentul lui August, de asemenea, a fost încredințat în paza vestalelor.
57 Adică fără gardă militară și fără alaiul de vizitatori sau cetățeni veniți pentru a cere unele favoruri sau rezolvarea unor chestiuni personale sau de stat.
58 Aquitania, regiune în Gallia, în vecinătatea Pirineilor.
59 Alte informații mai ample în această privință, vezi la Suetonius, Augustus, XVI; Velleius, II, 79, 84-85, 90; Cassius Dio, XLVIII, 20 și XLIX.
60 Oraș în sudul Italiei, pe țărmul golfului Tarent.
61 Comandantul flotei.
62 Oraș situat pe coasta de vest a Siciliei.
63 Insule situate în nordul Siciliei.
64 A se vedea informații mai amănunțite la Cassius Dio, XLIX, 16; Tacitus, Annales, VI, 11.
65 Pentru alte detalii în această privință, vezi trimiterile de la capitolul XCII.
66 Comandanți de trireme.
67 Situat în regiunea Brutium în sudul Italiei.
68 Una dintre insulele Lipare numite și ale lui Aeolus și ale lui Vulcan.
69 Cap în strîmtoarea Messinei.
70 Mylae și Tyndaris, sînt localități pe țărmul de nord-est al Siciliei.
71 Una dintre insulele Lipare.
72 Pentru informații mai ample în această privință, vezi trimiterile de la capitolul XCII.
73 Instrument de atac la corăbii.
74 Eliminat din text de Schweighauser.
75 Navă ușoară și rapidă.
76 Q. Laronius a fost trimis, în anul 36 î.e.n., de Agrippa cu trei legiuni la Octavian și Comificius.
77 Este vorba de vulcanul Etna.
78 Pentru informații mai amănunțite în legătură cu expediția lui Comificius, vezi trimiterile de la capitolul CV.
79 Localitate situată la vest de Mylae.
80 Scuturile gallice erau adesea pătrate.
81 Pentru mai multe informații, vezi și Suetonius, Augustus, XVI; Velieius, II, 80; Cassius Dio, XLIX, 11.
82 Alte relații mai amănunțite vezi și la T. Livius, Periooha, CXXIX; Suetonius, Augustus, XVI și XXXI; P1utarh, Antonius, LV; Cassius Dio, XLIX, 12, 15 și L, 1; Tacitus, Annales, I, 2, 10.
83 Vezi informațiile date în această privință și de Cassius Dio, XLIX, 15.
84 E vorba de toga praetexta.
85 Pentru alte detalii în această privință, vezi și Su tonius, Augustus, XXXII, și Tiberius, XXXVII; Cassius Dio, XLIX, 15.
86 Alte informații vezi la T. Livius, Periocha, CXXX; Plutarh, Antonius, XXXVII-XLII; Cassius Dio, XLIX, 24-31.
87 Acest adaos e propus de Mendelsohn.
88 Oraș în Bithynia.
89 C. Cassius Parmesios, care a participat la asasinarea lui Cezar și a luptat apoi de partea lui Cassius și Brutus.
90 Personalitate de seamă, necunoscută mai îndeaproape, care la început a luptat în tabăra lui Sextus Pompei și apoi a trecut la Antonius.
91 Soldați pedeștri înarmați cu scuturi.
92 Este vorba despre acea parte din Istoria romanilor care tratează evenimentele din Macedonia.
93 În privința acestor evenimente la care se referă Appian, vezi și T. Livius, Periocha, CXXXI, Plutarh, Antonius, L; Cassius Dio, XLIX, 39-40.

Erată

Pagina	Rînd	În loc de	Se va citi	Din vina
87	27	Peranna	Perpenna	Editurii
131	13	vrednic pe	vrednic de	Editurii
236	7	de la triburi	de la tribuni	Editurii
373	2	Modena	Mutina	Editurii
469	24	Kai;i]ypooL	Kai;'ljyopoL	Tipografiei
478	12	'Erca^q>p68ti;o1:	'Ercaq>p68ti;o1:	Editurii
501	37	(gentas)	(gentes)	Editurii
503	21	A9VOLT0	yăvoti;o	Tipografiei
506	21	yqio1:i;ay|iai;01:	npo1:i;ay114-.o1:	Editurii
507	24	gaB)La	gvaa)La	Editurii

Bust din marmură al lui Octavian Augustus purtînd corona civică, a doua cea mai importantă decorație la care un cetățean roman putea aspira.
Cunoscut și ca Augustus Bevilacqua, de la palatul venețian ce l-a adăpostit. Glyptothek, München

Parte a Istoriei Romane a lui Appian, cele cinci cărți ale prezentului volum reprezintă singura sursă narativă a perioadei cuprinse între 133 și 35 î.e.n. o eră de anarhie și instabilitate pentru Imperiul Roman. Narațiune magistrală a unei epoci turbulente, aceasta descrie conspirația lui Catilina, apariția și prăbușirea primului Triumvirat, asasinarea lui Iulius Cezar, formarea celui de-al doilea Triumvirat de către Marc Antoniu, Octavian și Lepidus, precum și brutalul război civil ce i-a urmat. Appian a realizat o convingătoare prezentare a declinului statului roman care s-a îndreptat cu pași rapizi spre brutalitate și violență din cauza problemelor de ordin politic, a egoismului și a luptei pentru putere, un conflict care a culminat cu bătălia pentru Imperiul Roman de la Actium și înfrîngerea lui Marc Antoniu și a Cleopatrei, de către Octavian, în anul 31 î.e.n..

